Nederlands ontvoogding in het Verre Oosten.

De dekolonisatie van de Archipel

Inhoudsopgave

I. De Japanse bezetting 8

I.1 De Kumpenie als lijk 8

I.1.1 Vaarwel. Tot betere tijden. Leve de koningin. 8

I.1.2 De inlanders en de ex-kolonialen 8

I.2 De vrijheidsbenemingen ten laste van de Europese bevolkingsgroepen 9

I.2.1 De toepassing van het Landoorlogreglement betreffende krijgsgevangenen 9

I.2.2 De onbeperkte internering van blanken en Indo's 9

I.3 Een stadhouder en diens slavenstaat 10

I.3.1 De verharding van de Japanse bezetting in verband met de oorlogsprolongatie 10

I.3.2 De inlanders als niet te assimileren tweederangs burgers 11

I.3.3 Verplichte arbeidsinzet ten laste van de inlanders 12

I.3.4 Een stadhouder voor het rijk van Nippon 12

I.3.5 De Nederlandse krijgsgevangenen 13

II. De positie van Bung Karno 14

II.1 Een volksmenner maakt opgang 14

II.1.1 Soekarno's roemruchte koloniale jaren 14

II.1.2 Soekarno's internering in Boven-Digoel, Flores en Sumatra 14

II.1.3 Bonne de Jonges' taxatie van Soekarno als ongevaarlijk parasiet 15

II.2 De Japanse invasie op Sumatra 15

II.2.1 Soekarno's verblijf in Benkoelen 15

II.2.2 Soekarno zoekt contact met Nippon 16

II.2.3 De Japanners palmen Soekarno in met gunsten en privileges 16

II.3 Een uitnodiging van Tokio? 16

II.3.1 Soekarno's bezoek aan opperbevelhebber Imamura 16

II.3.2 Het standpunt van premier Tojo in 1943 17

II.3.3 Soekarno's bereidheid om romusha's te ronselen 17
II.4 De soevereiniteit niet geleend of overgedragen 18
II.4.1 Soekarno wil originaire soevereiniteit proclameren als de tijd daar rijp voor is. 18
II.4.2 De protolegale soevereiniteit van Oranje ontleend aan de geallieerde mogendheden 18
II.4.3 De Indonesische soevereiniteit komt uit de volkswil 19
II.5 Het Indonesisch staatsrecht in beginselen 19
II.5.1 De diversiteit van de eilandengroepen vóórgegeven 19
II.5.2 De god van de katholieken zou het gewild hebben 20
II.5.3 De Islamitistische god betere bron van het Indonesisch gezag 21
III. De proklamasi van 17 augustus 1945 22
III.1.1 De concurrenten in de macht: Mohammed Hatta en Sutan Sjahrir 22
III.1.2 De gevaren van de zijde van Nippon 22
III.1.3 Hatta en Sjahrir wilden westerse legitimatie van Indonesische machtsaanspraken 22
III.1.4 Een nietszeggende soevereiniteitsverklaring 23
III.1.5 De opvattingen van Mohammed Hatta 24
III.1.6 De opvattingen van Sutan (Soetan) Sjahrir 30
III.1.7 De opvattingen van Amir Sjarifoeddin 33
III.1.8 De zienswijzen van Raden Mas Setyadjit, Raden Mas Djojowirono Soenito en anderen 36
III.1.9 Het obstructionisme van Moeso en anderen 42
IV. De Nederlandse reactie 46
IV.1.1 Het standpunt van Nederland betekenisloos 46
IV.1.2 De vrede zou moeten worden geïmplementeerd via geografisch verspreide uitvoeringsarrangementen 47
IV.1.3 Het Nederlands Militair Gezag te Eindhoven 47
IV.1.4 De uitzending van militairen ter rekolonisatie van de Archipel 48
V. Het optreden van het noodkabinet Schermerhorn/Drees 50
V.1.1 De constitutionele positie van het noodkabinet 50
V.1.2 De zienswijze van Schermerhorn 52
V.1.3 De zienswijze van Drees 54
V.1.4 De inleidende militaire reconsolidatiemaatregelen 55
V.1.5 De tactische en strategische eindtermen 57

V.1.6 Het grondwettelijke uitzendverbod ten aanzien van dienstplichtigen 59

V.1.7 De militaire maatregelen en de staat van Nederlands schatkist... 60

VI. De toenemende anarchie en de groep Rijkens/Oud/Kortenhorst 62

VI.1.1 De pemoeda's en de bersiap-tijd 62

VI.1.2 De versnelde demobilisatie van de Angelsaksische geallieerde dienstplichtigen 64

VI.1.3 Lord Louis Mountbatten als Britse Opperbevelhebber Zuid-Oost Azië 64

VI.1.4 Het financiële deficit aan de zijde van het Verenigd Koninkrijk van Groot-Brittannië 65

VI.1.5 De Nederlandse geïnterneerden op drift en de oorlogsvrijwilligers op Malakka 66

VI.1.6 Een handige brief van Soekarno aan luitenant-generaal Christison 68

VI.1.7 De Christison-verklaring en de Nederlandse reacties daarop 71

VI.1.8 De NICA-ambtenaren in Soerabaya 73

VI.1.9 De zienswijze van de Nederlandse ondernemers met diepte-investeringen in de Archipel 74

VI.1.10 Moordpartijen in en rond Batavia/Jakarta 76

VI.1.11 Bersiaptijd te Bandoeng 78

VI.1.12 Moorden te Koeningan, Brastagi, Balapoelang, Djamboe en elders 80

VI.1.13 Het bloedbad van Soerabaja als katalyserende factor in okober 1945 80

VI.1.14 De speciale tribunalen in de Simpangclub en elders 86

VI.1.15 De moordaanslag op brigade-generaal Aubertin Mallaby en de Britse wraakacties 88

VI.1.16 De slag om Soerabaya en Surabaya Sue 90

VI.1.17 De positiebepaling van de Nederlandse liberalen 92

VI.1.18 De opgezette troepenverplaatsingen via de shipping pool 94

VI.1.19 De Japanse bewaking van de kampen en interneringsvoorzieningen 95

VII. De rondetafelconferentie op de Hoge Veluwe 97

VII.1.1 Huib van Mook probeert een middenpositie in te nemen 97

VII.1.2 Inventarisatie van de dringendste knelpunten en de uitvoeringsarrangementen 99

VII.1.3 Ontstemming in Den Haag 101

VII.1.4 Waren de Hoge Veluwe-conferenties exploratieve besprekingen? 103
VII.1.5 Wat was Van Mooks heimelijke toeleg: de Malino-tactiek? 105
VIII. De onderhandelingen via Van Mook 108
VIII.1.1 De Hoge Veluwe-besprekingen een “gentlemen’s-agreement”? 108
VIII.1.2 Toespitsing van persoonlijke verhoudingen aan Indonesische zijde 108
VIII.1.3 Wat waren de punten van overeenstemming op de Hoge Veluwe-conferentie? 109
VIII.1.4 De week der schande van Romme 110
VIII.2 Het Akkoord van Lingadjatti 112
VIII.2.1 Het katholieke gedram 112
VIII.2.2 Wat bezielde Carl Romme in vredesnaam? 114
VIII.2.3 De Archipel een protestantse enclave in Aziatisch gebied 118
VIII.2.4 Het geval-Grooff en de voltooiing van de rooms-katholieke emancipatie 119
VIII.2.5 Het optreden van de Nederlandse commissie-generaal 124
VIII.2.6 De onderhandelingen in het bergdorp Lingadjatti 124
VIII.2.7 De eerste Nederlandse excessen op Celebes 126
IX. Het optreden van Romme in de kamer 130
IX.1.1 De noodzakelijke wijziging van de Nederlandse grondwet 130
IX.1.2 De noodzakelijke verkiezingen ter bevestiging van de paragraaf over overzeese gebiedsdelen in de grondwet 130
IX.1.3 Spuwde Romme alleen maar vuur en stichtte hij geen brand? .. 131
IX.1.4 Het aangeklede akkoord van Linggadjatti 131
X. De Eerste Politionele Actie 135
X.1.1 Het standpunt van de Republik 135
X.1.2 Verdere excessen op Zuid-Celebes 136
X.1.3 Operatie-Product succesvol uitgevoerd 138
X.1.4 Toch een schaakmatpositie 140
X.2 De Renville Overeenkomst 142
X.2.1 Toepassing van het Charter van de Verenigde Naties 142
X.2.2 Wat was de bevoegdheid van de Verenigde Naties eigenlijk? 143
X.2.3 Het Nederlandse lidmaatschap als middelgrote mogendheid 143
X.2.4 De loopbaan Van Beel 144
X.2.5 Het optreden van Australië 144

X.2.6 De geïsoleerde positie van Den Haag 145
X.2.7 De VN-commissie van Goede Diensten op basis van een USA-resolutie van 25 augustus 1947 146
X.2.8 De communistische opstand te Madioen 148
X.2.9 De vaststelling van de negara-status van de Republik 150
X.2.10 De federale bevoegdheden immanent aan de deelstaten 151
X.2.11 De status van de door Nederland bezette gebieden op Java, Sumatra en Madoera 151
X.2.12 De implementatie van het zelfbeschikkingsbeginsel in die gebieden 152
X.2.13 De regeling van de buitenlandse betrekkingen 152
X.2.14 De plichten van de Indonesische federatie als rechtsopvolgster van Nederlandsch Indië 152
X.2.15 Het rechtsherstel in republikeins gebied 153
X.2.16 De regeling van de federale bevoegdheden binnen republikeins gebied 153
X.2.17 De situatie van ambtenaren in Nederlands-Indische dienst 153
X.2.18 De deelneming van de Republik aan de prefederale regering 153
X.3 Het optreden van Beel als Hoge Vertegenwoordiger van de Kroon 154
X.3.1 De katholieken winnen de verkiezingen-1948: een ruk naar rechts 154
X.3.2 Het optreden van de minster voor overzeese gebiedsdelen Sassen 155
X.3.3 Het mannetje Sassen 156
X.3.4 Het overleg Stikker/Hatta te Kalioerang 159
X.3.5 Sassen eist de overkomst van Hatta naar Batavia 160
X.3.6 Sassens dreiging met abandonnement van de Archipel op gezag van Beel 160
X.3.7 Drees wil weer overleg met Hatta en de BIO-staten 162
X.3.8 Het Nationaal Comité Handhaving Rijkseenheid 163
X.3.9 De positie van Gerbrandy als kamerlid voor de Anti-Revolutionaire Partij 164
X.3.10 De oppositionele staatsraden van Angeren en Meyer Ranneft 166
X.3.11 Het voornemen tot het begaan van een staatsgreep tegen een ongrondwettige regering 167
X.3.12 Strafvervolging bij de Hoge Raad als forum privilegiatum 169
XI. De Tweede Politionele Actie 173
XI.1 Beel voelt zich eenzaam te Batavia 173

XI.2 Spoors werving om Beels sympathie 173
XI.3 De deployering van de Tweede Politionele Actie succesvol 174
XI.4 De Veiligheidsraad grijpt in 174
XI.5 De Republik stopt alle vijandelijkheden 175
XI.6 Sassen moet het veld verlaten: hij heeft te hoog spel gespeeld 176
XII. De soevereiniteitsoverdracht 177
XIII. Nieuw Guineakwestie 179
XIII.1.1 Volksplantingen op Nederlands Nieuw Guinea voor Indo's 179
XIII.1.2 De gedwongen geleiding naar Nederland een heilloos perspectief 180
XIII.1.3 Het opleidingsprobleem en de sociale status 180
XIII.1.4 Tante Elise van De Suiker-unie ontheemd in het Oude Westen te Rotterdam 181
XIV. De volkerenrechtelijke rechtvaardiging van de status aparte van Nieuw Guinea .. 182
XIV.1 Was er bij de Lingadjatti-overeenkomst nu wél of niet iets ten aanzien van Nieuw-Guinea overeengekomen? 182
XIV.2 De status-aparte 182
XIV.3 De geopolitieke motieven 187
XIV.4 De druk van het bedrijfsleven 188
XV. De inbezitnemingen door de eenheidsstaat Indonesië 192
XV.1 Het uitroepen van de eenheidsstaat Republik Indonesia 192
XV.2 De inbezitneming van de Negara Indonesia Timoer 195
XV.3 De bezetting van de Zuidelijke Molukken 200
XV.4 Flankerende centralisatiemaatregelen 202
XV.5 Een hernieuwde exodus 205
XVI. Soekarno streeft naar escalatie in de verhouding Indonesië/Nederland 209
XVI.1 De egocentrische profilering 209
XVI.2 Soekarno's heilig egoïsme. Steun van de USA en de Madioen-opstand .. 210
XVI.3 De Bandungconferentie 211
XVI.4 Tussenkomst van de USA 211
XVI.5 De nakende overdracht van Nieuw Guinea 214
XVI.5.1 Het regeringsstandpunt 214
XVI.5.2 Wederom: de groep-Rijkens/Bilderberggroep 214
XVI.5.3 Het optreden van Luns en diens verstandhouding met Washington 215
XVI.5.4 De persistente onzekerheid van De Quay 217
XVI.5.5 De ambivalente houding van Washington in de Nieuw Guinea-kwestie 219

XVI.5.6 De belangen van de Papoea's en hun vooronderstelde zelfbestemmingsrecht 220
XVI.5.7 Het bezoek van Robert Kennedy aan Den Haag 221
XVI.5.8 Wederom: supranationalisering door toedoen van Nederland .. 223
XVI.5.9 Sjoemelen met de volksraadpleging 224
XVI.5.10 De overdracht aan de Verenigde Naties 226
XVI.5.11 De opneming van Nieuw-Guinea in de Indonesische territoriale rechtsmachtkring 227
XVI.6 De verbroken betrekkingen met de Archipel 227
XVI.6.1 Soekarno's gecentraliseerde Javaanse eenheidsstaat 227
XVI.6.2 Indonesië als ontwikkelingsland slechts onmachtige debiteur ... 228
XVI.6.3 De unilaterale opzegging van de personele Unie onder de dynastie van Oranje 228
XVI.6.4 Wederzijdse economische retorsiemaatregelen 229
XVI.6.5 De Indonesische defensiemacht 229
XVI.6.6 Epilooog: De finale ontvoogdingsregeling opgelegd 230

I. De Japanse bezetting

De ontluisterende deconfiture van Nederlands dekolonisatie-episode vangt aan op het moment dat de integrale Japanse capitulatie in de gehele Archipel ruchtbaar wordt. Dat tijdstip is dus niet eenduidig vast te stellen. Want in iedere Archipelgroep is daarvoor een ander aanknopingspunt aanwezig geweest. Op 17 augustus 1945 te Batavia wordt in de deemstering van de tropische valavond in een voortuin in een buitenwijk een vlag gehesen, rood/wit, waarom een aantal onrustige opgeschoten jongeren en beruchte rauwdouwers staan te joelen en te tieren, terwijl een in smetteloos wit gehulde notabele enige korte woorden spreekt in een rondgierende microfoon die steeds sluiting maakt op een inderhaast aangelegde geluidsinstallatie. De kleine menigte luistert nauwelijks, maar heft toch, op een teken van een oudere persoon, ineens een plechtige zang aan, waarin het woord "Merdeka! Merdeka!" tegen de gevels weerkaatst. Het is het Indonesische volkslied, tevoren door het Hollandse en Japanse gezag als een ongeoorloofde opruïingszang uit het publieke domein geband. Het geldt hier, blijkt achteraf, de plechtigheid van de Indonesische Onafhankelijkheidsverklaring, de "Proklamasi". Het zal van de Hollanders in West-Europa meer dan dertig jaren vergen voordat zij dit scharnierpunt in de staatkundige geschiedenis officieel en onvoorwaardelijk erkennen als het moment van het ontstaan van een zelfstandig Indonesië als volwaardig lid der volkerengemeenschap. De pelgrimstocht daarheen zal aan beide zijden bloedbaden veroorzaken. Een weg tussen onvergelijktheden en versplinterde familiebetrekkingen van een volk, waarvan in de voorgaande jaren door Hollandse autoriteiten steeds weer galmend verklaard was dat god het volgens ondoorgrondelijk raadsbesluit saâmbracht tot een rijkseenheid. Een staatsverband, natuurlijkerwijs gesmeed uit een oostelijke en westelijk deel, onscheidbaar tot wederkerig heil van de onderzaten. Maar deze keer had de bijbel niet het laatste woord.

I.1 De Kumpenie als lijk

I.1.1 Vaarwel. Tot betere tijden. Leve de koningin.

De Kumpenie was dood. Dood als een deurnagel. Dat om te beginnen. Zij stierf op 8 maart 1942 te Kalidjati. Aan de tafel met het geblokte kleed erover, terwijl de blitslichten opflakkerden. Met twee verslagen Nederlandse opperofficieren aan juist die kant van de tafel, waardoor ze steeds tegen het schelle buitenlicht in moesten kijken: de foto's laten het duidelijk zien. De Japanse generaal en zijn staf moeten voor hen steeds donkere schimmen zijn geweest: Imamura was doorkneed in dit soort psychologie van de kouwe grond. De kaki-hemden van beide mannen staan stijf van het angstzweet en luitenant-kolonel Mantel zit steeds maar aan zijn gezicht, wrijft aan de neus, houdt de hand voor de ogen. Hun autoriteit is, met hun zweet, verdampt. Ze zijn ineens nergens meer. Ze zijn ontmand. De inheemse bevolking voelde het intuïtief aan, toen de Japanse fietscolonnes doorreden naar Batavia. De koloniale regeringsgebouwen blonken nog in het ondergaande licht, de wachtposten stonden nog bij het gouverneurspaleis, niet wetend wat ze bewaakten. Maar de omroeper van het Nederlandsch-Indische Radio-Omroep, Bert Garthoff, zei het toch met omfloerste stem: "Wij sluiten nu. Vaarwel, tot betere tijden. Leve de Koningin". En dan de dreun van het Wilhelmus. Op de avond van 8 maart 1942 om 23.00u.

I.1.2 De inlanders en de ex-kolonialen

Het duurde even, de verhoudingen moesten zich nog zetten. De inheemse bevolking was al gauw gewoon niet meer eerbiedig te groeten als de blanke ondernemer met snelle treden passeerde op weg naar kantoor. Hier en daar Indonesische vlaggen. Het was niet meer verboden. Maar er zou wel snel iets anders verboden worden. De Japanners zouden het wel bekend maken. Al snel werd duidelijk dat het KNIL ontbonden was en dat de manisee beter in de kazernes kon blijven. De soldaten met de bruin-groene opgeslagen helmhoeden konden beter niet in patrouilleformatie meer verschijnen, al was de Ken-petai, de geheime staatspolitie van de Keizer nog niet geïnstalleerd. De blanke mevrouw was nog niet gewoon om achter aan te schuiven bij de loketten

en geen bevelen meer te geven voor lunchbestellingen, maar de nieuwe omgangsvormen leerde ze snel, al bleek ze hardleers. Veel sympathie hadden de mensen met het stralend witte pakkibrani niet meer, nooit gehad óók, maar dat de brandende haat hen uit Javaanse ogen tegemoet straalde, dat was wel even schrikken. De KNIL-mensen moesten zich melden voor ondervragingen, die steeds herhaald werden, de Japanse bureaucratie bleek nog erger en nog meer van stempels te houden dan de koloniale. De interneringsmaatregelen kwamen later los. Daar was eerst uitvoerige administratieve registratie voor nodig. Het blanke gezagsapparaat was aan het uiteenvallen, maar de beambten zelf hadden dat nog niet zo door. De inlanders wel. Die probeerden eens hoe ver dat ze te ver konden gaan en pakten de Buick van hun meester gewoon af. Maar dat was link. De meester kon naar de Japanse politie gaan – die was er gauw genoeg – maar dan wist een mens nog niet, wat de Japanners zouden doen. Dat ze meteen aan de kant van de inlander zouden staan, kon de Javaan vergeten.

Maar die Buick was hij kwijt, en veel schoppen onder zijn kont kreeg hij nog toe. De meester kreeg hem soms terug, die Buick, maar meestal pikte een Japanse officier het voertuig in. Rampokken, daar hielden de Japanners helemaal niet van. Het in straatbendes plunderen door de jeugd. Als de Japanse militaire politie dat in de gaten krijgt, overleven de rampokkers het niet. Japanse soldaten, daarentegen, hebben recht op oorlogsbuit. Daarbij doet niet ter zake of die buit bij een blanke of een inheemse wordt gehaald. Verkrachtingen worden meestal met de dood gestraft, maar niet altijd. Je weet het nooit zeker. Kortom, na enige wittebroodsweken vol onzekerheden was het de Javaan ook duidelijk dat hij bij de Japanners uit de buurt moest blijven. Blanke gezinnen konden beter binnen blijven, op straat was het niet veilig. Ondernemers moesten zich melden en de bedrijfsgegevens opgeven. De Japanners kwamen pas kijken, als ze wat nodig hadden en dat kon dan maar beter snel geleverd worden. Verder zaten samoeraizwaarden los in de schede. De Radio-omroep had nog tien dagen het Wilhelmus uitgezonden. Om elf uur ‘s avonds, zoals gebruikelijk. Toen was dat opgehouden. De Japanse bezettingsmacht was er achter gekomen wat voor lied dat daar werd verklankt. De andere dag waren de employé’s die bij de uitzending betrokken waren en de algemeen omroepleider ontboden. En onthoofd.

I.2 De vrijheidsbenemingen ten laste van de Europese bevolkingsgroepen

I.2.1 De toepassing van het Landoorlogreglement betreffende krijgsgevangenen

In dit verband was en is voor de legalistisch denkende Nederlander van belang wat nu precies door Ter Poorten overeengekomen was met generaal Imamura. Er was een Japanse bezetting van de Archipel. Daarover was geen twijfel, maar wel over de status daarvan. De Japanners hebben steeds beweerd, dat Ter Poorten integraal had gecapituleerd. Hij had de interne soevereiniteit van de Archipel overgedragen aan het Japans legergezag dat die bevoegdheid aanvaard had. De Nederlanders hebben steeds gesteld dat te Kalidjati alleen sprake was van een militaire capitulatie van de landstrijdkrachten op Java. Het koninkrijk der Nederlanden was nog steeds in oorlog met Japan. De Nederlandse marine-eenheden elders zetten die oorlog gewoon voort, evenals de troepen buiten Java. De bezetting van Java door Tokio was een tijdelijke militaire maatregel, gedicteerd door militaire strategische overwegingen. Ze mocht, volgens het even genoemde Landoorlogreglement ook niet verder strekken: het burgerlijke nationale gezag van het koninkrijk was in tact gebleven. De Nederlandse wetten moesten worden toegepast en uitgevoerd en de Japanners mochten daarop geen inbreuk maken. Dat mochten zij alleen, als absolute militaire noodzaak daartoe drong. Dat is de beruchte *sauf empêchement absolue*-clausule die in het Landoorlogreglement voorkomt, ingeval bezettingsrecht in een positief jurisdictieconflict komt met het nationale recht van de bezette mogendheid, dus het koninkrijk, in dit geval.

I.2.2 De onbeperkte internering van blanken en Indo’s

De Japanners hebben vanaf het begin af aan gezegd, dat zij zich voorbehielden de totale blanke bevolking en de Indo-Nederlandse bevolking te interneren. Dat zouden zij gaan doen als de

krijgskansen voor Japan keerden en zij rekening moesten houden met Angelsaksische penetraties in de Archipel. Zij hebben – onder meer bij de processen in Tokio ten overstaan van een intergeallieerd militair tribunaal tegen de Japanse regeringsleiders en militaire bevelhebbers – steeds aangevoerd dat Ter Poorten die internering had gebillijkt en aanvaard, omdat hij een regeringscapitulatie aanging, waarin dat stond. Ter Poorten was akkoord gegaan met een bezetting die óók het burgerlijk recht zou kunnen aantasten van de ingezetenen op de uitoefening van hun grondrechten, zoals de vrijheid van de fysieke persoonlijkheid. De internering van burgers is niet aanstonds begonnen. De Japanners wilden eerst kijken of de inheemse bevolking ontvankelijk was voor de idee dat zij in een Groot-Aziatische Welvaartssfeer zouden inburgeren onder Japans gezag. Daarvoor was het noodzakelijk dat zij zichzelf ontvoogden van het westerse samenlevingsmodel dat de blanke hem opgedrongen had. Onaanvaardbaar zou het daarbij zijn, dat de inheemsen dat zouden gelijkstellen met onafhankelijkheid voor de Indonesiër in politieke zin. Dat wilde Tokio niet hebben. De inlander zou een Aziatisch staatsburgerschap moeten accepteren waarbij hij structureel zou worden achtergesteld bij de Japanner die reeds gewoon was aan een totalitaire politiestaat. De Indonesiër zou een derderangs Aziaat worden. Hij zou uiteraard geen vrijheid hebben van vereniging en vergadering, van drukpers, van godsdienst of levensovertuiging: dat had de Japanner óók niet. Verder zou de Indonesiër een soort arbeidsdienst moeten vervullen ten behoeve van Tokio. Hij zou eventueel vallen onder een bijzonder werkverruimingsprogramma, met gedwongen verhuizing naar een van de bezettingszones buiten de Archipel. Hij kreeg daarvoor een in Japanse lettertekenen gesteld werkboekje mee en kreeg ook een identiteitsschildje uitgereikt. Dat ondermijnde de populariteit van het bezettingsregime aanmerkelijk. In ruil zou Japan hem beschermen en een zeker bestaansminimum garanderen, met beperkte toegang tot zekere collectieve voorzieningen, zoals basisonderwijs, gestandaardiseerde minimumgezondheidszorg en gegarandeerde werkgelegenheid. Die privileges zouden ten volle ontplooid worden als Japan namens Azië de oorlog gewonnen zou hebben en de USA gecapituleerd had. Dat zou één jaar duren, was de gedachte. Die tijd zou de Indonesiër krijgen om zich met de Japanners te assimileren zonder ooit hun burgerrechten te kunnen genieten. De inheemsen bleken daarvoor niet te porren, voor zover zij al begrepen wat de bezetter wilde. Ze hadden in de Nederlandse tijd slechts “mindere welvaart” gehad. Wat de Japanner bood was nóg minder. De aloude herendiensten zouden weer ingevoerd worden zoals bijvoorbeeld uit de tijd van het cultuurstelsel of die uit de tijd van jan Pieterszoon Coen, met zijn verplichte nootmuskaatbomenteelt. De inheemsen wilden het economisch beter hebben dan onder de Nederlanders en wel op korte termijn zichtbaar en voelbaar. Dat was niet haalbaar, ook niet in Japan zelf, integendeel.

I.3 Een stadhouder en diens slavenstaat

I.3.1 De verharding van de Japanse bezetting in verband met de oorlogsprolongatie

Nadat het door het opperbevel als maximaal voorgestelde tijdsverloop van één jaar waarin de expansie zou moeten zijn voltooid was verstreken, trad voor de bezettingszones een nieuwe fase in. Men zou dat kunnen vergelijken met de nieuwe regimes die de Duitsers invoerden in de bezette gebieden toen vaststond dat zij Rusland niet op de knieën konden dwingen en dat een capitulatie in het oosten door de Sovjets er niet in zat. Dat kantelingsmoment heeft zich medio 1943 ingezet[1]. Berlijn wist dat het de oorlog niet meer kon winnen. Maar dat hield nog niet in, dat

[1] Vóór die tijd gingen de Japanse militaire bezetters ook wel over tot internering, maar niet massaal en niet als uitvloeisel van een nieuwe bevolkingspolitiek. Ze zagen de Nederlandse en Indo-Europese burgerij nog niet meteen als vijandelijke buitenlanders, maar wel als personen die niet thuishoorden in de geprojecteerde Groot-Aziatische Welvaartssfeer. Ze zouden op den duur moeten worden geëxterneerd, liefst in een soort ruilverhouding met het buitenland. In de USA waren grote aantallen Japanners onmiddellijk na 7 december 1941 opgepakt en gedetineerd in kampementen. De Japanners wilden nu de Europese burgers te zijner tijd gijzelen en vervolgens, als een vredesregeling mogelijk was met de Angelsaksiche landen, uitruilen tegen de Japanse gedetineerden. Daar was Tokio zeer in geïnteresseerd, want deze gegijzelde gedetineerde Japanners – men schat hun getal op honderdduizend tot honderdvijftigduizend -- hadden meestal een hoog opleidingsniveau en waren bepaald niet onbemiddeld. Tijdelijk had Washington hun banksaldi bevroren, maar

het die oorlog verpletterend zou verliezen. Een aannemelijke wapenstilstand zou nog haalbaar zijn, waarna de troepen gehergroepeerd konden worden. Nieuwe afwachtingslinies, aanvullingstroepen en volledige nieuwe voorraden voor alle onderdelen. Bij Japan lag dat kantelingsmoment iets eerder. Dat had nog minder marges dan Duitsland. Het besloot dat de assimiliatietactiek er niet meer inzat in de bezette gebieden: dat was te arbeidsintensief en eiste te veel militaire personele logistiek. Seys-Inquart ging ook na juli 1943 in de bezette Nederlandse gebieden uit een ander vaatje tappen: de Nederlanders waren voor de nazificatie niet zo gevoelig als hij bij dit stamverwante volk steeds had gehoopt. Dus stopte hij de werving voor de arbeidsdienst, de germaanse SS en de annexe hulporganisaties. Dat kostte sloten geld en veel schoot hij er nu niet meer mee op. De Nederlander was niet te overtuigen van het grootgermanendom als ideaal, dus verhardde hij de bezetting, trok privileges voor de Nederlanders bij de arbeidsverruiming ten behoeve van de oorlogsindustrie in en liet de Nederlandse landmacht zich weer voor krijgsgevangenschap aanmelden. Iets vergelijkbaars deed zich nu in de Archipel voor.

I.3.2 De inlanders als niet te assimileren tweederangs burgers

De Indonesiër wilde niet ingeschaard worden in de Groot-Aziatische Welvaartssfeer. Dat kon alleen maar, omdat hij te westers bleef denken en doen. Dat kwam omdat hij te veel met westerlingen omging. Dan moesten die uit het publiek domein verdwijnen. Ze zouden geïnterneerd worden. Dat kon niet meteen centraal geregeld worden, maar dat was wél de bedoeling. Voorlopig eerst maar gewestelijk, vlak bij huis, en later meer centraal. Voor mannen en voor vrouwen, de kinderen maar bij de vrouwen. Uiteindelijk zou het gaan om iets méér dan honderdduizend Europese geïnterneerden. Dat waren lang niet allemaal Europese Nederlanders. Er zaten ook wel Indo-Europeanen bij en verder personen die wij nu EU-burgers zouden noemen. Mensen, die via westelijk Europa naar de Archipel waren gekomen, om daar tijdelijk hun expertise ter beschikking te stellen aan de westelijke grootindustriële ondernemingen. De registratie van deze geïnterneerden was niet goed. De Japanners gingen vaak op gezichten af en uiterlijke welstand. Verder interesseerde het hun niets, of iemand nu wel of niet een echte gemengde afkomst had.

Dat was in de koloniale volksboekhouding ook altijd vrij problematisch en arbitrair geweest. Het ging om bloedmengingsverhoudingen, en daar valt empirisch niet of nauwelijks mee te werken. Bovendien kon daarmee makkelijk gesjoemeld worden. Indische Nederlanders konden best ook

---

niet in beslaggenomen. De private banken in de USA hebben daar nooit aan willen meewerken. Het zou het vertrouwensbeginsel in het bancaire betalingsverkeer te zeer ondermijnen. Als Tokio deze uitruil zou kunnen regelen in een van de wapenstilstandsvoorwaarden, zouden die saldi óók meegeboekt worden naar een bank in Tokio. In dollars of ponden sterling. Dan zou Tokio uiteraard ze confisqueren. Dan had Japan weer ruim de beschikking over buitenlandse deviezen. Het bleef immers deelnemen aan het internationaal betalingsverkeer. Het had bestellingen uitstaan en schulden in buitenlandse valuta opgebouwd, de dollar gold als vervanger van de gouden standaard in veel staten in het Verre Oosten, maar ook, merkwaardigerwijze, in Sovjet-Rusland. Om de uitruil feitelijk te kunnen effectueren moesten de Europese buitenlanders de uitruil fysiek kunnen doorstaan, de kosten voorschieten en de verblijfkosten in de transitlanden kunnen voldoen. Dat kon niet, als de gijzelingsinternering al meteen in maart 1942 zou starten: Tokio had niet de middelen om een goede verzorging te borgen, zeker niet op massale schaal. In eerste instantie was Tokio daartoe wél bereid. Het was allerminst de bedoeling dat de interneringskampen concentratiekampen zouden worden met een hoog mortaliteitssaldo. Het waren geen vernietigingskampen; dat zijn ze ook nooit geworden, al werd het verblijf er steeds primitiever, ongezonder en uitzichtlozer. Natuurlijk woekerden er hongeroedeem, dystenterie, malaria, beri-beri, schurft, cholera en typhus. De voeding was op den duur eentonig en slecht bereid. A-vitaminose kwam veel voor. Tokio was in beginsel ook niet bereid daar zelf iets tegen te doen en ook niet om het internationale rode kruis daartoe in staat te stellen. In de fase maart 1942-juli 1943 werden die Europese vreemdelingen geïnterneerd, die inderdaad voor Tokio als gevaarzettend konden gelden. Maar zelfs zij verbleven niet in wat wel genoemd is: “passieve vernietigingskampen”. Op Java, waar de meeste topambtenaren zaten uit de koloniale tijd, zijn er in die periode zo’n tienduizend geïnterneerd.

buiten de internering blijven[2]: ook hen vonden de Japanners niet "waardig" om te zijner tijd Aziatisch burger te worden, maar dat was een zorg van middellange termijn. De Europese burgers, wier herkomst via een geboortebewijs gecertificeerd was of die over een volledig ingevuld huwelijksboekje beschikten, waren geschikt om ingeboekt te worden tot onderhandelingsobject wanneer de Angelsaksische mogendheden bereid zouden zijn een wapenstilstand aan te gaan. Dan zou Tokio Japanners kunnen uitruilen tegen Europeanen[3]. Of tegen Noord-Amerikanen. Dat kon interessant zijn, maar dat zou afhangen van de alsdan aanhangige actuele militair-strategische verhoudingen. Hoe meer tijdsverloop, hoe meer de wangunst van dat verloop zich tegen Tokio zou keren: het had vrijwel geen reserves, het moest een bliksemoorlog kunnen voeren, en na 1943 leek het al lang niet meer mogelijk dat dat met een eindzege voor de Tenno zou aflopen.

I.3.3 Verplichte arbeidsinzet ten laste van de inlanders

De inlanders zouden nu gedwongen moeten worden om slaafse arbeid te verrichten voor het leger. Bedenk wel, dat de Japanners geen beschavingsoffensief wilden inzetten ten behoeve van de inlanders. Hoe hypocriet de christelijk-ethische opheffingspolitiek ook geweest is – en daarover valt veel te zeggen – zij was gericht op onderwijs, opleidingen en stoffelijke verbetering van de inlander, onder meer via de gezondheidszorg. Tokio wilde goedkope en gewillige arbeidskrachten, die geen bijzondere voorzorgsmaatregelen impliceerden, voor wat betreft besmettelijke ziekten, geestelijke ontsporingen of staatsgevaarlijke activiteiten. Er moesten arbeidseenheden geworven worden. Daarvoor konden sommige volksmenners goed gebruikt worden, die via Tokio iets als "onafhankelijkheid" wilden. Dat was wel onzin, maar dat kostte niets. Een van hen was zekere Soekarno, die was uitstekend, die kon zijn inlanders waarachtig alles wijsmaken. Het was zaak hem en de zijnen aan Tokio te compromitteren, met wat klatergoud zou dat best lukken, de man was ijdel. Wanneer Tokio hem zou voorspiegelen dat hij een soort stadhouder van de Keizer zou worden voor de Archipel, met uitgebreide burgerllijke volmachten, zou hij daar remmingsloos instinken, als er maar een heel mooi *daimo*-gewaad bij zou worden ontworpen met een hofhouding van kirrende *geisha's* van het type "Madame Butterfly"--- zover waren zijn antecedenten in Tokio wel doorgedrongen. Hij zou propaganda kunnen voeren voor deze arbeidsinzet. Hij zou de Japanners voorstellen als de beschermers van de Indonesiërs en de arbeidswilligen – de *romoesha's* – kunnen ronselen tegen een soort stuksprijs per hoofd. Soekarno zou dan mooi belastingen kunnen heffen, provisie afhouden – dan kostte dat stadhouderschap Tokio ook verder geen knaak – en een soort strafrecht kunnen afdwingen waarbij recht zou worden gesproken namens de stadhouder, dan hield de Tenno tenminste ook een onbesmeurd blazoen.

I.3.4 Een stadhouder voor het rijk van Nippon

De stadhouder zou kunnen laten regelen via zijn directeur voor financiën, dat de economie van de Archipel geheel geïntegreerd zou worden in die van Japan, waarbij via een nieuw munt- en bankbiljettensysteem langzaamaan de goudvoorraad van de door de Nederlanders opgezette Java-bank in Tokio terecht zou komen. De Indonesiërs zouden hun Soekarno vertrouwen, de man was onmiskenbaar charismatisch, en hij zou het ene na het andere kredietmoratorium kunnen instellen waarbij de Japanners wél de olie, grond- en delfstoffen zouden afnemen, maar de betaling maar weer steeds uitgesteld zou worden – renteloos, dat spreekt. De Indonesiërs zouden de kredietbiljetten van de Japanners zonder omrekeningen moeten accepteren. De stadhouders zou hen voorlopig omwisselinggaranties geven bij de Javabank, die verplicht zou zijn die biljetten om te zetten in de nieuwe munt- en bankbiljetten van de Indonesische marionettenstaat met Soekarno als staatshoofd. Dat hadden de Japanners ook in Mantsjoekwo gedaan, de keizerlijke

---

2 Dat zijn er ongeveer 170.000 tot 280.000 geweest. Zij heetten "buitenkampers". Ze zaten meestal dicht bij het centrale kamp. Hier kan men natuurlijk niet spreken van een gestandaardiseerd regime. Er zijn zo'n 80.000 Europeaanse burgers uiteindelijk geïnterneerd geweest op Java.

3 Zie voorgaande noot 227.

marionettenstaat in noordelijk China, dat had daar prima gewerkt. Verder zou die stadhouder dan de importtarieven wegnemen voor de goedkope Japanse producten die elders niet te slijten waren: die kon Tokio dan binnen de Archipel dumpen. Via de Javabank zou de stadhouder deel nemen aan het internationaal betalingsverkeer: zo zou Tokio waarachtig toch weer aan dollars en ponden sterling kunnen komen. De Shellgroep zou wel iets vermoeden, maar nooit helemaal doorhebben wat er aan de hand was – totdat het te laat zou zijn. Uiteindelijk zou er in de Archipel een hyperinflatie ontstaan, maar daar zou Japan buiten blijven. De Archipel zou een schuldenlast opbouwen, die alle Indonesiërs voor de rest van hun aardse bestaan zou determineren tot slaven van de Japanse grootindustrie, en zo hoorde het eigenlijk ook. Dat was wat Tokio uiteindelijk bedoelde met een Groot-Aziatische Welvaartssfeer, dat stond ook in de kleine lettertjes. Djakarta en zijn stadhouder zouden nooit kunnen beweren dat ze dit niet hadden kunnen voorzien. Soekarno was een bevlogen orator, zeker, maar een econoom was hij niet.

I.3.5 De Nederlandse krijgsgevangenen

Wat de KNIL-militairen betreft: dat waren krijgsgevangenen. Die waren dat al rechtens op basis van de regelingen met die Ter Poorten, maar daar was niet steeds werk van gemaakt. Dat moest nu gebeuren, want die lieden konden gevaarlijk worden als de krijgskansen zouden keren ten nadele van Tokio. Ze moesten dus alsnog opgepakt worden en gedetineerd. Ze hadden zich door de overgave uitgeleverd aan de militairen van de Keizer. Dat was oneervol. Daar zaten deze lui kennelijk niet mee[4]. Ze zouden dienovereenkomstig behandeld worden. Ze waren geen rechtssubjecten meer. Ze waren minder dan *romoesha's.* Ze waren doorgaans goed opgeleid. Uiteindelijk zouden ze prima kunnen worden ingeschakeld in de oorlogsindustrie.

Aldus de nieuwe Japanse overwegingen tussen juli 1943 en 15 augustus 1945, de dag van de Japanse overgave.

---

4 De Japanners hadden ongeveer 42.000 Nederlandse krijgsgevangenen. De Japanners waren niet bereid om de Volkenbondsverdragen betreffende de internering en verzorging van krijgsgevangenen na te leven. Ze waren wel bereid de interneringsvoorschriften op te volgen van de annexen behorende bij het Landoorlogreglement-1907, maar alleen wanneer de wederpartij ook ratificator was van dat reglement. Ze pasten nog wel de eerste, tweede en derde rode kruisconventie toe mits een wederkerigheidsrelatie was geborgd. Het gaat om de conventie uit 1864 nopens de verbetering van het lot der gewonden en zieken, zich bevindende bij de strijdkrachten te velde, de conventie van 1868 nopens de verbetering van het lot der gewonden, zieken en schepelingen bij de strijdkrachten op volle zee en die van 1929 betreffende de behandeling van krijgsgevangenen. De Japanners keken steeds of een toekomstige uitruil van de krijgsgevangenen mogelijk was en ook inderdaad ingewilligd zou worden. Dat was bijna nooit het geval: de Angelsaksische landen waren er op den duur ook niet meer toe bereid. Nederland was uiteraard partij bij deze overeenkomsten, maar kon nooit uitruil effectueren. Zweden was overigens wel bereid tot bemiddeling, maar daar wilden de Japanners weer niet van weten, al zijn daartoe wel besprekingen te Londen gevoerd. Tokio erkende overigens het supranationale mandaat van het rode kruis niet.

II. De positie van Bung Karno

II.1 Een volksmenner maakt opgang

II.1.1 Soekarno's roemruchte koloniale jaren

Soekarno's gloriedagen braken aan gedurende deze Japanse bezetting, dat zal duidelijk zijn. Voor Tokio was hij in ieder opzicht bruikbaar. Hij had een geruchtmakend politiek proces achter de rug dat wereldwijd de aandacht had getrokken. Soekarno had in de jaren tussen 1920-1928 talloze malen op politieke bijeenkomsten het woord gevoerd voor de emancipatie van de Aziaat. Hij had zich las gemaakt uit de Sarekat Islam en een politieke partij opgericht die onafhankelijkheid opeiste voorde Archipel, door hem meestal als "Indonesië" aangeduid. Zijn mooiste uur kwam in 1928 te Soerabaja waar hij een volkscongres toesprak van de *Partai Nasional Indonesia*. Hij moest drie keer optreden, de toeloop was overweldigend. Hij bespeelde de menige op onnavolgbare wijze, geselde de koloniale regering, en wist zijn staatkundige doelstellingen aanspreekbaar en bespreekbaar voor de eenvoudigen neer te zetten. Hij deed dat in een ranselend, ja, ophitsend Maleis, maar hij kon ook ineens een beschouwende academische toon aanslaan in een keurig Nederlands, met fraaie woorden en ingewikkelde zinsconstructies die op hoge beschaafdheid, intense eruditie, grote geleerdheid en ideologische bevlogenheid schenen te wijzen. Hij kon charmant zijn, maar ook napoleontische gesties maken en ineens de geserreerdheid aannemen van de volksverhaler die een eeuwenlange traditie voortzet en zich daaraan, woord voor woord, naar stembuiging en interval, gaarne onderwerpt. Een *Ratoe Adil* was tot aanzijn gekomen. Een politieke messias, groter dan Dipo Negoro, waarmede hij als het ware wederstrevend zijns ondanks werd gelijk gesteld.

Gouverneur-generaal De Graeff zat geweldig met de man in de maag. Wat Soekarno naar voren bracht had vaak de volle instemming van de landvoogd. Inderdaad, de koloniale samenleving was niet bereid de inlander op voet van gelijkheid te assimileren. Inderdaad, de Volksraad was geen volksvertegenwoordiging. Inderdaad, de Javaan werd uitgeknepen door de accijnswetten. Inderdaad, er was geen wezenlijke democratie binnen de Indische staatsstructuur te behalen. De landvoogd, toch al gevangen in een paroxisme van zelftwijfel en verlangend naar het einde van zijn termijn, werd omringd door adviseurs die hem rieden naar de exorbitante rechten te grijpen en Soekarno te verbannen naar Boven-Digoel. Daar, in een interneringskamp, kon deze volksmenner en rasopportunist geen kwaad.

II.1.2 Soekarno's internering in Boven-Digoel, Flores en Sumatra

De man zou het er niet lang uithouden, dat wist de Politieke Inlichtingen Dienst: hij hunkerde naar de luxe van het westen, hij was gek op sociaal discours waarin hij kon brilleren en hij was een rokkenjager. De onzekerheid van onbepaalde internering zou hem fnuiken. Daar had De Graeff gewetensbezwaren tegen. Fundamenteel. Soekarno beriep zich op klassieke grondrechten en privileges die in de Nederlandse Grondwet óók gewaarborgd werden. Hij viel terug op de uitgangspunten van de klassieke liberale rechtsstaat die het westen met zoveel moeite had verankerd in het collectief rechtsbewustzijn. Hij riep niet op tot geweldpleging. Maar de man was wel tegen de discriminatie die verbonden was aan het koloniale beheerssysteem. Hij kwam er tegen op, maar dat hadden grote Europese staatslieden óók gedaan. Van strafbare opruiing was geen sprake. Misschien van strafbaar haatzaaien. Maar dan moest de onafhankelijke rechter daar maar over oordelen. Dan moest deze Soekarno met zijn rotgenoten maar op een conciese tenlastelegging gedagvaard worden op basis van het nieuwe artikel 153 bis van het Indische Wetboek van Strafrecht. Voorstander was De Graeff er zeker niet van. Hij zou zeker het Openbaar ministerie geen aanwijzing geven tot vervolging. Maar verbieden wou hij die strafvorderlijke actie nu ook weer niet. Natuurlijk waren er besprekingen geweest tussen de directeur van justitie en de procureur-generaal bij het hooggerechtshof. Deze zaak lag politiek uiterst gevoelig. Het was onloochenbaar dat, waar Soekarno sprak, relletjes losbarstten. Er kwamen onlusten. Maar lokte hij die uit? Zette hij er toe aan? Begunstigde hij geweldplegingen tegen de openbare gewapende

macht? De Graeff zag geen bewijs. Maar wellicht hield een bewijsredenering stand. Het recht moest zijn loop hebben.

Dat had het. Soekarno werd veroordeeld voor schending van de verbodsnormen onderliggend aan artikel 153bis van het Indische Wetboek van Strafrecht. Wel een platform bood de beklaagdenbank hem bij de landraad te Bandung in augustus 1930, die hij volledig beheerste en waar hij zijn requisitoir tegen de Nederlandse koloniale samenleving zonder reserves kon houden. Hij verscheen in internationale kranten en tijdschriften, hij was een volksheld en martelaar van het westerse racisme, hij was de tribuun van de verdrukten. Beter kon hij het als politicus niet hebben. Hij was "binnen". Hij onderging een gevangenisstraf, waarbij De Graeff hem toch nog gratieerde in een substantieel deel. Hij schreef een fraaie brochure over zijn proces, zijn loopbaan, zijn idealen. Inmiddels was Bonne de Jonge aan de macht gekomen. Die had tabak van deze strapatsen en ging over tot internering van Soekarno. Hij was er niet direct op uit Soekarno nu te treiteren of onschadelijk te maken als politicus. Hij vond het een vervelend mannetje, dat even uit de publieke aandacht moest.

II.1.3 Bonne de Jonges' taxatie van Soekarno als ongevaarlijk parasiet

Een wervelende zwetser met hoogmoedswaanzin. Een demagoog zonder werkelijke uitvoerbare plannen. Een hinderlijk rond zoemende muskiet. Een patriciër als De Jonge woof dan even met de hand en spoot DDT. Maar doodslaan deed hij niet. Want daar staan in de weg wetten en andere bezwaren. Soekarno werd verbannen, niet naar Boven-Digoel, maar naar Flores. Maar ook daar kreeg hij sociale onthoudingsverschijnselen en lichamelijke klachten. Niet genoeg belangstelling. Hij zond nu deerniswekkende epistels aan De Jonge. Hij had er spijt van, wat hij had gedaan. Hij zou het echt helemaal nooit meer doen. Hij kon er niet tegen, dat hij niet meer meetelde. Hij was er ziekjes van. Hij sliep niet goed. Wilde De Jonge nu alsjeblieft niet over zijn goede hart strijken? Dan zou Soekarno zijn trouwste volger zijn. Echt, hij hád het niet zo bedoeld. Dat soort gepraat.

Het vermurwde De Jonge niet. Maar hij vond Soekarno ook niet echt de moeite waard om er nu heel veel strubbelingen voor over te hebben. De vent had zijn beste tijd gehad, het was een overjarige gigolo. Uiteindelijk belandde Soekarno op Sumatra in Benkoelen waar de aspirant controleur opdracht kreeg toch wel lief te zijn voor Soekarno. Hij moest vooral aan het sociale leven kunnen deelnemen, boeken kunnen bestellen en te dineren gevraagd worden door de dames die zich toch al te pletter zaten te vervelen in dat godvergeten oord midden in de rimboe. Soekarno stond bekend als stamboekhaan, gold als uiterst charmant, was conversabel en sprak verzorgd Nederlands. Dat moest op allerlei wijzen tot wederzijdse bevruchting leiden. En zo was het dan ook.

II.2 De Japanse invasie op Sumatra

II.2.1 Soekarno's verblijf in Benkoelen

Soekarno was in maart 1938 aangekomen in Benkoelen. Midden in de rimboe. Hij vond het niks. Maar Tjarda van Starkenborgh was niet gevoelig voor 's mans smeekbeden vrijgelaten te worden uit zijn bekluistering, al bleef hem heel wat bewegingsvrijheid. De reden was, dat Soekarno duidelijke sympathie een de dag had gelegd voor Japan. Juist op het moment dat dat besloten had een maritieme invasie op te zetten in de Archipel, omdat Japans expansie vast zat in Sovjet-Rusland en in China. Anders dan De Jonge achtte Tjarda Soekarno wel degelijk een gevaar voor de zelfstandigheid van Nederlandsch Indië. Dat zou Tjarda ook blijven vinden, óók na 1945. Hij onderschatte de man bepaald niet. Hij zag hem als een hoogst gevaarlijke politieke tinnegieter die alleen maar op eigen belang uit was. Hij wilde een gecentraliseerde eenheidsstaat vestigen, waarbij aan de eilandengroepen nauwelijks enige autonomie zou worden gelaten, óók niet op provinciaal of gewestelijk niveau. Alleen maar omdat hij de Javaanse dominantie wilde vestigen, en dat alleen maar weer opdat hij zelf een absoluut heersende president zou kunnen worden waarbij de volksvertegenwoordiging nauwelijks iets in de brengen had. Soekarno wilde inderdaad alleen maar presidentiële kabinetten, waarvan de voorzitter verantwoording schuldig was aan de

president en zelfs niet in begrotingszaken aan de volksvertegenwoordiging. Iets zoals het Weimarer-systeem, waarbij de president ook steeds bij noodverordeningen zou kunnen regeren via een kabinet dat alleen bij zijn goedkeuring enige legitimatie zou kunnen vinden. Aangezien Tokio Soekarno al lang in het snotje had als een geschikte stadhouder in oorlogstijd (zie hierboven) en Soekarno uiterst plooibaar was gebleken bij een confrontatie met harde karakters als De Jonge stelde Tokio blijvend contact met de man op prijs. Die figuur was bruikbaar.

II.2.2 Soekarno zoekt contact met Nippon

Soekarno wist dat de Japanners Sumatra zouden binnenvallen via Straat Malakka. Hij was er klaar voor. Hij liet onmiddellijk blijken dat hij tot volledige samenwerking bereid was. Hij wilde in ieder geval uit Benkoelen weg. Hij vroeg hulp van Nippon. Hij had onmin met de nieuwe resident van Benkoelen, Hooykaas, die wel van plan was deze landverrader te externeren, nog voordat een integrale capitulatie een feit zou zijn. Hooykaas vond de man een gevaar. Hij liet Soekarno overbrengen naar Padang. Daar werd hij aan zijn lot overgelaten. Dat was een fout, omdat hij daar zich kon associëren met de Sumatranen Sjahrir en Hatta. Deze wisten wel dat Soekarno als ijdeltuit te sterke presidentiële ambities had, maar zij meenden dat zij hem wel in bedwang konden houden als dat noodzakelijk zou zijn.

Batavia wilde niet uitsluiten dat Soekarno zou worden aangewezen als nationalistisch vertegenwoordiger in een Indische afvaardiging naar een eventuele koninkrijksconferentie die gewijd zou zijn aan de herinrichting van het rijksverband tussen het grondgebied in Europa en de overzeese gebiedsdelen. Bij telegram van 29 november 1941 deelt Gerbrandy aan Tjarda mede dat een dergelijke herziening wenselijk zou zijn en vraagt alvast een voorstel te doen voor Indische vertegenwoordigers. Tjarda wilde, het zal niet verwonderen, Soekarno er beslist niet bij hebben. Die man was vóór alles Aziaat en was er alles aan gelegen om de komende oorlogstoestand maximaal uit te buiten. Soekarno heeft nu gemeend dat de regering hem in februari 1942 naar Australië zou laten afvoeren met het laatste vluchtelingenschip dat zou afvaren uit de haven van Padang. Daar waren inderdaad plannen voor, omdat Tjarda grote problemen duchtte met Soekarno, mocht het tot een bezetting komen. Soekarno heeft toen de mare verspreid dat de Australiërs een torpedobootjager naar Padang zouden sturen om hem over te brengen. Dat gaf aan, dat hij niet gering over zichzelf dacht. Velen geloofden het. Het gaf hem meer status.

II.2.3 De Japanners palmen Soekarno in met gunsten en privileges

De Japanners haalden hem daarom meteen naar Java en boden hem een van de mooiste huizen aan. Hij kreeg ruime toelagen, als hij maar het pleit wilde voeren voor de Groot-Aziatische Welvaartssfeer. Aangezien Soekarno de mogelijkheden zag die deze streving voor hem impliceerden, was hij daartoe alleszins bereid. Hij liet alles na, wat Tokio zou kunnen mishagen en richtte zich tegen de Hollanders, Engelsen en Amerikanen. Zij zouden nu een dure tol betalen, zwoer hij. Japan was onoverwinnelijk. Over onafhankelijkheid repte hij de eerste maanden niet. Dat lag niet lekker in het gehoor van Imamura. Daar moest een mens natuurlijk rekening mee houden.

II.3 Een uitnodiging van Tokio?

II.3.1 Soekarno’s bezoek aan opperbevelhebber Imamura

Imamura ontbood Soekarno in het paleis van de voormalige gouverneur-generaal. Wat hem betreft wilde hij eens kennis maken. Soekarno kwam woorden te kort voor de militaire vaardigheden van het invasieleger en zijn opperbevelhebber. Was hij, zo vroeg Imamura, tot samenwerking bereid. Daaraan waren wel voorwaarden verbonden: Soekarno mocht hem niet in de wielen rijden, hoe dan ook. Was er voor Indonesië aan de samenwerking nog eer te behalen? Die vraag had Imamura verwacht. Hij antwoordde nietszeggend. Maar: er zou een Aziatische conferentie komen te Tokio, over de definiëring van de Aziatische Welvaartssfeer. De Archipel zou daarin ingeschaard worden, met erkenning van de Aziatische eigenstandigheid van dit eilanden -

volk. Het had een andere cultuur, een andere religie en een andere economie dan Nippon. Dat werd erkend. Het was geschikt om in de Welvaartssfeer der Aziaten opgenomen te worden, maar of dat op een communautaire samenwerking in economische aangelegeheden zou neerkomen of dat verder strekkende Aziatische integratie zou worden beoogd, daarover kon Imamura nog niets zeggen. Het politieke blok zou zodanig ingericht moeten worden dat Azië het Westen nu eindelijk een behoorlijk van repliek zou kunnen dienen. Maar Tokio zou natuurlijk beslissen. Deed Soekarno niet moeilijk dan zou de Javaan grotere welvaart genieten dan hij ooit had gehad. Veel leverde dat allemaal nog niet op. Het was weinig concreet. Maar de beloning kwam al spoedig: Soekarno zou adviseur worden bij het departement van Algemene Zaken van het Japanse militaire bestuur. Salaris: 750 Indische guldens in de maand. Niet weinig. Maar voorlopig was het dat wel. In mei1943 kwam de minister voor Groot Aziatische Zaken naar de Archipel, Aoki Kazao. Kon Soekarno die niet eens direct benaderen over de onafhankelijkheid? Heel voorzichtig natuurlijk. Zelf niets suggereren, maar vragen wat zijne excellentie daarvan dacht? En dan een nette brief erbij met diezelfde open vraag. Dat deed Soekarno. Maar zijne excellentie reageerde niet.

II.3.2 Het standpunt van premier Tojo in 1943

De brief ging mee en werd waarachtig aan de hardliner premier Tojo ter hand gesteld. Op 16 juni 1943 zei deze in het parlement – dat geen enkele bevoegdheid had – dat de inheemse bevolking van de Indische eilanden deel zou mogen nemen aan het bestuur daarvan. Er kwam nu een Centrale Adviesraad in Djakarta die daarover opperingen zou mogen doen. Tojo kwam kort daarop langs en Soekarno bedankte hem ontroerd. De Adviesraad kwam te zetelen in het gebouw van de Volksraad. Maar bevoegdheden had hij niet. Soekarno was lid. Hij sprak veel en zei weinig. Maar hij trad tenminste op de voorgrond. De Raad kwam voornamelijk bijeen om te bezien hoe de Javaanse bevolking gemobiliseerd kon worden om Japan in zijn worsteling om de wereldmacht te helpen. Tot uitvoerbare voorstellen kwam het niet: die bevolking had aan zijn eigen sores meer dan genoeg. Voor het eerst sinds tijden heerste hongersnood weer op Java. Zoveel welvaart bracht de Grote Aziatische Welvaartssfeer dus ook niet aan. Waar Soekarno naar hunkerde was omgang met de groten der aarden. De hand schudden van de Tenno. Zat dat er niet in?

II.3.3 Soekarno's bereidheid om romusha's te ronselen

In mei 1943 kwam in Tokio gedurende een keizerlijke conferentie de vraag naar voren, om meer inheemse werkkrachten te ronselen bij werkzaamheden ten behoeve van de oorlogvoering. De oorlog in de Stille Oceaan liep ongunstig voor Tokio. De vaart was er lang uit bij de Japanners. Ze werden in het defensief gedreven, vooral nu de Amerikanen de slag te pakken hadden gekregen met hun *islands-hopping*. Er zouden grootscheepse defensieve werken uitgevoerd moeten worden. Gelet op de arbeidskrapte in Japan zelf zou de inheemse bevolking van de bezette landen moeten worden aangesproken. Java was overbevolkt, daar kon men werkslaven, *romusha's,* ronselen --- met medewerking van belangrijke politici. De zaak werd in Singapore onderwerp van gedetailleerde bespreking en de Centrale Adviesraad te Djakarta moest nu eindelijk eens wat concrete voorstellen doen. De Japanners hadden haast en het ging om een Keizerlijk Bevel. Soekarno zag zijn kans. Dit ging om propaganda, daar was hij meester in. Hij zette een systeem van vragenlijsten op, waarbij kampongs en desa's moesten opgeven hoe het stond met de werkgelegenheid.

Heel neutraal dus: gewoon, een inventarisatie. Daarna liet hij vragen naar de personen die kennelijk werkloos waren. Naam, leeftijd, gezondheid – heel langzaam de bureaucratische weg van steeds gespecificeerdere identificatie en woon- of verblijfplaats aflopen. Dan, op basis van deze registratiestaten ineens de eis om een bepaald getal *romusha's*. Die kwam terecht bij de resident, die dat moest doorleiden naar de inlandse bestuurders per afdeling en die weer naar de dorpshoofden van de kampons, desa's en buurtschappen. Soekarno bepaalde nu de oproeping en de plaats van appèl. Daar zond hij gewapende milities heen die hij in het kader van zijn politieke activiteiten als een soort private weerkorpsen had georganiseerd. Die kregen per opgekomen werkslaaf een premie. De dorpshoofden waren aansprakelijk voor het opgeroepen contingent

romusha's. Was er ondertalligheid dan zorgde dat hoofd maar voor aanvulling, zo niet, dan zouden razzia's volgen. Het werkte. De schrik zat er al gauw goed in, want de milities gingen nogal te keer. De militaire gezaghebbers waren in hun schik en Soekarno was de gebraden haan. Er werden 160.000 tot 200.000 *romusha's* gedeporteerd voor de arbeidsinzet. 135.000 keerden uiteindelijk terug, vaak in deerniswekkende toestand. Maar een groot deel van de opgeroepenen werd op Java zelf ingezet. Dat getal moet in de millioenen hebben gelopen, maar die zijn niet geregistreerd. Zij werden ingezet bij verdedigingswerken maar ook bij infrastructurele werken zoals irrigatiewerken, de drooglegging van moerassen en grondontginningen. De sterfte was hoog.

Soekarno wist wat de Japanners van plan waren. Hij wist wat de *romusha's* te wachten stond. Hij kende de behandeling. Hij bleef propaganda maken. Hij bleef zijn organisatie in stand houden. Hij wachtte op zijn uitnodiging naar Tokio. Die kreeg hij niet.

II.4 De soevereiniteit niet geleend of overgedragen

II.4.1 Soekarno wil originaire soevereiniteit proclameren als de tijd daar rijp voor is.

Soekarno wilde dat de soevereiniteit die Indonesië claimde geen hoedanigheid zou zijn die die staat van een ánder volkerenrechtelijk rechtssubject – zoals een koloniale staat – had gekregen. Hem was er alles aan gelegen, dat Nederland die soevereiniteit niet zou overdragen, toelaten of verschaffen. De Indonesische soevereiniteit zou originair moeten zijn aan de personele staatsorganisatie, de verzameling Indonesiërs. Zo ongeveer zoals een volkssoevereine staat dat ook doet. De Belgen bijvoorbeeld. Die hadden in 1830 zichzelf soeverein verklaard. Ze waren een staat, omdat het volk dat wilde. Daarom waren ze de staat *der Belgen*. Ze hadden die soevereiniteit al, en daar zochten ze nog een staatshoofd bij – Leopold van Saksen Coburg – om die soevereiniteit als immanente bevoegdheid uit te oefenen krachtens machtiging van het volk. Leopold zou koning der Belgen zijn, géén Belgisch koning of koning van België. Die koning zou worden ingehuldigd door het volk, dat daarbij zijn aanstelling zou erkennen en die van zijn erfelijke opvolgers. De koning zou dus niet al soeverein zijn vóór die inhuldiging, erkenning, zalving of kroning en allerminst dóór die zalving, kroning of aanvaarding der inhuldiging.

Soekarno was geen jurist. Van staatsrecht wist hij niet veel, maar voor symbolen was hij uiterst gevoelig evenals voor mythische geschiedenissen. Hij wist vermoedelijk wel, dat de Nederlanden problemen hadden gehad met hun koopman-koning Willem I, die al soeverein vorst was geweest toen hij landde op het strand van Scheveningen in 1813. Dat is wat Willem ook meteen zegt tegen Van Hogendorp, de maker van een concept-grondwet. Willem komt de kamer van Van Hogendorp binnen en deelt mee dat hij even komt kennismaken als soeverein vorst. In dit opzicht heeft hij van Van Hogendorp, Van Limburg Stirum en Van der Duyn van Maasdam niets nodig, dat moet iedereen goed weten, vooral die Van Hogendorp. Die koning had in de novembermaand van 1813, toen hij overal werd toegejuicht, steeds tegen zijn volk of natie gezegd: ik bén soeverein, omdat de soevereinen van Groot-Brittannië, Rusland, Oostenrijk en Pruisen mij die waardigheid gunnen. Ik ben dat, ongeacht wat het volk wil of aanvaardt en ongeacht de grondwet. Dat was een geliefd stokpaardje van Willem.

II.4.2 De protolegale soevereiniteit van Oranje ontleend aan de geallieerde mogendheden

Die grondwet van 1814, zei Willem, aanvaard ik als vrijwillige zelfbeperking: ik aanvaard haar omdat ik bereid ben "wijs" te regeren. Ik wil best rekening houden met het volk. Maar het moet niet te gek worden. Begrijp goed: ik wás al soeverein vóór de grondwet en ondanks de grondwet. Ik hád de oppermacht al over het intern territoir krachtens die vóórwettelijke, protolegale, soevereiniteit die onbeperkt is en ook door nationale wetten niet ingeperkt of opgeheven kan worden. De macht die ik op basis van die soevereiniteit vermeerder, is van MIJ. Daarom beschouwde hij ook de koloniën die Groot-Brittannië hem toestond en gunde als zijn hoogstpersoonlijk eigendom: het was een gunning van de soevereine majesteit, de meest

Brittanische Majesteit van het Vereenigd Koninkrijk. Het gevolg daarvan was, zoals hierboven uiteengezet, dat hij Java zag als zijn persoonlijk eigendom, dat hij kon verhuren, verpachten, verkavelen, bezwaren, in leen geven of in vruchtgebruik. Daarom kon hij het cultuurstelsel van Johannes van den Bosch volledig aanvaarden: de grond waarop de cultures van dat stelsel werden verbouwd was van hém. Die kon hij verpachten of gunnen aan de inlander, zoals hij woeste gronden op Java kon vervreemden in eeuwigdurende erfpacht.

II.4.3 De Indonesische soevereiniteit komt uit de volkswil

Daartegen wil Soekarno reageren. Daarom is het voor hem van enorm belang dat de Nederlanders in 1942, op die 8e maart, hun soevereiniteit hebben opgegeven. Die Nederlandse soevereiniteit, die afgeleid is van de soevereiniteit van Willem I, is te niet gegaan. De Kumpenie is immers teniet gegaan krachtens *de regeringscapitulatie*. Ter Poorten heeft dat gedaan als regeringsgemachtigde voor Nederland en Tjarda heeft dat niet tegengesproken, dat is de zienswijze van Soekarno. Als Soekarno daarna de onafhankelijkheid uitroept van Indonesië roept hij een nieuwe bevoegdheid in het rechtsleven. Die komt niet van Japan. Hij wil dus de Japanners niet vragen die onafhankelijkheid in het leven te roepen: dat zou een vergiftige vrucht zijn van het emancipatoire streven dat hij namens de Indonesiërs verwezenlijkt. Hij wil wél, dat de Japanners die soevereiniteit *erkennen*.

Dat wil hij te Tokio, liefst uit de keizerlijke mond, horen. Daaraan is hem veel gelegen, want de Japanners zijn een volkerenrechtelijk erkend volk, hun staat is een sedert onheuglijke tijden aanvaard lid van de gemeenschap der naties, al zijn ze op het moment van de Indonesische onafhankelijkheid ook verslagen. En daarom wil Soekarno ook niet dat er ergens in Nederland straks een plechtigheid komt waarin de koningin der Nederlanden de soevereiniteit *overdraagt*. Want dan krijgt Indonesië de soevereiniteit van die Willem I toegeschoven. Daarom is zijn Proklamasi van 17 augustus 1945 een rechtsvaststellende verklaring. Hij neemt het Hatta kwalijk dat hij dat maar niet wil inzien en dat hij zelfs bereid is in december 1949 naar het Paleis op de Amsterdamse Dam te tijgen om bij de soevereiniteitsoverdracht te compareren als ontvangende partij. De koningin geeft daar iets weg, wat het Huis van Oranje nimmer toekwam. Ze draagt méér rechten over dan ze oorspronkelijk ooit had en kon hebben en dat strijdt met het Romeinsrechtelijk adagium *nemo plus iuris transferre potest quam ipse haberet. Niemand kan méér rechten overdragen dan hij zelf hád.* Veel van de merkwaardige strapatsen en opstellingen van Soekarno tussen 17 augustus 1945 en 28 december 1949 zijn geredelijk te verklaren uit zijn vaste wil, die inbreuk op dat adagium niet te veroorzaken, daaraan niet mede te werken en dat niet te begunstigen. Vanuit Soekarno's oogpunt héél consequent.

II.5 Het Indonesisch staatsrecht in beginselen

II.5.1 De diversiteit van de eilandengroepen vóórgegeven

Zonder een religieuze ideologie als samenbindende factor zou de oprichting van de onafhankelijke staat Indonesia onmogelijk zijn. Soekarno wist te goed dat de conceptie van al die eilandengroepen in één universeel staatsbestel kunstmatig was. Hij wist dat de groepen een enorme diversiteit van historie, cultuur en religieuze afwijkingen vertoonden ten opzichte van elkaar. Hij wist óók dat het maar toeval was dat Java het centrale administratieve eiland was geworden. Jan Pieterszoon Coen had de statutaire zetel van De Kumpenie daar alleen maar gevestigd omdat hij de Sultan van Bantam wel klein zou krijgen en omdat Straat Malakka een belangrijke transit-zeeweg zou kunnen worden voor diepgaande vaartuigen. Was de zetel op De Molukken gevestigd gebleven of op Celebes, dan was alles vanaf 1813 volledig anders gelopen. Dan hadden Hollanders en Engelsen elkaar niet zo van nabij zo duchtig op de lip gezeten. Gouverneur-generaal De Jonge had Soekarno bij zijn eerste internering naar Flores verwezen. Die afdeling hoorde onder de residentie Timor. Daar waren vanaf 1600 Portugese Jesuïeten gevestigd met omvangrijke missiestaties en kathedraal-achtige barokke kerken met allerlei relieken, wonderbare bronnen, processies in de meest uitbundige vorm en dramatisch uitgevoerde missen

in concelebratie van drie statig dansende paters in goudbrokaten gewaden. Er waren paters die genezend konden strijken en mensen beter baden, er waren wonderlijke rituelen met zalven, zegeningen, exorcismen, wierook-nevels tot mistverdichting, luide aanroepingen in het Latijn en weer zegeningen met kaarsen, prostaties, absoluties van zonden, uitdelingen van koekjes, brood of oliën, bezwavelingen en bezweringen.

II.5.2 De god van de katholieken zou het gewild hebben

En het werkte allemaal als groen poeier: de god van de katholieken was met de zijnen. De jesuïeten hadden het even moeilijk gehad toen de Portugezen zich na 1815 terugtrokken, Batavia had tijdelijk dwarsgezeten, maar na 1870 toch weer staties laten stichten, want de jesuïeten preekten toch ook onderdanigheid aan het koloniaal gezag. En anders dan de hervormde dominees haalden de paters het niet in hun hoofd om Batavia echt te bekritiseren. Verder hadden de jesuïeten ook nog na 1870 de Duitse Orde van de Paters van het Goddelijk Woord (*Sociëtas Verbi Domini, SVD)* naar Flores doen komen, omdat Bismarck in zijn nieuwe Keizerrijk eigenlijk geen kloosterorganisaties wilde hebben die Rome gehoorzaamden. De paters hadden prachtige missiehuizen op de linker-Rijnoever gevestigd, ook rechts van de Maas in Nederland, maar in Duitsland mochten ze hun geloof nauwelijks in het openbaar uitdragen. Deze paters waren helemaal negentiende eeuws, met veel prachtige volksdevoties en ingewikkelde sacramentaliën, waarbij machtig gekermd, gesteund, gesnikt en gesmeekt werd. Op de Kleine Soenda-eilanden was dat erin gegaan als het spreekwoordelijke woord in gods ouderling. Het was knus, het was verenigend, en het was, op zijn Hollands, beregezellig.

Kwam de pater los met zijn aanroepingen of bezweringen van de duivel, die zo vele gedaanten bleek te kunnen aannemen, dan genoten de Florinezen dierbaar. En het werkte ook allemaal écht, vooral dat Latijn, dat niemand verstond en toch begreep. Soekarno ging waarachtig vaak kijken en onderging de wiegende zang van het credo uit de missa de angelis VIII als een zielsbevrijding. En hij zag dat de Florinezen zich in ijltempo bekeerden, óók omdat de paters paraat stonden met lager onderwijs, ambachtsscholen en ziekenhuisjes alsmede poliklinieken. Soekarno was in die tijd depressief. Hij had zich geweldig geweerd in de processen die het gouvernement hem had aangedaan, hij was een ware volkstribuun geweest, hij had de kranten overal ter wereld gehaald en nu zat hij, midden in de regentijd in Endeh, een havenplaats waar bijna niets te doen was. Behalve op kerkelijke zon- en feestdagen. Dan barstte het basiliekje welhaast uit zijn voegen. Soekarno ging daar heen, ook al omdat de mensen op straat hem door de week meden. Hij was een balling, een veroordeelde, maar ook nog een Javaan met veel te veel stadhuiswoordjes. In de kerk echter vroeg niemand naar rang of stand. Hij kreeg ook het gezegende broodje en de palmtak, hij mocht ook zijn kaarsje branden en hij kreeg ook zijn stroopje in het patronaatsgebouw want Christus was niet kinderachtig. Hij kreeg bewondering voor de katholieke kerk als universeel instituut. Hij ervoer dat taal verenigt – Latijn – wanneer eigenlijk niemand begrijpt wat er gezegd wordt. Hij zag dat de paters de formules afraffelden als dienstmededelingen in de hall van een groot centraal station waar de geluidsweergave niet goed is, vooral door de nagalm. Hij ervoer dat dat onverstaanbare de boodschap belangrijker maakte. Zo moest hij nu ook de staatsideologie van zijn Indonesia brengen. De paters begrepen de kleine intellectueel wel en hadden schik in hem. Hij mocht veel in hun klooster komen, zelfs in de refter. Pater Bouma vertelde hem over het canoniek Latijn en las hem de prachtige consecratieformules voor. Bouma vertelde hoe de gelovigen zich met de internationale rechtsorganisatie van Rome verbonden wisten, juist als zij die formules, stil gebeden aan het altaar, overal konden herkennen. Ze vertelden over de samensmeltingen van Islamisme met Boeddhisme en Katholicisme die zij ook practiseerden. Soekarno kreeg de sleutel van de kloosterbibliotheek en van de kamer pater M. van Stiphout, die vaak op visitatiereis was. Daar kon Soekarno dan studeren[5].

---

[5] Zie: Lambert Giebels, *Soekarno, Nederlandsch Onderdaan, Een biografie, 1901-1950*, Uitgeverij Bert Bakker: Amsterdam, 1999, ISBN. 90-351-2114-7, ISBN. 90-351-2088-4, pp. 206-217.

II.5.3 De Islamitistische god betere bron van het Indonesisch gezag

Hij besloot van het Islamisme een variant te maken die veel van het katholicisme had. Veel ingewikkelde formules, die eindeloos herhaald werden, steeds met dezelfde intonatie, adempauze, faseringen en klemtonen. En dan vooral veel woordcombinaties die niet zo duidelijk waren afzonderlijk, maar in onderling verband gescandeerd uitgegalmd wél verbonden, zoals het credo uit de engelenmis dat ook een marstempo aannam bij de nadering van de heilige vaten in de processie. Hij selecteerde vijf combinaties:

- Nationalisme
- Internationaal Humanisme
- Consensusdemocratie
- Sociale rechtvaardigheid
- Godsgeloof

Soekarno noemde dat de *Pantja Sila*, de Vijf Zuilen. Bijna bij iedere speech serveerde hij deze combinaties uit, steeds met knetterende lettergrepen uitgesproken, steeds met dezelfde uithaal en met hetzelfde eindglissano. Het mooie was: net als bij het *incarnatus est de spiritu sancto de Maria Virgine* kon niemand hiertegen zijn. Zoals niemand bezwaren kan maken tegen de mededeling: "de positie van het slachtoffer in het strafproces behoeft kritische reflectie". De hoogleraar die dat onderwerp maakt van dissertatie, inaugurale oratie en diesrede zit voor veertig jaar gebakken. Je moet dan niet concreet maken wat je wilt dat er verandert of gebeurt, maar je moet het, met stijgende bewogenheid, herhalen. Wie verduidelijking vraagt, heeft het allemaal niet begrepen en wie het niet begrijpt, mag niet meer mee doen. Zó meende Soekarno ook zijn onafhankelijke staat in te leiden en te rechtvaardigen. Dat heeft hij na 17 augustus 1945 ook gedaan, met de koppigheid van een nurks bij onverwachte tegenspraak.

Hierin heeft Soekarno een grote vaardigheid ontwikkeld. De Vijf Zuilen moesten vooral niet moraal-theologisch gedefinieerd worden in bestanddelen die leidden tot sociaal-maatschappelijke uitvoeringsregels. Ze moesten vooral, om werkbaar te zijn voor Soekarno's doelen, ongedefinieerd blijven. Het zijn vijf *indefinienda*. Ze moeten vaag blijven. Ze mogen gerust innerlijke tegenstrijdigheid vertonen. Dat geeft ze een energiek spanningsveld. Grote volksmenners hebben zich altijd van innerlijk tegenstrijdige indefinienda bediend. Je kunt bijvoorbeeld beweren dat "*Das Deutschtum*" meer "*Lebensraum*" behoeft, omdat wetenschappelijk vaststaat dat Duitsers gemiddeld minder hectaren levensruimten tot hun beschikking hebben dan niet-Duitsers. Gelijktijdig kun je bepleiten dat Duiters meer kinderen op de wereld moeten zetten vanwege de voortreffelijkheid van "*Das Deutschtum*". Daardoor neemt de beschikbare levensruimte natuurlijk weer af voor "*Das Deutschtum*" en daar moest eigenlijk iets tegen gedaan worden, omdat "*Das Deutschtum*" geopolitiek opzettelijk onderbedeeld was. Dat kun je dan toelichten. Je kunt verwijzen naar de Westfaalse Vrede van 1648 toen "*Das Deutschtum*" opzettelijk verdeeld werd in kleine staatjes die geen economische autarkie konden ontwikkelen. Dan kun je de niet-Germaanse naties "*Kleinstaaterei*" verwijten, ook weer een indefiniendum, een héél fijne, want het klinkt boosaardig en kan aan de wereld verweten worden die de Duitsers misacht en niet begrijpen wil. Maar je kunt het beter alleen maar steeds heftiger herhalen. Als iets wat de staat moet nastreven of juist bestrijden, dat maakt eigenlijk niet uit. Dat geeft een band, vooral als je een grote menigte voor je hebt die steeds uitzinniger wordt naarmate je meer indefinienda op haar loslaat, steeds gesaccadeerder en steeds heftiger. Op den duur smeken ze om "*Der totaler Krieg*" die hun huizen, gezinnen en omgeving zal vernietigen, als dat maar goed is voor het "*Volksdeutschtum*". Het werkt altijd, als je maar een ontvankelijk massapubliek voor je hebt, dat je haarfijn aanvoelt voor je de registers opentrekt. Die vaardigheid had Soekarno net als Goebbels. Het is een gave. Hatta, Sjarifoeddin en zeker Beel alsmede Schermerhorn hadden die niet. Maar die waren ook nooit bij missiepaters in de leer gegaan. Al bezocht Beel trouw de Eindhovense Sint Joriskerk. Pastoor Sicking daar kon niet goed preken.

III. De proklamasi van 17 augustus 1945

III.1.1 De concurrenten in de macht: Mohammed Hatta en Sutan Sjahrir

Soekarno had twee mensen in zijn onafhankelijkheidscomité die hem best helemaal in de gaten hadden. De Sumatranen Mohammed Hatta en Sutan (Soetan) Sjahrir. Ze wisten dat Soekarno zich behoorlijk had gecompromitteerd door zijn samenwerking met de Japanners. Zijn ronseling van *romusha's* was niet geheim gebleven. Dat kon ook niet: de massaliteit ervan verhinderde dat. De westelijke geallieerden hadden met Soekarno bepaald een appeltje te schillen. Hatta en Sjahrir hadden die reputatie niet. Ze hadden zich afstandelijk opgesteld jegens de Japanners, want, realistisch als ze waren, hadden zij die "Groot-Aziatische Welvaartssfeer" nooit helemaal vertrouwd. In een Japanse hegemonie in het Verre Oosten zagen zij niets. De idee van Soekarno dat hij met Lucifer een verbond zou moeten sluiten om Beëlzebub uit te drijven, leidde alleen maar tot escalaties onder een steeds meer op drift rakende bevolking. Hatta en Soekarno hadden het meeste aanzien en overwicht bij de achterban. Ze hadden hun eigen stijl van volksbegoocheling, maar doeltreffend was die zeker. Hatta wilde géén coöperatie met de Japanners, ook niet in het laatste ogenblik, dat aanbrak toen op 6 augustus de atoombom viel op Hiroshima.

III.1.2 De gevaren van de zijde van Nippon

Soekarno wilde zekerheid, dat hij geen vervolging te duchten zou krijgen van de Japanners, de Engelsen of de Amerikanen. De Japanners waren dicht bij. Die kende Soekarno, met hen kon je geen geintjes maken. In feite waren de Japanners nog steeds de baas in de Archipel. Goed, er was iets ongelooflijks gebeurd: een bom met een onvoorstelbaar grote explosie kracht was ergens boven Japan uitgeworpen en had een stad volledig weggevaagd. Maar dat was in Japan. Ver weg. Al jaren deelden de Japanse soldaten in de Archipel de lakens uit. Het zag er niet naar uit, dat ze daar spoedig mee op zouden houden. Hij, Soekarno, balanceerde al die tijd al tussen openlijke coöperatie en private illegaliteit en obstructie. Hij had voor het eerste gekozen. Maar heel veel van de zittende Indonesische bestuurders óók. Hij en zij waren van de Japanse generaals compleet afhankelijk. Het was dus zaak dat de Japanners *erkenden* dat de Indonesiërs het recht hadden zich onafhankelijk te verklaren.

Dat, zo zei Soekarno, was iets fundamenteel anders dan die soevereiniteit te *aanvaarden* uit de handen van de Japanse bezetter. Er was nog wat anders: de politiek geïnteresseerde en actieve jeugd, de gewapende *pemoeda's* waren, nadat ze gehoord hadden van die geheimzinnige bom en zijn explosie, en masse de straat op gegaan. De *pemoeda's* eisten onafhankelijkheid. Hier. Nú. Nog hadden Hatta en hij ze een beetje bij de teugel. Dat kostte moeite genoeg. Straks barstten ze los. Maar dan zouden de Japanse overvalwagens door de straten gieren, de stormbrigades van Nippon zouden mitrailleurs en zoeklichten zetten op openbare gebouwen en bij kruispunten. Ze zouden nietsontziend de *pemoeda's* uiteen slaan. Hatta en hij zouden de schuld krijgen. Dan waren ze vermoedelijk binnen de kortste keren gefusilleerd. Daarom: eerst naar de Japanners. Overleggen. Vragen of dat van die onafhankelijkheidsverklaring goed was. Een soort instemming verzoeken op een officieel papier. Een mens moest voorzichtig wezen. Niets overhaasten en vooral: alles precies vastleggen, ook in die onafhankelijkheidsverklaring. Geen overdracht van soevereiniteit, geen acceptatie van toegestane onafhankelijkheid, maar passieve erkenning daarvan door de bezetters. In de proclamatie zelf.

III.1.3 Hatta en Sjahrir wilden westerse legitimatie van Indonesische machtsaanspraken

Dat zagen Hatta en Sjahrir anders. Dat was allemaal maar woordenspel en letterzifterij. Daarvan zouden de Javanen bitter weinig begrijpen en de inheemsen in de buitengewesten helemaal. Dat waren westerse abstracties. Niettemin, aldus Hatta, hadden zij te maken met een door het westen gedomineerde toekomst. De legitimatie van de onafhankelijkheid moest van dat westen komen. In welke vorm dan ook. Hij wilde dus dat tevoren de erkenning van de onafhankelijkheid door de

USA vaststond. Dat zou in de proclamatie tot uitdrukking moeten worden gebracht. De USA zou de Archipel toegewezen krijgen als militaire zone van eventuele operaties. Niet de Britten. Die hadden vrijwel geen materieel meer, stonden bloot aan grote druk vanuit Voor-Indië waar het bevolkingsbreed gistte. De Indiërs dáár aanvaardden geen enkel koloniaal gezag meer. Het Britse rijk stond op instorten. Alleen de zittende Britse politieke top had het nog niet helemaal in de gaten, Churchill voorop. De USA wist dat. De USA had sedert 1919 beleden dat kolonisatie een onrechtmatige vorm van soevereiniteitsverwerving was. Dat mochten zij nu verzilveren, door de onafhankelijkheid van Indonesiërs als feit te aanvaarden. Daartoe zou contact moeten worden gelegd met de USA-opperbevelhebber, die dat verder kon afstemmen met het Witte Huis. Whitehall was daarentegen onbetrouwbaar, aarzelend, opportunistisch óók onder de druk der tijden, in Engeland kwamen er nieuwe verkiezingen aan, en bovenal: de atoombom was van de USA. Wie weet hoeveel zij er nog hadden. Wachtte men op de Japanse integrale regeringscapitulatie – en of die kwam, dat wist een mens nooit bij de fanatieke Japanse militairen – dan speelde men te veel op zeker en was duidelijk dat men alleen handelde ná verkregen toestemming van de Japanners. Dat was hetzelfde als het aanvaarden van die soevereiniteit uit de handen van de Tenno. Dat was te stom voor woorden. Dan kreeg je de geallieerden tegen je. De USA zouden nooit een door Tokio overgedragen soevereiniteit accepteren als juridisch rechtmatig feit. De USA zouden straks de bezettingstroepen leveren in de Archipel. Dat was prachtig, vond Hatta. Als ze de Indonesiërs dan geen heulen met de vijand konden verwijten.

De Amerikaanse legers waren weldoorvoed, beschikten over fantastische gemechaniseerde divisies, bezaten mobiele veldhospitalen, hadden grote ervaring met macrostructurele humanitaire reddingsoperaties – in het westen van Europa had het *Supreme Headquarters Allied Expeditionary Forces-command* (hierna ook: SHAEF) wonderen gedaan – en waren kinderlijk scheutig met hun provianderingsvoorraden. Hatta wilde niet veel zeggen, maar Java en Sumatra hadden te kampen met hongersnoden en erbarmelijke toestanden voor wat betreft de volksgezondheid. Zocht men nu toenadering tot de USA, dan bewees men daarmede de inheemse bevolking een dienst. De Amerikanen zouden die bevolking de primaire verzorgingen geven, zoals ze dat bij hun kruistocht door Europa óók hadden gedaan. Royaal, chalereus, zonder arrogantie en zonder de neiging te vertonen dat ze eigenlijk wel zouden willen plakken. Dat was immers ook absoluut niet het geval. De Amerikaanse soldaten wilden naar huis, naar *Gods Own Country*. Ze wilden *Back to Normalcy.* Het Pentagon moest directe demobilisatie verzekeren, de troepenschepen laten afvaren en de treinenloop inrichten op dagenlang vervoer van afgezwaaide dienstplichtigen die het Verre Oosten spuug- en spuugzat waren.

Ze hadden in hun eigen land, dat geen oorlogsgeweld had hoeven te ondergaan, weer hun prima, sprankelende toekomst, en de rest van de wereld moest het maar uitzoeken. Dat was, daar wilde Hatta maar even op wijzen, beslist anders met de Britten. Dat waren kolonialen. De Britse bezettingstroepen zouden vanuit Malakka aangevoerd worden: meest Indische infanteristen en sappeurs. Die konden niet naar hun thuisland. Daar woedde burgeroorlog en straks, vermoedelijk, godsdienstoorlog tussen Hindoes en Islamieten. Die zouden gedropt worden op Java. Maar zouden ze ooit weggaan? Ja, als je het de individuele Sikh of Ghurka vroeg. Maar zou Whitehall dat goed vinden? Hatta kon je op een briefje geven dat Whitehall dat niet goed zou vinden. Daar zaten de bothoofden die nooit wat leerden en die nog dachten dat zij hun imperium konden redden. Die zouden de Indische troepen op Java beschouwen als strategische reserves, in te zetten in Voor- of Achter-Indië als de krijgskansen voor de Britten wat gunstiger zouden zijn. Daarom konden Hatta en Soekarno het niet eens worden. Hatta verweet Soekarno dat hij zijn eigen hachje wilde redden. Door een onafhankelijkheidsverklaring waarin hij de suggestie van toestemming van het Japans gezag zou verpakken. Toestemming. Geen instemming.

III.1.4 Een nietszeggende soevereiniteitsverklaring

Maar, in ’s hemelsnaam, *what is in a name?* Hatta zat met Soekarno in een Comité voor de voorbereiding van Indische Onafhankelijkheid, het PPKI. Ze moesten naar Saigon om een gemeenschappelijk standpunt te bepalen jegens de opperbevelhebber van het Zuidelijke Leger

van Japan. Tokio wilde toch weten, wat de heren zouden gaan verklaren. Daarom verklaarden ze zo goed als niets. Hatta en Soekarno waren zich bewust van een spontaan opbruisende gisting onder revolutionaire jongeren die Jakarta's publieke domein omwoelden. De pemoeda's, die vrijheid en onafhankelijkheid eisten alsof het op bestelling afleverbare goederen waren. De pemoeda's kwamen uit de kampongs. Ze waren doorgaans ongeletterd. Ze waren de bezetting spuugzat, ze wilden een nieuw leven, betere vooruitzichten, elke dag een redelijke maaltijd. Ze werden geleid door spontane gang-makers, volkstribunen die het plaatselijk Maleis ranselend over hen uitstortten. Ze herhaalden de leuzen die van vrijheid (merdeka), groot-Indonesië (Indonesia Raya) en vreemdelingenhaat aan elkaar hingen tot het schuim hen op de lippen stond. Iedereen die ze vreemd voorkwam was een vijand, de stadse Chinezen en de Indo's net zo goed als de spaarzame blanke. Ze hadden Soekarno al regelmatig bedreigd, opdat hij nu eindelijk een officiële onafhankelijkheid zou uitroepen, ze wisten hem te wonen, zijn gezin, zijn vrienden. Onafhankelijkheid, kan niet verdommen hoe of wat. Soekarno was een Javaan, die moest dat begrijpen. Hatta kenden ze óók wel, maar die liep rond in een nimbus van zwijgzame ondoorgrondelijkheid. Soekarno was al een keer gegijzeld, een held bleek het niet te zijn, maar hij stond in verstandhouding met de bezetters, dat was zeker, en hij zou aan wapens kunnen komen. Hij werd, toen de emoties weer eens te hoop liepen, gedwongen om zijn voortuin te betreden, en het woord te richten tot de merdeka brullende jongeren op straat. Veel trek had hij er niet in. De Japanners waren in de buurt. Hij wist eigenlijk niet of ze wel echt verslagen waren. Hun troepen leken op Java zo op het oog nog in tact. Maar de pemoeda's stonden tegen het hek rondom zijn voortuin te drummen, véél consideraties zouden ze niet meer opbrengen en Soekarno was van plan nog langer mee te gaan dan vandaag. Hij zou iets verklaren. Iets vaags. Kwam er ambras van, later, dan kon hij nog altijd stipuleren dat hij misverstaan was door het getier van de menigte. Hij zou een verklaring schriftelijk uitgeven waarin vrijwel niets stond. Maar wel het sacrale woord "onafhankelijkheid". Anders kwam hij niet zonder kleerscheuren zijn eigen voortuin uit.

Soekarno sprak aldus in de voortuin van zijn tijdelijke behuizing te Djarkarta de volgende tekst uit in het Maleis:

> *"Wij, het volk van Indonesië,[6] roepen hierbij de onafhankelijkheid van Indonesië uit. Zaken betreffende de machtsovername etc. zullen stipt en zo spoedig mogelijk worden geregeld.*
>
> *Jakarta 17-08-05*
>
> *In naam van het Indonesische volk,*
>
> *Soekarno/Hatta."*

Aan een bamboestok werd de nieuwe Indonesisch vlag gehesen. Daarna werd het volkslied *Indonesia raya, merdeka, merdeka* gezongen. Uit de datering zag men, dat de opstellers het Japanse gezag hadden geconsulteerd. Ze hadden de Japanse jaartelling toegepast, kennelijk: 2605, de telling vanaf de aanvang van de roemrijk regerende Tenno-familie waarvan de mannelijke tot de troon gerechtigde telg nu inderdaad staatshoofd was.

III.1.5 De opvattingen van Mohammed Hatta

III.1.5.1 Het nationalistisch besef van Hatta in West-Europees verband

Mohammed Hatta had in Rotterdam vanaf 1921 aan de gloednieuwe handelshogeschool gestudeerd. Hij zou elf jaar in Nederland verblijven. Hij was een Sumatraan, een echte Minangkabauer[7], en hij stond open voor nieuwe indrukken, óók die komende uit een samenleving

---

[6] De twee komma's staan niet in de authentieke tekst.

[7] De aanduiding Minangkabau ziet op een Maleis volk woonachtig aan de kusten van West-Sumatra, ook wel de Padangse Bovenlanden genaamd. Het geldt een maritiem handelsvolk dat makkelijk assimileert. De vrouw is in het familierecht de stamhoudster en erft de onroerende goederen. Dat is onverenigbaar met de Islam. Die ideologie is dan ook vermoedelijk later aangeland in dit deel van West-Sumatra. Het matrilineaire familierecht

die hem in principe wezensvreemd was en die in bepaalde opzichten haaks stond op existentiële uitgangspunten die hem in zijn jongste jaren waren ingegoten. Hij ervoer de morele verwarring die in Nederland was ontstaan door de afloop van de Eerste Wereldoorlog. De Europese interstatelijke organisatie was volkomen verstoord. Drie Keizerrijken waren teloor gegaan. In Duitsland rolden de kronen van de deelstaten over straat. Beieren wilde zich uit het Duitse Rijk losmaken. Zou dat lukken, dan volgden waarschijnlijk Baden-Württenberg, Saksen en wellicht Hannover óók: het Duitse Keizerrijk was overheersd geweest door Pruisen, daar hadden die staten steeds overwegende bezwaren tegen gehad. Als Duitsland zou ophouden als staatsorganisatie te bestaan, dan zou Rotterdam daarvan economisch de gevolgen direct ervaren.

Rotterdam was als Rijnhaven vanaf 1860 georiënteerd op het Duitse achterland. Na de stichting door Bismarck van het Duitse Keizerrijk in de Spiegelzaal van Versailles was Rotterdam verzekerd geweest van een bestendig groeiend handelsdebiet dat mede het Keizerlijk en Koninklijk Oostenrijks-Hongaarse Imperium omvatte. Rotterdam kon gelden als gematigd pro-Duits tijdens de wereldkrijg. Hatta had veel interesse voor de nieuwe actuele staatkunde die zich op basis van het Vredesverdrag van Versailles zou gaan ontwikkelen. De wapenstilstand met het gevreesde Duitsland was afgedwongen door Woodrow Wilson. Die had democratisering van deze militaristische auocratie geëist. Wilson had zelfs in de wapenstilstandsvoorwaarden doen opnemen dat er een Volkenbond zou moeten komen. Een oud-testamentisch verbond tussen de volkeren --- Wilson had met opzet niet willen spreken van staten. Neen, hij had de deelhebbers in deze supranationale organisatie gedefinieerd als naties. *A Leage of Nations*, dat zou deze veiligheidsorganisatie zijn. Wat een "natie" was, dat zou Wilson nog aan Europa komen uitleggen.

Maar Hatta was al wel zo ver, dat hij in het volk van de Archipel bepaald een "natie" zag. Als de Vietnamezen zichzelf als "natie" konden zien, de Maleiers en Koreanen óók, dan zou dat stellig voor de Indiërs gelden binnen de Archipel, om ze nog maar niet te definiëren als "Indonesiers". Deze Aziatische volksgroepen hadden al waarnemers naar Versailles gestuurd. Ze waren daar aanvaard, al stond niet vast, wat ze wel of niet zouden mogen verrichten binnen de agenda en de vergaderorde. Wilson ontving ze, nam kennis van hun wensen en nam petities en resoluties in ontvangst. Deze volken zouden dus deelnemen in de Bond. Dacht Hatta. Met ontsteltenis had hij moeten lezen dat het beginsel van de *rassengelijkheid*, dat door Japan werd opgeëist als een van de fundamentele principes van de Volkenbond, als *universele rechtstellende organisatie* voor de wereldgemeenschap, was afgewezen. En dat niet door de Centrale Mogendheden Duitsland en Oostenrijk alsmede het Ottomaanse Rijk, van wie een dergelijke afwijzing wellicht voor de hand lag, -- in Duitsland was al decennnialang gekoketteerd met de superioriteit van *Das Germanenthum* – maar door de westelijke intergeallieerde grootmachten Groot-Brittannië, Frankrijk en de Verenigde Staten van Noord-Amerika. Dezen hadden, mede uit imperiale ambities, grote bezwaren tegen dat beginsel.

III.1.5.2 Het Indonesische nationalisme in een koloniale wereld op haar terugtocht

Groot-Brittannië zou zich in Brits Indië niet kunnen handhaven als het zou moeten accepteren dat het zelfbestemmingsrecht ook aan de Indiër zou toekomen, Frankrijk kon om dezelfde redenen zijn annexatoire aspiraties in het Midden-Oosten en Indo-China vergeten en Wilson zat

---

bepaalt ook de Adat, het dwingend gewoonterecht. De geestelijke leidslieden van de Islamitische subvarianten die zich via Straat Malakka over Sumatra hebben verspreid, de zogeheten padri's, hebben deze westkusten vermoedelijk betrekkelijk laat aangedaan. De padri-oorlogen hebben zich dan ook voornamelijk in de binnenlanden onder Atjeh geconcentreerd in centraal noord-oostelijk Sumatra. De padri's hebben de matrilineaire karakteristieken van het Adatrecht nooit geheel kunnen uitbannen. Bij de beslechting van deze padri-oorlogen stonden de koloniale gezagsdragers aan de zijde van deze Minangkabauers met wie makkelijker compromissen waren te sluiten. De commandant van de Nederlandsch Indische expeditietroepen Andreas Victor Michiels (1797-1849) kon met deze Minangkabauers capitulaties sluiten, zodat hij zijn inzet kon concentreren op de padri's. Zodoende kon hij Bondjol veroveren, de verzetshaarden van de padri's uitroeien en als militair regeringscommissaris een zekere *effective control* vestigen in de streken zuidelijk van Atjeh. Zie over de padri-oorlogen: Deel II van de serie *Nederlands ontvoogding in het Verre Oosten*. *De kolonisatie van de Archipel.,* Hoofdstuk I.8., *De territoriale consolidatiepolitiek tot 1880.*

met het probleem dat in de USA discriminatie van Afro-Amerikanen, Hispagnolen, Mexicanen, Indianen en Aziaten in het publieke domein vanzelfsprekendheden waren. Als het principe van de rassengelijkheid essentieel zou zijn binnen de nieuwe veiligheidsorganisatie, aldus lieten de Republikeinen in noord-Amerika aan Woodrow Wilson op de voorhand weten, Wilson, hun president die in Parijs zich voor die Bond het vuur uit de sloffen had gelopen, dan zouden de USA zeker geen lid worden van de Bond. Zij werden het niet, ook al op andere gronden, maar dit was direct al een springend punt. Rassen wáren niet gelijk. Dat wist iedereen. Tenminste, diegenen die goed bij hun hoofd waren.

Hatta vernam dat Nederland, toen ook als gidsland, lid wilde worden van de Bond. Nederlands kaarten daartoe lagen slecht. Op dat moment vooral, omdat het land asiel had doen verlenen aan de grootste oorlogsmisdadiger aller tijden, Kaiser Wilhelm II. Het rascisme van deze krijgsgod had zelfs de sterren getart, dus dat asiel scheen opmerkelijk. Maar wilde Nederland dan wérkelijk lid worden van een Bond die wezenlijk de rassenongelijkheid aanvaardde? Zeker. Daartoe was het vastbesloten, zij het zonder enthousiasme. Het zelfbestemmingsrecht gold dus niet voor reeds gekoloniseerde volken? Zo was het. Nederland wenste de Archipel als wingewest te handhaven. Het wenste de segregatie die aan de Archipel immanent scheen te moeten zijn zonder meer handhaven. Handelseconomische motieven werden daarbij vooropgezet, maar die rassenscheiding scheen toch ook een dwingend beginsel van de interne openbare orde van het gidsland te zijn.

III.1.5.3 De Europese politieke affiliaties van Hatta gericht op dekolonisatie

Het gaf Hatta te denken. Hij sloot zich, wellicht uit zelfverdediging, aan bij *De Indische Vereeniging*, waarvan de naam in 1922 werd veranderd in *Indonesische Vereeniging*. Het bijvoeglijk naamwoord “Indonesisch” duidde op een nationalistisch streven. Een streven naar juridisch erkende eigenheid en autonomie. Beide gebaseerd op dezelfde zelfbestemming waarvan de Volkenbond bij bepaalde rassen niet veel moest hebben – vanaf het begin al niet. Deze afwijking van het principe der statengelijkheid zou in de dertiger en veertiger jaren alleen maar groter worden en door de Europese Nederlanders zonder morren worden omhelsd, ook in de relatie met de Archipel. Het was innerlijk tegenstrijdig, zeker wanneer men dat alles bezag onder het hooggestemd paradigma van de ethische verheffingspolitiek jegens de Indische inlander waarvan Abraham de Geweldige, de geharnaste protestantse voorman in de Tweede Kamer steeds zo’n punt maakte, en, in navolging van deze, zijn volgzame waterdrager Idenburg, minister van Koloniën en later gouverneur-generaal te Batavia evenzeer. Wat moest daarvan terecht komen als men de rassengelijkheid niet eens in overweging wilde nemen?

Dan kon het zelfbestemmingsrecht van de Indische gekoloniseerden zeker niet in Nederland via parlementaire weg verder doorontwikkeld worden. De Indonesische Vereeniging werd nu in het Maleis aangeduid als *Perhimpoenan Indonesia*. Hatta bleef con amore penningmeester. Deze bastion had hij uit lijfsbehoud nodig. Het gezelschap gaf nu een periodiek uit onder de naam *Indonesia Merdeka*, Indonesië vrij. Die vrijheid was pas haalbaar als het zelfbestemmingsrecht onderdeel zou zijn van het dwingend volkerenrecht. En daar zag Hatta geen Nederlands hoogleraar actief en openlijk het pleit voor voeren. Maar dan was van Nederland ook niet veel in dit opzicht te verwachten. Hatta werd voorstander van het principe van de non-coöperatie met het koloniale bestuur. Dat bracht hem mede in het kamp waarin Soekarno in deze tijd óók verkeerde. Maar Hatta had wel degelijk waardering gekregen voor bepaalde aspecten van de representatieve democratie in Nederland, al zag hij de gebrekkigheden van het totaal verzuilde systeem heel goed in. Hij zag de kabinetten tuimelen en de demissionaire periodes steeds langer worden, vaak voor onbenulligheden die een buitenstaander absurd voorkwamen, zoals de val van het gezantschap bij de Paus in 1925. Het kwam het staatsgezag en de legitimiteit van de parlementaire samenwerking met de regering niet te goede.

III.1.5.4 De Perhimpoenan Indonesia als uitvalsbasis voor ontluikend zelfbewustzijn

Hatta radicaliseerde echter niet, maar hij werd wel steeds polemischer. In februari 1927 ging Hatta met andere leden van de *Perhimpoenan Indonesia* naar Brussel. Daar was het oprichtingscongres van de "Liga tegen Imperialisme en Koloniale Onderdrukking". Het was georganiseerd door de Duitse communist Willi Münzenberg. Die richtte zich op dat moment krachtig tegen de Weimar-Republiek en de parlementaire praktijken die voortvloeiden uit de op Amerikaanse leest geschoeide grondwet van Hugo Preuss.[8] De communisten vochten in de

[8] Hugo Preuss (1860-1925) was een jurist en gold als een klassieke liberaal. Hij werd door Ebert, de Rijkskanselier en Rijkspresident van Duitsland, die als zodanig min of meer aangewezen was door de Keizerlijke Rijkskanselier Max von Baden in november 1919, aangezocht om zo snel als mogelijk was een democratische constitutie voor een republikeins Duitsland op te stellen. Ebert had drie eisen gesteld waaraan deze concept-grondwet zou moeten voldoen. Ze zou moeten beantwoorden aan het beginsel van de volkssoevereiniteit. De staatsorganisatie zou federaal moeten zijn, met zoveel mogelijk interne autonomie voor de deelstaten. De leden van de regeringsraad die het rijksbeleid zouden moeten voeren zouden politiek verantwoordelijk moeten zijn jegens de volksvertegenwoordiging. De regeringsraad zou zijn basis moeten vinden in een meerderheid van de vertegenwoordiging. Er zou een president kunnen komen als staatshoofd. Maar die zou alleen de regeringsraden of kabinetten beëdigen, niet formeren. Verder moest Preuss maar zien. Er was haast geboden. Toen Ebert dit verzoek deed aan Preuss stond nog niet vast dat Wilhelm II zou abdiceren. Wilhelm had halstarrig geweigerd zijn keizerlijke waardigheid op te geven. Hij had medegedeeld dat hij óók koning van Duitsland zou blijven, daar hij volgens de Pruisische constitutie bij geboorte die waardigheid al hád onder voorwaarde dat zijn dynastieke voorganger gestorven zou zijn. Dat had hij ook op Nederlands grondgebied nog doen weten, waar koningin Wilhelmina hem asiel had verleend. Daarbij had hij wél gezegd, staande op het perron bij Eysden: "*Ich bin hier nur als ein einfacher Privatmann*". Dat zou men kunnen interpreteren als een verklaring van abdicatie. De uiting werd in De Telegraaf gepubliceerd en later door Nederlandse begeleiders van de keizerlijke stoet die vanaf de grensslagboom naar het stationsgebouw was gelopen bevestigd. Onder meer de sergeant Pinckaerts die de grensdoorlaatpost had bewaakt, had dat stellig vernomen. Ebert wist dus niet of hij wel bevoegd Rijkskanselier was. Volgens de vigerende constitutie van 1871 niet. Dan had de Keizer de aanwijzing moeten bevestigen. En dat had hij niet gedaan. Preuss wist dus ook niet of hij wel een officiële aanstelling had. Want Ebert had hem benoemd als *Staatssekretär des Innern*. Pas op 13 februari 1919 werd Preuss *Reichsinnenminister*. Pas toen kon hij ook beschikken over ambtelijke bijstand vanuit het oude keizerlijk staatsapparaat. Hij meende daarom, dat hij, omdat Ebert haast had, niet beter kon doen dan de USA-grondwet min of meer copiërenderwijs te adapteren voor het Duitse Rijk. Hij ging dus uit van een presidentieel stelsel, waarbij de president apart wordt verkozen in algemene rijksverkiezingen en de rijksdag, eveneens apart, óók. Er zouden dus steeds twee afzonderlijke democratische mandaten zijn. De rijksdag zou op basis van evenredige verkiezingen een meerderheid moeten construeren op basis waarvan een kabinetsakkoord zou kunnen worden opgesteld. Op basis van dat akkoord zou zich een kabinet formeren met een kanselier. Die zou het kabinet aan de president voorstellen. En die zou al of niet tot beëdiging overgaan. Zou het kabinet met de rijksdag in conflict komen, dan zou een meerderheid een motie van wantrouwen kunnen formuleren. De president zou dan het kabinet moeten ontslaan, tenzij hij elders een meerderheid in de rijksdag zou ontwaren die het kabinet verder zou schragen of gedogen. Hij zou géén kabinet zelf mogen samenstellen. Als zou blijken, dat er echt geen meerderheid binnen de rijksdag te vinden zou zijn, dan zou de president de rijksdag moeten ontbinden. Nieuwe verkiezingen zouden dan zulk een meerderheid kunnen doen ontstaan. Maar zou dat niet zo zijn, dan zou de rijksdag weer ontbonden moeten worden, met wéér nieuwe verkiezingen en zovoort. Dit systeem werkte in de USA. Maar zulks omdat (1) daar een twee-partijenstelsel bestond (van democraten versus republikeinen) en (2) omdat de verkiezingen daar steeds districtsgewijs verliepen zonder directe evenredigheid. Veel reststemmen bleven daar betekenisloos. Omdat Preuss zo'n haast had, had hij dat niet verdisconteerd. In Duitsland was het tot dan toe onmogelijk gebleken om een meerderheid in de rijksdag te vinden voor een kabinetsakkoord. Dat hoefde ook niet, want de keizer benoemde de kanselier en die stelde de regeringsraad aan de keizer voor. De rijksdag kon budgettaire wetten verwerpen. Dat deed zij bijna nooit. Maar als ze het deed, was het aan de keizer om te besluiten of hij de rijksdag zou ontbinden dan wel de kanselier zou ontslaan. Dat laatste kon hij doen zelfs als een rijksdagmeerderheid uitdrukkelijk pro-kanselier was, zoals Von Bülow in 1908 moest ervaren. De grondwet moest er echter zijn vóórdat Ebert een onderhandelingsdelegatie kon sturen naar Parijs om daar de voorbesprekingen bij te wonen voor de conceptteksten van het uiteindelijk Vredesverdrag. Ebert had daarvoor een grondwettig kabinet nodig. De vredesonderhandelingen binnen de geallieerde kringen waren in januari 1919 al begonnen. De Duitse delegatie zou moeten bestaan uit een minister van Buitenlandse Zaken en minstens twee ministers, mét ambtelijke experts en rijksdagleden. De geallieerden hadden geboden dat de Duitse ratificatie een feit zou moeten zijn op 28 juni 1919. Was die er niet, dan zouden zij Duitsland binnenvallen. Deze situatie lijkt veel op de situatie waarin Soekarno, Hatta en Sjahrir zich bevonden in 1945. De Australiërs hadden doen weten, dat zij voornemens waren, mocht het machtsvacuüm in de Archipel voortduren, in 1946 de Archipel binnen te vallen.

Rijksdag de socialisten de tent uit. Het resultaat was dat de Rijkspresident bijna nooit een kabinet voor zich ter beëdiging zag, gebaseerd op een parlementaire meerderheidscoalitie. De Rijkspresident moest te vaak bij nooddecreet regeren. Münzenberg was daardoor sterk anti-parlementair geradicaliseerd. Hij voelde voor totalitaire pressiegroepen die een dictatuur van een proletariaat vestigden. Zoals destijds Troelstra dat in november 1918 ook in Nederland had gewild. Münzenberg richtte agenda en vergaderorde van zijn Congres helaas dienovereenkomstig in.

Hij trachtte eigenlijk te komen tot internationale pressiegroepen van antikoloniale nationalisten uit de westerse koloniën en radikalinski's uit de Europese nationale arbeidersbewegingen. Een internationale arbeidersbeweging zat er voorlopig na de wereldkrijg tóch niet meer in. De proletarische Internationale had gepocht dat zij als grensoverschrijdende arbeidersbeweging de wereldkrijg, waarop de kapitalisten overduidelijk aanstuurden, zou beletten. Dat was niet gebeurd. Integendeel. De Socialistische Partij van Duitsland (SPD) had bijna unaniem voor de mobilisatiecredieten gestemd in de Duitse Rijksdag. De oorlogsmachinerie was gaan draaien. De arbeiders van alle landen hadden het vliegwiel aangejaagd. Münzenberg meende dus dat zijn organisatie noodzakelijk onwettige wegen zou moeten bewandelen. Revolutionaire geweldpleging was daarbij niet uit te sluiten. Hatta, al vroegtijdig een precieus intellectueel, werd van deze organisatie bestuurslid. Hij wekte dus de aandacht van de Nederlandse Centrale Inlichtingendienst of Civiele Politieke Opsporingsdienst.

III.1.5.5 De primitieve rubricering van Hatta als staatsgevaarlijk communist

Die rubriceerde Hatta meteen maar als communist. Dat was wel zo overzichtelijk. Deze dienst ging Hatta volgen. Al zijn uitingen werden nu in revolutionair licht gezien, gericht tegen de Nederlandse grondwettige regeringsvorm. In september 1927 werd Hatta opgepakt. Wegens deelname aan staatsgevaarlijke woelingen in een samenspanningsfase, om het maar meteen technisch te omschrijven. De bepalingen over strafbare opruïing waren net aangepast in het Wetboek van Strafrecht van 1881. Het betreft hier de wet van minister van Justitie Heemskerk tegen "misdadige woelingen" gericht tegen de staatszelfstandigheid en de grondwettelijke regeringsvorm.[9] Hatta richtte zich immers tegen de koloniale paragraaf in de Grondwet en het feit dat het grondgebied van het koninkrijk in constitutionele zin de Archipel mede omvatte, waarbij bij wet bevoegdheden werden gegeven om inlanders te behandelen als minderwaardige ingezetenen. Een wet in de totstandkoming waarvan die inlander geen enkele rol toebedeeld had gehad. De inlander is hier geen rechts*subject*, maar rechts*object*. De Centrale Inlichtingendienst beschouwde Hatta als staatsgevaarlijke onruststoker.

Want Hatta sluit in deze dagen bepaald niet uit dat de emancipatie van de inlander door onwettige daden zal moeten worden verzekerd. Maar tot geweld zet hij niet aan. Een staatsgreep stelt hij niet voor. Heeft hij dan eigenlijk wel het misdadig voornemen dat de wet-Heemskerk beoogt te bestrijden? Het is de vraag. Het werd inzoverre een proefproces. Maar Hatta belandde in voorlopige hechtenis. Die duurde lang. In deze detentie schreef Hatta zijn eerste schriftelijke politieke belijdenis "*Indonesië Vrij*". In maart 1928 werd hij vrijgesproken. Geen samenspanning kon worden bewezen, geen voorbereiding tot enige aanslag, geen aanval zelfs op een der organen van de Nederlandse staat. Alleen maar een pleidooi om het zelfbestemmingsrecht dat toch in het volkerenrecht niet onbekend was, te articuleren in de verhouding tot de Archipel. Hatta begon de waarde van de rechtsstaat niettemin te waarderen. Dat zou hij zich ook later, bij de verwikkelingen der dekolonisatie, blijven herinneren. Niet dankbaar. Maar toch als een karakteristiek feit voor een land dat een rechtsstaat pretendeerde te zijn. Hij noteerde óók dat de opsporingsmethoden van de Centrale Inlichtingendienst twijfelachtig waren, dat zijn persoonlijke

[9] Uitvoerig: G.A.M.Strijards, *Geschiedenis van de Wetboek van Strafrecht na de Codificatie*, opgenomen in de bundel *GEDENKBOEK Honderd jaar Wetboek van Strafrecht*, Uitgeverij S. Gouda Quint-D.Brouwer en zoon: Arnem, 1986 ISBN 90-6000-4310, pp. 31-56.

levenssfeer was geschonden en dat de arrestatie lichtvaardig was geweest. Verder, dat de staat geen schadevergoeding gaf voor zijn ten onrechte opgelegde detentie.

III.1.5.6 Hatta's terugkeer als polemisch voorman naar de Archipel

Hatta keerde terug naar de Archipel, een *wiser but sadder man*. Hij radicaliseerde niet, maar zijn politieke zelfbewustzijn als Sumatraan was aangescherpt. Hij sloot zich nu aan bij een sterk emancipatoire volksbeweging, de *Club Pendidikan Nasional Indonesia*, die sterk de nadruk legde op de bevordering van staatkundige inzichten onder de Sumatraanse inlander. Daartoe achtte hij volksuniversitaire trainingen onontbeerlijk, afgestemd op bredere bevolkingslagen. Daarbij schuwde Hatta westerse inzichten, zoals die over de noodzaak van machtenscheiding in het staatsapparaat en de scheiding van positief recht en moraal-theologie, bepaald niet. Van theocratiën moest de samenleving het niet hebben.

Het zou hem in aanvaring brengen met Soekarno. Hatta verrichtte veel openlijke spreekbeurten en schreef staatkundige artikelen in de inlandse pers. Dat trok de aandacht van gouverneur-generaal Bonne de Jong. Die las de artikelen eigenlijk niet, maar snelde de koppen erboven voorzover ze hem uit het Maleis vertaald in de knipselmap werden voorgelegd en besloot dat Hatta staatsgevaarlijk was. Hij liet derhalve zijn bestuurlijke *exorbitante rechten*[10] op Hatta en Soetan Sharir die ongeveer het zelfde had gedaan, los. De Jong verbande beiden voor zes jaar naar de kampementen in Boven-Digoel in Nederlands Nieuw-Guinea. Hatta leed onuitsprekelijk onder de isolatie, kreeg malaria en verzwakte tot stervens aan toe. Dat wilde het koloniale gezag ook weer niet op zijn geweten hebben. Het liet Hatta's internering voltooien op het iets herbergzamer Banda, dat overigens door het optreden van Deli-maatschappij was veranderd in een stoffige roestbruine zandvlakte met spaarzame door tinbagger bedekte bosschages. Hatta werd niettemin niet rancuneus. Hij pacteerde niet, zoals Soekarno, met de Japanse bezetter na de capitulatie te Kalidjati. Hij stiet de gevulde hand van Imamura af. Maar zette zijn emancipatoire acties voort.

III.1.5.7 Hatta wenst niet te pacteren met de Japanse bezetter

Hatta zag in dat de Indonesiër binnen de Aziatische Welvaartssfeer die Nippon zuidoostelijk wilde scheppen toch maar een tweede rangspositie zou kunnen krijgen en dat Nippon volledige burgerschapsrechten zou voorbehouden aan geboren Japanners. Coöperatie zou de Indonesiër alleen maar van de regen in de drup brengen. Hij misprees in Soekarno dat hij, ondanks al zijn praatjes, voor dertig zilverlingen te koop was, maar verborg dat achter hooghartig stilzwijgen. Soekarno merkte het best. Na de bezetting werd Hatta lid van het Onderzoekscomité ter voorbereiding op de Indonesische onafhankelijkheid. De onafhankelijkheid zou volledig moeten zijn. Maar daarmee was niet in strijd dat Indonesië met Nederland intensief zou blijven samenwerken, vooral op cultureel en handelseconomisch terrein. Voorlopig moest een Indonesiër met realiteitsbesef erkennen, dat Nederland in bepaalde opzichten de inlanders van de Archipel nog heel wat kon leren. Nederland zou moeten wennen aan de dekolonisatie-aspiraties van de inheemsen, maar dezen zouden op hun beurt moeten beseffen dat ter verwezenlijking daarvan bepaalde vaardigheden en cognitieve inzichten voorlopig alleen maar op een koopje en volgens wegen van geleidelijkheid via de Nederlanders te verkrijgen zouden zijn. Het zou aan beide kanten een pijnlijk heropvoedingsproces worden. Dat alleen gefaseerd, met

[10] Bestuurljke dwangmaatregelen, waartegen geen beroep op de rechter open stond. Ze waren onbepaald en ze steunden niet op enig expliciet artikel in de Indische Staatsregeling-1854. De gouverneur-generaal wordt bij deze Staatsregeling gemachtigd tot het treffen van deze maatregelen die onbeperkt – en in zoverre exorbitant – kunnen inbreken op en afbreuk doen aan de klassieke grondrechten en hun uitoefening die de Grondwet na de wijziging van 1848 toekent aan de ingezetene van het Rijk. Ik behandelde deze rechten in Hoofdstuk III.9.7. van het Tweede Deel in de serie *Nederlands ontvoogding in het Verre Oosten*, *De kolonisatie van de Archipel*. Deze rechten konden neerkomen op verbanning, deportatie, verbeurdverklaring van het burgerlijk vermogen, onttrekking aan het verkeer van goederen en vermogen, internering en bestuurlijke detentie. Verder op alle andere maatregelen die de gouverneur-generaal dienstig achtte ter waarborging van de openbare rust, veiligheid en veiligheid in de Archipel.

geduld en voortdurend wederzijds respect uiteindelijk wederkerig vruchtbaar zou kunnen worden. Aangezien de Nederlanders zich bij uitstek superieure vertegenwoordigers van een eminent gidsland waanden zou dat van de Indonesiërs heel wat zelfbeheersing vergen. Maar van de Nederlanders zou die zelfde eigenschap geëist worden, zowel door de inlanders zelf als door de wereldgemeenschap die na de oorlog nooit meer zo zou zijn als de Nederlanders zich in hun zelfgenoegzaamheid voorstelden.

Hij was van mening, dat Nederland zich geleidelijk, maar onherroepelijk uit de Archipel zou moeten terugtrekken. Verder, dat de staat Indonesië het private bedrijfsleven zou moeten schadeloosstellen indien het diepte-investeringen zou moeten achterlaten binnen de Archipel indien voortzetting van de nijverheid in mulitinationaal verband niet mogelijk zou zijn. Hij vond niet dat de Koninklijke Shell daar volwaardig, welberedeneerd recht op had. Maar hij zag in dat de nieuwe staat anders geen internationale lange termijn-credieten zou kunnen krijgen van de grote mogendheden en hun bancaire achterban. De wijze waarop Nederland als handelsnatie een goede reputatie had weten op te bouwen in dit opzicht sprak hem als gedegen econoom aan. Daarvan zou Indonesië kunnen leren. Hij werd vice-voorzitter van het Voorbereidend Comité voor de Indonesische Onafhankelijkheid. Hij kreeg nu direct met Soekarno te maken. Het boterde niet. Hij meende wel te doorzien waar Soekarno op uit was. Maar hij werd genoodzaakt, mede onder druk van de pemoeda's, de *proklamasi* te ondertekenen en aanwezig te zijn bij het hijsen van Indonesiës nationale vlag. Hij werd vice-president. Soekarno president. Hatta zag het aankomen. Soekarno zou aansturen op een escalatie met Nederland. Hatta zou het niet kunnen verhinderen.

III.1.6 De opvattingen van Sutan (Soetan) Sjahrir

III.1.6.1 De Minangkabauer familietradities persoonsbepalend bij Sjahrir

Ook Soetan Sjahrir (1909-1966) was herkomstig van Sumatra uit de omgeving van Padang, Padang Panjang. Ook hij deelde, als Mohammed Hatta, in de Minangkabauer familietradities. De streek rondom Padang was sedert 1663 overheerst door de Hollanders. Bij Padang waren van oudsher Fransiscaanse missiestaties, oorspronkelijk beheerd door Portugese paters uit deze orde, maar na 1860 namen Nederlandse Fransiscanen, paters capucijnen, gaandeweg de staties over. Zij konden het, mede door hun syncretische benadering van de geloofsleer, best vinden met de Minangkabauers. Zij hadden in Medan voortreffelijke lagere scholen binnen hun Apostolisch Vicariaat. Daar ging Sjahrir naar school. Dat was een heel eind weg van zijn Minangkabause familiebetrekkingen. Sjahrir zag de geweldige ontwikkelingen die de Deli-maatschappij rondom Medan te wegbracht. Hij zag hoe de Hollanders economische impulsen gaven aan de samenleving via hun industriële ondernemingen en grootschalige plantages, maar evenzeer hoezeer zij de inlanders als vanzelfsprekend zagen als dienstknechten die geen sociaal verkeer waard waren. Hij werd geprikkeld tot een verdere westerse ontwikkeling met behoud van zijn culturele identiteit.

Instellingen van middelbaar en hoger onderwijs van enige renommee waren op Sumatra niet voorhanden. Hij vertrok naar Bandung op Java, een totaal andere samenleving, met een veel duidelijker aftekening van de sociale standen. Wie dáár voor een dubbeltje geboren werd, kon waarachtig nooit een kwartje worden. Sjahrir wenste zich echter wel degelijk op te waarderen en besloot rechten te gaan studeren. Niet in Batavia, ook al was dat daar aan de rechtshogeschool wel degelijk mogelijk, maar in Leiden. Hij trachtte wat meer te weten te komen van het bestaan van de inlanders in hun kampongs, die hij regelmatig bezocht en probeerde een soort van volksuniversiteit te stichten. Hij oriënteerde zich politiek op de middelen om een emancipatie van de inlander te bewerkstelligen. Hij werd een van de oprichters van de beweging "Jong Indonesië". Deze streefde naar de vereniging van alle eilandengroepen binnen de Archipel in één Indonesisch staatkundig verband. In 1929 vertrok hij naar het verre Nederland om daar rechten te studeren. Hij kwam daar in aanraking met de actieve socialist Sal Tas, die een fervent anti-kolonialist was binnen de Sociaal-Democratische Arbeiderspartij onder leiding van Albarda, die echter een onmiddellijke onafhankelijkheid van de Archipel niet zag zitten. Dat was in sociaal-democratische kringen destijds ook de algemene toon. De inlander was aan volledige autonomie niet toe. Tas

streed dit af met een overvloed van argumenten en Sjahrir luisterde belangstellend toe. Tas radicaliseerde in het interbellum. Sjahrir niet. Maar de argumenten van Tas zouden hem bij blijven. De vrouw van Tas werd verliefd op de hoffelijke Sumatraan, die niet ongevoelig was voor de attenties die zij hem bewees. Sjahrir kon echter in het mistige en al te nuchtere leiden niet aarden. Hij ging terug naar de Archipel. Tas' vrouw reisde hem in 1932 achterna met twee kinderen en trad met Sjahrir in het huwelijk. Tas zelf stond bekend, inmiddels, net als Hatta (zie hierboven) als een staatsgevaarlijk revolutionair. Tenminste, dat was het oordeel van de Centrale Inlichtingendienst. Deze informatie werd aan het gouvernement te Batavia doorgespeeld. Daar had Bonne de Jonge net zijn politiestaat gevestigd. Een revolutionaire en staatsgevaarlijke vrouw die het bed ook nog eens deelde met een inlander kon hij in zijn rijk niet gebruiken. Hij paste nu op de vrouw zijn bevoegdheid tot exorbitante rechtsuitoefening uit en verbande haar naar Nederland. Daar bleef ze. Sjahrir trouwde daarna een inlandse.

III.1.6.2 De koloniale internering van Sjahrir stijft diens sociaal-democratische geneigdheden

Sjahrir deelde bijna alle politieke inzichten van Mohammed Hatta. Hij bleef politiek binnen de Archipel actief. Bonne de Jong kon ook dat niet hebben en paste zijn interneringsbevoegdheid ook maar op Sjahrir toe: de goeverneur-generaal zond hem eerst naar Boven-Digoel en daarna naar de Banda-eilanden. Sjahrir bleef sociaal-democratisch gezind. Hij werd eerste voorman van de Indische Socialistische Partij, de Partai Sosialis. Hij had veel van de discussie tussen Albarda en Tas geleerd en kon billijken dat de Archipel pas geleidelijk zou kunnen worden ontwikkeld tot een onafhankelijk staatsverband. Wellicht méér dan Hatta, had Sjahrir oog voor de enorme diversiteit tussen de eilanden-samenlevingen onderling. Hij was daarom tegen een centrale eenheidsstaat en zag Soekarno in dit opzicht ook met wantrouwen opereren. Net als Hatta zag hij in de Japanse bezetting geenszins de opmaat naar een emancipatie van de Indonesische inlander. Maar wellicht heeft hij minder duidelijk zijn afkeer van Soekarno beleden dan Hatta.

Hij werd lid van het Centraal indonesisch Nationaal Comité, *Komite Nasional Indonesia Pusat*, ook wel KNIP. Dit Comité zou als het ware een voorlopige constituante kunnen zijn, een commissie die ten behoeve van een nog te formeren volksvertegenwoordiging een concept-grondwet zou redigeren in plaats van de *Indische Staatsregeling-1854*, waarvan Soekarno, merkwaardigerwijze, aannam, dat deze nog steeds kracht van wet had. Merkwaardigerwijze: want, zoals we hierboven al zagen, was Soekarno immers de mening toegedaan geweest dat op 8 maart te Kalidjati de Nederlandse interne en externe soevereiniteit volstrekt te niet was gegaan. Dat zo zijnde, waren óók de rechtsgevolgen van die soevereniteit mede te niet gegaan. Dat had Soekarno steeds beweerd, om aan te geven dat er op 17 augustus, de dag van de *proklamasi*, een soort vacuüm was geweest in de Archipel, te vervulling waarvan hij de originaire soevereiniteit van het volk van Indonesië had vast gesteld en uitgeroepen. De Indische Staatsregeling was afkomstig geweest van het soevereine Nederlandse gezag van 1854. Dat bestond toen niet meer. Daarmee was ze onverbindend en niet toepasselijk geworden. Op die grondslag had Soekarno dan ook alle regelingen, wetsbesluiten of ordonnantiën van Huib van Mook, optredend als luitenant-gouverneur-generaal, opzij geschoven: ze waren nietig, resultaten van machtsaanmatiging.

III.1.6.3 Sjahrir pleitbezorger van de westerse these der volkssoevereiniteit

Dát was dan ook de reden, waarom Sjahrir op 29 augustus 1945 namens het *Komité Nasional Indonesia Pusat* in de stadschouwburg Weltevreden[11] van Jakarta als voorloper van de definitieve volksvertegenwoordiging van de Archipel, wederom op basis van de these van de volkssoevereiniteit, had gesteld dat aan de algemene besluiten van dit comité de kracht van algemeen verbindende wet niet kon worden ontzegd. Hij had voor dat comité de macht van wetgeving geëist. De volkssouvereiniteit die tijdelijk was ingedaald in Hatta en Soekarno als stellers van de *proklamasi* was op die 29e augustus overgegaan op dat *Komité Nasional Indonesia Pusat*, dat met goedvinden van deze twee was opgeroepen en samengesteld. De president,

[11] De voormalige koloniale Schouwburg van Batavia, thans ingericht als parlementsgebouw.

Soekarno, had door dat toe te staan in de Schouwburg Weltevreden, zulks erkend. Hij kon wellicht de toekomstige wetsbesluiten weigeren te ratificeren, maar dat zij nu een legislatieve constituante was die een grondwet zou opstellen, dat kon hij thans niet ontkennen. Wetsbesluiten zou hij als president wellicht kunnen initiëren, maar genomen zouden ze worden door dat Komité. In welke uiterlijke verschijningsvorm, dat zou afhangen van de grondwet, die ook slechts dat Komité zou kunnen vaststellen.

Zo was het ook in keizerloos Duitsland gegaan in de eerste helft van 1919. Sjahrir, Hatta en Soekarno hadden afgesproken dat zij de staatsvorm van de Weimarer Republiek zouden gaan volgen en het ontwerp destijds van de Grondwet voor het Duitse Rijk zouden trachten te gieten in artikelen, die Maleise analogiën zouden bevatten voor de principale organen van de nieuwe staat. Zij zouden niet het wiel uitvinden. Zoveel mogelijk zouden zij afstemmen op het oorspronkelijk ontwerp dat Hugo Preuss in opdracht van de Voorlopige Raad van Volkscommissarissen onder voorzitterschap van Rijkskanselier Friedrich Ebert had opgesteld. Preuss had daarbij uitdrukkelijk te kennen gegeven dat hij de USA-grondwet bijna klakkeloos zou imiteren. Dat zou het democratisch gehalte van deze staatsregeling pregnant tot uitdrukking brengen. Dat was in januari-maart van 1919 beslist nodig, want Duitsland had de wapenstilstand alleen kunnen krijgen, als het zich zou transformeren tot democratie. Dat eisten de geallieerden onder aanvoering van USA-president Woodrow Wilson. Duitsland zou de USA nodig hebben als het zich als staat overeind zou willen houden. Want als zodanig was het in ieder opzicht aan het eind van zijn kunnen gekomen. Indonesië verkeerde in 1945 in een vergelijkbare positie. Het zou de USA bitterhard nodig hebben. Hatta, die destijds, in zijn Europese jaren, de rechtsgevolgen van de wapenstilstand 1918 en de uitvoeringsarrangementen daarvan had gedoceerd gekregen aan de Economische Hogeschool Rotterdam, had dat aan het driemanschap voorgelegd. Sjahrir en Soekarno hadden, verbluft door Hatta's expertises, ingestemd, al had Sjahrir ruiterlijk toegegeven dat hij Hatta niet meteen in alles had kunnen volgen. Soekarno had alleen maar geknikt.

III.1.6.4 Soekarno wederstreeft via de wandelgangen Sjahrirs constitutionele axioma's

Ook thans opponeerde Soekarno niet. Maar, zoals hieronder zal blijken, hij bléef zich beroepen op de artikelen van de Indische Staatsregeling van 1854, zonder enige nadere toelichting. En vooral op die bepalingen, waarbij aan de gouverneur-generaal uitzonderlijke bevoegdheden werden gegund, in zonderheid de artikelen betreffende de *exorbitante rechten*. En op diens recht als opperbevelhebber van alle weermiddelen de noodtoestand, de staat van oorlog en die van beleg uit te roepen bij decreet. En dus op de competentie om alle klassieke grondrechten van de Nederlandse Grondwet van 1848 – vooral die van vereniging en vergadering, vrijheid van drukpers, de fysieke persoonlijkheid en godsdienstuitoefening – op te schorten of de uitoefening daarvan te schorsen. Sjahrir bestreed kundig de juridische houdbaarheid van dat standpunt, wijzend op de innerlijke tegenstrijdigheid met de rechtsgrondslag van de *proklamasi* en bleef voor het Komité legislatieve macht eisen. Dat zou hij blijven doen.

Soekarno zou het hem euvel duiden. Vooral toen Sjahrir de druk opvoerde en eenvoudig in de Schouwburg de vergadering tot *Constituante Législative* uitriep. Het Komité was niet bijeengeroepen om een president te adviseren hoe de toekomstige grondwet van de Staat Indonesië eruit zou moeten zien. Het was bijeen om die grondwet vast te stellen. Hij eiste dus, dat voortaan de kabineten niet meer zouden worden samengesteld op basis van een vertrouwensvotum van de President, Soekarno. Die had presidentiële kabinetten opgericht. Maar zich ook een nooddecreet-bevoegdheid voorbehouden. Dat moest ophouden. Soekarno zou uiteraard deze machtaanspraken niet zomaar opgeven. Daarom overviel Sjahrir de voorlopige volksvertegenwoordiging er mee, openlijk, meteen met persberichten, zodat Soekarno niet zo makkelijk terugkon.

III.1.6.5 Sjahrir eist de politieke verantwoordelijkheid van bewindspersonen jegens een parlementaire meerderheid als constitutioneel principe

Sjahrir eiste dat van stond af aan de kabinetten zouden steunen op een akkoord met een parlementaire meerderheid in de vergadering van provisionele volksrepresentanten. Zij zouden politiek verantwoordelijk zijn jegens de volksvertegenwoordiging. En zou dat in meerderheid haar wantrouwen uitspreken, dan zou de minister of het kabinet genoodzaakt zijn het ontslag aan te bieden aan de president. Die zou dat kunnen weigeren, maar alleen als die meerderheid dat zou gedogen. En dat zou ze alleen doen als ze zelf geen werkbaar kabinetsakkoord of regeringsakkoord zou kunnen construeren. Zó had Hugo Preuss het aan de Rijksdag toegedacht, want alleen zo kon aan de alleenheerschappij die Keizer Wilhelm en zijn nazaten binnen de Dynastie Hohenzollern hadden bezeten een democratisch einde gemaakt worden. Op die basis presenteerde Sjahrir zijn eerste kabinet. Hij werd aldus de eerste echte minister-president van Indonesië van 14 novemer 1945 tot 3 juli 1947. Soekarno zou hem nu dwarszitten, waar hij maar kon.

III.1.7 De opvattingen van Amir Sjarifoeddin

III.1.7.1 Sjarifoeddin als dogmatisch communist op Marxistische grondslag

Amir Sjarifoeddin (1907-1948) kan gelden als een regelrechte communist. Ook hij was een Sumatraan. Maar hij kwam uit adellijke kringen en bezocht élitaire-onderwijsinstellingen. Hij ontving zijn middelbare opleidingen in Haarlem en Leiden. Daarna haalde hij de meesterstitel aan de rechtshogeschool te Batavia, waar hij furore maakte als brilliant student. In Nederland was hij betrekkelijk sterk verwesterd. Hij was protestants geworden en bleek ontvankelijk voor de theosofie. Al in Nederland beoefende hij de journalistiek. Hij viel op door zijn voortreffelijke taalbeheersing in polemiserende beschouwingen. Door de omgang met meer geradicaliseerde nationalisten begon hij zich bij het Marxisme steeds beter thuis te voelen. Net als Mohammed Hatta werd hij deswege door de Centrale Inlichtingendienst in de gaten gehouden. Die legde van hem een omvangrijk dossier aan.

Hij was aanvankelijk socialist. Hij schoof binnen de sociaal-democratische kringen steeds meer op naar de linkse hoek. Teruggekeerd in de Archipel, vooral op Java politiek actief, sloot hij zich aan bij de radicalere Gerindo-groep, die van zich liet horen in de periode dat Bonne de Jonge zijn politiestaat opbouwde. Bonne beschouwde ook Sjarifoeddin ronduit als staatsgevaarlijk. Veel zegt dat niet, want Bonne begon in dit opzicht zelf extreem te verrechtsen en toonde duidelijk schizoïde karaktertrekken. Sjarifoeddin toonde zich voorlopig vooral tegenstander van het fascisme en het nationaal-socialisme, terwijl Bonne niet onder stoelen of banken stak dat hij Mussert kon waarderen als een trouw vaderlander tegen wie Colijn nodeloos drastisch was opgetreden met zijn ambtenarenverbod ten laste van aanhangers van de Nationaal-Socialistische Beweging in de Nederlanden. Ik ging daarop al uitvoerig in in Deel II van deze serie *Nederlands Ontvoogding in het Verre Oosten*.

Amir stak niet onder stoelen of banken dat hij de heroïek van een eenling als Marinus van der Lubbe, die de Rijksdag op 28 februari 1933 in brand had gestoken als protest tegen Hitler en zijn trawanten, bijzonder kon waarderen. Dat brandmerkte hem in de ogen van Bonne de Jonge als een persoon die eigenlijk geïnterneerd moest worden op basis van de exorbitante rechtsbevoegdheden van een gouverneur-generaal die het thema gezagshandhaving hoog in het vaandel droeg. Sjarifoeddin was voorstander van de Sovjet-Komintern. Sjarifoeddin schreef doorwrochte juridische beschouwingen over de dappere stellingnames van Georgi Dimitrov Mikhaylov. Dimitrow, de Bulgaarse communist die tijdens het Rijksdagbrandproces ten overstaan van het Reichsgericht te Leipzig onder leiding van een jegens de nazi's veel te timide president Bünger een razende en tierende Göring faliekant de voet had dwars gezet en de gezette Rijksminister van Luchtvaartzaken ronduit belachelijk had weten te maken. Een internationaal front tegen het steeds meer oprukkend rechts totalitarisme was volgens Sjarifoeddin noodzakelijK. Hij misprees de blanke bovenlaag te Batavia in dat opzicht: zij verstond de tekenen

des tijds niet. Allicht niet: de blanke kolonialen waren zelf rascisten als Hitler, Goebbels en Streicher. Zij waren niet in staat de Indonesiër als evenmens te behandelen en toonden hun nauwverholen vijandigheid dagelijks zelf onbewust, wat alles nóg erger maakte.

III.1.7.2 De westerling een vanzelfsprekende systemische rascist

Hen kenmerkte een emotie die zij zelfs niet eens meer als onethisch konden verstaan. Een agressiviteit van rassenfanatici die weer tot een nieuwe wereldkrijg moest leiden. De Indonesische nationalisten, zo betoogde Sjarifoeddin herhaaldelijk, waren bereid met de Nederlanders één front te maken tegen rascisme – hij noemde het Japanse rascisme niet, maar impliceerde het wel – maar dan moesten de Nederlanders het nationalisme voor de Indonesiërs waarderen en respecteren, op de zelfde voet als zij hun eigen nationalisme en chauvinisme koesterden. Gerindo, zo betoogde Sjarifoeddin, stak de blanken in dit opzicht de helpende hand toe. Ook hij had zo zijn reserves, net als Hatta, met betrekking tot de Japanse creatie van een Groot-Aziatische Welvaartssfeer waarin Japan de toon zou zetten. Het ene rascisme door het andere vervangen, dat kon nooit de oplossing zijn.

Zágen de Hollanders dan werkelijk niet dat de Japanners ook hén als minderwaardig beschouwden, eigenlijk op grond van dezelfde amateuristische duidingen van Darwins evolutionair-biotische rassenleer? Zagen de Hollanders niet dat de biotische evolutieleer, met al de aberraties van dien, die politiek manipulabel waren, door de Japanners óók losgelaten zou worden op de blanke, mits deze eenmaal in het stof neergezegen zou zijn? Zagen zij niet, dat de Japanners al een mediapolitiek hadden vervolmaakt, waarmede zij de inheemse bevolkingen van het Verre Oosten voor hun expansionistische karretje zouden spannen, wanneer hun geperverteerde chauvinistische intuïtie hen zeggen zou dat het opportuniteitsmoment daarvoor rijp was? Amir vreesde de negatieve echo's op deze nauwelijk als retorisch te beschouwen vragen, die hij niettemin toch beel stellen, al was die Bonne de Jong met al zijn klatergoud te stom om ze te begrijpen.

III.1.7.3 Sjarifoeddin bepleit een totale economisch boycott van het Land Der Rijzende Zon

Hij bepleitte daarom een totale economische boycot van de Japanse handelsstromen met de Archipel. Hij onderkende de gigantische tekorten van Nippon aan aardolie en grondstoffen voor hun aankomende oorlogsverrichtingen. Als Indonesiër kon hij niet waarderen hoe de Bataafsche Petroleum Maatschappij zijn moederland leegzoog aan brandstoffen. Voor de Japanners kon niet anders gelden. Hij kon dan inzoverre de beleidsombuiging van Tjarda van Starkenborgh waarderen, die Huib van Mook opdroeg de onderhandelingen daarheen te leiden dat Tokio steeds veel minder kreeg dan het vroeg, al vond Sjariffoedin dat de landvoogd daarbij nog steeds te welwillend bleef jegens de potentiële bedreiger van de Archipel. Dat Tjarda jegens hem toch allerlei reserves bleef koesteren, kan slechts te wijten zijn aan diens onvermogen om een eerst ingenomen houding op basis van betere inzichten te veranderen.

Tjarda mócht inlanders niet. En Sjarifoeddin was onmiskenbaar een Sumatraan. Die overigens met verpletterende feitenkennis allerlei standpunten kon onderbouwen. Tjarda beschouwde Sjarifoeddin als een rabiate communist, want zo had de Centrale Inlichtingendienst de journalist bij hem ingeleid. Daarop zou later Soekarno bij het rechtvaardigen van het bloedbad bij Madioen paradoxalerwijze teruggrijpen. De Japanners vielen Java binnen zoals Sjarifoeddin had voorspeld. Via de Centrale Inlichtingendienst kreeg hij nu vijfentwintigduizend gulden om ondergronds verzet te organiseren, liefst vanuit Sumatra --- waar de Japanners huiverig waren om in de binnenlanden te penetreren – terwijl het koloniaal bestuur met Van Mook de wijk nam naar Australië. Vaarwel. En tot betere tijden. Leve de koningin. Neen, Sjarifoeddin had weinig om echt loyaal terug te denken aan zijn koloniale overheerser.

De Japanners hadden goede nota van Sjarifoeddins opstellingen genomen. Bij deze persoon hoefden ze niet aan te komen met voorstellen tot coöperatie of aanbiedingen om een stadhouderschap uit te oefenen over Sumatra ten behoeve van Tokio, zoals zij Soekarno hadden

voorgespiegeld betreffende Java. Sjarifoeddin persisteerde bij zijn eerdere stellingnames: in de Japanners bestreed hij de verbeten rascisten en extreme militaristische chauvinisten. In zóverre hadden zij iets te goed naar de westerlingen geluisterd. En zie, wat het de blanke gebracht had: vier jaar massale autogenocide -- tijdens de Eerste Wereldoorlog -- op het superieur Arisch-Teutoonse ras. De Japanners zetten een klopjacht in op deze tegenstander die niet aanspreekbaar bleek. Zij arresteerden hem in 1943. Maar de man wist waarachtig aan zijn doodvonnis te ontsnappen. Soekarno had ook daarbij een pleit te zijnen gunste gevoerd. Hij kon geen martelaren gebruiken. Hij was de *Ratoe Adil*. Niet Sjarifoeddin, die overigens in Sumatra wel die messiaanse status kreeg toegemeten. Maar verzetshelden konden Soekarno wellicht later ten dienste staan. Een mens wist nooit hoe dingen zich zouden gaan toedragen. Als hij ook Sjarifoeddin zou kunnen krijgen in zijn kamp, dan kon dat wellicht zijn zaak begunstigen, als Nippon waarachtig toch nog de oorlog zou verliezen.

III.1.7.4 Amir is voor Soekarno een onwaardeerbaar plechtanker als de bal gaat rollen

Soekarno zocht dus steun bij Amir, mede vanwege zijn gezag en het respect dat hij door zijn hoogadellijke afkomst genoot. Amir was niet zo geserreerd zwijgzaam als Hatta, van wie Soekarno nu nooit goed hoogte kreeg. Sjarifoeddin beklemtoonde nog steeds, zoals Hatta, de weg van geleidelijkheid als het tot onafhankelijkheid voor Indonesië moest komen. Hij drong aan op uiterste diplomatie, ook in de richting van de Nederlanders, en respect voor de internationale credietgewoontes: géén nationalisaties, geen schuldnullificaties, géén verbreking van diplomatieke contacten, géén revolutionaire tinnegieterij in de richting van totalitaire regimes. Hij onderhield contact met alle partijen in de Archipel. Ook de communisten. Maar lid van de Indonesische communistische partij werd hij niet. Hij zag te zeer de volksmennerij van de voorlieden die zich in dat gremium roerden. Voor lieden als Sneevliet had hij nooit veel waardering gehad, voor Eduard Douwes Dekker nog minder. Die lieden boetseerden de grondstellingen van het dialrectisch materialisme te zichtbaar naar hun persoonlijke behoeften.

Revoltes sloegen alleen maar méér wonden in de toch al geteisterde Indonesische samenleving. Hij was tegenstander van voortgezette polarisatie. Hij onderkende dat Soekarno's populisme nu juis die kant op ging. En hij zag te goed in dat Soekarno de macht opeiste voor zich zelf. Hij ging daarom samen met Sjahrir in de *Socialistische Volkspartij* in december 1945. Hij wilde dat eerst de staatkundige verhoudingen onder de nieuwe grondwet naar Weimarer model zouden worden geconsolideerd. Daarvoor waren meerderheidscoalities in de volksvertegenwoordiging onontbeerlijk. Die waren moeilijk te vormen, dat wist Sjarifoeddin die de hoogst ontvlambare gemoedsgesteldheden van zijn Indonesiërs maar al te goed kende. Nietemin: daarheen zouden de politieke voorlieden het toch moeten leiden. Het Indonesisch volk, verspreid over zo verschillende eilanden, godsdienstige tradities, historische geplogenheden en cultuurmassieven zou nooit een meerderheid spontaan kunnen vormen in het parlement. Maar kabinetten moesten toch hun democratische legitimatie vinden in zo'n meerderheid. Zou het anders gaan, dan werd de ministeriële politieke verantwoordelijkheid een paskwil. Daarom ware niet te streven naar een Verenigde Staten van Indonesië maar naar een Verenigd Indonesië van een diversteit van staten. En al helemaal niet naar een gecentraliseerde eenheidsstaat.

III.1.7.5 Een Aziatische variant van het staatssocialisme

Nu hij samen met Soetan Sjahrir het voortouw had genomen bij de Indische Socialistische Partij trachtte hij de westerse sociaal-democratie te revitaliseren in een Aziatische zetting. Wellicht was de opvatting die zo'n Schermerhorn had over de het hedendaags staatsburgerschap te zeer afgestemd op het individu. Dat was niets voor Indonesië, waarin de familiebanden de fermentatiefactoren waren in de samenleving. De grondrechten, hun bereik en interpretatie, de toepassing ervan in het dagelijkse leven, behoefden wellicht toch een zekere herijking. Daarover was Sjarifoeddin nog niet uitgedacht. Soekarno wees hem als minister van Informatie aan in het eerste presidentiële kabinet. In het eerste kabinet Sjahrir werd Sjarifoeddin minister van Defensie. Deze functie vervulde hij ook in de daarop twee volgende kabinetten-Sjahrir. Daarna formeerde hij tussen 1945 en 1948 zelf twee kabinetten. Hij zou op last van Soekarno bij de

opstand te Madioen als communistisch contra-revolutionair om het leven worden gebracht. Hij stond Soekarno tóch te veel in de weg. Zie hieronder.

III.1.8 De zienswijzen van Raden Mas Setyadjit, Raden Mas Djojowirono Soenito en anderen

III.1.8.1 Setyadjit kampioen van de evenredige parlementaire democratie

Er waren veel Indonesische nationalisten die als gematigd konden gelden, terwijl aan hun vurig enthousiasme voor de onafhankelijkheid niet kon worden getwijfeld. Zij erkenden als feit, dat de inlandse bevolking niet goed zou kunnen overzien wat een weldaad hen bereid zou zijn, als de onafhankelijkheid waarom zij steeds heviger en heftiger riepen inderdáád ineens over hen zou neerdalen. Ze waren er geesteijk en sociaal totaal niet op voorbereid. Dat de voormalige koloniale bezetter daarvoor te blameren was, stond voor hen vast. Die had eigenlijk in dit opzicht niets gedaan: vooral de zorg voor het algemeen toegankelijk lager onderwijs was niet eens in principe-aanleg van de grond gekomen. De koloniale regering had in de jaren tussen 1931 en 1942 alleen maar bezuinigd en zich verder geconcenteerd op haar politionele taakstellingen. Verder had zij zich teruggetrokken in de bekende conservatieve blanke bastions. Het had thans geen zin, om daarover opnieuw te gaan contesteren. Dat ware tijdsverlies. Bovendien zou Nederland het toch op dit moment niet erkennen. Verheffing van de volksmassa zou verder in het Maleis moeten geschieden. Het was ronduit absurd dat het koloniale gezag dat destijds, vanaf 1910, niet al had willen accepteren over de hele linie.

Dat hield in, dat het middelbaar beroepsonderwijs, het voorbereidend wetenschappelijk onderwijs en het universitaire onderricht óók in die taal zou moeten plaatsvinden. Pas na jaren van dergelijke voorbereidingen zou men kunnen overwegen om de representatieve parlementaire democratie in te voeren. Nederland had er zelf ook méér dan honderd jaar over gedaan om ook maar enig benul te krijgen van het beginsel van de integrale politieke verantwoordelijkheid van bewindspersonen jegens een volksvertegenwoordiging. In Indonesië zou het sneller kunnen, mede door de toegenomen betekenis van de media en het activisme van de middenklassen, maar men zou nog steeds bijzonder veel geduld moeten hebben. Voorlopig zou het denkbaar zijn dat men zich met een soort interim-parlement, aangewezen, geheel of grotendeels, door een president van de Verenigde Staten van Indonesië zou behelpen. Raden Mas Setyadjit Soegondo (1907-1948) kan als exemplarisch gelden voor deze zienswijze. Enig inzicht in het werk van zulk een interim-parlement kon hem niet ontzegd worden: hij was van november 1945 tot juni 1946 lid geweest van het Nood-Parlement dat de Tweede Kamer destijds had gevormd, deels op aanwijzing van de koningin.

III.1.8.2 Setyadit voorvechter van een gemenebest-verhouding met Nederland in Europa

Setyadjit had daarin in de wandelgangen duidelijk doen merken, dat Indonesië een onafhankelijk staatsverband zou moeten zijn, eventueel opgenomen in een algemener staatkundig verband met Nederland in Europa. Hij had zich daarover geuit in tentatieve termen, om eens te sonderen wat zijn gesprekspartners achter het groene rookgordijn er van vonnden. Begrip had hij wel enigszins gevonden bij de socialisten van Drees. Maar niet bij de anderen, die te beleefd waren geweest om hem echt tegen te spreken. Hij had niet verder aangedrongen. Hij was een vreemde eend in de bijt. Had hij een mogelijke achterban, dan moest hij die in de Archipel achter zich weten te verzamelen. Hij wist uit ervaring hoe moeilijk hem dat zou vallen. Een populist of volksmenner was hij geenszins. Aan de kwade inblazingen van Dr Goebbels had hij kunnen constateren, hoezeer de welberaamde volksmisleiding een natie kon opzwepen de eigen volstrekte ondergang te entameren. In de bezettingsjaren was hij actief geweest in het verzet. Het idealisme dat hij opgedaan had, moest zijn propellor blijven. Hij bespeurde gelijke neigingen niet bij zijn in driedelige kamgaren pakken gehulde mede-parlementariërs die in hoofdzaak restauratieve strevingen ventileerden zonder ze openlijk te belijden. Menigeen zag zich al in het goudgalon van de ministersfrak, een de blanke doorgaans ontsierende uitmonstering die de corpulentie wel erg

benadrukte, vooral waar de witte broek overging in het borstpand van de strakgespannen uniformjas. De resident had er óók altijd volkomen ridicuul mee uitgezien.

III.1.8.3 Setyadit bepleit een confederatief verband tussen de Archipelgroepen

Setyadjit is één van de Indonesische politici die van het begin af aan bereid is geweest, net als Hatta, op gefaseerde en geleidelijke wijze in de Archipel een constitutionele democratie te vestigen, in gemeen overleg met de Nederlanders, waarbij ook recht zou worden gedaan aan de eigenheden van de verschillende eilandengroepen. Soekarno heeft meteen aangevoeld dat hij van deze gematigde sociaal-democraat tegenstand zou hebben te verwachten bij het vestigen van zijn Javaanse eenheidsstaat. Setyadit werd één van de twee vice-premiers in de presidentiële kabinetten-Soekarno onder leiding van Amir Sjarifoeddin als vertegenwoordiger van de Indonesische Arbeiderspartij van 27 juni 1947 tot 11 november 1947. Setyadit gold als een van de politci die de akkoorden van Linggadjati geheel wilde uitvoeren en die deswege in ieder geval aan de Republik niet een eigen departement van Buitenlandse Zaken gunde.

Wel wilde hij dat de Verenigde Staten van Indonesië zelfstandig een handelsconsulaire koers zou kunnen volgen en verder dat het over een zelfstandige strijdmacht zou beschikken. Waar hij niets voor voelde, was de dominantie van Java binnen dat staatsbond-verband, een soort Indonesisch Pruisen, dat steeds bij alle aangelegenheden de federatie zou kunnen blijven aansturen als regeringscentrum. Dat heeft Setyadit vermoedelijk met het leven moeten beboeten tijdens de Madioen-opstand. Daarbij is hij om het leven gebracht als één van de communistische wederpartijders van Soekarno. Hij was niet de enige aan wie plotseling links-extremistische motieven werden toegedicht. Setyadit kon zich vooral niet vinden in de idee dat de staatsvorm zou moeten worden gebaseerd op een aantal islamitische idealen --- de vage strevingen die al hiervoor zijn genoemd en waarop Soekarno aangaf zich te willen baseren bij de staatsinrichting.

III.1.8.4 Setyadit en het staatkundig seculariteitsprincipe

Setyadit wilde een seculiere staat. Hij had te zeer ervaren in de bezettingsjaren, wat er gebeurt als een staat zich richt op bovenzinnelijke doelstellingen die vaag zijn, veel ruimte geven aan eigendunkelijke interpetaties en voorkeuren aan de toevallig aan de macht zijnde politici en niet in overeenstemming te brengen zijn met de scheiding van de uitvoerende, wetgevende en rechtsprekende macht. Heel strijdbaar en nadrukkelijk zal hij dat niet steeds hebben gearticuleerd in het kabinet van Sjoerifoeddin, maar wel met een Soekarno verontrustende persistentie. De *Masjoemi-partij*[12], die op dat moment de spreekbuis was van de door Soekarno voorgestane

[12] De Masjoemi-partij, de *Majelis Syuro Muslimin Indonesia*, "Vergadering van Indonesische Moslimraden" was op 24 oktober 1943 opgericht door de Japanse bezetter van de Archipel om het islamitisme in de Archipel onder staatscontrole van Nippon te krijgen. Op 7 november 1945 manifesteerde de Masjoemi-partij zich als politieke partij binnen Republikeins verband met het oogmerk om het staatsapparaat in te richten in overeenstemming met de variant van de Islam die op Java specifiek gangbaar was. Tijdens de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog bekleedden Masjoemi-politici hoge functies. De partij leverde ministers in de presidentiële kabinetten Sjahrir I, II, III, Amir Sjarifoeddin II en Hatta I en II. Met presidentieel in dit verband wordt aangegeven dat Soekarno zelf formeerde. Masjoemi kon in deze periode gelden als de partij die Soekarno vrijwel onvoorwaardelijk steunde. De belangrijkste Masjoemi-politici waren destijds Muhammad Natsir en Sjarifruddin Prawiranegara. Deze laatste was ook de plaatsvervanger van Soekarno. De conflicten van de Masjoemi-partij en met name van Sjarifruddin Prawiranegara dateren van 1957 toen Soekarno consequent de consolidatie van zijn presidentiële politiestaat inzette. Na de soevereinteitsoverdracht van december 1949 had Sjafruddin Prawiranegara belangrijke finnciële verwontwoordelijkheden als bewindspersoon gedragen. Hij was gaan inzien dat Indonesië het internationale crediet aan het verspelen was door de nationalisatiepolitiek van westerse investeringen die Soekarno na 1955 had ingezet, vaak op grond van rancune tegen bepaalde ondernemingen en bedrijven, de politiek dus, waar de groep Rijkens/Oud en Kortenhorst al vanaf 1945 bevreesd voor was. Maar nu ging deze politiek niet alleen Nederland aan, maar ook de USA-banken en Washington dat voor Indonesische leningen door garanties had bemiddeld. Soekarno was echter door niets te stoppen. Sjafruddin Prawiranegara begon in te zien dat er van een mogelijk redres door een oppositie of een beroep bij de (internationale) rechter of supranationale organisaties niets meer te verwachten viel en dat Soekarno's "geleide democratie" neerkwam op een totalitaire staat. Hij richtte zich tot

eenheidspolitiek in een éénpartij-staat, zal Soekarno met de moord op Setyadit een dienst hebben willen bereiden. Aangezien Washington aannam dat Setyadit was veranderd in een rabiaat aanhanger van Stalin, op basis van de gegevens van de Republik, zal dat ook stellig het geval zijn geweest. Setyadit is hier een weg gegaan die na hem tallozen zouden moeten volgen. Zie hieronder.

III.1.8.5 Nito en het Hollands Europacentrisme

Weinig dank is ook Raden Mas Djojowirono Sunito verschuldigd aan het empathisch vermogen van de Nederlander en het Hollandse talent bepaalde strevingen, die het zichzelf rechtvaardigt, ook anderen toe te kennen[13]. Sunito stelde de roepnaam "Nito" op prijs. Daarom zal deze in dit verband ook gebruikt worden. Ook Nito (1912-1979) kwam ter voortzetting van zijn opleiding voor het hoger wetenschappelijk onderwijs naar Nederland. Hij schreef zich in aan de Leidse Universiteit. Hij legde daar het examen Indisch recht af. Hij had grote interesse in de actuele politiek. Hij zag hoezeer de constitutionele democratie, schriftelijk verankerd in de Weimarer Republik van de Oosterburen van Nederland, ernstig bedreigd werd, niet alleen door de nationaal-socialisten, maar ook door de communisten en socialisten die nimmer hun partij-veten onderling wilden opgeven. Daardoor kon er in het verwarde en onderkomen Duitsland in de rijksdag nooit een constructieve coalitie worden gevormd die tot een regeringsakkoord zou kunnen komen. Hitler kon alleen daarom bij de conservatieven, de roomskatholieken en de liberalen steun vinden voor een rijkskabinet, dat, als het lang had moeten regeren, aan innerlijke conflicten onontkoombaar ten onder had moeten gaan. De ruzies van de communisten en socialisten dreven partijen, die eigenlijk met elkaar nooit door één deur hadden kunnen gaan op één hoop. Deze linkse volkspartijen (wat heet) isoleerden zichzelf tot een *cordon sanitaire* --- tegen zichzelf. En in dat machtsvacuüm kon Hitler zichzelf te buiten gaan.

Die kant zouden politici nooit op moeten willen gaan. Helaas, ervoer Nito, waren de politieke partijen in Nederland wel degelijk coalitie-bereid en waren ze genegen steeds water in hun wijn te doen, maar op één punt bleven ze halstarrig homogeen: Nederlandsch-Indië kon nooit een onafhankelijke zelfstandige staat worden. Alleen kleine splinterpartijen zagen het anders, maar met de extremisten en bananenverkopers die daarin zich konden vinden wilde een geciviseerd mens op straat niet gezien worden. Nito vond, dat, naarmate de Nederlanders er minder van wisten, hun oordelen sneller en stelliger gevormd werden. Van de Archipel wisten ze doorgaans niets. Hij meende zelf wel wat van Java te weten. Hij sloot zich aan bij de Perhimpoenan Indonesia en begon te studeren op de aspecten van het onafhankelijkheidsstreven. Hij wist dat de Centrale Inlichtingendienst eenvoudigheidshalve de Perhimpoenan als communistisch ingeboekt had en vervolgens diensvolgens als staatsgevaarlijk. Hij meende dat hij later voorshands een functie zou moeten aanvaarden bij het koloniaal bestuur in de Archipel. Het was niet raadzaam openlijk toe te geven dat men bij de Perhimpoenan was aangesloten. Bonne de Jonge was aangetreden als landvoogd van de Archipel. Die moest niets van communisten hebben. Niettemin liet Nito zich steeds kennen als lid van de Perhimpoenan. Net als Hatta, overigens.

Soekarno om de grondwet van 1945 weer toe te passen. Dat leidde tot zijn ontslag uit zijn directeurschap van de Bank Indonesia en later tot detentie, waaruit hij in 1966 werd ontslagen.

[13] Zie: J. Morriën, *Indonesie los van Holland*, Uitgeverij: Pegasus, Amsterdam, 1982, ISBN 978-9061-431800; H.A. Poeze, *In het land van de overheerser. Indonesiërs in Nederland 1600-1950*, opgenomen in de serie: Verhandelingen van het Koninklijk Instituut voor taal- land- en volkenkunde, rubriek C. Uitgeverij Foris Publications, Dordrecht 1986 ISBN 90-6765-2016; J. Withuis, *Opoffering en heroïek*, *De mentale wereld van een communistische vrouwenorganisatie in naoorlogs Nederland, 1946-1976*, Uitgeverij Boom Boeken Meppel, Meppel 1990 ISBN 90-6009-9443; J. Morriën, *Indonesië liet me nooit meer los. Vijftig jaar antikoloniale strijd*, Uitverij Pegasus en Pembaruan, Hoofddorp/Jakarta, 1995 ISBN 978-9090-089560. Vergelijk: Capas Schuuring, Abdulgani, 70 jaar nationalist van het eerste uur, Walburg Pers: Zutphen, 2003, ISBN 978-90573-02619, voor nog meer namen van nationalistische strijders die in hun eigen staatslieden en regeringsleiders uiteindelijk nogal teleurgesteld werden. Zie in dit licht ook: Taufik Abdullah, *Indonesia, towards Democracy*, Uitgeverij: Institute of South Asian Studies: Berkeley, University of Californa Press, Berkeley, 2006, ISBN 978-981230-3660.

III.1.8.6 Nito's huwelijk met Trees Heyligers brengt Nito niet tot bedaren maar wel tot betere inzichten

Tijdens de bezettingsjaren nam hij eenzelfde houding aan als Setyadit. Hij trouwde nog in de oorlogstijd met Trees Heyligers, die hij als rechtenstudente in de Leidse collegebanken had leren kennen. Op het advocatenkantoor waar Trees werkzaam was vond Nito ook een betrekking. Na de oorlog ging Nito zich publiek sterker maken voor het Indonesisch zelfbestemmingsrecht. Vanuit Nederland, temidden van een samenleving die niet bepaald gesteld was op dergelijke inzichten. Hij bleef daardoor echter óók gevrijwaard van het gekonkel in Jakarta dat op basis van de proklamasi losbrak. Wat die inhield kwam Nito pas later te weten, Soekarno zei hem weinig. Nito vond dat inderdaad Indonesië onafhankelijk moest worden, maar in samenwerking met Nederland. Niet op diens voorspraak, dat was iets te Hollando-centrisch gedacht.

Zelfbestemming was immanent aan een volk. Dat was niet iets wat een andere natie kon gunnen. Verontrustend vond hij dat Nederland vrijwel onmiddellijk zich erop toelegde militaire troepencontingenten herwaarts te sturen, nog wel van een ongekende omvang. Dat het dat deed om de Japanners van de Archipel te verjagen, dat wilde er bij hem niet in. Hij werd nu vice-voorzitter van de Vriendschapsvereniging Nederland-Indonesië. Die náám alleen al was voor veel Nederlanders een provocatie. "Indonesië", dat woord, dat wees al op een politiek streven dat grensde aan communisme of anarchisme. Keerde men zich daarbij óók nog tegen de militaire toebereidselen van de zo heldhaftige generaal Kruls, dan was wel duidelijk dat er sprake was van een onvaderlandse opstelling. Daarom ging het Bureau Nationale Veiligheid[14] Nito eens in de gaten houden. Nito kwam, zijns ondanks en door omstandigheden van zijn wil onafhankelijk, bekend te staan als communist, een reputatie die de persoon vooruit pleegt te vliegen.

III.1.8.7 Simon Spoor classificeert Nito als de zoveelste crypto-communist

Hij had dit te wijten aan het voortvarend optreden van de generaal Simon Spoor te Bandoeng. Op de generaal kom ik terug in verband met zijn overwegende invloed op de beslissingen van Beel als Hoge Vertegenwoordiger van de Kroon in het Verre Oosten. Spoor meende te weten, dat nationalisten op Java contacten onderhielden met Indonesische nationalisten in Nederland, waaronder zij die bijeenkwamen in het verband van de *Perhimpoenan Indonesia*. Spoor baseerde zich op een uiterst geheim rapport van zijn NEFIS, de *Netherlands Forces Intelligence Service*. Een soort Nederlandsch Indische Militaire Geheime Dienst. Die was net overgeplaatst van Melbourne (Australië) naar Batavia. Het beoogde informatie te verzamelen over de lokale politieke partijen en hun staatkundige doelstellingen. Dat wijst erop dat Spoor toen al Nederlands militair ingrijpen voorzag. Anders is deze interventie niet goed te verklaren: de zaak had ook via het burgerlijk koloniaal gezag door de Centrale Inlichtingendienst aangekaart kunnen worden.

Na 1947 ging Spoor deze inlichtingendienst uitbreiden tot de overkoepelende Centrale Militaire Inlichtingendienst die rechtstreeks onder zijn gezag werd geplaatst. En ook deze dienst bleef inlichtingen vragen over Nito. Het zette hem in een raar licht, dat nog lang slagschaduwen over zijn existentie zou blijven werpen. Want al was alles supergeheim en kon een ambtenaar bij de Nationale Veiligheidsdienst niets verklappen, dat er met Nito iets "vreemds" was en dat men met

[14] Het Bureau Nationale Veiligheid werd op 23 mei 1945 opgericht bij Bijzonder Noodbesluit van het oorlogskabinet-Gerbrandy. Het had vooral ten doel zich bezig te houden met de horden communisten die Nederland bij de bevrijding zouden binnenkomen. Meesurfend op de gevreesde influx van twaalf milliioen Displaced Persons uit Oost-en Centraal Europa. Daaronder zouden veel krijgsgevangenen zitten uit het Rode Sovjet-Leger en veel politieke vluchtelingen uit voormalig oost-Polen, Roemenië en Bulgarije, Belarus, de Ukraïne, Georgië en de Kaukasus. SHAEF te Brussel was daarvan overtuigd. Verder zou het Bureau de restanten van de Duitse Inlichtingen- en Veiligheidsdiensten die achtergebleven waren na de bevrijding moeten oprollen en daarmee voormalige collaborateurs opsporen en ontmaskeren. Het Bureau moest ook de Indonesische nationalisten onder toezicht houden. De veronderstelling daarbij was dat deze altijd wel communisten zouden zijn. De dienst van het Bureau Nationale Veiligheid werd nadien voortgezet door de Centrale Veiligheidsdienst vanaf 1947 en vervolgens vanaf 1949 door de Binnenlandse Veiligheidsdienst. Die dienst werd omgevormd tot de Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst, ook wel: AIVD in 2002.

Nito “moest oppassen” zal ’s mans loopbaan in Nederland althans niet begunstigd hebben. En naar Nederland zou Nito terugkeren. NEFIS meende te weten dat deze nationalistische partijen waarop gefocust werd “aangestuurd” werden vanuit Nederland, door nationalistische cellen die op een of andere manier de beschikking hadden over super-confidentiële gegevens betreffende Nederlandse militaire planning tegen de Indonesische nationalisten.

Hoewel Nito heel duidelijke denkbeelden had over de wijze waarop Indonesië zijn onafhankelijkheid moest verwerven, ging hij niet, zoals zo vele Indonesische nationalisten die de bezettingsjaren in Europa hadden moeten doorbrengen, naar de Archipel, om het zijne bij te dragen en belangrijke staatsfuncties te aanvaarden als deel van het denkend deel der nieuwe natie. Hij bleef en zette zijn activiteiten van de Perhimpoenan Indonesia voort, mede als redacteur van het blad Indonesia. Hij radicaliseerde ook ntet, toen Nederland in de ogen van veel nationalisten de rechtmatigheid van het zelfsbestemmingsrecht bleef ontkennen en aanstuurde op militaire escalatie. Hij bleef opdrangen op samenwerking, begrip en vermijding van politieke polarisatie. Maar de inzet van militaire troepen bleef hij krachtig afwijzen, waarbij hij overigens ook aan Nederlandse zijde gehoor vond.

III.1.8.8 Nito ineens Republikeins diplomaat tegen wil en dank

In september 1947 besloot het departement van Buitenlandse Zaken van de Republik Nito aan te wijzen als tijdelijke zaakgelastigde van de Republik in Nederland met het oog op dekolonisatievraagstukken, waarin Nito inmiddels gezag en expertise had verzameld. Dat was een handige zet. Nito zat al in Nederland, had zich de zaak van Indonesië toegedaan verklaard en was nog steeds in goede verstandhouding met de socialisten die inmiddels in het kabinet Drees/Van Schaik vaste voet aan de grond hadden gekregen. Bovendien was, na de Eerste Politionele Actie, die het buitenland in het algemeen niet had kunnen waarderen, ook in Nederland het verzet tegen voortgezette militaire acties wassende. Het kostte smakken geld, het kabinet hampelde met grondwettelijke waarborgen ten gunste van dienstplichtigen die niet tegen hun wil buitenslands wensten te worden geëxpedieerd en de Generaal Kruls had inmiddels blijk gegeven, samen met de vice-admiraal Helfrich, Commandant Zeemacht in de Archipel, van een niet optimale democratische geestesgesteldheid. Zie hieronder. Ze hadden zelfs middelijk gedreigd met iets wat op een staatsgreep leek.

Voor Nito hoefde geen toelating meer tot het grondgebied van het koninkrijk in Europa gevraagd te worden. Hij wás er al. Verder vroeg de Republik niet om accreditatie van Nito als gezant of ambassadeur. Dat waren erkende klassieke rangen. Zou Nito die voeren en zou Nederland dat accepteren door de aldus gestelde geloofsbrieven te aanvaarden, dan had Nederland daarmee de Republik als voolkerenrechtelijke entitieit met soevereiniteitsaanspraken erkend --- een destijds voor Soekarno springend punt in de vastgelopen onderhandelingen. Daarom werd Nito aangeduid als “counsellor”, een vage term, die niet eens hoefde te wijzen op enige diplomatieke immuniteit of bevoegdheid. Vermoedelijk heeft Soekarno dit zelf bedacht.

Nito was iemand met wie Drees wel verkeerd had. Nito was zeker in kamerkringen reçu en gold stellig niet als een *Draufgänger*. Hij was getrouwd met een Nederlandse vrouw, die ook naam had gemaakt in emancipatoire vrouwen-kringen – van “feminisme” sprak men in deze tijd nog niet – en was als advocate opgetreden als verdedigster van dienstplichtigen die niet naar de Archipel hadden willen worden uitgezonden en tóch door het ministerie van Defensie werden behandeld als deserteurs. Dat, in weerwil van de Grondwet, die uitdrukkelijk een artikel bevatte waarin die uitzendbaarheid afhankelijk werd gemaakt van de instemming van de dienstplichtige. Nito was een bekend burger.

III.1.8.9 Het Nederlandse uitzettingsvoornemen ten laste van Nito

Hij verwachtte dan ook niet de behandeling die de regering hem nu deed wedervaren. Justitie vaardigde tegen hem in november 1952 op grond van de Vreemdelingenwet-1847 een bevel tot aanhouding en bewaring uit, ter fine van uitzetting. Het argument was, dat Nito nimmer

“toelating” had aangevraagd tot Nederland bij de consulaire dienst te Batavia. Toelating is een rechtshandeling. De Nederlandse overheid stemt in met het bestendig verblijf van de vreemdeling voor een tijdsduur van langer dan drie maanden en geeft hem verlof zich daartoe toegang te verschaffen op basis van een verblijfsdocument, dat destijds paspoort en later grensoverschrijdingsdocument werd genoemd. De regeling van die toelating is gebaseerd op een Souverein Besluit van 12 november 1813. Die regeling werd bijna nooit toegepast. Alleen de rooms-katholieke minister Goseling had haar van stal gehaald in 1938 om Joden te weren die massaal als vreemdelingen asiel hadden willen zoeken na de *Reichskristall*-nacht van november 1938. De Tweede Kamer had dat afgekeurd, maar de minister nog niet weg willen sturen. Zijn overduidelijk antisemietische instelling – rooms-katholieken deden die wel vaker in die dagen blijken tegen het Oude Volk – kon in dit verband worden aangetoond en vond algemene afwijzing. Alleen de katholieken hadden Goseling gesteund.

Omdat zij het kabinet-Colijn IV droegen met hun meer dan dertig kamerzetels had de Tweede Kamer niet durven doortasten: de internationale situatie in Europa was gespannen, nu Hitler aanstalten maakte ook Tsjechië te overweldigen via een militaire invasie. Een kabinetscrisis kon de kamer nu niet hebben. De regeling was destijds als anachronistisch veroordeeld en als volstrekt opportunistisch in de toepassing verworpen. En thans zou een keurig heertje als Nito op basis daarvan moeten worden uitgeleid? Nimmer was van inlanders uit de Archipel verwacht, dat zij consulair toelating zouden aanvragen; de paspoorten werden vrijwel nooit gebezigd ten aanzien van buitenlanders in het algemeen. Zolang zij geen feiten begingen die gevaarzettend waren voor de openbare orde, rust en veiligheid, terwijl óók geen uitlevering werd gevraagd terzake van de verdenking van strafbare misdrijven door een bevriende mogendheid, golden zij als technisch onuitzetbaar. Voor een koninkrijksgenoot als Nito moest dat a fortiori gelden. Thans bleek, dat ook andere leden van de Perhimpoenan met vergelijkbare terugleiding en uitzetting bedreigd werden en dat ook hen vreemdelingenbewaring daartoe werd aangezegd. Het ging hier om Go Gien Twjan, secretaris van de Perhimpoenan en directeur van het wijdvermaarde persbureau Aneta, zomede Sudirdjo Harsono, penningmeester van de Perhimpoenan en vaksbondsbestuurder van de Eenheidsvakcentrale.

III.1.8.10 Minister Donker verdedigt het onverdedigbare, als Nito maar uitgezet wordt

Nito en Go werden in het Huis van Bewaring in onbepaalde vreemdelingenbewaring gehouden, Sudirdjo Harsono kon men niet vinden. Zij zouden als “Indonesische staatsburgers” ongewenste politieke acties en communistische activiteiten hebben ondernomen. Deze opstelling werd verdedigd door de socialistische minister van justitie L.A. Donker. Volgens hem waren de in bewaring gestelden op dat moment staatsburger van Indonesië, dus vreemdelingen. Waarop Donker dat baseerde is nooit duidelijk geworden. De Rijkswetgeving op het Nederlanderschap was niet in dat opzicht veranderd, de Vreemdelingenwet-1847 was evenzeer ongewijzigd gebleven, Nito noch Go hadden een nieuwe nationaliteit aangevraagd en als deze hen van rechtswege bij wetsduiding was toekend waren zij daarvan onkundig.

Als dat zou zijn geschied, dan bij Indonesisch wetsbesluit, maar dat had dan toch strikt territoriale werking gehad? Dat was toch niet eo ipso van kracht geworden binnen Nederland in Europa? Dat was toch in strijd met het territorialiteitsbeginsel waarop Nederland in de verhoudingen met de Archipel zo vaak een beroep had gedaan? Vóór en vooral na de soevereiniteitsoverdracht, waarbij de Indonesische regering soms confiscatoire maatregelen en verbeurdverklaringen had willen uitvoeren buiten de Archipel ten laste van multinationals? Donker maakte zich er van af door naar de rapporten van de BVD te verwijzen, die weer op NEFIS-informatie zouden berusten, terwijl beide staatsgeheim waren --- en bleven.

Een vloedgolf van verontwaardiging stortte zich over Donker uit. Maar die bleef glashard bij zijn uitzettingsvoornemen. Al wilde hij nog wel afwachten wat de Hoge Raad van zijn voornemen vond. De vrouw van Nito had de zaak bij kort geding aanhangig gemaakt. CPN-kamerlid Gortzak had een interpellatie aangevraagd, de minister schimpend ondervragend, maar het feit dat de

zaak rechtsaanhangig was had de kamermeerderheid het argument van het *sub iudice*-beginsel in de handen gespeeld: zo lang de zaak "onder de rechter" is past het de andere staatsorganen niet te preluderen op de in hun ogen enig juiste uitspraak. Het beginsel wordt doorgaans alleen uit politiek-opportunistische redenen van stal gehaald en áls het in stelling wordt gebracht wordt er meestal een wonderlijke draai aangegeven. Want áls de Hoge Raad zou hebben geoordeeld dat de minister tot de bewaring had kunnen doen overgaan – destijds nog via het Openbaar Ministerie – had dat nog niet ingehouden dat de uitzetting rechtmatig zou zijn geweest. De Hoge Raad kwam echter niet veel verder dat Indonesische staatsburgers inderdaad de status van vreemdeling hadden gekregen. Maar wat Nito en de zijnen hadden aangevoerd was, dat zij geen Indonesische staatsburgers geworden konden zijn. De Raad voegde er nog aan toe, dat al waren de requiranten – Nito, Go en Sudirdjo Harsono – Indonesische staatsburgers, daarmee nog geen rechtsgrond tot uitzetting aanwezig was. Maar hij zei niet, dat daarom de uitzetting onrechtmatig was. Wellicht is het schriftuur waarmede cassatie werd aangevraagd niet puntig genoeg geformuleerd geweest. De Hoge Raad had duidelijk geen zin in de hyper-gepolitiseerde aangelegenheid, die Jakarta met stijgend enthousiasme volgde. Hier zag men nu eens, hoe het recht in Nederland gemanipuleerd kon worden.

III.1.8.11 Nito een Indonesische volksheld, wederom: tegen wil en dank

De uitzetting werd nu tenuitvoergelegd op 7 februari 1953. Na een gevangenschap van twee-en-een-halve maand en *zonder* Sudirdjo, die wijselijk was ondergedoken. Hij vertrok pas in 1955 naar de Archipel. Nito en Go werden nu als volkshelden ingehaald: zij hadden, als echte Indonesische staatsburgers, geleden en gestreden voor hun staat. Soekarno sprak ze toe en zorgde voor mooie banen. Beiden hielden zich uit de politieke branding. Nito bleef op middelbare scholen les geven in Indonesische geschiedenis en interesseerde zich voor Indonesische ingezetenen die een Afrikaanse achtergrond hadden. Zijn vrouw werkte bij de Indonesische Staats-Handelsbank, de *Bank Dagang Negara*. Later werd Nito secretaris van de Chinese particuliere universiteit te Jakarta *University Res Publica*, waarvan Go voorzitter was. In zekere zin was nu weer pech dat de Javanen nooit veel op hadden gehad met de Chinezen, die ze nog steeds verregaande coöperatie met De Kumpenie verweten, zowel in de koloniale dagen als in de post-koloniale periode. Ze waren altijd redelijk welvarend en onderscheidden zich door hun onderlinge cohesie, gedisciplineerdheid en afzijdigheid bij religieuze conflicten van de inheemse bevolking. Ze golden toch als enclaves binnen de Republik. En daar had Soekarno uiteindelijk nooit veel mee op gehad. Soeharto, naar na 1965 bleek, evenmin. Al hadden zij beiden gebruik gemaakt van de credietwaardigheid die deze enclaves genereerden op internationaal niveau. Ze stonden bij de Chinezen tot over hun enkels in de schulden. Dat maakt de schuldeiser nimmer populair.

Bij de staatsgreep van Soeharto in 1965 bleek het weer. Nito en Go moesten beiden het gelag betalen. Nito werd gevangengezet op grond van staatsgevaarlijke activiteiten. Hij zat bijna een jaar in preventieve hechtenis terwijl zijn vrouw de eindjes aan elkaar knoopte. Beiden werden nu outcasts omdat zij golden als exponenten van Soekarno, terwijl zij noch zijn sympathie noch zijn gunsten hadden gezocht. Zij werden gerubriceerd als communisten. Dat waren ze nooit geweest. Veel publicaties van Nito gaan over het wezenvreemde van die staatsininrichting die nauwelijk werkbaar te houden is. Uiteindelijk vroegen ze een uitreisvisum naar Nederland. Met moeitekreeg het echtpaar een vestigingsvergunning aldaar terwijl de vrouw toch geboren Nederlandse was. Uiteindelijk gaven ze hun idealen prijs in de deemstering van hun bestaan. Beide staan eveneens ten voorbeeld van talloos veel nationalisten die het met hun Archipel toch zo goed hadden voorgehad.

III.1.9 Het obstructionisme van Moeso en anderen

Moeso was een Indonesisch communist die in de revolutionaire jaren van 1920-1930 al in de Archipel opgang had gemaakt in het publieke domein en kon gelden als een fervent Indonesisch nationalist. Hij was aanhanger van de Komintern. De Komintern had aanbevolen dat communisten voorlopig zouden moeten samenwerken met de burgerlijke middenklassen, ook wel bourgoisie

genaamd, als het erom moest gaan het kolonialisme of het kapitalistisch imperialisme te vernietigen.[15] Moeso was aanvankelijk voorstander van deze samenwerking. Maar het koloniaal gezag begon zich te doen gelden via dwangmaatregelen tegen de intellectuele bovenlaag van de communistische partij in Indonesië (*Partai Kommunis Indonesia,* ook hierna: PKI) via de wetsartikelen in het Indisch staatregelement-1854 waarin verbanning en deportatie mogelijkheden waren, die de gouverneur-generaal gegund werden. Moeso duchtte niet zonder reden, dat hij te Boven-Digoel op Nederlandsch Nieuw Guinea zou eindigen. Hij kreeg aangezegd dat de gouverneur-generaal hem wilde verwijderen. Moeso koos deswege zelf zijn biezen. Hij toog naar Rusland. Hij meende dat het politbureau in het Kremlin de communistische Indonesische partij zou steunen, omdat het arbeidersproletariaat nu eenmaal grensoverschrijdend solidair zou zijn. Stalin had het inmiddels aardig voor het zeggen, Rusland was innerlijk verdeeld en totaal uitgeput van de burgeroorlogen binnen zijn grondgebied, dus Moeso klopte tevergeefs aan.

In augustus 1948 kwam Moeso pas weer terug naar de Archipel. In eerste instantie meende Soekarno in hem een interessante medewerker te hebben. Moeso bleek het communisme inmiddels als sociale ideologie volstrekt omhelsd te hebben en het in dogmatische termen te willen tenuitvoerleggen. Hij meende eigenlijk dat Soekarno in het isolement zijn kracht moest zoeken. Hij vond al lang dat Soekarno aan de Masjoemi-partij te veel was tegemoet gekomen. Die partij wilde eigenlijk de Indonesische shari'a vestigen, ook in het publieke domein, en Soekarno's *Pantja Sjila*-doctrine gaf daar zeker aanleiding voor. Dat Soekarno ook nog steun en erkenning trachtte te zoeken bij de Britse gouverneur Christison en de gunst trachtte te winnen van Washington, enkel en alleen maar om in het zadel te kunnen blijven zitten, deed helemaal de deur dicht. Soekarno was, in de schatting van Moeso, wel erg van het rechte pad dat hij in 1928 zo fier had belopen, afgedwaald. Twintig jaar maken inderdaad een groot verschil. Volgens Moeso moest de Kommunistische Partij van Indonesië nu maar een staatsgreep plegen. De weg van Soekarno leidde tot heilloze compromissen. Verraad aan de goede zaak.

Niettenmin kon Moeso óók de toenmalige voortzetting van de Partai Kommunis Indonesia niet als rechtzinnig in de Marxistische leer beschouwen. Het was een verzameling radikalinski's geworden die eigenlijk anarchische sympathiën had ontwikkeld. Ze waren links-extremist, omdat ze gewoonweg tegen alles waren. Moeso miste de Stalinistische gestaalde kaders. Er was geen partij-discipline. Ze richtten zich niet naar de supranationale richtlijnen die Moskou in het belang van de verdrukte arbeidsmassa's had opgesteld. Zo, met deze slechte organisatie, kon geen heilsstaat bereikt worden. Er zou toch een dictatuur van het proletariaat moeten komen. Moeso zette nu een harde Stalinistische lijn in. Hij zou de PKI totaal hervormen. De confrontatie met het zittend kabinet zou gezocht moeten worden. Hij formeerde een Indonesisch Politbureau. Dat zou beschouwd kunnen worden als een soort *comité de salut public*, dat de dictatuur van het stalinistisch proletariaat zou vestigen. Moeso deed zich kennen als een intransigent figuur dat in abstracte schablones dacht, net als de *Stufenbau* die Hegel en Marx hadden onderkend in de opeenvolging van historische structuurloze gebeurtenissen. Het moest zó en niet anders. Langzamerhand begon Moeso te lijken op de geduchte en uiteindelijk vreesbare Maximilien Robespierre, de voorvechter van de gruwzame terreur in naam der menselijkheid en mensheid in het enith van de Franse Revolutie. En zoals Robespierre had ook Moeso een falanx hovelingen om zich heen die hem door dik en dun zouden blijven steunen. Moeso was de enig deugdzame. Daarom kwam het hem toe alle opponenten, moest het nodig zijn, buiten de wet te stellen. Het menselijk heil dicteerde dat immers? Op deze vraag mocht men niet aarzelen ijlings bevestigend te antwoorden. Anders lag een voor het voortbestaan onmisbaar lichaamsdeel al voor je voeten, nog voor je er erg in had.

[15] Zie: Lotte van der Molen Kuipers, *De Communistische Partij van Indonesië in het vergeten jaar 1949, De PKI tussen de verwoestende Madioen-opstand en het nieuwe leiderschap onder Aidit in de jaren '50*, doctroraal-scriptie 2014, Universiteit Utrecht, Onderzoekseminar III "Van kolonie tot staat", docent Remco Raben.

Hij had te lang in de bureaucratische spelonken van Moskou rond gedoold, dat is wel zeker. Als de Nederlanders eenmaal finaal opgehoepeld zouden zijn, na hun militaire optredens waardoor ze de hele wereld tegen zich in het harnas hadden gejaagd, zouden de meningsverschillen onder de Indonesische nationalisten weer opbloeien: de externe druk tot saamhorigheid was dan weggevallen. Een comprimisloze, starre en op studeerkamerbedenksels steunende staatkundige lijn zou alleen nog maar vervreemdend werken. Hatta heeft het politieke gedachtengoed van Moeso meteen afgewezen als een onbegaanbare weg en een destructieve zienswijze, gelet op het totaal gebrek aan een collectieve staatkundige rechtsovertuiging alleen al op Java. Moeso zou daarop geantwoord kunnen hebben, dat die overtuiging dan maar afgedwongen zou moeten worden. Door een deugdzame minderheid. Moeso heeft dus, inzoverre, het laten aankomen geregisseerde botsingen als de confrontaties zoals die zich onder de noemer "Madioen"-opstand zouden afspelen. Zie hieronder.

Moeso is als persoonlijke factor op weg naar de onafhankelijkheid van Indonesië niet anders te beschouwen als een heilloze obstructionist die nooit van enig compromis wilde weten, en vond dat een hecht georganiseerde en geïndoctrineerde minderheid dan maar moest heersen over de hersenloze, inerte en hedonistische meerderheid. Bij de hierna te bespreken Madioen-opstand is hij om het leven gekomen. Vermoedelijk op instigatie van Soekarno. Die had alleen maar last gehad van deze doctrinaire marxist die nooit kon plooien en voor geen rede vatbaar bleek. Hetzelfde moet gelden voor Tan Malaka (1897-1949). Ook hier gaat het om een doctrinair marxistisch voorman. Maar Malaka riep al in 1946 om een staatsgreep door communisten. Daartoe zou een volksfront moeten worden gevormd: de *Persatoean Perdjoegan*. Met de mensen van de prolamasi wilde hij niets te doen hebben. Hij streefde voornamelijk naar verdere destabilisatie van een toch al chaotische samenleving. Malaka werd uiteindelijk op last van Soekarno in 1949 geëxecuteerd. Soekarno kon in zijn Madioen-opstand de "Nacht der Lange Messen" van 1934[16] realiseren. De bloedige Bartholomeusnacht, die Hitler eigenlijk nooit beraamd had, maar waarin hij toch, gedekt door de tumultueuse duisternis ervan, al zijn politieke

[16] Na de machtsaanvaarding van januari 1933 had Hitler als rijkskanselier te rekenen met partijgenoten binnen zijn NSDAP (National-Sozialistische ArbeitersPartij) die steeds aanstuurden op een integerale *socialisatie* van de Duitse samenleving. Zij wilden het nationale beroepsleger daarom vervangen door een volksleger, de grote industriëen nationaliseren, het credietwezen, --waarin zij, sedert Bismarck een overmatige Joodse invloed bespeurden – collectiviseren, de hogere staatsambten openstellen voor de lagere en middenklassen en een sociaal zekerheidsstelsel scheppen gebaseerd op volksverzekeringen. Verder wilden zij een volledig nieuw belastingstelsel, met een onroerend-goed-belasting, progressieve vermogens- en inkomstenbelasting en staatscontrole over mulitnationals. Ze waren immers lid van een socialistische partij. De man, die dit alles het best systematisch voor ogen had en het ook goed kon verdedigen, ook in de rijksdag, was Gregor Strasser. Maar hij kon bogen op de steun van de SA, de Sturmabteiling van de NSDAP, die op dat moment meer dan vier millioen inzetbare mannelijke leden telde. Dat was dus veertig keer zoveel als destijds de toegestane Reichswehr, die zij wilden vervangen door een gemiltariseerde SA, bewapend uit de rijksbegroting en alsdan de enige nationale wapendrager. Dat alles wilde Hitler, die juist steunde op het industriële grootkapitaal en de Reichswehr, niet. Maar hij kon dat niet openlijk erkennen. Himmler, Goebbels, Göring, Heydrich en dat soort partijgangers die inmiddels een eigen imperium nastreefden, konden een integrale socialisatie al helemaal niet gebruiken. Ze fingeerden dus een omvangrijk complot, geleid door Strasser en Röhm, om een links extremistische machtsgreep te forceren tegen Hitler en diens uiterst wankele rijkskabinet waarin naast Hitler maar twee trouwe nazi's compareerden op ministerieel niveau. Göring had toen nog geen rijksportefeuille. Röhm zou deze staatsgreep leiden.In de nacht van 30 juni op 1 juli 1934 werd deze toeleg "ontmaskerd". Deze aanleggers werden standrechtelijk geëxecuteerd wegens hoogverraad en landverraad, omdat zij hun staatsgreep zouden hebben beraamd met "een vreemde mogendheid", wat op dat moment vermoedelijk de linkse Volksfrontregering van Frankrijk zou moeten zijn geweest. De gedachte was, dat Röhm vervolgens een defensieverdrag met Sovjet-Rusland zou hebben willen sluiten. Dat was een verdere speculatie op de contacten die de Reichswehr ná 1925 inderdaad had gelegd met het rode leger van de Sovjet-unie op basis van het verdrag van Rapallo van dat jaar. Hitler kon nu tegenover Parijs, Londen en Washington poseren als de man die aan een linkse revolte, waardoor het communisme tot in centraal Europa zou zijn doorgedrongen, een drastisch einde maakte.Makkelijk toegankelijk is: Antony Read, *DISCIPELEN VAN DE DUIVEL, Hitler en zijn handlangers* (vertaald door Fred Hendriks en Bookmakers Vertalersteam), Uitgeverij Balans Amsterdam/ Uitgeverij van Halewijck: Amsterdam, 2004, ISBN 90-5018-7269 NUR 689/ ISBN 90-5617-5696 D/2004/7104/21, pp. 357-386. (oorspronkelijke titel: The Devil's Disciples—The Lives and Times of Hitler's Inner Circle, Uitgeverij: Jonathan Cape, Londen 2003)

tegenstanders binnen de gelederen van zijn nationalistische partij in één klap op korte termijn kon uitschakelen. En ook Hitler affichieerde de slachtoffers als onverbeterlijke linkse extremisten die een tweede revolutie hadden beraamd tegen het nationale leger, het monopolie-kapitaal en het conservatieve staatsapparaat. Moeso, Malaka, Sjarifoeddin, Suropno, Maruto, Darusman, Sardjono[17], Djokosajono, Hardjono, Kotambadi, Ronomasomo en Maghu stappen in die rijen op.[18] En onder hen, primair verweesd, ook Setyadit. Soekarno verwierf er onuitputtelijk crediet mee bij Washington en Londen. Zij zouden zijn persoonlijke onafhankelijkheidsstrijd nu onvoorwaardelijk steunen. Zijn gezagsaanvaarding via een staatsgreep, waarbij hij zich excessieve presidentiële machtsaanmatiging zou kunnen veroorloven, zouden deze westerse mogendheden tóch als democratisch gelegitimeerd accepteren. Het starre obstructionisme van medestrevers naar de staatsmacht kan soms een acceleratie veroorzaken, die de verholen doelen van hun hoofdconcurrent ineens razendsnel nabijbrengt. Als die hoofdconcurrent maar gevoelig is voor tijd, plaats en aanleiding om deze versnellende kracht te gebruiken.

---

[17] De tragiek van de *Partai Kommunis Indonesia* was, dat ze ernstig verdeeld was over de vraag of onderhandelingen met de Nederlanders geoorloofd waren, politiek gesproken. Uiteraard was er een deel, dat daarvan niets wilde weten. De motieven daarbij waren óók weer uiteenlopend van aard. Het uitgangspunt bij deze non-coöperatie verschilde nog al: sommigen vonden Nederlanders per definitie onbetrouwbaar, anderen verdachten hen in ieder geval de Nederlandse industriële investeringen te willen veiligstellen, weer anderen zagen – niet ten onrechte – dat Nederland partner was van de USA voorzover het ging om een transatlantische defensie-alliantie, die inderdaad de NATO zou worden. Nederland zou dan wellicht de Archipel ter beschikking willen stellen als vooruitgeschoven uitvalsbasis voor de NAVO tegen de Sovjet-Unie, een strategie waar de latere minister Luns inderdaad hartgrondig voorstander van was. Hij dacht dan aan Nederlands Nieuw Guinea. Degenenen die tegen de samenwerking waren, hoe dan ook, met de voormalige kolonisator splitsten zich in maart 1947 af van de PKI onder de naam *Partai Kommunis Indonesia Merah*. Daaronder Stalinistische hardliners, zoals Moeso, maar ook gematigder figuren die veel meer tegen het sociaal-democratische gedachtengoed aanleunden. Ze werden uiteraard door hun tegenstanders ingeboekt als revolutionaire communisten. Sommige waren dat ook, zoals de Sumatraanse volksmenner Mohamed Djoni, Amir Hoesin en L.A. Kasim. Sardonjo bleef in de oorspronkelijke PKI maar stond open voor concessies naar de Nederlanders toe. Dat was niet te verenigen met de Marxistisch-Leninistische beginselen die deze Partij zei te omhelzen. PKI-*Merah* kon instemmen met een nationalistisch programma, wanneer dat zonder de Nederlanders voltooid kon worden, maar zag niets in de Republik van Soekarno. Bij de liquidaties naar aanleiding van de Madioen-opstand werd geen onderscheid aangemracht naar deze soort nuanceringen. Iedereen die tegen Soekarno was, moest er aan geloven. De term “communist” bleef in de Archipel een andere politieke connotatie houden dan in het westen gebruikelijk was. Alleen dogmatische theoretiici als Moeso hadden echt kennis genomen van de steil Marxistische staathuishoudkunde. Dat geldt overigens ook voor veel Nederlanders die destijds met het communisme dweepten, vooral toen het vermengd werd met allerlei andere linksistische politieke stromingen. Het was meer een globale aanduiding voor een groep die te kennen gaf wars te zijn van consumentisme, commercialisime en op confessionaliteit gebaseerde maatschappij-opvattingen. Dat westerse staatkundige begrippen verkleuren onder de tropenzon is een reeds lang bekend fenomeen. In de Archipel heeft zich dat des te meer doen gelden, omdat de Nederlanders er zo lang gezeten hebben en zo lang hebben getracht hun christelijke missie en zending te integreren in een daaraan in wezen vreemde samenleving. Zie onder meer Gerry van Klinken, *Minorities, modernity and the emerging nation, Christians in Indonesia, a biographical approach*, Nr 199 in de reeks Verhandelingen van het Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde, Uitgeverij: KITLV Press: Leiden, 2003, ISBN 90-6718-151X. Vanuit deze invalshoek valt er een eigenaardig licht over het voor publicatie vrijgegegeven CIA-rapport RDP.78-02646R000300150001-8, vrijgegegeven op 24 augustus 1999 betreffende de geschiedenis, opbouw en doelstellingen van de communistische partij van Indonesië (*The Communist Party of Indonesia*).

[18] Zie over deze opsomming ondermeer: *Gruwelijke foto’s ontdekt van executie van Indonesische communisten in 1948*, Dagblad Trouw, dd 28 maart 1996 www.trouw.nl/nieuws/gruwelijke-foto-s-ontdekt-van-executie-van-indonesische-communisten-in-1948~ba7481c4/ Zie voorts de uitvoerige discussie naar aanleiding van de bijdrage *Geweld in Indië was structureel* van Anne-Lot Hoek opgenomen in: Java Post (verhalen over Nederlands-Indië) geplaatst op 15 augustus 2015, bezocht op 15 december 2020, www.javapost.nl/2015/08/15/geweld-in-indie-was-structureel/ zie de bijdrage AElle dd 16 augustus 2015, die deze lijst ook aanhaalt. Daarover volgt dan een interssantie discussie, waarin niemand het met elkaar eens is. Zie voorts de beschouwing *Schokkende beelden uit Indonesië* www.wvi.antenna.nl/nl/ci/pki/madioen.html bezocht op 15 december 2020.

IV. De Nederlandse reactie

IV.1.1 Het standpunt van Nederland betekenisloos

Opvallend is dat helemaal niemand wilde weten wat de Nederlanders er nu eigenlijk van vonden, van de proklamasi. Dat was ook totaal irrelevant. De Nederlanders in de Archipel waren óf krijgsgevangen óf zaten in een burgerlijk interneringskamp. Daar werden ze bewaakt door de Japanners. Die waren zwaar bewapend. Die reageerden uiterst heftig op iedere verstoring van de dagordes en regelmaat in de kampementen. De Nederlander en de Indo konden beter uit het publieke domein blijven. Ze wisten nog minder van de geheimzinnige bom dan de Indonesiër. Ze wisten wél dat er bij de Japanners commotie was, die waren wat onzekerder, maar daardoor gedisciplineerder en strenger dan ooit. De buitenkampers (zie hierboven) wisten iets méér, soms hadden ze radioberichten opgevangen van de USA. Van de onafhankelijkheidsverklaring wisten ze niets. De *pemoeda's* zagen ze voorbijtrekken. Ze zagen dat ze bewapend waren, soms met vuurwapens – vaak natuurlijk van het KNIL maar ook uit de Japanse depots – en dat ze door het dolle heen waren. Een blanke kon zich echt niet vertonen op de weg. Dat was niet van de laatste tijd. Dat was al maanden zo. Natuurlijk was er de speculatie dat oude tijden weerom kwamen: het koloniale gezag zou wel worden hersteld. Dan zouden vele inlanders er van lusten. Dan zou er bijltjesdag zijn. Dan zouden de *belanda's* wraak nemen. De Britten zouden daarbij helpen. Zo ver was het nog niet. Nog lange niet.

Maar in Nederland, dat al langer in een bevrijdingsroestand verkeerde, soms zelfs sedert 17 september 1944, was er wél een reactie. Die loog er niet om. Japan was verslagen! Indië was weer van ons! De BBC had het omgeroepen, Radio Herrijzend Nederland te Eindhoven had het in een ellenlange regeringsverklaring herhaald. Geweldig! Klokken en taart. Oranjebitter. Vlaggen uit. Want iedereen wist: Indië Verloren, Rampspoed geboren. Dat was een slogan, die iedereen op de lippen had. We waren bijna failliet, dat wist iedereen, want de Duitsers hadden nu werkelijk de hele openbare infrastructuur van Nederland vernietigd of onbruikbaar gemaakt. De bruggen over de grote rivieren waren bijna allemaal vernield. Vanuit het zuiden was men dagen onderweg om Noord-Holland te bereiken via beurtvaartdiensten die door bedrijven met vrachtwagens werden onderhouden. Daarbij moesten hoge prijzen betaald worden zonder dat van een dienstregeling sprake was. Soms eiste de chauffeur halverwege een nieuw bedrag voor verder transport. En anders kon men uitstappen. Amsterdam kon voorlopig niet meer gebruikmaken van het Noordzee-kananaal. De sluizen waren gesaboteerd, de vaargeulen ingenieus versperd. Buiten dreven losgeslagen mijnen. De haven van Rotterdam, het kwam al even ter sprake, had vrijwel geen kades meer aan de havenbekkens: allemaal vakkundig opgeblazen door de Duitse genie, die was daar meester in. De Nieuwe Waterweg was versperd via afgezonken schepen, dwars in de vaargeul.[19] De Westerschelde was onbevaarbaar. Walcheren stond onder water. Eb en vloed teisterden zelfs de akkers in westelijk Brabant.

De grote fabriekcomplexen waren ook zwaar beschadigd: Philips, Hoogovens, de AKU/Kunstzijde Industrie, Unilever, het Pernis-raffinaderijcomplex, de sluizen van het Noorzeekanaal: allemaal vakkundig bewerkt door de nagebleven destructiebatallions tussen 22 september 1944 en 7 mei 1945. De spoorwegen naar de gallemiezen, het seinsysteem, het telefoon- en telegraafnet. Maar:

[19] Zie: Remmelt Daalder, Rob Feringa, Menno van der Laan, Bram Oosterwijk, Piet Ratsma, Nora Schadee, Coen Schimmelpenninck van der Oije en Harry Willemsen (red), *Als de Dag van Gisteren*, Deel 2 in de aan Rotterdam gewijde serie van die naam, *Honderd jaar Rotterdam, de Rotterdammers en hun haven*, Uitgeverij Waanders BV: Zwolle, 1989, ISBN 90-6630-8788 pp 45-48. Er waren oorspronkelijk vier zinkschepen die nauwelijks te lichten waren, om te voorkomen dat de geallieerden Rotterdam zouden gaan gebruiken als logistiek centrum bij de ontplooiing van hun opmars naar Berlijn ná het slagen van de operatie "Market Garden". Het duurde tot 1950 totdat de havenbekkens van Rotterdam weer voor de gewone transitstromen bruikbaar waren. Pas daarna kon gestart worden met verdiepingen en vergrotingen van de bekkens en de aanleg van het Europoortcomplex. Zie ook: Rob Feringa, Siebrand Krul, Paul van de Laar, Bram Oosterwijk, Cees Zevenbergen (red.) in de serie: *Rotterdam 1940-1995 Van Dag tot Dag*, aflevering 4, *1945-1947*, Waanders Uitgevers, Zwolle 1995 ISBN 90-400-05079 pp 99-101.

als we ons Indië terughadden, dan zouden we gauw boven Jan zijn. Dat had minister-president Gerbrandy héél erg uitvoerig uiteengezet op de zender Herrijzend Nederland met zijn hoge, piepende en krakende stem, vreselijk, de man kon maar niet ophouden. Nu was er wéér een volslagen onbekende als minister-president opgetreden: ene Willem Schermerhorn. Hij was op 24 juni 1945 die Gerbrandy opgevolgd en op 15 augustus 1945 had hij zijn stem door de aether doen klinken: Japan was verslagen. Hij had het wat precieus meegedeeld, als boekhoudkundig feit met de plechtstatige intonatie van de autoriteit van die dagen. De Japanse keizer zelf had het zijn volk gezegd over de radio. Hij had ze gezegd dat ze nu het ondragelijke moesten verdragen. Hij had niet verder toegelicht. Maar dat Japan de weerstand opgaf, dat was duidelijk, niet, of dat een wapenstilstand impliceerde of een militaire overgave dan wel een integrale regeringscapitulatie opleverde. Maar dat waren ook westerse abstracties. Japan had verloren. Nederlanders! Landgenoten! Indië is vrij. Leve de Koningin.

IV.1.2 De vrede zou moeten worden geïmplementeerd via geografisch verspreide uitvoeringsarrangementen

Dat was iets te simpel gezien. De keizer had wel iets in die richting gezegd – Indië had hij niet genoemd – maar wél, dat Japan "de verklaring van Potsdam" zou aanvaarden. En daarin stond dat Japan onvoorwaardelijk zou moeten capituleren: een totale regeringscapitulatie zou dat moeten zijn. Japan zou zijn soevereiniteit moeten opgeven op genade of ongenade van de geallieerden: dus de USA. De rest van de geallieerden was de moeite niet waard. De Japanse bevolking had zelf niet alles begrepen wat hun keizer had gezegd. Hij had een ingewikkeld, archaïsch hof-Japans gesproken, dat voor de gewone Japanner niet goed te begrijpen was. Maar dat Japan niet meer zou strijden en zich zou terugtrekken, dat was duidelijk. Washington had het meteen begrepen en president Truman had een korte toespraak gehouden over alle zenders. Hij had overigens meer de nadruk gelegd op het feit dat de USA de bom had kunnen ontwikkelen vóór Duitsland en dat het die wedstrijd óók al had gewonnen. En verder dat, als Japan niet toegaf, zijn oorlogsvermogen totaal vernietigd zou worden. Daarmede was het in oogwenk overal bekend. Schermerhorn, niet bekend met de technische details en eigenlijk totaal onkundig van de effecten van de atoombom, had het allemaal wat gesimplificeerd. Pas op 2 september zou de regeringscapitulatie van Tokio officieel getekend worden door de Japanse minister van buitenlandse Zaken Mamorou Shigemitsu. In de tussentijd ging het grote sterven gewoon door. Maar Schermerhorn had een opkikkertje nodig en het Nederlandse volk óók. Het Japanse leger was wijd door het Verre Oosten verspreid. Er waren diverse uitvoeringsarrangementen nodig voordat de wapens overal gestrekt werden en van een "bevrijding" was voorlopig feitelijk zo goed als nergens sprake. Zeker niet op Java.

IV.1.3 Het Nederlands Militair Gezag te Eindhoven

In Eindhoven had zich sedert 18 september 1944 het Nederlandse Militair Gezag gevestigd. Deze lichtstad was de eerste grotere stad in het zuiden die effectief bevrijd kon heten van de Duitse bezetting. In deze stad waren veel moderne gebouwen met de technische voorzieningen van dien. De Philipsfabrieken, met grote rangeeremplacementen, electriciteitsvoorzieningen, aansluitingen op het internationale spoorwegnet en waarachtig ook nog een moderne militaire basis, Welschap, vlak in de buurt. Eisenhower, de opperbevelhebber SHAEF, zat in Brussel. Inmiddels was op 17 september de operatie *Market-Garden* losgebarsten. Een snelle doorbraak naar Arnhem vanuit Neerpelt, vlak onder de Nederlands/Belgische grens: Neerpelt lag aan een belangrijke spoorwegader naar Antwerpen. Van Neerpelt liep een spoorlijn naar Eindhoven. Toen nog wel. Eisenhower was gewaarschuwd: hij moest rekeninghouden met twaalf millioen vluchtelingen en ontheemden die in Centraal Europa opgesloten zaten of ronddoolden. Stiet veldmaarschalk Montgomery dóór, over Eindhoven naar Den Bosch en vandaar naar Nijmegen en Arnhem, dan stond hij noordelijk van de Nederrijn. Dan lag het Duitse laagland oostelijk open voor de opmars. Maar dan zouden óók de colonnes verschijnen van de *displaced persons.* In tegen gestelde richting. Eisenhower was officier geweest met logistieke taakstellingen in de Eerste Wereldoorlog. Hij had toen gezien dat vluchtelingen die en masse een oprukkend leger tegemoet trekken de

strategische planning volledig kunnen verwarren en verstoren. Ze dromden op de wegen samen, gingen geen meter opzij, vertraagden de colonnes infanteristen en hinderden de achterop komende tros. Dat kon tot een gruwelijke chaos leiden, dat hád het ook gedaan, destijds. Maar toen was het gegaan om duizenden. Nu ging het om millioenen, dat was hem heel precies voorgerekend door de repatriëringsexperts van SHAEF.

Eisenhower had gedacht, dat hij deze menigten toch snel achterwaarts uit de zone van de operaties zou kunnen voeren naar Antwerpen, een zeehaven met grote bassins. Via de spoorverbindingen uit zuidelijk Duitsland en uit de noordelijke Duitse laagvlakte. Dan was hij ze kwijt. Want hij was zeer beducht voor besmettelijke ziekten die deze ontheemden mee zouden brengen. Die zouden zijn strategische planningen zo goed als illusoir kunnen maken. Ook dát had hij in 1918 ervaren bij de eindoffensieven. Toen ging het om de geheimzinnige "Spaanse Griep", zeg maar gerust: een variant van de longenpest die duchtig had huisgehouden via de Duitse krijgsgevangenen die al jaren aan a-vitaminose leden door de Britse blokkade. Zijn eigen Amerikaanse soldaten hadden die griep – wat héét – ook gekregen en waren bij duizenden geveld. De opmars was hier en daar tot stilstand gekomen. Er viel niet tegen op te suppleren. Die massa's ontheemden, die moest hij, zodra de weg Neerpelt/Arnhem vrij was gekomen als de wiedeweerga ergens in quaraintaine zetten. Dat kon mooi in "De Verboden Stad" van Philips in Eindhoven. Groot terrein, veel gebouwelijkheden die als hospitaal konden worden ingericht, snelle doorrangering. Maar de haven van Antwerpen was vanaf de zeezijde niet bereikbaar. De Westerschelde werd vanuit Walcheren bestreken door zware Duitse artillerie geplaceerd op zware betonnen basementen. Geen koopvaardijschip kon er door. Dat hield in: die ontheemden zouden veel langer moeten verwijlen in dat Eindhoven, in die Verboden Stad. Dat was een tegenvaller. Kon de Nederlandse regering niet iets doen? Kon die die ontheemden niet opvangen en verzorgen via de logistieke middelen van SHAEF? Eisenhower moest eerst nog even een oorlog winnen, maar die Nederlanders konden toch nu eindelijk óók wel eens wat doen?

Daar was Gerbrandy gevoelig voor. Hij vond toch al, dat de Nederlanders een pover figuur sloegen. Hij zegde toe, dat hij er allemaal zorg voor zou dragen. Als zijn mensen de middelen maar kregen. Heeft Gerbrandy niet goed begrepen waar Eisenhower hem mee opzadelde? Gerbrandy sprak en verstond Amerikaans Engels helemaal niet goed – zijn Britse Engels was al beroerd – en hij was een redelijk impulsief mens. Hij raadpleegde zijn minister van oorlog Van Lidth de Jeude. Dat was óók geen praktikabel persoon die goed organiseren kon. Dat waren gezagsdragers in die dagen eigenlijk nooit. Ze waren vooral deftig. Die zag geen bezwaren. Daarbij: hij had zijn mensen. Goede organisatoren die voor geen gat te vangen waren. De generaal H.J. Kruls bijvoorbeeld, chef-staf Militair Gezag. Die had een hogere employee van de KLM niet in dienst genomen, B.C. van Os van Delden. Iemand van de commerciële afdeling met veel belangstellling voor transportvraagstukken en behept met blinde ambitie, nu hij ineens een luitenantsuniform had aangemeten gekregen met de fraaie distinctieven op de reversspiegels en de schouderpassanten. Een fraai Angelsakisch buitenmodel: hij leek Clark Gable wel. In "Combat America". Had Van Os goed gehoord dat hij over de legervoorraden van SHAEF kon beschikken? Ook het wagenpark? En de vliegtuigen? En over dat vliegveld bij Eindhoven, Welschap? Deze opdracht zag hij wel zitten. Natuurlijk had hij geen idee waar hij aan begon, maar dat was juist het uitdagende. Hier viel te scoren. Zo was het. In minder dan geen tijd commandeerde Van Os duizenden en hij was nog kolonel óók. Als je maar goed oplet in de school, dan kom je er wel.

IV.1.4 De uitzending van militairen ter rekolonisatie van de Archipel

Operatie Market Garden mislukte volkomen. De weg Neerpelt/Arnhem kwam vrij. Maar het noordelijk bruggenhoofd aan de Rijn niet. Inmiddels waren reeds grote voorbereidingen op gang gekomen in de Verboden Stad. Millioenen herbergen is een heel karwei. Die investeringen swingden de pan uit. Maar het was voor een goed doel. Er kwámen wel vluchtelingen, repatrianten en ontheemden. Maar niet de aantallen waaraan Eisenhower had gedacht. Die konden niet over de Elbe komen. De Duitse Wehrmacht bleef maar weerstand bieden en verder waren de wegen en spoorverbindingen westwaarts veel zwaarder vernield dan gedacht. Kruls

kreeg van Schermerhorn te horen dat Indië, ons Indië, bevrijd was. Er waren alleen wat moeilijkheden: er was een kleine groep rebellen. Die hadden de onafhankelijkheid uitgeroepen van de Archipel, dat nu Indonesië heette. Te belachelijk voor woorden, maar dat waren de feiten. Zuid-Oost Brabant en Zuidelijk Nederlands Limburg waren nu vrij. Er moesten nu als de bliksem troepen naar Indië. Om die rebellen te verslaan. En om de Archipel verder te bevrijden. Hervestiging van het koloniaal gezag.

Het kabinet Schermerhorn/Drees had besloten dat dat de hoogste prioriteit had. We hadden Indië immers nodig. Anders ging Nederland op de fles. Kon Kruls de lichtingen dienstplichtigen in de bevrijde gebieden optrommelen, die encadreren en oefenen en dan naar Malakka sturen? De oversteek naar Java was niet moeilijk. De USA zou helpen. Washington had het toegezegd. Als de Nederlanders voor de soldaten zorgde, springt Washington met de rest bij. Het Witte Huis zag in dat het Nederlands gezag gereconsolideerd moest worden: die Soekarno was immers communist. Dat was gebleken. Dat zouden die Sjahrir en hatta dan ook wel zijn. Truman was een andere man dan Roosevelt. Truman zag Stalin niet zitten. Roosevelt had gedacht dat hij met Uncle Joe wel vrienden kon worden. Die dacht dat Stalin te vertrouwen was. Truman wist beter. Die Stalin was bezig met wederom een soort geopolitiek als in de dagen van de Derde Komintern. De USA moest de communistische vloedgolf indammen: *containment-politics*. Java in handen van de communisten? Geen sprake van. De Koude Oorlog hing al in de lucht.

V. Het optreden van het noodkabinet Schermerhorn/Drees

V.1.1 De constitutionele positie van het noodkabinet

Bij de merkwaardige gesties van het politieke duo Schermerhorn/Drees inzake de dekolonisatiestrategie – die ronduit een beschamende ramp zou worden – moeten we drie dingen steeds voor ogen houden.

Het kabinet had geen enkele democratische legitimatie. Het was benoemd door Wilhelmina. Het werd wel een noodkabinet genoemd. Er was ook een noodparlement. Dat bestond uit een harde kern: de volksvertegenwoordigers die gekozen waren ter gelegenheid van de laatste normale openbare verkiezingen ingevolge de Kieswet in 1937. Dat zou je een romp-Tweede Kamer kunnen noemen. Dat rompparlement was op 13 september 1945 bijeengekomen om te oordelen over een ontwerp-wetsbesluit tot vaststelling van een "Tijdelijke [Voorlopige] Staten-Generaal". Dat onwerp was gemaakt door het oorlogskabinet-Gerbrandy. Dat was geschied op basis van een Koninklijk Besluit van 2 augustus 1945. Dat besluit was dus drie maanden na de feitelijke bevrijding van het hele land in Europa vastgesteld. Dat is dus vrij laat. Daar was ook een reden voor. Wilhelmina wilde helemaal geen parlementaire raadpleging van wat dan ook, hoe dan ook. Ze wilde wel een tijd alléén regeren. Zonder allerlei tussenkomst van hinderlijke volksmenners, alleen uit op bruut eigen belang. Zo had ze politici leren waarderen in Londen. Mens, wat had ze de pest aan de zwamneuzen en volksmenners. Maar ja, dat had het oorlogskabinet uiteindelijk toch niet voor zijn rekening willen nemen, al was Gerbrandy het echt wel met de majesteit eens geweest. Maar gelukkig was majesteit steeds nurkser, narriger en verwarder geworden, óók jegens haar walrus-Fries. Die had in uiterste wanhoop dan toch gezocht naar een forum, waaraan hij in noodgevallen een soort staatkundige legitimatie had kunnen ontlenen, want majesteit slikte de laatste tijd wel erg veel benzedrinederivaten. Vandaar dat besluit tot een tijdelijke bijeenroeping van een tijdelijk rompparlement, dat weer aanstuurde op een noodparlement, aangevuld, bij koninklijke benoeming, met een aantal noodparlementariërs. Wilhelmina had die zelf willen selecteren "uit het verzet". Daar had ze mateloze bewondering voor. De kerels uit het verzet. Wie daarbij hoorden, daar had ze geen flauw idee van, maar die waren tenminste "vernieuwd". Wat dat dan weer was, dat wist ze zelf óók weer niet, maar wie daarnaar vroeg kon een koninklijke snauw krijgen, want die was kennelijk zelf niet "vernieuwd". Anders had hij die stomme vraag niet gesteld. Wie vernieuwd was, begréép majesteit immers intuïtief? Zo werden kleurloze en ronduit wat zakkige lieden als Jan de Quay en Louis Beel die redelijk wereldvreemd waren, ineens staatslieden van betekenis: ze gaven majesteit altijd en overal gelijk.

Majesteit zou, conform die geëxtrapoleerde lijn met dat soort verzetsmensen, verder wel de regeringslijn fixeren. En in dier voege "het verzet" in haar theekransjes wel raadplegen. Dat werd de vooroorlogse politici (uit 1937) kennelijk te gortig. Die wilden toch aan die wat al te empathische, intuïtieve koninklijke cirkelredering ontsnappen.[20] Er waren er nogal wat bij die het bij Wilhelmina op het eerste gezicht volkomen verbruid hadden, bij het theedrinken in Engeland in haar landhuizen. Ze waren te nerveus geweest of juist te zelfverzekerd, hadden zelf het woord genomen of een gespreksthema bepaald. Als majesteit voortaal bij alle politieke benoemingen de dienst uit maakte lag hun loopbaan aan diggelen. Ze hadden spontaan een Nationale Advies Commissie of Vaderlands Comité[21] gevormd. Nou ja: spontaan? Ten gevolge van het majesteitelijk

[20] Zie over de gang van zaken: Hans Daalder, *Gedreven en behoedzaam, Willem Drees 1886-1988, De Jaren 1940-1948*, Uitgeverij Balans: Amersfoort,Sint Niklaas (België), 2003, ISBN 90-5018-6157 NUR 681 pp. 321-336.

[21] Het Vaderlands Comité was ontstaan in september 1943 . Het stond toen wel vast dat Duitsland in ieder geval de oorlog op het Europese vasteland zou gaan verliezen. De slag om Stalingrad was verloren en het Duitse veldleger was door alle strategische reserves heen, zij het dat het nog wel het industriële oorlogspotentieel kon oppoken. Het zou echt nooit de daarbij behorende bemensing bij het gebruik van de wapens en transportmiddelen kunnen leveren. Dat betekende, dat een soort consolidatievrede zoals de "Vrede van Amiens", waarbij Napoleontisch Frankrijk en Groot-Brittannië wederzijds moesten vaststellen dat ze wederzijds militair in ieder geval voorlopig schaakmat stonden niet langer een begaanbare optie was. Op die optie hadden politiek en oorlogskabinet in Londen het regeringsbeleid sedert mei 1940 echter ingesteld. De

gedram. Daarin hadden ze mensen verzameld, die ze nog van vroeger kenden en die niet al te lastig in de omgang schenen. En daaruit had het oorlogskabinet mensen geselecteerd en aan majesteit ter aanvulling van het rompparlement voorgedragen. Tot het getal van honderd leden. Zoals de grondwet voorschreef. De mensen "uit het verzet" hadden daarover wel een zegje mogen doen. Maar daar had dat Vaderlandse Comité zich voornamelijk niet heel veel van aangetrokken. Met de Eerste Kamer werd, *mutatis mutandis*, op dezelfde majesteitelijke *modus operandi* omgesprongen.

En zo komt het dan, daarom is dit van belang, waaron de regering een heel studeerkamerachtige rekolonisatiepolitiek wist op te starten ter behoud van de Archipel. Een behoud, waarvan de belangrijkere politici onuitgesproken axiomatisch voorstander waren, net als Wilhelmina zelf, die graag over grote rijken regegeerde. Dat was beter voor de wereld. Wie precies wil weten hoe die selectie toeging moet de memoires van Freule Wttewaall van Stoetwegen[22] maar lezen. Die had de eer ten hove gepresenteerd te zijn, al in de dertiger jaren en stond als monarchistisch en conservatief bekend. Die was idolaat van Colijn geweest en van Tilanus, de fractievoorzitter van de Christelijk Historische Unie. En van Wilhelmina. Die werd dus als "uit het verzet herkomstig" door Tilanus voorgedragen. Ze werd lid van het Tijdelijk Parlement. En bleef op die basis tot in de zeventiger jaren van de vorige eeuw verder parlementariër, want lastig was ze niet en eigenlijk had ze ook niet veel ambities. Drees was wél hinderlijk, soms. Die had dus ook niet veel kans gemaakt. Maar die had majesteit ook niet echt tegengesproken of argwanend aangekeken bij zijn eerste theesessie. Niet geslurpt en het koekje niet verkruimeld, zoals vele verzetsmensen wel deden. Die kon dus als noodminister er voorlopig mee door. Zoals hij dat later nog jaren heeft kunnen doen, maar dan niet meer als hulpje van de kroon. Bij het dekolonisatiedrama is van belang, om te begrijpen, hoe het toch kon dat de kabinetten tot aan 1963 zulke rare opvattingen hadden over Nederland als grote mogendheid in de wereldpolitiek. Wel: ze waren er originair op

---

belangrijkere politici uit de voorlogse staatkundige partijen in Nederland besloten nu een informeel onderling overlegorgaan te vormen. Dat had ten doel de representatieve parlementaire democratie die door de Duitse inval op 10 mei 1940 was geschorst weer te herstellen conform de constitutie. Het was dus een *restauratieve* club. De communisten, die op dat moment de belangrijkste verzetsdaden begingen, mochten er geen deel van uitmaken, ook al was hun prestige voorbeeldeloos groter, op dat moment, dan die van alle andere partijen. Een volksafspiegeling kon dit Vaderlandsch Comité beslist niet heten. Dat was ook niet de bedoeling. De zelfbenoemde politieke elite eruit begon Londen nu van ongevraagde staatkundige adviezen te dienen, waaronder een aantal, gericht op restauratie van de vooroorlogse politieke gewoonten. Drees was in dit Comité een bestendige stuwende kracht. De koningin die in ieder geval "vernieuwd" wilde opereren, moest dus van het Comité, dat zich met werkelijk alles bemoeide, niet veel hebben. Het Comité werd ook wel Nationaal Comité of Nationale Commissie genoemd. Het was niet officieel opgericht en kon niet als staatsorgaan gelden, al stelde het zich wel als zodanig op. Gemene deler van de elite daarbinnen was dat ze van "het verzet" niets moest hebben. Die verzetsmensen waren steeds personen, die zich niet veel aan regels, wetten en bureaucratische gewoonten en hiërarchische disclipinering lieten liggen, zo dacht die elite. Na de bevrijding wilde deze elite niettemin haar greep weer hervatten op het politiek bedrijf. Zij hernoemde zich nu tot Nationale Adviescommissie, want die had bij Wilhelmina, die stellig voorlopig de dienst zou uitmaken, nog geen negatieve connotatie en het Vaderlandsch Comité beslist wel. Op 20 juli 1945 erkende de reeds aangestelde minister-president Schermerhorn dat gremium als adviesorgaan voor de regering voor wat betreft de oprichting, taakomschrijving en samenstelling van het noodparlement. De meeste leden uit het Vaderlandsch Comité gingen naadloos en onopgemerkt over in die Nationale Adviescommissie: Schermerhorn wist aldus met zekerheid dat hij van die kant geen moeilijkheden te duchten zou hebben. De communisten, de radicaal linkse socialisten en anarchisten werden buiten het gremium gehouden. Maar ook verzetslieden die zich niet wilden scharen in bestaande politieke partijen. Het vergaderde niet in het openbaar en gaf geen officiële notulen en bulletins van adviezen uit. Zie: Daalder, *Gedreven en behoedzaam*, a.w., pp. 255-276. Drees, Schermerhorn en Beel konden dus via onderonsjes hun kabinetsprogramma samenstellen, dat het noodparlement maar te aanvaarden had. Zie bijvoorbeeld H.M. van Randwijk, *In de schaduw van gisteren, kroniek van het verzet, ingeleid door Joop van Tijn,* in de druk van 1967, herdruk, Herdenkingsuitgave van het Nationaal Comité 1940-1945, 1970, Uitgeverij Prometheus: Amsterdam, 1970, ISBN 978-903511-5217 zie ihb pp. 294-299.

[22] Jonkvrouw Christine W. I. (Bob) Wttewaall van Stoetwegen (1901-1986), lid voor de Christelijk Historische Unie van de Tweede Kamer in de periode 1945-1971. De hierbedoelde memoires verscheen als autobiografie over haar hele leven, onder de titel *De Freule vertelt*, Uitgeverij Bosch en Keuning: Baarn, 1973, ISBN 90-2464-41381.

geselecteerd door een majesteit die dat óók had. Noem het gesjoemel of achterkamertjesgekonkel. Precies datgene waar Wilhelmina beleed zo'n hekel te hebben.

Het was dus een koninklijk kabinet, dat géén politieke verantwoordelijkheid droeg jegens enige volksvertegenwoordiging, maar alleen rekenschap gaf aan Wilhelmina. Wilhelmina was erg nurks in deze tijd. Ze wilde immers "vernieuwde" mensen. Dat begrepen de oude politici maar niet. Schermerhorn was vernieuwd. Die kende ze niet, die was landmeter geweest en toen majesteit had gevraagd of hij "vernieuwd" was had hij blij geknikt. Hij sprak ook niet tegen. Dat was bij Wilhelmina altijd een voordeel.

Drees was dolblij dat de socialisten nu eindelijk eens doorgedrongen waren in het regeerkasteel. En op belangrijke posten. Drees wilde nu na jaren touwtrekken een voorziening op wettelijke basis voor de oudedagszekerheid doordrukken. Het trekken "Van Drees". Het staatspensioen op de vijfenzestigste verjaardag. Hij had sedert de spoorwegstakingen van 1903 er voor geijverd. Hij had het steeds bijna nét gehaald. En dan haalde Troelstra weer een stommiteit uit, waardoor het niet doorging. Nu was zijn kans. Greep hij die, dan zou hij de socialisten zegevierend naar hun eindstrijd leiden. Greep hij die niet, dan hadden de sociaal-democraten afgedaan.

Het noodparlement was onmachtig. Het was eigenlijk voor dat aanvullend deel óók bij elkaar geflansd door oudere politici in achterkamertjes die hun vrienden, bloeden en magen naar voren hadden geschoven. Er waren geen verkiezingen geweest. De mensen die in 1937 (!) waren gekozen bij de algemene tweede kamer-verkiezingen, die vooral afgestemd waren op de toenmalige kredietcrisis, de massale werkloosheid en de intense oorlogsdreiging vanwege Hitler-Duitsland, gingen weer in hun bankjes zitten, behoudens diegenen, die gestorven waren of die het erg bont hadden gemaakt tijdens de bezettingsjaren. Wat dat laatste was, wist eigenlijk niemand. Hoe bont is te bont? Dat maakten die oudere mannetjes uit en die hanteerden de schuimspaan bij het kokerellen. Tilanus liet freule Wttewaall van Stoetwegen benoemen omdat ze schuin tegenover hem aan de Statenlaan had gewoond in Den Haag en geen al te gekke hoeden droeg.

V.1.2 De zienswijze van Schermerhorn

Willem Schermerhorn[23] (1894-1977) was minister-president en minister van Algemeene Oorlogvoering van het Koninkrijk in het eerste na-oorlogse kabinet, ook wel het kabinet

[23] Zie: Herman Langeveld, De man die in de put sprong: Willem Schermerhorn 1894-1977, Uitgeverij: Boom Boeken Amsterdam: Amsterdam, 2014, ISBN 978-90895-32770. Schermerhorn was ook weer een *creatio ex nihilo* van Wilhelmina. Schermerhorn had grote bezwaren ontwikkeld tegen het drijven van Abraham Kuyper die met alle geweld de Nederlandse bevolking in tweeën wilde opdelen: het paganistische volksdeel, dus het heidense, en het christelijk belijdende deel. Bij de protestantse grondtoon van "Neerlands volkskarakter" hoorde, dat het geregeeerd werd door positief-christelijke kabinetten. Dat is de Kuyperiaanse antithese, die vervolgens de antinomie verklaart tussen "links"en "rechts" vanaf 1870-1977 (het jaar waarin het CDA opgericht wordt en voor het alllerlaats in staat blijkt een dominante confessionele politiek overeind te houden en door te ontwikkelen via Dries van Agt, de premier van het kabinet Van Agt/Wiegel. Schermerhorn wilde in 1945 van deze antithese-dogmatiek af. Hij achtte haar heilloos. Zij had geleid tot de intense verzuiling van het staatkundig leven en had de socialisten stelselmatig buiten het regeerkasteel weten te houden. Maar wat Schermerhorn nu wél wilde, via de zogeheten Nederlandse Volksbeweging, heeft hij nooit heel goed weten te definiëren. Hij had geen universele staatkundige visie. Romme had die wel, al leek die destijds al achterhaald. Maar hij hád er een, het corporatistisch Thomisme, waarmee hij uitermate handig had weten te jongleren vanaf 1933. Daar kon Schermerhorn niets tegenoverstellen. Wat hij bijvoorbeeld met Indonesië aan moest, dat is hem zelf ook in staatkundig verband nooit duidelijk geworden. Hij was niet gehaaid, hij was niet handig, en vertrouwde te veel op iemand opgerechte blik. Dat zijn voor een politicus zorgwekkende karaktertrekken. Helaas. Romme kon hem dus manipuleren en begon in 1946 al aan de poten van 's mans politieke zetel te zagen. Hij maakte Schermerhorn af bij de verkiezingen van 1946. Op een vuile manier, via een volkstrekte onjuiste voorstelling van zaken, maar Schermerhorn wist dat de potentiële stemmers maar niet duidelijk te maken. Die hadden steeds vaker het idee dat Schermerhorn een crypto-communist was en dat hij het koninkrijk uitverkocht ten bate van een kortstondige wereldvrede. Dan konden zij maar beter meteen op de Communistische Parttij Nederland stemmen, dachten die kiezers, en velen déden dat dan ook maar in arren moede. Daarom moest Schermerhorn het politieke krijt verlaten. Zwakte was de reden. Hij deugde niet voor

Schermerhorn-Drees genoemd, dat van 24 juni 1945 tot 3 juli 1946 functioneerde. Het was een koninklijk kabinet. Het was rechtstreeks benoemd door koningin Wilhelmina. Het was niet samengesteld op basis van een verkiezingsuitslag. Schermerhorn was bij Wilhelmina vooral bekend wegens zijn verzetsverleden in de bezettingsjaren. Hij was in "de illegaliteit", de onwerkbaar vage term waarmee men de verschillende lagen van bevolkingsgroepen aanduidt die zich actief door daden hadden verzet tegen de Duitse overweldiger ná de capitulatie van 15 mei 1940, bij uitstek een verbindende figuur geweest. Hij was hartgrondig voorstander van restauratie van de democratie, maar dan zonder de verzuiling van de samenleving in de vijf vooroorlogse volksdelen: de liberalen, protestanten, socialisten, rooms-katholieken en de varieté van restgroeperingen, waaronder vooral de communisten die direct na de bevrijding in Nederland groot aanzien hadden. Dat laatste op grond van hun vlekkeloze opstelling tegenover het nationaal-socialisme waaraan zij geen millimeter hadden willen toegeven. Schermerhorn was "vernieuwd" in de ogen van Wilhelmina. Hij hoorde niet tot de oude politieke kartels en kasten. En ze meende hem wel te kunnen beïnvloeden in een richting waarin zij binnen het regeerkasteel méér substantieels te vertellen zou hebben. Dat ze daarin zich vergist heeft, valt moeilijk te beramen. Want zelf wist ze niet zo goed wát ze dan precies zou willen vertellen, anders dan dat alles anders moest. Schermerhorn kan als liberaal-progressief gelden. Zeker niet als overduidelijk socialist, al is hij later wel lid geworden van de Partij van de Arbeid. Maar die gold toen nog niet zondermeer als socialistisch.

Schermerhorn is, zoals vrijwel iedereen in Nederland in 1945, overvallen geworden door de proklamasi van Hatta en Soekarno. Hij was stellig niet tegen een grote mate van autonomie voor de Archipel. Hij was geen professionele politicus geweest toen Wilhelmina haar oog op hem liet vallen. Over koloniale vraagstukken had hij geen opvattingen binnen het publieke domein kenbaar gemaakt. Hij hád ze in augustus 1945 ook nog niet duidelijk. Hij heeft ze pas later ontwikkeld toen hij voorzitter werd van de Commissie-Generaal in Nederlandsch-Indië die moest gaan bekijken hoe uitvoering te geven aan bepaalde principes die ontwikkeld waren tijdens de hierna te bespreken Ronde Tafelgesprekken op de Hoge Veluwe. Het is opmerkelijk hoe ontvankelijk Schermerhorn stond tegenover de verlangens van Mohammed Hatta en de nog te bespreken Sjarifoeddin. Hij kon hun afkeer begrijpen tegenover de koloniale vooroorlogse politiek van Nederland en vooral de dominantie daarin van de economische motieven en de behoefte om de Archipel te zien als wingewest en grootschalig afzetgebied voor Nederlandse produkten. Hij vond ook, bij nader inzien, dat Nederland zich bepaald niet als welwillend voogd had opgesteld. Anderzijds bléef hij de Indonesische kwestie, zoals de dekolonisatie inmiddels werd genoemd, bezien vanuit de axiomatische opvatting dat Nederland als Europese mogendheid koloniën nodig had en dat het op dat moment de Archipel niet kon missen wilde het zijn staatszelfstandigheid behouden. Pas jaren na de soevereiniteitsoverdracht heeft hij ingezien dat dat axioma eigenlijk ook economisch geen feitelijke grondslag had.

Bij die Hoge Veluwe-conferentie heeft hij volledig aan de hand gelopen van de luitenant-gouverneur-generaal Huib van Mook. Schermerhorn was wetenschappelijk genoeg om onmiddellijk de perfecte expertise te doorgronden van Van Mook. Die wist precies van de hoed en de rand, kende de internationale spanningsvelden waarin de dekolonisatie moest worden voltrokken en wist alles van de differentiaties tussen de verschillende Archipelgroepen. Van Mook wist meteen welke groepen interinsulair met elkaar verbonden zouden kunnen zijn en met welke beslist niet, en waarom. Naast Van Mook heeft Schermerhorn zelf eigenlijk geen eigenstandige visie over de dekolonisatietrajecten – er waren er op dat moment meerdere, eventueel zelfs

---

het spijkerharde bedrijf. Zie in dit licht de beschouwingen van Margrit van der Steen, verbonden aan het Huygens Instituut en de Radboud Universiteit Nijmegen in haar recensie van Langevelds boek over Schermerhorn, www.researchgate,net>publication.290114294, Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden 129 (4):80 DOI: 10.18352/bmgn-lchr.9783 [BMGN-Low Countries Historical Review/Volume 129-4 (2014) review 80.] Zie voorts: Enne Koops, *Willem Schermerhorn: de onbekende minister-president,* op de site Historiek, www.historieknet/willem-schermerhorn-de-onbekende-minister-president/42378/ dd 1 mei 2014 laatselijke geupdated 29 augustus 2020, bezocht op 15 januari 2021.

alternatief – willen ontwikkelen. Hij heeft het katholieke standpunt zoals gearticuleerd door Romme meteen herkend als onwezenlijk en onuitvoerbaar. Recht-door-zee als Schermerhorn was, heeft hij daaraan ook heel duidelijk uiting gegeven, zonder tot anti-papisme te vervallen, ook al mocht hij Romme beslist niet en vond hij dat de Katholieke Volkspartij een ramkoers voer.

Echt leiding heeft hij als minister-president niet gegeven bij het uitzetten van een politiek jegens de Archipel. Duidelijke opvattingen dienaangaande is hij pas gaan definiëren tijdens het vervolgtraject van de Commissie-Generaal. Dat was te laat, enerzijds omdat Soekarno zich toen al had weten in te graven, bereid tot een loopgraven-oorlog, en anderzijds omdat Van Mook door de tegenkantingen van Nederlandse zijde bijna niet meer voor rede vatbaar was. Van Mook was eigenlijk voortdurend tegen de overspanning aan. Hij kon langdurig overleg nauwelijks meer uitzitten en kreeg ook aan Schermerhorn de pest omdat deze maar steeds bleef dóórvragen naar wegen, die volgens Van Mook al lang bekend hadden moeten zijn. Pas vrij laat heeft Schermerhorn ingezien, dat Soekarno niet te vertrouwen was en dat Hatta niet tegen de slinkse Javaan op kon. Hatta en Schermerhorn hebben elkaar, huns ondanks, voortdurend wond moeten wrijven. Hatta hing met de vingers aan de rand van een politieke afgrond terwijl Soekarno hem voortdurend op de toppen trapte. Toch zijn Hatta en Schermerhorn steeds van elkaars goede trouw overtuigd gebleven. Ze zijn zelfs vrienden geworden die het betreurden dat zij tegenover elkaar de loopgraven werden ingejaagd, beide door hun politieke achterban die de kunst van het haalbare binnen halen nooit hadden verstaan.

V.1.3 De zienswijze van Drees

Veel van wat voor Schermerhorn opgaat, geldt ook voor Willem Drees[24] (1886-1988) zij het, dat Drees kan gelden als een echte Sociaal-Democraat uit de Sociaal-Democatrische Arbeiderspartij (hierna ook: SDAP) die maar niet in staat bleek om het regeerkasteel binnen te komen in het interbellum. Het lukte pas bij het kabinet De Geer (1939-1941), maar dat kabinet was geheel geabsobeerd door de militaire problematiek van de toch nog onverwachte mobilisatie van augustus 1939, de voorbereidingen voor een afweer-oorlog binnen Nederland en de contra-spionage die het kabinet voor allerlei acute neutraliteitsvraagstukken stelde. Een groot deel van de rijksbegroting moest daarvoor gereserveerd worden en blijven.

Al hadden de socialisten nu eindelijk twee ministers in het kabinet – voor Verkeer en Waterstaat, de fractievoorzitter Albarda en voor Sociale Zaken en Werkgelegenheid Van den Tempel – er was geen denken aan dat dezen ook maar zouden kunnen trachten de stokpaardjes te berijden waaraan de socialisten zoveel politieke naarstigheid bij de diverse verkiezingscampagnes hadden besteed. Nu, in 1945, zat er eindelijk een socialist aan de knoppen, nog wel als vice-premier. Aangewezen door hare majesteit persoonlijk. Eindelijk golden de sociaal-democraten als *Salonfähig*. Drees had geen duidelijke denkbeelden over de in te zetten koloniale politiek. Hij had de SDAP-standpunten voordien weinig realistisch bevonden. De kreet “Indonesië zelfstandig, NU!!!” had hij direct verworpen als volksverlakkerij. Hij had wel degelijk met Indonesische nationalisten gesproken tussen 1925 en 1940. Dezen hadden zelf wel te kennen gegeven, dat de koloniale verhoudingen herzien moesten worden, maar ook dat de volksmassa daarvoor rijp moest worden gemaakt in politiek bewustzijn en algemeen-staatkundig inzicht. De agitatie tegen de berechting van de muiters op het pantserdekschip “De Zeven Provinciën” had Drees ronduit als volksmennerij gebrandmerkt. Geen militair apparaat kon dergelijke muiterij ignoreren. En als men haar niet ontkende, dan moest men de aanleggers daartoe bestraffen. De vraag was alleen of de strafprocedures de toets der critiek konden doorstaan en verder of de straffen niet draconisch en levensverwoestend waren. Was hier een benarde koloniale overheid niet bezig zich mateloos uit te leven op misleide schepelingen als *Stoff an dem die Tat gerächet werde*? Drees had de neiging om alle drie de vragen, helaas, bevestigend te beantwoorden. Noch voor de

[24] Zie het aan Willem Drees gewijde editorial op de site Historiek: *Willem Drees (1886-1988), Minister-president die ook wel “Vadertje Drees:”werd genoemd*, www.historiek.net/willem-drees-1886-1988/2318/, laatstelijk geupdated op 20 juli 2020, , bezocht op 14 januari 2021.

opstelling van de Nederlandse minster van defensie Deckers, noch van die van de interim-minister van Koloniën Colijn, noch voor die van de toenmalige landvoogd Bonne de Jonge kon Drees enige waardering opbrengen.

Verder was Drees nog niet gekomen. Van de Archipel wist hij niets. Dat had hij graag zo gehouden. Het was te ver weg. De internationale politiek was voor hem een doos van Pandora. Die hij het liefst gesloten hield. Dat kan men met dergelijke dozen ook maar het beste doen. Hij had, als De Geer, een evenaar, die liep van De Hoek tot Zevenaar. Hij vond dat een tekortkoming. Maar hij was nu te oud om daar nog iets duchtig aan te veranderen. Hij begreep eigenlijk niet veel van de opzet van de Verenigde Naties, die hij min of meer als een substituut van de Volkenbond bleef zien. Die bond was een machteloze kletsvereniging gebleken, hoezeer haar stichter Woodrow Wilson het echt goed bedoelde. Drees had ervaren dat de socialisten te veel betekenis hadden toegekend aan de bond als collectieve militaire veiligheidsgarant. Na de toetreding van Nederland tot de bond in 1920 waren de confessionele kabinetten, meestal onder aandrang van Colijn als fractievoorzitter van de Anti-Revolutionaire Partij in de Tweede Kamer, fors gaan bezuinigen op de defensie.[25] Op de maritieme middelen en op het veldleger, maar ook op de fortificatiën, liniën en stellingen. Pas ná 1933 was gebleken dat de bond nauwelijks enige veiligheid bood en ook geen machtsevenwicht tussen de grote mogendheden had kunnen borgen. In 1936 had de SDAP zich genoodzaakt gezien het roer vijfenveertig graden graden te wenden. De socialisten waren gaan aandringen om méér financiële middelen voor de nationale defensie. Daarom was Drees chronisch teleurgesteld in wat een supranationale organisatie eigenlijk kon borgen voor de internationale vrede en veiligheid. De bond had ook hem zwaar teleurgesteld. En de kans was aanmerkelijk dat dat met deze nieuwe supranationale organisatie van de Verenigde Naties weer het geval zou zijn. Drees begreep, als destijds Ruys de Beerenbrouck, dat Nederland er niet buiten kon blijven. Het ging veel centen kosten, dat lidmaatschap.

Die had Drees het liefst besteed aan de vervolmaking van het sociale zekerheidsstelsel. In Nederland, wel te verstaan. Niet binnen het algehele koninkrijk, mét de Archipel. Daaraan dácht Drees niet eens en dat tekent hem in dit koloniaal dossier. Van de onderhandelingen op de Hoge Veluwe nam hij kennis. Niet meer dan dat. Wat Van Mook precies in het snotje had, begreep hij niet recht. Hij wilde de Noodwet Ouderdomsvoorziening als basis voor de sociale wetgeving. De wet die pensioenen per maand zou uitkeren zonder dat daarvoor premie via belastingafdrachten was betaald. In een geruïneerd en ruïneus Nederland bijna een onmogelijkheid. Als hij die wet zou kunnen tot standbrengen, had hij zijn schuldige plicht voldaan. Drees heeft nog moeten meemaken dat hij de Verenigde Naties zich zag ontwikkelen als belangengroepering van de ontwikkelingslanden. Waarom Nederland deze pressiegroep niet eenvoudig de deur wees in de Indonesische kwestie was hem niet recht duidelijk. Hij liet zich node tot een andere zienswijze overhalen. Maar toen die kwestie was opgelost door een schijnvertoning in de burgerzaal van het paleis op de Dam, door hem vaderlijk voorgezeten en geleid, was hij de zaak spuugzat.

V.1.4 De inleidende militaire reconsolidatiemaatregelen

Willem Schermerhorn vroeg Kruls, een typische bureaugeneraal, op zo kort mogelijke termijn na de bevrijding van 7 mei 1945 een aantal divisies over te brengen naar de Archipel, om het koloniale rechtsgebied te bevrijden.[26] Hij dacht aan zo'n honderdvijftigduizend man. Wat die divisies daar precies zouden moeten doen, wist hij niet goed. Hij kende de Archipel niet, had geen idee wat de Japanners van plan waren nadat nazi-Duitsland verslagen was – hij dacht dat dat voor de Japanners een reden zou kunnen zijn zich terug te trekken – maar dacht óók, dat de Japanners

[25] Zie het opmerkelijk optreden van Colijn in zijn hoedanigheid als protestantse fractieleider bij de algemene beschouwingen gewijd aan het optreden van het tweede kabinet Ruys de Beerenbrouck in september 1922, te kennen uit: P.J.Oud*, Het Jongste Verleden, Parlementaire Geschiedenis van Nederland, VI Vols*., Uitgeverij Van Gorcum & Comp. NV (G.A. Hak & H.J.Prakke) Aan den Brink, Assen, 1958, Deel II, 1922-1925, pp. 32-50, ihb. pp. 43-48.

[26] Zie over de achtergronden destijds ook: Jan Reven in: *Trouw,* voorpagina dd 28-08-1993: *Soetan Sharir.*

zich nooit onvoorwaardelijk zouden overgeven. Hun verzet zou, naarmate de USA-troepen het moederland meer naderden, toenemen. Hij had militaire experts geraadpleegd. De USA-staven hielden rekening met nog honderdduizend gesneuvelden aan hun zijde. Truman maakte zich zorgen: Stalin gaf geen krimp. Hij wist nog niet zo net of Stalin Japan eigenlijk wel de oorlog zou verklaren. Hij had zich jegens Roosevelt nog nergens op vast gelegd. Hij bevond zich in een voordelige uitgangspositie: er bestond nog een neutraliteitsverdrag met Japan, waaraan het zich stipt had gehouden. Waarom zou hij dat opgeven? Een oorlog in het Verre Oosten zou het Russische Veldleger dáár binden. Nu kon Stalin zijn maarschalken een wedstrijd laten spelen: wie het verst kon oprukken en de meeste territoriale invloedssfeer kon demarkeren voor Moskou.

De Amerikanen vreesden, nu Moskou eigenlijk Wenen wilden bezet houden, dat de Russen zich voorlopig niet zouden terugtrekken op de grenzen vóór 21 juni 1941. SHAEF wilde zo snel mogelijk demobiliseren. Opperbevelhebber Eisenhower was alvast maar begonnen. De Britten konden aan de Nederlanders kampementen bieden langs Straat Malakka. Van daaruit konden zij oversteken, eventueel met Brits materieel. Een vacuüm, met name op Java, waarin dan de communisten zich zouden kunnen nestelen, mocht niet ontstaan. SHAEF had op dit moment geen uitgebreidere voorzieningen nodig om de *Displaced Persons* ergens onder te brengen. De Russische linies waren ineens hecht gesloten naar het westen: vluchtelingen kwamen er niet meer door. Stalin wilde eerst afrekenen met de Sovjetsoldaten die zich in de oorlog aan de Duitsers hadden overgegeven. Hetzelfde gold voor de Belarussen, de Ukraïners en de Georgiërs die met de Duitsers gemene zaak hadden gemaakt. Verder met de Sudetenduitsers, de Teschen en de Bessarabiërs die na de conferentie te München zich in oktober 1938 bij de Grootduitsers hadden gevoegd. Een immense volksverhuizing bewoog zich nu weer oostwaarts. Die mensen werden vermoedelijk afgemaakt of naar de Goelag Archipel dan wel de Kyroelen afgevoerd. Eisenhower had overcapaciteit. Hij had met twaalf millioen nutteloze opvreters toch gerekend. Hij kon wel wat missen voor Kruls en zijn troepen. Hij kon alle materialen, uniformen, bedden, jeeps en pantservoertuigen, bussen, baileybruggen en DUKW's niet zomaar weer inleveren bij het algemeen hoofdkwartier: dat maakte slapende honden wakker en leverde enorme administratieve verrekeningen op, terwijl SHAEF nu toch al flink gekort werd. Kruls concludeerde dat Schermerhorn het eigenlijk verder niet overzag. Dan had Kruls dus blancovolmacht. En zijn transportassistent Van Os óók. Dat was een buitenkans.

De gezagsverhoudingen waren onduidelijk. Het Nederlands Militair Gezag was een orgaan geworden van SHAEF. Dat was in Londen uitdrukkelijk overeengekomen in een *civil affairs-arrangement* met SHAEF, dat getekend was door de minister van oorlog van Lidth de Jeude. In Brussel moest Kruls verantwoording afleggen. Niet in Den Haag. Kruls kon dus de militaire *supplies* uit Brussel gebruiken bij de encadrering van zijn troepen voor Nederlandsch Indië. Dat was een mazzeltje, want de bevoorrading was afgesteld op ongeveer twaalf millioen personen. Hoe dat getal bij SHAEF heeft postgevat is niet heel erg duidelijk, maar het zoemde al sedert 1944 in de kantoren rond. Kruls kon dus bijna doen wat hij wilde. Zijn assistent Van Os óók. Voorlopig zou Brussel geen rekenkundige verantwoording kunnen vragen. SHAEF was in noodtempo aan het demobiliseren. Daarop was alle administratieve aandacht gericht. Wat Van Os nu moest bewerkstellingen was:

De oproeping van alle dienstplichtigen van de daarvoor vatbare lichtingen vanaf achttien jaar voor werkelijke dienst in de Archipel. Dat betekende logistiek drie dingen *binnen Nederland*.

- De keuring, indeling en encadrering van de geschikt bevonden militairen.
- De transportering naar de *Straits Settlements* die Groot-Brittannië had aangewezen in Malakka.
- De kazernering, oefening en *briefing* van deze militairen die over de hele Archipel zouden worden ingezet.

De transit van deze militairen op een nader vast te stellen tijdstip en via een nader te fixeren vaart naar Sumatra en Malakka waarvoor contracten met de Koninklijke Nederlandsche

Paketvaartmaatschappij en Stoomvaartmaatschappij Nederland moesten worden afgesloten was geen zaak van het Nederlandse militaire apparaat alléén. Dat kon niet zonder expliciete medewerking van de geallieerden. Want die hadden vrijwel alle Nederlandse koopvaardijschepen gerequireerd voor oorlogsdoeleinden in de meest algemene zin. Deze vaartuigen lagen over hele wereld aan de ketting, inbeslaggenomen, om zo te zeggen, aan de kades van Londen, New York, Canberra, Liverpool, Belfast, Dublin, Moermansk, enfin, overal waar het Angelsaskische opperbevel van de *Combined Chieffs of Imperal Staff* met SHAEF doorzettingsmacht had. Daar hadden ze een lijst van inzetbare schepen opgesteld voor transoceanische troepenverplaatsingen en bevoorradingen, de zogeheten "*shipping pool*". Dáár moest Van Os zich nu, als transportexpert, zien tussen te wringen via zijn bureaucratische vriendjes. Hij moest met de pool beurtvaarten regelen. Daarbij moest vooral gemikt worden op vaartuigen die goed waren ingericht op tropische toestanden, want in de Rode Zee en de Indische Oceaan kon het op volle zee bloedheet zijn. Er moesten dus koelinstallaties aan boord zijn, adequate luchtverversingssystemen, liefst ook *air conditioned*, en er moesten artsen zijn met verpleegkundigen die tropische aandoeningen herkenden en cureerden.

Als Van Os de troepen – transporteenheden dus, maar nu grootschaliger – had weten te debarkeren in de intergeallieerde havenbekkens op de kaden, had hij zijn plicht voldaan. Hij zou dus vooral trachten de schepen in charter te krijgen van de maatschappijen die afgestemd waren op de interinsulaire Archipelvaart, zoals de Koninklijke Stoomvaartmaatschappij en de Rotterdamsche Lloyd. Maar ook de genoemde Paketvaart, al wist van Os niet wat er met de scheepsparken van die maatschappij was gebeurd tijdens de Japanse bezetting. Nominaal waren er vele beschikbaar, maar Van Os dacht dat de registratie van de verliezen niet adequaat was geweest. Hij zou géén zorg dragen voor de aanlandingstransporten. Hij zou Nederlandse militairen afleveren in de oorlogshavens van de Britten. Maar als dan verder doorgetransporteerd zou moeten worden vanuit Malakka naar Korea of naar Sumatra en Java, was dat niet zijn taak. Daarvoor waren aanlandingsvaartuigen nodig met geheel andere voorzieningen en een geringe diepgang. De Britten moesten daar maar in voorzien. Hoe, dat wist Van Os ook niet. Hij zou ook geen voorzieningen treffen voor brandstof en bevoorrading van dergelijk invasietransport. Ook niet, als de vaart langdurig zou zijn, bijvoorbeeld naar de kust-archipels zuidelijk van Japan, mocht meteen een invasie van Nippon zelf beoogd worden.

V.1.5 De tactische en strategische eindtermen

Het verder deployeren van deze troepen was evenmin de zaak van Kruls. Hij stelde ook niet de objectieven vast. Dat deed de commandant KNIL aan de andere kant van de Straat Malakka. Wat die objectieven waren, moest Schermerhorn aangeven, dat was een politieke beslissing. Maar als Kruls de man goed inschatte, had hij daar geen benul van. Als dat zo was, dan zou de chef-staf van de KNIL-commandant die objectieven definiëren. Die viel niet onder de hiërarchische bevelskring van Kruls. Hij was chef staf van het Nederlands Militair Gezag in West-Europa. Als hij de verhoudingen een beetje kende, dan zou die chef staf wel eens de ambitieuze Spoor kunnen zijn. Simon Spoor[27]. Die was in 1942 in de rang van kapitein verbonden geweest aan de generale staf

[27] Simon Hendrik Spoor 1902-1949. Spoor zat op 8 maart 1942 in Bandung. Hij hoorde tot de laatste ambtenaren, samen met de kapitein Reinderhoff, eveneens verbonden aan de generale staf van het KNIL, die in het laatste vliegtuig kon vertrekken van basis Andit naar Australië in de nacht van 8 op 9 maart 1942. In Australië kwamen ze te werk bij de Nederlandse Inlichtingendienst NEFIS. Spoor werd hoofd van sectie I van deze dienst. In 1944 werd hij benoemd tot directeur NEFIS. In januari 1946 werd Spoor benoemd tot generaal-majoor van het KNIL, tijdelijk luitenant-generaal. Hij was jong voor deze bevordering. Maar hij was politiek handig. Dat beviel Schermerhorn wel. Spoor viel operationeel onder het geallieerde *South East Asia Command* onder Louis Mountbatten. Hij leidde de legerinzet tegen de Indonesische nationalisten en was dus verantwoordelijk voor de militaire uitvoering van de twee politionele acties in 1947 en 1948. Hij stond aan het hoofd van de grootste legermacht die Nederland ooit buiten het grondgebied in Europa heeft ingezet. Uiteraard komt Spoor, ook als persoon, hierna uitvoerig aan de orde. Bij de militaire aspecten van de dekolonisatie heeft Spoor uiteindelijk een beslissende rol gespeeld, al bleef Spoor zelf geloven in een reconsolidatie van het Nederlands imperium in het Verre Oosten. Hij stierf op zevenveertigjarige leeftijd aan

van de KNIL-commandant Berenschot en later Ter Poorten. Dat ventje Spoor was een verrekt vasthoudend mannetje dat de koloniale wereld zeer was toegedaan. Kruls kende hem nog van de Hogere Krijgsschool. Als die ineens zo'n groot leger onder zich kreeg, met dergelijke spullen vanuit de USA-*supplies* zou hij dat gaan gebruiken voor de rekolonisatie van de archipel. Dat was niet iets wat die Eisenhower beoogde, daar was Kruls politiek genoeg voor doorkneed. Daar kon Schermerhorn moeilijkheden mee gaan krijgen. Dat was dan jammer voor hem. De man was socialist en aan socialisten had Kruls zwaar de pest. Die hadden, laten we nou wel wezen, het Nederlandse defensie-apparaat tussen 1922 en 1937 tot op het bot uitgekleed. Het was daarom al een schande dat zo'n vent minister-president kon worden in dit verruïneerde land dat zich nooit had kunnen verdedigen. Het overzetten van de Nederlandse troepen zou ernstig gehinderd worden door de Britten en de Australiërs. Die wilden eigenlijk de Nederlanders helemáál niet terug op de Archipel, natuurlijk zonder dat ronduit te zeggen. De Australiërs hadden grote belangstelling voor de olievelden van Sumatra, Java en Borneo. De laatste oorlog had ze geleerd hoe belangrijk die Archipel lag, strategisch, voor hun continent. Als de Australiërs deze eilanden kon gebruiken als steunpunten, hadden ze een sterke positie in het Verre Oosten. De Britten zelf wilden niet meewerken aan acties die een strekking hadden om een koloniaal regiem te reconsolideren. Ze hadden zelf veel Indische troepen in actie. Die zouden, zelf verwikkeld in een bevrijdingsstrijd tegen hún koloniale overheersers – de Engelsen – niet alleen niet meewerken maar stellig in opstand komen. Nadat de Engelsen Indische eenheden hadden overgebracht naar Java, voor politietaken, merkten ze dat deze eenheden dienst weigerden, zodra ze zich moesten richten tegen de inlanders aldaar. Dat destabiliseerde het Britse gezag in de regio dat toch al zwaar ondermijnd was. De opperbevelhebber, Lord Mountbatten, was er daarom alles aan gelegen te voorkomen dat zijn troepen op Java verwikkeld werden in een door de Nederlanders opgezette koloniale agressie-oorlog.

Daarom: Kruls zorgde er voor dat zijn Nederlandse troepen, eenmaal over gezet, zelfstandig konden functioneren, voldoende geravitailleerd werden en ook meteen versterkingen konden aanleggen. Met zorg had hij gezien, dat de commando-structuur in intergeallieerd verband in het Verre Oosten ineens grondig gewijzigd was. Het *South East Asian Command (SEAC)* was plotsklaps weer verschoven naar de Britten. Dat was, vanuit Kruls logistiek gezichtspunt – en Kruls hád geen ander – verdomd vervelend. Kruls had erop gerekend dat de USA voorlopig dat commando zouden hebben. Dat was handig, want Kruls bediende zich grosso modo van SHAEF-voorraden. Die had hij als chef Militair Gezag te Brussel gelicht. Onder vóórgeven aan de depotshouders dat hij voorbereidingen trof voor een aanval op Nippon onder USA-opperbevel, vermoedelijk van Douglas MacArthur. De jeeps, carriers, amfibievoertuigen, kleine commandowagens en trucks waren afgestemd op de USA-brandstoffen, de reparatie-onderdelen evenzeer. Dat gold zelfs voor het licht mobiel geschut, de zoeklichten en het luchtdoel-vuur. De Britten hadden bijna geen spullen meer in het Verre Oosten. Hun benzine, om maar iets te noemen, had weer eens een ander octaan gehalte dan dat van de USA, de kerosine verschilde ook van samenstelling. Daar had geen haan naar gekraaid. Niet zolang de USA het SEAC uitoefende. Dan viel het óók niet op dat de Nederlanders met USA-spullen hun pacificatie-expedities uitvoerden bij hun intiële rekolonisatie, die, daar was Kruls van overtuigd, éérst zou moeten plaatsvinden áls er al over de status van de Archipel in koninkrijksverband gepraat zou moeten worden. Wat Kruls bereft liever niet. Maar daar ging hij helaas niet over. Met de USA had Kruls naadloos kunnen samenwerken in het bevrijde Nederlandse gebied. Met de Britten niet. Haspels, slangkoppelingen bij brandstoffenoverhevelingen, naafbreedten, cardan-assen en verbindingsstukken waren eindeloos gevarieerd geweest, vooral toen ook nog eens expeditionaire troepen uit de *Common Wealth* aan Eisenhowers kruistocht in Europa waren komen meedoen. Dat werd daar straks in de Archipel dus wéér een zelfde logistiek drama. Dat kón Kruls wel gaan uitleggen. Maar liever niet dan wel. En verder waren de Britten te zeer arrogant overtuigd van hun eigenlijke onverstoorbare

---

een hartaanval tengevolge van de stress die hij ervoer bij de ontwikkeling van de militaire reconsolidatiestrategie en de ambtelijke Haagse tegenwerking daarbij.

gelijk. Ze zouden vragen hoe de Nederlanders aan de SHAEF-spullen kwamen en of die wel in hun Archipel hadden mogen worden ingezet. Wist Londen daar bijvoorbeeld van? Kruls wist zeker dat Londen dat niet wist. Daar had hij het op aangelegd. Hier zouden moeilijkheden van kunnen komen. Niet, dat hij daar bang voor was. Maar hij was er ook niet op gesteld.

V.1.6 Het grondwettelijke uitzendverbod ten aanzien van dienstplichtigen

Het opmerkelijke was, dat de grondwet de inzet van dienstplichtigen extraterritoriaal verbood tenzij zij instemden met de uitzending buitenslands[28]. Dat was destijds niet algemeen bekend. De eis van instemming veronderstelt "*informed consent*". De dienstplichtige moet gewezen worden op zijn instemmingsrecht en moet ingelicht worden betreffende de gevolgen als hij die geeft. De gevolgen moeten gespecificeerd worden. Ze zijn immers nooit te standaardiseren. Het hang af van het oord waarheen men gezonden wordt, maar ook met het internationaal kader waarbinnen

---

[28] Artikel 192 van de Grondwet in 1938: "De dienstplichtigen te land mogen niet dan met hunne toestemming naar Nederlandsch-Indië, Suriname en Curaçao worden gezonden." De Grondwet reageerde hier vooral tegen de negentiende-eeuwse ronselpraktijken, waarbij jongemannen, die geschikt leken voor militaire dienst, dronken werden gevoerd om dan aan boord van een troepenschip te worden gebracht en herwaarts te worden gevoerd. De toestemming moest blijken. Bij de militaire opleiding voor koloniale uitzending te Kampen werd bij de toegang tot het wervingsdepot dan ook onmiddellijk een toestemmingsformulier uitgereikt. Nog voordat de betrokkene tot de keuring zelf werd toegelaten. Deze ingevulde akte, met handtekening van twee getuigen, werd gehecht aan de aanstelling en de handgeldovereenkomst. De militaire macht moest bewijzen dat de jongeling, die alsnog protesteerde, vrijwillig zijn toestemming had gegeven. Niet omgekeerd: de jongeman hoefde niet te bewijzen, dat hij geweigerd had. Het feit dat iemand alleen maar niet weigerde weggevoerd te worden door dat lijdzaam te ondergaan of te dulden was niet voldoende. Het artikel is in 1948 veranderd. Toen konden de dienstplichtigen te land ook krachtens een wet naar de overzeese gebiedsdelen worden gevoerd. Maar toen was eigenlijk de zaak in Nederlandsch Indië al bekeken: de Tweede Politionele actie was in de tweede helft van dat jaar al gaande en bijna afgelopen. In december verbood de VN-veiligheidsraad de actie. Al die tijd werden jongemannen ingezet die helemaal niet gaan wilden, maar niet wisten dat de rekruterende militaire overheid toestemming behoorde te vragen voor uitzending naar de Archipel. Vooraf. Een achteraf gegeven toestemming, alsnog schriftelijk verkregen, maakte de wegvoering niet rechtmatig. Ook al was na 1946 overduidelijk dat hier de grondwet werd geschonden op last van Kruls, de Tweede Kamer wilde er geen werk van maken. Het artikel heeft, zij het steeds met andere nummering en met andere aanduiding van de overzeese gebiedsdelen sedert 1814 in de Grondwet gestaan, reeds omdat de Belgen er niets voor voelden om in Nederlandsch Indië op te komen en hun leven in te zetten voor zuiver Hollandse, protestantse, belangen. Daarom luidde het resolute artikel 210 toen: "De militie mag nimmer en in geen geval naar de Koloniën worden gezonden". De Zuidelijke Nederlanden, die immers tot 1795 hadden behoord tot het Keizerrijk Oostenrijk, hadden nooit koloniën bezeten. Koloniaal bezit was dus, in 1815, per definitie het koloniaal grondgebied, ooit verworven door de VOC of de WIC, de West-Indische Compagnie. De Belgen vonden, dat ze voor de handelsposten van dat soort vennootschappen hun dienstplichtigen niet hoefden in te zetten. De grondwettelijke waarborg dat een dienstplichtige mannelijke Nederlander alleen met uitdrukkelijk gegeven informed consent naar het Verre Oosten gezonden mocht worden is door het Militair Gezag van Kruls en door het opperbevel van de landmacht van den beginnen af aan bij de rekolonisatiestrategie schandelijk verkracht. De dienstplichtige werd, opgekomen, stomweg automatisch geëncadreeerd voor dienst in de Archipel. Dat hij toestemming zou moeten geven, werd stelselmatig ontkend. Wie weigerde werd zwaar onder druk gezet van zijn onmiddellijk bevelsbevoegde meerdere. Zie verder: Ad van Liempt, *Na de bevrijding*, a.w., pp. 335-341. Zie het interview met één van die meerderen in het NPS-programmma *De Oorlog*, wwww.archief.ntr.nl/deoorlog/page/personen/780116/Koos+van+Kaam,html. Koos van Kaam was eerste luitenant, commandant van het Depot (later: Detachement) Nazending Indië gelegerd in de garnizoenskazerne te Schoonhoven. Hij zet uitvoerig zijn intimidatie-strategie uiteen. Zie de uitzending van het programma Andere Tijden *Special: Duizend bommen en granaten, 75 jaar EOD* dd 1 december 2020 [NTR-VPRO] ; de "dienstweigeraars" werden ingezet bij de opruiming van Duitse landmijnen, explosieven en munitiesvoorraden ter pressie om alsnog "vrijwillig" te embarkeren op de troepentransportschepen. 20% wenste niet te vertrekken naar het Verre Oosten. Maar de meesten gaven onder druk op. En gingen toch. Vijfhonderd weigeraars worden tot draconische vrijheidsstraffen veroordeeld door de militaire strafrechtbanken. Zie vooral de interviews met hardnekkige weigeraars: Andere Tijden, Indië-weigeraars, uitzending dd 25 januari 2001, www. anderetijden.nl/aflevering/616/Indie-weigeraars. Zie: Henny Zwart*, Er waren er die niet gingen --- vijftien eeuwen straf voor Indonesië-weigeraars*, Uitgeverij Stichting Solidariteit: Amsterdam 1995, met een voorwoord van W.F. Wertheim, ISBN 90-72854-02-0. De uitgave is ook vertaald in het Bahasa Indonesia onder de titel *Indonesia—Sejarah Zaman belanda,* Barcode 0000-1554845-959-ZWAe.. De monografie is gebaseerd op interviews met zestien dienstplichtigen die destijds geen toestemming gaven voor hun uitzending naar Indië.

men uitgezonden wordt. In het kader van de Volkenbond hád het koninkrijk er al ervaring mee. Die ervaringen zijn sedert de oprichting van de Verenigde Naties uiteraard vermeerderd, vooral bij de uitvoering van vredesoperaties. Maar ook bij uitzendingen in defensieverbanden als de NAVO. De rechtsgevolgen differentiëren per verband. Die gevolgen kunnen veelvoudig zijn. Het kan zijn dat de uitgezonden militair komt te vallen onder de krijgstucht en het militaire strafrecht van een verbonden mogendheid met wie Nederland een militaire actie onderneemt. Dat kan inhouden dat de militair te rekenen krijgt met vreemd recht, waarvan hem de zin, strekking en reikwijdte eerst uiteengezet moet worden. Verder kan het inhouden dat de geallieerde partij verplicht is te zijnen aanzien de zorgplichten over te nemen die de Nederlandse krijgsmacht normaliter betracht jegens eigen militairen die in geregeld troepenverband uitgezonden worden. Het kan impliceren dat de militair bevelen moet aannemen en uitvoeren van buitenlandse bevelsbevoegden, waardoor ook zijn aansprakelijkheden toenemen. Krul had moeten zorgen, dat de dienstplichtigen eerst gewezen zouden worden op de grondwetsbepaling, dan op de toestemmingseis als wilsbepaling zonder druk van buitenaf en tenslotte op de rechtsgevolgen. Kruls deed het tegenovergestelde. Géén dienstplichtige kreeg te horen dat hij moest instemmen met de uitzending. De enkeling die de toestemming weigerde werd onder zware druk gezet en bedreigd met disciplinaire sancties. Persisteerde betrokkene, dan werd hij van de troep afgezonderd. Hij werd apart gehouden en moest als laatste de loopplank naderen van het gereedliggende troepenschip. Daar werd hem alsnog de vraag gesteld of hij weigerde – dus: precies het omgekeerde van wat de grondwet voorschreef – en in dat geval, als hij dat deed, werd hij, onder het gejoel van de over de railings hangende soldaten die reeds geëmbarkeerd waren, afgevoerd om als dienstweigeraar, zoals hem te verstaan gegeven werd, te worden berecht en afgedaan. Kruls is nooit voor deze handelwijze ter verantwoording geroepen. Let wel: het gaat hier om de eerste oproepingen tot uitzending vanaf september 1945 tot 1947. Nadien bestond er een wet, die uitzonding zónder toestemming mogelijk maakte. Maar toen zaten de meeste dienstplichtigen al op Java.[29]

V.1.7 De militaire maatregelen en de staat van Nederlands schatkist

Het is ongelooflijk geweest dat een failliet Nederland, dat geen goud meer had en nauwelijks buitenlandse deviezen, terwijl het grotendeels verwoest was en onder water stond, een hypermodern leger heeft over kunnen brengen naar de andere kant van de wereld dat ook meteen inzetbaar was en krachtig genoeg was om effectieve controle te genereren. Het is nog ongelooflijker dat dat onwaarschijnlijke feit geen mondiale aandacht heeft gewekt en dat het noodparlement geen vragen stelde. Iedereen die de bioscoopjournalen zag langsflakkeren voordat de romantische hoofdfilm startte zag de Nederlanders voorbijdenderen in de nieuwste jeeps, vrachtwagens en amfibische voertuigen, voorzien van zoeklichten, granaatwerpers, lichte mitrailleurs, mortieren en brens. Hoe kon dat leger dat? Wat zat daarachter?

Anderzijds: het parlement had geen gezag. Gezag hadden de communisten en Wilhelmina. Maar de laatste achtte Indië de parelzetting in haar kroon. Daarzonder, daar was ze van overtuigd, kon haar koninkrijk niet meer functioneren als mogendheid in het interstatelijk verkeer. De communisten stelden wél vragen, maar Stalin ontplooide zulke geopolitieke aandriften in westelijk Europa, dat deze gaandeweg als van landsverraderlijke aard werden ervaren. In 1948 zou Hongarije overweldigd worden door een communistisch marionettenbewind, waarachter iedereen de touwtrekkende Stalin ontwaarde. Toen was het met het gezag van Piet Nak en Paul de Groot snel gedaan. Schermerhorn had geen politiek besef genoeg om te weten, waarheen hij

[29] Dit zij benadrukt omdat veel mensen vergeten dat Zuid-Oost Brabant al vanaf 18 september 1944 bevrijd was en Nederlands Limburg grotendeels óók. Kruls is meteen begonnen met de oproepen. Van Os kon de dienstplichtigen ook makkelijk traceren: de bevolkingsregisters waren overal in tact. Verder waren de jongemannen in deze streek uitermate gezagsgetrouw, zeker als ze stonden tegenover mensen in het uniform van de bevrijder. De katholieke kerk wees er ook op dat het hun plicht was te gaan, om het goddeloos communisme te bestrijden. Parochies vormden het “Katholiek Thuisfront” met bidstonden voor de opgeroepenen. De sociale druk om te gaan was heel groot. Wie het niet deed, was een paria

gemanipuleerd werd. Drees had dat wel, maar die wilde nu eenmaal zijn volksverzekering voor de oudedagsvoorzieningen binnenhalen, helaas tot iedere prijs.

VI. De toenemende anarchie en de groep Rijkens/Oud/Kortenhorst

VI.1.1 De pemoeda's en de bersiap-tijd

Terwijl Kruls zijn troepencontingenten aan het organiseren was en Van Os scheepsruimten voor de transporten naar de Archipel probeerde los te krijgen, trad er een vreemde impasse in. Er gebeurde in de Archipel zo op het oog helemaal niets meer, behoudens dan dat grote groepen losgeslagen *pemoeda's* rellend, brandstichtend, plunderend de straat op gingen. Eindelijk waren ze vrij. Ze waren zelfs onafhankelijk. Dat laatste betekende dat ze konden doen wat ze wilden: de behuizingen en de regeringsgebouwen waren nu van hen en ze mochten stelen wat ze wilden. Ze riepen daarbij wél *bersiap!* Weest paraat. Die leuze liet blijken dat ze nationalistisch bezig waren. Dat was de rechtvaardiging voor alles wat ze deden. De echte Europese blanken waren helaas nergens te bekennen. Op hen konden de *pemoeda's* hun actuele staatkunde dus niet botvieren. Maar gelukkig waren er de *Indo's,* de buitenkampers. Dat waren de collaborateurs, de verraders van Indonesië, met hen kon je doen wat je wou, er was geen politie, er was geen manisee, er was geen KNIL. Er was alleen maar anarchie. Onder Indonesische vlaggen[30]. Ze waren hun armzalige bestaan spuugzat. Ze wilden nu ook eens de baas zijn in hun eigen omgeving. Ze hadden recht op een beter bestaan. De overheid gaf hen dat niet. Goed, dan namen ze dat zelf. Ze trokken hun eigen plan. Onder leiding van spontane straatgang-menners.

Veel organisatie zat er verder niet bij. Vaak de frustratie van degenen die de jaren van hun jongelingsschap als kleurloos vervloden zagen, want vaak waren de pemoeda's nu ook weer niet zó jong. Nozems, met speren, klewangs, een enkele KNIL-revolver model 1933 met scherprichter, molotow-cocktails, stenen en katapulten. De USA zagen het ongaarne aan. Het congres te Washington had de versnelling van de demobilisatie op de agenda gezet. Archipel of geen Archipel, ook de senatoren hadden geen idee waar dat eilandenrijk zou kunnen liggen. Ze hadden er geen belangstelling voor, de jongens hadden het goed gedaan en verder konden die gekke Aziaten barsten. Generaal Mac Arthur had zich te Tokio gemeld, hij was daar de centrale bezettingsautoriteit voor het Japanse gebied. Hij had de keizer ontboden, zodat iedereen goed kon zien wie er de baas was. Hij had in Manila een tijdelijk burgerlijk bestuur geïnstalleerd, want de Philippijnen stonden nog steeds onder een soort Volkenbondsmandaat van de Amerikanen die moesten toezien of de rechtsorde daar wel werd gehandhaafd.

Zodra tot de Archipel was doorgedrongen, ná 15 augustus 1945, dat de Japanse keizer had verklaard in het openbaar dat Japan de wapens zou strekken, grepen inlandse jonge revolutionairen de kans om in het machtsvacuüm te springen dat door de besluiteloosheid bij de Japanse bezettingstroepen in de Archipel overduidelijk was ontstaan. De Japanse keizer had zich over de radio van Tokio tot zijn volk gericht. Zijn onderdanen hadden zijn stem nog nooit gehoord, meestal. Een Japanse keizer sprak zijn onderdanen niet toe. Dat had hij nu eigenlijk óók niet gedaan. Zijn stem was opgenomen op een schellakplaat. In doffe, monotone bewoordingen,

---

[30] Uitvoerig: Herman Bussemaker, *Bersiap! Opstand in het paradijs, De Bersiap-periode op Java en Sumatra 1945-1946*, Uitgeverij: Walburg Pers: Zutphen,2012, ISBN 978-9057-309014. Zie ook: *Remco Raben, Het geweld van de Bersiap*, opgenomen in: Historisch Nieuwsblad 7-2011, historischnieuwsblad.nl/het-geweld-van-de-persiap/ bezocht op 89 december 2020; Mary C. van Delden, *Bersiap in Bandoeng*, *een onderzoek naar geweld in de periode van 17 augustus 1945 tot 24 maart 1946*, 1989 Uitgeverij: Van Delden, Kockengen, ISBN 90900-2848X; dezelfde, *De republikeinse kampen in Nederlandsch-Indië,* otober 1945-mei 1947: Orde in de Chaos?, Academisch proefschrift Radboud-universiteit Nijmegen, Uitgeverij: Van Delden, Kockengen, 2007. ISBN 978-90811-845-19; zie vooral het chronologisch overzicht op de site *De Nederlandse Krijgsmacht, 1945-1950. Gruwelen der Bersiap: moordpartijen op grote schaal*, nederlandsekrijgsmacht.nl/index.php/kl/315-overdragen-bersiap/1149-periode-van-de-bersiap; William H. Frederick, *The killing of Dutch and Eurasians in Indonesia's national revolution (1945-49): a 'brief genocide' reconsidered*, opgenomen in: Journal of Genocide Research 14 (3-4) november 2012 DOI: 10.1080/14623528.2012.719370. Zie ook de site van de Federatie Indische Nederlanders, *Bersiap,* federatie-indo.nl/siap/ bezocht op 9 december 2020; aldaar uitvoerige litteratuurreferenties en you-tubelinks naar kamerdebatten en documentaires.

gedempt klinkend door het effect dat het geluid steeds echode tegen wanden van een kleine ruimte, had het staatshoofd onbegrijpelijkheden gesproken. Hij had zich bediend van een archaïsche hoftaal. Hij had in metaforen gesproken, naar voorvaderen verwezen, plechtstatige formules gebezigd en geen enkele feitelijke beslissing echt kenbaar gemaakt. Aan het ondragelijke moest een einde komen, het ondragelijke moest wel gedragen worden, een einde vol verschrikkingen moest onder ogen gezien worden, en zovoort. Maar wát nu eigenlijk? Wat moest nu de centrale Japanse bezettingsautoriteit in de Archipel precies gaan doen? Wat waren zijn orders? Tokio zweeg.

Vice-admiraal Maeda Tadashi, de opperbevelhebber van het Japanse bezettingsleger, durfde zich niet te verroeren. Hij wilde concrete, overzichtelijke aanwijzingen. Hij had te vaak gezien hoe militairen die trachtten te improviseren naar een stand van zaken die ze meenden te overzien achteraf waren gestraft, meestal door executie op de meest oneervolle wijze. Hij wist dat Tokio meteen ook wraak nam op gezinsleden van dergelijke ongelukkigen. Hij deed voorlopig niets. Hij kon geen contact krijgen met het algemeen opperbevel voor de marine te Tokio. Dat kon ook bezwaarlijk: dat was op dat moment verscheurd in twee kampen. Er was de groep topmilitairen die wilde dóórvechten. Geen capitulatie aanvragen. Dan maar een eervolle ondergang van het volledige Japanse volk, dat de verheven idealen van de Tenno tóch niet waard was gebleken. Er was uiteraard de groep die van tegenovergesteld gevoelen was. Meteen een volledige capitulatie, eventueel met opoffering van iedere soevereiniteitsaanspraak. En daar tussen in de grootste groep, die niet voor één van deze polariteiten durfde te kiezen. De marine wilde géén overleg, zeker geen overeenstemming, met het landleger. Dat leger had zijn taak niet naar behoren verstaan. Het was steeds ontijdig teruggetrokken.

Binnen het landleger óók dezelfde tweespalt als bij de marine, al was het de legerleiding wel duidelijk dat het de verkeerde strategie had gevolgd. En verder dat het nu het gelag betalen moest voor de institutionele discommunicatie met het andere krijgsmachtdeel. Maeda Tadashi kon lang wachten op uitvoerbare instructies: die kwamen niet. Hij zag wel op straat de pemoeda's razend en tierend lopen, hij zag de branden, rookwolken in de desa's en de stadswijken, hij zag ook Indo's gillend wegrennen, zoekend naar een veilige have. Hij besloot zijn kazernes en legeringsplaatsen af te grendelen en zijn troepen daarbinnen te consigneren. Hij wist dat ergens in de stad Jakarta inlanders de onafhankelijkheid hadden uitgeroepen over de Archipel. Hij wist niet, wat hij daarmee aanmoest. Hij moest instructies hebben. Hij kon die niet aanvragen bij de vijand. Dat zou hoogverraad zijn. Hij zou dus afwachten of die vijand zelf contact zou zoeken. Hij zou specifieke orders moeten hebben van die vijand, die hij alleen zou kunnen gehoorzamen als zeker was dat er een militaire wapenstilstand was gesloten tussen Japan en de westelijke geallieerden. Daarover was niets bekend. Voorzover hij wist had de keizer daarover niet gerept. Maar hij had radio-Tokio ook niet kunnen beluisteren. Hij wist gewoonweg niet dat de stem van de keizer in de aether zou komen. Maar ook al had hij wel geluisterd, dan nog had hij geen duidelijkheid gekregen. Van de pemoeda's zou hij uiteraard niet wijzer worden. Van Hatta en Soekarno wist hij alleen dat hij als bezettingsautoriteit jegens hen afstand moest houden. Hij zou er zelf niet mee kunnen gaan onderhandelen – waarover zou dat immers dan moeten gaan, wat hadden die lieden te bieden? – en tijdelijke erkenning van wat voor burgerlijk gezag dan ook was géén militaire aangelegenheid.

Maeda Tadaschi zag dat de de pemoeda's anarchie organiseerden en stelselmatige eigenrichting. Als militair stiet hem de ordeloosheid tegen de borst. Maar de handhaving van de openbare orde was, áls Tokio gecapituleerd had, voorshands zijn zaak niet. Hij liet het dus gaan. De pemoeda's gingen dus over tot massale geweldpleging, plundertochten en moordpartijen. Vermoedelijk werden twintig- tot dertigduizend personen die op enigerlei wijze werden geassocieerd met het voormalige koloniale gezag op Java vermoord. Indo's, Chinezen, Madoerezen, Molukkers en soms ook blanke Nederlanders die zo driest waren geweest buiten de interneringskampen op straat te gaan lopen in de overtuiging dat de goede oude koloniale tijd weer was aangebroken. Lang deden ze dat niet, maar de wetenschap dat De Kumpenie echt nooit meer zou kunnen terugkeren daalde bij deze bevolkingsgroep maar heel langzaam aan in. Ongetwijfeld hebben sommigen hunner

onbewust de oude koloniale superioriteitshouding aangenomen, ongetwijfeld hebben zij gedacht dat de geallieerden hen spoedig bescherming zouden komen bieden en ongetwijfeld hebben zij, wederom, onopzettelijk geprovoceerd. Het neemt niet weg dat de pemoeda's genocide pleegden en wel volgens een wijs verspreid identiek gedragspatroon, al was dat niet centraal hiërarchisch georganiseerd. Voor het bewijs van voltooide volkerenmoord is dat laatste ook niet noodzakelijk. Men moet vaststellen dat het koloniale gouvernement, dat de wijk had genomen eind maart 1942 naar Australië, zich niet erg druk heeft gemaakt over de wantoestanden op Java totdat Huib van Mook er zelf last van ging krijgen naar terugkeer in het regeringspaleis aan het Waterlooplein te Batavia. Het was bekend dat de publieke rechtshandhaving op Java nog niet erg wilde vlotten, zeker, maar voorlopig moesten de Indo's en Molukkers zelf maar burgerwachten formeren, Den Haag had andere zorgen. Er moest dus een hemeltergend incident komen, dat de aandacht van de internationale fora der media bereikte. Dat kwam er. In Soerabaya. Washington, inmiddels, wenste de handen af te trekken van de Archipel. Het was, voorzover het kon zien, geen zaak voor de USA om daar krachtig op te treden, de Britten hadden de Straat Malakka in de buurt, vermoedelijk hadden zij bij de veligstelling van de kusten daar belang. Ze konden het opppercommando over de Archipel krijgen, Washington reserveerde alleen enkele maritieme steunpunten. Weliswaar zou de integrale capitulatie van Japan een kwestie van weken zijn, maar een mens wist het bij Tokio nooit.

VI.1.2 De versnelde demobilisatie van de Angelsaksische geallieerde dienstplichtigen

Maar verder moest het nu echt niet gaan vond het Capitool. Er was nu vrede, Japan lag er nog van na te walmen, en de soldaten wilden naar huis. Daar in Indonesië liep de zaak uit de hand, dat was Washington duidelijk. Er waren een stelletje schreeuwlelijken die zich een regering noemde van een "Republik". Die zou daar een Indonesisch regeringsapparaat uitbouwen. In de Amerikaanse commandozone, zo was het tussen de verenigde chefs van de intergeallieerde staven afgesproken. Die zone zou dus een Amerikaanse bezetting krijgen. Maar daar voelde het congres niets voor. Dat zou inhouden dat honderdduizenden niet naar huis konden om hun gewone Amerikaanse droom te hervatten. Er zou daar, in die Archipel, een burgeroorlog uitbreken, want die inlanders met hun "Republik" hadden de zaak niet in de hand. Om dáár nu ook nog eens als een soort arbiter bij betrokken te worden, daar voelde Washington niets voor. Dat ging niet gebeuren. Ze deden de zone daarom zonder veel overleg over aan de Britten, dat waren kolonialen, die hadden ervaring met inlandse opstanden. Dus die moesten dat karweitje klaren. Ze moesten dat zaakje maar overnemen vanuit Java, daar hadden vroeger ook kolonialen gezeten, Nederlanders, zoiets, dat waren ongeveer Britten zoals iedereen wist.

Londen reageerde met terughoudendheid. Er was nu een socialistisch kabinet onder Attlee. De socialisten hadden eigenlijk geen imperiale ambities. Ze wilden eigenlijk het imperium netjes ontbinden. Liquideren, dat was niet aan de orde. Maar wel getemporiseerd terugtrekken. Zo snel mogelijk de troepen weg uit het Verre Oosten, en daarbij de dienstplichtigen voorop. En geen bezetting, zeker niet van niet-Brits gebied. Dus: zo snel mogelijk weg uit de Archipel. Ze hadden eigenlijk de troepen niet en de middelen. Maar ook zij vreesden totale anarchie. Ze zetten dus een soort linie van bezettingsposten op waarbij ze in de havensteden garnizoenen dropten, voornamelijk bestaande uit Indische soldaten. Engelse dienstplichtigen waren er nauwelijks meer in die regio te vinden. Die zaten nog in kampen of ze waren al onderweg naar Engeland. Dat betekende, rekende het Nederlandse bedrijfsleven uit, dat millioenen aan Nederlandse investeringen feitelijk vrijgegeven werden aan die Republik en dat betekende: aan rampokkende pemoeda's: plunderende jochies met speren, messen, klewangs en soms een revolver. Maar de fabrieksgebouwen van grote multinationals lagen nu onbewaakt en weerloos voor dat soort gekken te grijp.

VI.1.3 Lord Louis Mountbatten als Britse Opperbevelhebber Zuid-Oost Azië

Lord Mountbatten werd door de labourregering van Clement Attlee aangesteld als onderkoning van Indië om de dekolonisatie van Brits-Indië zo snel en zo geruisloos mogelijk te begeleiden. Attlee stelde een termijn. De onafhankelijkheid van Indië moest eind 1948 een volkerenrechtelijk feit zijn. Dat maakte Attlee ook wereldkundig. Dat kan men wellicht onverstandig noemen. Want aldus maakte hij Mountbatten chantabel voor fanatieke dwarsliggers, die allerlei bijkomende voorwaarden uit de kast zouden kunnen toveren om van Mountbatten op het allerlaatst allerlei concessies af te dwingen. Mounbatten was immers bondgenoot bij een resultaatsverbintenis. Als hij Indië op genoemde termijn niet onafhankelijk had, was hij mislukt. En hij wilde juist nog wel admiraal van de Britse vloot worden. Dat zou dan wellicht niet dóórgaan. Do socialisten waren tóch al niet zo gek met de lijzig sprekende hoogadellijke man. Maar Attlee had met Washington te maken. Dat verdacht de Britten er van dat ze eigenlijk helemaal niet oprecht wilden dekoloniseren. Dat zeiden de huichelaars wel. Whitehall loog altijd in dit opzicht. Maar ze meenden niets van hun belijdenis in het Atlantisch Charter van 1942 waarin ze het internationale zelfbestemmingsrecht van de naties hadden omhelsd. Churchill had het geparafeerd, dat hooggestemd document. Whitehall had instructie gekregen om de invoering ervan vakkundig te frustreren. Londen geloofde gewoonweg niet in de eigen lotsbepaling der volkeren. Dat had het óók niet gedaan bij de onderhandelingen die leidden tot de Vrede van Versailles. De Britse premier David Lloyd George had het paradigma beleden. Daarna had hij het laten verwaarlozen door zijn diplomaten. In de eindteksten van het vredesverdrag was het nergens geïmplementeerd. *Perfidious Albion*. Je hoefde maar naar de paardekop van Mountbatten te kijken en je wist als Noord-Amerikaan wel weer hoe laat of het was.

VI.1.4 Het financiële deficit aan de zijde van het Verenigd Koninkrijk van Groot-Brittannië

Daar kwam nog bij, dat het Verenigd Koninkrijk failliet was. Het had de laatste oorlogsinspanningen vervuld op crediet van Washington. Attlee wist, dat hij Brits Indië niet onmiddellijk militair kon verlaten. Bezettingstroepen waren noodzakelijk, als Londen wilde voorkomen dat er een burgeroorlog zou uitbreken tussen Moslims en Boeddhisten. Moslimleider Mohammed Ali Jinnah had Londen aangezegd dat hij een theocratische moslimstaat wilde in noordwestelijk Indië. Daarvoor trof hij al voorbereidingen, ondermeer door hartstochtelijke propaganda onder het door hem opgeweepte geloofsmassief. Jinnah had ook al paramilitaire troepen gemobiliseerd. Londen kon de moslims en boeddhisten nauwelijks uit elkaar houden. Maar het kon, mits de USA voor ravitaillering en logistieke ondersteun zorgde. Dat wilde de USA, maar alléén als het buiten de personele bezetting bleef. Attlee was graag akkoord. Maar ook hij zat met een electoraat dat zoon, vader, neef en zelfs opa nu eindelijk weer thuis wilde hebben. Clement Attlee, zijn socialistische erfenis torsend, moest dus een termijn stellen, waarin dat demobiliseren over de hele linie zou geschieden. Vandaar dus: eind 1948. Dan zou het karwei erop zitten. Mountbatten was qualitate qua meteen ook *Supreme Commander South East Asia*. Op het Aziatisch vasteland kon hij nauwelijks *effective control* borgen met zijn spaarzame bezettingstroepen. En nu de Archipel er nog bij? Terwijl die malle Hollanders daarover een territoriale claim dachten uit te brengen? Waar moest Mountbatten in vredesnaam de expeditionaire troepen vandaan halen? Hij dacht niet zich daar nu echt voor in te spannen.

Inderdaad, dat kon Attlee billijken. Vooral omdat hij het vermoeden had dat Den Haag toch weer wilde rekoloniseren. Daar dacht hij niet aan mee te werken. Dat kon hij jegens zijn achterban ook niet maken. Het beroerde was ook nog dat de Hollanders overduidelijk koloniale aanspraken maakten. Churchill had het tenminste nog geloochend. Maar dat gekke ventje met zijn steenkolen-Engels en de walrussensnor, Gerbrandy, had gezegd dat het gods ordonnantie was dat Nederland en de Archipel één rijk zouden blijven. De opvolger van deze buitenbaas was ene schermerhorn geweest, die had god er niet bij gehaald, maar toch ook iets gedebiteerd over één rijkseenheid. Dáár zette Attlee geen Britse soldaat voor over de Straat van Malakka. Dat ware politieke zelfmoord. Mountbatten moest het maar regelen via Indische beroepssoldaten die niet tot de geregelde Engelse troepen hoorden die voor demobilsatie of de toepassing van enige

verlofregeling aan aanmerking kwamen. Mountbatten had bezwaren. Dat betekende de inzet van Sikhs en Gurkah's. Dat waren prima infanteristen wier loyaliteit niet in twijfel getrokken konden worden. Maar zij zouden ongetwijfeld menen, de Indonesische inlanders bemerkend en sprekend, dat zij nu voor een *rekolonisatie*-expeditie werden ingezet. Daarvoor zouden zij, voormalig Britse gekoloniseerden stellig niet warmlopen. Op de oostelijke kust van Java deployeerde Australië op dat moment ook troepen. De Australische soldaten waren uitermate gebeten op de Nederlanders. De ambtelijke en militaire top van het Nederlandsch-Indische koloniale gouvernement was na 8 maart 1942 op Australië ingevlogen of ontscheept. Ronduit gezegd: daar hadden zij zich eigenlijk schandalig gedragen. Zij hadden daar het breed laten hangen. Bijzonder breed, mag men wel zeggen. Zij hadden puissante forfaitaire reiskostenvergoedingen gevangen vanuit Londen, hadden grote Amerikaanse sleeën van auto's gekocht en hadden zich geïnstalleerd in de meest luxe woningen die men bij de vliegtuigbases en havensteden maar kon vinden. Vervolgens hadden ze zich doen kennen als luidruchtige brassers, die maar liepen te commanderen en die zich weinig gelegen lieten liggen aan de militaire voorbereidingen van hun terugkeer --- waarop zij, overigens, wel aanspraak maakten, in de Archipel. Het had aanstoot gegeven, er waren seks-relletjes geweest, er waren notoire incidenten voorgevallen van openbare dronkenschap, en verder waren Hollanders betrokken geweest bij allerlei handelsmokkelpartijen. Er was bij de Nederlandse gezant over geprotesteerd door Canberra. Huib van Mook had zelf moeten interveniëren, het Nederlandse gezag had het niet kunnen ontkennen en ook niet kunnen bagatelliseren of zelfs onder het tapijt kunnen vegen. Wat vooral openbare ergernis had gegeven was dat Nederlandse brandstofvoorraden bestemd voor militaire vliegtuigen van de geallieerden waren doorverkocht aan duistere tussenpersonen die zich niet hadden ontzien ook de Japanners ermee te bevoorraden. Wanneer deze Australiërs zich zouden verenigen met de Brits-Indische infanteristen op Java (en dat was de bedoeling) tot één Angelsaskische bezettingsmacht met een politiële taakstelling, dan zou daarvan het moreel binnen de kortste keren onder het minpunt gedaald zijn. Wat dacht Den Haag hier eigenlijk aan te doen? Het drong aan op Britse militarisatie van Sumatra en Java. Maar wat deed het zelf eigenlijk?

Mountbatten kon Attlee nu alvast zeggen dat hij als opperbevelhebber *South East Asia Command* (hierna ook wel: SEAC) een afwachtende houding zou aannemen. Als Londen wilde komen tot een effectieve Engelse bezetting van Sumatra en Java, dan moest het bedenken dat dan de afvoer van Britse krijgsgevangenen die destijds door de Japanners onder erbarmelijke omstandigheden geïnterneerd waren en tot slavernarbeid waren gedwongen aanmerkelijk vertraagd zou worden. Mountbatten zou voor de aanlanding van de Brits-Indische bezettingstroepen landingsschepen en amfibie-voertuigen in moeten zetten. Verder zou hij pantserwagens en lichte rupsvoertuigen moeten bezigen bij de militaire bezetting binnenslands. Het kon. Maar het was een gigatische aanslag op de Britse schatkist, omdat de leden van de Britse *Commonwealth* hiervoor zeker niet mede financieel aansprakelijk zouden willen zijn. De Engelse begroting zou de lasten doorberekend krijgen, met consequenties voor de militaire bezettingstroepen in Centraal-Europa. Dat was een zuiver politieke afweging. Maar dan wilde Mountbatten een uitdrukkelijke opdracht van de *Combined Chiefs of Imperial General Staff*. Dat was geen civiele aangelegenheid. Dat moest Attlee goed begrijpen. In afwachting daarvan zou Mountbatten beperkte verkenningsploegen aanlanden rondom Jakarta of Batavia zoals dat oord nu scheen te heten. Hij zou enkele strategische steunpunten bemannen. Maar de handhaving van de burgerlijke openbare orde, veiligheid en rust liet hij voorlopig aan de nog aanwezige Japanse bezettingstroepen over. Die zouden, dat wist hij ook wel, node hun kazernes en garnizoensplaatsen daartoe verlaten. Daarom moesten de Hollanders maar voorlopig blijven waar ze tot dan toe veilig waren: in hun interneringskampen, bewaakt door Japanse milities. Als het Britse opperbevel het anders wilde, dan zag Mountbatten hun concrete bevelen graag tegemoet. Die bleven uit. Dus deed Mountbatten wat hij Attlee had voorgehouden.

VI.1.5 De Nederlandse geïnterneerden op drift en de oorlogsvrijwilligers op Malakka

De Nederlandse geïnterneerden begrepen er weinig van. Doorgaans was hen wel via-via bekend geworden dat Japan gecapituleerd had. Wat dat inhield, was in ieder geval dat hun Archipel weer vrij was. Zoals zij het bekeken, hield dat in dat niets aan de restauratie van het koloniale gezag in de weg stond. Dat de inlander aan de vernederingen te Kalidjati in maart 1942 heel andere gevolgen had verbonden en dat De Kumpenie wat hém betreft dood was, was de Nederlander, hardleers als steeds en overtuigd van de juistheid van zijn vooroordelen, niet duidelijk te maken. Wat de Indo's betreft lag dat beduidend anders. Zij hadden wel degelijk moeten deel uit blijven maken van de samenleving waarin de inlanders zich steeds vijandiger opstelden. Zij hadden inbreuken op hun eigendomsrechten, persoonlijke levenssfeer en toekomstperspectieven moeten accepteren. Zij duchtten doorgaans van de naaste toekomst niet veel goeds. Zij zagen in, dat een koloniale reconsolidatie ireëel was. Maar hoe het dan wel gaan zou, was hen ook onduidelijk. Zij stelden vast, dat de voedselaanvoer beter was. En ook dat de Japanse bezetter zich terughoudender opstelde. "Bevrijd" voelden zij zich niet, daarvoor hosten de pemoeda's te dichtbij door hun woonwijken. Duizenden mannen en jongens, door de Japanners verwezen naar de interneringskampen voor mannen, verlieten hun lokaties. Zij gingen op zoek naar hun vrouw, hun gezin, naar hun beroepsbezigheden. Zij meenden de draad, na wat hecht- en vlechtwerk, te kunnen opnemen daar waar deze op 8 maart 1942 was afgebroken. Niet alles zou weer worden als voorheen. Maar veel toch wel. De Indo-kennissen die ze hadden trachtten hen te waarschuwen. Tevergeefs. Naar Indo's luisterde de blanke Europeëer node. Dat was destijds zo, in *tempo doeloe*. Waarom zou het nu anders zijn? Op Java kwamen bevolkingsstromen van duizenden op gang, terug naar hun woon- of verblijsplaatsen van weleer. Terug naar de privileges. Zij ondervonden aanvankelijk hartelijke steun van de inlanders. Dat verminderde, naarmate het Britse gezag zich wat sterker manifesteerde. Het zette vanuit de door Mountbatten gelaste strategische steunpunten aan de kusten, een re-integratie-actie op ten behoeve van de geïnterneerden. De Britten duchtten niet ten onrechte, dat deze verdoold rondsjokkenden een gevaar voor de volksgezondheid waren. In de kampen was het nooit best gesteld geweest met de hygiëne, vooral niet op sanitair gebied. Daarbij was er een overbevolking geweest in de barakken. Diverse schurft-varianten, mijt- en vlooien-populaties hadden zich aan en in de lichamen genesteld van de ongelukkigen, cholera-, typhus, pokken- en tbc-aandoeningen werden door dezen lijdzaam meegezeuld. De Engelsen hadden daarom voorzien in RAPWI-teams: *Recovery of Allied Prisoners of War and Internees*- zorgploegen.

Die hadden ruim kunnen steunen op de ervaringen van SHAEF (*Supreme Headquarters Allied Expeditionary-Forces*) in Europa bij de westelijke kruistocht naar Berlijn. Eisenhower had rondom Brussel voorraden medicijnen, voedseleenheden en transportmiddelen geconcenteerd afgestemd op twaalf millioen op hol geslagen *Displaced Persons.* Zie hierboven IV.1.3. Het bleek niet nodig, die massale concentratie. De Amerikaanse logistiek was wel zo flexibel om een deel van de voorraden nu naar Zuid-Oost Azie te verschepen. Deze konden nu aan RAPWI-eenheden worden ter beschikking gesteld. Die konden bij de distributie terugvallen op van SHAEF geleende transportmiddelen al was de aanlanding ervan moeizaam en voorlopig nog niet aan de maat. RAPWI concentreerde zich dan ook bij voorkeur bij havenplaatsen,. Waar die aanlanding soepel kon verlopen: bij Tandong Priok en Soerabaya. Bij RAPWI waren Nederlanders betrokken. Weinig, want Nederland had zelf nauwelijks middelen beschikbaar om dergelijke personen te brengen naar plaatsen waar ze inzetbaar waren. Intacte KNIL-troepen waren uiteraad niet voorhanden. Er waren buiten Nederlandsch-Indie duizenden KNIL-krijgsgevangenen. Die waren vaak lichamelijk of psychisch gebroken. De geallieerden hadden deze KNIL-lers bevrijd en overgebracht naar de Filippijnen waar de USA de publieke rechtsmacht aan zich had getrokken. Voorzover ze opnieuw inzetbaar waren, waren ze overgebracht naar opleidingskampen in Bangkok, Singapore en in Manilla. De bedoeling was daaruit weer coherente KNIL-bataillons samen te stellen. Maar dat zou nog wel even tijd kosten.

Ze wilden terug naar hun standplaatsen binnen de Archipel. Daar vermoedden ze ook hun vrouw en hun gezin. Daarin vergisten zij zich, onkundig als ze waren van de interneringspolitiek van de Japanners die juist gezinnen stelselmatig naar geslacht hadden opgesplitst en de mannelijke

Nederlanders naar onherbergzamer oorden hadden laten gaan dan de vrouwelijke. Die meestal dichter bij bestaande bevolkingsconcentraties werden gedetineerd. Per regio in de Archipel had de desbetreffende Japanse bezettingscommandant ook andere regimes gehanteerd, ook ten aanzien van tewerkstellingen, en zeker ten aanzien van tussentijdse mechanische transporten. Sommige commandanten hadden de geïnterneerden laten lopen totdat ze erbij neervielen, anderen hadden toch railvervoer en vrachtwagens ingezet. De sterfte was ook overal anders, de gezondheidstoestanden óók. De registraties evenzeer. Soms had de commandant de geïnterneerden afgevoerd bij nadering van de geallieerden. Soms zelfs naar andere archipelgroepen. En soms niet. Daar zat geen lijn in. Jegens de Nederlandse burgerbevolking gold dat meestal ook. Het hing niet zozeer af van de onmenselijkheid van de commandant, al schortte het doorgaans niet aan die negatieve eigenschap, maar van zijn gebrek aan middelen. Na het kenbaar worden van de Japanse capitulatie werkten de meeste commandanten mee met de Britten bij het ontruimen van sommige interneringskampen, die werkelijk mensonterend waren, maar sommigen weigerden ook dat. Dat hing mede af van de opstelling van de inlanders. Als duidelijk was, dat dezen effectief zich zouden te weerstellen tegen dergelijke ontruimingen, dan waren de Japanners vaak weinig behulpzaam. Ze waren niet bereid voor Nederlanders te sterven. Wel voor de *Tenno*, nog steeds, maar die scheen daarvan te hebben afgezien.

Voorzover Nederland troepen aanbracht binnen het commandogebied van Mountbatten, was dat in Malakka. Maar hier gold het oorlogsvrijwilligers . Die waren tussen 18 september 1944 en 10 mei 1945 vooral geworven in de zuidelijke bevrijde gebieden van Zeeuws-Vlaanderen, Noord-Brabant, en Noord-Limburg. Hen was voor ogen gesteld dat zij de Japanners zouden moeten gaan bestrijden, in Zuid-Oost Azië, wellicht in Korea en zeker en vooral in Nederlandsch-Indië. Ze zouden daarmee Nederland als geallieerde mogendheid op de kaart zetten. Dat zou ook tijd worden. Want Nederland zou zelf zijn koloniale plaats onder de tropenzon moeten heroveren. Dat was in Eindhoven, de eerste grote bevrijde stad van Nederland, wel overduidelijk geworden: de Britten maakten er niet veel van. Maar de vrijwilligers werd gewezen op de woorden van Jan Pieterszoon Coen, destijds in faam nog onbezoedeld: *Het sal waerachtigh wel gaan!* Aan de kusten bij de *Settlements* van Straat Malakka waren de duizenden oorlogsvrijwilligers gekazerneerd geworden. Ze hadden geëxerceerd en geoefend tot ze er lam van werden. Aan motivatie ontbrak het hen niet, gewaagde één hunner, Wisse Dekker, de latere president-directeur van Philips. Het ontbrak hen wel aan handzame *brens,* lichte statiefmitrailleurs en munitie. En aan landingsvaartuigen, want ze konden Straat Malakka alleen oversteken via Britse convooiering. Maar daar maakte Mountbatten voorlopig geen haast mee. Als de Nederlandrers op Java zouden aankomen, dan zouden ze zich natuurlijk weer overal tegen aan gaan bemoeien. Met hun spreekwoordelijke botheid die ze zelf voor prijzenswaardige directheid en openhartigheid versleten. Daar zat Mountbatten niet op te wachten. De stemming op Java was aan het verslechteren. En de moraal van zijn Brits-Australische troepen was onder het nulpunt gezakt. In wat voor rottroep waren ze nou weer beland?

VI.1.6 Een handige brief van Soekarno aan luitenant-generaal Christison

De RAPWI-teams dirigeerden de onafzienbare mensenstromen *Displaced Persons* bij voorkeur naar concentratiepunten waar een zekere medische voorziening gewaarborgd kon worden, zoals gezegd. Dat was rondom havens die geschikt waren voor de geallieerde transportschepen. Aanvankelijk waren dat Batavia en Soerabaya. Daar werden door de Britten *Key Areas* aangewezen. In hedendaags VN-jargon: *Safe Areas*, zoals destijds DUTCHBAT in Srebenica mocht bewaken. En inderdaad: deze gebieden leken wat interne veiligheid verbluffend veel op elkaar. Trouwens: wat commandastructuur en de aansprakelijkheid van de bevelbevoegde meerdere óók. Rondom Soerabaya waren de extreme Indonesische nationalisten betrekkelijk hecht georganiseerd. Weliswaar bleven de meeste pemoeda's vrijgevochten spontane bendes die zich formeerden, maar ook weer spontaan uiteenvielen. Maar er waren hier toch wel degelijk paramilitaire hiërarchische verbanden te constateren van milities, die zich in gevechtsformaties hadden laten ideologiseren en drillen. Zij zagen de geallieerde landingsvaartuigen opdoemen in

de ochtendmist vanuit zee en ankeren op stroom op de rede. Zij zagen kleine verkenningsvaartuigen afmeren aan de kaden en steigers van de eertijds zo belangrijke Hollandse marinehaven. Er waren overduidelijk ook Nederlandse marinemensen bij de schepelingen die een intense activiteit gingen ontwikkelen met de overslag van voorraden. Die waren voor RAPWI. Mountbatten had de Nederlanders te Malakka zonder omwegen meerdere malen officieel te kennen gegeven, dat hij niet betrokken wilde worden bij hun rekolonisatievoornemens. Een blijvende bezetting was zijn mandaat niet. Alles wat hij verrichte was van tijdelijke aard. Daarna moesten de Nederlanders het zelf bekijken. Al vond hij die voornemens onraadzaam. Dat was evenwel een zaak van Londen, van Attlee. Maar hij moest wel zorg dragen als militair bevelsbevoegde voor militaire borging van humanitaire minima. Als de Hollanders hem daarbij niet voor de voeten liepen, nam hij kennis van hun aanwezigheid. Als hij hen facilteerde mochten ze daarin geen erkenning rechtens zien van hun verblijfsstatus. Over de rechtmatigheid van hun soevereniteitclaims ging hij niet.

Hij erkende dat er iets was als een Indonesisch gezagscentrum dat zich Republik noemde. Dat was een feitelijke vaststelling. Dat was geen erkenning van een embryonale staatsvorm van een zichzelf ontvoogdend volk. Er was dus geen *recognitio de iure*, daartoe was hij niet bevoegd. Maar dat die Republik er was, daar kon hij als verantwoordelijke meerdere de ogen niet voor sluiten, hij zou gek zijn als hij het deed. RAPWI trachtte nu, conform de opdracht, Nederlanders tijdelijk te huisvesten in Soerabaya, soms in particuliere woningen, soms in schoolgebouwen of in kloosters. Soms in ziekenhuizen of instellingen voor gezondheidszorg. Daarbij deden Nederlanders zich gelden als bevelsbevoegde meerderen. Sommigen lieten zelfs de driekleur hijsen. Het kon niet anders of RAPWI was de voorbode van hersteld koloniaal gezag, aldus de Indonesische milities. Er kwamen incidentele schermutselingen van. De situatie was dreigend.

De vonk moest dus in het kruitvat springen. Eind september was het zover. Daarbij speelde de weinig standvastige houding van de Britse territorale bevelhebber van de expeditionaire geallieerde troepen binnen de Archipel een rol. Dat was de luitenant-generaal Sir Philip Christison.[31] Mountbatten had hem gezegd zich als tijdelijk beheerder te concentreren op de bevrijding van krijgsgevangenen en geïnterneerden, de bevordering van de RAPWI-activiteiten en de terugleiding van Japanse troepen naar Japan. Bij dat laatste moest Christison trachten voorlopig een screening te doen verrichtten naar het oorlogsverleden van deze, wederom: voorlopig, te Japan wederom in detentie houden militairen. Christison moest onderscheiden naar *major war-criminals* en *minor war criminals* onder deze gevangenen. Dat was nu eenmaal overeengekomen in de *Declaration of Saint James's Palace* van 1944[32] te Londen tussen de geallieerden.

---

[31] Alexander Frank Philips Christison (1893-1993) was in 1943 commmandant van het Indische vijftiende legerkorps dat in Birma tegen Japan vocht. In september 1945 trad hij op als waarnemer voor Mountbatten bij het ontvangen van de Japanse capitulatie in Singapore, waarbij ook de Japanse Zuidzee-vloot inbegrepen was. In begin 1946 werd Christison benoemd tot geallieerd commandant van de troepen in de Archipel; hij commandeerde dus ook de Australische expeditionaire legergroepen. In november werden zijn troepen betrokken bij de strijd om Soerabaya ter handhaving van de openbare orde en rust. Hij vocht dus niet rechtstreeks tegen Soekarno en diens Republik, waar hij en Mountbatten aannamen dat Soekarno buiten de woelingen stond van de Indonesische nationalisten die zich hadden gekeerd tegen het blanke gezag aldaar. Achteraf blijft de vraag of deze veronderstelling van Christison juist was. Huib van Mook vond van niet. Hij vond dat Christison schromelijk in gebreke was gebleven en Beel nam deze zienswijze over. Zij vonden dat Christison verder buiten de onderhandelingen met de Indonesische nationalisten moest blijven, daar hij de intenties van Soekarno niet op hun waarde schatte. Christison weigerde zich daarvan iets aan te trekken. Zie daarover hieronder nader.

[32] De eerste intergeallieerde verklaring over de gezamelijke oorlogsdoelen en rechtsbeginselen van het intergeallieerde militaire samenwerkingsverband gedurende het voortdurend van de Tweede Wereldoorlog. De verklaring werd publiek kenbaar gemaakt na een eerste intergeallieerde samenkomst in het Paleis van Jacobus, de broer van koning Karel I gehouden op 12 juni 1941. Vertegenwoordigers van het Verenigd Koninkrijk van Groot-Brittannniie, de Commonwealth Dominions Canada, Nieuw Zeeland, Zuid-Afrika en de negen op dat moment bezette staten in westelijk Europa: België, Tsjecho-Slowakije, Griekenland, Luxemburg, Nederland, Noorwegen, Polen, Joegoslavië en het onbezette deel van Frankrijk formuleerden ondermeer

Er waren door de legers van de As-mogendheden onbeschrijfelijke oorlogsmisdaden begaan. Deze keer zouden deze vergrijpen nu eens niet onbestraft blijven, daar was de USA met name heel beginselvast in. Die wilde bij legerorder van Mc Arthur, de USA SEAC-opperbevelhebber een militair intergeallieerd straftribunaal te Tokio oprichten dat de *major war criminals* zou berechten conform het nieuwste internationale humanitaire recht. Christison moest alles, maar dan ook alles nalaten, wat neerkwam op bemoeienis met de soevereiniteit over de Archipel, volkerenrechtelijk bekeken, dan. De Hollanders eisten die op. Maar een Republik van inlanders óók. Dat was een wespennest. Zo-één als dat in Brits India, betreffende de vestiging van een Islamitische of een Boeddhistische eenheidsstaat. Als Christison gezond wilde blijven, en nog een ster op de kraagpassanten erbij wilde, bleef hij daar verre van. Hij diende daarom te beletten dat de Hollanders hun vroegere posities innamen. Hij diende eveneens af te zien van officiële kennismaking met die Republik. Dat zou natuurlijk meteen door die Republikeinen uitgelegd worden als een erkenning *de iure* van hun staatszelfstandigheid. Het eerste was niet moeiliijk: Christison belette iedere landing van de Nederlandse oorlogsvrijwilligers in gesloten gelederen vanuit Malakka.

Met het tweede wist hij geen raad. Want hij trad in verstandhouding met Soekarno en Hatta in hun staatkundige capaciteiten als stichters van de Republik: de eerste als president, de tweede als provisioneel premier. Soekarno polste Christison heel handig over de pemoeda's in Batavia. In een uitgebreide brief. Christison zat in Batavia, hij zag die pemoeda's ronddarren en ergerde zich blauw. In een beleefd schrijven van 9 oktober 1945 informeerde Soekarno Christison over de samenstelling en herkomst van deze pemoeda's. Ze wáren er, schreef Soekarno, hij had ze niet gewild, hij kon ze echter niet zelfstandig bestrijden. Hij bood, als president, zijn hulp aan bij de bestrijding van excessen. Maar hij vroeg begrip voor zijn betrekkelijke onmacht, ook namens Drs Hatta, met wie hij op dit punt homogeen was. Hij zou doen wat hij kon, maar als massahysterie in het spel was, dan kon de beste staatsman ook niets uitrichten, hetwelk doende, met de meeste hoogachting, mede namens de heer Hatta, uw dienstwillige Soekarno.

Christison zal natuurlijk de ondergeschoven bedoeling van dit schrijven niet begrepen hebben. Hij antwoordde beleefd, Brits generaal, nietwaar, en hield zich aanbevolen. Hij had dus, zou men kùnnen beweren, de Republik erkend. Hij had de brief kunnen opleggen. Hij had Soekarno kunnen laten meedelen dat hij diens gezelligheidsvereniging de Republik nog niet kende. Het eerste was beter, het tweede kon leiden tot weerwoord, maar dan kon hij verder zien. Soekarno liet de brief meteen als brevet van staatkundige erkenning in zijn media publiceren. Het Britse gezag had de Republik erkend. En hij zorgde dat hij aan de briefwisseling een uitvoeringstraject vastknoopte. Hij richtte het POPDA op, het *Panita Oeroesan Penangkoetan Djewang dan APWI*. Organisatie voor de repatriëring van Japanners en APWI. Een onderdeel van het Indonesische leger dat samen met de Britten voor soepele voortgezette evacuatie en teruggeleiding van geïnterneerden en krijgsgevangenen zou zorgdragen. De buitenwereld zag nu dat een Britse generaal met de Republik intergeallieerde taken uitvoerde. Zo legde Soekarno de staat van zaken uit.

---

daarin de principes van de rechtsorde die zou gaan gelden in hun territoria nadat de vrede was weergekeerd. Bepaald werd dat de geallieerden geen aparte vredes zouden sluiten. En verder dat de naties, op die dag bijeen, een nieuwe rechtsorde zouden stichten berustend op samenwerking, economische en sociale veiligheid. De verklaring werd niet mede afgelegd door Rusland dat op dat moment nog geen oorlogvoerende partij was. In augustus 1941 sloot Rusland zich bij de verklaring aan, waarbij tevens een clausule werd toegevoegd over toekomstige berechting en/of bestraffing van de aanleggers van de oorlog, waarmee uiteraard de staatshoofden en regeringsleiders, maar ook militaire opperste bevelsbevoegden bedoeld werden. De Sovjet-ambassadeur Maisky had van Stalin deze toevoeging opgedragen gekregen. Stalin was net bekomen van de inval van de Duitsers op 21 juni 1941 in Rusland en hunkerde naar wraak. De uitwerking van deze toevoeging zou overgelaten worden aan nadere uitvoeringsrrangementen. Dat geheel zou gelden als het Atlantisch Charter van 1941. Dat bevatte alleen maar vage en principiële uitgangspunten, die geconcretiseerd moesten worden. Voor de berechting en afdoening van oorlogsmisdadigers werden de principes en doelstellingen pas in 1944 geformuleerd. Toen kon de strafvorderlijke paragraaf op supranationaal niveau in werking treden voor de intergeallieerde strijdende partijen.

VI.1.7 De Christison-verklaring en de Nederlandse reacties daarop

Christison deelde aan de luitenant-gouverneur-generaal Huib van Mook, die in het paleis van de gouverneur-generaal te Batavia zijn intrek had genomen, dat hij de Nederlandse geïnterneerden binnen de Archipel zou beschermen via de Japanners. Deze laatsten zouden optreden als de feitelijke beschermers, want zelf kon hij weinig direct inzetbare Britse troepen vanuit Malakka overbrengen. Hij beschikte over bataillions Shikh's en Ghurkah's die recentelijk nog aan gevechtshandelingen hadden deelgenomen bij de belegering van het in Japanse handen zijnde Singapore. Dezeze inlandse Indische troepen waren volstrekt loyaal aan het Britse gezag. Maar ze waren voorlopig moegestreden. Verder was er bij hen geen vertrouwen dat de Nederlanders geen rekolonisatie-intenties hadden. Aan de uitvoering daarvan zouden zij niet meewerken. Zij waren zelf betrokken bij het Indische onafhankelijkheidsstreven en, ook al aanvaardden zij voorlopig de Britse hiërarchie binnen het militaire apparaat als gegeven, zij vonden niet dat de westerse suprematie nog lang geprolongeerd moest worden.

Christison zou met Van Mook samenwerken in een interimperiode ter bewaring van de openbare rust, orde en veiligheid, maar daaraan verbond hij de voorwaarde dat Van Mook toezei dat hij met Soekarno en Hatta in overleg zou treden om te komen tot *overeenstemming* te komen met betrekking tot de verwezenlijking van de Indonesisische onafhankelijkheid die dezen in hun proklamasi op het oog hadden. Hij aanvaardde hun onafhankelijkheidsstreven als feit. Hij aanvaarddde eveneens de facto, dat er een apparaat was dat de Republik heette. Hij stelde vast dat deze Republik gebieden had bezet in Java en op Sumatra. Hij zou deze Republik verzoeken daar *effective control* op te blijven uitoefenen. Hij liet zich niet uit over de rechtmatigheid van de Republik, de aanvaardbaarheid van haar intenties en de daarmee samenhangende bezettingen. Daarover was het oordeel niet aan hem. Dat was géén militaire zaak. Daar ging Whitehall over. Christison wilde aan deze invulling van de onafhankelijkheid diensvolgens zelf geen invulling geven. Hij wilde daarom ook niet treden in de kwestie of deze bereikt moest binnen Nederlands koninkrijksverband en op welke staatsrechtelijke wijze. Hij gaf ook geen termijn aan binnen welke de overeenstemming een feit zou moeten zijn noch op welke wijze de gespreksdeelnemers daaraan ruchtbaarheid zouden geven. Hij wees erop dat de Nederlanders niet moesten proberen te traineren. In dat opzicht stonden ze onder zijn supervisie. Hij zou daarom ook soms onaangekondigd bij het overleg aanschuiven om te kijken waar de deelnemers stonden. Mocht hem blijken dat de Nederlanders de onderhandelingen uit rekolonisatie-overwegingen aan het rekken waren, dan zou hij dat aan Mountbatten rapporteren. Deze had hem al gewaarschuwd dat de Nederlanders het daarop vermoedelijk zouden aanleggen. Hij had met de koloniale bestuurder van voormalig Nederlands-Oost-Java gesproken, Charles Olke van der Plas[33], die had gezegd dat Den Haag er niet over piekerde Java op te geven. Mountbatten had geantwoord, dat hij er op zijn

[33] Charles Olke van der Plas (1891-1977) was een koloniaal topambtenaar, diplomaat en gouverneur van Oost-Java. Hij hoorde typisch tot de vooruitstrevende "Stuw"-groep van Van Mook. Hij had veel begrip voor het nationalistisch streven van de Indonesiërs en meende dat uiteindelijk aan volledige onafhankelijkheid in termen in interne soevereiniteit niet zou zijn te ontkomen. Hij hoopte dat de Archipel deel zou blijven van een rijkseenheidverband, maar hij kon de Indonesische bezwaren om dat nu juist te doen in een Personele Unie onder de Dynastie van het Huis van Oranje goed begrijpen. Hij wilde Nederlandsch Indië herschikken in een Gemenebest-verhouding met het rijk in Europa, waarbij in de Archipel een volledig parlementair systeem op basis van representatieve inlandse volksvertegenwoordig mét politieke verantwoordelijkheid van de bewindspersonen tot stand zou moeten komen. Dat zou de Volksraad kunnen zijn in Batavia. Maar dan zou de Indische Staatsregeling moeten worden vervangen door een Rijkswet, waarin de Volksraad opnieuw gedefinieerd zou moeten worden. Deswege werd hij door de rechtlijnigste kolonialen, zoals die welke zich in de "Vaderlandsche Club" hadden georganiseerd zeer gewantrouwd. Als Hatta en Mook had hij ernstige bezwaren tegen Soekarno in de persoongsgebonden sfeer. Hij zag de man als iemand in machtswellust gevangen. Daarvan gaf hij blijk, zodat na 1950 zijn ambtelijke rol in de Archipel geheel was uitgespeeld. Zie ondermeer: Suzanne Liem, *Mijn grootvader werd ínlandervriendje genoemd'* in: Trouw, vrijdag 17 juli 2020, rubriek "De Verdieping", pp. 4-5, wwww.pelita.nl/fileadmin/user_upload/20200717_Trouw_17_07-2020_print_2_.pdf. Zie verder over de context van deze meningsverschillen: Herman Burgers*, De garoeda en de ooievaar: Indonesië van kolonie tot nationale staat,* e-book, uitgeverij Brill: Leiden, 2010 eISBN 978-90-04-25374-2, pp. 370-406.

beurt niet over piekerde ook maar één Brits soldaat het leven te laten wagen voor een dergelijk doel. Als hij al troepen zou zenden, dan waren die alleen bestemd voor hulp, in de breedste zin, aan ex-krijgsgevangenen en ex-geïnterneerden, ontslagen uit Japanse feitelijke detentie. Als de Hollanders echt zo dwaas zouden zijn dit soort aspiraties in daden om te zetten, moesten ze zelf het bijbehorend personeel maar ophoesten. Maar Londen zou daarbij geen poot uitsteken. Het gesprek, zo had van der Plas gerapporteerd aan Van Mook, had daarop een geprikkeld en vervolgens uiterst onaangenaam karakter aangenomen.[34]

Christison herinnerde vriendelijk doch beslist aan het feit dat de Nederlaanders ondergeschikt bleven aan het Britse *South-East Asia Command*. Zij zouden controles van zijn onderhebbende opperofficieren moeten gedogen en soms faciliteren. Zij zouden alleen op die wijze gebruik mogen maken van de Britse legervoorraden die weer van de USA afkomstig waren en waarvan dat gebruik op een gegeven moment verrekend zou moeten worden. Deze standpuntbepaling zou hij ook kenbaar maken aan Hatta en Soekarno. Dezen zouden zich daarop mogen beroepen bij het opperbevel van Mountbatten. Mocht van misbruik blijken, dan zou Mountbatten met de Republik zelf rechtstreeks in verstandhouding treden. Buiten Batavia om. De Nederlanders dienden er zorg voor te dragen dat Christison daartoe geen aanbevelingen zou hoeven doen.

Alleen onder die voorwaarde konden de Nederlanders erop rekenen dat de Britten hen zouden bijstaan bij de bescherming van de Nederlandse geïnterneerden en de buitenkampers alsmede de inlandse groepen die bij de Nederlandse gezagsuitoefening behulpzaam waren, zoals de Molukkers, de Chinezen, Timorezen, Menadonezen, Soendanezen en Madoerezen. Bij deze groepen zou het Britse militaire apparaat echter alleen in actie komen ten verzoeke van de Nederlanders. Christison kon niet uitmaken welke groepen inderdaad verzet hadden gepleegd tegen de Japanners en of zij zich loyaal hadden betoond tegen de Nederlanders in de bezettingsperiode.

Hij zou de Nederlanders wel *aanzeggen* wanneer hij Britse troepen zou aanlanden. Hij zou ook de plaatsen daarvan opgeven. Het lag voor de hand, dat dat rond de baai van Batavia of in de haven van Tandjong Priok, dan wel in de havenbekkens van Soerabaya zou zijn. Hij verwachtte dat de Nederlanders voorzorgen zouden treffen voor hun ontplooiing. Hij veronderstelde dat ze zouden bewerkstelligen dat geïnterneerden daar verzameld zouden worden om eventeel dóór getransporteerd te worden naar Malakka en de gebieden waar het Britse gezag hersteld was. Zulks ter medische verzorging of repatriëring naar Nederland. Niet, om in Malakka uitgerust te worden tot nieuwe inzetbare Nederlandse militaire formaties die straks weer naar de overwal zouden worden gebracht. Als hij daar lucht van kreeg, zou hij dat moeten verhinderen. De Nederlanders zouden hun transportgroepen moeten opgeven. Daarvoor zouden zij een selectie moeten maken. Niet het Brits militair gezag. Christison zou geen informatie geven over de samenstelling en sterkte van de aan te landen troepen. Hij zou ook geen overleg voeren met Batavia daaromtrent.

Deze *Christison-verklaring* veroorzaakte bij de Nederlanders grote ontsteltenis.[35] Zij zagen in deze verklaring een erkenning *de iure*, rechtens dus, van de Republik. Zij zagen daarin de finale internationale goedkeuring van de regering die Soekarno had doen vormen. Zij meenden dat daarmee eerdere afspraken waren geschonden. Dat specificeerden zij niet. Zij protesteerden via Van Mook bij Christison. Veel bereikten ze daarmee niet, want Christison kon niet veel anders dan

[34] Zie de weergaves van verslagen en telegrammen gewisseld tussen Van der Plas en van Mook enerzijds en Christison en Mountbatten anderzijds; L. de Jong, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog, Deel IIc, Nederlands-Indië III,* Uitgeverij: Rijksinstituut voor oorlogsdocumentatie (RIOD) Staatsuitgeverij 's-Gravenhage, 1986, pp. 631-655.

[35] Zie de diverse reacties op de Christison-verklaring: *1945-1950, Gruwelen der bersiap: moordpartijen op grote schaal, 1942-1950, Acties in Nederlands-Indië*, Gepubliceerd: 28 augustus 2015, geraadpleegd op 11 december 2020, te kennen uit: www.nederlandsekrijgsmacht.nl/index.php/kl/315-overdragen/bersiap/1149-periode-van-de-bersiap#startmoorden.

hij deed: trachten wrijvingen met de Republik te voorkòmen en vooral geen positief jurisdictieconflict te scheppen met de Republik binnen zijn bevelsgebied. Moutbatten zou hem dat kwalijk nemen. Christison had de troepen voorlopig niet. Pas op 29 september 1945 zou hij een detachement van nog geen duizend man Britse, uitgeputte en soms gedemoraliseerde troepen aanlanden te Batavia. Nog later, eind oktober, zou hij een groter contingent aanlanden te Soerabaya, dat onmiddellijk in een heftige strijd zou verzeilen met de opgefokte pemoeda's en nationalisten ter plaatse. Iets waarvan Mountbatten hem had gezegd dat hij dat tot iedere prijs diende te vermijden. Den Haag protesteerde via de civiele kanalen bij Whitehall, dat zich oost-indisch doof hield. Het wilde en kon niet toegeven dat het geen voldoende effectieven kon inzetten en dat het iedere schijn moest vermijden bij de USA te zijn verwikkeld bij een rekolonisatiepolitiek. Truman, de nieuwe USA-president was niet al te genuanceerd in dit opzicht en wantrouwde de oude Europese kolonialen tot op het bot. De verongelijktheid van Batavia en Den Haag schijnt, dat alles overziende, wel begrijpelijk maar onterecht te zijn. Dat geldt ook voor de grief dat Christison niet wilde dat de wat amateuristische Nederlandse oorlogsvrijwilligers te Malakka voorlopig niet over de Straat van Malakka werden getransporteerd. Die hadden het jurisdictieconflict met de Republik alleen maar geprovoceerd. In dit stadium heeft Christison niets gedaan dat vooruitliep op een erkenning de iure van de Republik. Hij heeft voortdurend beklemtoond dat hij slechts feiten vaststelde. Hij gaf geen juridische waardering van die feiten. In dit opzicht heeft Den Haag de beperkingen van een militair bezettingscommandant niet voor ogen willen houden. Batavia bleef steeds, via van Mook, steun eisen van Christison die deze niet mocht en kon geven. De ruzies die Van Mook kreeg met Christison waren begrijpelijk. Van Mook zag Nederlanders mishandeld, getreiterd en beroofd worden. Maar hij had ook moeten begrijpen dat Christison alleen maar uitwassen kon bestrijden.

VI.1.8 De NICA-ambtenaren in Soerabaya

Het leek er in nationalistische Indonesische ogen op dat zich in het centrum van Soerabaya (ook wel: Soerabaja) in oktober 1945 een zich steeds sterker consoliderend bruggenhoofd aan het formeren was voor neokolonialistische machtsusurpatie. Dag-in-dag uit legden vaartuigen aan met nieuwe voorraden en logistieke middelen. Het havenbekken van Soerabaja was destijds uitgediept ten behoeve van de Nederlandse zware kruisers. Het was een spoorweghaven met veel rangeervorken. Er waren goede verbindingen met het Javaanse achterland. Er waren hier en daar steunpunten vooral bemand door Indiase Ghurkha's, beroepsmilitairen van het Brits-Indische leger. Er waren hier en daar ook Shikh's ingeschakeld in militair verband. Zij deden straatsurveillances, bewaakten soms scholen en ziekenhuizen en regelden de verkeerschaos die zich niet regelen liet. Er was op den duur weer een Nederlandse kolonie in het stadscentrum, met een zeker gezinsleven. In de buitenwijken waren de pemoeda's voortdurend actief. Er waren ook nationalistische samenscholingen, waarbij volkstribunen het woord voerden en zo nu en dan de samengedrongen massa tot een waar paroxisme wisten te drijven. Op 15 oktober liep een van deze woelige samenkomsten volkomen uit de hand. Stoot- of stormtroepen maakten zich uit de menigte los en trokken schietend, schreeuwend en brandstichtend centrumwaarts. De Britse soldaten deden er weinig tegen. De Nederlanders verweten Christison dat. Er waren reserves in de buurt, zeiden de Nederlanders. Australische troepen hadden zich vastgezet in eilandengroepen in de Grote Oost. Op Borneo was het tijdelijk Britse militaire gezag geconsolideerd. Daar waren transporttroepen, daar waren ook tanks en carriërs met kanonnen.

Het doel was in Soerabaja Australische en Britse troepen te laten aanlanden en deze een tijdelijke bezetting te laten leggen over Java, dat nog in onrust verkeerde. Het was overduidelijk dat het Nederlandse koloniale gezag op deze golven zou gaan meesurfen; vanuit Batavia wás dat via de Straat Malakka al gebeurd. Het doel was: het voorlopige gezag van Nederland te herstellen. Huib van Mook zat al in Batavia, in het paleis van de gouverneur-generaal. Hij had bij de RAPWI-centra al waarnemers geïnstalleerd met een gemilitariseerde status. Een soort Nederlands Militair Gezag, maar dan onder de supervisie van de gouverneur-generaal. Vanuit Australië kwamen vergelijkbare gemilitariseerde ambtenaren naar de Archipel, aangeduid als NICA-

bestuursambtenaren. *Netherlands Indies Civil Administration-employees*.[36] Ze zouden tijdelijk de burgerlijke gezagstaken waarnemen in afwachting van verdere ontwikkelingen op staatkundig gebied.

De NICA-organisatie was in april 1944 opgezet. Ze zou onmiddellijk opgedoekt worden, als het geregelde civiele gezag hernomen zou zijn. Maar net als in Nederland werden deze gemilitariseerde ambtenaren gewantrouwd door hun onderdanen, de geadministreerden. Zou dit Militair Gezag zich eigenlijk wel ontbinden? Zou het niet stomweg het regeringsgezag uiteindelijk aan zich trekken? Net als de generaal Kruls die maar wát veel schik had in zijn enorme staven vol omhooggevallen kapiteins, majoors en luitenant-kolonels vonden de nieuwe officieren het wel erg leuk om geüniformeerd de gebraaien haan uit te hangen en ook nog eens te kunnen beschikken over de immense *USA-supplies*. In Soerbaja kwam een sfeer te hangen, niet ongelijk aan die te Eindhoven na achttien september 1944 tot en met april 1945. Wat was het toch fijn om bij het Militair Gezag te zijn. Daarbij waren er ook nog inlanders die angstig wegdoken voor de majoor met zijn glanzend witte uniform, zijn in camouflage tinten geverfde Buick en zijn nieuwste inlandse aanwinst die kirrend giechelde om de onbegrepen wietsen van de joviale officier die met de fooi niet karig bleek. Een overwinnaar, dat zag je zo. *Toewan Besar Goentur*. Het NICA stond onder direct bevel van Huib van Mook die het practisch liet uitoefenen door Raden Abdul Kadir Widjojoatmodjo, een hoogadellijk Javaan. De oude tijden, *Tempo Doeloe*, schenen weerom.

VI.1.9 De zienswijze van de Nederlandse ondernemers met diepte-investeringen in de Archipel

Philips, BPM, Billitonmaatschappij, Deli-maatschappij, de Suikerunie, de Margarine-Unie: dat alles zou straks vast genationaliseerd worden door de regering van die Republik, dat waren immers allemaal communisten. De Nederlandse regering zou wel niet ingrijpen: dat waren socialisten, die ministers, Schermerhorn en Drees waren lid van een club die de Partij van de Arbeid heette. Dat was gewoon de oude Sociaal-Democratische Partij van Troelstra, maar nu geleid door de voormalige leider van de rode Arbeiders Jeugd Centrale, Koos Vorrink. Die waren altijd heimelijk voor nationalisaties geweest en een geleide staatseconomie. Die zagen nu hun kans. Daarom moest nu onmiddellijk pressie uitgeoefend worden op het kabinet, want dat ging daar helemaal verkeerd in dat Nederlandsch Indië. Een aantal grotere ondernemers organiseerde zich tot een buitenparlementaire lobbygroep om de inzet van Nederlandse troepen in de Archipel te intensiveren en versnellen. Een van de drijvende krachten was Paul Rijkens[37], de directeur van de multinational Unilever, gevestigd in Londen, die in de Indonesisch regio grote belangen had vanwege de teelt van lijnzaadolieplanten. Hij had in Londen een enorm netwerk opgebouwd ten behoeve van de Nederlandse belangen die verscholen zaten in multinationals die statutair vaak opereerden buiten Nederland. Bij de Partij van de Arbeid waren de Nederlandse industriële belangen niet veilig. Het roer moest om. Nederland trad veel te passief op. Het liet de teugels slippen. Rijkens zoch nu heimelijk de steun van invloedrijke politici zoals Carl Romme en Piet Oud.

---

[36] Zie ondermeer: Gilles Bertus, *SOERABAJA IN DE VROEGE REVOLUTIE, De gewelddadigheden tegen Nederlanders en Indo-Europeanen in Soerabaja halverwege oktober 1945*, Bachelorscriptie geschiedenis dd 19 maart 2014, Universiteit Utrecht, Downloads/Geweld%20in%20Soerabaja20%(Igitur)%20(1).pdf

[37] Paul Carl Rijkens, 1888-1965. Hij was zoon van de margarinefabrikant Luppo Rijkens. Hij begon zijn loopbaan bij de margarinefabriek van zijn vader die opging in het concern van Samuel van den Bergh, die een van de belangrijkste margarineproducenten was van Europa. In 1927 voegde Van den Bergh zich met zijn concurrent Anton Jurgens te Oss aaneen tot de Margarine-Unie. In 1930 ging dat concern samen met het bedrijf Lever Brothers te Londen. Het ging als holding de naam Unilever voeren. Het ontwikkelde nog vele andere voedselprodukten en reinigingsmiddelen, waarvoor lijnzaadolie en klapperolie substantiële bestanddelen vormden. Zo werden nevenvestigingen waar deze producten geteeld werden in de Archipel in de dertiger jaren noodzakelijk. Rijkens zelf beheerde langere tijd de margarinefabriek van die naam aan de Nassaukade in Rotterdam die nog de oude firmanaam Van den Bergh & Jurgens voerde. Daar bevindt zich naast de productieafdeling ook het Unilever hoofdkantoor in het gebouw De Brug.

Oud (1886-1968)[38] was nog wel lid van die nieuwe partij van de Arbeid, maar met steeds meer tegenzin. Hij was sedert 1938 burgemeester van Rotterdam. Hij was tevoren minister van Financiën geweest in het tweede kabinet Colijn (1933-1937). Hij was steeds meer in het spoor van Colijn gaan lopen. Oorspronkelijk was Oud Vrijzinnig Democraat, lid van de VDB, de Vrijzinnig Democratische Bond. Maar op den duur was hij volledig aanhanger geworden van Colijns conservatief liberale economische politiek. Hij was diens visie over de noodzaak van het koloniaal beheer van de Archipel via een gecentraliseerde economische politiek, voornamelijk gericht op ingrijpende bezuinigingen, tot de zijne gaan maken. In 1937 was er tussen Ouds visie in dit opzicht en die van de klassieke Liberale Unie nauwelijks nog verschil te bespeuren. Thans, in 1945, ergerde Oud zich mateloos aan de opstellingen van Schermerhorn, Drees en Van Mook die wel degelijk autonomie wilden voor de Archipel. Dat kon Nederland beslist niet hebben, oordeelde Oud. Hij bekeek die kwestie vooral uit het oogpunt van de Rotterdamse havenbedrijven. Die hadden de Oost dringend nodig. De beurtvaart moest zo snel mogelijk hersteld en geïntensiveerd worden.

Hij zag veel in Rijkens' positionering ten behoeve van het Nederlandse bedrijfsleven dat zo snel mogelijk zijn Indische concurrentiepositie van vóór 1927 moest zien te herwinnen. Dat zou buitenlandse deviezen leveren. Dat was de injectie die Herrijzend Nederland op korte termijn nodig had. Anders zou het als staat niet meer kunnen bestaan. Dat was destijds een algemeen gevoelen onder de Nederlandse bevolking. Oud was een staatsman van aanzien op dat moment. Het was voor Drees en Schermerhorn een teken aan de wand dat Oud samen met Romme steeds vaker in verstandhouding trad met de groep waarvoor Rijkens zo duchtig lobbiede. Oud liet, voorlopig binnenkamers, blijken, dat hij zich ook steeds minder bij de Partij van de Arbeid thuis voelde. Dat was geen doorbraakpartij die "vernieuwd" was. Dat was stomweg de oude Sociaal Democratische Arbeiders Partij van vóór de oorlog, met de Rode Vlag en de zang van het "Morgenrood"op de lippen. Met die afschuwelijke volksmenner Koos Vorrink als aanvoerder. De ex-leider van de Algemeene Arbeiders Jeugdcentrale "De Rode Valken" als principaal revolutionair populist die mét de communisten Nederland naar de afgrond zou leiden.[39] Als dat niet terstond veranderde ging Nederland bankroet. Oud dreigde met een aanmerkelijke afscheuring van het ledenbestand. Hij zou stellig, bij voortgezette koers van Schermerhorn, een nieuwe partij stichten op neo-liberale grondslag. De ontwikkelingen te Java zouden daartoe aanleiding kunnen geven. En zo zou het gebeuren.

---

[38] Zie: H.J.L Vonhoff, *Bewegend verleden. Een biografische visie op prof. mr. P..J.Oud*., Uitgeverij: Samson: Alphen een den Rijn, 1969, heruitgave door Wolters Kluwer Nederland BV ISBN 978-9014-016023. Zie: O. Vries, *De Vrijzinnig-Democratische Bond als factor in de Nederlandse politiek (1917-1933),* opgenomen in het tijdschrift (LCCNnr 92648594/ OCLCnr 984364362) Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden, Uitgegeven vanwege het Koninklijk Nederlands Historisch Genootschap jrg 99 afl 3 pp. 444-469.

[39] Het merkwaardige was dat Vorrink juist op dat moment , waarin de boedel van Nederland volstrekt desolaat was, voor een ultiem behoud was van het Nederlands koloniaal areaal binnen het koninkrijksverband. Weliswaar voorlopig. Maar dat had de SDAP vóór de oorlog ook altijd als standpunt ingenomen, mede in verband met de financiering van een sociaal zekerheidsstelsel. Het was dus een typisch SDAP-standpunt, dat de socialisten consequent hadden uitgedragen. Oud stelde dat precies tegenovergesteld voor. En met succes, koloniale radicalisten waren daarom bereid Vorrink te liquideren ter inleiding van een staatsgreep tegen de grondwettelijke regeringsmacht. Zij waren zelfs bereid om samen met Sjoerds Gerbrandy, de ex-oorlogspremier te Londen en op dat moment Tweede Kamerlid voor de Anti-Revolutionaire Partij en de verzetsheld Erik Hazelhoff Roelfzema, de befaamde "Soldaat van Oranje" een gewelddadige coupe via een militaire junta te plegen tegen het kabinet Drees/Van Schaik. Dat zouden zij, voltallig, overvallen in de zaal aan het Plein 1813 waar in die jaren placht vergaderd te worden door dit college. Daarvoor waren al militaire toebereidselen getroffen in 1947. Datum: 24 april van dat jaar. In Nederland zou de staat van beleg worden afgekondigd en de tweede man van de strijdkrachten in Indië zou daar de macht overnemen: de generaal-majoor Buurman van Vreeden of de generaal-majoor Engles.Deze staatsgreep werd beraamd via het Comité Handhaving Rijkseenheid, waarover hierna meer.De coupe mislukte. Een overvalploeg belde aan bij Vorrinks Amsterdamse bovenwoning. Vorrink bleek niet thuis.Daarin bleek het staatsgreepscenario niet te voorzien. Zie: Sytze van der Zee, *Harer Majesteits loyaalste onderdaan. François van 't Sant 1883-1966*, Uitgeverij de Bezige Bij Amsterdam: Amsterdam, 2015 ISBN 978-902349-6854.

Bij de verkiezingen van 1948 zou Oud dat dreigement, met subsidies vanwege de groep-Rijkens, in realiteit omzetten. Maar op 4 oktober 1947 was hij al met meerdere oud-leden van de Vrijzinnige Democratische Bond bezig in een Comité ter voorbereiding van een Democratische Volkspartij actief in het politieke krachtenveld. Hij passeerde Drees rechts, terwijl Paul de Groot dat links deed. Dat zou de Partij van de Arbeid veel stemmen kosten en buitengewoon onzeker maken bij haar standpuntbepaling over de ontvoogding van de Archipel. De groep-Rijkens stelde voor Ouds externe wervingcampagnes vanaf 1947 behoorlijk wat gelden beschikbaar. De verkiezingen zouden dan ook, tegen aller verwachtingen in, juist voor de Partij van de Arbeid niet best aflopen. Op de katholieken was die partij nu echt iedere greep kwijt. Terwijl ze daar aanvankelijk wel op had kunnen en mogen rekenen. De nieuwe VVD (Volkspartij voor Vrijheid en Democratie) zou Drees persoonlijk bestrijden in een voor Nederlandse begrippen ongemeen heftige campagne. Daarbij speelde Dirk Stikker, een Heineken-directeur, en ook een grootondernemer in Java, een belangrijke rol. Stikker zou minister van Buitenlandse Zaken worden op het hoogtepunt van het dekolonisatiedrama. En Drees in de publieke opinie bepaald niet sparen. Het maakte Drees nog onzekerder dan hij al was in de dekolonisatiepolitiek. Soms waren zijn opstellingen als premier daardoor niet meer te volgen.[40]

VI.1.10 Moordpartijen in en rond Batavia/Jakarta

Bij de eerste aanlandingen van de Britten in noord-oostelijk Java in de haven van Tandjong Priok startten de ongeregeldheden in Batavia-stad tegen de Nederlanders die zich daar weer gevestigd hadden. Vanaf 7 oktober werd in Batavia door pemoeda's opgeroepen tot een boycot van Europeanen, in winkels, in het openbaar vervoer, op pleinen en in straten, in publieksinstellingen. Daarna werden met barricades blanke wijken afgegrendeld. Daarop verrichtten bendes huiszoekingen. Daarbij werd flink geplunderd. Maar de woelingen werden excessiever. In de avondlijke en nachtelijke duisternis schalde de herkenningskreet "Bersiap!" ("Wees paraat!") steeds vaker door de straten en stegen en klonk het gekraak van ingetrapte deuren, kozijnen en het gegil van vrouwen die kennelijk met geweldpleging werden aangepakt. Politie was niet beschikbaar. Er waren wel een soort ordehandhavers. Maar die faciliteerden eerder de pemoeda's dan dat zij de bedreigden trachtten te beschermen. De soldaten van het KNIL zaten nog steeds in Japanse krijgsgevangenschap[41]. Wanneer daaraan een eind zou komen wist niemand. De koloniale overheid was er wel, maar gaf daarover geen inlichtingen. Vermoedelijk omdat zij het óók niet wist. Dat wilde zij dan weer niet toegeven. De openbare verlichting was

[40] Zie Ad van Liempt, *Na de bevrijding*, a.w., pp. 286-301. Wat Drees vooral parten heeft gespeeld is, dat hij Beel als Hoge Vertegenwoordiger van de Kroon gewoonweg toch zijn gang heeft laten gaan bij het ontketenen van de Tweede Politionele Actie. Drees wilde deze operatie eigenlijk niet. Hij zag haar als een koloniale agressieoorlog. Hij had Beel opdracht moeten geven ervan af te zien. Hij wist dat Beel dat zou weigeren. Die insubordinatie had Drees moeten beantwoorden met onmiddelijk telefonisch en telegrafisch ontslag. Drees deed daarentegen het tegendeel: hij maakt Beels aanvalsorder tot kabinetsbeslissing. Zie: Officiële Bescheiden betreffende de Nederlands-Indonesische betrekkingen 1945-1950, XX Vols, Uitgeverij: Staasuitgeverij en drukkerij (SDu) Den Haag: Den Haag, 1972, Deel 10 pp. 197. Hij deelde het standpunt van Beel na een langdurige telefonade. Achteraf is gesteld dat Drees toch moeilijk anders kon. Maar als Beel meteen ontslag had gekregen, was Spoor niet gemachtigd geweest om de vijandelijkheden te openen: hij had geen daartoe bevoegde opperbevelhebber gehad. Dan had Drees het uitstel gehad ter bezinning en ter feitelijke plaatsopneming in persoon, waar hij eerder zo sterk op aangedrongen had. Beel kon daarom laten weten aan Washington dat hij het totale kabinet achter zich had. Dat begreep de USA niet. Hoe was het nu toch mogelijk dat de Nederlandse socialisten een veroveringsoorlog begonnen tegen inlanders? Drees durfde een kabinetscrisis niet aan. Omdat hij duchtte dat hij zijn sociale zekerheidswetgeving niet zou kunnen voortzetten. Dat was zelfs voor de labour-man Clement Attlee, de premier van het Verenigd Koninkrijk, niet meer te volgen. Drees is terstond nadien naar de Archipel vertrokken. Hij heeft daar moeten vaststellen dat Beel had gehandeld als marionet van Spoor. Beel nam nu toch ontslag en tussen de katholieken en socialisten kwam het niet meer goed. Maar het kwaad was nu geschied.

[41] Vermoedelijk op dit moment tweeënveertigduizend man, verspreid over diverse lokaties die in Batavia in ieder geval niet bekend waren. Batavia deed ook weinig voor hen, omdat het koloniale gezag niet wist, waar ze te laten en wat ze met hen zou doen. Logistiek voor opvang had ze op dat moment niet. Aanvragen bij de Britten zouden op dat moment ook weinig zin hebben. Die hadden toen voor hen eigen troepen nauwelijks genoeg.

niet veel zaaks, het telefoonnet deed het meestal niet. De pemoeda's concentreerden zich eerst op de behuizingen van vooraanstaande Nederlanders die eerst gemarteld en vermoord werden. Hun lijken werden vaak gedumpt in Het Molenvliet, nog één van de grachten die destijds op last van Coen gegraven waren. Ze bleven dagen drijven, steeds opzwellend en overdekt door vliegen. Maar ook Indo's, Ambonezen en Brits-Indiërs alsmede Chinezen moesten het al spoedig ontgelden. Vaak werden zij in stukken gesneden met kapmessen, het beruchte tjing-tjangen. Maar ook het doorrijgen met bamboesperen was een methode om het slachtoffer langzaam te laten doodbloeden. Door de nationalisten in beschermende hechtenis genomen Nederlanders werden met de dood bedreigd. De uitvoering van een moordplan kon pas op het laatste nippertje verijdeld worden. De Britten stelden soms soldaten ter beschikking ter bescherming, maar zij hadden nog niet voldoende troepen om daarvoor in te zetten.

De Nederlanders kregen aanzegging zich niet te veel in het openbaar te laten zien en zich overigens ook zo min mogelijk te doen gelden. Wat de pemoeda's nu precies bewoog en hoe ze georganiseerd waren, was niet aanstonds duidelijk. Pas nadat te Soerabaya excessen op grote schaal hadden plaats gehad – zie hieronder – begon het Nederlands gezag zich daarmee wat professioneler bezig te houden, mede op aandrang van de Britten, die vonden dat de ordehandhaving voorlopig primair een zaak was van het koninkrijk en niet van Londen. Tot dan toe had dat gezag zich er vanaf gemaakt met de vaststelling dat het hier tijdelijke verschijnselen betrof van incidentele relschoppers waartegen particulier krachtdadig optreden volstond. De Nederlanders moesten zich maar voorlopig in burgerwachten organiseren, ze konden niet verwachten dat het voormalig koloniale gezag onmiddellijk zijn personeel en logistiek op orde zou hebben. De te Batavia woonachtige of verblijvende Molukkers hebben zich inderdaad maar georganiseerd in een soort private weerkorpsen of bewapende stormbrigades.

De Molukkers hadden een langdurige traditie, zoals al aangegeven, als prima militairen in de expeditionaire manisee-brigades bij de uiteenlopende pacificatie-operaties van het koloniale gezag in de gehele Archipel. Bij de Atjeh-expedities bleklen ze ook vaardig in de guerilla-tactiek. Daar waar zich in Batavia een geharde wachtmeester van Molukse herkomst bereid toonde een harde kern van eilandgenoten om zich te vormen, hebben deze strijdgroepen zich uiterst bekwaam getoond om huis, have, gezin en goed te verdedigen en moorden tegen hun bevolkingsgroep te vergelden. Deze Molukkers moesten ook wel. Zij waren bij uitstek het doelwit van het rampokken en het moorden van de pemoeda's. En zij hadden van het blanke gezag vrijwel niets te verwachten. Integendeel, meermalen stieten deze strijdgroepen op onbegrip en tegenkanting juist van blanke zijde. Het was eigenrichting, zo vermaande dat gezag, ze moesten leren wat te verdragen en bovendien was het tijdelijk en niet zo erg. Bovendien waren de pemoeda's doorgaans niet bewapend, zo stelde dat gezag, de Nederlanders konden ze gemakkelijk de baas, het was ook een zaak van zelfbewustzijn. Een grote bek, luidruchtig en welbespraakt, zou wonderen doen. Aan de overkant van de Straat van Malakka stonden oorlogsvrijwilligers te popelen om over te komen en politietaken waar te nemen. Tot die tijd zou zelfredzaamheid passen. Gelukkig hebben deze Molukse milities zich niet in de luren laten leggen en maar het recht in eigen hand genomen, in welgeorganiseerd verband. Niet kan ontkend worden dat zij bij vergeldingsacties soms dóórsloegen, waarbij een moord op een Europeaan of Molukkers met een veelvoud werden vergolden: zij misachtten wraak niet als een onverantwoordelijke emotie. Soms deden de blanken aan deze strijdgroepen mee, omdat er geen andere mogelijkheid was de wijk waar ze woonden te beveiligen. Maar dan was steeds weer het probleem dat zij de autoriteit van de zo ervaren Molukse wachtmeester niet wisten te aanvaarden. Bij hun eigen blanke gezag hoefden ze dan niet aan te komen. Dat gezag ontkende dat de strijdgroep nodig was geweest of dat de geweldpleging onvermijdelijk was.

Deze houding, ter camouflering dat dat gezag geen begrip had van de omkering in de volksgemoedstoestand en van de feitelijke krachtsverhoudingen – de pemoeda's bleken wel degelijk over vuurwapens, ammunitie en exoplosieven te beschikken, gekocht of gejat van de Japanners – is het gezag te Batavia veel te lang blijven volhouden, uiteraard uit een onwezenlijke

prestige-opstelling. Ook nadat Nederlanders tussen 1946-1949 en masse genoodzaakt werden om, al dan niet tijdelijk, terug te gaan naar het moederland. Verder is dat gezag veel te volhardend geweest in de voorspiegeling dat men na een periode van verplaatsing of terugleiding *in patria* weer zou kunnen terugkeren in de Archipel om daar het oorspronkelijke bestaan in harmonie met de inmiddels gekalmeerde Indonesiër te vervatten, met meer soliditeit dan voor 8 maart 1942 mogelijk was geweest. Met de geweldpleging van de bersiappers liep het al bij al wel los. Dat was het regeringsstandpunt. In dit opzicht is de Nederlandse overheid moedwillig ziende blind geweest, want deze dwaling was al binnen zeer korte tijd noch onoverwinnelijk noch verschoonbaar. De feiten logen er al gauw niet om: het rampokken en moorden zou drie jaar tot een dagelijks levenspatroon gaan behoren op verschillende lokaties, steeds met een herkenbaar patroon en makkelijk te traceren motieven. Dat deze overheid die beleidslijn is blijven vasthouden heeft te maken met de burgerrechtelijke aansprakelijkheden die eruit voortvloeien wanneer een civiele overheid zich buiten staat stelt haar primaire onherleidbare soevereine taak waar te maken: de publieke sluitende handhaving van de openbare orde, veiligheid en rust aan de rechtmatig ingezetenen. Die kunnen deze nalatigheid echt wel als onrechtmatige overheidsdaad beschouwen, wanneer zij daardoor aantoonbare schade hebben geleden. Die daad kunnen zij door de burgerlijke rechter in dit perspectief laten beoordelen. De rijksoverheid zou dan daarvoor wel aansprakelijk kunnen worden gesteld. Maar door het tijdsverloop zou het oorzakelijkheidsverband tussen nalatigheid enerzijds en en schadestaat anderzijds niet makkeijk (meer) aantoonbaar zijn.

VI.1.11 Bersiaptijd te Bandoeng

Vanaf 12 oktober deden zich ook in en rondom Bandoeng vergelijkbare geweldplegingen voor door pemoeda's, ingeleid door oproepen tegen de blanken, soms via pamfletten en soms gesteld in termen van etnische zuiveringen ("Indonesië voor de Indonesiërs"; "Dood aan de blanken!"). Die gelijktijdigheid en vergelijkbaarheid met acties te Batavia maar ook in Soerabaya (zie hieronder) maakt het onwaarschijnlijk dat deze bersiap-acties niet zijn georganiseerd door het hoger gezag dat zich ook identificeerde met de Republik. Vanaf genoemde datum was het parool dat Indonesiers Nederlanders en Indo-Europeanen in beschermende bewaring moesten nemen wanneer zij werden aangetroffen op plaatsen of in regio's waar de Republik *effective control* kon uitoefenen. Het feit dat degenen die deze bewaring gelastten geen aanstelling hadden vanwege de Republik lijkt weinig relevant: de Republik had immers op dit moment nog geen hiërarchieke ambtelijke organisatie. Het startte met de detentie van mannen en jongens van blanke herkomst. Dat is ongetwijfeld gebeurd om te voorkomen dat deze gewapenderhand zich zouden gaan verzetten tegen de Republik. Later zijn ook blanke vrouwen en kinderen in deze bewaring genomen. Dat is stellig gebeurd om hen tegen aanrandingen te beschermen. De bewakers bij deze bewaring waren voorzien van wapens, onmiskenbaar uit Japanse voorraden afkomstig. Deze bewakers voerden soms ook patrouilles uit. Maar die strekten niet tot bescherming van de blanke. A.F.R. Ruyter de Wildt, vóór de oorlog hooggeplaatste in een suikerfabriek op Oost-Java heeft zijn bevindingen dienaangaande in een dagboek bijgehouden.[42] De Wildt was, zoals bijna iedere blanke, door de Japanners in internering genomen. Dat was een standaardbejegening, die overigens niet in overeenstemming was met het bezettingsrecht, zoals gecodificeerd in diverse annexen behorend bij het Landoorlogreglement-1907 dat óók Japan had getekend bij de Tweede Haagsche Vredesconferentie.

De Wildt beschrijft dat hij, nadat de capitulatie van Japan op 15 augustus in zijn kampement bij Tjimahi in de omgeving van Bandoeng bekend was geworden, besloot de straat op te gaan. Zijn kamp wist pas op 22 augustus 1945 van die capitulatie. De Wildt vroeg zich af, wat dat voor hem

[42] A.F.R. Ruyter de Wildt, Handgeschreven Kampverslag van 8 december 1941-1 maart 1946, Archief Nederlands Instituut voor oorlogs-, Holocaust- en Genocidestdies, hierna ook: NIOD onder invoernummer 401, nr 49, relaterende ooggetuige-belevenissen vanuit en rondom de kampen Benteng Ngawi 14 september 1943 tot 10 februari 1944; Tjimahi IV 10 februari 1944 tot 5 maart 1944; Militair Hospitaal 5 maart 1944 tot 21 april 1945; Baros II 1 april 1945 tot 1 september 1945.

persoonlijk zou betekenen. Hij besloot derhalve eens buiten het kamp een kijkje te nemen. In Bandoeng was het bijna alle dagen markt. Daar zou hij zijn licht opsteken. Hij werd wel nagekeken, maar niet gemolesteerd. Wel scheen het zo te zijn dat Mountbatten blanken had geadviseerd zich niet in het publiek domein te begeven. Europeanen liepen de aanmerkelijke kans aangevallen en mishandeld te worden. Voorlopig merkte De Wildt daar niets van. De eerste Britten landden aan bij Batavia en Soerabaya. Dat was pas eind augustus. Er was geen reden tot ongerustheid. Kennelijk zou het Nederlandse gezag volgen. Hoe het zich zou doen gelden wist De Wildt niet. Hij kon er zich niet veel bij voorstellen, zolang het KNIL er niet was.

Hij merkte dat de inlanders vijandiger werden naarmate méér Britten bij Batavia zich ontscheepten. Hij zag strijdgroepen, gewapend met messen, stokken, bamboesperen. Hij zag nu ook de rood-witte vlaggetjes van de Republik. Hij zag ook spandoeken. Die kon hij niet lezen. Maar hij dacht wel dat er, zolang er geen effectief westers gezag was, flink geplunderd zou gaan worden. Hij had weinig. Maar dat weinige wou hij houden. Hij besloot alleen nog in uiterste noodzaak naar Bandoeng te gaan. Hij veronderstelde niet dat de desa- of kampongschoffies politieke aspiraties hadden. Dat bleek nu wél het geval te zijn. Hij nam waar dat veel van de individuele bendeleider afhing. Die ronselde kennelijk onder aanvurende oproepen deze schoffies en kon ze leiden, waarheen hij wilde en ze laten doen wat hem voor ogen stond. Waren zij islamitisch geïnspireerd door *Hizbullah*-leiders of aanhangers van *Sabillilah* dan kon het rampokken, het willekeurig plunderen, in mishandeling en moord uitlopen. Deze groepen waren gespecialiseerd in een soort rituele slachtingen van blanken. Dat werd ingeleid door afranseling met gloeiende ijzerstaven, het afsnijden van geslachtskenmerken en het afsnijden, uiteindelijk, van de hals. De lijken werden bij voorkeur in publieke waterputten geworpen, of gedumpt in kali's dan wel watergangen. Deze groepen schenen vooral het drinkwater van de inlanders op die manier te vergiftigen voor de aankomende maanden.

Bij meer ordinaire criminele bendes was dat risico niet zo groot. Een verschil in organisatiegraad was er niet, laat staan dat deze groepen, die men ideologisch gemotiveerd zou kunnen noemen, geüniformeerd waren, onderworpen waren aan een soort tucht, en opereerden in een extern kenbaar hiërarchisch verband. Er was eigenlijk geen echt verschil met de losgeslagen criminele jongeren, alleen werden die door materieel winstbejag gedreven. Dat maakte hen minder vatbaar voor excessieve operaties. Plunderen was aan beide groepen zonder meer gemeen. Beide groepen trachtten de hand te leggen op Japanse wapendepots. Beide bedreven steeds excessiever geweld tegen burgers. Beide waren er op uit restauratie van het koloniale gezag te voorkòmen.

Zoals Rob Cassuto, ook een ooggetuige van deze Bersiap-geweldspiraal, verhaalt, heeft het tot eind december 1945 geduurd voordat een zekere minimale openbare rust en veiligheid terugkeerde in Bandoeng.[43] Zijn verhaal lijkt veel op dat van De Wildt. De publieke rust is ver te zoeken. De Republik staat gelijk aan anarchie, morele chaos en de macht van de sterkste. Openbare veiligheid voor de burgers? Batavia geeft eigenlijk niet thuis. De Britten moeten dat borgen. Ghurkah's moeten de Indo-gezinnen bewaken. Het Nederlandse gezag, voorzover aanwezig, bekommert zich niet veel om Indo's. Daar hoort het gezin Cassuto niet toe. Maar zijn moeder is Joods. Ze lijkt niet-Europees. Donkere ogen, ravenzwart haar. Als kleuter komt Rob in een volledig vuurgevecht terecht waarbij zijn kinderstoeltje versplinterd wordt. De Ghurka's hadden zelfs assistentie van Japanse tanks moeten aanvragen. En die kwamen knarsend

[43] Rob Cassuto, *Bersiap in Bandoeng*, geplaatst op 11 augustus 2019 op de site Java Post onder de rubriek De Rapwi en het Rode Kruis in oost-Java wwww.javapost.nl/2019/08/11/bersiap-in-bandoeng/ bezocht op 13 december 2020. Zie ook: Rob Cassuto, *Indië-Scheveningen-Indonesië, de tocht van een gezin door de veertiger jaren van de 20e eeuw*, Uitgever: Rob Cassuto, ISBN 9789-09902-84408, 2015. De positie van de Molukkers in deze bersiaptijd wordt indringend behandeld door: T. Lingsma, *Het verdriet van Ambon*, Uitgeverij Balans: Amsterdam, 2008, ISBN 978-90501-89286. Zie verder op de site Indische Kamparchieven, www.indischekamparchieven.nl/nl/bezetting-en-bersiap/bersiap onder "bersiap".

aangerold om de pemoeda's die door het dolle héén waren uiteindelijk terug te drijven uit de woonwijk waar het gezin, waarvan Rob deel uitmaakt, woont.

VI.1.12 Moorden te Koeningan, Brastagi, Balapoelang, Djamboe en elders

Het wijdverspreide patroon van vergelijkbare geweldplegingen en moordpartijen over heel Java mét de daarbij behorende gefaseerde geweldspiraal maakt het waarschijnlijk dat de Republik toch middellijk daarbij centraal coördinatie-punt geweest is. In de zelfde tijd komt te Koeningan een moordpartij op Europeanen voor. Daarbij worden eerst twaalf Europeanen op de *pasar* publiekelijk aan een schandpaal genageld. *Masjoemi*-aanhangers mogen ze mishandelen, bespuwen en bespotten. Daarna worden zij overgebracht naar een detentiecentrum, maar tijdens het transport worden zij aangevallen door een opgezweepte menigte. Slechts enkelen bereiken levend de gevangenis. Dat wordt de andere dag herhaald bij elf Europeanen. Het wordt daarna een lynchpartij. De lichamen worden in een kuil gestort. Sommigen worden daarbij levend begraven. Bij Brastagi en Balapoelang gebeurt iets dergelijks. Twee kinderen zijn hierbij, die na de mishandelingen toch nog niet dood zijn. Hun schedels worden gekraakt. Zo gaat het ook te Djamboe. Daar vindt een patrouille-eenheid een massagraf met zeventien getjing-tjangde Europeanen. Te Cheribon worden zesentwintig Chinezen aldus vermoord. Daarbij ook kinderen. Hierover wordt bij het koloniale gezag rapportage gedaan. De verslagen over deze moordpartijen zijn legio. De meeste worden niet verder in behandeling genomen. De redenen daarbij zijn verschillend. De lijken zijn onherkenbaar. De daders kunnen niet getraceerd worden. Er is te weinig personeel aan de zijde van het koloniaal justitieel gezag. Zelfs als wel de namen van de slachtoffers bekend zijn, en ook de wijze van optreden van de daders herkenbaar is en toegerekend kan worden aan een welbepaalde groep, besluit Batavia toch tot sepot, het afzien van opsporing, vervolging of buitenvervolgingstelling. Het veroorzaakt bij de bloed- en aanverwanten die nadien, vaak gedwongen, naar Nederland hebben moeten verhuizen met de jaren grote postttraumatische stress. Bij hen wier moederland nooit in Europa heeft gelegen, en die hun verhalen ook niet kwijt kunnen in hun sociale omgeving, leidt dat tot blijvende psychische afwijkingen. Ze zijn niet geschikt meer om in de geïndividualiseerde westerse samenleving overeind te blijven en eindigen als geestelijke wrakken.

VI.1.13 Het bloedbad van Soerabaja als katalyserende factor in okober 1945

De kamponggemeenschappen in de buitenwijken van Soerabaya zagen deze reconsolidatiepogingen met zorg aan. Ze zagen overigens ook de anarchie die de pemoeda's in het centrum plachten te stichten met gelijke gevoelens aan. Het was duidelijk dat de Britten geen menskracht konden inzetten om de publieke orde adequaat te verzekeren. De kampongbewoners merkten ook wel dat hun schamele eigendommen en bezittingen niet echt veilig waren, als de pemoeda's het weer eens op hun heupen kregen. Overigens hielden de pemoeda's zich bij plunderingen vooral onledig in het stadscentrum, bij de haven. In de kampongs was niet veel voor hen te zoeken. Het ging hen vooral om westerse luxe goederen. Die vroeg om de klandizie van hun proletarisch winkelen. Niettemin voelden de kampongers zich in toenemde mate bedreigd. Ze zetten derhalve burgerwachten op. Die moesten gediscplineerd worden, bewapend en in zekere zin politieel getraind. Ze waren niet bedoeld, in oorsprong, om zich collectief tegen de blanken te richten. Ze waren er uit overwegingen van buurtpreventie. Het centrale officiële gezag deed nu eenmaal niets aan de verzekering van de rust in de kampongs. Dan moet je je zelf wel behelpen. De burgerwachten van de diverse wijken namen uiteraard met elkaar contact op en maakten afspraken voor samenwerking als de boel in de wijken uit de hand zou gaan lopen. Alles bij elkaar waren er aldus een grote groep mannelijke Soerabayanen in de valavonden doende met trainingen en vooral met uitvoeringsoperaties van eventueel collectief optreden in het centrum, om te voorkomen dat de vlam in de pan zou slaan, wanneer de bevolkingsconcentratie aan blanken daar zou toenemen. Niet, dat zij in dit stadium al uit nationalistische motieven tegen de blanken waren of tegen de Britse soldaten. Maar ze zagen, dat de Britten steeds meer blanken vanuit de binnenlanden naar dat centrum transporteerden. Blanken, die overduidelijk onderkomen waren en weinig te missen hadden, vooral moeders met vaak bijna verhongerde

kinderen. Het ging dan ook om mensen die drie jaar lang in Japanse internering hadden gezeten. De Britten stelden deze personen openbare gebouwen ter beschikking ter tijdelijke huisvesting, verpleging en medische onderzoeken. De kampongbewoners zagen wel, dat de blanken, in déze concentratie en déze samenstelling veel steun en heul bij elkaar vonden, zich weer sociale eigendunk toematen, en een zekere voor de inlander hoogst pijnlijke arrogantie begonnen te ontwikkelen, des te schrijnender omdat ze dat onbewust deden, maar niettemin elkaar daarin voortdurend versterkten. Men noemt zoiets *sociale resonantiewerking*. Er is een grondtoon in de onderlinge verhoudingen die men in elkaar herkent en steeds weer bevestigt. Daardoor wordt die toon steeds sterker totdat ze dissonantie met de buitenwacht gaat vertonen.

Zowel deze blanken en de kampongers keerden zich aanvankelijk tegen de Japanners. Dat waren nu geïnterneerde krijgsgevangenen, die te zijnertijd teruggeleid zouden worden naar Japan. De Britten hadden zich op basis van internationale verdragsregelingen – gegrond op het reeds besproken Atlantisch Charter en de daaruit voortvloeiende *Declaration of Saint James's Palace*, hierboven genoemd – verplicht om dergelijke krijgsgevangenen alle te onderwerpen aan een soort inleidend gerechtelijk vooronderzoek, om te kunnen beoordelen, of zij zich wellicht hadden schuldig gemaakt aan deelneming aan oorlogsmisdaden en, zo ja, of zij dan behoorden tot verdachte van "grote oorlogsmisdaden" of "kleine oorlogsmisdaden". Grote oorlogsmisdadigers zouden moeten worden verwezen ter inbeschuldigingstelling naar Tokio, om daar uiteindelijk terecht te staan voor een internationaal intergeallieerd straftribunaal. Die verwijzing zou mede inhouden dat de staat, op wiens grondgebied deze grote misdaden waren begaan of gepleegd, verplicht zou worden tot rechtshulpverlening met het oog op de bewijsvoering tegen de beschuldigde, eventuele inbeslagnames van vermogensbestanddelen ter fine van verbeurdverklaring of onttrekking aan het verkeer, maar ook met het oog op tenuitvoerlegging van eventuele rechterljke beslissingen. De kleinere oorlogsmisdadigers zouden berecht moeten worden door de territorialiteitsstaten. Dat waren de staten op wier grondgebied de oorlogsmisdaden geheel of gedeeltelijk zouden zijn begaan, gepleegd of voltooid. Dat alles zou moeten gaan volgens Angelsaksische rechtsbeginselen.

De Britten zouden daarvoor experts inzetten. Daarvan waren er maar enkele beschikbaar binnen de Archipel. Het nieuwere Angelsakische oorlogsrecht was knap ingewikkeld. De experts waren het lang niet eens met elkaar. Dat was bij de gerechtelijke vooronderzoeken die ten doel hadden een procesvoering voor een Universeel Internationaal Straftribunaal te Neurenberg mogelijk te maken voor Centraal Europa, waarbij vooral hoogeplaatste Duiters berecht zouden worden voor vergrijpen tegen het universele recht, al lang gebleken. Het voorziene militaire tribunaal te Tokio zou dezelfde proceslijn grosso modo moeten volgen tegen de Japanse oorlogsmisdadigers. De Britse onderofficieren en lagere officieren op Java hadden deze expertise in ieder geval niet. Erop wachten, dat die expertise alsnog zou arriveren in het kaki van de Britse troepen was onmogelijk. Dat zou jaren kunnen duren. En al die tijd zouden die Japanse militairen in Soerabaya gedetineerd blijven in afwachting van dat vooronderzoek. Daar kon geen sprake van zijn. Ten eerste legden deze Japanse gedetineerden grote claims op de ruimtelijke logistiek van de Britten. Ten tweede moest hun behandeling beantwoorden aan *minimum-standard-rules on detention and penitentiary measures* ontwikkeld binnen *de International Law Commission* van de *United Nations.* Die standaarden lagen hoog. Ze voorzagen in voorschriften over de detentiefaciliteiten, het uit te reiken voedsel, het luchten en de borging van processuele grondrechten met het oog op een eerlijk proces. Ze waren dus veel omvattend. Ze waren kostbaar. Ze voorzagen ook in klachtprocedures over de penitentiaire behandeling. Christison had de dwingende instructie dat hij vooral moest toezien op strikte naleving ervan. Dat is logisch: De USA en het Verenigd Koninkrijk van Groot-Brittannië hadden zich geprofileerd als bewakers van de rechtsstaat die de hele wereld, vooral de Aziatische, zouden tonen hoe een behoorlijke procesvoering in elkaar behoorde te zitten. Frankrijk en Rusland hadden daar wel wat wrange kanttekeningen bij, maar die waren nu eenmaal nooit echte rechtsstaten geweest, dat kon Washington ze zo voorrekenen.

Vanuit het perspectief van de kampongers kregen de Japanse vijanden nu een behandeling alsof ze ingeboekt hadden op een luxe suite in het Waldorf Astoria-Hotel aan Lexington Avenue te New York. Dit was ronduit onbegrijpelijk: de *belanda*'s gaven de Japanners die ze steeds als onmensen en dierlijke creaturen hadden voorgesteld lekker eten, geregelde bewassing, schone kleren en ligging, electrische aansluiting en zelfs mogelijkheden ter ontspanning en verpozing. Dit was ten hemeltergend. Want de kamponger kon barsten. De Britten zagen in, dat ze deze vooronderzoeken beter zo kort mogelijk konden houden, zodat de krijgsgevangenen binnen enkele maanden uit het zicht zouden zijn. Hier kwamen moeiliijkheden van.

Zij besloten nu NICA-ambtenaren bij deze vooronderzoeken ter selectie in te schakelen. Die hadden gepocht op hun juridische kennis, ze waren gepokt en gemazeld in het Angelsaksische recht en ze kenden de Archipel van haver tot gort. Zou een Japanse soldaat verklaringen afleggen over de ligging van kampementen, de afstanden, de geografische dislocaties, strijdtonelen en troepeninzet, de NICA-ers konden ze snel controleren op waarheidslievendheid en ze konden ook makkelijk aan Japanse tolken in het Maleis komen, vice versa dus. De NICA-ers zouden tenslotte op den duur óók dergeljk vooronderzoek gaan doen. Want ook zij waren geallieerd en gebonden aan de verdragen die tot dergelijk vooronderzoek noopten. Ze waren gemotiveerd, meer dan bereid en uitermate deskundig. Maar, dat spreekt, dan wilden zij ook de behandeling ervaren die een Britse *magistrate on circuit* toekomt. Dat was niet mis. Er was geen speld tussen te krijgen. De USA-*supplies* gingen dus nog vaker de NICA-kant op. En verder gingen de onderzoeken toch tergend langzaam, vonden de kampongers, want geslagen en overigens flink gemarteld werd er niet. De NICA-ers hadden een beste verstandhouding met hun verdachten. De kampongers stonden buiten de detentie-inrichtingen en dachten met toenemende wrevel het hunne ervan. De RAPWI was inmiddels op stoom gekomen en voerde het ene blanke treintransport na het andere het centrum in. En ook deze passagiers kregen een behandeling als die NICA-gasten, minder kon het immers niet. Wederom: dat zou te gek zijn. De Japanners wél soep vooraf en pudding toe en Mien Troostwijk, de vrouw van de assistent-resident te Benkoelen met haar twee zoontjes niet? Kom nou. Het was duidelijk: de blanken maakten er een feestje van mét de Japanners terwijl de kampongers reikhalzend en likkebaardend mochten toekijken. Dát was geen werk. In het bevrijde Eindhoven van 1944 kwam precies dezelfde breedgevoelde obstinate wrevel voor onder de onderkomen bevolking, die de Duitse krijgsgevangenen in het interneringskampement binnen de Verboden Stad van Philips hun overvolle gamellen zagen leeglepelen die door het SHAEF waren ter beschikking gesteld. En dat zag die Eindhovense bevolking, buiten de hekken in het kapotgebombardeerde stadscentrum, dat SHAEF óók doen in vreedzame maaltijdingen met leden van de Germaanse SS. Daar kwam óók spanningen van. En niet te zuinig. Vooral in de koudste winter die de Nederlander sedert decennia had ervaren, die van 1944-1945. De SS-ers bij de radiatorverwarming met een kom vette erwtensoep, de Eindhovenaar kauwend op roggebrood. In een onverwarmd huis zonder glas voor de raamsponningen.

Het broeide. Daar had een zekere Soetomo ook bekend als *Bung* Sutomo of *Bung* Tomo, 1920-1981) veel gevoel voor.[44] Hij was geboren in Soerabaya in de Kampong Blauran. Hij was op een

[44] Het is niet makkelijk om vat te krijgen op de politieke achtergronden van Soetomo in de dagen dat hij via zijn radiostation opriep tot gewelddadig verzet tegen de blanken in de enclaves rondom het havenbekken. Er zijn voldoende citaten in openbaar toegankelijke bronnen kenbaar om vast te stellen dat Soetomo in ieder geval aanhitste tot misdrijven tegen het leven en tegen de lichamelijke integriteit van blanke vrouwen, kinderen, zieken en bejaarden. De uitzendtijden van zijn radiotoespraken zijn uitgepeild en later documentair vastgelegd. Moeilijk zal bewijsbaar blijven dat de hierna te bespreken bloedbaden zijn aangericht omdat Soetomo daartoe uitlokte, aanzette of ophitste. Over zijn politieke oogmerk is geen twijfel: Soetomo meende dat deze geweldplegingen noodzakelijk waren voor de waarborging van de politieke onafhankelijkheid van Indonesië. Het was een redelijk middel tot dat doel, in termen van subsidiariteit en proportionaliteit, vooral, omdat de inlanders zelf nog niet konden beschikken over een welgeorganiseerde strijdmacht. Dat was Soetomo's visie. Soetomo wordt nog steeds binnen de verschillende groepen, die destijds actief of passief betrokken waren bij deze bloedbaden, zeer verschillend beoordeeld, zowel ethisch, moreel, juridisch en politiek. Ik verwijs naar de gedachtenwisselingen dienaangaande van tijdgenoten, oog- en oorgetuigen in de

Nederlandse middelbare school geweest. Hij toonde al vroeg politieke belangstelling voor het Indonesisch nationalisme. Hij zag niets in compromissen met de Nederlanders, ook niet voor een overgangstijd. Hij meende te weten dat de NICA samenzwoer met de gedetineerde Japanners om tezamen tijdelijk het centrale gezag te hernemen, waarbij met de Japanners gunstige economische regelingen zouden worden gemaakt. Hij zag dat de USA steunpunten zocht in het Verre Oosten tegen Sovjet-Rusland. Het was allerminst de bedoeling van Washington dat Japan als staat genullificeerd werd. Het zou alleen duchtig heropgevoed moeten worden in westerse stijl. Dan zou het Pentagon er een willige bondgenoot aan hebben. De NICA zou met iedereen pacteren, als het blanke koloniale gezag maar weer gerestaureerd werd. Soetomo had Van Mook best in de gaten. In dit licht zag hij de verdachte gesprekken die de NICA-ambtenaren voerden in de detentie-inrichtingen in Soerabaya. Hij had een groot radiostation*, Radio Pemberontakan Ra'jat Soerabaia*, Radio Rebellion, en daarmee bespeelde hij vanaf 13 oktober rond half acht in de avond virtuoos de gemoederen in de kampongs. Hij placht daarbij Allah aan te roepen als patroon en eedshelper. Het leek erop dat hij een Heilige Oorlog, een Djihad, uitriep. Heel duidelijk werd dat niet. Hij kan niet gelden als een voorstander van een theocratie, al zullen zijn luisteraars het wellicht zo hebben opgevat. Hoelang hij deze uitzendingen in de lucht heeft gehouden is ook niet duidelijk. Hij begon op 13 oktober. Op 15 oktober liep de boel in centrum-Soerabaya totaal uit de hand met een bloedbad. Het ligt dus voor de hand een causaal verbond tussen deze uitzendingen en dat bloedbad aan te nemen. Maar men kan niet zeggen, dat als Soetomo zijn uitzendingen niet had gehouden, een dergelijke bloederig afloop niet zou hebben plaats gehad. De spanningen waren vanaf begin-oktober al tastbaar. Verder zou het niet van werkelijkheidszin gewagen als men niet in aanmerking zou hebben genomen dat de blanke bevolkingsgroep zich zeer geprononceerd deed gelden als élite die haar oorspronkelijke en rechtmatige plaats in de Indische samenleving weer dacht in te gaan nemen. Maar lós daarvan gingen de pemoeda's vóórdat deze blanke concentratie zich deed gelden ook al hun gewelddadige gang, met provocaties jegens de Britste Ghurkah's en Shikh's, die wel zo getraind waren, dat zij dat wisten te ignoreren.

Soetomo bepleitte agressiviteit, rabiate éénheid en georganiseerde geweldpleging. Tegen iedereen die de onafhankelijkheid van nieuw Indonesië bedreigde. Hij toonde aan, dat de blanke nu de voornaamste tegenstander was in Soerabaya, en dat discussies daarover zinloos waren. Natúúrlijk verschool het NICA zich nu tussen vrouwenrokken en babyluiers, natúúrlijk zonden zij nu kleuters op straat als hun beschermende schildknapen, natúúrlijk hadden de NICA-ers al wapenopslagplaatsen en commandocentra in het verdokene georganiseerd rondom het geallieerde havenbekken, dat de voortgezette bevoorrading van deze voorpost zou verzorgen onder de hoede van de USA. De Ghurkha's en de Shikh's van de Britten waren kinderlijke lieden die deze toeleg niet konden doorzien. Ze hadden zich met de verkeerden geassocieerd. Als ze niet voor rede vatbaar bleken, hadden zij ook pech gehad: iedere tegenstander moest vaardig worden getjing-tjangd (met kapmes of klewang in stukken gesneden). Het erfdeel der vaderen eiste het. Aldus ratelde Soetomo's stem razend door de aether, strooiend met vonkende voorbeelden en terugvallend op oude mythes over de onoverwinnelijke macht van Mataram. Hij schonk de kampongers nieuw inzicht en gaf de pemoeda's aan waarvoor zij hun moedwil moesten bedrijven. En dat kon hij héél goed adstrueren.

De kampongers en de pemoeda's begonnen vanaf 10 oktober 1945 zich te richten tegen de blanke bevolking die rondom het havenbekken beslag hadden gelegd op de meeste behuizingen, barakken en openbare inrichtingen die tijdelijk aan haar ter beschikking waren gesteld door de

---

besproken periode en op de besproken plek naar de bijdrage van Ester Latama [zangeres van het lied HURT], *Onderzoek naar Bung Tomo*, geplaatst op 30 november 2017 door Indisch4ever op www.indisch4ever.nu/2017/11/30/onderzoek-naar-bung-tomo/ geraadpleegd op 10 decemer 2020. Zie voor een inventarisatie van conflicterende meningen dienaangaande: Marjolein van Pagee, *Bung Tomo: War criminal or Hero*, Master thesis Geschiedenis 2019, Leiden University, Student Repository, per 12-12-2021 te raadplegen op deze site, www.studenttheses.universiteitleiden.nl/handle/1887/67954 https:/hdl.handle.net.1887/67954 (embargo-fixatie)

Britten, óók de gebouwelijkheden waarin de bureaucratie van het NICA zich had neergezet. De RAPWI-transporten hadden gezorgd voor een blanke overbevolking op deze locaties, wat de gram van de kampongers opwekte, mede gelet op de beperkte voedelsel en drinkwatervoorzieningen. Het leek erop dat deze blanken een voorkeursbehandeling kregen van de Britten bij de distributie van primaire levensbehoeften. Relatief kreeg dit volksdeel voorshands een betrekkelijke welstand toebedeeld. Ongetwijfeld zullen de kampongers zich benadeeld hebben gevoeld. Het moet niet moeilijk zijn geweest hen duidelijk te maken dat dat alles van de "grote hoop" denkbeeldige USA-*supplies* geschiedde, die dientevolge te hunnen nadele verminderd werd. En nog wel ten behoeve van personen die buitenstaanders waren. Vreemdelingen, illegalen eigenlijk, die nog vonden dat zij op deze begunstiging recht hadden ook.

De inlandse bevolking kwam in algemene gemoedsbeweging op 10 oktober 1945. Aanvankelijk kan hier Japanse berichtgeving een rol gespeeld hebben, afkomstig van de bewakingsautoriteiten behorend tot het Japanse bezettingsleger dat verklaren moest, waarom het nog aanwezig moest zijn en welke taken het nog, in overeenstemming met de geallieerden moest uitoefenen. Daarbij kwam de anti-westerse propaganda van de Indonesische nationalisten, waarbij de uitzendingen van Soetomo ongetwijfeld een rol hebben gespeeld. De nationalisten hadden zich tot politionele stootgroepen geformeerd. Deze traden niet op tegen de inlandse agressie tegen de blanken. Zij begunstigden deze emotie alleen maar. En de Indonesische élite werd overtuigd dat zij een toeleg gade sloeg van de blanke kolonisatoren die gericht was op het herstel van het Nederlandse Imperium. Op 28 augustus 1945 hadden de inlandse notabelen zich al verenigd in een soort pressiegroep, het *Komité Nasional Daerah Soerabaja*, een nationaal comité voor de belangen van de gemeente Soerabaya. Het richtte zich op de wording van een onafhankelijk Indonesisch staatsverband, maar keek daarbij vooral naar de regionale belangen rondom de haven. Het keek naar de handelseconomische aspecten. Het hield zich niet bezig met soevereiniteitsvragen in het algemeen. Als een zekere handelsautonomie voor Soerabaya bereikbaar was binnen een federaal staatsverband eventueel in Nederlands koninkrijksverband, dan was dat goed. Maar had een gecentraliseerd eenheidsverband daarbij méér voordelen, dan was dat comité daar ook voor te porren. Het wilde beslist de consulaire betrekkingen in Indonesische handen. Maar het had geen ambitie om de publieke rechtsorde te gaan herinrichten. Het wilde geen theocratie, en allerminst een staatkundige revolutie. Het moest daarom weinig hebben van de volkse erupties van Soetomo, want die gingen die kant wel op. Uiteraard wilde het van de pemoeda's niets weten. Het comité zocht contact met de Republik. Het wilde alle mogelijkheden in dit ambivalente stadium openhouden. Soekarno had nog niets gezegd wat onverenigbaar was met de beperkte ambities van het comité en voorlopig zou hij zich er ook bepaald wel voor wachten om dat te doen. Er is dus geen sprake van dat het comité de Republik officieel erkende. Maar zij liet ook alles na wat dat zou kunnen verhinderen. Rekolonisatie zal het stellig niet gewild hebben. Maar ook daaraan gaf het geen openlijke uitdrukking. Het wilde rust. En daarmee bestendigheid. Het oefende géén controle uit over de bevolking. Maar die was rustig. Waarom zou het die controle dan willen?

Het wilde wel dat de kampongers in hun kampongs bleven. Voorlopig deden zij dat ook. Zo nu en dan liet het zich openlijk gelden. Daarom kregen de bewoners van de havenstad het idee dat er een soort interim-regentenraad actief was aan de top. Zij dachten dat het comité wel zou zorgen, dat er geen publieke onlusten zouden ontstaan. Dat het comité buitenstaanders weg wilde houden uit de haven, het centrum en de buitenwijken, vonden zij prima. Dat het naliet iets te organiseren ter politiële ordehandhaving bleek een ernstige fout. Maar daar kwam de bevolking pas achter toen het ruim te laat was en ook zij beter het publiek domein voorlopig kon mijden. Het comité heeft naderhand steeds opgeworpen dat het alle reden had om aan te nemen dat het Japanse bezettingsleger die orde zou handhaven. Dat wás ook zo, het was uitdrukkelijk door *South East Asia Command* gelast en Tokio hield zich daar stipt aan. Maar het comité nam niet de moeite om te kijken of de Japanners ter plaatse dat ook metterdaad deden. Dat bleken ze niet alleen niet te doen, maar ze hadden zelfs wapens illegaal verkocht aan de pemoeda's. Dat bleek achteraf ook. Maar toen was de schade al aangericht en de chaos compleet.

De inlandse para-politionele troepen, die zich min of meer spontaan georganiseerd hadden en eigen werkterreinen hadden gekozen, gingen in oktober over tot detentie van de Europeanen en van hen die zij daarvoor hielden. Dat bevestigde de gedachte dat de toeleg, waarvan de élite uitging, een feit was. Anders zouden deze troepen deze maatregel niet genomen hebben? Daardoor kwam een haatspiraal op gang die niet meer onderdrukt kon worden, niet door de Britten, niet door het NICA en niet door de inlanders zelf die, overigens, aldus een schouwtoneel schiepen waarin ordinaire criminelen en rassenhaters onbeperkt hun gang konden gaan – de inlanders zouden er zelf later nog lang genoeg mee te stellen hebben.

De arrestaties en detenties werden volvoerd volgens een wijdverspreid patroon, dat over heel Java herkenbaar werd. In één nacht, te weten: 15 oktober, zijn tussen de drieduizend en vierduizend blanken vermoord, omgekomen of zodanig zwaar mishandeld dat de dood daarop moest volgen[45]. De misdrijven tegen het leven gericht werden bedreven zonder onderscheid naar geslacht, lichamelijke gesteldheid of leeftijd. Dit *bloedbad van Soerabaya* trok wereldwijd de aandacht. Het was duidelijk dat in de Archipel totale anarchie heerste en dat de blanke blootstond aan ongebreidelde moordlust. Omdat de Britten zich direct met Malakka konden verstaan kwam deze boodschap meteen in de wereldmedia. De Republik was niet bij machte om ook maar het begin van een publieke rechtsorde te borgen. Hier was geen staat in westerse zin in oprichting. Hier werd gewerkt aan een *finaal vacuüm iuris,* een onherroepelijk opgeven van interne rechtshandhaving, in volkerenrechtelijke zin. Jakarta was ongetwijfeld verantwoordelijk. Want dat dit op één en hetzelfde eiland kon gebeuren zonder dat dat Soekarno en Hatta er tevoren van wisten, wilde er bij het westen niet in. Hiertegen moest opgetreden worden. Wanneer dat met voordacht geschiedde zonder dat wraak of vergelding de boventoon voerden, kon dat geen rekolonisatie heten. De contra-acties die nu op gang moesten komen waren gericht op dezelfde soort publieke rechtshandhaving als die welke de Britse, Franse en Amerikaanse bezettingsautoriteiten nastreefden in genazificeerd zieltogend Duitsland. Den Haag moest hulp hebben. Dit kon het niet alleen aan. Dat hoefde het ook niet. De westerse wereld moest in dit opzicht volstrekt solidair zijn. Aldus op dit moment, de internationale pers.

De Nederlanders zouden daarin verandering brengen door hun militaire expedities, als politionele acties gepresenteerd. De Nederlanders trachtten deze acties voor te stellen als macrostructurele rechtshandhavingsexpedities tegen anarchisten, criminelen en rampokkers zoals de pemoeda's die deels door de Japanners waren opgestookt, deels zich als maffia-octopusactige organisaties over de Archipel hadden verspreid uit wintbejag. Dat vond aanvankelijk breed geloof, ook buiten

---

[45] Uiteraard verschillende de cijfers op dit punt aanmerkelijk. Er zijn volstrekt uiteenlopende gissingen. De Amerikaanse historicus William H. Fredericks komt tot het hoogste cijfer dat op een schatting neerkomt van het totale dodental over de maanden september-december 1945 van vijfentwintigduizend tot dertigduizend doden over geheel Java. Hij noemt deze periode de "Eerste Bersiaptijd". Ik verwijs andermaal naar Frederick in Dutch and Eurasians in Indonesia's National Revolution, 1945-1949, in F. Colombijn en J.T. Lindblad (eds), *Roots of Violence in Indonesia. Contemporary Violence in Historical Perspective*, Leiden, 2002, a.w., pp. 143-172; dezelfde: *Dutch and Eurasians in Indonesia's National Revolution, 1945-1949*: *a Brief Genocide Reconsidered*, opgenomen in: Journal of Genocide Research 14, 3-4 (2012), pp. 359-380. De Nederlandse historicus van het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie te Amsterdam (RIOD) L. de Jong komt tot een schatting van 3400-3500 tijdens deze periode (moet men uit de context aannemen) en daartussen in zit de reeds nootgewijs genoemde ooggetuigegenoot H. Th. Bussemaker (in zijn reeds aangehaald*: Bersiap! Opstand in het Paradijs: de Bersiap-periode op Java en Sumatra 1945-1946*, a.w. Zutphen, 2005) die een dodental noemt tussen de 3500-20.000 doden, óók, vermoedelijk, voor die periode en alleen voor Java. Er werden natuurlijk geen verzamelstaten gehouden van de lijken die bijeengebracht werden en proces-verbaal werd al helemaal niet opgemaakt van ieder sterfgeval. Veel lijken zijn illegaal begraven of in rivieren en beken gedumpt dan wel op vuilnisplaatsen ondergeschoffeld. Wel is er een groot aantal aangiften gedaan van vermissingen gedurende de periode rond 15 oktober 1945 in Soerabaya bij diverse instanties. Daaraan isdoorgaans geen verder gevolg gegeven. Op dat aantal berust het in de hoofdtekst weergegeven aantal, alleen ten aanzien van blanken en alleen voor een periode van ongeveer één werkweek, dus zes dagen. Daar kunnen dubbele en dredubbele tellingen bij zitten. Verder zijn daarin wellicht niet meergerekend de personen die pas weken nadien aan interne letsels overleden. Alle aantallen, dat blijkt duidelijk, komen neer op uitkomsten van samengestelde schattingen gebaseerd op gegiste redeneringen bij de registrator. Men weet achteraf niet waarom hij registeerde, wie de feiten aandroeg en wat daarvoor de feitelijke grondslag was.

het Angelsaksische massief. Maar nadat journalisten steeds vaker het militair en civiel gezag aan de Nederlandse kant op leugens hadden betrapt, een eenzijdige voorstelling van zaken of een desbewuste nalatigheid om zelfreinigend op te treden in de eigen gelederen, sloeg die stemming definitief en schier onherstelbaar om. De Haagse excellenties hadden dat niet voorzien. In het na-oorlogse Nederland werden zij met eerbied behandeld en op hun woord geloofd. Dat USA-journalisten Jonkman en Beel bleven dwarszitten met hinderlijk dóórvragen, dat ze meteen al op eigen onderzoek uitgingen zonder regeringstoestemming af te wachten, dat de witboeken van het militair gezag te Bandung als logenachtig ter zijde werden geschoven, dat kónden de excellenties maar niet begrijpen. Wat de uitwerking daarvan was, voorzagen zij niet. Dat op den duur Nederland volstrekt geïsoleerd kwam te staan, ja zelfs in het beklaagdenbankje kwam van de VN-*Assembly*, ervoeren zij aanvankelijk als iets wat ze gerust konden negéren, ook Drees. Pas toen door de USA gedreigd werd met stopzetting van alle ondersteuningsmaatregelen, waar verwoest Nederland zulk een behoefte aan had, zijn zij moeizaam en uiterst traag van koers veranderd. Wereldvreemd, dat waren de Haagse excellenties. Maar dat was de Nederlandse bevolking eigenlijk óók. Dat had, helaas, weer de regering die ze verdiende. Inzoverre was deze betreurenswaardige *Werdegang* een democratisch gelegitimeeerde resultante. Van een desoriëntatieproces tot diep in de zeventiger jaren van de vorige eeuw.

VI.1.14 De speciale tribunalen in de Simpangclub en elders

Op 15 oktober 1945 werd een groot aantal blanke mensen, de schattingen lopen nogal uiteen, na door pemoeda's gearresteerd te zijn, bijeengebracht naar een voormalig koloniaal feest- en sociëteitsgebouw, de Simpangclub genaamd. Het was bij revolutionaire jongerengroepen in gebruik als hoofdkwartier en uitvalsbasis voor terreuracties tegen blanken, voor die, welke aangetroffen werden in de gebouwen rondom het havenbekken te Soerabaya, in gebruik ten behoeve van de RAPWI-doeleinden. Aanvankelijk leek het erop, dat deze blanken in een soort vreemdelingenbewaring werden afgezonderd. Wellicht als een soort gijzelaars, in te zetten bij onderhandelingen met de Britten, die zeker de openbare geweldplegingen niet op zich zouden laten zitten. Men spreekt van acties die opgezet werden door communistische pemoeda's. De organisatiegraad van de pemoeda's was over het algemeen laag. Hun staatkundige doelen zijn doorgaans niet echt goed te traceren. Zij reageerden meestal op een reeks van aanhitsingen door een volkstribuun in de kampongs, die wel gewaagde van zijn haat tegen de blanken die dachten weer hun vroegere koloniale posities in te nemen, maar verder was nauwelijks van een hiërarchisch georganiseerde planning sprake. Dat vanuit Jakarta erop aangestuurd zou zijn, door Soekarno bijvoorbeeld, om een groot aantal blanke gijzelaars af te zonderen om daarmee óf Christison als militair gouverneur onder druk te zetten óf Van Mook te bewegen tot concessies jegens de Republik is vaak beweerd, maar dat valt nauwelijks te bewijzen. De pemoeda's die in het Simpanggebouw aanwezig waren legden zich erop toe de blanken, er waren kinderen onder, vindingrijk te sarren en te treiteren in de billiardzaal die nu een soort collectieve detentieruimte scheen te zijn. Ze werden gefouilleerd, de lijfsvisitatie bij vrouwen werd op vernederende wijze verricht wordt bericht (hoe zou het ooit ánders hebben kunnen zijn) en er werd soms geschopt en geslagen, soms met de vlakke hand, soms met rotan, soms met bajonetten, klewangs en speren. Soms werden de emoties de pemoeda's te machtig. Ze verloren hun zelfbeheersing. Ze staken lukraak op de menigte in. Daarvan werden sommige door aangespitste bamboestokken doorboord en overleden ter plaatse. Soms werd een man of vrouw doodgeslagen. De lijken werden vervolgens naar achteren gesleept, de toiletruimten in.

Op een gegeven moment arriveerde ook Soetomo. De pemoeda's waren duidelijk zich aan het vervelen, niet wetend waartoe hun gedragingen eigenlijk zouden moeten strekken. Soetomo zou voorgesteld hebben volksgerichten te voeren tegen de gijzelaars, die verdacht zouden moeten worden van samenspanning tegen de Republik. Op dit moment was Soetomo bezig zich sterk politiek te profileren als verzetsleider, tegen de Britten, de voormalige Hollandse kolonisatoren maar ook tegenover de Republik die hij op dat moment te compromisbereid achtte. Hij verloochende de onafhankelijkheidsverklaring opzichzelf niet. Maar hij vond dat Soekarno en

Hatta niet krachtig genoeg dóórtastten en te veel heul zochten of verwachtten van Christison. Hij had het Indonesisch Volksverzet Front opgericht. De *Barisan Pemberontakan Indonesia*.

Dit Front zou stormtroepen moeten activeren tegen de westerse overheersing in de Archipel. Die zouden de kolonialisten moeten isoleren, arresteren en moeten vonnissen voor hun misdrijven tegen het volk. Soetomo meende dat de gebeurtenissen rond het Simpanggebouw in dat licht zouden moeten worden verstaan en geleid, om de boodschap van de onafhankelijkheid bij de kampongbevolking overal in Indonesië aanschouwelijk in te prenten. De bijeengedreven blanken zouden daarom voortreffelijk kunnen dienen als aanstichters van volksvijandige samenzweringen. Daarvan konden ze beschuldigd worden. Althans van deelneming aan activiteiten gericht tegen de onafhankelijkheid van Indonesië. Dat zat altijd goed, het was vaag genoeg en alles wat Soetomo mishaagde zou er onder kunnen vallen, omdat hij zelf de incarnatie was van de volksdeugd. In dit opzicht doet Soetomo ook wel aan Maximilien Robespierre denken bij diens aanzettingen tot de volksterreur van augusus 1793. Ook hij meende volksgerichten te kunnen bezigen voor propagandistische doelen. Soetomo vergat nooit zijn publicitaire vaardigheden en verloor nooit uit het oog hoe ze aan te wenden naar de noden van het moment.

De pemoeda's zouden moeten zorgen voor juries van inlanders. Soetomo zou rechters aanwijzen die deze gerichten zouden leiden. De juries konden vlak voor het Simpanggebouw worden gevonden: daar stonden schuimbekkende kampongers genoeg. Soetomo was kort te voren in Batavia geweest. Daar had hij met personen gesproken die in termen van de Republikeinse verhoudingen ministeriabel heetten, waaronder Amir Sjarifoeddin van het departement van Veiligheid en Volksvoorlichting. Daar is de idee van de spontane volksgerichten ter beteugeling van de volkswoede als een soort preventieve maatregel besproken. Er zou een soort gestandaardiseerde tenlastelegging moeten worden voorgedragen, waarbij de beschuldigden connecties met het NICA zouden worden verweten en spionage voor het koloniaal gezag. Daarvan zou een model worden gestencild. Dat schijnt ook gebeurd te zijn. Die zouden als circulaires kunnen dienen voor de verzetsgroepen. Soetomo zou hebben gefunctioneerd als een soort appèlrechter, terwijl zich in die billiardzaal in de hoeken rondom de billiardtafels dergelijke ad hoc-tribunalen zouden hebben geformeerd. De beschuldigden werden ter dood gebracht, meestal door ze ter plaatste te tjing-tjangen. Maar er werden ook wel mensen doodgeslagen. Geschoten schijnt er niet te zijn. In de avond van de 15^{e} zijn de gedetineerden die nog leefden overgebracht naar de voormalige koloniale strafgevangenis, op dat moment de Kalisokgevangenis in de Werfstraat om daar de nacht door te brengen op de daar aanwezige britsen in de cellulaire voorzieningen. Maar de ondervragingen zouden daar worden voortgezet. Op een gegeven moment zat de Kalisokgevangenis ook stampvol. Toen brachten de pemoeda's, kampongers en de communisten de gedetineerden over naar de Boeboetangevangenis. Ook daar gingen de ondervragingen met martelingen door. Maar tijdens de transporten werden ook weer blanken doodgeknuppeld, gestenigd en doodgestoken door de woedende volksmenigte. Soetomo ontkend dat dat alles georganiseerd was. Hij spreak destijds van spntane volkswoede die hij als erkend gezaghebbend volkstribunnen probeerde in te dammmen en te matigen. Er zijn weer te veel uiteenlopende schattingen van dodelijke slachtoffers, van enkele tientallen tot honderden.[46]

[46] Zie onder meer A. Meelhuijsen, *Revolutie in Soerabaya; 17 augustus-1 december 1945*, Uitgeverij Walburgpers: Zutphen, 2015, ISBN 978-946-2490-468. De auteur gaat daar uitvoerig in op de rol van Bung Tomo en Radio Pemberontakan en bezigt tot dan toe onbekend materiaal van Japanse en Indonesische origine. Over de exacte dislocatie van de verschillende opvangkampen rondom en nabij het havenbekken van Soerabaya raadplege men de overzichtskaart van de "bersiapkampen" in Soerabaya-Noord op de site wwww.bersiapkampen.nl/Soerabaya-Noord.htm om een idee te krijgen van de afstanden die de vrachtwagens steeds weer moesten afleggen tussen de kampen, de havenloods, de Sampoerna-gevangenis en de detentie-inrichting aan de Werfstraat, in de hoofdtekst de Kalisokgevangenis genoemd. Deze inrichting kent in andere relazen een andere aanduiding. De opgetaste blanke passagiers werden regelmatig héén en weer gereden, kennelijk, om de publieke vernedering te intensiveren. De passagiers waren uiteraard op het laatst ten einde raad. Dat was ook de bedoeling. Het *Simpanggebouw* lag in Soerabaya-Zuid. De *Boeboetan-gevangenis* lag daar weer een heel eind vandaan: zie de dislocaties op wwww.bersiapkampen.nl/Soerabaja-Zuid.htm. In het Simpanggebouw moeten op 15 oktober vijftienhonderd mannen en jongens hebben gezeten,

Er was steeds een vrachtauto beschikbaar voor het transport, waar de blanken in de open laadbak moesten gaan staan. Daar konden vijfentwintig tot dertig personen in. De vrachtwagen trok algemene honende aandacht van de samendrommende menigten in de straten, er werden handgranaten gegooid en er sloeg een hagel aan stenen neer op de blanken. Het feit dat deze vernederd, vol vrees en overduidelijk aan het eind van hun zelfbeheersing waren, prikkelde de menigte tot nog meer balddadigheden, moedwil en schenderijen. Bij de verdere, langduriger, transporten vielen weer vele zwaar- en lichtgewonden. Ook hier geldt, dat er voor de volksgerichten alleen ooggetuigenweergaven zijn, die elkaar tegenspreken. En ook hier geldt, dat het aantal doden die daarbij vielen als gevolg van vonnisexecutie, volgens de relazen die ruim nadien zijn afgelegd door blanke nabestaanden, enorm sterk varieerden. Sommigen spreken van vijfentwintig tot dertig, anderen komen op meer dan honderd uit. Vele verklaringen van blanken houden in dat Soetomo de organisator was van deze gerechtelijke moordpartijen – uiteraard is dat een eufemisme – en dat hij een soort centraal toezicht hield in die zaal. Schriftelijk procesverbaal is niet gehouden, tenlasteleggingen zijn niet opgesteld en van een procesrecht is helemaal geen sprake geweest.

Soetomo is later minister geworden, in de presidentiële kabinetten die Soekarno zelf aanwees, en dat kan de aanleiding zijn geweest voor de resterende blanke slachtoffers om die naam steeds weer in verband te brengen met de ondervragingen die die billiardzaal. Soetomo heeft iedere betrokkenheid uiteraard persistent ontkend en zelfs opgegeven nooit in de buurt te zijn gweest van de Simpangclub op die 15^{e} oktober. Vermoedelijk zijn een soort schijngerichten gehouden om de tijd door te komen, zodat de pemoeda's en de schaarse politiek betrokken communisten het gevoel hadden iets te doen voor de Indonesisische onafhankelijkheidsbeweging. De gehele actie was aan het ontsporen tot structuurloos pesten en doodslaan van blanken. Die haat werd steeds feller aangewakkers. Soetomo kan best gedacht hebben door deze charade's het agressieve gewoel enigszins te kunnen intomen. Dat hij van niets wist, dat hij er niet bij betrokken was, is niet aannemelijk, ook uit inlandse kring is naar hem, later, toen verantwoording moest worden afgelegd aan het Brits gezag, met klem van nadruk gewezen. Dat hij toen als zondebok heeft moeten dienen ligt ook wel weer voor de hand – Christison werd steeds razender en Soekarno wilde toch die man tevreden houden – terwijl Soetomo als enige in de menigte in en rond het Simpanggebouw publieke bekendheid genoot. Vooral door zijn radio-uitzendingen. Veel van de pemoeda's die beweerden dat Soetomo hen had gezegd tribunalen te formeren aan de billiardtafels hebben gezegd dat zij zijn karakteristieke stemgeluid en wijze van aanhitsen herkenden van die uitzendingen die furore maakten.

VI.1.15 De moordaanslag op brigade-generaal Aubertin Mallaby en de Britse wraakacties

---

elders, in de Darmo-wijk, zaten tenminste tweeduizend vrouwen en meisjes. Maar die werden weer niet berecht door een volkstribunaal. Over de Simpang-Sociëteit of Simpanggebouw raadplege men verderr www.bersiapkampen.nl/Simpang%20societeit.htm , aldaar litteratuurreferenties. De bersapkampen-site werd geraadpleegd op 12 december 2020. Zie voor ooggetuigeverslagen en persoonlijke belefenissen Rnny Geenen, *De Bersiap: een vergeten golf etnisch geweld*, opgenomen op de site Indo World Indo Culture in All Its Individuality and Uniqueness!, wwww.myindoworld.com/tag/simpang-club, geraadpleegd op 12 december 2020. De schatting van het totale getal vermoorde blanken en Indo's op Java wordt hier geschat op 3500-28.000. Deze gegevens zouden steunen op aanvragen voor bijzonder pensioen bij de Nederlandse Pensioenraad door overlevende tot uitkeringgerechtigde bloed- en aanverwanten in de Archipel en in Nederland. Dat kan een uitgangspunt zijn voor nader historigrafisch onderzoek naar de totale bersiap-gebeurtenissen op Java. In de besproken tijd bestond daar nog steeds geen accurate burgerlijke stand. RAPWI was niet in staat geweest om de personen die aangevoerd werden via haar transporten te registreren, anders dan voor medische doeleinden, met het oog op verder transport naar Australië. Nederland streeft op dit moment naar normalisatie van de handelseconomische betrekkingen met de Archipel. Een diepgaand bersiaponderzoek is niet favoriet in Jakarta. Vermoedelijk zijn er ernstige redenen om aan te nemen dat Soetomo gelijk had met te stellen dar de Republik in haar aanvangstfase niet afkerig was van destabilisaties in de territoria rond Batavia en Soerabaya door de volksgerichten zoals Soetomo die mede op touw dacht te zetten.

De totaal uit de hand gelopen situatie rondom en in Soerabaya werd nu doorgegeven aan Christison, die direct vermoedde dat Soekarno niet onkundig gebleven kon zijn van de activiteiten die Soetomo had ontwikkeld, mede, omdat er overleg was geweest met de politieke vrienden van de zelfbenoemde president van de Republik. Christison kon nu ieder moment ter verantwoording geroepen worden door Mountbatten. Want die had hem op het hart gedrukt vóór alles zich te bekommeren om de veiligheid van de burgerlijke geïnterneerden binnen zijn rechtsgebied. Daaraan had Christison niet voldaan. Christison bewerkstelligde nu dat gespecialiseerde troepen voor strafexpedities uit de Indische infanterie-regimenten Punjab werden losgemaakt om alvast naar Soerabaya te worden overgezonden. Hij zocht een specialist op het gebied van het neerslaan van stadsguerilla's en vond die in Aubertin Walter Sothern Mallaby (1899-1945) die in dit segment in Voor-Indië, in de dreigende burgeroorlog aldaar, al ervaring had opgedaan. Mallaby was een zwaar gedecoreerde commandant die uiterst tactvol wist om te gaan met de Indlische soldaten in de Britse koloniale strijdkrachten en vooral veel gevoel had voor de sentimenten van de Ghurka's en de Shikh's soldaten die vreesden aan de verkeerde kant terecht te komen in een gewapend conflict dat zou kunnen uitmonden op een Britse rekolonisatie. Mallabu werd nu ingezet als brigade-generaal van de negenveertigste Indiase infanterie-brigade met instructie politioneel krachtig in te grijpen in en rondom Soerabaya, zonder zich al te confronterend op te stellen tegen het Indonesisch nationalisme als zodanig. Hij zou de terugleiding van de Japanse krijgsgevangenen moeten versnellen zónder de verplichtingen ingevolge de verklaringen van *Saint James's Palace* ten aanzien van de strafrechtelijke vervolging en berechting van Japanse oorlogsmisdadigers te verwaarlozen. Mallaby kwam op 25 oktober 1945 aan in de haven van Soerabaya.

Hij zond een parlementair uit om contact te zoeken met een vertegenwoordiger van de nationalisten. Dat was Captain Douglas Macdonald, die het Maleis vaardig was, maar niet in het subdialect dat rondom Soerabaya gangbaar was. Deze kwam in gesprek met zekere Moestopo. Deze Moestopo (1913) was, wat de Republik betreft, bepaald niet te zien als een *hardliner* wat betreft het Indonesesisch nationalisme. Hij betreurde de geweldplegingen van en moorden op de blanke vrouwen en kinderen in de Simpangsociëteit en de opvangcentra zeer. Hij wilde in het belang der menselijkheid dat zo spoedig mogelijk een eind werd gemaakt aan de nodeloze transporten van deze mensen van en naar detentiecentra, opvanghuizen en woningen, waarbij Shikh's en Ghurkha's hun uiterste best moesten doen om deze ongelukkige wezens te beschermen tegen de moedwil van de razende menigte. Daarbij waren deze Indische militairen zelf al vaak aangevallen en zelfs getjing-tjangd terwijl nationalisten grijnzend toekeken en de gruwelen aanmoedigden. Maar Moestopo wilde óók niet, dat er nu werkelijk méér Britse troepen arriveerden. Hij zag niet in dat de Britten hier een taak hadden te vervullen, en vooral niet, als ze dat zouden doen in samenwerking met NICA-ambtenaren. Hij meende redenen te hebben te veronderstellen dat de NICA-ambtenaren dan tóch de drang niet zouden weerstaan om de Britten in te zetten bij hun rekolonisatie vanuit Soerabaya, westwaarts, in de richting van Batavia. Hij wenste daarom met Macdonald geen contact. Mallaby zocht nu de bijstand van de gouverneur van Oost-Java, Soeryo. Die wilde vóór alles openbare rust en borging van de burgelijke veiligheid. Hij was dus bereid Mallaby te woord te staan, of hij echt zou onderhandelen, dat zou van diens opstelling afhangen. Uiteindelijk werd Moestopo overtuigd dat een inleidend verkennend gesprek met Mallaby niet geweigerd zou kunnen worden.

Bij dat gesprek eiste Mallaby dat de nationalisten, de kampongers en de pemoeda's ontwapend zouden worden en voorts, dat zij voorshands uit het straatbeeld zouden verdwijnen. Moestopo meende dat de nationalisten vochten om eigen grondgebied te verdedigen tegen onrechtmatige Hollandse aanspraken. Dat kon hen niet belet worden. In ieder geval: aan die ontwapening zou hij niet meewerken. Later op de dag bond hij in, mede omdat steeds meer bloedstollende berichten inkwamen over de bloedbaden op diverse plaatsen in Soerabaya. Er zaten Nederlandse medische colonnes, ambulances en verpleegcentra in de knel, die moesten ontzet worden. Dat wilden de Britten doen. Maar dan moesten de sluipschutters en guerillo's van hun vuurwapens ontdaan worden. Moestopo stipuleerde dat hij daarin zou voorzien. Niet de Britten. Dat laatste

zou alleen gebeuren als Moestopo daarom uitdrukkelijk zou vragen met opgave van tijd en plaats waar dat dan zou moeten geschieden. Iets anders was niet verenigbaar met de Indonesische onafhankelijkheid. Mallaby stemde daarin toe. Op 27 oktober werd Soerabaya overvlogen door een Brits eskader uit Batavia dat pamfletten deed neerdalen waarin de Indonesische troepen bevolen werd de wapens neer te leggen en over te dragen aan de Britten. Bij gebreke daarvan zouden zij standrechtelijk geëxecuteerd worden. Moestopo achtte dat een inbreuk op het arrangement met Mallaby. Hij riep deswege op het verzet te hervatten.

Nu dreigde een finale escalatie. Er waren nog tal van geïsoleerde groepen vrouwen en kinderen in de scholen, opslagplaatsen, kloostergebouwen en ziekenhuizen in en rondom het centrum. Die werden nog bewaakt en beschermd door de Ghurka's en Shikh's, maar lang zouden deze de steunpunten niet kunnen houden. Mallaby zocht nu contact met Soekarno: dit ging een massamoord worden. Kon en wilde Soekarno, nu de ogen van de wereld op dit drama gericht waren, dit voor rekening van zijn Republik laten komen? Dat wilde Soekarno niet. Zij kwamen een wapenstilstand overeen. Bij de besprekingen was Mallaby duidelijk geworden dat Soekarno wist wat er aan de hand was. Maar ook dat hij vermoedelijk onmachtig was om aan de geweldplegingen en moedwil een einde te maken. Hij kon daarover geen details verstrekken, Mallaby vroeg die ook niet. Maar hij verzocht Soekarno hem de gelegenheid te geven de wapenstilstand aan te gaan zeggen bij de steunpunten die de Republik had binnen de perimeters van het stadscentrum van Soerabaya. Verder verzocht hij machtiging om Indische stormtroepers te bevrijden uit hun benarde posities die zich hadden moeten innemen bij hun pogingen om Hollandse vrouwen en kinderen te beschermen. Soekarno was daartoe bereid en beloofde dat om te laten roepen via lokale radiostations en verder zoveel mogelijk telefonisch de nationalistische brigades in te lichten. Mallaby voorzag zijn stafauto van een grote witte vlag. Hij reed nu volgens een afgesproken schema de steunpunten af. Toen Mallaby op 30 oktober het Britse steunpunt naderde bij de "Rode Brug" in een buitenwijk van Soerabaya werd zijn stafwagen opgehouden door een Indonesische patrouille. Deze rukten de portieren open en startte een ondervraging van Mallaby. Britse troepen, gelegerd in een flatgebouw, meenden dat hun commandant werd aangevallen. Zij openden het vuur. In het verwarde gevecht dat volgde werd Mallaby dodelijk verwond.

De maat was nu vol voor Christison. Hij beval een aanval op de Indonesische troepen. Zij golde nu als vijanden in een oorlogstoestand. Hij deed het Britste opperbevel weten dat hij helaas om meer troepen moest verzoeken voor de ontplooiing van een volledig front met artillerie, tanks en bombardementsvluchten. De slag om Soerabaya nam een aanvang. Christison was nu ieder vertrouwen in de goede trouw van de politici van de Republik kwijt. Hij berichtte diensovereenkomstig aan Mountbatten. Hij zou de strijd trachten te lokaliseren. Daarvoor instaan kon hij niet. Hij zou hen, die hij in deze strijd zou gevangen maken beschouwen als krijgsgevangenen net als de Japanners en hen de dienovereenkomstige behandeling doen wedervaren. Hij sloot niet uit, dat hij hen zou moeten overbrengen naar Malakka of naar Japan. Van Java zouden ze voorlopig moeten verdwijnen. Wat hij met de leiders van de Republik zou moeten doen hoorde hij nu graag van Mountbatten. Met de Indonesiërs kon hij, dat was nu wel duidelijk, geen zaken doen. Hij hoopte en verwachtte dat zelfs Whitehall dat nu zou inzien, billijken en aanvaarden. Daar was alle reden toe.

VI.1.16 De slag om Soerabaya en Surabaya Sue

Christison deed nu uitgebreidere troepen aanlanden onder leiding van generaal-majoor Robert Mansergh. Hij zond twee extra brigades naast die waarover Mallaby al had kunnen beschikken van de vijfde Indiase divisie. Deze hadden Sherman- en Startttanks tot hun beschikking. Verder zond hij een samldeel met twee zware kruisers en drie torpedobootjagers die massaal vuur zouden moeten uitbrengen op de kusten van oostelijk Java ter dekking van de invasie. Britse troepen rukten de stad binnen en verspreidden zich, terwijl zware luchtsteun werd gegeven. Een volledige stadsguerilla-oorlog ontplooide zich, waarbij de Britten genoodzaakt werden tussen de ruïnes nationalistische gevechtshaarden uit de weg te ruimen. Gebouwen moesten etage voor

etage veroverd worden. De nationalistische stormroepen bleken over mortieren, zware mitrailleurs, veldkanonnen en mijnenwerpers te beschikken uit de Japanse voorraden, mét de bijbehorende doelzoek- en vuurleidingsapparatuur. De nationalisten bleken landmijnen uitgezet te hebben en boobytraps te hebben geïnstalleerd. Christison bleek, hoezeer hij steeds in communicatie was geweest met Soekarno, daarover niet ingelicht te zijn. De tegenstand was fanatiek. De gevechten duurden drie aangesloten weken en hielden een volledige slag in. Op 29 november hield het vuren op. Aan Indonesische zijde sneuvelden 6.300 tot 15.000 personen. Tweehonderdduizend mensen ontlvluchtten de stad die tot weken daarna bleef nasmeulen. Aan Britse zijde viel een kleine driehondend gesneuvelden te betreuren, voor het grootste deel Ghurkah's en Shikh's. Londen verloor nu ieder vertrouwen in Soekarno en de zijnen. Hij moest, gelet op het weerstandsvermogen van de nationalistische strijdgroepen dit alles tevoren georganiseerd hebben. Wat er was gebeurd was een toeleg zijnerzijds geweest, inclusief de weerzinwekkende moordpartijen op vrouwen en kinderen die volkomen weerloos overvallen waren. Stategisch kon Soekarno hier nooit een redelijk oogmerk mee gerealiseerd hebben en tactisch waren de tegenaanvallen grotendeels alleen maar vertragingsmethoden geweest. Maar wat de Republik daar dan mee had voorgehad was onduidelij: van Angelsaksische zijde waren de politieke onafhankelijkheidsmotieve van de Republik nimmers betwist. Aan de Hollanders had deze verbeten tegenstand geen onmiddellijke afbreuk gedaan wat betreft hun rekolonisatiepogingen, want hun eigenlijke troepen waren nog te Malakka gebleven. Een echt bestuur hadden de Hollanders nog evenmin gevestigd rond de havenbekkens en het regeringscentrum te Batavia was nog in tact. Kennelijk wilde Soekarno over de lijken van inlanders zijn soevereniteitspretenties realiseren. Dat was volstrekt onnodig geweest wat Londen en Washington betreft. Soekarno ging een totale oorlog niet uit de weg, dat was duidelijk, maar wat hij daarmee op middellange termijn wilde bereiken was een raadsel. Londen was niet bereid zich daarin te storten. Het wilde de demibilisatie nog steeds weer hervatten: Attlee eiste trouwens niets anders. Veel greep bleek Soekarno op zijn leger niet te hebben. Een veldheer was hij al helemaal niet. Dat had Londen ook nooit aangenomen. Het was niet nodig geweest dat op deze wijze te doen blijken.

De radio-uitzendingen van Soetomo waren tijdens de strijd doorgegaan. Zijn zender was nu omgedoopt in de *Voice of Free Indonesia*. Veel van de uitzendingen geschiedden in het Maleis, maar soms waren er ook radiopraatjes in andere talen, waarin geschimpt werd over het botte, inhalige en arrogante volkje aan de Noordzee dat dit prachtige Indonesië al eeuwen uitgebuit had. Wrede commercialisten en uitbuiters tot op het bot. Dat werd bloemrijk in een knauwerig Schots Engels toegelicht. Er werden ook politieke nieuwsberichten in dat Engels uitgezonden om de inlandse Britse troepen te demotiveren met verhalen over de bijstand die de nationalisten kregen vanuit de Sovjet-Unie en communistisch China. Hierbij was de Schots-Amerikaanse K'tut Tantri als commentatrice[47] actief, die opzwepende en romantische reportages de lucht inzond over de

[47] Muriel Stuart Walker (1898-1887), een Schots-Amerikaanse vrouw, die een eigen imitatie nastreefde van de beruchte of vermaarde Tokyo Rose die iets vergelijkbaars had gedaan voor de Japanse propaganda tijdens de Tweede Wereldoorlog. Ze sprak Maleis, Balinees en verschillende Indonesische talen. Haar rol tijdens de Japanse bezetting is nooit helemaal opgehelderd. Ze was in deze periode al adviseuse voor propaganda-tactieken voor president Soekarno. Met deze politicus had ze een relatie. Ze verdedigde met verwe het verhaal dat de Hollanders tezamen met pro-Nederlandse Indo's een staatsgreep voorbereidden om Soekarno uit zijn presidentschap te ontzetten en in zijn plaats Hamengkubuwono IX, de sultan van Yogyakarta als prwesident van Indonesië te installeren. Daaraan zou de generaal Simon Spoor deelnemen maar ook de kapitein Westerling van het depot speciale troepen, onderdeel van de Nederlandse landstrijdkrachten. De Nederlandse regering zou daarvan op de hoogte zijn, de Groep-Rijkens zou deze onderneming financieren met behulp van Washington. Veel van de feiten die Walker naar voren heeft gebracht blijken achteraf voortbrengsel te zijn geweest van haar barre fantasie. Dat neemt niet weg dat én Soekarno én Drees geloof hebben gehecht aan haar verhalen en dat de laatste Westerling onder een vreemde invalshoek is gaan zien. Tot 1960 hebben de verhalen van Walker de dekolonisatiepolitiek van Drees en De Quay bemoelijkt. Men zie Nigel Gerst, *Sneeuw boven Surabaya*, uitgeverij Monsoon Books: Singapore, 2017, ISBN 978-1912-0490-04 en Mun Cheong Yong, *De Indonesische revolutie en de verbinding met Singapore, 1945-1949*, Uitgeverij: Singapore University Press: Singapore, 2003, ISBN 997-1692-767 en Suryono Darusman*, Singapore en de Indonesische revolutie 1945-1950: herinneringen van Suryono Darusman*, Uitgeverij: Instituut voor Zuidoost-

gemotiveerdheid van de nationalisten als volksstrijders. Het zou Soekarno de naam geven van crypto-communist. Handig bespeelde K'tut Tantri, beter bekend als *Surabaya Sue*, landen die zich nog betrekkelijk afzijdig hadden willen opstellen met betrekking tot de schermutselingen die zich voordeden en uitbreidden binnen de Archipel: Denemarken, Zwitersland, De Sovjet-Unie zelf en Zweden werden uitgenodigd zich uit te laten over de rechtmatigheid van de ingezette vrijheidsstrijd, door zich te verenigen met de Republik en om een staakt-het-vuren te vragen. Niet aan Londen, maar aan de Verenigde Naties, die daarmede instemde. Dat was de eerste inmenging van die nieuwe supranationale organisatie. Een inmenging die tevens duidelijk anti-Nederlands was. Want was het niet aan de Nederlandse persistentie te wijten, dat deze slag zich had moeten voordoen? Den Haag was te blameren, niet zozeer Londen. Dat was een signaal, dat niet werd opgepakt in de stad achter de Scheveningse Duinen. Het zou lang blijven naresoneren. Voorlopig beaamde Londen Christisons stellingname: Soekarno was volkomen onbetrouwbaar en ook nog eens een communist.

VI.1.17 De positiebepaling van de Nederlandse liberalen

Dat was ook de mening van Oud, de – in Boek II reeds besproken -- voormalige minister van financiën in het tweede kabinet Colijn en op dat moment nog burgemeester van Rotterdam. Die zag ook dat Nederland financieel-economisch op zijn gat lag en dat in Nederlandsch Indië grote belangen van ondernemend Nederland teloor dreigden te gaan. In 1945-1946 lanceerde Soekarno zijn staatkundige theorie van de Vijf Zuilen voor het Indonesische staatkundige leven. Daar kwamen de woorden nationalisme en sociale rechtvaardigheid opvallend vaak in voor, vond Oud. Bovendien was die Soekarno ook nog eens lid geweest van een communistische partij, dat had Colijn hem uitvoerig uit de doeken gedaan. Het was overduidelijk een opruier en een voorstander van een totalitaire staat. Het moest iedereen toch duidelijk zijn waar het nu heen ging met die Republik Indonesia. Oud leidde uit de bersiaprellen af dat de Republik afstevende op totale anarchie binnen de Archipel. Hij had van deze ontwikkeling vernomen via de verschillende rederijen die vanuit Rotterdam beurtvaart onderhielden op het Verre Oosten, vooral de Archipel. Deze rederijen trachtten hun oorspronkelijke vooroorlogse vaartschema's langzaam aan te realiseren en hadden daartoe telegrafisch contact opgenomen met hun diverse agentschappen in Tandjong Priok, Soerabaya en Makassar. Hun vaartcapaciteit had vooral door de enorme vernielingen in de Rotterdamse havens zwaar geleden. Vanaf 20 september 1944 waren de Duitsers stelselmatig bezig geweest met gespecialiseerde demolitiebataillons om de kaden, hijsinstallaties, spooremplacementen, aan- en afvoerwegen, kolenopslagen en olieraffinaderijen volledig te vernielen, vooral in die havengebieden waar zeeschepen plachten aan- en af te meren. Daarin leken ze geslaagd. Tweederden van de zwaardere kades waren zeker voor langere tijd onbruikbaar geworden. Er waren voorlopig geen materalen beschikbaar om over te gaan tot restauratie van deze havenvoorzieningen, wat er was, moest aangewend worden op een geconcentreerd gebied. De regering had doen weten dat de Archipel-vaart zo spoedig mogelijk hervat moest worden in de mate van het mogelijke. Maar er waren twee grote zinkschepen in Het Scheur en in de monding van de eigenlijke Nieuwe Waterweg die de aan- en afvaart op de vooroorlogse schaal voorlpig illusoir maakten. Oud had met de reders overlegd, wat de primaire noden waren op korte termijn – het kabinet had dringend buitenlandse deviezen nodig – en die hadden hem bericht dat zij voorlopig het te risicovol vonden om echt ligplaats in te nemen aan

---

Aziatische Studies, Singapore, 1992, ISBN 981-3016-17-5. Darusman, vooraanstaand Indonesisch diplomaat, heeft steeds gesteld dat de optredens van Surabaya Sue de nationalistische zaak meer schaadden dan begunstigden, vooral omdat ze Soekarno ook nog eens uitvoerig en gedtaillerd als pathologische erotomaan neerzette. Ze had een onorthodoxe levensstijl en eiste voortdurend de aandacht op. Haar uitzendingen via Soetomo's zender zouden de activiteiten van het nationalistische leger alleen maar belachelijk hebben gemaakt. Zie ook: Robert Cribb, *Gangsters ans Revolutionairies, The Jakarta People's Militia and the Indonesian Revolution 1945-1949*, EQUINOX PUBLISHING: Jakarta/Kuala Lumpur, 2009, ISBN 978-979-3780-71-9.

bolders in de zojuist genoemde havens. Ze trachtten een duidelijk beeld te krijgen van de volksopstanden via hun agenten.

De koloniale regering zelf was eigenlijk niet bij machte om hen adequaat in te lichten. Die vroeg juist deze soort informatie op bij hun agenturen. Het scheen een endemisch bloedbad te zijn, een orgie van geweld waartegen de Britten niet of nauwelijks konden optreden. Wel leek het er op, aldus de reders, dat de revolutionaire regering die zekere Soekarno had gevestigd dit alles regisseerde. Die wilde kennelijk eerst een totale economische collaps veroorzaken, opdat hij de noodtoestand zou kunnen uitroepen. En dan zou het natuurlijk komen tot de wantoestanden die in 1917 Rusland geteisterd hadden, met een serie nationalisaties en nullificaties van uitstaande schulden in het buitenland. Soekarno had de reputatie communistisch georiënteerd te zijn. Vanuit ondernemingsstandpunt leek het onverstandig nu aan te sturen op hervatting van de handelsbetrekkingen op stadsniveau. Van Soekarno was werkelijk alles te verwachten. Als de contacten met de Archipel zouden worden opgevat dan zou dat met medeweten en instemming van de regering moeten zijn. Dan kon men overigens nog wel lang wachten, want die wist zzelf eigenlijk bijna niets. Wie verstandig was zou verre blijven van het nationalistisch conflict dat groeiend was. Adhaesie betuigen aan revolutionairen die al eerder staatsgevaarlijk waren gebleken – Soekarno was een collaborateur met de Japanners geweest en had daardoor een vooraanstande positie weten te bemachtigen – was niet raadzaam en lag niet op de weg van ondernemers. De reders zelfs zouden zich verstaan met de Unilever en de Koninklijke Shell in hun Londense vestigingen: wat vonden deze multinationals van de wankele situatie in het Verre Oosten? Waren hun investeringen daar veilig en zo neen, was daar in dit stadium iets aan te doen? Eerder zou de uitwisseling van goederen en diensten niet hervat kunnen worden op geregeld niveau. Dat zou, dacht Oud, ook iedereen wel inzien.

Behalve natuurlijk Vorrink. Die had werkelijk nog nooit iets ingezien. Maar Oud zag zijn havenstad, die zoveel belang had bij de beurtvaart op het Verre Oosten, in grauwheid ondergaan. Was geen transatlantische aanvoer gewaarborgd, dan was de Rijnvaart voorlopig ook gestremd: Rotterdam was werkelijk voorshands de kurk van de nationale conomie. Het was een geluk dat Hamburg totaal in puin lag. Anders hadden de handelsstromen zich wellicht daarheen verlegd en was het Dortmund/Eemskanaal verbreed en verdieptmet geallieerde subsidie. H et staatsbelang eiste nu, dat prioriteit werd gegeven aan het hervatten van de typisch Rotterdamse handelsvaart met dat Oosten, en vooral met het weder-oppakken van de import van de olie, Indische koffie, thee, specerijen, rubber, natuurlijke oliën, rietsuikers en delfstoffen die Nederlandse ondernemingen binnen een douane-unie met de Archipel goedkoop konden importeren. En die daarna een bewerkingsindustrie in het achterland op gang konden brengen. De Partij van de Arbeid kon daar weer geen begrip voor opbrengen, natuurlijk. Daarom splitste Oud zich af van die partij – hij was er aanvankelijk lid van geworden omdat hij dacht dat de oude politieke tweedeling tussen “links” en “rechts” had afgedaan – met een grote groep invloedrijke reders, havenbaronnen en industriëlen, en stichtte de VVD. Die kon goed de verkiezingen in gaan met de leuze dat in Indonesië het roer om moest. Fraaie affiches met het strenge, fotogenieke gezicht van Oud, de burgemeester die Rotterdam door de oorlog had geloodst. En dan in het midden een grijnzende Soekarno. Daarachter weer, achter coulissen, het smoel van Stalin die goedkeurend keek naar Soekarno die industriegebouwen met de linkerhand verpulverde.

Hij kreeg uit ongedachte hoek steun: Kortenhorst, de katholieke voorzitter van de Tweede Kamer, kon een heel eind met hem mee gaan. Kortenhorst was altijd, als lid van de Roomsch Katholieke Staatspartij, pleitbezorger geweest van de grootondernemers. Ook hij vreesde dat in de Archipel een nationalisatievloedgolf dreigde. Het Westen moest ingrijpen. De investeringen daar moesten worden veiliggesteld. De communisten rukten daar op. Die ontzagen de particuliere eigendom niet, dat was in 1917 maar al te duidelijk gebleken toen Lenin alle staatsschulden aan buitenlandse beleggers had nietig verklaard. Dat ging die Soekarno nu óók doen. Van Schermerhorn was in dit opzicht niets te verwachten, van Drees nog minder. Misschien – Kortenhorst sloot niets uit – was het toch noodzakelijk een staatsgreep te plegen en kabinet en kamers opzij te zetten. Die hadden

eigenlijk toch geen enkele democratische legitimatie. Véél verschil met een staatsbewind dat tijdelijk het publiek welzijn zou bevorderen totdat weer normale verhoudingen konden bestaan via een geleide representatieve democratie zou er niet zijn. Indië verloren, rampspoed geboren, dat was een gedachte die Kortenhorst nu eens gehéél kon onderschrijven. Maar éérst zou het Nederlandse leger voet aan wal moeten kunnen krijgen op Java. Dat vond ook Carl Romme, de katholieke fractievoorzitter in de Tweede Kamer. Daar konden fondsen voor beschikbaar komen, eventueel buiten de rijksbegroting om. Voor deze gedachte bleek de voormalige minister-president Gerbrandy ontvankelijk, die vond dat inderdaad tijdelijk het constitutioneel verankerde democratische parlementaire systeem maar moest worden verlaten. Hij werd vooraanstaand lid van het pressiecomité "Rijkseenheid" dat deze gedachte ging uitdragen. Het maakte de verkiezingen van 1946, waarin eindelijk weer een Tweede Kamer zou worden gekozen op basis van algemeen stemrecht uiterst polemisch. Het verziekte de verhoudingen tussen de partijen aanmerkelijk, terwijl zij toch later op elkaar aangewezen zouden zijn. Nederland kent alleen maar politieke minderheidspartijen. Coalities zijn onontkoombaar. Ze veronderstellen bij het kabinets- of regeringsakkoord toch een minimum aan vertrouwen. Daar zou het in de politiek betreffende Nederlandsch Indië in belangrijke mate aan gaan ontbreken.

VI.1.18 De opgezette troepenverplaatsingen via de shipping pool

Ondertussen had Van Os in de *shipping pool* van de geallieerden Nederlandse vaartuigen weten los te krijgen voor de troepenverplaatsingen naar de Archipel[48]. De Britten eisten daarbij, dat hij op de retourvaart door hen aangewezen geïnterneerden en krijgsgevangenen naar Nederland mee zou terug nemen uit de Indische kampementen. Opvallend is, dat de Britten – maar Van Os óók – deze personen min of meer als stukgoed behandelden dat ter transport werd aangeboden. Wat de mensen er nu zelf van vonden, deed niets ter zake. Wie was nu eindverantwoordelijke voor dat transport? Héén was duidelijk. Dat was Van Os, de representant van het Nederlandsch militair Gezag in Europa. Maar terug? Wat had Van Os eigenlijk te maken met door de Britten geselecteerde transporteenheden? Hij was militair, hij was geen reisoperateur. Waren de Britten dan aansprakelijk, als er iets mis ging? Die keken wel uit: de geïnterneerden en krijgsgevangenen waren Nederlanders of daarmee gelijk gestelden. Van Os probeerde de retourtrantporten te plaatsen onder de verantwoordelijkheid van het Internationale Rode Kruis, maar dat bedankte daar feestelijk voor. Dat Rode Kruis had immers de vaartuigen niet eens mogen selecteren of inspecteren en ook met "het cargo" – de transport-eenheden – niets te maken gehad. Dat vergde allemaal verschrikkelijk veel tijd, dat overleg, en ondertussen zaten de mensen maar in hun kampen te wachten. Zo was het, maar Van Os wist daarbij nog steeds niet dat ze bewaakt werden door de Japanse soldaten die daarvóór hen hondser dan honds hadden behandeld als een soort gijzelaars die zouden kunnen dienen als inzet bij regionale onderhandelingen over een staakt-het-vuren in de Archipel. Deze Japanse militairen moesten nu omschakelen in de functie van beveligingsbeambten tegen de opdringende pemoeda's en nationalisten: zij moesten hun voorheen gegijzelden thans actief beschermen tegen hun inlandse agressors. Hun legerleiders hadden daarvoor instructie gekregen van Tokio, in afwachting van de verdere capitulatie-uitvoeringsovereenkomsten. Deze soldaten en hun officieren in de kampen gehoorzaamden keurig aan deze nieuwe orders. Ze werden wat vriendelijk, toegevender en trachtten zelfs hier en daar over te gaan tot primitieve medische verpleging en verzorging. Maar voedselvoorraden kwamen maar langaam-aan door, als ze al arriveerden. De Nederlanders hoorden niets van hun regering of hun koloniaal gezag. Vaak wisten ze wel van de Japanse capitulatie, maar niet van de Nederlandse bevrijding. Wat het Nederlandse kabinet voor hen dacht te gaan doen, was helemaal een raadsel. Dat was het voor dat kabinet ook. Het had de middelen niet. Maar het was ook onkundig van de afschuwelijke kamptoestanden. De vraag blijft evenwel of het er veel moeite voor deed om er achter te komen. Er waren nog altijd de internationale verbindingen van het Rode Kruis. De Nederlandse afdeling van deze supranationaal erkende en gemandateerde

---

48 Zie: Martin Bossenbroek, *De meelstreep, Terugkeer en opvang na de Tweede Wereldoorlog,* Uitgeverij Bert Bakker: Amsterdam, 2001, pp. 146-179.

organisatie sprong bepaald niet in de versnelling. Dat had deze afdeling evenmin gedaan in de richting van de Nederlanders die afwachtten in de Duitse en Poolse kampen, die toch makkelijker bereikbaar waren. Ook zij moesten maanden wachten voordat ze van regeringswege iets vernamen. Zij waren afhankelijk van de initiatieven van personen in hun midden, die niet konden verkroppen dat alle westerse ontheemden en gedetineerden al op weg naar huis waren, voorzover zij konden, en in ieder geval van betere kleding en rantsoenen waren voorzien --- behalve de Nederlanders. Vorrink was één hunner. Hij kreet zijn woede uit in de socialistische pers. Bij die kreet bléef het. En dat zij ook, en met nog meer recht, te slaken was ten behoeve van de gedetineerden in de kampen in het Verre Oosten, drong niet tot de Haagse heren door. Die waren gevangen in een bureaucratische bubbel vol staatkundige abstracties.

VI.1.19 De Japanse bewaking van de kampen en interneringsvoorzieningen

De Britten hadden, tengevolge van de wisseling in commando-hiërarchie binnen het SEAC-gebied, tijdelijk de zorg gekregen over de kampen. Er was geen aparte regeling voor opgezet. Noch waren er flankerende logistieke maatregelen genomen. Er waren overduidelijk grote stoffelijke tekorten. Medische verslagen over de volkomen ontoereikende hygiëne in de kampen waren er bij de vleet, ook over de eenzijdige voeding, primitieve ligging, en steeds weer opflakkerende ziektes waarbij beri-beri en malaria veel sterfgevallen veroorzaakten. De militairen waren daarvoor niet beschikbaar, ook niet na de capitulatie. Die werden nu ingezet bij politionele taakstellingen, waarvoor ze niet getraind waren. De SEAC-opperofficeren wilden voorlopig geen militair territoriaal bezettingsgezag vestigen. Ze wilden een *civil affairs-agreement* sluiten met de Japanse lokale bevelhebbers, zoals ze dat ook bij hun veroveringen in Centraal Europa hadden gedaan. Daar hadden ze de Duitse burgerlijke besturen aangewezen als verantwoordelijken voor de civiele interneringskampen. Daar waren gestandaardiseerde forulieren voor beschikbaar. In het Engels en Maleis gesteld, soms was ook een Japanse vertaling beschikbaar: de USA had ze, maar die waren weer niet gelijkluidend aan de Britse teksten.

Bij de echte krijgsgevangenenkampen in Duitsland hadden de Britten de rechtsmacht voorbehouden. Het regiem binnen die kampen werd beheersd door Engelse reglementen, opgezet voor Duitse krijgsgevangenen binnen de Britse bezettingszones. Daarbij was de opzet geweest om de gevangenen die uit de geallieerde gelederen waren voortgekomen zo snel mogelijk terug te leiden naar hun zendstaten. Dat deden ze in het Verre Oosten ook, maar in de Archipel was deze regeling niet echt noodzakelijk. Maar er moest toch verantwoording gedragen worden voor de humanitaire behandeling van de ontheemden, geïnterneerden en krijgsgevangenen die niet tot de geallieerde troepen hadden behoord. Daar hadden ze in voorzien door die aansprakelijkheid integraal over te dragen aan de Japanse militaire bezettingsautoriteiten. Die hadden gewoon het bewakingsregiem voortgezet. Ze hadden alleen de disciplinaire tuchtigingsmaatregelen afgeschaft. Maar ze hadden de hekken, in- en uitgangen gesloten gehouden. Wie eruit wilde moest naar de commandant en vragen om een tijdelijk verlofbriefje. Dat werd meestal niet verschaft, tenzij de noodzaak van het uitstapje duidelijk kon worden gemaakt en het doel binnen korte afstand te verwezenlijken was. Aan langere reizen te voet kon niet gedacht worden. Het openbaar vervoer placht gestremd te zijn, maar was het er wel, dan was de passage gevaarlijk. De blanke passsagier werd in het beste geval volkomen geïgnoreerd. Maar vaak was van mishandeling bij in- en uitspannen sprake. Keerde iemand niet terug, dan was de kampcommandant de schuldige als er bij de Britten werk van gemaakt werd. Die commandant keek wel uit. Vaak had hij overigens redenen genoeg om de aandacht van de Britse kapitein niet gaande te maken. Buiten stonden onbewogen Japanse soldaten star uit te kijken naar de voorbijrazende *pemoeda's.* Binnen zaten de bevrijde Europeanen, die echt de straten niet durfden te betreden. Ze konden zich, als ze al geld of waardevolle ruilmiddelen hadden, niet van de primaire levensbehoeften voorzien. Soms kon er wat op ad hoc-basis geruild worden tussen de tralies van de omheiningen, soms kwamen bevriende Indo's tegen valavond wat aanreiken. De Britten moesten zorgen voor de massale bevoorrading en medicaties. Maar de

Britten hadden zelf nauwelijks voldoende proviand. Er was voorlopig geen zicht op verandering van deze absurde situatie. Laat staan van verbetering.

VII. De rondetafelconferentie op de Hoge Veluwe

VII.1.1 Huib van Mook probeert een middenpositie in te nemen

Schermerhorn was geen onmens. Hij bedoelde het goed. En hij was ijverig. Voor een politicus een dodelijke combinatie. Hij vond dat er op korte termijn duidelijkheid moest komen over de staatkundige toekomst van Nederlandsch Indië. Hij vond ook, dat de Archipel binnen het koninkrijksverband moest blijven. Maar tevens dat de Indonesiërs in het binnenlands bestuur in brede zin autonomie behoorden te hebben. Wat hij daarmee bedoelde was hem eigenlijk zelf niet duidelijk. Maar hij erkende dat Huib van Mook, die in Indië geboortig was, die er lang over had nagedacht en die met de meeste Indonesische gesprekspartners bekend was, dat vermoedelijk beter zou kunnen concretiseren dan hij zelf. Van Mook was topambtenaar geweest van de Indische koloniale regering. Hij had voortreffelijk gepresteerd zei zijn baas, Tjarda van Starkenborgh. Die was niet scheutig met lof, dus dat zei wel wat. Tjarda had gewild dat Van Mook als zijn plaatsvervanger zou optreden gedurende de tijd van het gewapend conflict dat startte op 7 december 1942. Als vragen van interne of externe soevereiniteit op de Archipel onderwerp zouden worden van interstatelijke besprekingen – Tjarda voorzag dat de USA, het Verenigd Koninkrijk van Groot-Brittannië en Frankrijk die op een gegeven moment aan de orde zouden stellen – moest Van Mook daar bij zijn. Zelf zou Tjarda zich in krijgsgevangenschap begeven. Als Van Mook kon, moest hij zo snel mogelijk weer terugkeren naar de Archipel, om daar op te treden namens de gouverneur-generaal. Dat had Van Mook gedaan.

Hij had verder van Tjarda geen nadere instructies gekregen. Hij kende Soekarno, Hatta en Sjahrir persoonlijk. Hatta kon hij zeer waarderen. Recht door zee, weinig woorden en bereid tot compromissen. Bovenal: hij had géén samenwerking gezocht of betracht met de Japanners. Soekarno wel, die was daarin zeer ver gegaan. Bovendien vond van Mook de man veel te egotistisch, egocentrisch en egoïstisch, uit op *glamor* en bezwijkend onder ijdelheid. Van Mook vond dat de Indonesiërs recht hadden op vergaande onafhankelijkheid in het binnenlands bestuur. Hij hield niet van transcendente beschouwingen over originaire of afgeleide soevereiniteit, dus wilde hij die discussie met Soekarno niet aan. Hij zou de man niet vermijden. Soekarno had zich opgewerkt tot grote belangrijkheid. Of hij die importantie verdiende, betwijfelde Van Mook in hoge mate, maar daar ging Van Mook niet over. Na de Japanse regeringscapitulatie nam Van Mook, conform instructie, zich voor spoedigst naar Batavia te reizen. Hij nam zich voor voorlopig maar in het paleis van de gouverneur-generaal te gaan zitten. Hij was uiteraard bereid de nationalisten te ontvangen, mits die maar een basis hadden in een bredere politieke organisatie. Van de drie genoemden was hij in dat opzicht zeker. Die hadden dat. Hij nam zich voor eerst te inventariseren wat die heren wilden. Er was niets wat hij daarbij op voorhand uitsloot, ook niet een eventuele claim op totale onafhankelijkheid. Hij zou wel zien. Hij had lang geen echte communicatie gehad met de Archipel.

Hij kwam op 2 oktober 1945 in Batavia aan. Hij zag de totale wanorde. Hij zag aanstonds dat eigenlijk de Japanners de openbare orde handhaafden. Hij zag dat nationalistische minderheidsgroepen burgeroorlogje speelden. Hij zag dat de Indo's het gelag betaalden. Hij zag dat de Britten het niet aan konden en eigenlijk geen bezetting konden leggen, zoals eerder overeengekomen. Dat gaven ze binnenskamers ook toe. Van Mook had geen troepen. Hij zag meteen dat de inlanders hem niet zouden helpen. Dus zou hij zichzelf improviserenderwijs helpen. Wat moest zijn standpunt zijn? Het officiële Nederlandse standpunt kende hij. Dat was verwoord in een verklaring van Wilhelmina, wereldkundig gemaakt in een radiorede van Wilhelmina, gerelayeerd via de BBC, maar gericht tot de Nederlandse bevolking, waar ook ter wereld. De 7-december-rede. Uit 1942, ter herdenking van het feit dat het één jaar geleden was geweest dat de Japanners Pearl Harbor hadden aangevallen, nog wel zonder oorlogsverklaring. Achteraf bekeken moet je je afvragen of het nu wel zo verstandig was geweest om nu juist die Japanse aanval te verbinden met de mogelijkheid van staatsrechtelijke autonomie voor de Archipel. Waarom die verbinding? Die twee gegevenheden hadden oorzakelijk weinig met elkaar te maken.

In 1945 en 1946 hebben Indonesië en Nederland zich ook in allerlei bochten gewurmd om te kunnen ontkennen dat er zo'n causaal verband zou kúnnen bestaan. Nederland, omdat het wilde beweren en kunnen volhouden dat het toch altijd al een de Archipel een staatkundige autonomie had willen geven. Wat overduidelijk niet waar was. Maar goed, in het interstatelijk diplomatiek verkeer liegt men om prestige-redenenen wel vaker tegen de klippen op.

En Indonesië, bij monde van zijn president Soekarno, omdat Soekarno nu eenmaal wilde dat zijn nieuwe staat eigenstandig en originair de onafhankelijkheid had genomen. Dat had Indonesië gedaan op grond van het zelfbestemmingsrecht van de volkeren. Het had het niet gekregen van Nederland, Japan, de Verenigde Staten, laat staan van de Verenigde Naties. De Verenigde Naties stonden er buiten. Dat wilde Van Mook zo houden. Hij meende dat eerst gesondeerd moest worden wat de Indonesische nationalisten zélf wilden en hoe sterk dat ze stonden bij de bevolking van de Archipel. Dat wilde Van Mook zelf doen, omdat hij de Archipel als zijn broekzak meende te kennen. Hij zou dan voorlopig doen in zijn kwaliteit van vertegenwoordiger van het koloniale bestuur. Van Mook wilde de onafhankelijkheids-affaire in ieder geval blijven beschouwen als een voor het koninkrijk binnenlandse aangelegenheid. Hij wist, dat de Verenigde Naties zich al mengden in vergelijkbare dekolonisatie-aangelegenheden, ondermeer in Frans Indo-China en in Brits-Indië. Dat wilde hij voorkòmen. Van Mook dacht eigenlijk dat de Verenigde Naties geen lang leven beschoren zou zijn. Het Volkenbonds-achtige overlegorgaan was overduidelijk een resultante van de militaire krachtsverhoudingen terstond ná Japans capitulatie. De westerse geallieerden – Frankrijk, Groot-Brittannië en de USA – hadden in de Veiligheidsraad voorshands een dominante positie. Die positie kwam geenszins overeen met hun militair-strategische en geopolitieke doorzettingsmacht in het Verre Oosten. China was daar overduidelijk een opkomende macht. Rusland moest daar zijn houding nog tegenover markeren. Dat kon wellicht in dat overlegorgaan gebeuren. Maar méér dan vijf jaren zouden daar niet mee heen gaan. Wat hij precies met dat supranationale monstrum moest na 1950 was Van Mook óók niet echt duidelijk. Soms was het mét hem. Soms overduidelijk tegen hem.

Maar goed, die 7-december-rede was nu eenmaal, met veel aetherisch geruis, gepiep en mexicaanse honden wereldwijd uitgezonden. Daarin had Wilhelmina met veel hoogdravende woorden met haar hoge oude juffrouwenstem zo goed als niets gezegd. Ze had gezegd dat gezagsuitoefening altijd moest steunen op brede aanvaarding van de onderdanen. Dat daarom de staatkundige verhoudingen in koninkrijksverband herijking behoefden. Dat daarom een koninkrijksconferentie zou samen komen. Na de oorlog[49].

---

49 "In vroegere radio-reden kondigde ik reeds aan, dat het in mijn bedoeling ligt, na de bevrijding, de gelegenheid te scheppen om gezamenlijk te overleggen over een voor de veranderde omstandigheden passende bouw van het Koninkrijk en zijn deelen. De daartoe bijeen te roepen rijksconferentie werd in een regeeringsverklaring van 27 Januari 1942 nader omschreven. Deze conferentie, waarin vooraanstaande vertegenwoordigers van de drie overzeesche deelen van het Koninkrijk met die van Nederland aan een ronde tafel zullen samenkomen, werd in de toen nog vrije gebiedsdeelen Nederlandsch-Indië, Suriname en Curaçao reeds voorbereid. Vooral in Nederlandsch-Indië waren daartoe uitvoerige gegevens verzameld, welke mij nog in December 1941 vanwege Den Gouverneur-Generaal hebben bereikt.

De strijd in Nederlandsch-Indië heeft deze veelbelovende voorbereiding verstoord. Wij kunnen haar eerst weder hervatten, zoodra ieder zijn overtuiging vrijuit zal kunnen uitspreken. Staat het dus vast, dat vernieuwing noodig is in den staatkundige bouw van het Rijk en in dien van Nederland en de overzeesche gebiedsdeelen, het zou daarom niet juist zijn en ook niet mogelijk zijn daarvan nu reeds den vorm te willen bepalen.

Ik weet, hoeveel groots en goeds in Nederland, onder den druk der bezetting, aan het groeien is; ik weet, dat zulks ook in Indië het geval is, waar de saamhoorigheid door het ondervonden leed wordt versterkt. Dit kan slechts worden uitgewerkt in vrij overleg, waarbij de beide gebiedsdeelen van elkanders denkbeelden zullen willen kennisnemen. Bovendien heeft de bevolking van Nederland en van Nederlandsch-Indië, door haar lijden en haar verzet, haar recht bevestigd om mede te beslissen over den vorm, die zal worden gegeven aan die verantwoordelijkheid van het geheele volk tegenover de wereld en van de verschillende bevolkingsgroepen tegenover elkander en tegenover zichzelf. Door daarop nu vooruit te loopen zou dat recht worden miskend en het door bittere ervaring verworven inzicht van mijn volk worden terzijde geschoven.

Was die oorlog op 2 oktober 1945 afgesloten? Van Mook had geen idee. Er was geen vrede gesloten met Duitsland en Japan, dat wist hij. Hij wist óók dat het Nederlandse kabinet wilde dat hij het Nederlandse gezag over de Archipel zou herstellen. Dat betekende: herstel van het *koloniale* gezag. Dat betekende: een gouverneur-generaal als kroonvertegenwoordiger. Dat betekende: geen Indonesisch parlement, geen politieke verantwoordelijkheid van de regering jegens een inlandse volksvertegenwoordiging. Daar hoefde Van Mook niet eens over te práten. Dat konden de Indonesiërs nooit accepteren. Die Nederlanders wisten niet hoe de kaarten lagen. Daarom was het beter eerst eens aan de nationalisten te vragen hun wensen schriftelijk te formuleren. Ze hadden het steeds over een "Republik". Wat was dat precies? Waar zat die? Was er een kabinet? Waren er ministers? Hadden ze al een geregeld leger? Die *pemoeda's* toch niet hopelijk? Hij zou het zien uit te vissen. Praten kon nooit kwaad. Ook met die Soekarno? Ook met Soekarno, dat kon toch niet anders als de nationalisten vonden dat hij hun representant was?

VII.1.2 Inventarisatie van de dringendste knelpunten en de uitvoeringsarrangementen

Zo startte hij besprekingen. Dat deed hij onder leiding van de Brits-Australische diplomaat Sir Archibald Kerr[50]. Van Mook had eigenlijk de zaak rechtstreeks willen afkaarten met de Indonsesische nationalisten. Wat wilden de nationalistische heren? Dat zou hij graag weten, trachten schriftelijk te verwoorden, en dan, op basis daarvan tegenzetten doen of contra-reacties geven. Hij wilde niet, dat de verstandhouding met de Republik een internationale aangelegenheid werd en nog minder dat een supra-nationale organisatie als de gloednieuwe Verenigde Naties zich met de kwestie zou gaan bemoeien. Van Mook wilde voorlopig, voorzoveel dat in zijn macht lag, de zaak bestempelen als een binnenlandse aangelegenheid van het totale koninkrijk als één entiteit. Wat hij met de Indonesische nationalisten besprak zou, uiteindelijk, ook precendentaire werking kùnnen hebben op de verhoudingen met de Nederlandse Antillen en Suriname. Dat was nog niet zo, in het Caraïbisch gebied verhief zich nog geen stem om onafhankelijkheid, maar dat zou er stellig van kunnen komen. Van Mook zag dit soort dingen in globaal verband.

Waarom dan toch die Kerr erbij? Eigenlijk, omdat die hem door de Britten was opgedrongen. Die waren overvallen door de verschrikkelijke gebeurtenissen in Soerabaya, waar nogal wat Britten het loodje hadden moeten leggen. Dat was in oktober 1945 geweest, maar de nasleep had geduurd tot eind december van dat jaar. De Britten hadden nooit gedacht dat de Hollanders zó weinig *effective control* hadden op Java. Christison had gedacht – en de Nederlanders hadden dat ook aan Mountbatten voorgehouden, ondermeer via de hoge koloniale ambtenaar O.C. van der Plas – dat de Indonesische inlanders eigenlijk verlangden naar terugkeer van de rechtsorde die de Nederlandse kolonialen hadden weten te borgen, misschien wel driehonderd jaar. Goed, Christison had wel wat pemoeda's rond zien draven door Batavia, en hem waren ook wel

---

> Ik ben overtuigd – en de geschiedenis en de berichten uit de bezette gebieden bevestigen mij daarin – dat het Rijk na den oorlog zal kunnen worden opgebouwd op den hechten grondslag van volledige deelgenootschap, die de voltooiing zal beteekenen van hetgeen zich in het verleden reeds heeft ontwikkeld.
>
> Ik weet, dat geen politieke eenheid en verbondenheid op den duur kunnen blijven bestaan, die niet gedragen worden door de vrijwillige aanvaarding en de trouw van de overgrote meerderheid der burgerij. Ik weet, dat Nederland dieper dan ooit zijn verantwoordelijkheid gevoelt voor den krachtigen groei der overzeesche gewesten, en dat de Indonesiërs in de lang gegroeide samenwerking den besten waarborg vinden voor het herstel van hun vrede en geluk.
>
> Ik stel mij voor, zonder vooruit te loopen op de adviezen der rijks-conferentie, dat zij zich richten zullen op een Rijksverband, waarin Nederland, Indonesië, Suriname en Curaçao tezamen deel zullen hebben, terwijl zij ieder op zichzelf de eigen, inwendige aangelegenheden in zelfstandigheid en steunend op eigen kracht, doch met den wil elkander bij te staan, zullen behartigen."

[50] Archibald Clark Kerr, 1st Baron Inverchapel (1882-1951). Hij was Brits ambassadeur in Moskou geweest van 1942 tot 1945. Hij had vaak met Stalin gesproken. Stalin had een soort schizoïde obsessie met het westen. Hij was voortdurend bezig de machtsaanspraken van de Sovjet-Unie verder westelijk op te schuiven. Op 31 augustus 1944 schreef hij een memo in dier voege aan Whitehall. De inhoud ervan kwam aardig overeen met het reeds genoemde "long telegram" van George F. Kennan.

geweldsexcessen gerapporteerd, ook door de Nederlanders, maar hij had de indruk gehad dat het hier om gelokaliseerde uitzonderingen ging. Pas de moord op Mallaby had hem de ogen geopend. Vermoedelijk heeft Christison toen van Mountbatten op zijn donder gehad. Mountbatten was van oordeel, dat de Nederlanders tijd aan het rekken waren, om toch tersluiks te rekoloniseren. Dat was ook steeds het standpunt van Australië geweest. Dat had te vaak de NICA en vooral de NEFIS-ambtenaren horen verkondigen dat ze de Archipel zouden hernemen onder hun koloniaal bewind --- alsof ze daarvoor de troepen beschikbaar hadden. Dat hadden ze niet, dat wist Canberra ook. Daar, waar de Nederlanders zich in Australië als koloniale ambtenaren hadden gemanifesteerd, hadden ze geen beste indruk gemaakt. Ik gaf dat al aan. De Hollanders trachtten volgens Christison de druk op te laten lopen, zodat Mountbatten op den duur genoodzaakt zou worden Nederlandse militaire contingenten toe te laten in de Archipel. Vandaar die enorme vraag naar scheepstransportruimten waar die Van Os mee bezig was. Zie hierboven V.1.4. Het was opvallend hoeveel ruimte Van Os aanvroeg bij de *shipping pool*. Die man was bezig ettelijke divisies te verplaatsen, als het niet meer was. Wat zat daar achter? Daar zat achter, wist Canberra zeker, dat de Hollanders toch hun Archipel weer onder hun bewind als wingewest wilden halen. Dat zouden ze nooit rooien. Want ook al zouden ze honderdduizend man aanlanden, tegen een voortgezette guerilla in de hele Archipel zouden ze nooit opgewassen zijn. Dan zouden ze moeten opgeven, maar dan zouden de Australiërs weer de pineut zijn. Die zouden moeten inspringen in een kolking van geweld aan de drempel van hun voordeur. Dat moest voorkòmen worden. Ook Van Mook was een onverbeterlijk koloniaal, dat vonden Whitehall en Canberra eenstemmig. Daarom zat Kerr erbij om toezicht te houden. Hij verdacht de Nederlanders ervan liever het risico te nemen dat de Archipel een soort vacuüm zou worden in het Verre Oosten dan dat zij hun ineffectieve rekolonisatiepogingen zouden staken. Dat risico zouden ze dan dóórschuiven naar het Britse Gemenebest. Kerr was overtuigd aanhanger van Trumans *containment politics*. De zogeheten "domino-theorie". De Sovjet-Unie trachtte de één na de andere op het westen georiënteerde staat of natie te destabiliseren, zodat ze tegen elkaar zouden omvallen. Dan zou langzaam langs die destabilisatielijn de Sovjet-invloed oprukken. Steeds meer westwaarts. Totdat ook de USA zou imploderen. Daar was maar één redmiddel tegen: het pro-actief indammen van de Sovjet-agitatie via hun geheime diensten. Indammings-politiek, c*ontainmentpolitics*. Een neologisme. Maar hij signaleerde dat de Hollanders daar nog lang niet aan toe waren. Daarom hield hij nu supervisie. Zie verder hieronder: want uiteindelijk zal Soekarno handig meesurfen op deze *containmentpolitics*.

Van Mook concentreerde zich voorlopig op Soetan Sjahrir, premier in een presidentieel kabinet van Soekarno. Die had hij als redelijke man leren waarderen. Hij meende dat hij zijn overleg zó moest inrichten, dat duidelijk werd dat ook voor Nederland zelfstandigheid van de Archipel uitgangspunt zou moeten zijn. Maar zelfstandigheid is een rekbaar en gradueel begrip. Van Mook vond dat een regeling uiteindelijk neergelegd zou moeten worden in een verdragsvorm. Een overeenkomst tussen staten. Dat betekende meteen, dat Nederland de wederpartij ook als staat erkende. Dat ging dus een stap verder dan de 7 december-rede van Wilhelmina. Die had gesproken in termen van herijking van de staatsrechtelijke verhouding met de Archipel in koninkrijksverband. In die opvatting kon de Archipel een reusachtige provincie worden of iets dergelijks. Dáár hoefde Van Mook nu echt niet meer mee aan te komen bij Sjahrir. Niet na die proklamasi van 17 augustus 1945. Opende Van Mook besprekingen, dan zou hij die stap moeten zetten. Hij zou onderhandelen met een stáát. Dat was winst voor Sjahrir en Soekarno. Maar dat voordeel moest hij ze gunnen. Frankrijk had iets dergelijks ook moeten doen bij de dekolonisatie van Indo-China en een erkenningsverdrag met Vietnam moeten sluiten. Verder kon Van Mook bezwaarlijk alleen met een premier onderhandelen en de president negéren. Dat was hij ook niet van zins. Hij kwam tot de volgende punten van mogelijke overeenstemming:

- Het koninkrijk erkent de Republik. Haar territoriale rechtsmacht staat nog niet vast. In ieder geval strekt dat zich uit over Java. De gevolgen van die erkenning moeten volkerenrechtelijk, financieel-economisch en intern-staatsrechtelijk uitgewerkt worden. Er staan bijvoorbeeld nog buitenlandse schulden uit. Die moeten gedelgd worden. Er zijn

investeringen gedaan door het koninkrijk, hoe worden die vergoed? Wat zijn de relaties tussen Nederland en de Republik op internationaal niveau?

- De Republik zal onderdeel worden van een groter *federatief* geheel. Java is onderdeel van een gigantisch eilandenrijk. Hoe zal de verhouding zijn tot De Molukken, Borneo, Celebes, Bali, Lombok? Zullen zij regeringen hebben als deelstaten? Wat zal de exclusieve bevoegdheid zijn van de federatie?
- Er zijn honderdduizenden ontheemden – *displaced persons* – geïnterneerden en krijgsgevangenen, statenlozen, vreemde oosterlingen en hun bloed- en aanverwanten in het eilandenrijk. Wat met deze groep gedaan en voor wiens rekening? Er zijn ook tienduizenden Nederlanders bij die wellicht tijdelijk gerepatrieerd zullen moeten worden. Kunnen zij terugkomen na fysiek herstel wegens geleden ontberingen? Wat zal dan hun status zijn? Blijven zij Nederlanders of gelden ze als Indonesiërs? Moeten ze die status aanvragen? Hoe en bij wie dan?
- Er is een soort burgeroorlog gaande. Daarbij zijn talloze losgeslagenen betrokken die op plundering uit zijn en zelfverrijking anderszins. Er zijn ook onmiskenbaar milities op de been die pretenderen deel uit te maken van een geregelde strijdmacht. Die van de Republik. Is de Republik bereid om mee te werken aan stopzettingen van de gwelddadigheden of vijandelijke acties? En zo ja, in welke vorm? Zit er een staakt-het-vuren-in, een wapenstilstand of een soort vredesregeling?
- Is de Republik bereid mee te werken aan tijdelijke gezagshandhaving via vreemde troepen, zoals de Britse en de Australische? En zo ja, is daarbij dan ook plaats voor Nederlandse troepen, óók als deze deel uit hebben gemaakt van de voormalige koloniale politie-troepen zoals het KNIL?

Van Mook beklemtoonde dat dit een globale inventarisatie was. Een gespreksdocument waarop verder onderhandeld moest worden. Want het gold hier een complex geheel van problemen, waaraan op diverse wijzen oplossing zou kunnen worden geboden. De inventarisatie kwam voor zijn persoonlijke rekening. Hij bond daarmee niet de Nederlandse regering. Voordat de verdragsvorm zou kunnen worden bereikt zouden deze problemen zorgvuldig moeten worden gedefinieerd met het oog op uitvoeringsarrangementen. Wel was er haast bij om over het document overeenstemming te krijgen: de Britten hadden nu onverwacht veel verliezen geleden. Zij waren in bezettingsmachten gebonden in de Archipel en ze moesten steeds intenser patrouilleren. Londen had er genoeg van. Zeker na de ellende in Soerabaya. De vertegenwoordigers van de Republik konden natuurlijk aanvullen en amenderen. Maar wilden zij daar niet te lang mee wachten?

VII.1.3 Ontstemming in Den Haag

Op 27 maart 1946 werd het stuk integraal voorgelegd aan de regering van de Republik. Die parafeerde. Het stuk zou dienen zoals Van Mook bedoeld had: als wilsovereenstemming om op deze grondslag verder te onderhandelen. Tijd en plaats nader op te geven. Intussen zou de Nederlandse regering trachten uit te vinden wat Londen militair gesproken nog voor inspanningen wilde doen. Totale terugtrekking van de Britse koloniale troepen zou desastreus zijn. De pemoeda's renden nog rond, rampokten en stichtten brand, ook in de kampongs. Natuurlijk lekte Van Mooks concept uit. Natuurlijk werd de indruk gewekt dat er al een verdrag gesloten wás. Natuurlijk nam Den Haag daar aanstoot aan: een verdrag, dat betekende: erkenning van de Republik. Dat wilde het niet. Het vond dat Van Mook maar eigengereid bezig was. Hoe hij dán alle ongeregeldheden en de mogelijkheid van een volledige burgeroorlog had moeten voorkomen of indammen, dat zei Den Haag er niet bij.

Van Mook had niet gedacht dat Den Haag gesticht zou zijn over zijn acties. Het zou wel weer te voortvarend zijn geweest. Maar hij had niet gedacht dat het gesprek met Soekarno zo'n

struikelblok zou blijken.[51] Hij wist nog steeds niet, dat Soekarno als een oorlogsmisdadiger of een soort NSB-er werd gezien. Hij voelde de politieke implicaties daarvan niet aan. Nederland schreeuwde op dat moment om wraak, vergelding ten laste van collaborateurs, die het overal, in alle soorten en maten vrij en welgedaan zag rondlopen. Natuurlijk vond Den Haag niet goed dat hij met Soekarno sprak, hád gesproken en zou spreken. Het kabinetsstandpunt van 30 september 1945 was overduidelijk:

Soekarno heeft zich ertoe geleend werktuig en marionet der Japanners te zijn, waarvoor hij met een hoge Japanse Keizerlijke onderscheiding is beloond. Deze fascistisch georiënteerde man heeft stelselmatig haat gepredikt tegen de Geallieerden (een van zijn slogans was: "America maoedi strika, Inggris maoe di linggis", hetgeen beteekent: "Amerika zal worden weggevaagd, het Engelse Rijk zal worden opengebroken met een breekijzer"). Met deze figuur die zekere demagogische gave moge hebben, doch die bewezen heeft een ontstellend opportunist te zijn in de keuze zijner middelen, kunnen de zich vertegenwoordigers van het wettig gezag niet om de conferentietafel zetten."[52]

Schermerhorn en zijn minister van Overzeese Gebiedsdelen, Johan Logemann[53], droegen Van Mook maar meteen voor ontslag voor bij Wilhelmina. Die wilde er niets van weten en bitste hen af. "Soms", zei Drees op zijn oude dag, "doen koninginnen wel eens goede dingen"[54]. Want Van Mook was voor de Indonesiërs een aanvaardbare gesprekspartner. Vooral omdat Hatta en Sjahrir ook helemaal zijn reserves deelden ten aanzien van de persoonlijkheid van Soekarno. Die man zou best eens, eenmaal president geworden, totaal uit de hand kunnen lopen. Er kwam wederom een gesprek tusen Van Mook en Sjahrir..

Men kwam het volgende als voortgezette agendapunten overeen. Als plaats van samenkomst werd jachtslot Hubertus op de Hoge Veluwe aangewezen. Dat was goed af te grendelen, midden in de eenzaamheid. De regering zou militaire cordons er om heen leggen. In Batavia was de veiligheid nu eenmaal niet te borgen. Van Mook wist inmiddels dat hij in Nederland niet bepaald geliefd was. Hij was vooral in Logemann teleurgesteld. Logemann was samen met Van Mook actief geweest in "De Stuw"-groep in het interbellum. Hij was hoogleraar geweest aan de rechtshogeschool te Batavia. Hij had in die hoedanigheid ook gepleit voor meer autonomie van de Archipel en zelfs voor decentralisatie van het bestuur in bepaalde eilandengroepen. Hij gold in

---

[51] Zie over de sociale inbedding van het dekolonisatiedrama in berooid, doch herrijzend Nederland vlak na de Duitse capitulatie vooral de historiografische schats van Ad van Liempt, *Na de bevrijding, de loodzware jaren 1945-1950*, Uitgeverij Balans Amsterdam: Amsterdam, 2014, ISBN 978-94600-3692-7 NUR 680, pp. 75-91.

[52] *Officiële Bescheiden betreffende de Nederlands-Indonesische betrekkingen 1945-1950*, XX Vols., deel I, Staatsuitgeverij Den Haag 1972, Deel I p. 199.

[53] Johann Heinrich Adolf Logemann (1892-1969) was minister van Overzeese Gebiedsdelen in het kabinet Schermerhorn-Drees. Hij werd volledig overvallen door de proklamasi waarbij de Republik Indonesia werd uitgeroepen en besloot voorshands het feit volledig te ignoreren. Hij meende dat Nederland nooit met Soekarno kon onderhandelen omdat hij met de Japanners had gepacteerd tijdens de bezetting van de Archipel. Wel zou hij deelnemen aan de komende onderhandelingen. Hij vond ook dat de eilandengroepen als gewesten in de Archipel zekere autonomie moesten krijgen, maar dat het koninkrijksverband niet verlaten kon worden, niet voor de Archipel en niet voor Nederland in Europa. Daarbij speelden economische overwegingen de boventoon. Al bij al was dat in 1945-1946 een "progressief" standpunt. Deswege werd Logemann door KVP, AR, CHU en VVD niet langer ministeriabel geacht. Hij moest daarom plaatsmaken voor J.A.Jonkman. De kamermeerderheid wilde éérst militaire consolidatie van het koloniaal gezag en dán pas een nieuwe staatsregeling, bij wet vast te stellen, waarbij de door Logemann voorziene gewesten een soort rijksprovinciën of rijksprotectoraten zouden worden. Maar dat op basis van een wet in formele zin, dus in het gemeen overleg met de Staten-Generaal. Dat was ná de proklamasi een onbegaanbare weg. Dat zou hebben uitgemond in een guerilla-oorlog over de hele Archipel, die Nederland nooit zou hebben kunnen winnen. Wilhelmina had nogal wat bezwaren tegen Logemann. Ze vond zijn naam verdacht Duits. Toen ze vernam, bij het slaan van het benoemings-besluit dat hij óók nog "Adolf" heette kreeg ze meteen grote bezwaren tegen de ministerscandidaat. Ze wilde dat eerst zijn oorlogsantecedenten werden nagezocht. Daarna wenste ze hem, toen dat niets opleverde, niet meer in persoonlijke audiëntie ontvangen.

[54] Hans Daalder, *Vier jaar nachtmerrie, Willem Drees, 1886-1988, De Indonesische kwestie, 1945-1949*, Uitgeverij Balans: Amsterdam, 2004, ISBN 90-5018639-4 pp. 34 vv.

Batavia als progressief en pro-inlanders. Hij zou toch tenminste enige consideratie hebben moeten tonen voor de noodzaak tot verkennende besprekingen waarbij men Soekarno niet volkomen links kon laten liggen. Soekarno had nu eenmaal een niet te onderschatten achterban. Dat zou Sjahrir nooit kunnen pikken. Nee, dat beloofde wat voor die Hoge Veluwe-onderhandelingen. Het zou nog erger worden met de opvolger van Logemann, J.A.Jonkman[55]. Die was voorzitter geweest van de Volksraad in Batavia. Van Mook had de pest aan hem. Een zwaarwichtige, breedsprakige en zelfgenoegzame koloniaal, dat vond hij Jonkman. Een man die alles nodeloos juridiseerde en in wetsparagrafen wilde vatten, gek was op ceremonies en decorum, die dus Van Mooks *shabby* uiterlijk, vooral diens immer bevlekte en zwaar verkreukelde pantalon en doorzwete overhemd zonder stropje misprees. Een man van extreem legalisme, destijds al zo kenmerkend voor het koloniaal beheer dat van Oldenbarneveldt voor ogen had gehad. Dat wist Van Mook nog niet, dat hij met Jonkman zou te matten hebben. Dan was hij helemaal nergens aan begonnen. Niet met en niet in Den Haag. En natuurlijk had Jonkman ook de pest aan Van Mook die zo superieur en neerbuigend was, zijn voortreffelijke kennis van zaken etaleerde en ook hoe goed hij met de inlanders wist om te springen, juist en ook in het Maleis. En dan Van Mooks Engels! Die stond mat de Amerikanen gebbetjes te maken, terwijl Jonkman nog over zijn eerste kennismakingszin liep te tobben. Deze en dergelijke fricties zouden de toekomst van de dekolonisatie van de Archipel gaan bepalen.

VII.1.4 Waren de Hoge Veluwe-conferenties exploratieve besprekingen?

De overeengekomen gesprekken waren verkennend en verplichtten tot niets. Ze konden de basis vormen voor verdere onderhandelingen met de Nederlandse regering, als de Indonesiërs hun uitgangspunten maar duidelijk opgaven. Ze sloten, door met elkaar te praten en een eindconclusie op te stellen een *pactum de compromittendo*: een voorovereenkomst om tot een eindovereenkomst te komen. Dat de voorovereenkomst de *verdragsstatus* had aangenomen, zoals zijdens de Republik kenbaar was gemaakt, ontkende Van Mook. Het was een voorlopige agendum-inventarisatie. Van Mook had Sjahrir laten paraferen voor “gezien”. Hij had niet gevergd dat een ratificatieprocedure gestart werd zijdens de Republik. Dat had ook bezwaarlijk gekund, want het staatsapparaat van de Republik was daartoe niet vaardig. Dan had er een constitutioneel erkende volksvertegenwoordiging moeten zijn, die tenminste een goedkeuringswet in overleg met het kabinet-Sjahrir had kunnen behandelen, de premier al dan niet machtigend om het verdrag uit te voeren. Daarbij hadden dan, bijwege van annexen, uitvoeringsarrangementen moeten zijn overgelegd aan die volksvertegenwoordiging. Want zonder heel concrete uitvoeringsregelingen zou een dergelijk veel omvattend verdrag nooit enige betekenis kunnen hebben, zelfs niet als bilaterale intentieverklaring. Daarvoor waren de agenda-punten te vaag, te poly-interpretabel en te zeer in de vragende vorm gehouden. Ze waren bakens voor de

[55] Jan Anne Jonkman (1891-1976) was vóór 1942 voorzitter van de Volksraad, wiens prestige hij dacht op te vijzelen door omvangrijke en statige ceremonies. Vooral de opening van de Raad trachtte hij de *pomp and circumstance* te geven van Prinsjesdag in Den Haag. Hij gold als kenner van Nederlandsch-Indië en werd daarom in het kabinet Beel I minister van Overzeese gebiedsdelen. Hij hoorde weliswaar tot “De Stuw”-groep samen met Van Mook, maar deze liet toen al een zeker dédain merken voor Jonkman, die hij een frik, pedant en protserig mannetje vond. Dat hield Van Mook ook niet vóór zich. Ná het mislukken van de uitvoering van het akkoord van Lingadjatti moet Van Mook eigenlijk in een status zijn geschoten van constante overspanning of iets wat daar tegen aanzat. Hij vond de interventies van Jonkman (zie hieronder) bij begripsbepaling onverdragelijk, terwijl de minister toch zijn superieur was. Deze interventies gewaagden, dat moet achteraf worden erkend, van notoire miskenning van de feitelijke omstandigheden op Java. Die kende Van Mook wel, Jonkman had ze nooit gekend en ook nooit willen kennen. Dat gold evenwel ook voor L.J.M.Beel, L.Götzen, en vooral voor E.M.J. Sassen, alle opeenvolgende ministers voor Overzeese Gebiedsdelen en alle volstrekt niet op de hoogte van de actuele plaatsbepaaldheden van troepenconcentraties, gevechtskracht, aanvoerlijnen en deployeringsmogelijkheden alsmede maatschappelijke verhoudingen bij militaire expedities en de daaraan verbonden internationaalrechtelijke repercussies. Die feitelijkheden overzag Van Mook ter dege. Hij moet het gevoel hebben gehad dat hij tegen een zich steeds dichtpleisterende muur van onbegrip aanliep. Hij werd steeds narriger, rancuneuzer en beledigender. Dat komt de verhoudingen tussen onderhebbenden en bovengeschikten nooit ten goede, dat heeft Van Mook ook best geweten. Maar de psychische reserves waren bij de man op.

gespreksthemata die afgehandeld moesten worden op wat nu bekend werd als “De Hoge Veluwe-conferentie”.

Dat Sjahrir de indruk had willen wekken dat wél een verdrag was gesloten, begreep Van Mook ten volle. Dan had de Republik aanmerkelijk gescoord. Dan zou Nederland haar als soevereine staat reeds volledig erkend hebben zonder enig wisselgeld. Hij ontkende dat hij zulk een stommiteit voor zijn rekening had willen nemen. En voor verdere navorsingen verwees hij ook de Nederlanders naar Sjahrir. Het was niet aan Van Mook te wijten dat de eindresultaten van de inventarisaties nu, opgeleukt als concept- verdrag of volledig verdrag, publiek waren gemaakt. Hij betreurde het. Want nu ging het een prestige-kwestie worden. Of Sjahrir of hij zouden dan moeten hebben erkennen dat hij te ver voor de troepen vooruit was geopen. De kans dat Den Haag dat Van Mook zou gaan verwijten via Logemann was natuurlijk levensgroot. Dat zei Van Mook er wijselijk niet bij. Als Logemann dat zou doen, zou hij daarmee erkennen dat een raamverdrag tot stand gekomen was – waarom zou hij anders Van Mook desavoueren? – en dat Van Mook zijn bevoegdheden was te buiten gegaan. Verstandig zou dat niet zijn. Want wat de bediening van een luitenant-gouverneur-generaal precies was in noodtoestand, dat wist niemand. Tjarda had destijds, terstond ná de aanval op Pearl Harbour wel degelijk militaire allianties gesloten met de westelijke oorlogvoerende partijen zonder dat het Londense oorlogskabinet er iets van af wist. Van Mook was ook met Christison dergelijke arrangementen overeengekomen. Thans had hij dat gedaan met Sjahrir, om de burgeroorlog te voorkomen of tijdelijk in te dammen. Waren de besprekingen met Sjahrir verkennend, dan waren de voortzettingen daarvan op de Hoge Veluwe dat óók.

Er was een “Republik”, dat hadden de Indonesiërs wereldkundig gemaakt. Daar konden ze zonder gezichtsverlies niet op terugkomen. Welke eilandengroepen omvatte die “Republik” nu precies en waarom? Of was die “Republik” identiek met de hele Archipel? Verder: wat waren de bevoegdheden van die “Republik”?

Daarvan afhankelijk: als die “Republik” niet de hele Archipel omvatte, was er dan te praten over een federatief verband tussen die “Republik” en de overblijvende eilandengroepen? Borneo en de oostelijke eilanden verschilden nogal, wat bevolkingssamenstelling, de cultuur, de geschiedenis en de ideologische groepen betreft, van Java. Dat wist iedereen aan de onderhandelingstafel. Kon men wellicht met een onderverdeling komen?

Was er ruimte voor de Kroon als constitutionele samenbindende macht van het Koninkrijk, waarin een Indonesische federatie was opgenomen? Kon die Kroon wellicht de zorg voor de buitenlandse betrekkingen, de handelspolitiek, de consulaire uitvoeringstaken en de gezamenlijke externe defensie assumeren?

Van Mook vermeed zorgvuldig stellige taal. Hij vroeg de Indonesiërs hun visies te geven. Hij repte niet meer over de 7 december-rede van Wilhelmina. Dat was een soort welwillende *urbi et orbi*-achtige aanmaning van de majesteit geweest aan het Indonesische volk. Wilhelmina had het opgeroepen om het koninkrijk te verdedigen, de ziel in lijdzaamheid te bewaren en het beste van Den Haag te hopen. Van Mook wist dat vooral dat laatste veel te veel gevraagd was. Dat vond hij zelf eigenlijk ook. Hij kreeg van Hatta antwoorden op de vragen. Hij vloog met het lijstje naar Den Haag in december 1945. Hij meende dat hij Schermerhorn zou kunnen overhalen op basis van dat lijstje een bespreking te organiseren op Jachtslot Sint Hubertus op de Hoge Veluwe, ver van de Haagse roddel en de journalistiek. Hij zou dan gelden als de uitnodiger. Het was dan een initiatief van Van Mook. Ging het goed, dan had Den Haag dat gedaan. Ging het fout, dan was het de schuld van Van Mook.

Huib wist heel goed dat veel nieuwe ministers zijn bloed wel konden drinken. Hij was bereid zijn ambtelijke carrière in de waagschaal te stellen voor een goede zaak. Hatta en Sjahrir hadden hem bezworen hun standpunten niet wereldkundig te maken. Ze voelden iets voor dat idee van een federatie. De Verenigde Staten van Indonesië, waarom niet? Maar dat nú al uit te serveren, dat was te vroeg. Soekarno zou zijn presidentiële droom zien verdampen. Hij zou zijn achterban

mobiliseren. Die te tarten zou voor Sjahrir politieke zelfmoord zijn, want hij was nu nét president van die Republik geworden. Hij moest voorlopig acteren alsof hij het maximale voor die Republik wilde. Dus wilde Van Mook zich maar gedeisd houden? Dat wilde Van Mook graag. Hij vertrouwde ook Schermerhorn niet echt. Die man was nogal loslippig, had hij gemerkt. En emotioneel. Schermerhorn ging nu graag akkoord met de Hoge Veluwe-conferentie. Het leek of het schip vlotgetrokken kon worden. Dat had hij graag, want hij wilde de repatrianten met de retourvaarten van Van Os zo snel mogelijk in Nederland soelaas bieden. Die mensen hadden nu al veel te lang moeten wachten.

VII.1.5 Wat was Van Mooks heimelijke toeleg: de Malino-tactiek?

Inmiddels had Van Mook van Christison te horen gekregen dat *South Asia Command* uiteraard niet van plan was de Archipel te abandonneren, dat wil zeggen: alle Britse troepen terugtrekken en het de Hollanders zelf maar uit te laten zoeken. Maar wèl had Londen er spuug genoeg van, dat Den Haag steeds geen opgaven wilde doen van zijn staatkundige beleidsvoornemens binnen de Archipel onder voorgeven dat zulks een zuiver binnenlandse aangelegenheid was. Kort vóór de voortzetting van de onderhandelingen in het Hubertusslot waren Schermerhorn, Logemann, Van Kleffens en Kruls in Londen ontboden door Attlee. De socialistische premier had duidelijk gemaakt dat hij het niet acceptabel vond dat Den Haag niet inzag dat Britse levens op het spel gezet werden enkel en alleen om de Hollanders tijd te gunnen om tot een deugdelijk uitvoerbare beslissingslijn te komen die tot gefaseerde, maar *volstrekte* dekolonisatie moest leiden. Er kon geen sprake van zijn dat SEAC nog langer een situatie in stand hield waardoor Den Haag tóch nog eens zou kunnen opteren voor rekolonisatie. De confessionele partijen, de Anti-Revolutionaire Partij luidruchtig voorop onder Gerbrandy als kamerlid. gingen overduidelijk zonder gène van rekolonisatie uit. Attlee kende Gerbrandy nog goed als oorlogspremier voor het bezette Nederland. Gerbrandy had toen al gezegd, net als Colijn, dat god de Archipel en Nederland had saâm gebracht in zijn ondergrondelijk wilsbesluit. Het kwam de mens niet toe, had de hardkoppige Fries gezegd tegen de Engelse socialist, om deze tweezaamheid te scheiden. Het had Attlee een onhoudbaar en wereldvreemd standpount geleken.

Daarom deelde Attlee Van Mook mee dat Londen nog bereid was veertigduizend Britse soldaten exclusief tros, staven en logistieke ondersteuningstroepen ter beschikking te houden voor de ordehandhaving binnen de Archipel. Christison deelde de landvoogd mee dat hij heel goed wist, dat dit getal volstrekt ontoereikend was om politionele rechtshandhaving te garanderen binnen dat rechtsgebied. Hij maande daarom Van Mook aan om zelf in aanvullende capaciteit te voorzien. Kon hij dat niet verkrijgen van de Republik – en daar had het alle schijn van -- dan moest hij die troepen elders binnen de Archipel bijeenscharrelen, er zat niet anders op. Van Mook moest Attlee daarin gelijk geven. Hij had berekend dat hij tenminste 75.000 man direct inzetbare gewapende troepen nodig zou hebben om *effective control* uit te kunnen oefenen over Java alléén. Attlee had gezegd dat hij in het eerste half jaar van 1946 eigenlijk alle Britse manschappen van Java af wilde hebben. Binnen dat halve jaar zou Van Mook nog niet de helft van die 75.000 man kunnen laten aanlanden op Java. Hij zou daarom wel een beroep moeten doen op de Indonesiërs die bereid zouden moeten zijn in die periode politionele ondersteuning te geven voor die andere dertig tot veertigduizend inlandse mannen. Hij kón de Republik niet negéren. De Republik was de enige staatkundige groep die daartoe wellicht in staat zou kunnen zijn. Ter oriëntatie: op het hoogtepunt van de volkomen mobilisatie in 1941 had het KNIL 250.000 troepen gehad ter politionele orde-handhaving binnen de héle Archipel. Daaronder begrepen allerlei burgerlijke ondersteuningsgroepen, kort verband-vrijwilligers en niet-geëncadreerde landstormers en manisee-brigades. Dat was destijds een schijntje om een politionele taak naar behoren te vervullen, laat staan dat daarmee een effectieve weerstand zou kunnen worden geboden aan een Japanse invasie. Er zat niets anders op: Van Mook zou in 1946 troepen moeten lichten binnen Archipelgroepen, die nog niet het rijksverband met Nederland in Europa hadden willen verbreken of verbroken hadden. Als Van Mook daar in zou slagen, kon hij alsnog, zij het subsidiair, zich wenden tot SEAC tot materiële ondersteuning van deze groepen. SHAEF had inmiddels voldoende

supplies aangelegd aan de overkant van Straat Malakka. Dit was zijn boodschap in december 1945 aan de Nederlandse Raad voor de Oorlogvoering in Den Haag. Drees zat er bij. Van Mook legde een gedetailleerde nota over betreffende troepentransporten, scheepsruimten, over te brengen voertuigen, wapens, munitie en trosonderdelen. De Raad hoorde het aan. En bezwaren kon hij niet formuleren.[56]

Van Mook had eens geïnventariseerrd: Bali, Celebes, De Molukken, de daarbij behorende eilandgroepen, de Kleine Soenda-eilanden hadden zonder morren het voormalige koloniale bestuur voorshands aanvaard. Van De Molukken was niets anders te verwachten. Van Celebes viel het Van Mook mee, over Bali en Lombok maakte hij zich wel zorgen, maar kreeg hij Makassar mee als centrale interinsulaire handelsplaats, dan gingen die ook wel overstag. Borneo was immens, niet dicht bevolkt en had altijd binnen het koloniaal verband een uitmiddelpuntige positie gehad. De Riouw-archipel[57], de Banka-archipel en Billiton waren moeilijk in te schatten op loyaliteitsgevoelens jegens het Nederlandse bestuur. Sumatra was eigenlijk nooit echt bedwongen geweest, al moest het weing van de Javanen hebben, maar daar troepen lichten voor het Nederlandse bestuur? Vergeet het maar. Daar hadden de Hollanders het na 1873 ook niet naar gemaakt. Nederlands Nieuw-Guinea, de "vogelkop" op de Archipelkaart was een open raadsel. Batavia had nooit veel interesse gehad in de Melanesische populatie die men soms ook wel papoea's geliefde te noemen. Men kon daar geen gevoelens van aanhankelijkheid jegens Den Haag verwachten maar ook niet jegens de Republik. Voor actieve troepenwerving kon dat nooit een basis zijn.

Die zou moeten worden gevonden in de eilanden die zich bij hun handelseconomische betrekkingen op Makassar hadden gericht en die bij de Nederlandse paketvaart garen hadden gesponnen. Daar zou wellicht een reservoir aan inlandse recruten worden gevonden, ter voldoening aan Christisons eis, die Van Mook, man van de praktijk, volkomen gerechtvaardigd had gevonden. Hij vond nóg dat Attlee bijzonder veel compassie had gehad met het Haagse gehaspel en vooral diens pretenties. Er was, gelet op de interinsulaire betrekkingen tussen deze eilanden oostelijk van Nederlands-Borneo, reden om eens te kijken of dezen te verenigen zouden zijn in een soort eilanden-confederatie. Wilde men troepen lichten, dan moest men éérst kunnen administreren en bevolkingsregistraties op poten zetten. Waar zou men anders de oproepen voor de vervulling van de dienstplicht heen moeten zenden? En hoe zou men de troepen anders kunnen encadreren? Die confederatie zou wellicht te zijnertijd in een federatie kunnen worden opgenomen van de Verenigde Staten van Indonesië. Van Mook dacht aan een confederatie, omdat de eilandjes zo'n enorme verschillen vertoonden onderling. Op ieder vlak van de nmenselijke en maatschappelijke bestaanswijze. Het staatkundig verband zou los moeten zijn. Van het algehele archipeleske staatsverband zou weliswaar op beperkte terreinen een federatie te maken zijn. De Republik van Soekarno zou daar dan lid van zijn. Maar het opperbestuur van de buitenlandse betrekkingen, het consulair handelverkeer en de waarborging van de staatszelfstandigheid zou bij die archipeleske federatie verblijven. Die bevoegdheden zouden binnen die federatie namens het Indonesische volk worden uitgeoefend, dus aan de idee van de volkssoevereiniteit waar Soekarno zo voor warm liep, zou dan voldaan zijn. Verder zou ook volledig beantwoord worden aan de idee der zelfbestemming zoals Woodrow Wilson die ooit in zijn Veertien Punten ter inleiding van de wapenstilstand met Duitsland had geformuleerd en die zowel in het Atlantisch Charter van 1941 als in het daarop gebaseerde Charter van de Verenigde Naties was geabsorbeerd, verdeeld over verschillende artikelen en uitvoeringsregelen. Daarmee zou men buitenlandse inmenging, vooral van Angelsakisische zijde, kunnen verhinderen. En vooral de tussenkomst van de Verenigde Naties kunnen afhouden, want daarin zaten China en Rusland óók en daar kon je alles van verwachten. Deze eilanden zouden dus in een deelstaat "Oost-Indië" worden gevat. De geografische delineatie van de groepen was van latere zorg, de geografische

[56] Officiële Bescheiden betreffende de Nederlands-Indonesische betrekkingen 1945-1950, XX Vols. Staatsuitgeverij, Den Haag, 1972, Deel II, pp. 379 vv.

[57] Ook wel gespeld: Riauw-archipel.

definities óók. De hoofdplaats zou een onbekend plaatsje moeten zijn, dat niet historisch erfelijk belast was. Van Mook dacht aan het plaatsje Malino, nabij Makassar. Makassar was te Hollands. Van Mook ging sonderen bij de plaatselijke hoofden, vorsten en andere gezagsdragers of zij dat zagen zitten. Dat zagen ze, al was er veel uitleg bij nodig. Het was ook een ingewikkelde constructie. En veel abstracties. Maar Van Mook had daar vaardigheid en aardigheid in.

Hij wist, dat deze tactiek niet in overeenstemming was met wat de Republik wilde. Die Republik wilde Java als hoofdeiland van een gecentraliseerde eenheidsstaat. Met een eigen buitenlandse politiek en een eigenstandig defensiewezen in ieder opzicht. Daarnaar zouden alle eilandengroepen zich moeten richten, linksom of rechtsom. Dat was de agenda van Soekarno, die dat nooit zou toegeven. Tenminste: in dit stadium nog niet. Dat kon Van Mook óók. Hij zou de onderhandelingen op de Hoge Veluwe inzetten zonder het verenigingsverband van de verschillende eilandengroepen staatkundig te determineren. Ondertussen zou hij alvast zijn Malino-tactiek toepassen op de eilandjes die hij tenslotte zou verenigen in één deelstaat, De *Negara Indonesia Timur*, de deelstaat Oost-Indonesië. Daarmee zouden hij en zijn recomba's (regionale commissarissen) de boer op gaan, uitleggen aan de eilanders wat de bedoeling was en vooral wat de ontegenzeggelijke voordelen zouden zijn. De positie van Nederland zou voorlopig vaag blijven. Het ging Van Mook vooral om dat reservoir van inlandse recruten, waarop Christison had gehamerd. Daarom zei hij ook in zijn verkooppraatjes aan de eilanders van de toekomstige *Negara Indonesia Timur* niets over Nederlands Nieuw Guinea. Hij had aanleiding om te veronderstellen dat hij daar geharde krijgers zou kunnen lichten, vooral, omdat veel Indo's herwaarts waren getogen en zich daar metterwoon hadden gevestigd. Toen de Indo's merkten dat ze in Java in ieder geval altijd tweede-rangsburgers zouden blijven. Het koloniaal gezag had die volksplantingen ook aangemoedigd. De Indo's waren in redelijke verstandhouding gekomen met sommige Melanesische groepen die óók hetzelfde euvel wedervoeren. Daarin kon een aanknopingspunt te vinden zijn voor de inrichting van recruteringscentra. Deze tactiek zou Soekarno en de zijnen niet bevallen – die troepen zouden zich wel eens tegen het leger van de Republik kunnen richten – dus Van Mook zei er zo weinig mogelijk over, wetend hoe makkelijk men te Batavia, maar ook in Den Haag lekte. Hij ging dus met allerlei mentale voorbehouden het Hoge Veluwe beraad in, wetend, dat zijn Republikeinse wederpartijders niets anders deden. Vandaar dat ook de positiebepaling jegens Nederlands Nieuw Guinea uiterst enigmatisch bleef.

VIII. De onderhandelingen via Van Mook

VIII.1.1 De Hoge Veluwe-besprekingen een “gentlemen’s-agreement”?

Op 14 april 1946 begon een informele en in ieder geval niet-diplomatieke conferentie op de Hoge Veluwe. Ze werd op 24 april beëindigd. Er waren notulen, maar die hadden geen authentieke bewijskracht voor het verhandelde, dat was ook zo tussen de conferentiedeelnemers afgesproken. Men zou trachten te komen tot punten van overeenstemming. Maar dat zouden nog géén beslispunten zijn. Dat kon ook niet, daarvoor ontbak het aan de Indonesische kant aan een genoegzame volmacht, waarin dan zeker eerst Soekarno zou zijn te raadplegen. Het gekke was dat de onderhandelingspartners eigenlijk elkaar heel goed begrepen en het eigenlijk ook op hoofdpunten wel eens waren. Een Federatie van Verenigde Staten van Indonesië was aanvaardbaar. De gefedereerde eenheden zouden dan deelrepublieken zijn. De belangrijkste zou dé Republik zijn, waarover Soekarno het zo graag had. Die zou wellicht Sumatra, Java en Soenda omvatten. De tweede eilandengroep die deelrepubliek zou kunnen zijn waren Borneo mét de eilanden oostelijk daarvan, in de wandeling “De Groote Oost” genaamd. Dan zou een eilandengroep geformeerd kunnen worden rond Celebes. En een groep bestaande uit Banka, Billiton, de Riouwarchipel. Die zouden de “Malino-groep” vormen. De positie van Nederlandsch Nieuw-Guinea was nog onduidelijk. Dat gold ook voor de Zuid-Molukken en Oost-Timor. Portugal behield zich ook nog historische soevereiniteitsrechten voor, het zat al zo lang in Oost-Timor en had daar zoveel toenadering kunnen vinden tot de bevolking, dat het de tussenkomst van de Verenigde Naties in ieder geval zou voorbehouden. Nieuw-Guinea was etnisch niet verbonden met de Indonesiërs. Daar woonden Melanesiërs. Dat was een totaal andere etnisch-biotische groep, eerder verbonden met de Micronesiërs dan met Javanen. Daarover had Nederland bepaald niet alleen te beslissen. Australië had daar belangstelling voor. Over deze specifieke delineaties en geografische definiëringen zou men zich thans niet druk maken.

Véél meer dan een voorlopige inventarisatie van de standpunten aan wederzijden was het onderwerp van de conferentie niet. Het was geen bijeenkomst die ten doel had een bindende regeling voor de koninkrijksdelen te codificeren, met een toelichting over de aan de regeling te verbinden uitvoeringsarrangementen. Van Mook wilde, in alle rust, eens kijken, wat zijn eerdere Bataviase samenkomsten met Soetan Sjahrir voor uitslagen had teweeggebracht aan Republikeinse zijde. Destijds had hij geen verdragsvorm aangestreefd. Nu evenmin. Hij wilde weten of en inhoeverre er gemeenschappelijke grond onder de voeten te krijgen was voor een wilsovereenstemming om tot een beslissende regeling te komen, waarbij Van Mook zorgvuldig in het midden liet, of die regeling wel of niet in koninkrijksverband uitvoerbaar zou kunnen zijn. Hij zelf was overtuigd, dat dat vermoedelijk niet zo was, maar hij wist dat Schermerhorn en Logemann dachten dat de verstandhouding tussen het rijk in Europa en de Archipel wel binnen een koninkrijksregeling te codificeren zou zijn. Hij wist dat beiden de verdragsvorm verwierpen, omdat daarin toch een soevereiniteitserkenning van de Republik zou kunnen liggen en die van een mogelijke archipeleske federatie. Van Mook meende zeker te weten dat het daarvan zou moeten komen. Maar hij vond het niet geraden daarop thans al in te gaan. Hij zag de stekende ogen van Schermerhorn en Logemann op zich gericht. En hij wist dat ze hem er van verdachten zelf een functie te willen bekleden in zulk een federatie. Hij wist ook dat ontkennen geen zin had en zich verdedigen alleen maar voet zou geven aan de gedachte, dat hij voor zichzelf een schitterende Indonesische carrière zag liggen. Verder speelde hij zelf met de Malino-troeven tegen de borst. Hij verwachtte dat zijn tegenstanders de schoppenaas in de hemdsmouwen hadden. Hij dacht dus zeker niet tot een soort van overeenstemming te komen, laat staan een *gentlemen’s agreement*. Daarbij hoort dat men open kaart speelt. Dat waren beide partijen niet van plan. Dat dat er later tóch van gemaakt is, is alleen maar om de Republikeinen en vooral Soekarno te verwijten dat zij deze herenafspraak geschonden zouden hebben.

VIII.1.2 Toespitsing van persoonlijke verhoudingen aan Indonesische zijde

Het probleem zat evenwel in de persoonlijke sfeer. Deze federatie zou een personele unie vormen met het koninkrijk der Nederlanden onder de dynastie van het Huis van Oranje. Maar Soekarno wilde president zijn van zijn Republik. Daar was geen onderhandelen over mogelijk. En wel als regeringsleider en staatshoofd. Hij wilde dus ook buitenlandse betrekkingen namens die Republik kunnen aanknopen. Dan zouden er dus in één staatsverband twee departementen van buitenlandse zaken zijn. Dat moest botsen. Het zou kunnen, als heel duidelijk een afbakening zou kunnen worden gevonden tussen beider competentiesferen in een Statuut van die Unie. Het Duitse Keizerrijk had zo'n competentiescheiding óók gehad met het koninkrijk Beieren tussen 1870 en 1920. Beieren had ambassadeurs mogen blijven zenden naar katholieke staten buiten het Duitse Rijk. En ze ook mogen ontvangen, zelfs van niet-katholieke staten. Het had een nuntiatuur gehad vanwege de Heilige Stoel en een ambassadeur bij het Vaticaan.

Soekarno had Sjahrir duidelijk gemaakt dat zijn Republik ieder aspect van het buitenlands beleid wilde kunnen betreden, óók in federatief verband. Dat zou onoplosbare jurisdictieconflicten gaan opleveren. Maar nopens de defensie eiste Soekarno óók iets dergelijks. Maar in wezen was het principiële bezwaar dat Soekarno niet ondergeschikt wilde zijn aan een koningin. Hoe kon een democratisch gelegitimeerde president hiërarchisch ondergeschikt zijn aan een door erfopvolging bepaalde vorst? Daar, het hoge woord was er eindelijk uit. Dat was eigenlijk een ingewikkelde manier om de Unie te torpederen. De onderhandelingen sleepten zich voort.

Maar er werd gelekt. Naar de katholieken. Naar de gevreesde Charles (Carl) Romme. De fractievoorzitter van de Katholieke Volkspartij. Die zich met Kortenhorst al sterk had gemaakt voor de grootindustriëlen in Indië. Romme duchtte een ineenstorting van het Indische ondernemingsklimaat als Indonesië los zou komen van Nederland. Vóór de oorlog was Romme al kampioen geweest van de Nederlandse grootondernemers. In de oorlog had hij dat voortgezet met het sluiten van contracten die de Duitse oorlogsindustrie in belangrijke mate begunstigden en ook ondersteuning inhielden van Duitslands oorlogspolitiek. Een wat sinistere figuur, die altijd op tijd wist wanneer hij een bommetje moest doen barsten.

VIII.1.3 Wat waren de punten van overeenstemming op de Hoge Veluwe-conferentie?

Grosso modo komen deze punten op de volgde vijf neer.

- De Archipel wordt een federatie, binnen koninkrijksverband.
- Binnen de federatie worden deelstaten gevormd. Dat zal gebeuren op grond van het zelfbestemmingsrecht van de naties.
- Daartoe zullen binnen de deelstaten alsnog volkstemmingen moeten worden gehouden.
- Daarbij zal het koninkrijk toezicht houden. De uitslag zal bepalend zijn voor de aard, omvang en samenstelling van de deelstaat.
- De Republik zal zo'n deelstaat zijn. Daarbij zal rekening gehouden worden met de feitelijke bezettingen die het Republikeins leger heeft weten te leggen en te behouden. Daarbij zal dat leger *effective control* moeten kunnen garanderen.

Deze punten konden maximaal of minimaal worden uitgelegd. Er werd gesproken over "een federatie". Dat zou kunnen duiden op een soevereine staat. Een souvereine staat kan immers in een samenwerkingsverband opereren en toch soeverein blijven. Dat verband kan een "koninkrijksverband"zijn. Austrailië, bijvoorbeeld, opereert binnen zo'n verband, Nieuw Zeeland en Canada óók. Zij delen echter alleen het dynastieke huis Windsor dat hun gezamelijke staatshoofd levert. Ze kunnen daarnaast nog andere samenwerkingsverbanden hebben, zoals een douane- of fiscale unie. Je kunt het koninkrijksverband ook oprekken, en er die gemeenschappelijke defensie-inspanningen in onder brengen, de consulaire politiek en de bancaire samenwerking. Daarover was op de Hoge Veluwe nog geen begin van enige consesus over. Dat wou Van Mook ook niet. Dat had zijn tijd nodig. Dat moest hij zelf nog een trachten uit te vinden. Hetzelfde geldt voor het tweede punt. Wat een deelstaat is, dat hangt af van de

constitutie van een federatie of confederatie. Laat die veel interne soevereiniteit over aan de deelstaat of niet? Daarover zijn ook taloze varianten over de toonbank gegaan. De mededeling dat de deelstaat zal gevormd worden op basis van het zelfbestemmingsrecht was onvermijdelijk. Dat kon bezwaarlijk anders, gelet op het Charter van de Verenigde Naties waarin dat recht prioriteit krijgt. Minister van Overzeese Gebiedsdelen Logemann had dat zelf uitdrukkelijk gezegd in februari 1946. Koningin Wilhelmina had dat niet in die terminologie gezegd in haar 7 december rede van 1942, maar het zou er uit afgeleid kunnen worden. Maar als dat zelfbestemmingsrecht inderdaad grondslag zou zijn voor de definitie van een deelstaat, wat dan nog? Alles komt aan op de wijze waarop wettelijk aan dat recht toepasselijkheid wordt gegeven. Daarover was nog niet gesproken. Ook volkstemmingen kunnen op verschillende wijzen georganiseerd worden, een referendum kan consultatief of correctief zijn, en verder is de vraag of de verkiezingen evenredig zullen zijn en gebaseerd zijn op het *one man one vote* principe of juist niet. Het koninkrijk zou daarbij toezicht houden: maar ook dat zou verder bij uitvoeringsarrangement geregeld moeten worden. Er was niets bepaald over de wijze waarop dat toezicht uitgeoefend zou worden en wat er met een raadpleging zou gebeuren die volgens dat toezicht niet regulier zou zijn. De mededeling dat de Republik óók een deelstaat zou zijn, deelt in dezelfde poly-interpretabiliteit als het woord "deelstaat" zelf. Dan hebben we het nog maar niet over de criteria waaraan een "effectieve bezetting"moet voldoen in dit verband en wie dat vaststelt. Die criteria zijn nooit bevredigd gedefinieerd, dat gaf ik al aan. De Conferentie van Berlijn knartste er al haar tanden op stuk in 1885. Dat kon in 1946 niet veel anders liggen.

Maar goed, je kunt deze begrippen buiten ieder contextueel verband in *close reading* zo verstaan, dat ze elkaar tegenspreken, dat ze niet te rijmen zijn met de Nederlandse constitutie en dat zij een direct abandonnement oplevert van iedere aanspraak die Nederland zou kunnen maken in het Verre Oosten van welke aard dan ook. Dat hoeft niet. Het kán wel. En veel polici zaten daar nu op te wachten in Den Haag. Er was er één die zich er al ruim op had kunnen voorbreiden en die tóch al de hele onderneming van Van Mook wilde torpederen: de geduchte roomse fractievoorzitter Romme, die nu eens krachtig van leer dacht te trekken. Hij wachtte alleen het geschikte momentum af.

VIII.1.4 De week der schande van Romme

Dat tijdstip was nu aangebroken. Hij schreef in de Katholieke Volkskrant een redactioneel leidend commentaar onder de titel "De week der schande". Het kwam uit op 15 april 1946. Het sloeg diepe wonden. Bij iedereen, alleen niet bij de KVP, allicht: hij was daar fractievoorzitter van in de Tweede Kamer en hij deed dit soort journalistieke uitvallen nooit ondoordacht, en de VVD. Een uiterst tendentieus artikel, dat kennelijk steunde op lekkages uit het Sint Hubertusslot. De socialisten, Schermerhorn voorop, waren bezig het koninkrijk te verkwanselen aan een landverrader als Soekarno. Hij had met de Japanners samengewerkt. Hij had talloze loyale Nederlanders in het gevang gebracht. Een communist. Een oproerkraaier. Een beginselloze opportunist. Een man die Nederland de doodsteek toebracht. Romme had het in deze context nog over mannen, die zich Indonesische ministers durven noemen. En dat, terwijl er helemaal geen Indonesische ministers bestónden. Schermerhorn had eigenlijk een soort illegalen, een soort oplichters, die een valse hoedanigheid aannamen, aldus Romme, kennelijk met artikel 326 van het Wetboek van Strafrecht, het "oplichtingsartikel" in het achterhoofd. Het was eigenlijk een gestileerde boutade, deftige borrelpraat, een in alle hooghartigheid bot désaveu van een gebeurtenis, waar hij desbewust buiten was gehouden. Eén passus geeft de algehele stijl aan:

"*De regeering heeft gesproken met heeren die zich aandienen als ministers van de zogenaamde republiek Indonesia die de regeering een half jaar geleden nog noemde: een onberaden avontuur, een Japans maaksel, een afschuwelijke impasse waarin ontredderd Java meer en meer verzinkt…*"

Romme was er thuis duidelijk voor gaan zitten achter zijn bureau met bolpoten en door glas afgedekt blad, had een grote bolknak opgestoken en zich vol valse lucht geblazen. Hij was tomeloos van leer getrokken en zich van paroxisme naar litterair delier gewerkt. Eigenlijk stond

er niet veel meer in dan de schpimscheuten die men op woensdagavond in de Groote Littéraire Sociëteit "De Witte" aan het Haagse Plein placht te vernemen als kolonel Bulders weer eens een neut te veel had gedronken. Aan de open bittertafel. Over dat vroeger alles veel beter was en de jeugd zijn plaats nog kende. Zijn kennis over de "impasse" had hij, dat gaf hij later ook wel toe, ontleend aan een vaag gesprek met de generaals Kruls en Spoor dat "de regering" niks deed en zo en dat de beuk erin moest.

Het artikel kreeg veel bijval, ook buiten wat toen nog "het katholieke kamp" heette. De Christelijk-Historische Unie, de Anti-Revolutionaire Partij waren het er hardgrondig mee eens. Schouten, fractie voorzitter van de laatste calvinistische partij, kwam met het verwijt, dat de voorgenomen afscheuring van de Archipel uit het koninkrijksverband "ongrondwettig" was en dat het een schande was, als confessionelen daaraan zouden meewerken. Het was een legalistisch en voos argument. De grondwet omschreef het grondgebied van het koninkrijk in een begripsbepalend artikel, dat vrij vaag was geformuleerd – toen het werd geredigeerd, in 1814, was nog helemaal niet duidelijk waaruit "Nederlandsch-Indië" bestond en nadien zijn daarin ook allerlei veranderingen gebracht in dat ruimtelijk rechtsgebied zonder dat iemand over ongrondwettigheden klaagde – zo gingen "De Benkoelen" een kustgebied op westelijk Sumatra van Engelse handen over in Nederlandse met opoffering van territoria elders zonder dat iemand over ongrondwettigheid klaagde – en uitruil van stukken Archipel is tussentijds ook nog geaccepteerd binnen de tekst van de vigerende grondwet. Over dit soort technische juridische details was op de Hoge Veluwe-conferentie niet gesproken, omdat men doende was elkaars posities in kaart te brengen. Het idee van een "inconstitutionele" handelwijze van het kabinet – vier ministers hadden bij de conferentie gezeten, zonder er veel van te begrijpen – was overspannen. Áls inderdaad de Archipel niet meer tot het grondgebied van het rijk zou gaan behoren – van Mook zag in dat het daar onvermijdelijk héén ging – dan zou er natuurlijk een wetsvoorstel bevorderd worden om de grondwet te wijzigen. Dat zou veel voeten in de aarde hebben. Want de grondwet kan alleen maar in een zware procedure in twee ronden gewijzigd worden. Daarover later. Maar daarvoor zouden dan aparte verkiezingen georganiseerd moeten worden. Ook in twee fasen. Daar wilde Van Mook het in deze fase niet over hebben.

Maar het argument over de ongrondwettige positiekeuzen van het kabinet bleef rondzingen, tot aan de soevereiniteitsoverdracht toe.[58] Er is zelfs gevraagd om een strafvorderlijke vervolging van de betrokken ministers te starten. Dat zou dan wel een héél rare tournure zijn. Want de grondwet eist dat dan de Tweede Kamer een voorstel doet, waarin deze vervolging gedefinieerd: de "ongrondwettigheid" van het ministeriële handelen zou dan eerst feitelijk omschreven moeten worden. Daarvan zou dan een tenlastelegging moeten worden gemaakt, die aan allerlei procedurele eisen zou moeten voldoen, waarin de aard van de gredragingen of feitelijke opstellingen van die ministers zouden worden omschreven, tijd, plaats, de schuldvariant – opzet of onachtzaamheid of slordigheid – en de daderschapsbetrokkenheden in de vorm van deelneming, aan iets, wat dan een "aanslag op de grondwettige regeringsvorm" zou zijn. Opgemerkt werd al, dat Van Mook de notulen nietszeggend en vaag hield, omdat hij geen vaste standpunten wilde fixeren. Er zou tóch gelekt worden – daar had hij gelijk in – en dan zou meteen gereconstrueerd worden welke standpunten dan van welke bewindspersoon zouden zijn. Die bewindspersoon zou dan niet meer terug kunnen, van iets wat hij maar had willen opperen, en vervolgens zou het een prestige-kwestie worden. De kamer zou zich op die bewindspersoon storten. Maar dan? Zou de kamer die minister dan een motie van wantrouwen kunnen

[58] Zie: B.H. van den Braak en J.Th.J. van den Berg, *De pijnlijke dekolonisatie van Indonesië, Zeventig jaar zoeken naar het compromis, Parlementaire geschiedenis van Nederland II (1946-2016*) opgenomen op de site HISTORIEK, laatselijk geüpdated: 1 oktober 2020, wwww.historiek.net/pijnlijke-dekolonisatie-indonesie-1946/73245/ voor een totaaloverzicht van de onderhandelingen na de proklamasi en tot en met de soevereiniteitsoverdracht. De auteurs schreven een parlementaire kroniek onder dezelfde titel als monografie, uitgegeven door Bert Bakker: Amsterdam, 2017, ISBN 978-9035141827. Het sluit aan bij een eerste deel over deze geschiedenis, uitgegeven bij Bart Bakker, getiteld *De eerste honderdvijftig jaar. Parlementaire geschiedenis van Nederland, 1796-1946*, 2013 ISBN 978-90351-28477.

toebrengen? Bedenk: de ministers bij de Hoge Veluwe-conferentie waren benoemd door Wilhelmina. Zou die dan de minister demissionair moeten maken, terwijl de motie zich tegen een koninklijke minister zou richten? Zou dat kunnen zonder de staatkundige onschendbaarheid van de koning als staatshoofd in het geding te brengen? Maar goed, de ongrondwettigheid van de conferentie zelf werd nu een nadiezelend thema. Zelfs de staatkundig gereformeerde partij was het er mee eens. Dus moest er erg veel aan de hand zijn. De socialisten hadden, dat zag je weer, nooit gedeugd. Altijd heulen met de communisten.

Volksverraders. En dat terwijl die Schermerhorn gewoon aangewezen was door de koningin, er waren nog niet eens verkiezingen geweest. Nee, maar die kwamen er aan, in mei 1946. Dat maakte het kabinet uiterst schichtig. De partij van de arbeid zou nu flink verlies gaan lijden. Dat kwam er nu van als landmeters zomaar minister-president konden worden. Was dát vernieuwing, zoals Wilhelmina had beloofd?

Iemand moest het gedaan hebben. Dat was Van Mook. Die had het kabinet wijsgemaakt dat de Indonesiërs akkoord zouden gaan met die personele unie, verenigd onder de kroon van Oranje. Hij wist beter, Van Mook, omdat hij voor zichzelf een baan wilde in die federatie van hem. Die wilde zeker Grootvizier worden van Soekarno. De stemming was kapot. In Indonesiërs gingen weer naar hun Archipel. Inmiddels bléef Van Mook trekken aan zijn Federatie. Hij vond het een goed idee. Dat was het ook. Maar soms zijn de tijden niet rijp voor goede ideeën. Op de achtergrond bleef Romme stoken. Hij had nog méér ijzers in het vuur.

VIII.2 Het Akkoord van Lingadjatti

VIII.2.1 Het katholieke gedram

De katholieken wonnen de verkiezingen in het moederland glansrijk. Ze kregen de grootste fractie in de Tweede Kamer. Zonder hen zou er voorlopig niet geregeerd kunnen worden. Romme trok dus veel baat van zijn artikel in de Volkskrant. De relatief onbekende Louis Beel werd nu minister-president. Veel begrip voor internationale verhoudingen had hij niet. Wat precies de rol van de Verenigde Naties kon zijn, begreep hij evenmin. De nieuwe minister van overzeese gebiedsdelen was J.A.Jonkman. Hij behoorde tot de partij van de arbeid. Hij was bekend met Indië: hij was daar zelfs, zoals al aangegeven, voorzitter van de Volksraad geweest. Maar dat hield niet in dat hij veel begrip had van de inheemsen. Integendeel. Zoals alle kolonialen met het witte *pakki brani* an op hoogtijdagen hield Jonkman zich zorgvuldig verre van de inlanders en al helemaal van de viezerds uit de kampongs en desa's die meestal iets besmettelijks onder de leden schenen te hebben. Hij was graag aan uitvoerig het woord, zei eigenlijk met veel woordenrijkdom vrijwel niets, hield van protocol en van zijn titel "excellentie". Destijds sprak men gezagsdragers nog eerbiedig toe als er een filmcamera in de buurt was, dus de man kwam veel op het Polygoon-journaal. Maar met de nauwkeurig articulerende stem van Philip Bloemendaal op de achtergrond kon men toch wel ongeveer begrijpen wat de excellentie trachtte te zeggen. Als Philip het dan maar even begrijpelijk samenvatte.[59]

[59] Zie het programma: *Het Spoor* van de Vrijzinnig Protestantse Radio-omroep (hierna ook: VPRO), *Het spoor: Beel in Batavia, Het spoor terug*, uitzending van 13 september 1986, www.vpro.nl/speel~POMS_VPRO_358362~beel-in-batavia-het-spoor~.html. Zie vooral verder, vanwege de gedetailleerde bronvermelding via primaire archiefstukken: Ronald A. Gase, Beel in Batavia, Het falende Indonesië-beleid van het eerste kabinet-Drees, Uitgeverij Anthos/In den Toren: Baarn, 1986 ISBN 90-6074-179x, ook te downloaden, daar het niet meer in de gewone handel verkrijgbaar is, onder www.gase.nl/Ronald/indonesia.htm. Met het kabinet "het eerste kabinet-Drees" bedoelt Gase het kabinet Drees-Van Schaik. Drees zat ook in het kabinet-Schermerhorn, als vice-premier op koninklijke aanwijzing. Aanngezien Schermerhorn nogal schutterig bleek in de parlementaire omgang begon Drees, die uiteraard als oud-SDAP-er daarin jarenlang gepokt en gemazeld was, langzamerhand de verantwoordelijkheden in dit opzicht van Schermerhorn over. Maar van de interstatelijke dekolonisatieproblemen bleef Drees eigenlijk inhoudelijk niets begrijpen. Dat snapte Schermerhorn beter. Drees kreeg ook geografisch de Archipel-dislocaties niet goed op het netvlies. Waar Celebes lag, dat had hij op den duur wel door, maar niet waarom Makassar een economisch centrum was. Daarvoor was ook noodzakelijk dat men de interinsulaire beurtvaartlijnen goed kende en de soort van ladingen die daarop

De Hoge Veluwe-conferentie was eigenlijk afgebroken. Zo stelde menigeen het voor, alsof Van Mook had gedacht een soort staatsherinrichtings-regeling te kunnen preseneteren. Het was allemaal mislukt. Met de right man op de right place was het juist wél gelukt – met Colijn bijvoorbeeld, stelde Jan Schouten rustig vast – en dat kon niet anders komen doordat Van Mook eigenzinnig met de bal er van doorgegaan was.

Kon men nu niet tot zaken komen in Indonesië voortbouwend op Van Mooks ongelukkig geformuleerde voorstellen? Het kabinet Beel zond een commissie-generaal herwaarts om dat eens te proberen. Het lag nu echt officieel op regeringsniveau. Het gold hier niet een initiatief van Van Mook. De instellingsopdracht van de commissie was om te komen tot een regeling, die omgezet zou kunnen worden in uitvoeringswetgeving. Zorgvuldig was vermeden terminologie te bezigen die zou kunnen impliceren dat de commissie tot een verdragsvorm zou komen. Dat was nog steeds voor een kamermeerderheid niet te verdragen. Dat zou betekenen, dat de Republik werd erkend als een soevereine staat. Nog niet als een buitenlandse mogendheid, maar overduidelijk méér dan een gewest in koninkrijksverband met wie men een interregionale samenwerkingsverbintenis zou aangaan. Dat was nog steeds een brug te ver. Dat de Republik daarop zou aansturen, dat was Schermerhorn duidelijk. Dat het daarvan moest komen, of hij dat nu billijken zou en aanvaarden, óók. Hij zou zich er bij neerleggen. Zoals hij later meermalen zou uiteenzetten: Schermerhorn voelde zich nu als een burgemeester in oorlogstijd. Wát hij ook zou doen, de kamer zou altijd veel te vitten hebben en hem zoveel mogelijk te kakken zetten. Dat ze hem wellicht zou willen doen vervolgen als misdadiger bij de Hoge Raad, dat had hij in zijn stoutste dromen niet bevroed. Zie hieronder. *Een crijghsman wint genoegh, al wint hij niets dan tijd*, zo citeerde hij Ghijsbrecht maar stilletjes in Vondels ritmische berijmingen. En zelfs veel tijd zou hem niet gegund zijn. Romme zou hem dat niet gunnen. Waarom, dat zal ik nog trachten duidelijk te maken.

Inmiddels was er een soort guerrilla-oorlog uitgebroken op Java. De Republik had nu een leger. Dat kon steunen op de inheemse bevolking. Er waren nu ook de eerste Nederlandse troepen overgezet. Die raakten verzeild in allerlei schermutselingen. De Republik was bereid een wapenstilstand te sluiten. De Nederlandse legerautoriteiten gingen daarop in. Daarmee erkende Nederland de Republik als zelfstandige volkerenrechtelijke entiteit. Dat was handig bekeken van Soekarno. De reeds lang gedoodverfde voorzitter van de commissie-generaal was Schermerhorn. Die was, omdat hij bij de gedesavoueeerde Hoge Veluwe-conferentie steeds aanwezig was geweest de geschiktste man, en ook, om straks de zondebok te zijn. Hij zag het aankomen. Hij kende zijn fatum. Hij legde zich met deemoedige gelatenheid alvast bij een nederlaag neer. Geen vechter, nee. Maar vasthoudend was hij wel. Hij kende nu de persoonlijkheden enigszins aan de andere kant van de tafel. Hij werd ter zijde gestaan door de katholiek M.J.M. van de Poll en de oud zee-officier F. de Boer die tot voor kort waarnemend burgemeester van Amsterdam was geweest.[60]

---

gangbaar waren, de frequenties en ruilverhoudingen met het bijbehorende afzetgebied. Dat had alleen Van Mook instantelijk in huis. Zie voorts het NPO-programma *Andere Tijden*, Uitzending dd 30 november 2006, *Lingadjatti* (de spellingswijzen van het Javaanse bergdorpje verschillen van Lingadjatti, Linggadjatti, Lingadjati en Linggadajatti, ook in de officiële staatsstukken) *Principes en feiten* www.anderetijden.nl/aflevering/373/Linggadjati

60 Uiteraard was er tevoren veel te doen geweest over de samenstelling van deze commissie-generaal en haar bevoegdheden. Zie: C. Smit, *Het dagboek van Schermerhorn. Geheim verslag van prof. Dr. Ir. W. Schermerhorn als voorzitter der commissie-generaal voor Nederlands-Indië 20 september 1946-7 oktober 1947,* II Vols. Uitgeverij Wolters-Noordhoff NV Groningen: Groningen 1970, uitgave nr 5 van de 5e serie Werken van het Nederlands Historisch Genootschap, Utrecht, ISBN. 90-01-78300-7, Inleiding tot Vol. I. . Het volkerenrechtelijke probleem was uiteraard, dat het kabinet Beel vooralsnog niet de indruk wilde wekken dat de commissie ging onderhandelen met een andere mogendheid, de Republik. Dan zou men nooit meer terug kunnen van de daarmee gepresteerde impliciete erkenning van de Republik als soevereine partij, of zij nu een staat zou zijn of niet. Daarom ging men er van uit dat de schijn moest worden vermeden dat hier diplomatieke onderhandelingen werden gestart. Dus moest Buitenlandse Zaken er buiten blijven. Maar wat dán? Schermerhorn was geen minister, ook geen gevolmachtigde. Dat wilde Den Haag niet om dezelfde reden. Hij

VIII.2.2 Wat bezielde Carl Romme in vredesnaam?

Carl Romme heeft nadien weinig anders gedaan dan roet in het eten te gooien van hen die trachtten tot een dekolonisatie te komen zonder militaire afdreiging en geweldpleging. Waarom deed Romme dat? Dacht hij werkelijk dat de Indonesische nationalisten zich zouden neerleggen bij een verplettende overwinning van het tijdelijk zoveel beter toegeruste, geëncadreerde, en getalsmatig in de meerrderheid verkerende Nederlandse expeditionaire leger op Java? Dat zij dan een wapenstilstand zouden sluiten, zich van hun president zouden ontdoen en het binnenlands gezag tijdelijk geheel of grotendeels zouden overlaten aan de Nederlanders? Dat zij daarna binnen koninkrijksverband, nog wel op basis van de door Wilhelmina voorgestene rijksconferentie hun aanspraken op externe soevereiniteit zouden laten varen en zouden accepteren dat Den Haag exclusief zou gaan over het buitenlands beleid, het consulaire handelsbeleid en de defensie strategie van het konkrijk der Nederlanden, verenigd onder de Oranje-dynastie? Dat zou betekenen dat hij verwacht heeft, dat de Republik in dit opzicht drie stappen zou terug doen in 1947? Want de Republik hád al een leger op de been, zij hád al een departement van Buitenlandse Zaken en Defensie opgezet en zij hád al handelsmissies de boer op gestuurd. Zowel Attlee, Mountbatten, Christison hadden de Nederlandse autoriteiten gezegd dat zij niet konden verwachten dat de Republik die competentievelden zou opgeven. En dat Londen ook hen daarin niet zou steunen en voorts, dat Washington er het zelfde over dacht, mocht daar nog enige twijfel over bestaan. Dat laatste moet de Nederlanders gaandeweg duidelijk zijn geworden, aangezien het Washington was dat de Nederlanders noodzaakte in heronderhandelingen te treden met de Republik, vóór, en ook ná de eerste Politionele Actie. Romme was, vóór alles, een *Realpolitiker.* Hij hield altijd rekening met de machtsverhoudingen in een bepaalde periode, waarin hij politiek meende te moeten acteren.[61] Hij werd gedreven door blinde ambitie om hogerop te komen. Hij was typisch de vertegenwoordiger van een beter katholiek middenstandsgezin, dat naarstig werkt om tot de deftiger en bemiddelde stand te gaan behoren. Daar hoorde ook een bepaalde moraal-

---

vertegenwoordigde het kabinet, maar niet de kroon. Dus moesten de andere leden ook geen status hebben die hun "*external apparent authority*" in volkerenrechtelijke zin zou verlenen. Ze waren, zo wilde Beel, niets anders dan, bijvoorbeeld, een onderzoeksommissie die eens kwam kijken naar een hernieuwde gemeentelijke indeling van gemeentegrenzen bij een interprovinciaal waterstaatsproject. Iets dergelijks, zoals de Zuiderzee-commissie. Dat had Soekarno best in de gaten. Hij beval daarom een officiële staatsontvangst van de commissie-generaal, met rode loper, volksliederen en erewachten die geïnspecteerd moesten worden. Want hij wilde nu juist wel het tafereel van een soort staatsbezoek, maar dan door een regeringscommissie en niet door een regeringsleider. Het lastige was dat Jonkman die fanfares prachtig vond. Die vond niets leuker dan de inspecties van de stram staande militairen van de strijdkracht die de Republik inderhaast had kunnen bijeenscharrelen. Een soort Bert Koenders die óók niet van de rode lopers was af te rammen. Van de Poll was katholiek verslaggever geweest en hield zich altijd op de achtergrond, terwijl De Boer nooit begrepen heeft wat hij eigenlijk kwam doen.

[61] Zie: J.Bosmans, *Romme, Biografie 1896-1946*, Uitgeverij Het Spectrum: Utrecht, 1991, 28-0290.01 ISBN 90-274-2813-1. De biografie is overduidelijk opgezet als een levenstudie in twee delen. Die welke de periode als in de titel genoemd beschrijft. En die welke dat doet voor de periode daarna. Dat tweede deel is nooit verschenen. Dat maakt de beoordeling van bepaalde handelingen van Romme tijdens de bezettingsjaren moeilijk, want de strafrechtelijke waardering van de wél besproken handelingen hangt mede af van wat er nadien nog gebleken is bij de hernieuwde belangstelling voor de bezettingsperiode in de negentiger jaren van de vorige eeuw, toen veel archieven geopend werden en toen de historici de opstelling van vooraanstaande Nederlanders niet meer wilden appreciëren in de wat simpistische polariteit die Loe de Jong, de aartsvader van de geschiedschrijving van de bezettingsjaren die het koninkrijk der Nederlanden onder het Duitse en Japanse juk doorbracht, placht aan te leggen tussen hen die "absoluut goed" waren en diegenen die dat niet waren geweest en dus "absoluut fout". De Jong legde deze tweedeling eigenlijk op aan iedereen die geacht serieus historiograaf te zijn nopens die periode (zoals De Jong). Zijn gezag was langere tijd ook in dat opzicht absoluut. Later werden pas nuanceringen en tussentinten toegelaten, men begon de klemtonen anders te plaatsen en andere feitelijkheden werden relevant of irrelevant, waardoor ook de waardering vcan gedragingen van kleur verschoot. Of dat nu bij Romme net zo bepalend geschied zou zijn als ten aanzien van De Geer of Aantjes, is de vraag. Dat tweede deel komt er niet en nooit. Veel archieven blijven daarom ook ongeopend of ontoegankelijk en biografen beginnen er reeds daarom niet aan, omdat zij niet kunnen vaststellen waarop Bosmans waarderingen hun feitelijke grondslag hebben gevonden. Hij geeft soms de secundaire bronnen wel op, Maar lang niet altijd. En bij de handelingen van Romme die ik in deze subpargraaf over de bezielingen van Romme ten beste geef is dat in het bijzonder het geval.

theologie bij die gebiedt met talenten te woekeren. Wat talenten zijn hangt af van tijd, plaats en opportuniteit. Is de tijd rijp voor de ontplooiing voor een bepaald talent, dan grijpt men zijn kans als men dat genie in zich voelt en gaat er remmingsloos op los. Dat heeft de loopbaan van Romme gestuwd en gestuurd.

Romme trouwde met een bankiersdochter, Tonny (Ton, Antonia Maria) Wiegman boven de stand van de Rommes. Hij won er vijf kinderen bij die hij graag maatschappelijk hoger de ladder op wilde hebben. Dat kost geld. Veel geld, als men daarbij ook nog eens bereden wordt door de vrees dat de vrouw niet de welstand verkrijgt die bij haar voormalige maatschappelijke positie behoort --- en in dit opzicht keek Romme huizenhoog op tegen de familie-Wiegman waaruit zijn vrouw herkomstig was. Hij meende dat hij haar nooit de welvarendheid kon garanderen die hoorde bij de bankiers-Wiegman. Hij leed aan een armoedewaan die uitgroeide tot een monomanie om overal financieel voordeel uit te behalen. Dat verklaart waarom hij naast de advocatuur allerlei nevenbaantjes trachtte te verwerven die geld opbrachten, links om of rechtsom, als het moest op een wat twijfelachtige wijze. Vandaar dat hij éérst zich het vuur uit de sloffen liep om binnen de katholieke zuil, het katholieke "kamp" zoals de gemunte uitdrukking destijds luidde, van allerlei goed betalende secretariaatsfuncties op zich te verenigen. Die verzameling voltooide hij tussen 1925 en 1935. Meestal zocht hij die functies in kringen van rooms-katholieke werkgevers, van welk gilde of welke beroepsstand dan ook. Daarna collectioneerde hij commissariaten die óók aardig opleverden. Vervolgens, toen zijn politieke ruchtbaarheid hem vooruit geschreden was – Romme werd voorzitter van de fractie der Roomsch Katholieke Staatspartij in de Amsterdamse gemeenteraad en maakte daar furore, ook erkend in positieve zin door de socialisten – legde hij een catalogus aan van door hem beklede lidmaatschappen in overheidscommissies en publieke organen van een buitengemeen breed spectrum, die allemaal forse vacatiegelden genereerden. Hij kocht een buitengewoon duur landhuis en trachtte de trekken aan te nemen van de gezeten grand-seigneur. Dat landhuis bewees dat hij *ebenbürtig* was geworden aan de familie van Schaeck. Voor zijn Tonny was niets te veel, alles te koop en hij legde er een eer in al haar stoffelijke wensen te voorkomen. Tonny liet zich dat genadiglijk aanleunen als de prinses op de erwt. Hetgeen Romme stimuleerde tot nóg meer aanschaffingen, want hij zag nog steeds niets in de ogen van zijn eega dat verried dat zij geen grotere luxe behoefde. Voor dezulken is het nooit genoeg.

Zijn hyperactiviteiten vielen óók in zijn zuil in het oog. De gezaghebbende Aalberse, die bekend was geworden door zijn voortvarendheid in de arbeidswetgeving en de regelingen voor de verzekering tegen bedrijfsongevallen en die dus, in dit opzicht, een zekere sociaalvoelendheid niet ontzegd kon worden, had Romme wel gewaarschuwd dat hij zijn maat niet uit het oog moest verliezen, al was hij nóg zo'n briljant aanstormend jong talent. Jong, berekend naar de maatstaven van het interbellum, dan. Romme werd aan de Katholieke Economische Hogeschool Tilburg destijds nog RK Handelshoogeschool Tilburg genaamd, vroegtijdig lector in de sociale wetgeving en daarna in een mum van tijd buitengewoon hoogleraar aan die instelling behuisd in een wat groter uitgevallen lyceumgebouw in de Tivolistraat. Romme werd notabel, een man van gezag die graag van zich spreken liet. Het bracht weer nieuwe commissariaten en nevenfuncties op, vooral bij de kring van katholieke textielmagnaten, waarbij vaker gevraagd werd hoe Romme er de tijd voor kon maken dit alles adequaat te behartigen. Die vraag wordt altijd gesteld als men meent dat dat niet kan. En daar wilde Aalberse Romme toch fijntjes op wijzen. Tevergeefs. Uiteraard. Aanstormend talent heeft dat soort raadgeving niet nodig. Romme was in dit opzicht de enige niet.

Daarmee was, op het oog, in strijd dat Romme niettemin openlijk flirtte met de socialisten. Dat was risicovol. De buitengewoon gezaghebbende monseigneur Prof Mr Dr W.H. Nolens, Protonotarius Apostolicus bij de Heilige Stoel en Minister van Staat, een "excellentie" dus, ried dat beslist af. En wat monseigneur afried kon men beter nalaten. Maar zelfs monseigneurs zijn sterfelijk en deze stierf naar menselijke berekening wel erg vroeg. Piet Aalberse nam zijn plaats in. Van hem had Romme zich nooit veel aangetrokken. Hij was reçu in de betere werkgeverskringen, Colijn had hem al eens minzaam geprezen wegens zijn wetenschappelijke

publicaties en de schipper van staat – zoals Colijn thans werd genoemd – zag met welgevallen dat ook de jonge Romme de gezagshandhaving hóóg in het vaandel had. Dat had Colijn toevallig óók. En verder was Romme op dat moment de ecomonische politiek van Oud en Colijn nog toegedaan. Rommes kans kwam in het jaar 1937. Hij werd minister van Sociale Zaken. Hij introduceerde verregaande overheidsbemoeienissen met grote werkgelegenheidsprojecten, waarbij de werkloze gedwongen werd binnen het kader van de nationale "werkverruiming" óók arbeid te aanvaarden in Duitsland. En wel iedere arbeid die het departement passend oordeelde. Ook in de oorlogsindustrie.

Ook in nazi-Duitsland dat net de dienstplicht had heringevoerd en niet onder stoelen of banken stak dat het in korte tijd de Reichswehr die beperkt had moeten blijven tot honderdduizend beroepssoldaten zou omvormen tot een Wehrmacht met dienstplichtigen, waarvan het veldleger tenminste vijfhonderdvijftigduizend soldaten zou omvatten, dus zesenderttig divisies die alle mobiel zouden moeten zijn. En dat zou nog maar een minimum zijn. Het zou het Rijnland terstond volledig moeten bezetten en het Saarland. Dat de "werkverruiming" dus zou strekken ten behoeve van deze militaire expansie kon niet twijfelachtig zijn. En dat Nederland niet bepaald gebaat zou zijn bij die expansie had de chef van de Nederlandse Generale Staf, de luitenant-generaal I.A. Reynders, Colijn al ras duidelijk gemaakt. De SDAP kon dit alles niet waarderen, vooral omdat er nog geen enkele wettelijke regeling voorzien was voor de dwang, die aan de verruiming kracht moest bijzetten: als een werkloze niet ging, kreeg hij te maken met aanmerkelijse steunverlaging. Het leek er verder op, dat Romme geïnspireerd werd door vergelijkbare werkplichten die Mussolini had ontwikkeld en vooral door de Duitse Arbeidsdienst die door Ley aan de Duitse jongemannen werd opgelegd. Het zette Romme ineen wat eigenaardig perspectief. Hij zag dat niet. Hij ging onverdroten voort. Maar had de pech dat het kabinet voortijdig ten val kwam in de zomer van 1939. Niettemin ging de Rijksdienst voor de Werkverruiming dóór met de tenuitvoerlegging van de dwang. Het had alles in zich om uit te groeien tot een door de staat georganiseerde opvoeding en herconditionering van jeugdige en jongemannen, maar dan in een katholieke zin, waaraan beslist fascistische oriëntatie niet vreemd was. Romme bleef dat verdedigen. Ook tijdens de bezetting. Toen bekleedde hij het lidmaatschap van het Oorlogscollege van Rijksbemiddelaars.

Romme bleef grossieren in nevenfuncties. Een daarvan was het president-commissariaat van de Algemene Publiciteitsunie NV. Daaronder hoorde het advertentiebedrijf REMACO. Dat verkocht reclameruimten op stadszuilen, muren, lichtreclame-installaties en vooral op, aan en in de bioscoopzalen die wekelijks hun programma's in gigantische schilderstukken aan de buitenwanden van de bioscoopgebouwen wijzigden. Deze REMACO werd doorverkocht aan een Duitse firma die deze ruimten, de daarbij behorende lichtvoorzieningen en het daarbij behorende personeel verhuurde aan de Wehrmacht en parastatale organisaties die inmiddels in NSDAP-verband werden gebezigd ter werving voor aanstellingen op partijniveau, zoals de reeds genoemde arbeidsdienst, maar ook organisaties die de krijgsverrichtingen van de worsteldende *Wehrmacht* en *Kriegsmarine* moesten faciliteren. Het was dus een met de vijand collaborerend bedrijf. Een bedrijf, gespecialiseerd in nationaal-socialistische propaganda. De doorverkoop hield in een begunstigingshandeling ten behoeve van het bedrijf, dat het doel diende van de vijand. Als missiaris bij REMACO had Romme kennisgedragen van deze doorverkoop. Het kende de strekking ervan. Hij kon weten dat aldus "hulp aan de vijand" werd verleend. Maar bij Romme telde alleen het commercieel motief. REMACO genereerde op dat moment géén winst. Een ander bedrijf wilde REMACO en zijn advertentieruimten mét de huurcontracten hebben. Dus waarom zou men dat nalaten. Hij heeft geen moment erbij stilgestaan dat dat economische collaboratie was met een bedrijf dat hoorde binnen de rechtssfeer van een mogendheid waarmee Nederrland op dat moment in oorlog was. Dat kan men laakbaar achten. In 1946 deden sommigen dat. De zaak werd beperkt in kleine kring. Dat had alles te maken met het feit dat steun van de KVP op dat moment dringend geboden was voor een coalitiekabinet. Maar op Rommes deelneming was zeker strafrechtelijk iets aan te merken.

Dat gold óók voor een firma waarover Romme toezicht uitoefende die uniformlaken produceerde. Romme was weer eens voorzitter van de Federatie van Verenigingen van Nederlandse Confectiefabrikanten. Hij deed dat mede in zijn hoedanigheid van advocaat. Het Nederlandse leger had door de mobilisatie van augustus 1939 een dringende behoefte aan versnelde leverantie van confectie-uniformen voor de lagere legerrangen. Het sloot met de federatie een uiterst voordelig monopoliecontract, dat strekte tot de massale vervaardiging en levering van deze uniformen. Het rijksorgaan De Centrale Magazijnen van Militaire Kleding en Uitrusting bestelde bij de federatie. Romme, oud-minister, had bij Defensie goede contacten en stelde de uitvoeringscontracten verder op. Romme kreeg een bepaald percentage van de som van iedere bestelling. Dat was, hij redigeerde de contracten als advocaat, vreemd, toen al. Een advocaat bedingt vooraf een gefixeerd honorarium, ongeacht de uitkomasten van zijn inspanningen.

Na 15 mei 1940 heeft het Nederlandse leger de uniformen niet meer nodig. Het leger wordt immers ontbonden. Maar de federatie heeft op dat moment een immense voorraad uniformlaken. De Duitse *Kriegsverwaltung* heeft belangstelling. Zij legt beslag, ook op de voorraden die De Centrale Magazijnen in consignatie hebben. De Duitsers willen de voorraad overnemen. Romme neemt nu deel aan de liquidatie-onderhandelingen betreffende de voorwaarden ten behoeve van de federatie. Die zijn gericht op de overdracht van de lakenpartijen en de eventuele bewerking ervan, overduidelijk bestemd voor de bij de onderhandelingen genoemde *Duitse* genoemde krijgsmachtonderdelen, of de daaraan onderhorige burgerlijke hulpkorpsen.

Achteraf kan nauwelijks staande gehouden worden, dat betrokkenen zich er niet van bewust waren dat deze overdracht dus "hulpverlening" aan de vijand was, omdat Romme niets te maken had met de orders die de Wehrmacht vervolgens bij de Kriegsverwaltung ging plaatsen. Natuurlijk had Romme dat niet. De Wehrmacht zou wel gek zijn, als zij toegelaten had dat Romme daarbij betrokken zou worden. Dan had Romme precies geweten welk onderdeel hoeveel confectie-uniformen nodig had. Romme zou op uiterst preciese feitelijke opgaven in de orders kunnen bepalen wat de sterkte van een divisie was, hoeveel onderofficieren en lagere officieren de kledingstukken behoefden en zelfs wat hun leeftijdssamenstelling, specialisatie en functies in het legeronderdeel dat de order uit deed gaan zou zijn. Beter spionagemateriaal zou zelfs de *Abwehr,* de Duitse Militaire Geheime Dienst bij contraspionage zich niet kunnen voorstellen. Dat Romme niet, dusdoende, het strafbaar opzet zou hebben kunnen hebben dat nodig is voor de schuldvorm voor het misdrijf "misdrijf van hulp aan de vijand" is nauwelijks pleitbaar. Hij zal die hulp niet *bedoeld* hebben. Maar als nevenkomend effect van deze uiterst voordelig door Romme afgewikkelde liquidatie-transactie heeft hij dat begunstigingsgevolg billijkend aanvaard. Hij was door dit alles – en de vraag was in 1945 of er niet nog méér was dat voorlopig nog verholen werd – in hoge mate kwetsbaar. Zeker, toen velen dachten dat hij vèrgaande politieke aspiraties zou gaan waarmaken.

Er was alle reden voor een vervolging wegens economische collaboratie tegen Romme.[62] Op grond van allerlei omstandheden kwam het daar niet van. De rooms-katholieke minister van justitie Kolfschoten meende dat de gronden daartoe niet sterk genoeg waren. Het Openbaar Ministerie besloot, na consultatie van de minister, tot buitenvervolgingstelling. Toch kwam de figuur Romme in een merkwaardige geur te staan. Die van heiligheid was het niet.

Hij werd nietemin fractievoorzitter van de KVP. Het lag niet voor de hand. Er zijn machinaties aan verbonden geweest die de openbaarheid niet konden verdragen. Nog steeds niet, vermoedelijk. Romme wist veel van katholieke voorlieden die zich gedurende de bezettingsjaren niet erg manmoedig hadden gedragen om het zwak en al te eufemistisch uit te drukken. Er waren er te

[62] Zie over de waarderingen van Rommes activiteiten en die van vergelijkbare politici tijdens de bezettingsjaren: L. De Jong, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog,* Deel 5, Maart '41-Juli '42, eerste helft, Uitgeverij: Staatsuitgeverij: 's-Gravenhage, 1974, pp. 133-141; over Romme zelf ihb. pp. 136. Ihb de daar voorkomende noot.

veel die met het fascisme hadden gekoketteerd en toch ook velen die best iets in het laarzengestamp hadden horen melodiëren van de triomferende cohorten van de oosterburen. Niettemin: echt belangrijke beleidsposities binnen de rijksoverheid zaten er voorlopig voor Romme niet in. Als vooraanstaand man in de katholieke zuil kon hij zijn jongste verleden tijdens de Duite bezetting niet uitleggen als hij ergens secretaris-generaal zou worden of lid van de Rijnvaartkamer. Landelijk-politiek kon hij het voorlopig vergeten. Verder werd de functie van fractievoorzitter niet royaal betaald. Tenminste: niet naar de maatstaven die Romme inmiddels had leren hanteren. Het hervatten van een wetenschappelijke loopbaan bood evenmin gouden perspectieven. Bij de Handelshogeschool te Tilburg was hij welkom. Daar keken ze niet zo nauw. Een promotie was dat niet werkelijk. Zijn wetenschappelijke beschouwingen waren altijd redelijk katholiek geweest, althans, wat daar destijds voor door ging, maar als een algemeen aanvaard arbeidsrechtdeskundige was hij eigenlijk door niemand ooit aanbevolen. Zijn geschriften waren geldig binnen zijn zuil. Daar waren de maatstaven ook traditioneel niet zo hoog. Zijn politiserende beschouwingen gingen echt iets te veel in de richting van een autoritaire huishoudkunde geleid door centraal gezag zonder brede democratische legitimatie, zoals destijds in de katholieke top vanzelfsprekend werd gevonden. Daaraan hadden velen hun ziel verpand. Maar daarvan was Romme nu iets te veel in de na-oorlogse jaren de incarnatie geworden. Hij kon het niet loochen. Erop terug komen zou nodeloos heibel veroorzaken.

Maar daar was nog altijd de invloedrijke *Bond van Indische Ondernemers*, die Treub zo voortvarend in 1921 had opgericht. Zie Boek II in deze serie *Nederlands Ontvoogding in het Verre Oosten,* Hoofdstuk V.6., *De Ondernemersraad voor Nederlandsch-Indië*. In de laatste maanden van 1945 was duidelijk dat in de Archipel totale anarchie heerste. Verder, dat bij de provisorische regering van de Republik nationalisatievoornemens virulent cirkuleerden. Soekarno had er al eens een balletje over op geworpen. Daar was nog altijd de groep-Rijkens, die, gesecundeerd door Kortenhorst, ook destijds lid van de Roomsch-Katholieke Staatspartij en óók bijzonder begaan met de werkgeversbelangen – net als Romme – steun zocht binnen het politieke krachtenveld. Die groep had gewoonweg geen belang bij een vredige en tegemoetkomende regeling van de Indonesische onafhankeijkheid, want die kon nooit een passus bevatten waarin volledige schadeloosstelling of compensatie zou worden geboden voor de immense diepte-investeringen van het Nederlandse bedrijfsleven. Dat kon de Republik op dat moment niet betalen. Het was twijfelachtig of zij dat ooit zou kunnen op een voor die groep bevredigende wijze. Van Mook was al te voortvarend doende, hij gaf vooral veel te veel weg, omdat hij vooral de Britten wilde contenteren. Maar die wilden Unilever en De Koninklijke aan het Verenigd Koninkrijk van Groot-Brittannië verplichten. Niet aan Nederland, zo dat al in dit opzicht iets zou willen betekenen. Daarom moest de vloeibaarheid van het door van Mook ingezette traject gestold worden. En daar was Romme goed voor. Het bedrijfsleven zou zich aan hem verplicht weten. En Tonny dus óók.

VIII.2.3 De Archipel een protestantse enclave in Aziatisch gebied

Het was heel vreemd dat Romme, en dus de KVP, zich nu zo sterk maakte voor het “behoud” van Nederlandsch Indië en de instandhouding van het koloniaal bezit in het Verre Oosten. In Boek II van deze serie *Nederlands Ontvoogding in het Verre Oosten* komt ter sprake dat de Archipel eigenlijk de religieuze volkstuin van de calvinisten placht te zijn. Zie hoofdstuk II.24.6., *De merkwaardige opstelling van zending en missie*. De katholieke missie was er tot 1920 eigenlijk niet echt welkom. Er was het ter aangehaalder plaatse al weergegeven artikel 177 van de Indische Staatsregeling, dat uitdrukkelijke toestemming vergde vanwege de gouvernerneur-generaal voor de toelating tot diens rechtsgebied van godsdienstleraars of bedienaars van enige erkende godsdienst. Voor Hervormde en Gereformeerde dominees, hun secundanten, ouderlingen en catechumenen was dat toelatingsbeleid ruimhartig.

Van het op de toelating volgende overheidstoezicht werd doorgaans weinig werk gemaakt. Een protestantse prediker moest het heel bont maken wilde de toelating te zijnen aanzien vervallen. En áls dat gebeurde, dan werd er niet snel besloten tot externering, zoals de daarop volgende dwangmatige verbanning of deportatie wel genoemd werd. De prediker moest dan acuut een

gevaarzetting vormen voor de interne openbare orde, rust en veiligheid. Daarbij moest dan óók nog eens de Raad van Indië worden geraadpleegd. En die gaf dan zoveel zwarigheden te kennen dat de gouverneur-generaal toch van de gedwongen terugleiding afzag, al kon hij zich er wel op toeleggen de prediker zo vindingrijk te sarren dat hij eigener beweging verkoos in patria weer te keren. Tussen 1853-1920 krijgen katholieke missionarissen die toelating node.

Er moet druk op het Bataviaas gezag worden uitgeoefend om katholieke godsdienstbedienaren hun stiel binnen de Archipel hoe dan ook te laten uitoefenen. Men kan alleen maar zeggen dat het toelatingsbeleid van Batavia in dit opzicht discriminatoir is. Reeds gevestigde katholieke missieposten worden geduld. Maar uitbreiden mogen zij zich doorgaans niet en van de vestiging van succursalen kan herlemaal geen sprake zijn. Dat kan alleen als de post er eigenlijk al eeuwen lang zit. Als de inlanders de priesters en kloosterlingen eigenlijk al heel lang gewend zijn, vaak vanaf de Portugese tijd. Hen de voet dwars zetten, kan dan plaatselijke onrust opleveren. Als dan de resident van de voornemens hoort om een parochie af te splitsen of elders een kloostertje te beginnen van de reeds toegelaten orde kan hij de gouverneur-generaal adviseren dat toch maar toe te staan. Dat doet een resident niet van zelf, daar moeten hogere Haagse machten zich vaak in mengen. Want zulk een vesteviging van het katholicisme ter plaatse heeft aanzuigende werking: allicht komen er dan nieuwe katholieke geestelijken herwaarts, soms waarachtig nog uit België. Daar kan een resident die hoger op wil beter terughoudend in zijn. Hij heeft dus een achtervang nodig. Soms zelfs door of vanwege de minister van Koloniën, die de gouverneur-generaal instrueert of tracht over te halen om die toelating gaaf en onvoorwaardelijk te geven. Die minister moet soms de gouverneur-generaal een aanwijzing geven. Want die gebruikt zijn toelatingsbevoegdheid zelfs om de roomse priester voor te schrijven hoe hij zijn sacramentele bediening moet uitvoeren. De gouverneur-generaal bemoeit zich nog net niet met de achterliggende moraal-theologie, maar het komt er wèl dichtbij. De gezagsdrager gaat de priesters voorschrijven hoe ze een uitvaart moeten verrichten, wat ze daarbij aan de grafkuil wel of niet mogen zeggen, wat ze voor straffen mogen opleggen in en na de biecht, hoe ze hun kloosterjes, waaraan vaak een ziekenhuis is verbonden moeten bestieren, hoe ze hun godsdienstonderricht op de plattelandsschooltjes moeten inrichten.

VIII.2.4 Het geval-Grooff en de voltooiing van de rooms-katholieke emancipatie

Nu even een anachronisme in de tijdsvolgordelijke beschrijving van de dekolonisatieperikelen tussen 1945-1963. De reden voor deze onderbreking van de tijdlijn is de toch, achteraf, onbegrijpelijke houding van de katholieken ten aanzien van de dekolonisatiepolitiek. Want uiteindelijk spannen deze katholieken zich ineens overmatig in voor een per definitie calvinistische onderneming, getekend door ultiem winstbejag. Ze gaan volledig mee met de Anti-Revolutionaire strevingen van de protestanten in de kamer, die steeds gewaagd hebben van een rabiaat anti-papisme. Hoe is dat in vredesnaam mogelijk geweest? Eigenlijk zelfs verbijsterend, dat men in dit opzicht binnen het roomse volksdeel Romme zo braaf is blijven volgen. Ga zelf maar na.

De periode – 1853-1920 is die, waarin de eerste fase van de katholieke emancipatie zich in Nederland voltrekt, maar niet voltooit. Dat laatste doet ze pas rond 1955-1960. In 1853 herstelt Rome de bisschoppelijke hiërachie in Nederland. Dat wordt doorgaans gezien als een aanslag op de zelfstandigheid van een protestantse natie. Thorbecke valt. De katholieken schrikken zich rot. Er is zelfs sprake van een staatsgreep, om het koninklijk gezag in godsdienstzaken weer te herstellen: de protestanten vertrouwen op Willem III die – volgens de protestanten – ook die heroprichting van de bisschoppelijke administratie als een aanslag ziet op het “protestantse volkskarakter” van de Nederlandse natie. De katholieken zijn onzeker, want driehonderd jaar zijn ze openlijk gediscrimineerd en zijn hun priesters, vicarrissen en bisschoppen strafvorderlijk vervolgd. De katholieken voelden zich de hele negentiende eeuw nog tweederangs burgers. Dat zijn ze ook. Voor belangrijke rijksambten komen ze niet in aanmerking, zeker niet in de koloniën. Het zou onvoorstelbaar zijn, vóór in 1945, dat een katholiek gouverneur-generaal te Batavia zou worden. Het koninkrijk zou op zijn kop staan. Zelfs assistent-resident zouden ze niet makkelijk

kunnen worden. Promotie bij het Binnenlands Bestuur zou een aangelegenheid zijn voor de Raad van Indië. De katholieken laten alles na wat de protestantse landgenoten kan verontrusten. Ze vragen dus geen toelating voor hun katholieke missiën in de Archipel, die, de V.O.C. gedachtig, in de Archipel eigenlijk nog altijd Nederduyts-gereformeerd wil zijn. Daar horen katholieke priesters niet in het wild voor te komen. Als de toelating aan de orde komt voor een prelaat als een katholieke bisschop, een apostolisch vicaris, prefect of een nuntius dan wel apostolisch delegaat, is het huis te klein. Batavia voelt zich dan bedreigd. Er is een precedent voor.

Dat is het geval-monseigneur Grooff waarin het Romeinse missiedepartement, het *Dicasterium De Propaganda Fide*, uiterst ongelukkig manoeuvreert.[63] Monseigneur Jacobus Grooff (1800-1852) was langere tijd missionaris geweest in Suriname. Hij werd daar in 1827 apostolisch prefect van Nederlands-Guyana. Op 13 april 1836 benoemde Willem II Grooff tot ridder in de orde van de Nederlandse Leeuw. Dat was héél wat. Dat gebeurde zelden, ook in Nederlands Guyana. Willem had mateloze bewondering voor Grooff. Grooff besteedde veel aandacht aan de verpleging van melaatsen en nam buitengewone risico's voor zichzelf. Willem II had tóch al veel waardering voor het katholicisme, vermoedelijk wegens de ritualistiek en de kleurenrijkdom van de liturgie en het middeleeuws gehalte van de hiërarchie. Op 23 april werd Grooff door Paus Gregorius XVI tot kamerheer-honorair benoemd en vervolgens op 20 september 1842 tot titulair bisschop van Canéa te Kreta. Daarop besloot Rome Grooff over te plaatsen naar Batavia om daar de waardigheid van apostolisch vicaris uit te oefenen. Het departement *de propaganda fide* dacht dat het koninklijk welbehagen in Grooff wel zo groot was, dat van dat verblijf van Grooff voor Rome het beste te verwachten was. Een bisschop in Nederlandsch Indië! Misschien zou ook daar wel een volwaardige bisschoppelijke addministratie worden gevestigd met hulpbisschoppen in de verschillende eilanden-groepen. Er waren nog veel Portugese missiestaatjes uit de tijd van de jurisdictieconcessie op basis van het concordaat van Zaragozza. Dan kon Grooff die weer tot verdere activiteit stimuleren. Borneo was een enorm gebied, daar kon een actieve missie-orde heel wat op poten zetten, op Timor waren nog steeds Fransiscanen actief en zelfs bij Benkoelen op Sumatra waren de capucijner-paters voortdurend bezig met allerlei grootschalige bekeringsacties. Stel je voor: in Batavia een reusachtige kathedraal, in Makassar óók, wellicht ook nog in Pontianak, aan perspectieven had *de propaganda* ineens geen gebrek. Grooff zelf had wel bezwaren. Hij was gehecht aan de Surinaamse missie en aan zijn melaatsen. Hij duchtte dat Rome hem voorwerp zou maken van een politiek steekspel met het protestantse Nederland, dat niet lijden kon dat een Nederlandse paap een hoge kerkelijke waardigheid met de bijbehorende jurisdictie zou gaan uitoefenen op het centrale bestuurseiland Java. Hij vroeg daarom persoonlijke audiëntie aan bij koning Willem II. Wat vond Willem van deze benoeming? Kon Grooff die zomaar aannemen? Zou de koning daar aanstoot aan nemen? Willem vond het prachtig. Hij verzekerde Grooff van hoogstderzelver persoonlijke bescherming. Grooff moest vooral de Javanen gaan bekeren, dat zou een voorbeeld voor de Nederlanders zijn die daar alleen maar zaten voor hun verdomde eigen gewin.

Grooff werd op 26 februari 1844 in Leiden, in het Lodewijkskerkje aldaar met veel pracht en praal tot bisschop gewijd, hetgeen algemene aandacht trok. Het stond in alle kranten. Katholiek Nederland kon zijn vreugde niet op. Willem II had zelfs een hofdignitaris gestuurd, gelukkig een katholieke. Het Nederlandse departement voor de rooms katholieke eredienst wist nergens van. De minister las het in zijn ochtendblad. Willem II vond het weer prachtig. Hij kon het toch al niet al te best vinden met de wat zalvende, vermanende dominees ten hove. Grooff vertrok, vervuld

[63] Zie: J.C. van der Loos*, VADERLANDSCHE KERKGESCHIEDENIS uit de zeven noordelijke provinciën sinds het concilie van Trente,* V Vols., Uitgeverij: N.V/ Parnassus: Amsterdam, 1953, Deel V., pp. 303-315. Zie over de affaire-Grooff ook het lemma Grooff (Jacobus) in het *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek*, onder redactie van F. Wijdenes Spaans, P.C.Molhuysen, P.J.Blok, Fr. K.H. Kossmann, Uitgeverij: A.W.Sijthoff's Uitgeversmaatschappij: Leiden, 1927, Deel VII, pp. 501-502.; en voorts, uitvoerig, A. J.H. van der Velden, *De Roomsch-Katholieke Missie in Nederlandsch Oost-Indië 1808-1908*, NV Centrale Drukkerij: Nijmegen, 1908, Bijlagen IX-XV. Zomede: A.J.J.M. van den Eerenbeemt, De Missie-actie in Nederland (1600-1940) ac. prft. Nijmegen, Uitgeverij J.J.Berkhout: Nijmegen, 1945, pp. 35-49.

van onheilsgevoelens, op de zesde december 1844 van de rede van Den Helder in gezelschap van vier andere missionarissen: J.D. Escherich, B. Kerstens, J. van den Brandt en A. Heuvels. Zij hadden geen machtiging tevoren gevraagd bij de gouverneur-generaal en ook niet bij de de minister van Koloniën te Den Haag tot verblijf in de Archipel. Dat hoefde ook niet, had Willem II de bisschop op het hart gedrukt, zij waren Nederlanders, niet publiek armlastig en verder waren staat en kerk in Nederland gescheiden. Grooff vervoegde zich zekerheidshalve óók nog bij de minister van Koloniën. Had hij geen afzonderlijke permissie nodig, vroeg Grooff. Neen, zei de bewindsman, gij vertrekt toch met voorkennis en goedvinden van de eigenlijke opperbestuurder van de koloniën in volksplantingen in het Verre Oosten! De koning zelf vindt uw toelating goed.

Op 21 april 1845 arriveerde Grooff met zijn gevolg op de rede van de baai van Batavia. Hij had tevoren, vlak voor debarkeren, geen toelating alsnog gevraagd bij de gouverneur-generaal. Grooff dacht dat ze een ridder in de orde van de Nederlandse leeuw de toegang moeilijk konden weigeren. Als iets een onbeperkt doorlaatbewijs was, dan was die ridderorde dát. Een priester droeg destijds dat soort ordes vol op de toog, dat moet men niet onderschatten. Als iets Guido Gezelle kwalijk genomen is door de anti-klericalen van zijn generatie, de liberalen, dan was het, dat hij de Leopoldsorde op de toog voerde door de straten van Kortrijk en Brugge.

Groof kwam, het bisschopskruis koket op de borst vlak naast de ridderorde, aan land. Hij bleek mordicus tegenstander te zijn van de slavernij. Hij had daarvan al doen blijken in Suriname. Hij had daar al zijn kerkslaven in vrijheid gesteld, behalve zijn keukenmeid Rosetta. Die keukenprinses kon hij niet missen. Grooff zag niet in dat hij zijn anti-slavernij-gezindheid, destijds een aparte politieke stellingname, vooral in de koloniën, te Batavia vóór zich zou moeten houden. Hij benoemde dan ook twee pastoors te Semarang en Soerabaya, die hun visie op de slavernij evenmin voor zich hielden. Bedenk: we zitten dan midden in de hoogbloei van het cultuurstelsel, dat eigenlijk op slavernij steunde. Batavia had daarom bezwaren tegen de anti-slavernij-preken van Grooff en zijn onderhebbenden. De plantagebezitters kwamen in moeilijkheden. Vooral als pastoors bij teraardebestellingen spraken over de ontberingen die een overleden slaaf had te duchten gehad van zijn meester, en hoe hij nu in het aanschijn van gods eeuwigheid vergolden kreeg wat hij in zijn aardse bestaan te kort gekomen was. Aan Grooff was dat wel toevertrouwd. Na de plechtigheden kwamen er soms relletjes van. De plantagehouders kloegen bij de gouverneur-generaal, die Grooff vermaande. Maar die trok zich er niets van aan: hij deed, wat hij deed met ’s konings goedvinden, wat durfde de gouvernerneur-generaal aanmerkingen te maken?

Grooff had inzoverre een sterk punt, dat hij kon terugvallen op een concordaat dat Willem I had gesloten met de Heilige Stoel in 1827, waarin was overeengekomen dat de koning bisschoppen ter benoeming kon voordragen aan de Paus. Die kon de voordracht goedkeuren of afwijzen, waarna de koning een nieuwe voordracht moest opstellen. Willem I had dat recht gevraagd om de steeds wederspanniger worden zuidelijke Nederlanders enigszins onder de breidel te kunnen houden. De Belgen werden lastig, fanatieke roomsen die zijn bemoeienissen met de inrichting van de organisatie van de alleenzaligmakende moederkerk misprezen. Ze vielen vooral over Willems aanmatiging om een inleidende seminarieopleiding vóór te schrijven aan hen die priester in die kerk wilden worden. Willem had openlijk critiek gespuid over de gebrekkigheid van de gangbare seminarie-opleidingen en het lage niveau van het onderwijs op de groot-seminaria, vooral in de empirische vakken.

Daar had Willem gelijk in. Het was erbarmelijk. De leraren waren zelf niet eens in staat om behoorlijk Nederlands te spellen. Willem vond het onderwijs eigenlijk een staatstaak, die hij dus niet door getoogde amateurs kon laten verhaspelen. Hij wilde voorschrijven wat het minimum-niveau zou moeten zijn ook over de staatshuishoudkunde. Dat was een recht dat een eerder concordaat van 1559 ook gaf aan Philips II, koning van Spanje. Het leek Willem I een goed idee om tegen de Belgen te kunnen zeggen, dat hij met Rome ten aanzien van zijn bemoeienissen met de kerkorganisatie overeenstemming had middels dat concordaat. Het was daarop ook geredigeerd. Rome zag er geen graten in dat Willem zich met de inrichting van het voorbereidend

middelbaar onderwijs bemoeide, als het maar niet de geloofsleer in eigenlijke zin betrof. Willem had dus met de Heilige Stoel dienaangaande een werkbaar compromis gesloten. Hij zou dus ook kerkvorsten mogen voordragen. Daar zou nog een procedure voor moeten worden opgesteld. Daar was het nog niet van gekomen. Dat zweefde nog.

Grooff meende nu, dat hij als missie-bisschop was benoemd met instemming van Willem II. Die had een vertegenwoordiger naar het Leidse Lodewijkskerkje gezonden die hem recht hartelijk had gelukgewenst namens de koning. Dat was toch even goed als een voordracht in de zin van het concordaat, nietwaar? Dan zat hij dus in Batavia door tussenkomst van Willem, aan wie het opperbestuur was gegund van de Nederlandse koloniën en volksplantingen. Dan had hij dus niet te gehoorzamen aan een last tot uitzetting van de gouverneur-generaal, een ondergeschikte van de koning. Hij bleef dus en preekte wat hij kon. Over de slavernij, hoe mensonterend dat dat was en dat de inlanders óók mensen waren. Dat gaf nog meer ambras. De gouverneur-generaal ging uit zijn dak. Hij schorste de bisschop in zijn bediening. Die repliceerde dat hij door de Paus in de bediening was gesteld. Dat kón de gouverneur-generaal helemaal niet ongedaan maken, evenmin als de zalving tot het priesterschap en de pastoorsaanstellingen. Er kwam mateloos gedonder van. De gouverneur-generaal Jan Jacobus Rochussen maakte er een principiële kwestie van. Hij verbande Grooff en diens gevolg en de door deze benoemde geestelijken. Grooff had geen toelating gevraagd, hij was dus illegaal, en daarmee uit. Maar die instemming van de koning dan? Niets mee te maken. Alleen de gouverneur-generaal was hier bevoegd. Grooff deelde mee, dat hij zonder toestemming van Rome zijn post niet mocht verlaten. Daarop paste Rochussen lijfsdwang toe. Op 3 februari 1846 werd Grooff met zijn gevolg onder arrest aan boort van een gouvernementsvaartuig geplaatst. Op 11 juni 1846 kwam Grooff te Nieuwediep aan. Grooff ging verhaal halen bij de koning. Die vernietigde de beschikkingen van de gouverneur-generaal. Maar daarmee had Grooff geen wedertoelating in de Archipel bekomen. De minister van koloniën wilde nu niet meer meewerken. Rome besloot nu Grooff maar tot Apostolisch Visitator te benoemen wederom te Suriname en de prelaat ook nog het Gregoriuskruis te geven. Grooff voelde zich miskocht. Maar hij koos eieren voor zijn geld: zijn Surinaamse melaatsen waren hem liever. Hij vertrok dus naar Paramaribo waar hij in 1852 overleed. De staatsrechtelijke verhoudingen tussen kroon en gouverneur-generaal te Batavia waren niet goed geregeld, dat was wel duidelijk.

Daartegen reageerde dat artikel 177 van de Indische Staatsregeling, later, in 1854. Dat kón toen. De katholieken waren tijdelijk in hun schulp gekropen, door de commotie vanwege de protestanten tegen hun bisschoppen, de "Aprilbeweging" van 1853.[64] De gouverneur-generaal kreeg een soort bijzonder toezicht op godsdienst-bedienaren. Altijd toelating vragen van buiten de Archipel (zodat de toegang alsnog geweigerd kon worden), het papier ervan bij aankomst overleggen en altijd toestemming vragen en krijgen voor verplaatsingen, aanstellingen of benoemingen in de Archipel. Of deze toepassing van artikel 177 met dat concordaat wel klopte – het was gesloten, geratificeerd en het eiste geen verandering van wetgeving -- dat is de vraag gebleven. Maar sedert de zaak-Grooff werd iedere aanlandende getoogde broeder, pater, kapelaan of pastoor en iedere monseigneur ter dege in de smiezen gehouden door Batavia. Ze moesten een toelatingsbewijs kunnen overleggen aan opsporingsambtenaren die ook vreemdelinngentoezicht deden, konden niet zomaar reizen en dienden zich periodiek bij politieposten te melden. En dominees niet. Dat was na 1920 niet meer aanvaardbaar, vonden veel rooms-katholieke politici. Dat was, ronduit, discriminatie in godsdiensten. Onder een overwegend katholiek kabinet! Want in alle regeringscoalities na 1918 hadden de katholieken feitelijk de overhand. Dat Bonne de Jong in 1931-1935 daarvoor niet gevoelig was, zal niemand

[64] Zie: L.J.Rogier en N. de Rooy, *In Vrijheid Herboren, Katholiek Nederland 1853-1953*, Uitgeverij: NV Uitgeversmaatschappij PAX: 's Gravenhage, 1953, pp. 101-119. Zie voorts: L.J. Rogier, *Schrikbeeld van een staatsgreep in 1853*, Mededelingen van de Koninklijke Akademie van Wetenschappen, Afdeling Letterkunde nieuwqe reeks, 22 Nr 6 Amsterdam 1959, opgenomen in: *Terugblik en Uitzicht* II Vols, *Verspreide opstellen van L.J.Rogier*, Uitgeverij; Uitgeverij Paul Brand NV Hilversum/Antwerpen 1964, Deel I, pp. 357-404.

verbazen. Die moest toch al niets van katholieken hebben. Dat deed hij blijken. En daar kwamen dan weer kamervragen van.

Pas na 1870 durft de Aartsbisschop van Utrecht de kwestie van de Indische toelating voor de lagere geestelijkheid aan te kaarten. Scheutig is het departement van Koloniën niet. Het wil geen *generieke* afspraken maken. Als het koloniaal beleid ná 1918 steevast wordt uitgezet door een confessioneel coalitie-kabinet waarin de katholieken dominant zijn, wordt het anders. Maar Batavia blijft schrieperig. De toelating wordt behandeld als een soort *ontheffing* van een algemeen *verbods*voorschrift: katholieke geloofsbedienaren mogen eigenlijk hun aanstelling niet in de Archipel uitoefenen. Nolens acepteert dat, omdat hij de coalitie met de calvinisten lief heeft. De Archipel blijft dus, inzoverre, een puur calvinistische handelsonderneming en de katholieken mogen er weinig. Zeker op het gebied van de uitoefening van hun religieuze rituelen. De processies, de zegeningen, de volksdevoties en het wijwater waar de inlanders zo verrukt van zijn. Het is de RKSP een doorn in het oog dat Nolens dat steeds weer accepteert. Maar monseigneurs wil is wet. Aalberse kan, omdat monseigneur daarin zo persistent is, daarop voortborduren. Binnen de katholieke fractie leidt dat tot wrevel en zelfs revoltes, want katholieke moeten toch het streven *de propaganda fide* vóór alles zetten. En de paus prijst Nederland voortdurend als missieland. Mag de RKSP dan eigenlijk artikel 177 laten voorbestaan?

In dit licht is het nóg vreemder dat Romme de *status quo* in de Archipel min of meer als "katholieke zaak" heeft kunnen presenteren en dat ervan kunnen maken. Dat was die status besiist niet. Mensen als Schouten[65], Tilanus[66] en Bruins Slot[67], allemaal protestantse coryfeën in de Tweede Kamer wilden deze bevoorrechting van hun geloofsrichting voortzetten, mede ter behoud van de Archipel ten behoeve van De Kumpenie. Dat de KVP-fractie in dat opzicht Romme, die daaraan net als Nolens wilde toegeven, nooit de voet heeft willen of kunnen dwarszetten, baart verwondering en noodt tot critische reflectie. Het universele zaligmakende geloof was destijds, prompt na de bevrijding, ééns te meer het centrale fermentatiepunt voor een fractie die uit

[65] Jan Schouten (1883-1963) was een echte calvinistische fractieleider van de Anti-Revolutionaire Partij in deze jaren in de Tweede Kamer. Hij was zwaar gereformeerd. Hij was oorspronkelijk schippersknecht geweest. Hij was tijdens de bezettingsjaren een van de oprichters van het verzetsblad "Trouw" geweest. Hij was van mening dat Nederland zonder de Archipel economisch niet zou kunnen voortbestaan. Hij bestreed de idee dat De Archipel een zekere staatkundige autonomie zou kunnen hebben binnen koninkrijksverband, van een onafhankelijkheid met externe soevereiniteitspretenties moest Schouten helemaal niets hebben. Hij werd lid van de hierna te bespreken politieke commissie van het Nationaal Comité Handhaving Rijkseenheid, Hij steunde tot het bitttere einde ook alle militaire acties in de Archipel die Nederland op touw zette tegen de Republik. Hij was in dit opzicht een slaafse volger van Romme. Dat ondermijnde zijn gezag uiteindelijk in calvinistische kring. Schouten kwan uiteindelijk in het vaarwater van hen die een staatsgreep wilden doen om de Archipel te kunnen blijven behouden in rijksverband. Zie ook hierna.

[66] Hendrik Willem (Hendrik) Tilanus (1884-1966) was fractievoorziter in de Tweede Kamer. Aanvankelijk was hij beroepsofficier. Ook hij was lid van de politieke commissie van het Nationaal Comité Handhaving Rijkseenheid. Wat voor Schoutens verhouding tot Romme is opgemerkt, nootsgewijs, geldt óók voor Tilanus.

[67] Jan Albertus Hendrik Johan Sieuwert Bruins Slot (1906-1972) was na Jan Schouten fractievoorzitter van de Anti-Revolutionaire Partij in de Tweede Kamer. Ook hij liep sterk aan de hand van Romme, maar begon op den duur naar aanleiding van de Nieuw Guinea-kwestie zijn standpunt in de dekolonisatie te nuanceren en raakte daardoor uit de gratie bij zijn partij. Hij meende dat bij de bepaling van de positie van Nieuw-Guinea in interstatelijk verband óók overeenstemming met de Republik Indonesia doel moest zijn. Hij achtte het zelfbestemmingsrecht van de papoea's voorshands illusoir en verwierp Luns' militair-strategische zienswijzen op dit eilanddeel als vooruitgeschoven NAVO-post in het kader van *de containment*-politics die Washington toen voorstond. Hij achtte dat spelen met vuur dat een Derde Wereldoorlog zou kunnen doen losbranden. Daar zouden de papoea's uiteindelijk óók niets aan hebben, meende Bruins. En zij zouden dichterbij de atoombom-ontploffing zitten die Bruis alsdan onvermijdelijk docht. Dit soort overwegingen bestempelden Bruins Slot als ontoelaatbaar "links" binnen het Anti-Revolutionaire gremium. Hij werd niet meer geschikt geacht de ideologie in staatkundige zin die de partij sedert Kuypers "Ons Program"(1871) verbonden en voortgestuwd had te verwoorden en te verdedigen. Op 16 december 1962 deelde Bruins mee de politiek te verlaten en zich te concentreren op zijn hoofdredacteurschap van "Trouw". Vandaaruit begon hij de lijnen die de ARP houden wilde met betrekking tot de ontwikkelingslanden en de derde wereld steeds critischer te becommentariëren. Een Romme-adept is hij nooit geweest. Hij werd voorstander van een prgressief-evangelische koers van de ARP.

vogels van zeer uiteenlopende pluimage bestond. Een echte *volks*partij was de KVP niet. Het was een club voor industriëlen en grootondernemers. Dat dat punt bij het voortzetten van de onderhandelingen met de Republik nooit een rol heeft gespeeld, geeft aan, dat hier motieven verscholen liggen die niets met de confessionaliteit te maken kunnen hebben, al werd het natuurlijk wèl zo voorgesteld.

VIII.2.5 Het optreden van de Nederlandse commissie-generaal

De commissie-generaal had een ontwerp-overeenkomst bij zich voor de onderhandelingen over een koninkrijksverband, waarin de Archipel Indonesië als land zou worden ingevoegd in een personele unie onder de dynastie van de Koning der Nederlanden. Dus het huis van Oranje. Men noemde die Unie de *Nederlandsch-Indonesische Unie*. Verder zou er een *Verenigde Staten van Indonesië* worden opgericht. Dat zou een Federatie zijn van de Republik, Borneo en de Grote Oost. Maar daaruit zouden gebiedsdelen kunnen worden losgemaakt om als landen, deelstaten genaamd, opgenomen te worden in de Indonesische Federatie. Dat zou dan via een volksstemming moeten gebeuren en langs democratische weg. Wijselijk werd nergens aangegeven wat die weg dan precies was en hoe die stemming georganiseerd zou moeten worden. Vooral niet, wie dan toezicht op de regelmatigheid van de stemming zou houden.

En ook niet, welke gebiedsdelen men in gedachten hield. Niemand durfde de Zuid-Molukken noemen. Maar iedereen dacht er aan. Die hadden al geëist een soort status aparte te rijgen, ze lieten waarachtig niet met zich sollen, en die konden ook terugwijzen op beloften in die zin vanwege het Indisch gouvernement. Het was een mooi ontwerp. De buitenlandse betrekkingen, de defensie, de daarmede samenhangende financiën, en de buitenlandse economische en culturele belangen zouden unie-aangelegenheden zijn. De delineatie van de landen die de Federatie zouden vormen via cartografische annexen zou nog komen. Feitelijk zou de Republik het gezag uitoefenen over Java, Madoera en Sumatra. Men herkent meteen de gedecideerde hand van Huib van Mook. Consequent was die man altijd.

VIII.2.6 De onderhandelingen in het bergdorp Lingadjatti

Dat waren dan de themata die afgehandeld moesten worden in het hooggelegen dorp Linggadjati. Het was daar koel, er gebeurde nooit wat, afzondering was geborgd. En de delegaties parafeerden nog af ook, zij het, met wat amendementen en wijzigingen. Dat was een ontwerp dat echt veel leek op dat van de bijeenkomst in het Sint Hubertusslot. De hoofdpunten waren:

- Nederland erkent dat de Republik een soeverein gezag uitoefent over de eilanden Java, Madoera en Sumatra.
- Nader overeen te komen gebiedsdelen op deze eilanden worden onderdeel van de territoriale competentie van de Republik.
- Nederland en de Republik zullen tezamen een staatkundig verband oprichten waarin op een federale basis een soevereine democratische staat, genaamd “De Verenigde Staten van Indonesië” zal bestaan.
- Het grondgebied van deze Verenigde Staten van Indonesië zal het Archipelverband omvatten dat voordien rechtens erkend was op interstatelijk niveau als Nederlandsch-Indië. Dat grondgebied is gedefinieerd bij de gunningen van Groot-Brittannië in 1814 tot de gebiedswijzigingen die nadien daarbuiten en daarbinnen voor 8 maart 1942 hebben plaatsgehad, waarbij het koninkrijk der Nederlanden territoriale wijzigingen in zijn grondgebied volkerenrechtelijk heeft aanvaard, geduld, toegestaan of toegelaten.
- Deze Verenigde Staten van Indonesië bestaan voorlopig uit de Republik, Borneo en de archipelgroepen die binnen Nederlandsch-Indië bij of krachtens bestuursregelingen van het Binnenlands Bestuur als “De Groote Oost” werden aangeduid of bij implicatie aangemerkt.

- Het koninkrijk der Nederlanden, omvattend Suriname, de Nederlandse Antillen en Nederlands Nieuw Guinea en de Verenigde Staten van Indonesië vormen een Nederlands-Indonesische Unie.
- Aan het hoofd van de Nederlands-Indonesisische Unie staat het dynastieke hoofd van het Huis van Oranje dat de kroon zal dragen voor deze Unie en het daarbijbehorend gezag zal uitoefenen.
- De partijen zullen dit alles vóór 1 januari 1949 regelen in nadere, gedetailleerde en eventueel cartografisch gedelinieerde uitvoeringsarrangementen die als authentieke annexen bij het akkoord zullen worden gevoegd.

Het is een principe-akkoord. Men herkent wederom overduidelijk de hand van Huib van Mook erin. Van Mook speelt wel enkele kaarten uit, maar houdt er ook nog enkele tegen de borst. Het klaverjassen is immers net begonnen. Dit akkoord is nooit in werking getreden. Het was een realistisch akkoord en een werkbaar compromis. Ik geef alleen enkele karakterstieke open einden. Want het héeft nu eenmaal nooit effectieve kracht van werking gehad. Het heeft niet zoveel zin om te gaan filosoferen hoe mooi het geweest zou zijn als de geest van bereidwillige samenwerking er was geweest. Het enige wat je kunt zeggen is, dat ook deze oplossingsrichting in de latere jaren, toen de koude oorlog echt begon te escaleren, toch nooit gevolgd zou zijn.[68]

Punt 1 komt neer op een feitelijke vaststelling. De Republik had een zekere militaire controle over de hier genoemde eilanden. Maar ze had de eilanden niet totaal in haar greep. Punt 2 sluit daarop aan: voorzover de Republik de bijbehorende doorzettingsmacht kan opbrengen kunnen delen op deze eilanden alsnog gebracht worden binnen het bereik van het territorialiteitsbeginsel ter bepaling van de publieke rechtsmacht van de Republiek. Dat kan betekenen dat industriële en commerciële centra die op het moment van tekening van het akkoord nog niet binnen dat bereik liggen er alsnog onder kunnen vallen. Dat kan betekenen dat de investeringen die daar gepleegd zijn vallen binnen de jurisdictie van de Republik. Die kan dus tot nationalisaties besluiten. Dat kan geschieden met of zonder schadecompensatie voor eigenaren, met of zonder schadevergoedingen of schadeloosstellingen. Dat moet bij implementatiearrangementen geregeld worden.

Punt 4 houdt in, dat precies geïnventariseerd wordt wat geografisch met "De Archipel" die in 1814 door Groot-Brittannië gegund werd, in 1947 wordt bedoeld. De verschillende verdragen met Londen zullen naast elkaar gehouden moeten worden en ook de *memoranda of understanding* van gebiedsuitwisselingen. Aangezien in 1814 Australië nog geen territoriale rechten kon geldend maken tegenover Nederland en sedert 1919 wel, moeten die daardoor ontstane delineaties, vooral tegenvolge van de overgang van Duitse koloniën naar Australië of Engeland opnieuw gedefinieerd worden. Australië heeft met name op Nieuw Guinea nieuwe maritieme servituten willen vestigen, die weliswaar Nederland niet schaadden maar die toch ook niet aanvaardbaar waren. Nederland, als niet-geïnviteerde bij de onderhandelingen van 1919 te Parijs, kon geen zwarigheden maken, maar de Verenigde Staten van Indonesië, die toen niet bestond, kan dat wel.

Wat nu precies "De Groote Oost" zal zijn, moet nog precies gedefinieerd worden. Van Mook heeft dat gedaan om zijn Malino-politiek – zie hiervoor onder VII. 1.5. -- te kunnen voorzetten ter breideling van de Javaanse dominantie binnen de Verenigde Staten van Indonesië.

Wat het gezag zal zijn van de Unie, dat wordt niet gedefinieerd. Romme bedoelde daarmee: het exclusieve gezag over het buitenlandse beleid, de consulaire handelspolitiek en de defensiepolitiek gericht op de staatszelfstandigheid van de Unie. Dat wist iedereen die Rommes betogen en bulderpartijen in Nederland had moeten vernemen en soms zelfs aanhoren. Van Mook wist dat Soekarno dat nooit kon aanvaarden. Soekarno had daarvoor de Britten in ieder geval aan zijn zijde. Christison had dat Van Mook diets gemaakt, Mountbatten via-via óók. De

[68] Zie ook: H.W. Van den Doel, *Afscheid van Indië, De val van het Nederlandse imperium in Azië*, Uitgeverij: Uitgeverij Prometheus Amsterdam: Amsterdam, 2001, pp. 186 vv ISBN 90-446-0043-5.

Amerikanen wisten nog van niets. Wat ze voor standpunt dienaangaande ze zouden ontwikkelen was nog niet duidelijk. Soekarno zagen ze voorshands met wantrouwen, was dat geen crypto-communist? Maar de Hollanders waren onverbeterlijke kolonialen en daaraan had Washington de pest. Het was dus geraden om dit punt voorlopig inzet te maken van oeverloze palavers. Misschien overspeelde Soekarno zijn hand, de man kon geweldig uit de hand lopen via oncontroleerbare tinka's. De Hollanders helaas óók, vooral als ze wat borreltjes op hadden. Pappen en nathouden dus. Beel overzag de situatie niet. Het kabinet was verdeeld. Romme kon de zaak verzieken. De kans dat de socialisten niet inzagen wat deze katholieke gluiper wilde, was groot. Zij kenden het genus niet goed genoeg. Maar Van Mook wel.

Hij voerde de onderhandelingen meesterlijk op 11 en 12 november. Zijn tegenspeler was Sjahrir. Die snapte heel goed waar Van Mook op uit was. Hij kon dat aanvaarden. Maar Soekarno niet. De vraag was alleen of Soekarno nú al zou durven ingrijpen. Ook Soekarno zat nog maar net op het presidentiële kussen en ook Soekarno had van de paters geleerd dat het "Hosanna!" en het "Kruisigt hem!" bij staatslieden heel dicht bij elkaar liggen. Soekarno bekeek de eindtekst van het conceptakkoord, goochelende wat met de woorden "vrijheid"en "soevereiniteit" maar opperde geen overwegende bezwaren op dat moment. Blij was hij óók niet.

Sjahrir moeten hebben geweten dat Soekarno de toedeling van het buitenlands en handelsconsulaire alsmede defensie-beleid aan de Unie nooit zou pikken. Dat deed hij dan ook niet. Maar Soekarno speelde het handig. Hij was tijdens de onderhandelingen nergens te bekennen. Hij was president van de Republik, een echt staatshoofd, en hij kon zich met dat soort peccadilles dus niet bezighouden. Sjahrir moest hem wel bijpraten. En dat dat nooit makkelijk viel aan de Sumatraan, was later wel te merken. Soms kwam de Britse waarnemer, Lord Killearn[69], voormalig Brits ambassadeur te Egypte, even kijken of het allemaal wel lekker liep. Dan kwam Soekarno wél langs, maar dan was het echt ook heel gezellig. Die Killearn was een man met een moppentrommel. Goeie borrelaar. En dan, misschien zat er wel een Britse ridderorde in. Knight of the British Empire. Nooit weg. Op 25 november 1946 werden de parafen gezet onder de *final act* van wat nu toch echt wel een verdrag leek. Die parafen verplichtten tot inspanningen teneinde tot ratificaties te komen via de volksvertegenwoordigingen. Dan zou daarop het uitvoeringstraject kunnen worden ingeslagen. Ook weer plechtig, dat afparaferen, in het paleis Rijswijk. Soekarno en Hatta waren er óók. Schermerhorn dacht, toen hij weer in het vliegtuig naar huis stapte, dat de zaak gepiept was. Wat was het meegevallen. Prettig, dat het allemaal gelukt was.

VIII.2.7 De eerste Nederlandse excessen op Celebes

In de omstreken van Linggadjatti was het betrekkelijk rustig gebleven. De pemoeda's en hun bersiap-geschreeuw waren tot de diplomatieke onderhandelaars nauwelijks doorgedrongen. Eigenlijk jamer. Want daardoor gingen de leden van de Commissie-Generaal toch nog met verkeerde indrukken terug naar Nederland. Er was nog ruim de tijd om te palaveren. Van Mook had de zaken nog steeds aardig onder controle. Er was nog ruimschoots de tijd om aan de eisen van het Nederlandse legalisme te antwoorden via een uitgewogen grondwetswijziging met een uitvoerige wettelijke regeling in een paragraaf gewijd aan de Unie en haar gebiedsdelen. Dat zou een ersntig misverstand blijken. Want elders in de Archipel waren de inlandse nationalistische gevoelens tot kookhitte gestegen. Op Celebes had het Nederlands gezag de rechtsorde beslist niet meer onder zijn controle. De resident van Zuid-Celebes, C. Lion Cachet, had het Batavia al

69 Miles Wedderburn Lampson, 1st Baron Killearn, 1880-1964. Hij was een beroepsdiplomaat met veel ervaring in het Midden en Verre Oosten. Hij was waarnemer voor het Verenigd Koninkrijk dat zich zo snel mogelijk als bezettingsmacht uit de hele Indische Archipel wilde terugtrekken. De kwestie van de soevereiniteitsoverdracht was nog niet een aangelegenheid voor de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties. Voorlopig gold die aangelegenheid nog als een binnenlands probleem van het koninkrijk der Nederlanden. Pas door de eerste politionele actie werd dat anders. Killearn zat er dus niet tussen voor de VN.

herhaaldelijk gerapporteerd.[70] KNIL-militairen zijn er hun leven niet meer zeker, ambtenaren-Binnenlands Bestuur evenmin. Van Mook krijgt van diverse zijden het dringend verzoek om, op basis van de Indische Staatsregeling-1854 de staat van beleg af te kondigen voor deze archipelgroep. Het koloniaal gezag zal dan politioneel standrecht kunnen uitoefenen en zich weinig van de grondrechtsuitoefening door de ingezetenen hoeven aan te trekken. Het Militair Gezag zal dan tuchtmaatregelen kunnen treffen en zuiveringsacties kunnen gelasten zonder dat dat direct op enige nader wetsbesluit zal hoeven te zijn gebaseerd. Op 9 december 1946 kondigt Van Mook inderdaad deze staat van beleg af[71]. Het Militair Gezag, thans verpersoonlijkt in generaal H.S. Spoor (over hem hieronder nader), zendt het Depot Speciale Troepen naar Zuid-Celebes. Het staat onder commando van Raymond Westerling[72] die op 5 december in Makassar

---

[70] Officiële Bescheiden betreffende de Nederlands-Indonesische betrekkingen, 1945-1950, XX Vols. Staatuitgeverij Den Haag: Den Haag, 1972, Deel 6 pp 302- 331 vv.

[71] Van Mook doet dat op grond van het Wetsbesluit genomen door zijn voorganger Tjarda van Starkenborgh Stachouwer van 13 september 1939 strekkende tot de afkondiging van de Staat van Oorlog of Beleg, hierna ook wel Wetsbesluit SOB-1939. Dat besluit was geslagen op grond van de Indische Staatsregeling-1854. Frapperend is dat later Soekarno ook een vergelijkbaar SOB-besluit slaat bij presidentieel decreet, gebaseerd op die regeling. Zie hierna. De uitvoering van het SOB wordt opgedragen aan de hoogste regionale bestuursambtenaren: dus civiel gezag. De Staat van Oorlog geeft de militaire gezagsdragers de mogelijkheid onder meer de bewegingsvrijheid van burgers te beperken, post- telefoon- en telegraafverkeer te controleren, demonstraties te verbieden, personen te externeren, te interneren of te detineren voor onbepaalde tijd, alles zonder rechterlijke tussenkomst. De Staat van Oorlog gaf echter géén expliciete ruimte voor het opdragen en doen toepassen van politieel standrecht. Zie wederom: Ad van Liempt, *Na de bevrijding, De loodzware jaren 1945-1950*, a.w., pp. 148-151 voor de historiografische inbedding van deze gebeurtenissen.

[72] Raymond Pierre Paul Westerling (1919-1987). Westerling had op dit moment de rang van kapitein van het KNIL. Een snelle bevordering, want in juli 1946 was hij aangesteld als eerste luitenant, commandeur van het Depot Speciale Troepen. Zijn promotie werd noodzakelijk geacht, omdat hem verregaande volmachten zouden worden verleend onder de staat van beleg. Hij zou de Indonesische terreur moeten gaan bestrijden. Die verlamde het hele openbare leven. Daardoor zou Van Mook op den duur wellicht niet in staat zijn de deelstaat Oost-Indonesië in het leven te roepen ter completering van zijn hierboven beschreven Malino-tactiek. Vanuit Java werden criminele bendes opgezet die werden verscheept om op Celebes iedere economische heropleving onmogelijk te maken. Dat was destijds ook de zienswijze van Batavia, dus van Van Mook. Achteraf is door de commissie-Enthoven in 1948 geconstateerd dat van een echte door Jakarta georganiseerde actie tegen het Nederlandse gezag geen sprake is geweest. Dat kan zijn. Maar dat was dan aan Westerling niet kenbaar gemaakt. Die moest uitgaan van de gegevens die zijn operationele bevelhebber, de kolonel H.J. de Vries, hem namens de generaal H.S. Spoor verschafte in december 1946. De Vries had Westerling gemachtigd tot het toepassen en uitvoeren van politioneel standrecht in oorlogstijd binnen zijn territoir. Van Mook heeft de commissie K. Enthoven ingesteld om Westerlings optreden critisch te onderzoeken. Dat rapport Enthoven werd in 1948 aangeboden aan het kabinet Drees-Van Schaik. Dat weigerde openbaarmaking en deed er verder niets mee. De commissie beval aan in ieder geval niet Westerling te vervolgen, maar wel drie andere militairen met officiersrangen, te weten: onderluitenant J.B. Vermeulen, majoor J. Stufkens en kapitein B.E. Rijborz voor hun aandeel in de acties ná begin 1947. In de Groene Amsterdammer van 1949 werd bericht in een reeks artikelen over Nederlandse oorlogsmisdaden op Java en in de Archipel kort vóór de Eerste Politionele Actie. Dat zou mede gebaseerd zijn geweest op feiten in dat rapport-Enthoven geconstateerd. Daarop werd een officiële commissie C. Van Rij en W. Stam ingesteld die van dat rapport kennis heeft mogen nemen. Het eindrapport van de commissie Van Rij en Stam werd in 1954 aangeboden aan de minister van Justitie Donker en de minister van Oorlog Staf, uit de derde kabinet-Drees. Deze commissie stelden Van Mook maar ook Felderhof in gebreke. Maar, aldus Van Rij en Stam, als tot strafvervolging zou worden overgegaan tegen Westerling, dan zouden óók de superieuren, burgerlijk alsmede militair, niet buiten schot kunnen blijven voor wat betreft de aansprakelijkheden voor onder hun bevelsbevoegdheid begane oorlogsmisdaden. Men moet dan denken aan Van Mook, Felderhof, De Vries maar ook de operationele bevelhebber van Celebes, de generaal-majoor Engles. De leden van de hierboven genoemde Commissie-Generaal waren evenzeer op de hoogte van de gebeurtenissen op Zuid-Celebes en de mandaten die door De Vries aan Westerling waren gegeven. Zie uitvoerig: Bauke Geersing, *Een markante periode uit de geschiedenis van Nederlands-Indië: Kapitein Raymond Westerling en de Zuid-Celebes-affaire (1946-1947) – Mythe en werkelijkheid,* Uitgeverij Aspect, Soesterberg, 2019. ISBN 978-9463-387651. Zie ook: S.Meuwese, *Geersing legitimeert standrechtelijke executies van Westerling*, Recensie opgenomen in: Militair Rechtelijk Tijdschrift, uitgave van het ministerie van Defensie, jaargang 2020, www.puc.overheid.nl/mrt/doc/PUC-310526-11/1. En voorts: A.C. Tjepkema, Kapitein Raymond Westerling en de Zuid-Celebes-Affaire (1946-1947), opgenomen in de Militaire Spectator, 18 februari 2020, www. militairespectator.nl/thema/boekrecensie/boekrecensie/kapitein-raymond-westerling-en-de-zuid-celebes-affaire-1946-1947. Bij Tjepkema vindt men de verwijzingen naar andere litteratuur over deze affaire. Zie

arriveert. Hij heeft al een verkenningsgroep vooruitgestuurd onder leiding van onderluitenant Jan Baptist Vermeulen die de terreurhaarden in kaart heeft gebracht en de leiders heeft weten te identificeren. Het depot bestaat uit keiharde commando's. Stormtroepers, niet ongelijk aan de "*Freikörper*" waarvan de regering-Weimar zich na december 1919 meent te moeten bedienen ter instandhouding van de interne orde, rust en veiligheid van de prille Duitse Republiek. Westerling heeft niet veel achting voor het Nederlands burgerlijk gezag. Tijdens de bezettingsjaren heeft hij op Sumatra zich bekwaamd in contraguerilla-tactieken tegen de Japanners en hun inlandse coöperanten. Die laat Westerling nu los op de inlanders van Zuid-Celebes. Zijn commando's bestaan vooral uit Indo's en Molukkers maar ook uit Nederlandse oorlogsvrijwilligers, al sedert 18 september 1944 geworven in bevrijd Zuid-Oost Brabant. Velen hunner zullen later palmares scoren tijdens de Korea-oorlog. De commando's overvallen kampongs die onderluitenant Vermeulen heeft gespot als brandhaarden. De kampongs worden omsingeld, mannen van vrouwen en kinderen gescheiden. De mannen worden op de gemene gronden samengedreven. Westerling heeft een klaptafeltje voor zich met daarop een lijst, opgemaakt door Vermeulen. De namen op de lijst worden afgeroepen. De genoemde wordt door Westerling doodgeschoten. Westerling presenteert dit als een uitvoering van een politioneel standrecht, waartoe hij zich gemachtigd weet door zijn directe bevelsbevoegde meerdere, de kolonel De Vries. Dit wordt drie maanden lang, dag-in-dag-uit herhaald. Westerling rapporteert dit alles aan Spoor. Inclusief het beroep op die machtiging tot dat standrecht. Deze stelt ook het burgerlijk gezag ervan op de hoogte. Dat accepteert deze acties als gerechtvaardigd op grond van staatsnoodtoestand. Ook het Openbaar Ministerie. Legaal is het allemaal niet, zegt dat strafvorderlijk orgaan. Maar het is nu eenmaal noodzakelijk ter gezagshandhaving. Hoe de acties door Westerling bedreven ook gerubriceerd worden, deze noteert dat wat hij deed, kennelijk geoorloofd en gerechtvaardigd is. Daarom, zo geeft hij later aan, ging hij met dit optreden door.[73] Teruggefloten is hij nimmer. Dat staat als een paal boven water. Stel, dat Westerling helemáál die machtiging nooit heeft gehad, dan nog bleef opgeld doen, dat hij dácht dat hij wel degelijk gelegitimeerd was. Dat kon hij ook blijven denken. Dat maakt zijn eventuele rechtsdwaling dan tot een verschoonbare. Het heeft er inderdaad alle schijn van dat De Vries inderdaad Westerling een dergelijke machtiging heeft gegeven. Wellicht mondeling, wellicht terzijde, wellicht in onduidelijke bewoordingen en in ieder geval ten onrechte. Ten onrechte omdat er in het nationale recht waarop het SOB-besluit zou steunen, geen enkele aanknoping is te vinden voor een dergelijke machtigiging, ook niet bij staatsnoodtoestand of onmiddellijke bedreiging van de staatszelfstandigheid van Nederland --- gesteld al, dat daarvan in Zuid-Celebes sprake is geweest. Ik zei al: Enthoven heeft in 1948 menen te kunnen vaststellen, dat daarvan nooit sprake is geweest. Maar hoe kon Westerling, die juist was ontboden om die staatszelfstandigheid van Nederland als mogendheid te borgen, dat weten als zijn kolonel hem terstond berichtte dat dat wél zo was? Ook bij zijn b*riefings* heeft Westerling nooit enig detail voor De Vries verzwegen. De Vries bleef inert, waarschuwde niet, gaf geen bevel

---

verder Willem IJzereef, *De Zuid-Celebes affaire. Kapitein Westerling en de standrechtelijke executies*, Uitgeverij De Bataafsche Leeuw BV, Amsterdam, 1984. Zie voorts J.J.A.van Doorn en W.J.Hendrix*, Ontsporing van Geweld – het Nederlands/Indonesisch conflict,* Uitgeverij Walburg Pers BV, Zutphen/ Dieren 1983 herdruk 2019 ISBN 978-946249-3506 en voorts *De Excessennota*, nota betreffende het archiefonderzoek naar de gegevens omtrent excessen in Indonesië begaan door Nederlandse militasiren in de periode 1945-1950, Staatsdrukkerij en –uitgeverij Den Haag: Den Haag, 1969, heruitgegeven door de SDU (Staatsuitgeverij en drukkerij) in 1995, voorzien van vijftien bijlagen met een inleiding van Jan Bank, ISBN 90-12-08223-4 en te downloaden onder www.start7mei.files.wordpress.com/2013/01/excessennota.pdf.. Daarnaast Rémy Limpach, *Brandende kampongs*, Compacte editie, Uitgeverij Boom Boeken Amsterdam: Amsterdam 2020 ISBN 978-90244-31656; Maarten Hidskes, *Thuis gelooft niemand mij, Zuid-Celebes 1946-1947*, Uitgeverij Atlas Contact: Amsterdam, 2016 978-90450-32436. Ander ego-document is: Ronald Nijboer, *Tabé Java, tabé Indië, de koloniale oorlog van mijn opa,* Uitgeverij HarperCollins Holland, Amsterdam, 2017, ISBN 978-940272-7302.

[73] Zie: *NOSNIEUWS Tv-interview Westerling opgedoken*, www.nos.nl/artikel/406740-tv-interview-westerling-opgedoken.html, geraadpleegd op 12 januari 2021. Hij stelt vast dat "minder dan vijfhonderd"slachtoffers zijn gevallen door de methode-Westerling. Het hele opgenomen interview met de journalist Joop Buddinghausen is op 14 augustus 2012 door de NCRV uitgezonden in het prgramma "Altijd wat" en levert volgens de advocate Liesbeth Zegveld belangrijk materiaal op voor de burgerrechtelijke staatsaansprakelijkheid van Nederland jegens de nabestaanden wegens onrechtmatige overheidsdaad.

om terstond met dat niet-bestaande standrecht op te houden. De Vries gaf alleen maar Westerlings verslagen door aan Batavia en aan Spoor te Bandung. Hij liet de zaak op haar beloop. Westerlings acties duurden van 11 december 1946 tot 3 maart 1947. Vermoedelijk zijn er een kleinde vierhonderd inlanders[74] door de methode-Westerling omgebracht.

Dan kan men ook nog op goede gronden volhouden, dat De Vries dat helemaal nooit had mogen doen. Hij had moeten ingrijpen. Maar ook De Vries is daarin later door geen hoger gezag gecorrigeerd. De onderluitenant Vermeulen zal, daarop voortbordurend, later tot vergelijkbare en nog veel verdergaande geweldsexcessen overgaan. Ook hij zou met vrucht de verschoonbaarheid van zijn dwalingen over de rechtmatigheid daarvan hebben kúnnen inroepen --- maar zover is het nooit gekomen. Zie hierna. Ook Vermeulen is zijn gang kunnen gaan.

Later kan natuurlijk niemand zich meer herinneren dat daarover aldus besloten is toen de acties nog gaande waren. Het Nederlandse ministerie van Justitie tracht de rapporten te verheimelijken en te verdonkermanen tot in de tachtiger jaren van de vorige eeuw toe. Westerling windt in zijn verslagen geen doekjes om zijn pacificaties. Hij noemt zijn optreden een door de overheid gebillijkt en aanvaard patroon. Het is geen exces. Het is een bestendige gewoonte, omdat iedere andere methode faalde. Hij noemt die “de methode-Westerling”. Uit zijn nota’s blijkt dat ook de procureur-generaal bij het Indisch Hooggerechtshof, de genoemde H.W.F. Felderhof, precies van de hoed en de rand heeft geweten. Hetzelfde geldt voor Van Mook.

[74] Het zou om 388 geregistreerde gevallen zijn gegaan. De Indonesisiche terreur in die regio heeft betrekking op 1210 gevallen van moord of doodslag, 300 ontvoeringen, 408 vermiddingen terwijl tergelijkertijd door het KNIL door KNIL, pro-Nederlandse strijdgroepen en kampongpolitie ongeveer vierentwintighonderd mensen zijn omgebracht. Deze getallen zijn ook terug te vinden in het rapport-Enthoven. Zie: Koos-jan de Jager, *Een nieuwe visie op kapitein Raymond Westerling?, Kapitein Raymond Westerling en de Zuid-Celebes-affaire (1946-1947)-Bauke Geersing,* opgenomen op de site Historiek dd 22 januari 2020 geraadpleegd op 11 januari 2021, www.historiek.net/een-nieuwe-visie-op-kapitein-raymond-westerling/131774/

IX. Het optreden van Romme in de kamer

IX.1.1 De noodzakelijke wijziging van de Nederlandse grondwet

Het was een uitgebalanceerd ontwerp, dat opzettelijk vrij veel betrekkelijk vaag hield. Zo werden directe pijnpunten vermeden en dóórgeschoven naar verdere, ingewikkelde uitvoeringsreglementen. De invoering ervan had zeker nog tien jaar kunnen duren. In die tussentijd had men kunnen wennen aan de nieuwe verhoudingen. Maar het lijkt wel of Romme en Soekarno tegelijkertijd hadden besloten dat dát niet zou gebeuren. Natuurlijk op onderling tegengestelde gronden. Van 16 tot 20 december debatteerde de Tweede Kamer over het akkoord. Het zou verplichten tot het openbreken van de Nederlandse Grondwet. Die behandelde immers uitvoerig het opperbestuur van de Nederlandse koloniën, waarbij de kroon uiteindelijk de centrale en beslissende autoriteit was. De koning had immers het opperbestuur van de koloniën met gouverneurs-generaal of gouverneurs als topambtenaren onder de politieke verantwoordelijkheid van een minister van koloniën.

Die verhoudingen tussen koning, minister, gouverneur-generaal, gouverneur en staten-generaal waren daarin verder gedefinieerd en ook, op welke wijze de minister zich van zijn verantwoordelijkheid zou kwijten. Dat zou allemaal herschreven moeten worden met nieuwe, uitvoerende, organieke wetten. Wetten die de grondwetsvoorschriften moesten regelen op een lager niveau. Daar zouden de twee kamers alleen al jaren lang over moeten overleggen. De aanvaarding van het akkoord van Lingadjatti zou bij wet moeten gebeuren, die tot die grondwetswijziging zou strekken. Maar in Nederland gaan grondwetswijzigingen in twee fases. Er is éérst een voordracht tot wijziging van de grondwet. Bij wet. Die moeten de beide kamers bij meerderheid aanvaarden. Over dat wetsontwerp moet de Raad van State adviseren. Dan krijgt men het debat, éérst in de tweede, dan in de eerste kamer.

IX.1.2 De noodzakelijke verkiezingen ter bevestiging van de paragraaf over overzeese gebiedsdelen in de grondwet

Maar dan moeten verkiezingen volgen om dat wetsvoorstel andermaal door de volksvertegenwoordiging aangenomen te krijgen, meestal voorzien van wijzigingen door de regering of door de kamer. Maar nú moet de volksvertegenwoordiging in verenigde vergadering, als het even kan, bij twee derde meerderheid het wijzigingspakket integraal, zoals het daar ligt, aanvaarden. Dus: geen nieuwe wijzigingen meer in dat voorstel. Het is een lange procedure. Met veel drempels en mogelijkheden amendementen in te dienen. Want bij de eerste behandeling kan de tweede kamer via het recht van amendement het ontwerp ingrijpend mutileren. En dat was in dit geval ook zeker gebeurd. Er waren springende punten, waar de tweede kamer bepaald anders over dacht dan de commissie-generaal. Zo over de opname van Nederlandsch Nieuw Guinea in de geografische begripsbepaling van de voorgestelde deelstaat Borneo en de Groote Oost. Daar was buiten de kamer in Angelsaksische rechtskringen al veel heibel over geweest. Al bij het opstellen van het Verdrag van Versailles van 1919 was uitvoerig gesproken over de aard in etnisch-biotisch opzicht van de daar wonende papoea's. Die waren, volgens de rassenkundigen – die hadden in het Parijs van 1919 veel te vertellen bij de vóóronderhandelingen – helemaal eigensoortig. De papoea's vormden een subgenus van het Melanesische ras. Die hoorden beslist niet thuis bij de indonesiërs – want dat was weer een heel ander ras, wisten deze experts te bewijzen. Andere jukbeenderen, andere temporale opbouw, andere neusligging, andere pigmentatie, andere skeletopbouw en ga zo maar door. Duitsland had toen het noord-oostelijk deel van Nieuw Guinea als koloniaal gebied. En andere staten hadden in dat deel nu trek.

Waaronder de Australiërs, die toen al eigenlijk heel Nieuw Guinea wilden hebben. Maar de Britten wilden het óók wel, allemaal om aan het zelfbestemmingsrecht van de Melanesiërs te voldoen. Die zeiden, de Britten, dat ze noord-oostelijk Nieuw Guinea als tijdelijk mandaatsgebied zouden gaan beheren ten behoeve van de Melanesiërs die ze zouden opvoeden tot nette burgers. En er

zat natuurlijk ook veel olie in de bodem. Via de Verenigde Naties kwamen de Australiërs weer in 1946 met hun oude claim aanzetten, natuurlijk zonder de olie te vermelden.

Ook vonden sommige fracties dat de taakstelling van de Unie van het koninkrijk veel nauwkeuriger gedefinieerd moest worden en wel zó dat daaruit bleek dat de Republik zich nooit zou mogen begeven op het terrein dat de Unie bij wetsduiding aan zich zou hebben getrokken in de organieke wetgeving. Het uitdragen van de cultuur bijvoorbeeld en het bevorderen daarvan. Of het bevorderen van de ontwikkeling van de internationale rechtsorde. Daaronder zou je best de oprichting van een interstatelijke defensie-associatie kunnen verstaan. Er waren op dat moment veel initiatieven in die richting in de lucht bij de interstatelijke blokvorming – Koude Oorlog nietwaar – dus dat zou tot de Unie moeten behoren. Derhalve tot de competentie van Den Haag. Dat zou dientengevolge Indonesië kunnen laten behoren tot een *Europese Defensie-Unie*. Maar een monetaire unie zou zeker ook tot de buitenlandse politiek kunnen behoren. Of een douane-associatie gericht op een eenvormig importttarief.

IX.1.3 Spuwde Romme alleen maar vuur en stichtte hij geen brand?

Romme nam al in de eerste termijn een enorm voorschot op deze themata. In ellenlange zinnen slingerde hij het kabinet de ene na de andere hermeneutische oprekking toe van de unie-paragraaf over het buitenlands beleid. De gezamenlijke interstatelijke bestrijding van de druifluis bleek er óók toe te kunnen behoren en ook de interstatelijke bepaling van de breedte van normaalspoor in verhouding tot smalspoor. In spoorwegverdragen pleegt zoiets wel geregeld te worden. Het is dus óók een buitenlandse aangelegenheid, maar daarom nog geen aangelegenheid van Buitenlandse Zaken. Maar Romme zat er niet mee. Hij was verrassend goed ingevoerd. Kortom, hij eiste in een nadere memorie van antwoord een uiteenzetting over wat er allemaal tot de unie-aangelegenheden kon horen en hoe in die gevallen dan de politieke verantwoordelijkheid van de betrokken bewindspersonen zou liggen. Met overduidelijk de invitatie aan het kabinet allerlei naar zich toe te schoffelen waarin niemand in Lingadjatti ooit had kunnen denken. Dat was de manoeuvre van “het aankleden van Lingadjatti”. Het kabinet hád al in de memorie van toelichting de unietaken buitengewoon opgerekt.

Maar in die van antwoord ging ze nog stappen verder. De meeste kamerleden vonden het prachtig. Bij de unietaken zaten zij het eerst aan de knoppen van de politieke verantwoordelijkheid van de bewindspersonen die deze taken uitvoerden. Ze kregen dus lekker veel te vertellen. Bovendien begreep bijna niemand wat Romme stond te vertellen. Zijn enorme volzinnen rolden als donderende branding door de kamer. Hij had een stem als de Utrechtse domklok, als hij stond te oreren. Hij galmde maar door. De experts achter de groene gordijnen (waar je sigaretten en tabakswaren mocht consumeren) wisten: Romme wil dit akkoord niet. Hij torpedeert het vaartuig waarin de commissie-generaal zee probeert te kiezen. Als hij dit akkoord zou willen zou hij niet nú al meteen met al deze zwarigheden aankomen. Hij wil alleen niet zeggen dat hij deze uitweg niet wil. Hij wil de zaak, net als bij de Veluwe-conferentie, onmiddellijk op de spits drijven.

IX.1.4 Het aangeklede akkoord van Linggadjatti

Want dit kunnen de Indonesiërs nóóit accepteren. Dit aangeklede Lingadjatti reflecteert hoegenaamd niet de partij-bedoeling, historiografisch bezien, die de onderhandelaars hadden in dat bergdorp. Beroerd genoeg hadden de confessionele partijen dat niet goed in de gaten. Freule Wttewaall van Stoetwegen werd, ook achter de gordijnen, aangesproken door een bevriend parlementair journalist. Die vroeg wat er precies gebeurde. Door het hele gebouw dreunde via de luidsprekersinstallatie alleen maar de stem van Romme. Maar die klonk als de boeteprediker Savonarola. De Freule antwoordde gevat: “O, Romme spuwt vuur. Maar hij sticht geen brand.” Dat had de freule niet goed begrepen. Romme stichtte wel brand. Maar niet binnen de regeringscoalitie. Binnen de Indonesische regering. Want wat Romme zei, was zelfs Sjahrir, die redelijk toegevend was geweest, te bar. Soekarno hoefde daarom niet zo veel te doen. Romme legde zijn bedoelingen vast in een motie. Die werd óók nog eens gesteund door de fractie van de

Partij van de Arbeid, bij monde van hun fractievoorzitter Van der Goes van Naters. De motie strekte als *verplichte interpretatierichtlijn* voor de regering bij het voortzetten van de ratificaties van het akkoord. Bij het afgeven van het depot van ratificatie zou de inhoud van de aangepaste memorie van antwoord moeten dienen als interpretatieve verklaring voor *beide* partijen. Dat deed in Djakarta de deur dicht.

Het kamerstuk is te kennen als Bijlage 367 nr 5 bij de Handelingen van de Tweede Kamer zitting 19 december 1946, zittingsperiode 1946-1947, als Motie van Orde van de heren Romme en van der Goes van Naters, voorgesteld op 19 december 1946 en luidt:

De Kamer,

Overwegende, dat de regeering terecht haar beleid erop richt, om, met overwinning van de zoowel hier te lande als in Indonesië heerschende vertrouwenscrisis, een duurzaam samengaan van Indonesië en Nederland op den grondslag van de beginselen der Koninklijke Rede van 7 December 1942 te verwezenlijken;

Overwegende, dat de regeering hiertoe dienstig acht het aangaan, met vertegenwoordigers van de regeering der Republiek Indonesië, van een wederzijdsche verbintenis, met inachtneming der geldende Grondwet, tot niets meer of anders dan wat volgens de Commissie-Generaal opgestelde toelichting te Linggadjati is overeengekomen met onverkorte inachtneming van de regeeringsverklaring van 10 December en aan van de aanvullende regeeringsverklaring van 19 December 1946;

Van oordeel, dat deze wederzijdsche verbintenis, bij juiste uitvoering daarvan, inderdaad de mogelijkheid opent, om het noodzakelijke duurzame samengaan tusschen Nederland en Indonesië op den grondslag van de beginselen der Koninklijke Rede te verwezenlijken;

Vereenigt zich met het te dezen door de regeering voorgenomen beleid;

En gaat over tot de orde van den dag.

ROMME

VAN DER GOES VAN NATERS

Romme heeft de tekst zorgvuldig zo geredigeerd, dat deze motie niet de uiterlijke schijn had van een motie van wantrouwen. Want het "dictum", de slotsom van de motie, is dat de kamer als haar voornemen uitspreekt dat zij zich verenigt met het door de regering voorgenomen beleid. Zo op het oog is het zelfs een motie van vertrouwen. De kamer schijnt de regering in haar beleid te willen steunen. Dat is vreemd, want een motie van vertrouwen bestáát eigenlijk in het staatsrecht van Nederland niet. Zolang een kabinet achter de regeringstafel zit, in gemeen overleg verwikkeld met de kamer, wordt het geacht dat te doen met het vertrouwen van de volksvertegenwoordiging in zijn beleid. Dat vertrouwen is een weerlegbare vooronderstelling. Het is er, zolang de kamermeerderheid niet uitdrukkelijk uitspreekt dat het er *niet* is. Dat kan de kamer doen bij een motie van treurnis, een motie van afkeuring, een motie van wantrouwen. Maar óf een motie dat vertrouwen inderdaad opzegt, hangt uiteraard niet af van de terminologie van het dictum. Dat hangt af van wat de voorstellers van een motie als overwegingen te berde brengen ter ondersteuning van het dictum. In deze overwegingen stellen Romme en Van der Goes, dat zij ervan uitgaan dat de grondwet *ongewijzigd* blijft. De regering moet immers haar beleid ontvouwen "met in achtneming der geldende grondwet". Dat zou dus inhouden. Dat het begripsbepalend artikel waarin het grondgebied van het Nederlandse rijk wordt omschreven "Indonesië" niet definieert als een territoir met een *status aparte*. Integendeel, het blijft *Nederlandsch Indië*, als integraal, ondeelbaar geheel met het overige rijksgrondgebied. Verder blijft, gelijk voorheen, het opperbestuur over dat Nederlandsch Indië bij de Nederlandse Kroon, waarbij de Indische Staatsregeling-1854 verder expliciteert hoe en door wie dat opperbestuur praktisch wordt uitgeoefend. Dus: door de gouverneur-generaal. Namens de constitutionele

koning. In onderschikking aan de minister die de portefeuille heeft waarin het beheer van de Archipel valt. De opdracht aan de commisie-generaal kon niet anders worden verstaan, dan dat zij zou gaan overleggen met de Indonesische afgevaardigden in de Archipel hoe juist op deze punten het staatsrechtelijk verband binnen het rijk zou worden veranderd. De Republik had op de Hoge Veluwe kenbaar gemaakt dat zij deze onderschikking eenvoudigweg niet meer wilde. Van Mook had dat ter kennis genomen. En op basis daarvan een aantal beslispunten gedefinieerd. Punten, die later in een regeling met vertegenwoordigers van de Archipel zouden worden uitgewerkt.

De opdracht aan de commissie-generaal was om die uitwerking gestalte te geven. Dat hoefde nog niet te gebeuren in de uiterlijke verschijningsvorm van een volkerenrechtelijk verdrag. Maar op het moment dat je akkoord gaat met de positionering van de wederpartij als een "Verenigde Staten van Indonesië" die zich in een Unie-relatie verhoudt tot het rijk in Europa, imiteer je gewoonweg de *Commonwealth of Nations van Groot-Brittannië en Noord-Ierland*. De naties binnen dat gemenebest, dat betwistte zelfs Churchill niet meer naar aanleiding van het Atlantisch Charter van 1942, zijn volkeren die territoriaal zijn georganiseerd als zelfstandige soevereine staten. Australië, Zuid-Afrika, Canada, Nieuw Zeeland. Het kan zijn, dat er dan nog binnen dat gemenebest-verband gebiedsdelen die status niet hebben, maar dat moet dan volkerenrechtelijk uitdrukkelijk uit hun ontstaansgeschiedenis volgen. Ten aanzien van de mandaatsgebieden , de protectoraatsgebieden en de gebieden waarover aan Groot-Brittannië uitdrukkelijk enige *suzereiniteit*[75] gelaten werd krachtens een eerdere verdragsregeling, het Volkenbondsstatuut of een ratificatie-voorbehoud bij een verdrag tot staaatserkenning was dat in 1942 nog wellicht mogelijk. Zulk een aanknopingspunt was er niet voorhanden jegens Indonesië.

Het was onmogelijk de opdracht van de commissie-generaal uit te voeren als werkhypothese moest zijn, dat toch het interregionale verband dat de geldende grondwet vooronderstelde ongewijzigd zou moeten blijven. De motie richt zich tegen een opdracht die zulks zou impliceren. Dus is het een afkeuring van een fundamenteel segment van het regeringsbeleid jegens de overzeeese gebiedsdelen. Het was dus, in essentie, een motie van wantrouwen. Ingediend door de regeringspartijen. Het kabinet zou nu zijn collectief ontslag moeten aanbieden. Maar dat kwam Romme niet uit. Hij wilde het laten voortmodderen en tot militaire geweldpleging laten overgaan. Dat gebeurde dus. Maar zó, dat bij het ontwikkelen van die militaire expeditie niet gewezen kon worden naar Romme. Het moest een regeringsinitatief lijken. Dat Romme weer aan flrden zou kunnen becritiseren, als het zou mislukken. Romme wist óók, dat voorlopig een samenwerkingsverband met de conservatief liberalen zoals Oud en Stikker er niet inzat. Dat had tijd nodig. Die moest verstrijken. Daarna zou de reddingsactie kunnen worden ondernomen ter

[75] Een "verzwakte interne souvereiniteit". De mogendheid heeft oorspronkelijk de territoriale soevereiniteit bezeten. Maar zij kan ze niet meer waarmaken, ze heeft de fysieke doorzettingsmacht niet meer. Ze kan andere mogendheden haar *effective control* over het bezit niet meer borgen. Ze besteedt nu die *effective control* tijdelijk uit aan een mogendheid die dat wél kan, meestal, omdat ze ter plaatse of in de nabijheid van dat gebied militaire troepen gelegerd heeft. Zoals bijvoorbeeld, het Ottomaans rijk dat deed in 1878 ten aanzien van het grondgebied gelegen in Bosnië-Herçegowina. Dat werd onder mandaat gesteld van het Keizerlijk-Koninklijk Oostenrijks-Hongaarse Habsburgse Rijk bij het verdrag van San Stefano, dat de beginselen van het Verdrag van Berlijn in 1878 gesloten tussen het Ottomaanse Rijk en westerse mogendheden ter opdeling van de Balkangebieden die het Ottomaanse rijk niet meer effectief kon beheersen, in uitvoeringsregelingen nauwkeurig uitwerkt. Het Habsburgse keizerrijk zou wel bezetten, beheeren en besturen, maar niet annexeren. Dat laatste deed het in 1908 toch. Dat was een ontoelaatbare inbreuk op de Ottomaanse suzereiniteit. Want de afspraak was, dat dat Ottomaanse Rijk ten zijnertijd zelf zou mogen beslissen of het de territoriale soevereiniteit in volle omvang weer zou opeisen of ervan zou afzien, maar dan bij verdrag en met territoriale, economische en financiële compensatie, aan te bieden door het Oostenrijkse-Hongaarse Imperium. Zie Boek II in deze serie: *Nederlands ontvoogding in het Verre Oosten, De kolonisatie van de Archipel*, Hoofdstuk I.8., *De terriroriale consolidatiepolitiek tot 1880*. De suzereiniteitsaanspraak is een typisch negentiende eeuwse claim van een staat die verkeert in de fase van *imperial overstretch*. De staat hééft ooit grote koloniale gebieden veroverd, maar kan voorlopig feitelijk zijn soevereiniteit daarover niet waarmaken. Portugal had dergelijke claims lopen in de Archipel sedert 1550. Nederland overkomt dat nu óók jegens die Archipel, maar nu niet jegens andere westerse mogendheden maar jegens de oorspronkelijke bevolking.

veiligstelling van de diepte-investeringen van de groot-ondernemers en groot-industriëlen in de Archipel. Daaraan zoude de socialisten, die dan buiten de regeringscoalitie zouden vallen niets meer kunnen doen. Zij zouden in de oppositie zitten. En daar machteloos zijn.

X. De Eerste Politionele Actie

X.1.1 Het standpunt van de Republik

X.1.1.1 De strekking en reikwijdte van de intentieverklaringen op het Sint Hubertusslot

Natuurlijk accepteerde de Republik deze tactiek niet.[76] Afspraak was afspraak. Aan het akkoord van Linggadjati zaten veel losse einden. Nergens stond dat deze einden aan elkaar geknoopt zouden moeten worden op basis van de geldende Nederlandse grondwet. Als dát de bedoeling was geweest, dan hadden de Indonesiërs niet eens naar het Hubertusslot hoeven te komen op[de Hoge Veluwe. Dat was toen al zonneklaar geweest. Maar er was een vóórovereenkomst. Dat was die welke Van Mook had gesloten in de herfstmaanden van 1945 te Batavia met Hatta en Soekarno. Daarin hadden partijen elkaar verzekerd dat zij géén geweld wilden, maar in minnelijke schikking tot een staatkundige overeenkomst wilden komen over de verhoudingen tussen de Archipel en het koninkrijk in Europa. Dat heette wel de basisovereenkomst. Die was geparafeerd. Wilden beide partijen die nu ook ratificeren?

Het gold hier eveneens een *pactum de compromittendo.* Met de nadruk op vredelievende bedoelingen. In dat teken hadden de onderhandelingen in het Hubertusslot gestaan. Er was toen besloten aan die verkennende besprekingen een uitvoeringsovereenkomst te verbinden. Gelet op de gebleken intenties van partijen, hoe zouden die dan in een bilaterale overeenkomst gestalte kunnen krijgen? Dat was dat akkoord van Linggadjatti. Dat was een implementaieregeling die nu de uiterlijke kenmerken, in volle omvang, van een raamverdrag had gekregen. Dat raamverdrag moest weer verdere uitwerking krijgen: beide partijen zouden daartoe hun nationale recht moeten aanpassen. Van Mook had dat bij de plechtige afparafering van het slotprotocol in het Paleis Rijkswijk uitdrukkelijk gezegd: op het Polygoon-journaal geeft hij welgearticuleerd die punten op. Als Nederland nu stiet op de tekst van zijn huidige grondwet, dan zou het die dus moeten aanpassen. De Nederlandse volksvertegenwoordiging kon nu niet aankomen met een motie, waarin zulks onaanvaardbaar werd verondersteld. Dat was nu echt een gepasseerd station.

X.1.1.2 De volkerenrechtelijke verbindende betekenis van de ratificatie in Paleis Rijswijk

Zowel Nederland als de Republik ratificeerden die basisovereenkomst op 25 maart 1947. Er waren nog geen goedkeuringswetten. Maar de intenties van beide regeringen om hun rechtssystemen aan te passen aan de uitvoeringsmaatregelen waren kenbaar gemaakt in de respectieve volksvertegenwoordigingen. Inmiddels ging Nederland voort met het reconsolideren van zijn militaire posities in het gebied waarin een guerrillastrijd heen en weer golfde. Maar Nederland bleef ook contacten onderhouden met de beoogde deelstaten. Die buiten de Republik. Nederland luisterde ook naar eilandengroepen die een status aparte zouden willen. Zoals de Zuid-Molukken. Die wilden een zelfstandige vertegenwoordiging in de Unie en in de Federatie. Een eigen autonome staatsvorm, zoiets als Aruba lang heeft gehad jegens de andere Antillen in koninkrijksverband.

De Republik vond, dat dat niet kon. Die contacten zouden nu moeten worden verlegd naar de Verenigde Staten van Indonesie, als omschreven in het akkoord van Linggadajati. Want deze staatkundige verhoudingen waren echt iets van die federatie. Niet van Nederland, dat was op dit niveau nu echt een “derde”in die verhouding. Van Mook had veel ervaring met de Malino-regelingen die tijdelijk waren totstandgekomen. Die expertise was inzetbaar, als Van Mook zou optreden in dit verband als raadadviseur van de departement van Algemene Zaken van de President van die federatie: Soekarno. Hij kon dat niet doen als luitenant-gouverneur-generaal. De koloniale periode was immers voorbij. Aldus de Republik.

[76] Zie: Mark Barrois, op de site Historiek, *Aanloop naar de “politionele acties”(1945-’47), Begin van de Indonesische Onfanhankelijkheidsoorlog*. Laatste update 1 oktober 2020, bezocht op 12 januari 2021, www.historiek.net/begin-indonesische-onafhankelijkheidsoorlog/136942/

X.1.1.3 Het Republikeinse departement van Buitenlandse Zaken

De Republik zette een eigen departement van Buitenlandse Zaken op. Dat ging de boer op. Bij de derde wereld-landen die aan het dekoloniseren waren. Soekarno wilde een spilfunctie in de organisatie van nog ongebonden landen, die zich nog niet aangesloten hadden bij de reeds bestaande handelsblokken en militaire allianties. Hij wilde een rechtspersoonlijkheid bezittende supranationale organisatie oprichten voor deze landen. Dan was hij daarvan de eerste voorzitter. Hij zou dan in die hoedanigheid dat politieke blok kunnen vertegenwoordigen op supranationaal niveau: bij de Verenigde Naties als president van een interstatelijke organisatie met een erkend volkerenrechtelijk mandaat zoals, traditioneel, het Rode Kruis, de Heilige Stoel, bepaalde monetaire en militaire allianties, met spreekrecht binnen de General Assembly. Daarvoor had Soekarno een bureaucratisch ambtelijk apparaat nodig, dat dat van de Heilige Stoel zou kunnen evenaren. Dat zou dan dat Republikeinse departement van Buitenlandse Zaken kunnen zijn, met aparte gevolmachtigde gezanten zoals de Apostolisch Delegaten van de Heliige Stoel. Want de doeltreffendheid van dat apparaat had Soekarno al vér voor de Tweede Wereldoorlog mateloos geïmponeerd. In deze tweede hoedanigheid zou hij bijzonder trekkingsrechten kunnen eisen bij het International Monetary Fund, want dat deze organisatie van ongebondenen in grote financiële en monetaire moeilijkheden zou gaan komen, dat zag Soekarno maar al te goed. Hij zou aldus kunnen voorkomen, dat deze ongebonden landen genoodzaakt zouden worden door het keiharde westerse kapitalisme om over te gaan tot heilloze nationalisaties van de diepte-investeringen gedaan door ongrijpbare multinationals binnen hun territoir zoals Standard Oil, de Koninklijke Shell en haar zich steeds maar weer statutaire verplaatsende werkmaatschappijen – zoals de doemwaardige Bataafsche Petroleum Maatschappijnen, Philips, Uniliver, Billitonmaatschappij en Delimaatschappij. Dezen zouden dergelijke nationalisaties natuurlijk aangrijpen om de prille Verenigde Staten van Indonesië te isoleren in de markt van middellange termijn-credieten. Voor deze taxatie van Soekarno moet men oog hebben, wil men zijn beleidslijn terzake het straks in Linggadjatti[77] uiteindelijk overeengekomene op de juiste betrekkelijke waarde te kunnen schatten. Er zat echt wel een constante lijn in 's mans buitenlandse politiek.

India zag in dat idee veel. Misschien niet in Soekarno. Maar de gedachte een interstatelijk blok van ongebonden Aziatische landen te hebben kon voordelen hebben, dat hing van de uitwerking af. Die uitwerking was natúúrijk geen zaak waarin Nederland nog enige bevoegdheid kon opeisen. Nederland was een Europese staat. Het had zich trouwens al verbonden tot transatlantische defensiepacten en Europese militaire bijstandsverdragen. Het was beslist géén ongebonden staat.

Inmiddels verhevigden de Indonesische milities hun guerrilla en de Nederlanders hun patrouilles. Op Java stevende men naar een regelrecht gewapend conflict af. Van beide zijden. Laat dat duidelijk wezen.

X.1.2 Verdere excessen op Zuid-Celebes

X.1.2.1 De tweeledige missie van het Depot speciale Troepen

Op zuidelijk Celebes bleven de destabilisatie-expedities van de Indonesische nationalisten maar doorgaan.[78] Uiteindelijk besluit Westerling, hierboven besproken (zie VIII.2.7.), dat hij zijn Depot Speciale Troepen moet splitsen in twee zelfstandige expedities. Hijzelf blijft te Makassar, ter consolidatie van de militaire posities. Zijn onderluitenant Vermeulen zendt hij noordwaarts. Vermeulem moet naar het district Pinrang. Daar zijn nationalistische verzetshaarden heen verhuisd onder de druk van Westerlings succesvolle pacificaties rondom Makassar: de inlandse bevolking, getuchtigd door Westerlings sancties, geeft de nationalisten uit Java die zij blijft onderkennen als vreemdelingen – net zo goed als de Hollanders – geen steun meer bij hun guerilla. In Pinrang schijnt nu een concentratiepunt te zijn van Javanen. Pinrang is een

[77] Zie in dit licht nogmaals Hoofdstuk VIII.2.6. uit dit boek III in de serie *Nederlands ontvoogding in het Verre Oosten*.

[78] Ad van Liempt, *Na de bevrijding, De loodzware jaren 1945-1950*, a.w., pp. 157-162. Dezelfde: *De massamoord van Galoeng Galoeng*, opgenomen in: Vrij Nederland, 1 februari 1987.

bestuursdistrict in Celebes. Het is een voormalig regentschap, dat weer in subdistricten is verdeeld.

Nederland heeft daar nooit goed greep op kunnen krijgen. Daarom denken de Javanen dat zij zich veilig kunnen verschansen in de steden Bakaru, Silopo, Pinrang en Rapang. Want het detachement KNIL-lers dat gekazerneerd is in Paré-Paré is notoir klein. Dat zal de Javanen echter niet glad zitten. Vermeulen moet dat concentratiep[unt, die uitvalsbasis, aanvallen en krachtig toeslaan. Hij moet dat doen volgens de methode-Westerling. Hij moet eerst verkenningseenheden ter verspieding van de wederspannige kampongs sturen. Die moeten de ergste raddraaiers localiseren en, als het kan, identificeren. Daarvan moeten zij verslagen opstellen, zodat Vermeulen een systematisch liquidatieplan kan opstellen, waarbij het platsbranden van kampongs en het verwoesten van sawa's hoort. Dan moet Vermeulen deze haarden omsingelen met zijn hoofdmacht. Hij moet dat overleggen met majoor Stufkens die plaatselijk de KNIL-eenheden rondom Paré Paré commandeert. Stufkens wéét dat Vermeulen via Westerling ook politioneel standrecht komt toepassen. En ook dit legt Westerling vast. Hij bericht over zijn acties aan zijn meerdere, De Vries, zoals hij altijd al deed.[79]

X.1.2.2 De vergeldingsacties van onderluitenant Vermeulen en majoor Stufkens

Vermeulen en Stufkens besluiten tot een keiharde actie: er moet nu maar eens een voorbeeld gesteld worden. Stufkens heeft vijfentwintig terreurverdachten in voorlopige hechtenis zitten. Die zullen overgebracht worden naar het autobusstation te Paré-Paré. Daar zullen zij ten aanschouwe van de inlandse bevolking geëxecuteerd worden door Vermeulen, juist zoals Westerling placht te doen. De lijken worden in een gemeenschappelijk graf gegooid. En daarna rukt de steafcolonne noordwaarts ter zuivering. Hij laat brigades uit zij n colonne uitzwermen. Die nemen tientallen terreurverdachten in arrest. Vermeulen schiet ze door het voorhoofd. Is het nodig, dan worden ook nog reeds gearresteerde verdachten op deze wijze gedood.

Niettemin blijft het verzet aanhouden. Vermeulen bericht De Vries te Makassar, dat het noodzakelijk is ook adellijke leiders te doden. Dat is tot op dan toe niet gedaan. Dat zou wellicht tot een volksopstand kunnen leiden, oordeelt het burgerlijk gezag. Bovendien: adellijk bloed maakt de aarde volgens de adat ter plaatse onvruchtbaar. Vermeulen meldt, dat deze zelfbeperking van het koloniaal gezag nu eindelijk losgelaten moet worden. Daarover vergaderen resident Lion Cachet en de officier van justitie Veldhuis uitvoerig. Zij geven Vermeulen instructie de adellijken per prauw de zee op te varen, ze dáár te executeren en de lijken, in zakken met stenen verzwaard overboord te zetten. Aldus geschiedt. Maar dat geeft grote ruchtbaarheid.

De zuiveringen nemen daarom intensere vormen aan. In het dorpje Galoeng Lombok op 1 februari 1947 slaan Vermeulens soldaten genadeloos toe, in de vroege ochtend. Meer dan duizend inlanders worden bijeengedreven. De mannen worden apart gezet. Vermeulen heeft ontdekt dat sommigen van hen een identiteitskaart bij zich hebben van de verzetsorganisatie Ankatan Laoet Republik Indonesia. Het gaat om negentwintig mannen. Die krijgen de kogel. Door het voorhoofd. Daaraan worden zestien andere gedetineerden toegevoegd die wegens opruiïng veroordeeld zijn. Ook de kogel. Daarna moeten de dorpshoofden terreurverdachten aanwijzen: doen ze dat niet dan gaan ze er zelf aan. Kapitein Berthold Rijborz assisteert Vermeulen. Tweehonderd inlanders gaan er aan.

Op dat moment krijgt Vermeulen bericht dat een brigade uit zijn colonnen elders kennelijk in een hinderlaag is gelokt. Er zijn daar gesneuvelden te betreuren. Kan Vermeulen instructies komen geven? Vermeulen trekt in de aangeduide richting, het commando overlatend aan Stufkens. Die gaat door met executeren. Hij zondert tweehonderd man af, die wellicht mede de hinderlaag zouden hebben gelegd. Hoe Stufkens dat wéét is een raadsel. Maar Stufkens is besloten deze tweehonderd ook te doden. Vermeulen, terugkerend, is geheel over de rooie. Het bericht blijkt

[79] Officiële Bescheiden betreffende de Nederlands-Indonesische betrekkingen 1945-1950, XX Vols, Staatsuitgeverij en drukkerij (Sdu) 1972, Deel 7 pp. 248- 304.

juist: leden van zijn expeditie zijn gruwelijk vermoord, nog bij leven ontmand en met de geslachtsdelen in de mond afgemaakt. Stufkens hergeeft het commando aan Vermeulen. Zelf gaat hij de bosjes in. Later zegt hij, dat hij zijn behoefte moest doen. Vermeulen laat nu onophoudelijk vuren. Uiteindelijk liggen er 364 lijken om hem heen. Die gaan in een massagraf. Het is een aanzienlijke slachting.

X.1.2.3 De terugkoppeling aan het gremium bevelsbevoegde meerderen

De Vries in Makassar verneemt ervan, Westerling óók. De Vries rapporteert aan Batavia. Want hij moet dekking hebben. Zo verneemt Max van de Poll, lid van de Commissie-Generaal, van deze gebeurtenissen. Hij is bevriend met Beel. Beiden zijn katholiek. Dat betekent in deze tijd heel wat. Ze zijn niet alleen lid van de Katholieke Volkspartij maar ook van allerlei katholieke organisaties. Hij licht Beel, de minister-president in Den Haag, omstandig over de methode-Westerling. Schriftelijk. Hij vreest, dat deze methode niet best is voor de internationale reputatie van de Nederlanders op hun koloniaal avontuur. Beel doet niets. Van Mook wel. Deze schrijft meteen aan alle burgerlijke medewerkers een instructie, dat de methode-Westerling onaanvaardbaar is. Maar hij moet bij de militairen zijn. Hij is nog altijd, voor wat het waard is, opperbevelhebber van de Nederlandsch Indische Strijdkrachten. Generaal-majoor Buurman van Vreeden, de tweede man na generaal Spoor, geeft juist aan zijn ondergeschikte De Vries te Makassar door dat de methode-Westerling alleen met uiterste zelfbedwinging en alleen als dat absoluut noodzakelijk is, gehanteerd mag worden. Dat houdt in, dat die methode dus inderdaad aanvaardbaar kan zijn. Op het vervolg van de strijdmethodes die het Nederlandse bezettingsleger erop na gaat houden zal dat niet zonder betekenis blijven. Westerling zelf vindt aanstonds dat Vermeulen niet van voldoende zelfbeheersing heeft gewaagd. Hij ontzegt hem zijn commando en stuurt hem terug naar Java. Spoor zit op dat moment in Nederland. Als hij terugkomt, keurt hij de methode-Westerling af. Hij is geen directeur van een schiettent, zegt hij. Wat gebeurt er met Westerling? Wordt die dan vervolgd? Die heeft deze methode toch bevolen? Dat laatste is duidelijk. Maar van strafvervolging komt niets. Immers: dan zouden Van Mook en Beel uiteindelijk óók vervolgd moeten worden. En dan zou de hele ambtelijke top in Nederland en Indonesië óók in de problemen zijn gekomen. Zo staat het later in een nota van Cees Fasseur, de steller van de beruchte Excessennota waarin Westerlings optreden en dat van zoveel anderen wordt *geïnventariseerd*. Aan de hand van archiefstukken die onvolkomen zijn en te lage aantallen slachtoffers opgeven. De top moet geïmmuniseerd blijven. Dat is iedereen wel duidelijk. Dat geldt ook voor de nu volgende episode van massale geweldsontplooiing op Java.

X.1.3 Operatie-Product succesvol uitgevoerd

X.1.3.1 De veiligstelling van private diepte-investeringen van commerciële aard

Op 21 juli 1947 ontvouwde zich de eerste politionele actie.[80] Het plan daarvan beoogde de economisch belangrijke gebieden, waar de groot-industrie investeringen had gedaan, veilig te

[80] Men zie de compilatie van de persoonlijke ervaringen van de Nederlandse militairen, vooral uit de lagere rangen, in: Gert Oostindië, Soldaat in Indonesië, 1945-1950, *Getuigenissen van een oorlog aan de verkeerde kant van de geschiedenis*, Uitgeverij Bert Bakker: Amsterdam, 2020, ISBN 978-90351-45313. Oostindië, directeur van het Koninklijk Instituut voor Taal-, Land en Volkenkunde (ook: KITLV-KNAW) en hoogleraar koloniale en postkoloniale geschiedenis aan de Universiteit te Leiden geeft op deze ego-documenten een algemene inleiding. Veel furore maakt op dit moment: David van Reybrouck, *Revolusi,* uitgeverij De Bezige bij BV, Amsterdam, 2020 ISBN 978-940431-83404. Van Reybrouck betoogt dat de Nederlanders – hij is zelf Belg – deze koloniale oorlog te veel zien als een bilateraal conflict tussen moederland en ex-kolonie, dus in nationaal perspectief. Hij ziet de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog als een mondiale gebeurtenis. De strijd zou ook de Aziatische, Afrikaanse en Arabische dekolonisatie-oorlogen op gang gebracht hebben en de westerse positie in de wereldgeschiedenis aanmerkelijk hebben gereduceerd en gerelativeerd. Deze Indonesische revolutie heeft het aangezicht van de wereld veranderd. Aldus Van Reybrouck. Zie de bespreking van dit boek door Mark Barrois, *Revolusi—"De wereld is erdoor veranderd", Bespreking van hert boek van David van Reybrouck*, op de site van HISTORIEK dd 2 februari 2021, online 30 januari 2021, bezocht op 3 februari 2021, www.historiek.net/revolusi-de-wereld-is-er-door-veranderd/139923/; Zie voorts de scriptie Internationale Betrekkingen in Historisch Perspectief, Ewout Tenhagen, Universiteit Utrecht dd 10 juli 2017, *De Duiding van*

stellen. Dat zou gebeuren door een militaire bezetting. Nederland wond er geen doekjes om: het was langzamerhand aan het doodbloeden aan de publieke rechtshandhaving in de Archipel, dat kon zo niet doorgaan.

Het had Indië nodig om er economisch weer boven op te komen na de verwoestende bezettingsjaren. De kunstwerken die aangelegd waren voor de massaproductie van suiker, rubber, thee, koffie, kina en cacao-producten en halffabricaten daarvan werden bezet, de olievelden op Sumatra, de raffinaderijen en toeleveringsinstallaties evenzeer. Daarom heette de operatie ook "operatie product". Op Borneo was een dergelijke actie niet nodig. Vermoedelijk is in overleg met Romme afgestemd met de groep-Rijkens. Deze groep lobbyde achter de schermen en wist ook de partij van de arbeid rustig te houden. Zie hierboven. Want de tweede kamer deed niet moeilijk. Niet ten aanzien van de militaire acties. Wel ten aanzien van grondwettelijke abstracties.

X.1.3.2 Het verloop van de tactische operaties

Opvallend. Het ging om geweld tegen een volk, waarvan vroeger de linkse partijen altijd hadden gezegd dat het recht had op eigen vrijheid, óók als het daarvan ongelukkig werd. De mariniers voerden twee amfibische operaties uit op de kust van oost-Java. Het republikeinse leger trok zich inderhaast terug. Het blies bruggen op en wierp versperringen op. Maar om de Nederlandse troepen te vertragen. Anders lag dat met de geplaatste bermbommen. Die zullen bedoeld zijn geweest om terreur te zaaien. Rechtstreekse confrontatie bleef uit. Den Haag wilde dat ook niet. De regering van de Republik moest ook buiten schot blijven.

De actie was een groot succes, militair-strategisch gezien. Er was een doorstoot mogelijk geweest naar Jogjakarta, waar de Republik haar zetel had, maar daar werd bewust van afgezien. Van Kleffens, de voormalige minister van buitenlandse zaken van de oorlogskabinetten, ried in de Verenigde Naties de actie als "politioneel" aan te duiden. Het was een actie van interne publieke rechtshandhaving, waar die supranationale organisatie niets mee te maken had. Koloniale mogendheden die óók in vergelijkbare interne gewapende conflicten verzeild waren geraakt,

---

een donker verleden, De omgang van de Nederlandse regering met de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog in de periode 1989-2012, www.dispace.liberary.uu.nl.>bitstream>handle PDF. De betekenis van de Indonesische Onafhankelijkheidsoorlog is in Azië groot geweest. Dat zij mondiaal de dekolonisatiebewegingen heeft doen catalyseren, is oorzakelijk niet makkelijk aan te tonen. Toch is dat de hoofdstelling van David van Reybroek. Het boek is vooral gebaseerd op interviews met Indonesische strijders uit die oorlog, zowel aan nationalistische als aan Nederlandse kant. Dat beperkt de focus van deze historiografie uiteraard en maakt de methodologie enigszins journalistiek. De meeste Indische en Indo-Chinese onafhankelijkheidsbewegingen en guerilla's waren al lang voor 1945 gestart, vaak zelfs al tijdens de Eerste Wereldoorlog. Vertegenwoordigers van deze bewegingen hadden al een waarnemersstatus tijdens de Parijse onderhandelingen te leidden tot de Vrede van Versailles in juni 1919. In dit opzicht kan men eigenlijk alleen maar gelijktijdigheidsrelaties vaststellen tussen die emancipatiebewegingen in Azië en de Indonesische strijd vanaf 1945. De betekenis van de conferentie van niet-gebonden Derde Wereld-landen te Bandung voor de dekolonisatie moet men niet overschatten. Dat zij voor de mondiale dekolonisatiebewegingen buiten Azië een versnellend effect heeft gehad was uiteraard later voor Soekarno en de zijnen een dogma dat zij uitermate kundig hebben uitgevent en dat in de Archipel breed is ingedaald. Maar de geïnviteerde partijen waren daarvoor toch bepaald een te heterogene groep met onderling volkomen tegengestelde belangen en politieke affiliaties met de politiek-ideologische massieven die het toneel van de Koude Oorlog beheersten. Interviews met politiek activistische en geëngageerde onafhankelijkheidsstrijders maken zo'n boek als Revolusi! natuurlijk zeer leesbaar en activeren een breed publiek. Maar die methode is niet vrij te pleiten, historisch-methodologisch gezien, van een zekere oppervlakkige eenzijdigheid, omdat de geïnterviewde ook de neiging heeft het door hem bedrevene persoonlijk te rechtvaardigen en tevens de schuldvraag te beantwoorden vanuit het standpunt van de gepolitiseerde strijder. De interviewer geeft die zienswijzen, in al de onontkoombare subjectivismen van dien, vervolgens vrij oncritisch weer en maakt er een prettig leesbaar coherent relaas van zonder distantie te nemen of tegengeluiden te articuleren. Dat te gereder, naarmate de auteur zelf overduidelijk óók ideologisch gemotiveerd is. Hij kiest gaarnme de partij van degeen die emancipatoir zijn nek heeft uitgestogen, zich niet zonder risico's heeft geëngageerd en nu in welbehagen vaststelt dat hij de juiste partij heeft getrokken. Dat ik de stelling van de auteur Van Reybroek deel dat de hoofdschuldigen te zoeken waren en zijn in het politiek Haagse krachtenveld moge de strekking van het hier gevolgde hoofdbetoog duidelijk maken.

zoals met name Groot-Brittannië in Voor- en Achter-Indië en de Fransen in Indo-China konden dat billijken. De Belgen eigenlijk ook, want die zagen de bui ook al hangen in Belgisch Congo.[81]

X.1.4 Toch een schaakmatpositie

X.1.4.1 De Veiligheidsraad grijpt onmiddellijk in

Niettemin eiste de Veiligheidsraad een staakt-het-vuren. Dat werd op 5 augustus 1947 van kracht. De vijandelijkheden stopten daarmee niet. Aan beide kanten kwamen geweldsexcessen voor. Dat bleef zo. De guerrilla stopte niet, de bestandschendingen evenmin. Een vreedzame oplossing van het conflict scheen erg ver weg. Binnen het kabinet rees de vraag of de Veiligheidsraad wel bevoegd was bij resolutie Nederland te bevelen politioneel geweld te staken. Dat was toch niet iets, waar een supranationaal lichaam zich mee diende te bemoeien? Was de staat eigenlijk niet immuun voor dit soort bevelen? Rechtshandhaving binnen het publieke domein was immers een onherleidbare overheidstaak. Was het deswege niet beter de resolutie maar als onbevoegd geslagen te negéren? Binnen het gremium van de Volkenbond had Nederland óók altijd als standpunt ingenomen, dat de bond wel doortochtplichten kon opleggen en militaire bijstandstaken kon formuleren te laste van de leden, maar dat die leden zelf altijd bevoegd waren te beslissen of de bond wel was gebleven binnen het mandaat dat het Verdrag van Versailles van 1919 haar gunde.

De bevoegdheid tot het vaststellen van eigener en andermans bevoegdheden was nu eenmaal nimmer te ontnemen aan de soevereine staat die rechtsgeldig erkend lid was van de volkerengemeenschap. De aloude vraag naar de *Komptenz-Kompetenz*[82]*.* De staat is absoluut soeverein. Maar wie maakt uit wat deze soevereiniteit voor machtsaanspraken en ruimtelijke heerschappij ter jurisdictie-uitoefening impliceert? Wie heeft de macht om die macht vast te stellen? Van Kleffens had steeds, sprekend over de macht van de Verenigde Naties, aangenomen dat het orgaan deze macht ontleende aan de soevereiniteit van de lidstaten. Ze kon daar dus bij begripsbepaling niet overhéén reiken. De lidstaten bleven zelf als enige competent om hun rechtskring te definiëren. De Verenigde Naties konden alleen adviseren hoe de staten die competentie zouden behoren aan te wenden. Zou een staat, omdat ze vond dat de Verenigde Naties die nationale *Kompetenz-Kompetenz* niet respecteerde, deswege de Charter-organisatie verlaten, dan zouden de Verenigde Naties in dit opzicht niets meer vermogen.

X.1.4.2 Het tijdelijk opzeggen van het lidmaatschap van de Verenigde Naties

Daarom vonden sommige bewindspersonen in 1947 dat het de moeite van het overwegen waard was, om tijdelijk de Verenigde Naties maar te verlaten. Het gerucht is hardnekkig dat ook Wilhelmina een dergelijke tijdelijke vertrekregeling wel aanvaardbaar achtte. Ook met betrekking tot de Tweede Politionele Actie, waarover straks nader. Het is er niet van gekomen.[83] Maar de

---

[81] Zie verder de aan De Excessennota gewijde uitzending "Andere Tijden" dd 9 april 2002 www.anderetijden.nl/aflevering/551/De-Excessennota; Zie voorts Joeri Boom, *Oorlogsmisdaden in Indonesië, De excessennota moet opnieuw*, opgenomen in de Groene Amsterdammer, nr 49 van 5 december 2008, www.groene.nl/artikel/de-excessennota-moet-opnieuw.

[82] Zie Deel I in deze serie: *Nederlands Ontvoogding in het Verre Oosten, De Verenigde Oostindische Compagnie: de V.O.C., Opgang en ondergang van een vennootschap*, I.3.1. *De machtiging tot rechtsmachtuitoefening*. Dat laatste, de macht tot het vaststellen van de rechtsmachtuitoefening is precies wat de *Kompetenz-Kompetenz* is. In de negentiende eeuw ging men er vanuit dat die Kompetenz-*Kompetenz* van de nationale staat absoluut vrij is. Zie: Dittrich Oehler*, Internationales Strafrecht*, a.w.. pp. 123-154; Alfred Verdrass/Bruno Simma, *Universelles Völkerrecht, Theorie und Praxis*, a. w,, pp. 25-58.

[83] Zie Ad van Liempt, *Na de bevrijding*, a.w., pp. 290-296. De gedachte is geweest de Tweede Politionele Actie in te zetten vlak vóór of tijdens het kerstreces van de Veiligheidsraad in 1948. Die raad zou voor zo'n akkevietje niet van zijn reces terugkomen, vooral niet als het een duidelijke binnenlandse aangelegenheid scheen die ook nog eens gladjes, zonder al te veel burgerslachtoffers zou zijn verlopen. Generaal Spoor heeft steeds de uitvoering van de operaties (dus; de eerste én de tweede actie) zó voorgesteld, dat het een humanitaire, zuiver militaire pacificatie was zonder veel gevolgen voor de civiele bevolking. Dat laatste is later onwaar gebleken. Maar het aantal burgerlijke slachtoffers en de civiele *collateral damage* is nooit uitvoerig in kaart gebracht. Het

gedachte bleef nazinderen. Men bleef de Verenigde Naties toch zien als een voortzetting van de onmachtige Volkenbond. Daaruit waren mogendheden óók getreden zonder dat het hun schade berokkende. Hitler-Duitsland, Fascistisch Italië en Imperialistisch Japan hadden dat gedaan, maar nadien van de diensten van de Bond toch weer gebruik gemaakt. De sancties die de Bond had opgelegd waren tandeloos gebleken. En de Bondsleden hadden zich er achteraf voor verontschuldigd, ieder voor zich en afzonderijk, jegens de door de sancties getroffen staten die er eigenlijk niet of nauwelijks iets van hadden gemerkt. Waarom zou het thans niet weer zo gaan? Nederland was sedert 1936 zich weer gaan bekennen tot de aloude volstrekte neutraliteitspositie, terwijl dat onverenigbaar was met de statuten van de Bond. Bij een supranationale organisatie kon dat straffeloos, zo overwoog destijds al Colijn. Daarom was ook zo'n resolutie van de Veiligheidsraad iets, wat men voor kennisgeving kon aannemen. Daarna kon men nog altijd zien.

X.1.4.3 Het opzeggen van dat lidmaatschap bij de Tweede Politionele Actie

Bij de Tweede Politionele Actie heeft het kabinet serieus overwogen om het niet bij een gedachte te laten. Ook die Tweede Actie kon geen waardering vinden bij de volkerenrechtelijke organisatie. De regering heeft toen overwogen om de militaire actie toch maar voort te zetten, Djokjakarta volledig te bezetten, de Republik te liquideren en een nieuwe Malino-tactiek in te zetten.[84] Beel, als Hoge Vertegenwoordiger van de Kroon te Batavia, was er hartgrondig voorstander van om tijdelijk maar even uit de Verenigde Naties terug te treden. Daarom is de datering van die Tweede Actie ook zo opvallend gekozen. Beel had vernomen dat de Veiligheidsraad met kerstreces zou gaan vlak vóór de kerstavond "voor de noene", zoals het middeleeuwse lied luidt. Met Nieuwjaarsdag zou de raad nog niet vergaderen, maar dan zouden probleemgevallen, wier afdoening geen uitstel zouden kunnen lijden, toch al geagendeerd kunnen worden. Ongetwijfeld zou Australië de raad meteen op de 27e alerteren, het hield de toestanden op de Archipel nauwlettend in de gaten. Het zou Nederland als onverbeterlijk koloniaal land aangeven. Maar de raad zou niet meteen kunnen acteren. Beel zag de Verenigde Naties duidelijk als een soort uit de hand gelopen klaverjasvereniging. Iets als de *Lustige Whistspelers* uit Elsschots romanfragment "Eene ontgoocheling".

Welnu, dacht Beel: dan beginnen we deze actie op de 23e december 1948. We notificeren onze tijdelijke opzegging bij het secretariaat van deze supranationale pressiegroep van ontwikkelingslanden "voor de noene". Op 2 januari komen we dan daarop weer terug. Dan zit Spoor al hoog en droog in Djokjakarta en Soekarno achter de tralies in Batavia. Daar wordt de man dan als collaborateur berecht conform het Militair Statuut van het tribunaal voor oorlogsmisdaden in Tokio. De strafkamer bij het Indisch Hooggerechtshof treedt op als nevenzittingsplaats, want Soekarno's vergrijpen hebben zich territoriaal tot de Archipel beperkt. Daar kunnen generaal MacArthur en dus Washington niets tegen hebben. Als we Soekarno opgehangen hebben is de Indonesische revolte haar hoofdleider kwijt. Het koloniaal gezag hervat haar gewone werkzaamheden. Het voert zijn decentralisaties voor de Malino-republieken uit conform afspraak. Kat in het bakkie.

Het is er gelukkig niet van gekomen. Nederland was de toegezegde Marshall-hulp kwijt geraakt en een paria geworden in de wereldgemeenschap. Nu vergenoegde het zich toch nog met een

---

Nederlandse gezag wilde het niet en de grote mogendheden gunden het daarvoor ook niet langer meer de tijd: Nederland moest sowieso uit de Archipel wég. De operaties van de Mariniersbrigade op het oostelijk deel van Java vorderden echter in 1948 zó traag dat buitenlandse journalisten er uitgebreid verslag van konden doen met sprekende foto-illustraties. Maar op 21 december 1948 had de Veiligheidsraad de hele actie al ondubbelzinnig veroordeeld als een koloniale agressie-oorlog. Een vergrijp tegen de wereldvrede. Wat die kwalificatie precies inhield is in Nederland verbazend langzaam en laat ingedaald. Nederland stond echt helemaal alleen. Maar in de gaten had het dat doorgaans niet. Alleen iemand als H.M. van Randwijk zag het aanstonds in.

[84] Zie hierna in dit boek III in de serie *Nederlands ontvoogding in het Verre Oosten* , XI.3. (*De deployering van de Tweede Politionele Actie succesvol*), XI.4. (*De Veiligheidsraad grijpt in*), XI.6. (*Sassen moet het veld verlaten: hij heeft te hoog spel gespeeld*).

schaakmat. Het meende dat die stelling tijdelijk zou zijn. Maar dat is een schaakmat per definitie niet. Het is altijd een einde. Al heeft een einde een begin. Maar een begin heeft ook altijd een einde. Dat zou te dezen stellig eindeloos geweest zijn.

X.2 De Renville Overeenkomst

X.2.1 Toepassing van het Charter van de Verenigde Naties

De Veiligheidsraad van de Verenigde Naties had de wapenstilstand *bevolen*. Dat betekende dat die Raad in actie kwam op basis van het Handvest van die supranationale organisatie en wel op de gronden ontwikkeld in Hoofdstuk VII[85] van deze grondwet van deze supranationale rechtsorganisatie. Dat hoofdstuk is gewijd aan bedreigingen van de vrede, inbreuken op de vrede en daden van agressie. In artikel 39[86] staat dat de Raad die bedreigingen, inbreuken en daden moet aanduiden en dan aanbevelingen moet doen of maatregelen treffen om de vrede en de veiligheid te handhaven of herstellen. Het artikel zegt in de slotzinsnede dat het gaat om "internationale vrede" en "internationale veiligheid". Dat betekent, dat de Raad moet vinden dat ergens een situatie bestaat die van belang is voor de hele internationale rechtsgemeenschap. De samenleving van de mensheid als zodanig heeft last van de toestand. Die mensheid kan die toestand niet dulden, toestaan of gedogen. Het is dan niet meer gepast als een staat dan zegt, dat die toestand een "binnenlandse aangelegenheid" is. Zeker de staat binnen wiens rechtssfeer die toestand zich voordoet moet zich daarvan onthouden. In artikel 40 staat dan, dat de Veiligheidsraad, voordat hij dergelijke maatregelen neemt, zich zal richten tot de partijen, die bij de dreiging voor de vrede of de inbreuk op de vrede betrokken zijn. De Raad zegt die partijen aan dat zij zich zullen houden aan de maatregelen die de Raad treft. Maatregelen tot instandhouding of herstel van die vrede. De redactie is zó gekozen, dat de Raad beslist of die maatregelen geëigend, noodzakelijk en evenredig zijn aan de dreiging of die inbreuk. Dat oordeel komt beslist die partijen niet toe als onderdeel van een zekere beleidsruimte om wel of niet te gehoorzamen aan de maatregelen, hoe voorlopig dat ze voorshands ook zijn. De Kompetenz-Kompetenz hoort beslist niet aan de charterstaten. Deze staten moeten onvoorwaardelijk gehoorzamen en mogen zich niet op enige interne soevereiniteit beroepen.[87]

Doet zo'n staat dat wél, dan vindt hij kennelijk dat hij de "internationale vrede" en de "internationale veiligheid" beter kan vaststellen en taxeren dan de Raad. Zendt hij dan een vertegenwoordiger naar de VN die dat met een keur van juridische argumenten gaat onderbouwen dan pleegt dat binnen de Raad grote irritatie te verwekken. Die Raad krijgt dan de onaangename indruk dat die vertegenwoordiger vindt dat de Raad beter vliegen kan gaan vangen. Daar zitten de vijf grote mogendheden in als permanente leden, in die Raad: thans Rusland, Frankrijk, de Verenigde Staten van Noord-Amerika, Groot-Brittannië en de Volksrepubliek China. Toen was alleen de laatste nog geen lid, in plaats daarvan zat op die plek nationalistisch China van Tsjang Kai Chek. De burgeroorlog tussen nationalisten en communisten was in China nog in volle gang en ontwikkeling. De vijf grote mogendheden hebben een veto-recht op de maatregelen en aanbevelingen die in de Raad worden voorgesteld maar ze kunnen ook vervelende sancties treffen en opstellingen aannemen die niet direct tot fysiek ingrijpen nopen, maar een staat, volk, natie of mogendheid wel in de penarie en totaal isolement kunnen brengen.

---

[85] Het Hoofdstuk van het Charter heeft als titel: *ACTION WITH RESPECT TO THREATS TO THE PEACE,BREACHES OF THE PEACE, AND ACTS OF AGGRESSION.*

[86] Artikel 39 luidt als volgt: *"---Article 30 --- The Security Council shall determine the existence of any threat to the peace, breach of the peace, or act of aggression and shall make recommandations, or decide what measures shall be taken in accordance with Articles 41 and 42, to maintain or restore international peace and security."*

[87] Artikel 40 luidt als volgt: *"--- Article 40 --- In order to preventa n aggravation of the situation, the Security Council may, before making the recommandations or deciding upon the measures provided for in Article 39, call upon the parties concerned to comply with such provisional measures as it deems necessary or desirable. Such provisional measures shall be without prejudice to the rights, claims, or position of the parties concerned. The Security Council shall duly take account of failure to comply with such provisional measures."*

X.2.2 Wat was de bevoegdheid van de Verenigde Naties eigenlijk?

Niemand wist in 1947 precies wat hij met de Verenigde Naties (VN) aan moest. De organisatie was er nog maar net. Ze was supranationaal. Dat betekende dat ze een zekere eigenstandige soevereiniteit of rechtsvaststellende opperbevoegdheid had, lós van de instemming van de staten die tezamen de internationale gemeenschap van naties en volkeren vormen. Ze was universeel boven-nationaal. Zo kon staten iets opdragen en was daarbij niet afhankelijk van de welwillende ontvankelijkheid van die staat. Wát ze nu precies kon opdragen, dat was nog niet duidelijk. Ze was géén echte opvolgster van de Volkenbond. Dat was bij de oprichting van de VN uit en te na benadrukt. Die Bond was een verdragsrechtelijke collectieve veiligheidsorganisatie geweest die op de verdragsgrondslag die het Vredesverdrag van Versailles van 1919 aan de organisatie bood een zekere middellijke doorzettingsmacht had. Middellijk, ze was toch geheel afhankelijk van de staten die zich uiteindelijk bij het Vredesverdrag hadden willen aansluiten of daarbij adhaesie hadden willen zoeken voor wat betreft de paragrafen over de Volkenbond. Een staat kon zijn weermacht ter beschikking stellen of zijn economisch apparaat op verzoek van de Bond ter vredeshandhaving, maar even zo goed kon een staat dat nalaten. Daar was de Bond uiteindelijk op stuk gelopen. Bijna alle verdragspartijen hadden op het eind, in de veertiger jaren, voor dat nalaten gekozen en zelfs economische sancties die de Bond had willen treffen niet meer willen ten uitvoer leggen. Bij de Verenigde Naties zou dat allemaal héél anders zijn. Dat zouden de partijen bij het Handvest, het VN-Charter, nog wel merken. Hoe? Dat wist eigenlijk nog niemand. Alleen de proffen aan de universiteiten, gespecialiseerd in het volkerenrecht, wisten het. Heel precies. Maar in het geval van de Eerste Politionele Actie op Java zou dat niet zo moeilijk zijn. Groot Britttannië en Australië hadden in 1946 effectieve troepen gedeployeerrd op Java. Dat hadden ze gedaan naar aanleiding van de bloedbaden in Soerabaya in oktober en november 1945. Die zaten er nog en waren aanmerkelijk versterkt en uitgebreid. Die zouden op basis van artikel 41 meteen ingezet kunnen worden tegen de Nederlandse troepen. De Britten en Australiërs hadden geharde soldaten in hun gelederen. Verder was Groot-Brittannië permanent lid van de Veiligheidsraad. Hij had daarin een veto stem op alle acties die de Raad zou willen entameren. Het zou daarin kunnen voorstellen alle verbindingen die Nederland onderhield met Malakka en het rijk in Europa te verbreken, waaronder de bevoorrading over zee, de in die tijd nog zo belangrijke telegraafverbindingen en de telefonische communicatiemogelijkheden. Binnen de kortste keren zouden de Nederlandse divisies van Kruls van alle logistiek, bevoorrading en medische verzorging verstoken zijn. En dat zou allemaal kunnen op basis van artikel 41 van het VN-Charter.[88] Australië was er glad voorstander van. Het had al verschillende keren te kennen gegeven dat de koloniale Nederlanders weg moesten wezen. Tegen deze combinaties waren de Nederlandse militairen kansloos geweest. Canberra moest met moeite weerhouden worden daar al vast een voorschot op te nemen.

X.2.3 Het Nederlandse lidmaatschap als middelgrote mogendheid

Nederland was blij aangeschoven in 1945, toen de Declaratie van San Francisco werd voorgelezen en ter ondertekening werd aangeboden aan de staten die lid wilden worden van deze VN. Het was immers het braafste jongetje van de klas. Het had het volkerenrecht uitgevonden. Zeker, dat had Hugo de Groot gedaan, het Delfs Orakel. Daar had Van Kleffens die bij de oprichting van de VN aanwezig was, omstandig op gewezen. Van Kleffens had verder gesteld dat Nederland in dit gremium zou moeten worden aangemerkt als *middelgrote mogendheid*. Het had immers vijfentachtig millioen inwoners en een grondgebied groter dan West-Europa. Daarmee had Van Kleffens de rechtsgebieden binnen de Archipel en de Caraïbische Zee naast het grondgebied van het rijk in Europa bedoeld. Hij kon billijken dat Denemarken en België uiteraard in dit verband als

[88] Artikel 41 luidt als volgt: *"---The Security Council may decide what measures not involving the use of armed forces are to ben employed to give effect to its decisions, and it may call upon the Members of the United Nations to apply such measures. These may include complete or partial interruption of economic relations and of rail, sea, air, postal, telegraphic, radio, and other means of communication, and the severance of diplomatic relations*."

kleine mogendheden golden. Hij zou dat niet betwisten. Hij vond het kennelijk volkomen voor de hand liggen, dat men dan wat Denemarken betreft Groenland niet zou meetellen, en wat België aangaat, de Congo niet. Daar had hij uiterst spitsvondige en legalistische redeneringen bij.

Van Kleffens was van oordeel, dat Nederland, wat Charter-bevoegdheden, gelijk zou moeten worden gesteld met Frankrijk, het Frankrijk van de vierde Republiek. Als dat een geallieerde overwinnaar was en daarom charter-privileges kreeg, dan zou Nederland die óók moeten hebben. Nederland was immers óók zo'n overwinnaar. Het had op de wereldzeeën meegevochten, zijn marine volledig ingezet en ook zijn landmacht ingezet bij Eisenhowers Kruistocht door Europa. Daarmee bedoelde Van Kleffens de Prinses Irene-brigade en de Nederlandse luchtmachtsquadrons. De Verenigde Naties zouden daarom moeten beseffen dat zij zich als veiligheidsalliantie nooit zouden kunnen richten tegen Nederland. Zou het gremium dat onverhoopt toch doen, dan was het per definitie getreden buiten zijn mandaat dat het Charter vóóronderstelde. Dat kon ook niet anders. Nederland was dan ook de kampioen van de ontwikkeling van de internationale rechtsorde en had daarvan vele schitterende staaltjes mogen geven. Daar konden de andere Charterpartijen nu echt eens een voorbeeld aan nemen. En Van Kleffens had dat ook weer uitvoerig gedemonstreerd.[89] Er werd veel met stoelen geschoven toen de Fries zo precieus vertelde wat Nederland in dit opzicht allemaal al gepresteerd had, maar dat merkte de staatsman niet. Dat had hij nooit gedaan. Hij vond dat hij het prima bracht. Dat deed niemand hem na. Dat laatste was waar.

X.2.4 De loopbaan Van Beel

Beel had geen enkele buitenlandse ervaring van betekenis. Hij was jarenlang plaatsvervangend gemeentesecretaris geweest van Eindhoven en hoofd van de afdeling maatschappelijk hulpbetoon en dat predisponeert niet tot horizonverlegging. Tenminste: niet in het algemeen en niet bij Beel. Hij was in problemen gekomen met de NSB-burgemeester Huib Pulles. Hij had ontslag moeten nemen. Of hij het genómen had was niet duidelijk, maar hij was eruit gewerkt als ambtenaar.[90] Hij was een juridisch adviesbureau begonnen op het gebied van de gemeente-administratie. Hij was dolblij toen hij hoorde dat Wilhelmina hem wilde spreken in Londen. De koningin had van dat ontslag vernomen, in 1944, en had besloten dat ze hier te maken had met een voorbeeldeloos verzetsstrijder. Een man van stavast. Een dapper burger. Een vernieuwde Nederlander. Beel was gekomen, had tesamen met Frits Philips een stekker vastgezet aan een schemerlamp. Ze hadden dat samen, verbeten wrikkend en draaiend, gedaan met één veel te kleine schroevendraaier en de stekker in het stopcontact gedreven. De lamp brandde. De koningin had vastgesteld dat Beel een praktisch man was. Een echte werker. Een vernieuwd man. Beel had dat niet tegengesproken en zo werd hij minister van Binnenlandse Zaken onder Gerbrandy. Het was een leerzame reis geweest. Beel had vastgesteld dat er veel Engels gesproken werd, op weg naar Stubbing's House, het private optrekje van de majesteit. Heel goed Engels. Opvallend goed. Dat kon Beel zelf niet zo.

X.2.5 Het optreden van Australië

Australië had bij resolutie 27 bij de Raad met innige klem van nadruk gevraagd om een maatregel in de zin van gemeld artikel 39 van het Charter, waarin aangedrongen werd op een wapenstilstand tussen de partijen in het conflict dat woedde in de Archipel. De Raad had een redactievoorstel gekregen, wat er dan in de wapenstilstandsovereenkomst moest staan. De bestandslijnen op Java moesten daarin worden gedefinieerd en verder hoe de wapenstilstand moest intreden. Wat voor

---

[89] Zie: Duco Hellema, *BUITENLANDSE POLITIEK VAN NEDERLAND. DE NEDERLANDSE ROL IN DE WERELDPOLITIEK*. Uitgeverij: Uitgeverij Het Spectrum, Utrecht, 2006, pp. ISBN-13 978-90-274-2415-0; ISBN-10 90-274-2415-2 NUR 697.108-176.

[90] Zie: Lambert Giebels, *BEEL. Van Vazal tot Onderkoning, biografie 1902-1977*, Uitgeverij: Staatsuitgeverij en drukkerij Den Haag, Centrum voor Parlementaire Geschiedenis, Nijmegen: Den Haag, Tweede druk, 1996, ISBN 90-12-08312-5 NUGI 642, pp. 81-108 en pp 71-73.

stilstand was het, wat waren de verplichtingen voor de partijen, was er overgangsrecht, wat te doen met gewonden, wapens, munitie en gevangenen. Verder: wat werd van de partijen nu verwacht? Het was duidelijk dat verwacht werd dat deze de onderhandelingen over de staatkundige betrekkingen tussen de Archipel en het koninkrijk der Nederlanden in Europa zouden hervatten.

Hervatten. Dat werkwoord verried dat Australië – dat had natuurlijk deze eindtermen op papier gezet – er van uit ging dat men de Lingadjatti-overeenkomst weer tot uitgangspunt zou nemen. Dat concept-document hadden partijen al afgeparafeerd. Dat hield in dat partijen nu een inspanningsplicht hadden om tot eindratificatie te komen van de concepttekst. Dat houdt inderdaad doorgaans dat paraferen inderdaad in --- tussen soevereine staten. Australië had dat niet voor niets zó geredigeerd. Het wilde de koloniale Nederlandse overheersers weg hebben. Dat had het in de oorlog heel duidelijk gemaakt. Verder stond in het concept dat Nieuw Guinea naar volkerenrechtelijke status – wel of geen deelstaat in de Indische of Indonesische Federatie? – nog voorwerp van nadere discussie zou zijn. Dat kwam Australië óók goed uit, want in Nieuw Guinea had het zelf trek. Australië heeft later geposeerd als *trustee of mankind* die door resolutie 27 de wereldvrede belangeloos bewaarde, maar dat is toch wat te simplistisch voorgesteld. Het was ook prima voor zich zelf bezig.

De wapenstilstandsvoorwaarden werden door de Veiligheidsraad gefixeerd. Resolutie 27 werd op 1 augustus aangenomen door de Raad als maatregel onder hoofdstuk VII en de wapenstilstand werd verder vastgesteld aan boord van het USA-troepen- en transportschip *USS Renville*. Dat lag voor anker in de baai van Djakarta. Een oorlogsschip is deel van het land, dat het als oorlogsbodem bezigt. Dat was dus Noord-Amerika. De Javanen die aan boord klommen waren dus in dat Amerika. Voor de Nederlanders hoefden ze niet bevreesd te zijn. De bestandsvoorwaarden konden nog wat gedetailleerder worden beschreven. De contouren ervan stonden al vast. Wat nog gebeuren moest was een heel preciese cartografering van de bestandslijnen op Java. Dat was iets voor luitenant-gouverneur-generaal Huib van Mook, die kende Java als zijn broekzak. Op 5 augustus was de wapenstilstand effectief – op papier.

X.2.6 De geïsoleerde positie van Den Haag

Van Mook begreep meteen dat de verdere onderhandelingen, of ze nu geschiedden op basis van het Lingadjatti-document of niet, volledig *gesupranationaliseerd* waren. De Veiligheidsraad had er nu zijn tanden in. Die liet niet meer los. Dat was niet in het voordeel van Nederland. De meeste staten in de Verenigde Naties waren ontwikkelingslanden – zo zouden we ze nu noemen. De meesten daarvan waren nog in koloniale oorlogen of burgeroorlogen verwikkeld. De meesten daarvan waren anti-westers. En in ieder geval waren ze niet vóór Nederland. Niemand wist veel van Nederland, maar wel dat het een opmerkelijk groot koloniaal gebied had. Dat land kon niet deugen.

Beel had daar geen idee van. Die dacht nog dat hij in de *General Assembly* kon komen aanzetten met het verhaal dat het hier een “binnenlandse aangelegenheid” gold van Nederland. Maar dat dacht eigenlijk het héle Nederlandse kabinet nog. Drees, dat was ook geen man die internationale conferenties af placht te lopen. Jonkman evenmin. Van Kleffens had internationale ervaring, maar dan die van de klassieke topdiplomaat die in *Queens English* de superioriteit van het Westen articuleerde, met allerlei *sophisticated* grapjes en klassieke citaten die de Afrikaanse en Aziatische staten gruwelijk irriteerden. Bovendien had ook hij bij de BPM gewerkt, nog wel voor Deterding, binnen de Koninklijke Shellgroep, en dat had óók zijn sporen achtergelaten.

Hij was nu niet de man die echt goed op kwam voor de Nederlandse economische belangen die de moeite waard konden zijn in stervend Europa. Beel had beter een Rotterdamse bootwerker kunnen sturen naar de Algemene Vergadering, maar niet dat mannetje met het krijtstreepjespak en de bolhoed. Van Mook zag dat in. Die ging werven in New York. Kon er nu niet wat sturing gegeven worden vanuit de VN zelf aan de verdere onderhandelingen zodat Nederland niet totaal geïsoleerd zou komen te staan tegenover de rest van de Charterpartijen? Goed, het zou moeten

dekoloniseren. Op kortere termijn. Maar zou het niet mogelijk zijn overgangsrecht te bedingen betreffende de gigantische diepte-investeringen die het multinationale bedrijfsleven daar in de Archipel had gepleegd? Kon bijvoorbeeld er geen compensatiecommissie voor de schadeloosstellingsmaatstaven en de schadevergoedingsposten komen? Van Mook wist altijd de juiste knop te beroeren. Dáár kon Washington nu eens een heel eind in meegaan. De USA-ambassadeur kreeg opdracht om een resolutie voor te stellen in de Veiligheidsraad waarin werd besloten dat er een Commissie van Goede Diensten zou komen die zou bemiddelen in het inmiddels tussen Nederland en Indonesië gerezen soevereiniteitsconflict.

X.2.7 De VN-commissie van Goede Diensten op basis van een USA-resolutie van 25 augustus 1947

Deze commissie zou bestaan uit drie leden, waarvan één werd aangesteld door Nederland, één door Indonesië en één lid door beide partijen samen. Als dat laatste lid nu een Noord-Amerikaan kon zijn, dacht Van Mook, dan zat hij voorlopig geramd: Washington zou geen communist sturen. De Nederlanders kozen voor een Belg: Paul van Zeeland. Dat was handig. De Belgen hadden te maken met vergelijkbare dekolonisatieproblemen in Belgisch Congo, waar ook gigantische private investeringen waren gedaan binnen statutair in België gevestigde vennootschappen, stichtingen en doelvermogens. De Indonesiërs kozen voor een Australiër. Niet zo handig. Want Australië kon hun concurrent worden met betrekking tot Nieuw Guinea. Maar de Indonesiërs dachten: de Australiërs kwamen met het godsgeschenk van resolutie 27, die staan onvoorwaardelijk aan onze kant. De Nederlanders en de Indonesiërs kozen voor de derde positie de Amerikaan *Frank P. Graham*. Die zou voorzitter worden van de Commissie van goede Diensten. Op 29 augustus trokken de Nederlanders een demarcatielijn, de Van Mook-lijn[91]. Daar zouden de Nederlanders en Indonesiërs voorlopig hun soevereiniteitsaanspraken op af stemmen.

Het geheel van regelingen wordt aangeduid als de *Renville-overeenkomst*.[92] Deze overeenkomst trad op 17 januari 1948 in werking. Van Mook was tevreden. Hij had er nu het uiterste uitgehaald. Het kwam er nu op aan de uitvoeringsovereenkomsten heel nauwkeurig te redigeren en daarbij

---

[91] De Van Mooklijn verliep langs de afwachtingsopstellingen van het Nederlandse veldleger op Java ná de voltooiing van de uiterste opmars binnen het kader van de Eerste Politionele Achtie. Deze linie staat ook wel bekend als status quo-lijn. Op het moment dat de opstellingen door een hypothetische verbindingslijn op de kaart werden verbonden stond niet vast dat het Nederlandse leger de opmars niet zou hervatten. De ontplooiing van de troepen was verrassend voorspoedig gegaan, de belangrijkste centra van industrie en handelsactiviteiten waren veiliggesteld voor het Nederlandse gezag. Het Republikeinse gezag was teruggedrongen in de kop van noordelijk Java aan de Straat Soenda en rondom de perimeters van de westkust tot aan de oostkust in zuidoostelijk Java gerekend vanuit de grotere steden Yogyarkarta en Madioen. De veel belangrijkere handelscentra Semarang aan de oostelijke kust van Java en Malang in de kop van oostelijk Java vielen onder het Nederlandse territoriale debiet. De Republik had dus geen havenstad tot de beschikking, terwijl Nederland Batavia, Cirebon en Soerabaija vrijelijk kon gebruiken. Van Mook had de wapenstilstandslijn eenzijdig gedefinieerd. De afbakening kende langs de bestandslijnen steeds een bufferzone van ongeveer vijftien kilometer niemandsland. Nederland liet geen waarnemers van de VN langs de bestandlijnen toe. Vanaf december 1948 werden deze lijnen steeds geschonden door de guerilla's van de Republik, die alleen maar lokale destabilisatie beoogden. Het Republikeinse leger verliet zijn liniën en stellingen niet, maar liet steeds intensievere penetraties toe. Daardoor zou op den duur heel Java toch weer vervallen in wanorde. Daarom meende Nederland dat een tweede consolidatie-offensief onontkoombaar was. Dat zou de operatie "Kraai" worden, achteraf geboekt als Tweede Politionele Actie. Ook hier was het Nederlandse veldleger niet uit op re-annexaties. Het ging om veiligstelling van rust, openbare orde en veiligheid en niet om een blijvende bezetting. Het regeringstandpunt bleef dat na reconsolidatie Java verder opgedeeld zou worden in zelfstandige deelstaten, later te verenigen mét de Republik in een gedecentraliseerde federatie, waarbij men het USA-model voor ogen had. Zie: George McTurnan*, Nationalism and Revolution in Indonesia*, Uitgeverij Cornell University Press: Ithaca, New York, 1952, en dezelfde met Audrey Kahin, *Southeast Asia: A testament*, Uitgeverij Routledge Curzon (e-book); Londen, 2003, ISBN 0-415-29975-6.

[92] De onderliggende papers die officieel uitgewisseld zijn bij de totstandkoming ervan worden hieronder geciteerd naar de nummeringen en referenties in: Philip Dorling & David Lee (eds.), *Australia & Indonesia's Independence, The Renville Agreement, Documents 1949*, Uitgeverij: Australian Government Publishing Service, Canberra,: Canberra/Collingwood, Victoria/ Burwood, Victoria 1996, ISBN 0-644-45950-6

vooral de wederspannigheid van de realiteit niet uit het oog te verliezen. De Commissie van Goede Diensten zou op de uitvoering nauwkeurig toezien en eventueel bijsturen, arbitrages voorstellen en eventueel sancties namens de Veiligheidsraad aanzeggen. Hoe vér dat de Commissie daarbij zou kunnen gaan wist nog niemand. Het was eigenlijk een experiment. De Commissie was van één ding overtuigd. Nederland zou zijn predominante positie binnen de Unie Nederland- Verenigde Staten van Indonesië moeten opgeven. En wel per direct. Er waren tien hobbels bij deze koers te nemen. Om deze te kunnen overkómen waren gedetailleerde afspraken nodig, waarbij iedereen zou moeten begrijpen dat bijstellingen achteraf onmogelijk zouden zijn. Er zou dus achteraf niets aangekleed of uitgekleed kunnen worden: de maat werd nú genomen. Men zou zich op volle lengte moeten uitrekken, dus niet tóch heimelijk tijdens het uitrollen van het coupurelint gebogen moeten gaan staan of inzakken en geen gebreken trachten te verhullen. Dat zou de exercitie-Romme de deelnemers tenminste toch wel geleerd hebben.

Zolang Graham de Commissie van Goede Diensten voorzat, was er weing aan de hand. Graham kon zich inderdaad heel goed vinden in de zienswijzen-Van Mook. Van Mook vond de Republik van Soekarno onbetrouwbaar. En niet omdat Soekarno een crypto-communist zou zijn. Dat had Van Mook nooit geloofd. Maar wel omdat hij Soekarno had leren kennen als een machtswellusteling die voor geen morele remmingen vatbaar was, die geen enkele persoonlijke ethiek kende en, eenmaal losgelaten door Nederland, vrijwel onmiddellijk een politiestaat zou vestigen binnen de Archipel waarbij die van Bonne de Jonge verbleken zou. En wel ten behoeve van zijn Javaanse politieke kliek. Daarin had Soekarno een hofhouding van goudgegalonneerde ja-knikkers geselecteerd die prachtige banen zouden krijgen. Soekarno zou, net als Prins Dipo Negoro met wie hij zich zo graag vergeleek, de groene tulband op het hoofd zetten en een totalitair regime opstarten, waarvan het enige doel zou zijn Soekarno zo lang mogelijk op het pluche van de macht te houden. Dat hadden de Indonesiërs niet verdiend. Ook de Javanen niet, al zouden die daar wellicht op korte termijn garen bij kunnen spinnen. Graham, zich er van bewust dat hij de verhoudingen tussen de Archipelgroepen niet kon overzien, en niet bij machte Boeddhisme, Sjoennitisch Islamisme en Salafisme alsmede de daarbinnen ontwikkelde staatkundige subvarianten te onderscheiden, noch begripvol voor de volkenkundige verschillen tussen Arabieren, Indische Ariërs, Indo-Germanen, Austraziërs, Micronesiërs, Melanesiërs en Indonesiërs erkende Van Mooks meerderheid te dezen, al gaf hij hem niet in alle opzichten vrij draad. Graham zag in dat Huib van Mook wel erg doordraven kon. Naar hij respecteerde zijn bedoelingen. Maar met zijn eveneens Noord-Amerikaanse opvolger *Merle Cochran*[93] was dat heel anders.

Die had van Washington de beleidslijn mee gekregen om de Republik in alle opzichten voor te trekken bij alle nadien – na 25 augustus 1948 -- gerezen meningsverschillen ongeacht hun aard. Soekarno was in staat gebleken een communistische opstand rond en in Madioen krachtig neer te slaan. Dat was wat voor Washington telde. Het had zich de *Truman Doctrine* eigen gemaakt en die zou zijn standpuntbepalingen in dekolonisatievraagstukken waar ook ter wereld bepalen. Daarover hieronder nader. De Truman Doctrine zou ook voor Drees een onfeilbare leerstelligheid blijken. Daarin was de oude socialist weliswaar niet geschoold. Maar hij leerde snel. Dat had Drees altijd al gedaan. Van Mook zou het tot zijn ontsteltenis merken. Hij zou zijn medespelers in het

[93] Horace Merle Cochran (1892-1973) vertegenwoordigde het USA-departement bij de totstandkoming van het Renville akkoord. Hij werd later de eerste USA-ambassadeur te Jakarta. Hij maakte een omslag van honderdtachtig graden nadat Soekarno de hierna te bespreken comunistische opstand ta Madioen had neergeslagen. Zijn naam is verbonden aan het plan-Cochran dat in een gefaseerde totstandkoming voorzag van een Verenigde Staten van Indonesische staten; Cochran, Soekarno's gevoeligheden op dat punt erkennend, sprak nimmer over een soevereiniteitsoverdracht dóór Nederland aan Indonesië. Hij zag Soekarno's machtsgreep in 1950 volkomen in het zicht van de door Truman ingezette *containment-politics* in het Verre Oosten. Hij beschouwde de stichting van een gecentraliseerde Javaanse eenheidsstaat als een volstrekte binnenlandse aangelegenheid voor de USA. Als voorzitter van de Commissie van Goede Diensten werd hij steeds pro-republikeinser, zodat Den Haag hem op den duur totaal onaanvaardbaar achtte. Maar gelet op de mondiale machtsverhoudingen van 1949, toen de Koude Oorlog echt inzette, was dat van geen belang.

dekolonisatieveld waarschuwen: Beel, diens paladijn Sassen en zelfs Romme. Op Cochran konden ze geen staat meer maken. Op Drees óók niet, dat waren deze beroepskatholieken wel gewoon, maar nu kon Drees Cochran als eedshelper er bij roepen. Die was, ineens, ongearticuleerd, *in* Soekarno zoals een djihadist *in* Mohammed de Profeet en swingende meiden in de sixties van de vorige eeuw *in* de Beatle Paul McCartney. Het is een geloof, waarin men reddeloos, redeloos en radeloos verzinkt. Men moet er niet tegen argumenteren. Beel kon dat niet begrijpen, het was niet alleen onchristelijk. Ook de Paus vond dat niet goed. Maar Washington trok zich daar niets van aan. Dat was onbijbels. Dat kon *Gods Own Country* niet maken, dat was onaanvaardbaar. Aldus Beel verbolgen tegen Drees die daar ook geen chocolade van kon maken. En die dus maar niets deed. Als de noodwet-ouderdomsvoorzieningen maar door het parlement kwam.

X.2.8 De communistische opstand te Madioen

Breekpunt in de afwikkeling van de uitvoeringsovereenkomsten van het Renville-akkoord was de machtsovername te Madioen door de *Partai Kommunis Indonesia* door de communistische celleider Moeso. Madioen lag midden in het aan de Republik op basis van de Renville-overeenkomst toegescheiden gebied. Moeso had steeds grote bezwaren gehad tegen de politieke beleidslijn van Soekarno. Moeso nam Soekarno allereerst de collaboratie met de Japanse bezetter kwalijk, met name diens begunstiging van de ronseling van *Romusha's*, hierboven besproken. Verder vond hij diens staatkunde, gebaseerd op de Vijf Zuilen van de Islam volstrekt onaanvaardbaar. De nieuwe Indonesische staat zou religieus neutraal moeten zijn. Maar zij zou zich wel op de marterieel-historische dialectiek zoals Marx die ontwikkeld had moeten richten. Daarin zag men in het westen in de overspanningen van de destijds gangbare *containment*-doctrine, ook wel de *Truman-doctrine*, een oriëntatie op het politburo te Moskou. Moeso beschuldigde Soekarno van heulen met de USA. Na zijn staatsgreep zagen communistische strijdgroepen de weg vrij om de Islamitische feodale groepen, geschaard rond de oude vorstentronen in het gebied van de Republik flink aan te pakken. Of Moeso daaraan gecoördineerd leiding gaf, is niet vast te stellen. Moeso wierp zich vooral op propaganda tegen Soekarno, waarbij hij van de radioverbindingen in Madioen gebruik maakte, en brandmerkte Soekarno vooral als iemand die uit persoonlijk statusbejag uit was op de alleenheerschappij in een te vestigen gecentraliseerde eenheidsstaat. Moeso ventileerde daarbij de gedachten die ook Hatta en Sjahrir wel koesterden, maar publiekelijk vóór zich hielden.

Soekarno, nu persoonlijk direct aangevallen binnen Republikeins territoir, zette een zware vergeldingsactie in via de *Siliwang-divisie*, de élite-eenheid van het Republikeinse leger. Soekarno organiseerde een doeltreffende contraterreur. Hij moest ook wel, wat Moeso allemaal te berde bracht tastte zijn toch al wankele gezag geducht aan. Zeker tienduizend aanhangers van Moeso werden over de kling gejaagd. Dertigduizend vermeende Moeso-aanhangers werden zonder vorm van proces gedetineerd. Soekarno had de gelukkige inval om publiekelijk in communiqué's, interviews en persconferenties te reppen van staatsnoodzaak omdat het hier een communistische revolte gold, georganiseerd door Moskou. Hij liet standrechtelijk persoonlijke tegenstanders executeren: Amir Sjarifuddin, die al vóór de Proklamasi van 17 augustus 1945 ernstige bezwaren tegen Soekarno had gemaakt, Suropno, Maruto, Darisman, Sardjono, Djokosajono en anderen. Ook het voormalige lid van de Nederlandse Tweede Kamer *Raden Mas Setyadjit Soegondo*[94]

[94] Setyadjit (1907-1948) was in het interbellum voorman geweest van de Indonesische studentenvereniging in Nederland, de *Perhimpoenan Indonesia*, toen hij te Delft kwam studeren aan de polytechnische hogeschool aldaar. Hij was toen al aanhanger van het Indonesisch nationalisme, maar ook op sociaal-democatische basis. Hij kon zich niet vinden in de radicale gedachte dat de Archipel op korte termijn los gemaakt zou moeten worden uit het staatsverband met Nederland. Uiteraard ambieerde hij wel degelijk de onafhankeijkheid van de archipel. Hij sympathiseerde met de gedachten achter de petitie Soetardjo, in deel II van de serie *Nederlands dekolonisatie in het Verre Oosten, De kolonisatie van de Archipel*, besproken. Hij bleef in het interbellum opzettelijk partijloos, al kon hij zich vinden in de meeste uitgangspunten van de SDAP. Hij was tijdens de bezettingsjaren actief in het verzet tegen het nationaal-socialisme en vooral tegen de rassenleer daaruit. Hij was lid van de Indonesische delegatie bij de Hoge Veluwe-conferentie onder leiding van Huib van Mook, die zijn genuanceerde benaderingen zeer op prijs stelde. Setyadits voornaamse probleem was, hoe het

moest eraan geloven. In Nederlandse termen kon de laatste zeker niet gelden als communist. In tegendeel, hij was in het interbellum sympathiserend lid geweest van de SDAP (Sociaal Democratische Arbeiderspartij onder Albarda), had een uitmuntende verzetsstatus in Nederland opgebouwd tijdens de bezettingsjaren, stond positief tegenover de vernieuwing van de "Doorbraakgedachte" in de Nederlandse staatkunde en was voorstander van een voorgezet staatkundig verband tussen de Archipel en Nederland, zij het dat hij zich niet kon verenigen met de idee dat dat dan uitgedrukt zou moeten worden in een personele Unie juist onder de dynastie van het Huis Oranje. Dat had hij nooit op een echt democratische instelling kunnen betrappen. Hij vond dat dan ook een anachronistische benadering van het dekolonisatievraagstuk. Hij bezigde daarbij historische redengevingen die noch Jonkman, noch Drees, laat staan Sassen adequaat konden weerleggen. Hij vond dat de nieuwe staat stellig een seculier staatsapparaat zou moeten opbouwen, vrij van religieuze axiomata's. Dat was uiteraard niet te verenigen met Soekarno's pretenties als Ratoe Adil en zeker niet met diens idee dat de staat een bepaalde godsdienstige zedekunde in het publiek domein zou moeten bevorderen.

Het feit dat deze volksvertegenwoordiger bij deze Madioenrevolutie zondermeer werd omgelegd op last van Soekarno gaf Van Mook de beslissende gedachte in dat Soekarno stomweg politieke opponenten uit de weg aan het ruimen was geweest. Cochran zag het totaal anders. Hij was overtuigd dat Soekarno de communisten had neergeslagen om de Sovjets iedere wind uit de zeilen te nemen en informeerde in dier voege Washington. Dat vroeg niet verder, er was nu duidelijkheid geschapen in een wereld tussen het goede en kwade, dat sprak Marshall en Truman die beide niet van complicaties hielden en daarom graag terugvielen op simplificaties die de zaak alleen maar verergerden, aan. Soekarno deugde. Iedereen die communisten bestreed deugde immers? Deswege: Van Mook kon niet deugen. Hij was tegen Soekarno. Dit was grosso modo de lijn die Washington ter regissering van de wereldorde graag uitzette. Op basis van deze inzichten kreeg de *Renville-overeenkomst* nu de volgende elementen en bestannddelen.

Zij is niet, hoewel ze destijds wél zo gepresenteerd werd, een voorzetting van het uitvoeringstraject van bilaterale implementatie-arrangementen, dat het Linggadjati-akkoord veronderstelde en inzette. Op drie punten wordt daarvan afgeweken van dat akkoord ten voordele van de Republik, op één ten voordele van Nederland. De Republik wordt gelijkgesteld, zij het hypothetischerwijs, met een *Negeri* en niet een *Negera*. Een *Negeri* is een territoriale staat met volstandige externe soevereiniteit. Een *Negara* is een deelstaat met interne, maar geen externe soevereiniteit. Van Mook had, in verbamd met zijn reeds breed ontwikkelde *Malino-*

---

ideaal van het zelfsbestemmingsbeginsel organisatorisch gestelte te geven in een samenleving, waarvan het grootste volksdeel analfabeet was en geen idee van de de representatieve democratie, die hij in Nederland in al haar gebrekkigheid toch wel had leren waarderen. Hij achtte de religieuze verzuling in Nederland beslist onraadzaam, in Nederland, maar in de Archipel met haar rivaliserende religieuze partijschappen evenzeer. Hij was een hardgrondig voorstander van een seculiere staat. Die bestond in Nederland niet. Maar ook Indonesië niet, indien dat staatkundig de Vijf Zuilen-leer van Soekarno zou omhelzen. Hij oordeelde dat zelfs een achteruitgang. Hij werd aan Drees deswege aanbevolen om zitting te nemen in het zogeheten Nood-Parlement van 20 november 1945-4 juni 1946. Hij voerde daar niet het woord, maar gaf wel duidelijk blijk van zijn gedachten over de wijze waarop de dekolonisatie voltrokken zou moeten worden. Nadien keerde hij naar de Archipel terug en werd, omdat hij vond dat er geen echte sociaal-democatische partij was voorlopig lid van de *Parti Komminist Indonesia*. Hij kon daarbinnen beslist niet gelden als een aanhanger van de Sovjet-Unie en de totalitaire staatsidee die daarbinnen opgeld deed. Verder was hij lid van de *Partai Boeroeh Indonesia*. Men zou dat de Indonesische arbeiderspartij kunnen noemen, niet ongelijk aan de PVDA. Hij was voorstander van een gedecentraliseerde confederatie. Hij meende dat het gematigd sociaal-democratisch sentiment nog niet tot voldoende wasdom was gekomen maar dat de Indonesiër zich wel moest profileren op politiek vlak in het dekolonisatie-vraagstuk. Hij werd in het kabinet Sjarifoeddin I vice minister van Verkeer en in het kabinet Sjarifoeddin III vice-minister-president van 3 juli 1947 tot 29 januari 1948. Hij kon het Schermerhorn best vinden en stond deze bij in diens hoedanigheden als voorzitter van de Nederlandse commissie-generaal. Hij werd geëxecuteerd in Ngalihan. Men raadplege verder het van litteratuurreferenties voorziene artikel van Adriaan Morriën, *"Eerst Nederland bevrijden, dan Indonesië" Indonesische verzetsstrijders actief in Nederland tijdens Tweede Wereldoorlog*, op de site wwww.oud.afvn.nl/2008_3/afpag21-22htm. Men vindt daar ook digitale doorverwijzingen in het notenapparaat. Geraadpleegd op 7 december 2020.

politiek (zie hierboven VII.1.5. *Wat was Van Mooks toeleg: De Malino-politiek*?) aan de Republik alleen maar een voorlopige Negara-status willen toekennen. Verder mag de Republik te zijnertijd én op Sumatra en op Madoera, maar ook op Java territoriaal expanderen. Hoever, dat wordt later door de Veiligheidsraad bij resolutie gemaximeerd. Verder mag, omdat de Republik een *Negeri* is of zou kunnen zijn, aan haar de toegang tot de Verenigde Naties niet worden ontzegd als *intervena* – tussenkomende partij – bij verdere geschillen met Nederland. Dat gaat dus weer veel verder in de richting van een volwaardig lid van de gemeenschap van naties die de Verenigde Naties willen zijn. Nederland mag de gebieden die zij heeft kunnen bezetten als rechtstreeks en onmiddellijk gevolg van haar actie op Java voorshands beschouwen als binnen haar territoriale soevereiniteit vallend. Zij mag deze gebieden definiëren en die geografische delineaties overleggen aan de Commissie van Goede Diensten. Die zal, zwijgt zij, geacht worden ingestemd te hebben met deze definities. Heeft zij aanmerkingen, dan moet ze die motiveren. Komen de Commissie van Goede Diensten er niet uit, dan leggen ze deze geschilpunten voor aan de Veiligheidsraad. De Republik mag dat zelf niet rechtstreeks doen. Zij moet haar aanmerkingen voorleggen aan de Commissie van Goede Diensten. Als deze overneemt en tot de hare maakt, dan zal zij daaromtrent Nederland informeren. Dat kan de arbitrage van de Veiligheidsraad inroepen. De Commissie is onder Cochran een stuk naar de Republik opgeschoven. Dat blijkt uit de toelichtingen bij de artikelen in de Renville-overeenkomst, die steeds gegeven zijn door Australië. Dat kon zich uiteraard, gelet op zijn eigen ontstaansgeschiedenis veel beter voorstellen hoe het was om langzaam aan als kolonie – Australië was oorspronkelijk zelfs een strafgewest voor uit Engeland, Wales, de Kanaal-eilanden, Schotland en Noord Ierland bij strafgewijsde gedeporteerden -- door te groeien naar een door London goedgunstig toegestane dominion-status en vervolgens naar een volwaardige staat binnen gemenebest-verband. Deze toelichtingen zijn vervat in rapporten, gewisseld tussen de Commissie en Canberra. Ze zijn zeer precies en geven de redeneringen van de onderhandelaars verbatim weer. Ze werden ook in de Australische staatscourant gepubliceerd en openbaar gemaakt door de Australische staatsdrukkerij als aanhangsels bij de notulen van de onderhandelingen aan boord van de Renville. Ze zijn authenthiek en bindend als *official records* bij die overeenkomst. Bij het akkoord van Lingdjatti is een dergeljke procedure niet gevolgd. Zodat Romme ruim baan kreeg voor zijn achteraf in ieder opzicht bespottelijke motie. De Nederlanders hebben in zoverre de Nemesis van de geschiedenis over zichzelf afgeroepen.

X.2.9 De vaststelling van de negara-status van de Republik

De commissie-generaal had aangenomen, zonder dat eigenlijk met zoveel woorden uit te drukken, dat de Republik een *Negara*-status zou krijgen binnen de voorgestelde federatie van de Verenigde Staten van Indonesië. De commissie had aangegeven dat Java uiteraard het centrale bestuurseiland van de Archipel zou blijven. Het administratieve bestuur, de hoge colleges van staat en de volksvertegenwoordiging zouden daar verblijven. Daarom zou Java de belangrijkste staat – negara – zijn. Dat had Van Mook ook steeds gezegd.

Maar hij had daar niet mee bedoeld dat de Republik, die zich dáár feitelijk manifesteerde, ook alle externe soevereiniteit zou absorberen. Dus: het buitenlands beleid, de handelsconsulaire betrekkingen, het defensiebeleid en de met deze drie terreinen verbonden financiële politiek. Als deze vier terreinen van overheidsbevoegdheden ergens zouden komen te liggen, dan zou dat bij de Verenigde Staten van Indonesië zijn, opererend in Unie-verband. Hoe dit verband dan in een rijksstatuut zou moeten worden gedefinieerd, zou nog voorwerp moeten zijn van gemeenschappelijk koninkrijksoverleg. In géén geval zou de Republik daarbij enige bevoegdheid kunnen reserveren wat die vier terreinen betreft. De Verenigde Staten van Indonesië zouden in dit opzicht de exclusieve *Negeri* zijn. Het extern souvereine staatsverband. De Republik zou nooit die *Negeri*-status kunnen hebben. Dat had Van Mook niet zo uitdrukkelijk gezegd. Hij wou de zaak niet op de spits drijven. Maar dat had hij wel bedoeld.

Welnu: de Commissie van Goede Diensten walste nu die reserves van Van Mook weg uit het akkoord. Het stónd er nu eenmaal niet. De Republik kon best *Negeri* en *Negara* zijn, daar hadden de Hollanders niets, maar dan ook niets mee te maken. Dat moest in de constitutie van die

federatie geregeld worden. Dat was dus een binnenlandse aangelegenheid, altijd geweest óók. Binnenlands voor de Republik en de andere *negara*'s. Zo moest de regeling verstaan worden en zo werd dat nu verder toegelicht in de Renville-overeenkomst.

X.2.10 De federale bevoegdheden immanent aan de deelstaten

De deelstaten moesten nog worden omschreven. Ze hadden natuurlijk bevoegdheden, die ze moesten hebben op het gebied van de borging van de voornaamste staatstaken bij de uitoefening der interne soevereiniteit. De grondwet zou die taken omschrijven, de grondwet van de Verenigde Staten van Indonesië. Deze omschrijvingen zouden afhangen van de staatkundige ideologie die deze verenigde staten zouden willen delen. Die ideologie kon in die grondwet worden gedefinieerd. Soekarno had al een gooi daarnaar gedaan met zijn Vijf Zuilen-leer. Dat was, wederom, een binnenlandse aangelegenheid. Daaruit zou voortvloeien welke taken zorgen zouden moeten zijn van de federatie zelf en welke die van de deelstaten. Die konden dat dan wel weer uitwerken in hun deelstaatsregelingen. Of deze identiek zouden moeten zijn op het gebied van de armenzorg, sociale zekerheid, gezondheidszorg, de inrichting van het openbaar lager, voorbereidend en middelbaar onderwijs, de onderrichting in de godsdienst en de ideologische grondslag van de maatschappij was zaak van de deelstaten op basis van de nog te ontwerpen constitutie.

Dat was niets voor Nederland. Het moest daar buiten blijven. Daarom moest Van Mook nu ophouden met zijn Malino-tactiek. Die was duidelijk gericht op een soort verdeel-en-heers-strategie tegen centraliserende tendenzen die bij Soekarno aanwezig schenen. Die Malino-tactiek moest nog tijdens de Renville-onderhandelingen beëindigd worden. Als de deelstaten bijzondere betrekkingen wilden blijven houden met Nederland in Europa in bilaterale overeenkomsten, bijvoorbeeld betreffende culturele, wetenschappelijke, religieuze en economische aangelegenheden moest dat kunnen, maar die betrekkingen mochten niet treden in de exclusieve beleidsterreinen van de federatie als *Negeri*. Wat het aantal negara's betreft die de partijen wilden onderscheiden binnen de federatie van de Verenigde Staten van Indonesië gold, dat daarvoor éérst de territoriale scoop van de Archipel in de Indische Oceaan precies gecatrografeerd en gedelinieerd moest worden. Daarvan zou mede moeten afhangen wat de status zou zijn van Nederlands Nieuw Guinea. Daarover kon in Renville-verband uiteraard geen definitieve beslissing genomen worden. Dat was ook niet de strekking van resolutie 27.

X.2.11 De status van de door Nederland bezette gebieden op Java, Sumatra en Madoera

Nederland legde een kaart over van de door Nederland effectief bezette gebieden op Sumatra, Java, Madoera en Soenda. Ze bevatten de uiterste afwachtingsopstellingen van de Nederlandse expeditionaire troepen op 5 augustus 1947 om 12.00 plaatselijke tijd. Deze opstellingen zijn door Van Mook met potloodstrepen verbonden. Zij vormen de Van Mook-linie. Deze linie definieert tevens de wapenstilstandgrens, vermeerderd aan weerszijde met vijf kilometer niemandsland. Schendingen van dzze linies zijn schendingen van resolutie 27 van de Veiligheidsraad, zo best de Raad bij resoltie van 25 augustus daaraanvolgend op voorstel van de USA. Deze gebieden vallen binnnen het Nederlandse territorialiteitsbeginsel. Nederdands recht is daar toepasselijk en afdwingbaar. Nederland oefent daar interne en externe soevereiniteit uit. Het mag bij de raad klagen over inbreuken daarop. Van Mook mag tot 29 augustus correcties op de poltoodlijnen die hij eerder aanbracht inbrengen. Daarna staat de Van Mook-linie onherroepelijk vast als rechtsfeit. Dat feit geldt *erga omnes*: iedere andere staat moet de linie respecteren.

Dit prae-iudicieert niet op de uiteindelijke souvereiniteitsstatus van deze gebiedsdelen. Het kan zijn, dat alsnog besloten moet worden dat deze gebieden onttrokken worden aan de Nederlandse soevereiniteit. Daarop mag de Renville-overeenkomst niet vooruit lopen en zij mag ook niet in dat licht toegepast worden als een mogelijke rechtsgrond van concessies of annexaties. Maar in het door Nederland bezette gebied zullen vernielingen, zaaksbeschadigingen, onbruikbaarmakingen

van openbare kunstwerken ten gemene nutte aangelegd, industrieel terrein, nijverheidsopstallen, mijnschachten, mijngangen, lift- en pomp-installaties daaraan verbonden, agrarische gronden, haveninstallaties, openbare gebouwen voor overheidszorg en overheidsadministratie die na de wapenstilstand zijn toegebracht of veroorzaakt reden zijn voor sancties, schadeloosstellingen en schadevergoedingen. Te betalen door de Republik, mochten deze onrechtmatigheden op enigerlei wijze aan haar toerekenbaar zijn. Hier wordt in belangrijke mate tegemoetgekomen aan de zorgen van de pressiegroep Rijkens/Romme/Oud. Die zal dat niet voldoende vinden. Maar zij zullen hierin wel degelijk een rechtsgrond vinden voor claims tegen de staat Indonesië ná 1950.

X.2.12 De implementatie van het zelfbeschikkingsbeginsel in die gebieden

Nadat de gebiedsdelen en eilandengroepen zijn gedefinieerd tussen de Renville-partijen in annexen bij de basisovereenkomst, zal besloten worden welke delen en groepen opgenomen worden in de Verenigde Naties van Indonesië. Daarna zullen de groepen en delen worden gedefinieerd die onderling in een negara zullen worden georganiseerd. De beslissing om zulk een organisatie ruimtelijk te fixeren zal worden genomen in overeenstemming met een representatieve evenredige volksraadpleging. De wijze waarop deze raadpleging moet worden ingericht zal moeten worden afgestemd op het recht van de plaats waar zij moet worden gehouden. Daarbij moet rekening worden gehouden met de staat van het afalbetisme ter plaatse en het gangbare subdialect in het pasar-Maleis. De Veiligheidsraad zal daarop toezien op nog nader te bepalen wijze. Differentiatie naar volksraadpleging is dus noodzakelijk, om geen afbreuk te doen aan het democratisch gehalte van het beslissend referendum. De keuzen zullen geheim zijn. De kiesbilletten zullen centraal worden ingenomen, gecertificeerd en gecontrolleerd, werderom onder de auspiciën van de Veiligheidsraad. Daarna zullen de billetten worden vernietigd op nader te bepalen wijze.

X.2.13 De regeling van de buitenlandse betrekkingen

De federatie van de Verenigde Naties van Indonesië zal de buitenlandse betrekkingen voeren namens de Archipel. Zij zal kunnen toelaten of toestaan dat de negara's dergelijke betrekkingen onderhouden of aangaan. Wat de Republik betreft geldt een eerbiedigingsbeginsel: de diplomatieke betrekkingen die zij heeft kunnen aangaan met staten die haar als soeverein rechtens hebben erkend kunnen in stand blijven, voorzover dat het extern beleid van de federatie niet belemmert, schorst of opschort. Beslissend daarbij zal het tijdstip zijn waarop de staatsregeling van de federatie in werking treedt, waarbij zij uiteraard overgangsbepalingen kan hanteren. De verhouding van deze betrekkingen met die welke de Unie, waarmee Indonesië dan verenigd zal zijn, zal moeten worden voorzien in het rijksstatuut van die Unie.

X.2.14 De plichten van de Indonesische federatie als rechtsopvolgster van Nederlandsch Indië

De federatie neemt alle schulden die Nederlandsch Indië heeft gemaakt als openbare staatsschulden gaaf en onvoorwaardelijk over. Daaronder óók de schulden die Nederlandsch-Indië nog had uitstaan bij Nederland vóór 8 maart 1942. Nederland mag deze compenseren met openstaande openbare staatsschulden die het in die periode had met Nederlandsch-Indië. Voor de schulden die in deze verhouding zijn opgekomen na 17 augustus 1945 zal een aparte schulddelgingsregeling moeten worden gevonden, omdat niet billijk kan zijn dat Indonesië mee moet betalen aan kosten die ten behoeve van een door haar afgewezen rekolonisatie zijn gespendeerd. Kosten die ter openbare rechtshandhaving zijn gemaakt, daaronder mede begrepen die welke hebben moeten strekken tot medische voorzieningen en verpleegkundige zorg kunnen wel in rekening worden gebracht mits zij redelijkerwijs noodzakelijk en onvermijdelijk waren bij de handhaving van openbare orde, rust en veiligheid. Daaronder waren ook eventuele terugleidings-, uitzettings-, deportatie- en internerings-kosten te brengen. Verder zullen vorderingen wegens onteigeningen, inbeslagnemingen, nationalisaties, verbeurdverklaringen en ontrekkingen aan het verkeer met eventuele vernietigingen van het onttrokkene behandeld

worden naar de beginselen van het algemene internationale privaatrecht. De sommen die geclaimd worden zullen inzet kunnen worden van een arbitrage bij het Internationale Hof van Justitie te Den Haag, het principale rechterlijke orgaan van de Verenigde Naties. Zo is ook deze compensatie volledig gesupranationaliseerd --- volledig tegen de wens van de groep Rijkens/Kortenhorst/Oud/Romme in.

X.2.15 Het rechtsherstel in republikeins gebied

Diegenen die door naturalisatie, ingezetenschap, verwerving van de Nederlandse of Indonesische nationaliteit op basis van het territorialiteitsbeginsel rechtmatig verblijf hielden op door de Republik bezette en/of gemilitairiseerde gebieden zullen hersteld worden in de toestand waarin zij verkeerd zouden hebben als deze bezetting of militarisering niet had plaatsgehad. Dit omvat zowel de privaatrechtelijke eigendoms- en bezitsverhoudingen waarin zij alsdan zouden hebben verkeerd, als de rechten die zij alsdan zouden hebben kunnen opbouwen waaronder die op pensioenen, lijfrente-uitkeringen of vergoedingen ingevolge verzekeringsovereenkomsten. In dit geval zal niet de regel worden gevolgd dat oorlogsmolest niet zalin aanmerking komen voor vergoeding. Mocht de Republik tot onteigeningen zijn overgegaan, dan zal daarvoor een billijke vergoeding worden aangeboden. Mocht dit tot een voortgezet jurisdictieconflict leiden, dan zal mutatis mutandis de regeling gelden voor arbitrage die onder X.2.14 ook werd voorgeschreven voor de interstatelijke schulddelingen.

X.2.16 De regeling van de federale bevoegdheden binnen republikeins gebied

De Republik stelt voorshands binnen de perimeters van het door haar bezette gebied de publieke rechtsorde samen. De staatsregeling die haar toevalt zal dus ook bepalen wat de rechtspositie zal zijn van de inwoners en rechtmatig verblijvenden. Zij die zich uit die gebieden willen verwijderen zal daartoe een redelijke termijn worden gegund. Zij zullen een optietermijn hebben om eventueel terug te komen. De Republik zal een vreemdelingenwet opstellen waarin duidelijk staat wie na een bepaalde periode als vreemdeling zal gelden. Zij zal voor vreemdelingen een toelatingsregeling geven, een identiteitsbewijs aan vreemdelingen gunnen en regels geven omtrent de grondrechten die de vreemdeling gedurende rechtmatig oponthoud of verblijf zal kunnen genieten. Zij zal voorzien in de politiële regels die toepasselijk zijn omtrent de toegangverschaffing door of aan vreemdelingen, hun uitreis en het oponthoud in transit. Zij kan dus bepalen of Nederlanders dan wel binnen de Archipel geboortige Indo's vreemdelingen zullen zijn.

X.2.17 De situatie van ambtenaren in Nederlands-Indische dienst

Ambtenaren geworven voor de Nederlandsch Indische dienst of daarin aangesteld zullen, na ommekomst van een wettelijk te bepalen termijn, kunnen kiezen voor die dienst of die aanstelling. Zij komen daarna ten laste van de publieke kas van Nederland. Uiteraard is de Republik niet verbonden aan de eerbiediging van die dienst of aanstelling tenzij zij dat zelf verkiest. Opgebouwde pensioenrechten en rechten op wachtgeld, overplaatsing of werktijdverkorting moeten bij deze ambtenaren worden gebracht ter rekening van de Nederlandse begroting. Uiteraard kan hierontrent een aanvullende uitvoeringsregeling worden getroffen tussen Nederland en Republik.

X.2.18 De deelneming van de Republik aan de prefederale regering

De Republik zal deel uitmaken van de geprojecteerde federatie van de Verenigde Staten van Indonesië. De inscharing van deze Republik in dat federatief verband wordt geregeerd door de Indonesische staatsregeling. De reeds ontstane negara's kunnen verenigd blijven in een voorlopig pre-federaal verband zoals bij de Malino-negara al gedeeltelijk het geval is. Daarvoor bestaan als aanvaardbare interimegelingen zoals het Bijzonder Federaal Overleg of de Regeling Bewind Indonesië In Overgangstijd, het BIO-regime, dat al een formele wettelijke grondslag heeft binnen de Indische Staatsregeling. Zie hierboven X.3.7. Met deze BIO-staten had het kabinet Drees/Van

Schaik al een interregionale staatsregeling gesloten bij wet in formele zin. Daarvoor hoefde de grondwet niet gewijzigd te worden. De Republik kan kiezen of het op vergelijkbare wijze in de federatie opgenomen wil worden.

X.3 Het optreden van Beel als Hoge Vertegenwoordiger van de Kroon

X.3.1 De katholieken winnen de verkiezingen-1948: een ruk naar rechts

Maar zo zag Beel het niet. Hij was woedend. Van Mook had "ons Indië" verkwanseld. Nu gingen buitenlanders bepalen, hoe de staatkundige verhoudingen binnen ons koninkrijk zouden zijn. Hij verweet Van Mook dat hij uit was op eigenbelang. Hij was een Indisch landskind, hij wilde natuurlijk een ministerspost straks in de Indonesische Federatie en in de Unie van het koninkrijk. Van Mook was buitengewoon van zichzelf overtuigd. Hij had er reden toe. Sedert 1942 had hij het uiterste voor Nederland eruit gehaald in het Verre Oosten. Nederland had geen vloot meer en over het KNIL hoefde men niet eens te praten. Toch zat Nederland nog steeds aan bij internationale intergeallieerde onderhandelingen. De Nederlandse heren hadden getracht hem te ontslaan op staande voet, wegens zijn gesprekken met Soekarno. Te gek voor woorden, maar de regeringspersdienst bléef Van Mook maar als een soort landverrader afschilderen, natuurlijk niet rechtstreeks maar in die behoedzame bewoordingen die erger zijn dan een frontale belediging. Hij somde nog eens op, wat hij allemaal al bereikt had.

De Republik had de territoriale status quo op Java aanvaard in de Renville-overeenkomst. Nederland hoefde de veroverde gebieden niet te ontruimen. Dat betekende dat de Republik in zoverre de soevereiniteit van Nederland accepteerde. De Veiligheidsraad keek er nu op toe. De republikeinen konden daar nu niet eenzijdig meer op terugkomen.

De Republik erkende zelfs dat Nederland soevereiniteit had over de Archipel. Nederland stond staatsrechtelijk hiërarchisch boven de Republik. Daarom mocht het het buitenlands beleid ook mede namens de Republik bepalen, wie had dat kunnen denken.

De Amerikanen hadden nu erkend dat Nederland om overgangsrecht mochten vragen en schadecompensatie voor te loor gegane investeringen. Dat hield in dat de in werking treding van een eindverdrag waarbij de soevereiniteit van de Indonesische Federatie volkerenrechtelijk gelding zou krijgen decennia vertraagd was. Een krijgsman wint genoeg, al wint hij niet dan tijd, wilde Van Mook met Ghijsbrecht van Aemstel maar zeggen. Er zou een arbitrage moeten volgen ter vaststelling van de schadeposten die Nederland en het private bedrijfsleven mochten indienen. Dan zouden daarop per post schadestaatprocedures moeten volgen. Bij het Internationaal Gerechtshof te Den Haag natuurlijk, dat kon nu immers niet anders, nu hier een resolutie van de Veiligheidsraad werd uitgevoerd. Maar dan had Nederland de zaak grotendeels in eigen hand. Dat had de experts in huis die deze procedures konden voeren. Indonesië niet. In geen jaren. Bovendien zouden de USA nauwlettend toezien, want dat soort schadestaatgedingen betroffen het hele internationale bedrijfsleven. Uiteindelijk zou Londen dat ook beseffen: het ging om de centen van hun belastingbetalers, dus hun kiezers.

Natuurlijk was Indonesië een onderontwikkeld, sterk verarmd land. De Japanners hadden het van zijn grote kunstwerken ontdaan, de infrastructuur was naar de knoppen, het gold niet als monetaire betrouwbare partner. Indonesië zou op de internationale markt moeten gaan lenen. Als Nederland niet helemaal gek geworden was, dan zou het omvangrijke Kredieten toestaan. Djakarta zou staatsobligaties moeten uitgeven. Die zouden dekking behoeven ter zekerheidstelling. Die dekking zou alleen gevonden kunnen worden in de grond- en delfstoffen. Dan zou Nederland langs die weg gewoon zijn winningspolitiek kunnen voortzetten, zelfs via de Shellgroep en de bekende Nederlandse ondernemingen, maar het zouden de Indonesische arbeidskrachten zijn, die die winning zouden moeten plegen, fysiek gezien. Onder verantwoording van Djakarta dat dat voorlopig nooit zou aankunnen. Dat zou zich dus in arren moede toch weer tot het moederland moeten richten. Dat zou de geologische, chemische en technische experts zenden op declaratiebasis.

Het was aan Beel niet besteed. Hij begreep het niet. Hij bleef boos. Boosheid is prettig in de nieuwe verkiezingen: het geeft je stuwkracht. Beel was geen orator. Hij kon het niet lekker brengen. Hij was de voorloper van de onkreukbare ambtenaar Dorknoper. De onsterfelijke schepping van Marten Toonder. Hij is integer, maar veel visie en muziek zit er niet bij. Wie het kale, wat mismoedige hoofd van Beel uit die tijd ziet, mist node de omlijsting van een loket. Als van Mook Romme had kunnen spreken, dan had hij wellicht meer gehoor kunnen krijgen. Romme kon tellen en snoof waar zijn voordeel zat. Romme had echter zijn strijd om een koloniaal rijk te behouden te ver doorgezet. Hij had er te veel politiek prestige in geïnvesteerd. Hij kon niet zo goed meer terug, maar ongetwijfeld had hij concessies willen doen en Van Mook meer draad willen geven, want gek was hij niet. Wat Van Mook wilde was het maximaal haalbare en dat nog niet eens onvoordelig voor Nederland geweest. Het had geen KNIL en geen Indische Marine hoeven te mainteneren en het had toch de centen kunnen beuren.

Beel bleef dus doorgaan op de oude voet. Hij wilde méér deelstaten dan in de Linggadjati-tekst waren voorzien. Die wilde hij tegen de Republik uitspelen. Dat was zo duidelijk dat zelfs de USA dat misprezen. Hij bleef maar drammen op de afschaffing van het departement dat namens de Republik buitenlandse betrekkingen voerde. Een onzinnig verlangen. Ieder Nederlands vakdepartement heeft een bureau dat buitenlandse betrekkingen onderhoudt. Landbouw en Visserij, maar natuurlijk Verkeer en Waterstaat ook. Hoe wilde Beel die afschaffing forceren? Hoe wilde hij controleren dat de Indonesiërs een deftige mensen uitzonden met de rang van ambassaderaad? En vooral: hoe wilde hij India verbieden dat soort lui tot internationale conferenties toe te laten? Op dat laatste komt het aan. Beel vond dat de Republik het eigen leger moest opheffen. Ook weer zoiets, waarvoor het zelfde geldt. De Republik had dan gewoon wat andere uniformstukken kunnen laten aanmeten, een leuk muziekkorps ervoor met de mededeling dat het hier nieuwe stadswachten gold in oefening. Voor het opzetten van douanediensten en een eigen munt- en bankbiljetten-circulatiebank gold het zelfde. Uiteindelijk besloot Beel tot de oprichting van een voorlopige Regering voor de Federatie. Dat was helemaal een paskwil. Natuurlijk was in Linggadjati besloten dat dat bij uitstek de zorg van de federatie moest zijn. Beel joeg uiterst bekwaam de hele VN tegen zich in het harnas. Hij besefte het niet.

De verkiezingen liepen grandioos voor de Katholieke Volkspartij ook al had Beel als lijsttrekker van deze opvolger van de Roomsch Katholieke Staatspartij campagne gevoerd. Hij had zich op stijfselachtige manier kwaad gemaakt op de socialisten die ons Indië in de uitverkoop deden, hij had op gezinsvorming en meer welvaart aangedrongen, hij had zelfs een danserig loopje ingestudeerd om op het podium vrij en frank jeugdig de programmapunten op te kunnen sommen zonder papier. En hij was dus van dat toneel afgevallen, met het hoofd nog plat op de grond óók. De bisschoppen stonden achter Beel. Dus de rest maakte niet uit. Toen nog wel.

X.3.2 Het optreden van de minster voor overzeese gebiedsdelen Sassen

Het nieuwe kabinet stond onder leiding van Drees, met de katholieke Van Schaik als vice-premier. Beel wilde niet in de Tweede Kamer. Dat zag niemand zitten. Hij zelf voorop. Hij vond dat hij het werk van Van Mook kon gaan afmaken, beter dan deze, natuurlijk. Hij vertrok op 30 oktober 1948 naar de Gordel van Smaragd, als Hoge Vertegenwoordiger van de Kroon. Hij kon zich nu kwalijk meer een koloniale titel aanmeten. Hij kreeg nog wel een gegalonneerd uniform met gouden schouderpassanten en met door gouden eikenloof beboorde manchetten. En een reusachtige tropenhelm met het koninkrijkswapen, omrankt met lauwertak als generaal. Het stond hem beroerd. Dat wist hij. Op 3 november 1948 arriveerde hij in Batavia – zo werd de plaats weer genoemd – per vliegtuig. Het was geen indrukwekkende aankomst. Beel was moe, dóórgezeten, kreukelig doorzweet en viel zo'n beetje van het wankele vliegtuigtrapje. Zijn zwarte Homburg viel hem van het hoofd. De grote kale schedel glom in het genadeloze zonlicht. Een aarzelende grondsteward pakte de hoed op, niet wetend hoe het indrukwekkende hoofddeksel beleefd de landvoogd aan te reiken. Deze grist het verbeten uit diens hand en plaatst het met kracht weer op het hoofd. Het Polygoonjournaal filmde het tafereel dat een onmiskenbare tragische koddigheid had. Het werd aanstonds in de stadsbioscopen vertoond. Een Homerisch gelach

daverde steeds door de verduisterde zalen. Het leek een voorafschaduwing te bieden van het te verwachten beleid.

Beel liet zich naar het Paleis van de Gouverneur-Generaal rijden. Daar stond Huib van Mook. De heren keken elkaar niet aan, reikten nog wel de hand. De overdrachtsformulieren werden getekend, natuurlijk pretendeerde Beel nog dat hij de bijlagen controleerde. Van Mook epiclipseerde en liep hanig naar de uitgang. Hij vertrok meteen. Hij zou zijn Indië niet weerzien. Beel bleef verwezen nog even staan en keek zoekend om zich heen. Een djongos schuifelde al hulpbereid naderbij. Het leek omineus.

In De Haag had zich de nieuwe minister voor overzeese gebiedsdelen geïnstalleerd in het departement van Koloniën. Hij wenste een harder optreden tegen de Republik. En Romme had duidelijk gemaakt een nieuw militair optreden van grotere omvang noodzakelijk te vinden. Dat was nog wel bij de kabinetsformatie niet tot een onderdeel van het regeringsakkoord gemaakt tussen de katholieken en de socialisten. Maar Saaen had in dat opzicht duidelijke instructies gekregen van Romme. Diens wil was wet. Sassen meende dat dan Van Mook weg moest. Meteen. Die man was geen Nederlander. Dat was een verkapte Indonesiër, eigenlijk een crypto-aanhanger van Soekarno, dat liet Sassen zich niet uit het hoofd praten. Soekarno was een landverrader. Dus zou Van Mook dat óók wel zijn. Drees wilde echter niet dat Van Mook ontslagen werd: hij achtte Van Mook hoog, mede op grond van zijn geweldige kennis van de verhoudiongen binnen de Archipel, zijn kennis van het Engels, zijn inzichten in de internationale politieke verhoudingen en zijn gave heel snel compromisvoorstellen adequaat te formuleren, moest het zijn, zelfs in het Maleis. Drees wist goed dat in het kabinet, in de kamer en bij buitenlandse zaken niemand voorhanden was die deze gaven bezat. Hij verzette zich dus mordicus tegen de drieste plannen van Sassen om Van Mook eruit te werken. Beel wist van deze meningverschillen tussen Romme en Sassen enerzijds en Van Mook anderzijds en de ontwijkende vaagheid van Drees. Ook al was hij minister-president, heel veel gezag had hij in het kabinet nog niet. Sassen was een heetgebakerd mannetje. Hij dacht zich aan Drees niet veel gelegen te laten liggen. Goed, hij kon Van Mook niet ontslaan. Daarvoor had hij echt dekking van het kabinet nodig. Maar hij kon Van Mook wel in een particulier briefje laten weten dat hij van hem af wilde. Dan zou Van Mook wel de eer aan zich zelf houden. Sassen schreef dus op 12 augustus 1948 aan Van Mook een uiterst kort beledigend briefje. Hij deelde Van Mook mee, dat hij spoedig zou worden vervangen. Maar dat de regering een hoge positie elders voor hem op het oog had. Er stond geen “amice!” boven, bevriend waren Van Mook en hij ook nooit geweest, maar dat is bij dergelijke geschriften ook niet nodig. Sassen had van het briefje zelfs geen mededeling gedaan in de ministerraad. Van Mook die het ontving, terwijl Beel rondhing in zijn buurt als Hoge Vertegenwoordiger van de Kroon, bezig met onderhandelingen waar Van Mook buiten gelaten werd, kon niet aannemen dat Beel er niets van wist. Van Mook voelde zich dus grotelijks belazerd door Beel. Dat heeft Sassen ook ongetwijfeld beoogd. Sassen heeft nadien vaker op deze wijze heilzaam geïntervenieerd in wat langzamerhand de “Indonesische kwestie” werd waarin Nederland totaal opging tot vèr in de zestiger jaren. Het is deze korte, maar rampzalige periode-Sassen geweest die Schermerhorn terecht later een “duister interregnum” heeft genoemd. Maar de katholieken accepteerden het. Zij distantiëerden zich niet van de man.[95]

X.3.3 Het mannetje Sassen

Emmanuel Marie Joseph Sassen (1911-1995) was een creatie van Charles Romme, de alleenheersende fractievoorzitter van de Katholieke Volkspartij (KVP) van de na-oorlogse jaren. Hij was getrouwd met een nicht van Romme. Romme herkende achter het overmatige luidruchtige zelfbewustzijn van neef Maan (de zuidelijke afkorting van Emmanuel) de

[95] C.Smit, *De liquidatie van een imperium, Nederland en Indonesië 1945-1962*, Uitgeverij De Arbeiderspers: Amsterdam, 1962, p. 118-119.Zie: P.F. Maas, *Onze minister van Overzeese Gebiedsdelen, mr. Emmanuel Sassen, abandonneert.*, typoscript, te raadplegen onder core.ac.uk/download/pdf/43607601.pdf

bijbehorende innerlijke onzekerheid[96]. Hij trad graag pompeus in de schijnwerpers, sabelde tegenstanders argumentatief genadeloos neer en toonde een karakteristiek gebrek aan tact bij zijn weg opwaarts. Romme schoof Maan dus naar voren in het kabinet Drees van-Schaik voor de portefeuille Overzeese Gebiedsdelen, vooral omdat Maan er niet veel van wist. Veel politieke ervaring had Sassen niet. Hij was in 1946 lid geworden van het noodparlement, de Tweede Kamer, waarin de vacatures die door louter tijdsverloop waren ontstaan (de zetels werden in beginsel bemensd door hen die op basis van de verkiezingen-1937 waren gekozen) werden gevuld door voordrachten aan de Kroon door de fractievoorzitters van de oude partijen die in 1937 ook het kabinet hadden doen ontstaan. De koningin kon van de voordrachten afwijken. Maar vaak deed ze dat niet. Maan was vermoedelijk door Romme in het K.V.P.-bankje geduwd. Hij was een belofte. Aanstormend talent, zei Romme.

Maan kreeg veel te maken met de aanhangers van het dekolonisatie-ideaal dat in sociaal—democratische kringen voor de Tweede Wereldoorlog opgeld had gedaad onder de leuze: Indië onafhankelijk! NU!!! Iemand als Koos Vorrink, voorman van de nieuw geheten Partij van de Arbeid, droeg dat in de na-oorlogse periode weer vol élan uit. Het vervulde Maan met afkeer van de socialisten. Hij vond dat volkomen irrealistisch, maar waar het dan wel heen moest, dat was hem voorshands niet duidelijk. Hij was de enige niet. Zo iemand zou steeds steunzoekend opkijken naar ome Karel met zijn dampende bolknak en daar moest Romme, die er eigenlijk óók geen verstand van had, het nu juist van hebben. Duchtig voorgelicht door de groep-Rijkens meende Romme te weten hoe de hazen door de alang-alang liepen. Eigenlijk had Romme zelf deze koloniale portefeuille willen hebben. Romme was sterk gelieerd aan ondernemerskringen en had voeling met de reeds genoemde groep-Rijkens die weer vaste voet had in de Raad van Indische Ondernemers die destijds door Treub was gesticht. Tegen het ministerschap van Romme bestonden echter in socialistische kringen grote bezwaren wegens 's mans bepaald niet vlekkeloze oorlogsverleden, dat hem zijn hele verdere staatkundige loopbaan zou blijven achtervolgen. Romme had, zoveel staat vast, de toelevering van uniformstoffen en ravitailleringsbenodigheden ten behoeve van de Duitse *Wehrmacht* begunstigd, en verder was hij betrokken bij de verhuur van reclameruimtes in het publiek domein ten behoeve van dienstneming bij organisaties, waarvan op zijn minst gezegd kon worden dat zij de vijandelijke oorlogsinspanningen begunstigden. Verder had Romme al in het interbellum, in volle vredestijd, als minister van Sociale Zaken in het vierde kabinet-Colijn er zorg voor gedragen dat talloze steuntrekkende werklozen genoodzaakt waren in het kader van de collectieve werkverruiming in de Duitse oorlogsindustrie te gaan werken. 's Mans voordacht, toeleg, opzet, schuld en verwijtbaarheid bij al deze activiteiten zijn nooit goed uitgezocht. Er zijn wel degelijk wetenschappelijke projecten gestart om daarover helderheid te krijgen, maar deze zijn steeds weer halverwege gestrand, omdat bepaalde archieven niet opengelegd werden. Romme gold in ieder geval in dit opzicht politiek als niet zuiver op de graat. Het blijft dus verbazing wekken dat hij als fractievoorzitter en hoofdredacteur van het Rooms-Katholieke nationale dagblad, de *Volkskrant*, kreukelvrij

[96] Maan kwam uit de betere Bossche stand. Hij studeerde rechten aan de Katholieke Universiteit Nijmegen. Daarna werd hij advocaat te Den Bosch. Hij kende niet veel meer van de wereld dan de toenmalig gesloten katholieke zuil. Hij was lid van de conservatieve katholieke emancipatievereniging *Brabantia Nostra*, die nog steeds treurde over de splitsing van het in de middeleeuwen zo welvarende mystieke hertogdom. In de oorlogsjaren sloot Maan zich, als zovelen, aan bij de *Nederlandsche Unie* die aanstevende op coöperatie met de Duitse bezetter. Duitsland was nu eenmaal onoverwinnelijk. Men moest er in Nederland maar het beste van maken. Hij promootte die gedachte sterk en trad op de voorgrond als Unie-ideoloog. De Unie-bestuurders De Quay en Einthoven hadden als wisselgeld voor de Duitsers het bezit van de Nederlandsch-Indische koloniën in de Archipel op het oog. Maan ging er eveneens vanuit, dat Nederland deze wingewesten als vuistpand zou kunnen inzetten bij onderhandelingen over een gematigde autonomie van Nederland in het Groot-Germaanse Rijk. Nederland zou dus het westelijk geallieerde verband moeten verlaten. De gedachtengang van De Geer en van Kleffens was tot eind 1942 niet veel anders. Deze gedachtengang zou Maan Sassen ook ventileren in de brochure de *Grondslagen van de Nederlandsche Unie*. Deze gedachten waren niet uniek voor Maan. Vele confessionele Nederlanders dachten zo. Net als Eindhoven en De Quay werden ze er later niet graag aan herinnerd. Maan evenmin. Maar destijds was deze gedachtengang in de confessionele zuilen schier gemeengoed. Romme omhelsde ze evengoed.

aanvaardbaar bleef voor de Katholieke Volkspartij in een preponderante publieke leidinggevende positie. Maar voor de socialistische voorman Koos Vorrink was duidelijk: Romme als minister voor Overzeese Gebiedsdelen? Nooit!

Romme had dus een ledepop nodig. Hij instrueerde neef diensvolgens een harde lijn in te zetten tegen de Republik Indonesia van Soekarno en *en passant* Van Mook, tegen wie Romme niet opgewassen was, te lozen. Neef Maan had aan deze woorden genoeg. Drees had geen idee van de verwikkelingen in de Archipel. Leiding ging er in dit opzicht niet van hem uit. Drees liet Maan zwemmen. Maan kon het conflictmodel uitstekend hanteren, als hij de meerdere was en de ander overduidelijk de ondergeschikte, waarbij Maan vooral dacht in de termen van onderbroekenlol van de kazerne-chambree. Huib van Mook was dus een gewild slachtoffer. In een ministerraad behoort men collegae ten minste met een minimum aan politesse te benaderen, en nadat hij conflict na conflict had opgerakeld wilde zelfs Van Schaick hem wel kwijt. Inmiddels ontwierp Sassen een noodwet houdende een overgangsregeling Bestuur Indonesië in Overgangstijd – ook wel: Noodwet Indonesië of Noodwet BIO – waarbij tegenover de Republik een federatie in het leven werd geroepen van eilandengroepen, samen "De Grote Oost" genoemd, waarover Nederland voorlopig zou heersen als "Opperbestuurder". Het was duidelijk, dat aldus een dominantie van het Nederlands koloniaal gezag wettelijk gewaarborgd was --- in Nederlandse ogen dan. Nederland bezag dit soort zaken strikt legalistisch. Dat deed het van oudsher al, voorzover en zolang als het uitkwam.

Sassen trad als lid van een commissie (met minister van buitenlandse zaken Stikker[97] en oud-minister van Volkshuisvesting en Wederopbouw Neher[98]) die in november 1948 naar de Archipel vertrok om te bemiddelen in het door die wet-BIO gerezen conflict tussen de Republik van Soekarno en Nederland , niet al te fijnzinnig op. Stikker moest achteraf zijn beklag doen over het eigengereide en improvisatorische gedrag van Maan. Sassen kwam in Indonesië Beel veel tegen, die zich inmiddels had ingeleefd in zijn soevereine waardigheid van hoge vertegenwoordiger van de kroon. Hij voelde zich een echte koloniale landvoogd. Sassen keek vol veneratie naar hem op. Beel snapte eigenlijk óók weinig van de warboel waarin hij beland was. Maar hij had geleerd dat in zo'n geval sfinx-achtig zwijgen niet verbeterd kan worden. De gespreksgenoten gaan dan denken dat je veel meer weet dan je voorgeeft en ook beter valkuilen overziet.

Beel was inmiddels hardgrondig voorstander van militaire geweldpleging tegen de rakkers van het conglomeraat dat zich Republik noemde. Hij was diep onder de indruk van de troepenconcentraties die Kruls naar de Archipel had laten overbrengen. Spoor nam met Beel inspecties af van zeer gemotiveerde zongebruinde soldaten. Die popelden om de plopper eens mores te leren. Deze mannen zouden slagen, dacht Beel en hij onthield deze zienswijze niet aan

---

[97] Dirk Uipko Stikker (1897-1979) stond eigenlijk afwijzend tegen iedere vorm van onafhankelijkheid van Indonesië, ook al zou dat formeel nog in een soort staatkunige unie met Nederland verbonden blijven. Hij was lid in 1946 van het geharnaste Nationaal Comité Handhaving Rijkseenheid. In 1948 werd hij minister van Buitenlandze Zaken in het eerste kabinet Drees van 7 augustus 1948 tot 15 maart 1951. Hij kwam al spoedig onder de indruk van de internationale massale weerstand die het koloniale reconsolidatiebeleid van het kabinet Drees-Schermerhorn veroorzaakte. Hij zag al in de eerste drie maanden van zijn ministeriële aantreden dat de regering echt flink wat water bij de wijn moest doen. Hij erkende dat de idee van Van Kleffens om deze reconsolidatie af te doen als een "binnenlandse aangelegenheid" volkomen van iedere werkelijkheidsbeleving verstoken was. Hij ging gaandeweg beseffen dat Nederland ook niet kon blijven vasthouden aan een claim op Nederlands Nieuw-Guinea, zeker niet, wanneer de USA van de militair-strategische noodzaak daarvan niet overtuigd was. Hij kreeg daarom in januari 1951 een motie van afkeuring aan zijn broek en trad op 23 januari 1951 af. Zie hieronder. Door zijn aftreden – hij was inmiddels prominent lid geworden van de Volkspartij voor Vrijheid en Democratie (VVD) – viel de parlementaire basis onder het kabinet weg. Het trad nu collectief af. Stikker werd weer minister van Buitenlandse Zaken in het tweede kabinet-Drees van 15 maart 1951 tot 2 september 1952.

[98] Lambertus Neher (1889-1967) was directeur van de nationale Post- Telegraaf- en Telefoondienst. Hij werd in 1946 minister van Volkshuisvesting en Wederopbouw in het eerste kabinet-Beel. In 1947 werd hij gedelegeerde van het Opperbestuur van de voorlopige federale regering in Indonesië, waarbij hij met de onafhankelijkheidsstrijders tot werkbare werkafspraken trachtte te komen voor een overgangsperiode.

Sassen. Die vroeg niet door. Hij wist genoeg. Hij zou het in Nederland wel eens gaan vertellen. Toen Sassen ultimatief de Tweede Politionele Actie aan zijn kabinetsgenoten aanzei, was de maat vol. Sassen moest in 1949 aftreden. Maar dat ook de katholieken hem niet meer konden verdragen, is nooit uitgedragen: dat stond Romme niet toe, die overigens 's mans strapatsen met steeds grotere verontrusting had gadegeslagen, óók al, omdat niemand wist dat hij de neef was van de geduchte kamerpotentaat. Dat kwam natuurlijk tóch naar buiten. Dat heeft de katholieken wederom bevestigd als weinig betrouwbare partners in het politieke bedrijf. Terecht. Maar de externe eendracht inzake het Indonesië-beleid kwam het allemaal niet ten goede. Zie hierover hieronder nader. Kleine mannen kunnen grote cascadeschades veroorzaken. Zijn opvolger, J.H. van Maarseveen, had weer heel wat te redderen.

X.3.4 Het overleg Stikker/Hatta te Kalioerang

Minister van Buitenlandse Zaken, Stikker, was nu inmiddels overtuigd dat militaire optreden wel zo ongeveer het stomste was, gelet op de zich toespitsende antikoloniale tendenzen wereldwijd, wat De Haag zou kunnen laten gebeuren. Hij wist dat generaal Spoor stond te trappelen om te laten zien wat zijn troepen waard waren, hij wist óók dat Beel in de tussentijd door Spoor was ingepalmd om deze de vrije teugel te gunnen. Verder was hem duidelijk geworden dat Sassen niet opgewassen was tegen Beel, die zich door deze katholieke nieuwkomer niet zou laten raden. Hij wilde een overleg met Hatta, die hem was gepresenteerd als een man met wie nog te praten viel. Drees had daarop aangedrongen. De socialist wilde niet dat de kabinetsperiode van de eerste socialistische premier zou worden bezoedeld door een vermijdbaar bloedbad. Drees zou alles er aan doen, om Stikker de ruimte te bieden voor apaiserende voorstellen. Hij zou geen definitieve afspraken mogen maken. Maar als de Republik de eerdere wapenstilstandafspraken na de Eerste Politionele Actie eindelijk zou eerbiedigen, was er al een basis voor voortgezet overleg. Stikker aanvaardde dit als een vrij onbepaald mandaat. Hij zocht Hatta in Kalioerang op tijdens een bezoek aan de Archipel dat startte op 28 oktober 1948. Het merkwaardige was dat Sassen van niets wist. Stikker trachtte tussen 4 tot 9 november met Hatta tot een afspraak te komen. Hatta was ook van oordeel, dat geweldpleging geen oplossing bood. Stikker meende een houding van tegemoetkoming te bespeuren. Waar de Republik mee zat, was dat het Nederlandse kabinet kennelijk nog steeds de territoriale soevereiniteit opeiste over de Archipel als "Opperbestuurder" van de federatie van de Verenigde Staten van Indonsië in wording. De Republik zou dat moeten aanvaarden. En de Republik zou daarvan moeten doen blijken, door de aanspraken op een eigen buitenlands beleid, een eigen defensie en een eigen consulaire politiek te laten varen. Nu kon Stikker wel aanvoeren, dat dat maar tijdelijk zou zijn. Dat dééd Stikker dan ook, hij kon moeilijk anders, want juist op dit punt waren de katholieken spijkerhard geweest. Maar Hatta stelde daar tegenover, dat de Republik dan zou moeten laten varen, wat het sedert 17 augustus 1945 had geclaimd. De Republik had de interne en de externe soevereiniteit aan zich getrokken. Dat was nou waarachtig het énige wat destijds in die voortuin in een buitenwijk van batavia duidelijk was geweest. Dit, zo stelde Hatta allervriendelikst, kon men nu niet van de Republik vergen. Men van dan eisen dat de Republik, die inmiddels door veel ontwikkelingslanden was erkend en in de Verenigde Naties als volwaardige gesprekspartner was aanvaard, in dit opzicht drie stappen terug zou doen. Dat was jegens de staten niet de Republik rechtens al hadden erkend niet uit te leggen. Het zou de positie van de Republik in het verder te ontwikkelen interinsulaire federatieve verband enorm ondermijnen. De andere staatjes zouden dan zien, dat de Republik zich uiteindelijk tóch, ondanks alle grootspraak, aan de leiband liet nemen door Nederland.

Het moet Stikker, die ook al wist dat de USA en Australië dezelfde gedachten hadden als Hatta, aanvaardbaar in de oren hebben geklonken. Hij wist óók dat de Verenigde Naties er niet veel anders over zouden denken: het aantal ontwikkelingslanden als volwaardige deelnemers was sedert de dekolonisatiegolf sedert september 1945 flink toegenomen. Veel van die landen zouden in de Republik hun eigen besognes herkennen. Stikker duchtte een nieuwe zeperd bij de volkerenorganisatie. Eigenlijk wilde Stikker niet opnieuw de strijd op dit punt aangaan met Hatta. Hij wilde alleen garanties van Hatta, namens de Republik, dat deze de confederatie die Den Haag

zo graag wilde ná de soevereiniteitsoverdracht – in deze termen bléef Stikker denken – zou respecteren en dus niet zou gaan morrelen aan de autonomie van de rechtskringen die de deelrepublieken zouden willen invullen. Gaf Hatta die garanties, en wel heel duidelijk en welbepaald, dan zou niets er in de weg kunnen staan dat de Republik aan de federale interimregering zou deelnemen. Kon Hatta die garanties eens trachten te formuleren in overleg uiteraard met zijn achterban? Op 10 novemer werd dienaangaande een document overhandihd dat aide-mémoire werd genoemd. Daarin werd niet veel meer gedaan dan herhalen wat Hatta al gezegd had, en verder dat de Republik aan de resterende pijnpunten zou willen tegemoetkomen. Stikker vatte dat op al een uitnodiging tot voortgezet overleg.

X.3.5 Sassen eist de overkomst van Hatta naar Batavia

Hij liet weten dat hij met Neher en Sassen zou weeromkomen als Hatta intussen zou streven naar consolidatie van de bestandslijnen. Sassen, inmiddels te Batavia, stond er nu op de onderhandelingen te leiden. Batavia was geheel in handen van Nederland. Sassen vond tóch dat Hatta maar naar Batavia moest komen. Hij stelde Merle Cochran voor dat deze Hatta zou bewegen naar die plaats te komen. Cochran was de leider van de commissie van goede diensten van de Verenigde Naties, die behoorde te weten hoezeer de Nederlandse regering zich inspande om tot een vergelijk te komen. Cochran lag al in bed, het was een onmogelijk vroeg uur. Maar hij probeerde toch met Hatta in contact te komen. Dat lukte niet. De telefoonlijnen waren onderbroken, draadloos contact werd gestoord. Maar Hatta had Sassen een brief meegegeven waarin hij nog eens zijn bereidheid uitsprak om tot een vergeijk te komen. Hatta noemde daarin geen nadere condities en stelde geen eisen. Vermoedelijk was Hatta daartoe ook niet gemachtigd. De vraag is zelfs of Soekarno, de president van de Republik wel op de hoogte was van de samenkomst te Kalioerang. Was nu Hatta's brief niet voldoende om van iedere gewelddadige oplossing van Nederlandse zijde af te zien? Sassen durfde daarover niet zelf te beslissen. Hij wilde het kabinetsstandpunt weten. Maar hij had kunnen weten, dat Drees niet bij machte was om zulk een standpunt te forceren binnen het kabinet. Drees had Sassen gestuurd om naar bevind van zaken te beslissen. Juist omdat verder in het kabinet noch consensus noch expertise voorhanden was. Hoe het aan de kant van de Republik stond, was evenmin duidelijk. Maar vermoedelijk was het binnen het Republikeins kabinet precies hetzelfde. Sassen was onmachtig om zelf te beslissen. Maar Beel was, als het er aan kwam, Sassens ondergeschikte, al keek Sassen huizenhoog tegen Beel op. Toch liet Sassen de beslissing aan Beel.

Diens standpunt was duidelijk: Nederland behield zich, zolang de Verenigde Staten van Indonesië niet volledig waren opgericht als internationale eniteit binnen de personele unie onder de Hroon van Oranje, alle territoriale soevereiniteit volstrekt voor. Daarover was niet meer te onderhandelen. Nederland had deze soevereiniteit ook nooit uit handen gegeven, aldus Beel. Daar speelt dus weer de rare gang van zaken op 8 maart 1942 bij de capitulatie te Kalidjati een rol. Tjarda van Starkenborgh had het kabinet-Gerbrandy verzekerd dat deze soevereiniteit niet was overgegaan[99]. De minister-president had daarvan akte verleend in de notulen van de ministerraad. Dus was het zo. Beel bleef de ultieme papieren legalist die hem overigens tot grote hoogten zou opstuwen in het Nederlands constitutioneel bestel dat van juridicismen aan elkaar blijft hangen.

X.3.6 Sassens dreiging met abandonnement van de Archipel op gezag van Beel

Beel was wel bereid moeite te doen om het aantal federale staatjes wat in te perken – ze wiezen als wortelloof op kraanwater inmiddels – en hij was ook wel bereid wat te sleutelen aan de autonome rechtskringen van deze staatjes. Beel had dat doorgenomen met zijn onderhebbenden op 12 november 1948, de regeringscommissarisen voor bestuursaangelegenheden – de Recomba's, het klonk als de verzamelnaam voor een griezelig in de bomen hangend reptiel dat

[99] Zie Deel II van deze reeks *Nederlands Ontvoogding in het Verre Oosten, De kolonisatie van de Archipel*, Hoofdstuk XVIII, paragraaf 1.1.; Hoofdstuk XIX.3. en XIX.5.

zich op de voorbijganger kon storten – en de krooncommissarisen in de districten. Die waren het met de Hoge Vertegenwoordiger van de Kroon naadloos eens geweest. Allicht. Beel deelde nu mee dat het tijd werd te slaan. Hard te slaan. Doortastend te slaan. De terminologie deed veronderstellen, dat hij net Spoor aan de lijn had gehad. Sassen wist niet anders uit te brengen, dan dat de regering de Archipel zou moeten abandonneren, als deze harde actie niet door zou gaan. De Archipel zopu dan door Nederland aan haar lot moeten worden overgelaten. Nederland zou de soevereiniteit ervan niet meer handhaven. Aldus Sassen. Hoe hij zich dat nu weer voorstelde was nog niet duidelijk: de Archipel zat vol met Nederlandse ambtenaren, militairenen en hun gezinnen. Maar het klonk heroïsch. Daaraan was in deze dagen geen gebrek. Sassen zou bij dit idee van abandonneren blijven. Hij meende dat men vooral de USA er mee zou moeten dreigen. De USA, steeds beduchter voor het uit china opdringend communisme zou toch vol afgrijzen moeten staan tegenover de gedachte dat de hele Archipel een soort gezagsvacuüm zou worden, een gezagsloos territoriaal gebied binnen in de Indische en stille oceaan waar geen westerse hand ordehandhavend zou kunnen ingrijpen? De USA zouden dan toch weer troepen moeten mobiliseren en uitzenden, en dat, terwijl de demobilisatie vande uitgezwermde troepen in de Tweede Wereldoorlog naar Oost-Azië en naar de vlakten van het verbielde West-Europa net voltooid was. Dat zou Truman nooit voor zijn rekening kunnen nemen, wilde hij een tweede termijn. Geen enkele president trouwens, óók Ike Eisenhower niet, die zich nu ook candidaat dact te stellen voor dat presidentschap. Daarom meenmde Sassen dat Nederland hier een sterke troefkaart in handen had. Hij speelde die uit, toen zijn positie in het kabinet onhoudbaar dreigde te worden. Met instemming van Beel. Die was nu onder de indruk van het opdringen van de Russen naar het westen van Europa. In Tsjecho-Slowakije hadden de communisten al een staatsgreep gedaan op aanwijzing van het Kremlin. Als Truman *containment* wilde verwezenlijken in het Verre Oosten, dan zou hij moeten zwichten voor die dreiging met dat abandonnement, dacht Beel. De *containment*-strategie was immers door president Truman in 1947 aangeduid als hét leidend principe voor de Noord-Amerikaanse buitenlandse politiek[100]. Truman nam aan, dat

[100] Truman had deze politiek van containment, interstatelijke strategische indamming van het Sovjet-communisme, ontleend aan een beschouwing van George Frost Kennan. Die had al in juli 1944 een samenvatting van de door hem veronderstelde buitenlandse politiek van Stalin en Molotow geschetst in de na-oorlogse periode, waarin West-Europa maar ook Zuid-Oost Azië door het verslaan van de As-machten Nazi-Duitsland en Imperialistisch Japan open zouden liggen voor de Sovjet-Russen, tenzij de USA tegenwicht zou bieden. Kennan meende dat Stalin, schizoïde en paranoïde als altijd, na de oorlog zou trachten zoveel mogelijk op te rukken ten laste van de verslagen mogendheden. Stalin zou deze territoria gaan gebruiken als militaire barrrière-zones waarin zich wellicht de Derde Wereldoorlog zou kunnen afspelen, die Moskou ongetwijfeld zou winnen met zijn veel grotere landleger. Kennan berichtte aan minister van Buitenlandse Zaken van de USA generaal George C. Marshall dat Washington daarom troepen zou moeten reserveren om deze zones als preventieve maatregel te bezetten en zo snel mogelijk daarbinnen de economie op westerse grondslag weer aan te zwengelen. Kennan zwelgde hierbij in geheimzinnige oriëntaalse termen om vooral uit te doen komen dat hij veel ervaring had met de slavische-oostelijke wereldbeleving. Die zou leiden tot een voor het Westen bijna onbegrijpelijke hertaling van het Marxisme in Dzjengis Khan-achtige termen. De nota was bedoeld om Marshall intellectueel bij te spijkeren en munitie te geven, opdat hij beter opgewassen zou zijn tegen het al te welwillend optimisme dat Frank Delano Roosevelt uitstraalde in de richting van Stalin, die hij liefkozend "Uncle Joe" was gaan noemen: Roosevelt verdacht Churchill ervan – en niet ten onrechte – dat deze weer streefde naar reconsolidatie van het Briste Imperium, vooral in het Verre Oosten. Deze beheptheid meende Roosevelt bij ome Joe niet te ontwaren. Marshall vond dat mateloos naïef van Roosevelt. Hij vroeg daarom aan Kennan als hoofd van het bureau beleidsplanning van het *USA-State Department* om op overtuigende wijze Stalins "Slavische Geest" te ontrafelen in geopolitieke termen. Dat deed Kennan, maar met dát doel. Het lange, wat byzantijnse rapport was bestemd voor tijdelijk intern gebruik door Marshall. Ongelukkig genoeg kwam de integrale tekst van de beleidsnota in een vanuit Moskou gezonden rapportagetelegram over de actuele beleidsontwikkelingen binnen het Kremlin in 1947. Het is daarom bekend als het "lange telegram" van Kennan. Het was onderdeel van een normale periodieke rapportage zoals wekelijks tussen grotere legaties heen en weer worden gekabeld, alleen stond deze tekst nu onder de tussenkop "*The Sources of Soviet Conduct*". Het wemelde van termen die suggereerden dat de steller Stalin en Molotow zelf citeerde. Dat zal Kennen misschien oorspronkelijk ook wel zo bedoeld hebben. Iemand moet dat telegram gelekt hebben, want het stond vervolgens integraal in het gezaghebbende blad Foreign Affairs dat geacht werd de mening van het USA-departement van Buitenlandse Zaken adequaat te ventileren. Truman, die eigenlijk verlegen zat om een narrativiteitslijn voor zijn wat onzekere Buitenlandse Politiek meende nu een geweldige goede leidraad te hebben voor die politiek, die hij vervolgens als *Truman Doctrine* deed presenteren. Juist in Den Haag, waar

de Sovjet-unie overal het communisme zou doen oprukken als ideologische basis voor elke staatsvorm, waar ook ter wereld, als het "Westen" zich zwak zou tonen om deze expansie tegen te gaan. Dat was de Truman-doctrine, die Beel geheel aanvaardde. Hij was de wereld in die sleutel gaan beklijken, daarbij het Stalinistische Rusland beziend in eschathologische termen als het Rijk van de Satan. Dat Soekarno waterdrager was van Beëlzebub en Lucifer tezamen leed voor de bewindsman geen twijfel. Romme dacht ook in die termen. Daarom zou Truman genoodzaakt zijn Nederland bij te springen met economische en militaire hulp bij zijn nationale gezagshandhaving binnen de Archipel. Anders nam Soekarno het over. Hij was typisch een voorman van de door Truman steeds meer genoemde gewapende minderheid die kon gelden als voorpost van het wereldoverweldigende agressieve communisme. Het dééd er niet toe, hoe dan de actuele staatkunde binnen zo'n door het communisme overweldigd staatsverband benoemd zou worden. Soekarno zou ongetwijfeld wel weer een fraaie benaming bedenken voor een staatkunde die in wezen op het communisme zou zijn gegrond, met referte aan Islamitistische vaagheden zoals zijn "Vijf Zuilen"-leer. Ondertussen zou Soekarno het Kremlin binnen de Archipel een strategische marine-uitvalsbasis gunnen, natuurlijk ergens bij Soerabaja. Washington zou toch moeten inzien, dat dan de Archipel voor het grijpen zou liggen voor een communistische invasiemacht vanaf het Chinese vasteland. Dan zou van een gesloten belegeringsring, een westelijk *cordon sanitaire*, rondom de Sovjet-Unie en haar sattelietstaat communistisch China geen sprake meer kunnen zijn in het Verre Oosten. En dat des te zekerder, daar inmiddels gebleken was dat in de hele Archipel grote ontvankelijkheid bleef bestaan voor de ideologie van het communisme, al vanaf 1920, toen de communisten al cellen hadden gesticht op Java[101]. Daar zat destijds Soekarno ook al tussen. Niet voor niets. Die man ontrolde nu een lang gekoesterd geheimzinnig plan, samen met Stalin. Dat was de uitvoering van de toeleg die Truman had aangeduid in zijn domino-theorie: dat het ene staatsverband na het andere zou omvallen voor het aannaderend communisme, wanneer armoede, chaos en ziekten binnen het verband het geregeld maatschappelijk verkeer ondermijnden. Soekarno had deze boze krachten vaardig op Java gemobiliseerd, dat leed geen twijfel. Iemand moest dat Washington toch duidelijk maken? Als Romme Maan wat bijspijkerde, zou Maan het Truman kunnen gaan vertellen. Daaraan deed het feit dat Soekarno voor de *Bühne* in staat was geweest een communistische revolte in en rondom Madioen neer te slaan niets aan af. Ook in dit opzicht vertrouwde Sassen op het overkoepelend inzicht van zijn voormalige minister-president.

X.3.7 Drees wil weer overleg met Hatta en de BIO-staten

Stikker vloog weer op 13 november 1948 naar Den Haag. Hij zette de stand van zaken te Kalioerang uiteen. Hij verheelde niet dat hij dacht dat er met Hatta nog steeds te praten viel. Op Drees maakte het de indruk, dat de aanzegging van een militaire tuchtigingsexpeditie voortijdig zou zijn. Het kabinet vond echter dat het Republikeinse leger zich weinig aantrok van de bestandslijnen die toch te Lingadjatti als onschendbaar waren aanvaard. Het kreeg ook voortdurend via Spoor berichten over infiltraties en terreurdaden van guerillagroepen van dat leger. Het wilde ook niet afzien van het opzetten van een federaal overleg met de inmiddels gevormde deelstaten binnen de Archipel. Het meende dat de Republik daarin geen reden kon zien om geen eindbeslissingen te nemen betreffende de positionering ervan binnen de Confederatie

---

een onzekere Drees steeds meer het spoor kwijt raakte hoe in het buitenlands krachtenveld te opereren, leek deze Doctrine een uitkomst, óók al omdat er nu lijn scheen te zitten in de onbegrijpelijke opstellingen van de Sovjet-Unie jegens het Westen en vooral ten aanzien van de positionering van Berlijn. Romme was aanstonds overtuigd van de Doctrine. Beel dus ook. De Doctrine kwam uit Washington. Ze moest dus goed en weldoordacht zijn. En daarom ijzersterk ter rechtvaardiging van de inconciliante houding van de KVP in het dekolonisatiedrama. Juist jegens de USA. Kennan heeft altijd betreurd dat zijn nota door het Pentagon gebruikt ging worden voor de Koude oorlog-strategie ná 1948. Dat heeft Kennan later, toen hij veilig zat op het Institute for Advanced Study te Princeton, New Jersey, ook wel trachten duidelijk te maken. Maar toen was hij geen beleidsbepalend topambtenaar meer. Wat hij zei had niet zoveel nieuwswaarde meer.

[101] Zie Deel II van dese serie *Nederlands Ontvoogding in het Verre Oosten, De kolonisatie van de Archipel*, Hoofdstuk VI, paragraaf 6 De communistische, anarchistische en revolutionaire verbanden.

van Indonesische Staten mét het opgeven van haar ingezette buitenlandse beleid via een Republikeins departement van Buitenlandse Zaken. Het kwam dus neer op een herhaling van zetten. Drees besloot dat Sassen, die inmiddels ook weer bij het kabinetsberaad was aangeschoven, terug moest om met Hatta over de afwachtingsopstellingen van het Republikeinse leger nieuwe, zeer concrete afspraken te maken, in overleg met Beel en Spoor. Hij gaf aan dat de Bijeenkomst van Indonesische Staten-in-oprichting, de Raad van Deelstaten dus, ondertussen gewoon moest doorgaan. De Deelstaten dus, die redelijk verrregaande autonomie voor zich reserveerden en in ieder geval van geen Javaanse inmenging wilden weten in hun binnenlandse aangelegenheden. Er was nu een noodwet over de oprichting van dergelijke staten, de BIO-wet. Sassen had die door de Kamers gejaagd. Die moest nu uitgevoerd worden. Inmiddels waren er weer nieuwe deelstaten bij gekomen, die aan die BIO-implementatie moesten deelnemen. Ze vroegen niet beter. Vóór 1949 moest de BIO-wet ingevoerd en uitgevoerd zijn, dat had het kabinet besloten. Sassen vertrok dus derwaarts, wederom gesecundeerd door Neher en Stikker. Waarom Drees dacht dat Hatta zich nu anders zou opstellen is niet erg duidelijk. Soekarno wilde nog steeds niets van de deelstaten weten, zolang zij mede door Nederland gedefinieerd werden. Hatta kon niet tegen Soekarno op, dat was steeds weer gebleken. Hatta zag wel degelijk in wat Soekarno wilde: een gecentraliseerde eenheidsstaat waarbij de President de macht zou hebben van die van de Duitse Weimarrrepubliek in 1920. Hatta was daar tegen. Hij zag heel goed in dat dat tot een totalitaire politiestaat zou leiden, waarbij Borneo en Sumatra geen autonomie konden effectueren. Dat hoefde Sassen hem echt niet nog eens te komen vertellen. De machtsverhoudingen lagen op Java nu eenmaal zo, dat Soekarno achter de coulissen opponenten kon wegdrukken en daar zou Den Haag tóch niets aan kunnen veranderen. Stikker was realist genoeg om ’s mans onmacht aan te voelen, maar uitspelen kon hij dat niet. Hatta zou het toch ontkennen. Deed hij dat niet, dat speelde hij zich de politieke arena uit. Soekarno zou hem trouwens weten de te vinden. Noch Sassen, noch Neher en Beel hadden daar enig begrip voor. Soekarno mocht dat alles toch niet doen, het was in strijd met de geest van Lingadjatti, dus hij zou het ook niet doen.

X.3.8 Het Nationaal Comité Handhaving Rijkseenheid

Inmiddels was in Nederland, al naar aanleiding van het verhandelde op de Hoge Veluwe-conferentie in april 1946, een soort pressiegroep ontstaan tegen een mogelijke staatkundige beslissing om Indonesie “af te scheuren” van het door de eeuwen gelegitimeerde testamentaire verbond dat Nederland zou hebben aangegaan met het volk in de Archipel. Wat God had saamgevoegd in zijn heilsordening ten behoeve van het gelovig godsvolk der Lage landen, zo orakelde Hendrikus Colijn, interbellair dominant staatsman in verzuild Nederland, zou de mens niet scheiden. Het ware een miskenning van gods ordonnantiën. Het zou de wrake van de Here Here rechtmatig doen losbarsten over de polders. De pressiegroep vond haar wortels onmiskenbaar binnen het perk van de Anti-Revolutionaire volk. Maar die wortels stoelden snel uit en vormden een wijdverbreide heksenkring in de middenklassen van Nederland. Het was een buitenparlementaire actiegroep, maar veel vooraanstande kamerleden waren er deelhebbers aan. De openbaarmaking van het Akkoord van Lingadjatti leidde tot toename van deze deelhebbers. Het door Romme gedomineerde Tweede Kamer-debat werkte daarbij exponentieel katalyserend. Vooral de door Rome steeds weer gesuggereerde “verkwanseling van nationale belangen” sprak brede volkslagen aan. De confessionele partijen leefden in de slagschaduwen van wat een volksbeweging was geworden. In 1947 hield het Comité meer dan tweehonderdvijftig druk bezochte bijeenkomsten waarvan duchtig verslag werd gedaan in de kranten. Nederland mocht Nederlandsch Indië niet opgeven. Geen compromis dat tot een dergelijke opgave zou kúnnen leiden was aanvaardbaar. Het ware inconstitutioneel. Het ware een aanslag op de Nederlandse staatszelfstandigheid. Een aldus toegelichte petitie van het Comité gericht aan Kamers en Kroon behaalde in juli 1947 236.000 handtekeningen. De petitie rechttte zich ergens tégen. De petitie hield niet, zelfs niet tentatief, in waar men dan deswege vóór zou moeten zijn, dan alleen de continering van de bestaande, in de toenmalige grondwet omschreven geografische toestand, dat de Archipel deel uitmaakte van het grondgebied van het rijk.

De voormalige oorlogspremier Pieter Sjoerds Gerbrandy zette, als oprichter van het Comité, de toon door op 2 december 1946 een vlammende radiorede te houden tegen het op 15 november 1946 afgeparafeerde akkoord van Lingadjatti. Het Comité was opgericht op 14 december 1946. Het doel ervan was: uitvoering van het Akkoord te verhinderen. Gerbrandy was op dat moment lid van de Tweede Kamer als volksvertegenwoordiger van de Anti-Revolutionaire Partij. Constitutioneel gezien was zijn radio-optreden hoogst merkwaardig. Het Akkoord was, daar kan geen twijfel over bestaan, geredigeerd door de door de Kroon benoemde Commissie-Generaal en samenwerking met de ministeriële vertegenwoordigers van het kabinet van de Republik. Over de status van het Akkoord kon getwist worden. Men kon het Akkoord een volkerenrechtelijk verdrag noemen, zoals de regering wel vaker pleegt te suiten met vreemde mogendheden. Dat was niet Schermerhorns bedoeling. Dat was wél de intentie van Hatta en Soekarno. Men kon ook het Akkoord beschouwen als een beginselverklaring tussen delen van het rijk, die de eenheid van dat rijk op dat moment nog niet hadden willen verbreken. Een binnenlandse werkafspraak om het overzeese gebiedsdeel de Archipel in het Verre Oosten een nieuwe positie te geven binnen die rijkseenheid, met een verregaande mate van autonomie, die nog nader naar strekking, reikwijdte en rechtsmachtaanspraken gedefinieerd zou moeten worden in een koninkrijksstatuut. Zoals dat later zou geschieden met de koninkrijksdelen in het Caraïbisch gebied. Zó zagen Van Mook en Schermerhorn het. Dat statuut zou dan boven de Nederlandse grondwet gaan. Dat statuut zou dan bij rijkswet vastgesteld moeten worden, waarbij de volksvertegenwoordiging in de Archipel volledig zou worden betrokken in het gemeen overleg dat een rijkswet nu eenmaal vooronderstelt. Een rijkswet is nu eenmaal een wet met een interregionale actieradius die, uiteraard, de territoriale rechtmachtskringen rond de overzeese gebiedsdelen mede omvat. De Nederlandse grondwet heeft die ruimtelijke heerschappij beslist niet, daar was Thorbecke in de jaren na 1848 ook van uit gegaan, zoals we zagen in Boek II van deze serie: *Nederlands Ontvoogding in het Verre Oosten, De kolonisatie van de Archipel*, Hoofdstuk II.6.2., *De grondwet alleen toepasselijk in Europa?* en II.6.5, *De innerlijk tegenstrijdige verheldering bij de Grondwet van 1887.* Dat zou hebben betekend dat een nieuwe wetshiërarchie zou zijn ingevoerd in het koninkrijk. Dat was inderdaad een novum, dat veel vragen zou oproepen. Maar die zouden beantwoord kunnen worden. Op een juridisch-technische wijze. Zonder emotionele erupties. Helemáál onbekend zou het fenomeen van deze hiërarchie niet zijn, want al in 1914 had het kabinet-Cort van der Linden een neutraliteitsproclamatie laten slaan bij koninklijk besluit die het hele rechtsgebied van het koninkrijk, transatlantisch en transoceanisch had omvat. Dat besluit was een koninkrijksbesluit geweest. Zie weer Boek II, Hoofdstuk III.5.3., *De onschendbaarheid van alle Nederlandse territoria, waar ook ter wereld*. Met veel uitleg en herhalingen daarvan zou dat toch uit te plussen moeten zijn geweest. Ten behoeve van daartoe ontvankelijke geesten der medewetgevers. De leden der volksvertegenwoordigingen. Waaronder de heer Gerbrandy. Die in Londen nog wel andere wetgevingsvraagstukken te verhaspelen had gehad. De mededeling dat zulk een rijksstatuut "ongrondwettig" zou zijn, zou dan onmiddellijk zijn gedetermineerd als een slag in het water. Een rijksstatuut gaat per definitie boven de Nederlandse grondwet. Het is natuurlijk beter dat beide regelingen inhoudelijk niet conflicteren, maar mocht dat onverhoopt het geval zijn, dan gaat de bepaling uit het statuut uiteraard vóór.

X.3.9 De positie van Gerbrandy als kamerlid voor de Anti-Revolutionaire Partij

Een kamerlid moet, als onderdeel van het mede-wetgevend constititutioneel orgaan, wanneer het bezwaren heeft tegen de regering op legislatief vlak, hoe dan ook, deze kenbaar maken in *het gemeen overleg* dat de grondwet aanduidt als dé methode om te komen tot algemeen verbindbare regelingen, die de rechtspositie van de onderdaan direct raken, en die beoogd worden om de publieke rechtsorde binnen het koninkrijk opnieuw samen te stellen, te wijzigen of aan te vullen. Daar is dat overleg voor. Daarom begint iedere inleiding op een wet die die kenmerken heeft met de overweging " **Wij Willem-Alexander, bij de Gratie Gods, Koning der Nederlanden, Prins van Oranje –Nassau, enz. enz.enz. (…), Allen die deze zullen zien of horen lezen, saluut! Doen te weten: Alzo wij in overweging genomen hebben dat [volgt de motivering voor de wet]; Zo is het, dat Wij, de Afdeling advisering van de Raad van State gehoord, *en met***

***gemeen overleg* der Staten-Generaal, hebben goedgevonden en verstaan, gelijk Wij goed vinden en verstaan bij deze …: ”**.[102]

Er zijn verschillende manieren voor een kamerlid om tot dat gemeen overleg te kunnen geraken op constitutioneel verantwoorde wijze. De plaats waar dat primair dient te geschiedenis is ’s lands vergaderzaal aan het Binnenhof. In het Stadhouderskwartier te Den Haag wel te verstaan. Het lid kan een initiatiefwetsvoorstel indienen bij de voorzitter van de Tweede Kamer. Het kan een interpellatie aanvragen. Het kan zijn misnoegen over het uitblijven van een juiste regeling aanhangig maken bij een wetsontwerp in behandeling, bijvoorbeeld dat tot vaststelling van de rijksbegroting voor dat jaar. Het kan dat doen bij het adres van antwoord op de troonrede die net gehouden is. Het kan dat doen bij het vragenuurtje op dinsdag. Dat kan het vooral doen als het reden heeft te veronderstellen dat de regering persistent nalatig is om het in zijn ogen juist voorstel te doen of juist met voorstellen komen die een reeds aanhangig traject verleggen zullen in het volgens dat lid enig juiste, constitutionele, spoor. Maar het lid kan dat niet doen via een radiorede waarin hij het algemeen regeringsbeleid aan flarden becritiseert. Want daarvoor is nu juist de vergadering in die zaal. Die te negeren, ware in hoge mate inconstitutioneel. Men beroept zich dan op het “volk” waarvan de stem juist in die zaal tijdens zo’n vergadering gehoord moet worden.

Hééft men in die vergadering zijn stem verheven op het onderwerp dat de radiorede nadien behandelt, dan zou men buiten de zaal en de vergaderorde zijn ongenoegen kunnen laten horen over het feit dat de regering niet, niet genoegzaam, niet behoorlijk met redenen omkleed of op innerlijk tegenstrijdige gronden op die stem heeft geantwoord of schriftelijk gereageerd. Maar men kan niet voor het eerst, buiten dat gemeen overleg om, via dat medium zijn stem verheffen tegen een regeringsvoornemen om wellicht tot nieuwe wetgeving te komen als men tevoren daarover de regering in die zaal niet eerst aan de tand heeft gevoeld. Toch is dat precies wat Gerbrandy op 2 december 1946 deed. Hetgeen in hoge mate inconstitutioneel is. Al is het sedertdien, zeker nadat de televisie eigenlijk het medium is geworden waarin de regering haar wetgevingsvoornemens kenbaar maakt aan het “volk achter de kiezer”, een steeds regelmatiger voorkomend euvel. Dat iets heel regelmatig voorkomt, rechtvaardigt het fenomeen niet, als bewerend sommigen dat zulk gedrag toch “grensverleggend” is. Dat is stellig zo. De grens wordt dan verlegd vóór of na de demarcatielijn die in constitutioneel gewettigde regelingen getrokken is in gemeen overleg. Dat accepteren als rechtens geldige verlegging is de doodssteek aan de representatieve democratie. Dat wordt helemaal absurd als de grensverlegger de regering ongrondwettigheid verwijt.

Want Gerbrandy stookte het vuurtje tegen de illegale regering behoorlijk op. Hij zei dat de regering thans Nederland door eigen schuld” alsnog “de oorlog””—hij zal de Tweede Wereldoorlog hebben bedoeld – zou “verliezen”. Dat zou het doen als het Nederlandsch Indië zou “afstaan”. En dat zou gebeuren bij het aanvaarden van het Akkoord van Lingadjatti. Het Akkoord, zo betoogde Gerbrandy, was een verraad aan de beginselen van de radiorede van koningin Wilhelmina van 7 december 1942 vanuit Londen. Zie hierboven. Gerbrandy zei dus, dat de ministers die de Commissie-Generaal hadden gemachtigd om te bespreken of Indonesië een eigen status zou krijgen binnen het koninkrijk, landverraad en hoogverraad hadden begaan. Hij heeft, daaronder ondervraagd, naderhand bevestigd dat hij dat inderdaad bedoelde. En dat de deelnemers aan het overleg te Lingadjatti daaraan deelnemers waren geweest. Dus Schermerhorn, Van de Poll en De Boer. Hij moet hen, in strafrechtelijke zin, als “medeplegers” aan dat hoogverraad en landverraad hebben gezien. Hij heeft dat consequent volgehouden en uiteindelijk getracht deze deelnemers strafverderlijk te laten vervolgen en berechten. Zie hieronder X.3.12.

[102] Aanwijzing 4.5. van de aanwijzingen voor de regelgeving, Hoofdstuk 4 Algemene bestanddelen van regelingen, paragraaf 4.2. over de aanhef van een wet. Bold en cursivering in de tekst mijnerzijds, GaMS.

Zulke dingen hoor je niet alle dagen over de radio. Toen in ieder geval niet. Vooral niet omdat een oud-minister-president het zei. De voorzitter van het Londens oorlogskabinet. Die in verschillende radioredes had gesproken over het herstel van de constitutionele parlementaire democatie tijdens de oorlogsjaren. De gemoederen moeten destijds landelijk prikkelbaar zijn geweest. Want de uitzending kreeg landelijk massaal bijval. Er kwam een handtekeningenactie door op gang, dat resulteerde in een "smeekschrift" gericht aan de koningin in persoon. Meer dan driehonderdduizend mensen tekenden. Het was geredigeerd in termen die deden denken aan het smeekschrift dat Nederlandse edelen in april 1566 hadden gericht aan de stadhouderes Margaretha van Parma ter opheffing van strafbaarstellingen op religieuze uitingen in het openbaar gericht tegen de katholiek geloofsleer en tot afschaffing van de nationale inquisitie ter vervolging en berechting van die misdrijven.[103] Maar het was overduidelijk gericht tegen het kabinet. Eigenlijk een motie van wantrouwen. Die eigenlijk toch, volgens de regels van het spel, had moeten worden ingediend tijdens een aangevraagd interpellatie-debat door een kamermeerderheid. Aan de koningin werd nu eigenlijk gevraagd buiten de kamer om deze bede te aanvaarden en, doende wat op een aanvaarde motie van wantrouwen pleegt te geschieden, het kabinet te ontslaan. Buiten de kamers om. Op basis van haar macht in de grondwet geformuleerd, om ministers te benoemen en te ontslaan "naar welgevallen". Dus: terug naar de persoonlijke autocratie van Willem I. Er is destijds heel wat over te doen geweest. Maar Gerbrandy was het er mee eens.

Gerbrandy bleef op de ingeslagen weg doorgaan. Ook weer in radiotoespraken. Hij viel op 2 januari 1947 president Soekarno aan. En Van Mook, die hij eigenlijk de redactie van het Akkoord van Lingadjatti in persoon verweet. Hij gaf aan dat nu militair opgetreden moest worden tegen de Republik. Dat deed hij ook in radiotoespraken op 9 januari, 8 februari, 20 maart, en 14 april van dat jaar. In tallloze druk bezochte bijeenkomsten herhaalde Gerbrandy deze zienswijze. Ook in een openbaar debat met minister-president Beel. Gerbrandy bracht dus het prille parlementaire systeem dat net weer aan het zonlicht was blootgesteld aardig wat optaters toe.

X.3.10 De oppositionele staatsraden van Angeren en Meyer Ranneft

Het bestuur van het Comité Rijkseenheid bestond uit vooraanstaande personen. Men telde de ex-minister van Koloniën Charles Welter erin als vice-voorzitter. En Willem Reyseger, de privé-secretaris van Hendrik Colijn, als secretaris. Maar als leden de staatsraden Jan Willem Meyer Ranneft en Jan van Angeren. De Raad van State is óók orgaan binnen het constitutioneel lichaam dat "de wetgevende macht" wordt genoemd. De raad moeten adiseren over elk wetsvoorstel dat in het traject aanhangig wordt gemaakt, dat mede moet leiden tot het "gemeen overleg"met de Staten-Generaal. Het hoort tot de constitutionele gewoonte dat staatsraden die adviseren zullen over dergelijke voorstellen zich niet bij voorbaat en openlijk bij voorrraad uitlaten over de meerdere of mindere wenselijkheid van wetgevingsvoorstellen of het voornemen zulke in te dienen in dat traject, niet middellijk en niet onmiddellijk.

Het was onloochenbaar dat het Akkoord tot dergelijke voorstellen noodzakelijk zou moeten leiden en dat zij door het kabinet aanhagig zouden moeten worden gemaakt na interdepartementale voorbereiding. Dat dergelijke voorstellen door Gerbrandu al als hoogverraderlijke wilsuitingen waren gedoemd had de staatsraden moeten nopen of uit het Comité te treden, of zich publiekelijk daarvan te distantiëren. Liefst alle twee. En liefst tegelijkertijd. Dat deden zij niet. Integendeel. Ook zij gaven te kennen dat Gerbrandy het gelijk aan zijn zijde had, al hadden zij het beter gezegd. Zij traden dus toe tot een buitenparlementaire oppositie, teerwijl de oppositie in de kamer nog niet aan de beurt kon zijn, want er was nog geen wetsvoorstel noch een regeringsnota nopend

[103] Ook wel: Smeekschrift der Edelen, die het op 5 april 1566 te Brussel in het paleis op de Koudenberg plechtig aanboden aan die landvoogdes, verenigd optredend in het voor die gelegenheid gevormd "Eedverbond der Edelen" onder leiding van Hendrik van Bredero. Het was gesteld door Jan van Marnix, broer van Philips van Sint-Aldegonde.

het voornemen om tot zulk een voorstel al of niet te komen. De staatsraden zetten dus eigenlijk hun eigen Raad ook buiten spel. Voorzover ze dat al in hun macht zouden hebben.

Tot leden van het Comité hoorden ook nog: oud-minister van Marine de admiraal Furstner, nog altijd commandant der Zeestrijdkrachten, de generaal Henri Winkelman, voormalig Opperbevelhebber van Land- en Zeemacht, Jan Schouten, de fractievoorzitter in de Tweede Kamer van de Anti-Revolutionaire Partij, Hendrik Tilanus, fractievoorzitter in datzelfde lichaam van de Christelijk Historische Unie, Dirk Stikken, op dat moment fractievoorzitter in die kamer van de Partij voor de Vrijheid, een voorloper van de Volkspartij voor Vrijheid en Democratie) en dus niet van de kamerclub van de heer Wilders thans, dopminee Zandt van de Staatkundig Gerformeerde Partij in die kamer, en de heer Pieter Oud, toen nog lid van de doorbraak-partij van de Arbeid en burgemeester van Rotterdam, maar feevervent tegenstander van iedere dekolonisatie. De kamerleden die dat lidmaatschap niet opzegden kan men dus dezelfde verwijten maken als Gerbrandy. Maar destijds scheen het eigenlijk allemaal niet veel uit te maken. Gerbrandy bléef de regering met radioredes achtervolgen. De regeringscommissaris voor het radiowezen L.A. Kesper moest hem een spreekverbod voor dat medium opleggen van twee maanden. Het interessante is nog dat Gerbrandy destijds ook nog voorzitter was van de Radiioraad, die de regering adviseerde over de toekenning van zendtijd voor de radiogemachtigden die deze tijd naar ledental evenredig over de radio-omroepverenigingen moest verdelen. Gerbrandy had in zijn vóórlogse tijd die functie mede aangewend om omroeptijd te ontzeggen aan de Vereniging van Radio-Amateurs en de Vrijzinnig Protestantse Omroep wegens gezagsondermijnende programma's. Het heeft er alle schijn van, dat deze functie hem verleid heeft zichzelf veel zendtijd te gunnen, voor publieke optredens die dat gezag, zij het op ongedachte wijze, ook wel ondermijnden. Daarin zal hij dan in zijn gedrevenheid geen incompatibiliteit hebben kunnen doorgronden. Een soort mediatiserende masturbatie, die wijst op grootheidswaanzin.

X.3.11 Het voornemen tot het begaan van een staatsgreep tegen een ongrondwettige regering

Binnen het Comité werden, nu de regering bléef doorgaan op haar nefaste weg, plannen ontwikkeld om dan maar een staatsgreep te lanceren. Tijdens het borreluur in "De Witte" zal er vaak over gesproken zijn. Daar is dat uur ook voor. Is er ooit een begin van feitelijke uitvoering geweest van een aanslag op de grondwettelijke regeringsvorm in de zin van het toemalige artikel 94 van het Wetboek van Strafrecht? Het artikel in die redactie omvatte mede de "aanslag ondernomen met het oogmerk om den grondwettigen regeeringsvorm (…) op onwettige wijze te veranderen".[104] Het Comité zal zich "buiten de wet" hebben willen stellen, en inzoverre de regeringsvorm op onwettige wijze hebben willen veranderen: het heeft juist niet een wet in

[104] Artikel 94 luidde destijds: "--- De aanslag ondernomen met het oogmerk om den grondwettigen regeeringsvorm of de orde van troonopvolging te vernietigen of op onwettige wijze te veranderen, wordt gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste vijftien jaren." Men moet dit artikel altijd in directe verbinding lezen met het interpretatieve artikel over de bestanddelen van de onvolkomen delictsvorm "aanslag", artikel 79: "--- Aanslag bestaat zoodra eene strafbare poging tot het voorgenomen feit aanwezig is". De wetsredactie was steeds ongelukkig, omdat de "poging" in het algemeen artikel 45 apart gedefinieerd werd als algemene strafrechtelijke aansprakelijkheidsvorm. Technisch kon daarom "poging tot aanslag ondernomen met het oogmerk om de grondwettige regeringsvorm op onwettige wijze te veranderen" toch strafbaarheid opleveren. De bijwoordelijke beziging van "onwettige" in het artikel 94 is natuurlijk inzoverre ongelukkig, dat men moet veronderstellen dat aanslagen altijd bij begripsbepaling wederrechtelijk en in zoverre onwettig zijn. Maar men heeft waarschijnlijk bedoeld: de aanslag die ten doel heeft een verandering in de regeringsvorm buiten het constitutioneel verband te bewerkstelligen. De meeste staatsrechtelijke voorschriften die het representatieve parlementaire stelsel in Nederland bepalen berusten niet op een wettelijke regeling laat staan enig wettelijk vooraschrift, zoals de vertrouwensregel dat een kabinet slechts kan optreden als het kan steunen op het onuitgesproken, maar redelijkerwijs te veronderstellen van een meerderheid in de Tweede Kamer. Zie verder over de eis dat tenminste één enkele objectiveerbare daad is vereist voor een äanslag"in strafrechteljke zin: T.J. Noyon, *HET WETBOEK VAN STRAFRECHT*, tweede druk, III Vols, Uitgeverij S. Gouda Quint & Zn: Arnhem 1904, Vol I pp. 397-309; Vol II, pp. 11-22.

formele zin willen afwachten waarbij de koloniale artikelen uit de grondwet zouden worden veranderd. Het bezwaar van Gerbrandy en de zijnen was juist dat zij het kabinet er van verdachten uiteindelijk een dergelijk wetsvoorstel te willen bevorderen. Er werden binnen het Comité sereuze plannen ontwikkeld om dat door geweldpleging te verhinderen. Onbekookte plannen, zeker, onuitvoerbaar wellicht, maar serieus bedoeld stellig. Op de bedoeling komt het te dezen aan: op het uiteindelijk subjectief nagestreefde doeleinde, de *finis operantis* van de aanslagplegers. Hetgeen zij trachtten te bereiken, hoe relatief of absoluut ondeugdelijk de daarbij gebezigde middelen waren en het daarbij beoogde object ook was. Niet de *finis operis*, datgene waartoe het ondernomene naar alle waarschijnlijkheid volgens de algeme ervaringsregelen moet leiden. Die maataf is veel te objectief, wilsonafhankelijk van de poger of aanslag pleger. Naar die maatstaf is er géén aanslag geweest die inderdaad de grondwettige regeringsvorm ooit in gevaar zou kunnen brengen.

Bedenk, dat voor een "aanslag" geen handelingen noodzakelijk zijn die naar de uiterlijke verschijningsvorm op het eerste gezicht de aanmerkelijke kans te weegbrengen, dat tot uitvoering van het staatkundige voornemen redelijkerwijs kan worden gekomen. Het kan bij aantoonbare planningmakerij zijn gebleven, blijkend uit dossierstukken. Denk aan de voorbereiding van de gezamenlijke aanslag op de regeringsvorm van Duitsland op 20 juni 1944. De planning was tot in detail voorbereid, de gezamenlijkheid van het voornemen was uit tal van met bureaucratische zorg opgestelde planningen aan te tonen. Er waren hele dossiers van aangelegd onder berusting van Canaris. De bom werd maar door één persoon geplaatst. Maar zoals dat explosief geplaatst was, was niet zondermeer zeker dat de nog altijd grondwettelijke regeringsvorm daardoor ook zou ophouden te functioneren. Stukken dat binnen het Comité plannen zijn gemaakt en zelfs militaire troepen zijn gedefinieerd waarmee een aanslag zou kunnen worden ondernomen zijn reproduceerbaar.

Wel is voor de individuele strafrechtelijke aansprakelijkheid van de deelnemer aan de aanslag vereist, dat hij de vastheid van zijn voornemen aan de buitenwereld heeft getoond, maar dat kan geschieden door het stellen van een individuele voorbereidingshandeling in de zin van het algemene voorbereidingsartikel 46 van het Algemeen Deel van dat Wetboek. "Aanslag" is een soort van voorbereidingshandeling in de zin van het genoemde artikel 46 dat pas in 1993 aan het algemeen Deel van het Wetboek van Strafrecht werd toegevoegd, juist omdat "aanslag" zelf alleen maar een strafbare aansprakelijkheid oplevert in verbinding met de misdrijven gericht tegen de staat genoemd in de artikelen 92, 33, 94, 108 en 115 genoemde politieke misdrijven. Die handeling moet dan karakteristiek zijn voor het opzet tot voorbereiding. De samenspanners tezamen, de toeleggers van de aanslag, moeten echter wél een daad hebben gesteld binnen hun samenwerkingsverband. Denk bijvoorbeeld aan het oproepen en consigneren van een elite-eenheid in een bepaalde kazerne al dan niet in combinatie met het gereedstellen van transportmiddelen en wapens met munitie.

Daarvan is alleen op papier sprake geweest.[105] Maar zelfs geen manschap heeft ooit een oproeping bereikt. Geen document kan worden getoond waaruit blijkt van een oproepingsschema, bepaald naar tijd, plaats en duur. Stel dat dat er wél was geweest, dan was één enkele oproep die uitgegaan was, een begin van uitvoering geweest van de aanslag in de zin van artikel 94, als bedoeld. Oók als de opgeroepene meteen de oproep genegeerd zou hebben of de politie ervan in kennis had gesteld --- iets wat Kruls heeft willen veronderstellen. Die daad binnen dat verband hoeft echter niet naar algemeen toegankelijke ervaringsregelen geschikt en geëigend te zijn om het doel van de samenspanning te verwezenlijken. Overigens zou dat bij één enkele oproep, waaraan gehoorzaamd zou zijn, bepaald niet uitgesloten te zijn. Dat hangt van de persoon van de opgeroepene af. Eén enkele vastberaden, zwaar bewapende militair kan wel

[105] Zie verder: Cees Fasseur, *EIGEN MEESTER, NIEMANDS KNECHT, Het leven van Pieter Sjoerds Gerbrandy, Minister-President van Nederland in de Tweede Wereldoorlog*, Uitgeverij: Balans: Amsterdam 2014, ISBN 978-94600-3825-9 NUR 680, pp. 511-518.

degelijk het staatsapparaat lam leggen, mits zijn reputatie hem vooruit snelt: denk aan de majoor Marco Kroon. Die zou prenmier Rutte kunnen gijzelen. Maar zulke figuren zijn uitzonderlijk. Zijn ze op gang, dan kan niets hen meer stoppen. De kapitein Wesseling van het deopt special;e troepen was destijds betrokken bij planmatige voorbereiding. Aan hem alleen zou zoiets net als aan Kroon toevertrouwd zijn. Voorbereiding tot aanslag op de grondwettelijke regeringsvorm was destijds, in 1946-1950 een ruime grond voor strafbaarheid mits er maar een daad van uitvoering was, die, hoezeer toerekenbaar aan maar één persoon, naar algemene ervaringsregelen tot omverwerping van die vorm had kúnnen leiden.

Gerbrandy was ontvankelijk voor het idee zulk een aanslag te plegen. Anderen ook. Maar van een dergelijke uitvoeringshandeling is het nooit gekomen. Er is veel over gesproken, ook in regeringskringen en vooral op het niveau van militaire bevelsbevoegden, waaronder de admiraals Furstner en Helfrich en vermoedelijk ook de generaal Spoor, maar van een concreet begin van uitvoering in evengenoemde zin is nimmer sprake geweest voorzover onze kennis thans staat. Kruls, chef van de generale staf, heeft een putch meteen integraal zonder verdere nadere overweging verworpen, maar benaderd is hij wel. Hij heeft, nadat hij de plannen had aanhoord, op de invitatie om mee te doen geantwoord dat als hij dat zou doen, hij zowel als de invitator vermoedelijk reeds 's anderendaags wakker zouden worden op een een politiecel. Van een begin van uitvoering kan dus op basis van dat gesprek niet gesproken worden. Er is iemand bij Kruls lang gekomen, die heeft een plan geopenbaard en dat toegelicht en wellicht heeft hij dat met een memorandum ondersteund. Dat kan men dan een uitvoeringshandeling noemen, maar dan niet een die strafrechtelijke aansprakelijkheid oplevert. In militaire kringen is er met heftigheid over gesproken, vooral na het afbreken van de Tweede Politionele actie, maar dat kan men, al bij al, ook inboeken als het stoomafblazen bij burgerlijke interventie in een zo op het oog geslaagde tactische operatie. Dat Gerbrandy er voor voelde is ongetwijfeld het geval geweest. Mét hem meerdere politieke tinnegieters die kans zagen aan hun ambities binnen het Comité maatschappelijk gestalte geven. Daaronder hoogleraren en ex-kolonialen van hoge rang. En naast Gerbrandy, naast Furstner, nóg één ex-minister, Welter. Dat is, al bij al, al erg genoeg.

X.3.12 Strafvervolging bij de Hoge Raad als forum privilegiatum

Maar het werd allemaal nog veel gekker. Want op basis van het bovenvermelde "smeekschrift" diende het Comité bij de Tweede Kamer in april 1948 een petitie in, waarbij aan de Tweede Kamer werd gevraagd om een strafvervolging in te stellen tegen de "regeringsleden" die verantwoordelijk waren voor de totstandkoming van het "Akkoord van Linggadjatti". Die hadden daarmee immers de grondwet geschonden. Want die grondwet gaf een definitie van de geografische rijkseenheid van het koninkrijk der Nederlanden door te bepalen dat dat rijk bestond uit vier gelijkwaardige delen, namelijk: Nederland, Inderlansch Indië, Surinama, Curaçao en de Nederlandse Antillen. De stellers van dat Akkoord hadden de Archipel daaruit staatkundig los willen maken. Dat was dan een inbreuk op de rijkseenheidgedachte die aan de gehele grondwet ten grondslag lag. Daarmee waren de "regeringsleden" ingevolge artikelen 355[106] vv van het

[106] Het artikel is opgenomen in Boek II van het Wetboek van Strafrecht, Titel XXVIII. AMBTSMISDRIJVEN. Het luidt:

Artikel 355.: "--- Met gevangenisstraf van ten hoogste drie jaren, met of zonder ontzetting van het in artikel 28 no 3 vermelde recht, worden gestraft de hoofden van ministerieele departementen:

1e. die hunne medeonderteekening verleenen aan koninklijke besluiten of koninklijke beschikkingen, wetende dat daardoor de grondwet of andere wetten of algemeene maatregelen van inwenig bestuur van den staat of van zijne koloniën en bezittingen in andere werelddeelen worden geschonden;

2e. (etc) 3e.(etc). 4e (etc.)." In artikel 356 wordt vervolgens een strafbedreiging bepaald tegen de hoofden van ministeriële departementen aan wier grove schuld te wijten is dat de naleving van bepalingen der grondwet wordt nagelaten. De petitie zou ook mede kunnen zien op deze variant, waarbij de pleger of deelnemer dan wel aanslagpleger, poger, aanlegger of voorbereider geen wetenschap bezat van het ongrondwettige van zijn gedraging maar wel ernstige redenen had om zulks te vermoeden. Zie verder over deze verbinding tussen artikel 355 en de bijzondere strafprocessuele voorzieningen waarvan in de hoofdtekst sprake is: Noyon, *Het Wetboek van Strafrecht*, a.w., Deel III pp. 262-263, die verwijst naar de afzonderlijke wet op de ministeriële verantwoordelijkheid van 1840 en de daarin opgenomen verwijzingen naar de toen geldende Code Napoleon

Wetboek van Strafrecht strafbare deelnemers geworden aan het daarin omschreven misdrijf: Het als departementshoofd hun mede-ondertekening verlenen aan koninklijke besluiten of koninklijke beschikkingen, wetende dat daardoor de grondwet (…) wordt geschonden. Er was een warrige toelichting bij, vermoedelijk geleverd door het lid van het Comité Prof Mr Dr Carel Gerretson, hoogleraar aan de koloniale faculteit van de rijksuniversiteit Utrecht. Die had al meermalen de Nederlandse deelnemers aan het overleg te Linggadjatti beschuldigd van hoogverraad, landverraad en aanslag op de grondwettige regeringsvorm in de zin van het meergenoemde artikel 94 van evengenoemd wetboek.

De kamer kan, indien zij meent dat er reden bestaat voor de verdenking aan het feit, bedoeld in artikel 355 inderdaad zulk een vervolging gelasten. De regeling staat thans in artikel 119 van de grondwet.[107] Maar die regeling was destijds gelijkluidend. Alleen is thans de opsomming van de ambtsdragers veranderd, voor wie die strafvervolging geldt. Destijds werden de staatssecretarissen niet genoemd – in 1848 bestond die staatsrechtelijke kabinetsrang nog niet – en weer wel andere functionarissen, zoals de gouverneur-generaal van Nederlandsch Indië en de commissarissen des konings in de provinciën. De constructie van Gerretson moet dan zijn geweest, dat de ministers die het koninklijk besluit waarbij de commissie-generaal werd ingesteld en de besluiten, waarin de heren Schermerhorn. Van de Poll, Van Mook en De Boer werden aangesteld als commissarissen in dat college, mede-ondertekenden daardoor een besluit en vier beschikkingen hadden getekend – náást het staatshoofd zelf – waardoor de grondwet werd geschonden. Dat konden deze ministers alleen hebben gedaan als hoofden van hun departement. Want ze waren alle portefeuilllehouders. Dat moeten dan Drees (minister- president) zijn geweest, Van Schaik (minister van Binnenlandse zaken) , Van Maarseveen (minister van Justitie), en Sassen (Overzeese Gebiedsdelen). Deze besluiten kunnen slechts zijn genomen met instemming van het kabinet als college, dus de andere ministers moeten dan door Gerretson als

---

de Procedure Criminelle. Die verwijzingen zijn nooit nadien ongedaan gemaakt. Wel kan men bij conflicterende bepalingen tussen de ná 1840 totstand gekomen strafprocessuele bepalingen – vooral die, vervat in het Wetboek van Strafvordering van 1927 – de algemene bepalingen van intertemporeel recht toepassen voorzover die voortvloeien uit het tweede lid van artikel 1 van het huidige Wetboek van Strafvordering. Maar dan moet men toch bedenken dat niet makkelijk uit te maken is, óf en wanneer de destijds voorziene plichtmatig voorgeschrevene verwijzing naar de Hoge Raad als forum privilegiatum leidt tot "gunstiger"procesrecht voor de vervolgde, in beschuldiging gesteld of verdachte.

[107] Het huidige artikel luidt: "---De leden van de Staten-Generaal, de ministers en de staatsecretarissen staan wegens ambtsmisdrijven in die betrekkingen gepleegd, ook na hun aftreden terecht voor de Hoge Raad. De opdracht tot vervolging wordt gegeven bij koninklijk besluit of bij een besluit van de Tweede Kamer." Wat de bijzondere procesbepalingen betreft nog het volgende.De Hoge Raad moet zijn raadsheren uitbreiden met vijf. Het eindgewijsde moet gedragen worden door minimaal tien raadsheren. De beschuldigde, beklaagde,vervolgde of verdachte heeft het recht onmiddellijk bij de samenstelling van dat college zich te doen horen. Hij hoeft dus geen warkingsincident af te wachten ter openbare zitting. De tenlastelegging moet door de Tweede Kamer juridisch, feitelijk en naar tijd en plaats worden omschreven. De procureur-generaal bij de raad is daaraan gebonden. Maar de in staat van beschuldiging gestelde kan aanstonds bezwaar aantekenen tegen de tenlastelegging. Inzonderheid kan hij zich beklagen over lichtvaardige vervolging. Maar hij kan ook de juridische toepasselijkheid van de strafbepaling waarop de Tweede Kamer zich bij het samenstellen van de tenlasteleging heeft gebaseerd, de onbevoegdheid van de Raad bij gebreke van ruimtelijke rechtsmacht en de schorsing of opschorting van het vervolgingsrecht inroepen. De Raad moet daarop besluiten. De procureur-generaal kan alleen maar adviseren als de bezwaren zich richten op punten waarover de Tweede Kamer zich nog niet heeft uitgesproken. Uiteraard heeft de procurer-generaal geen enkele opportuniteitstoetsing. De wetstekst van de grondwet eist geenszins dat er een *oorzakelijkheidsverband* bestaat tussen de ambtsbediening en het tenlastegelegd feit. Een *gelijktijdigheidsverband* is voldoende. Een minister van landbouw, die een paaltje uit de grond heeft gereden in staat van dronkenschap hoort bij het forum thuis. Het delict hoeft dus geenszins een afzonderlijk gedefinieerd ambtsdelict te zijn, al zal de strafverzwarende omstandigheid ex artikel 44 dat een standaard sanctie-verzwaring voor ambtenaren beoogt bij veroordeling voor een commuun feit door de Hoge Raad ambtshalve in aanmerking moeten worden genomen. De regeling is een waarborg tegen uit willekeur voortgekomen politieke processen, waarvan de sedert de terreur-periode van Robespierre in 1793 vaker toegepaste buiten-de-wet-plaatsing van politici en regeringspersonen een excessieve resultante is geweest. De grondwet bevat hier ten behoeve van de ambtsdragers die het artikel noemt een processuele waarborgnorm tegen machtsmisbruik via een op het oog commune procedure voor de gewone rechterlijke macht, aangeduid bij de Wet op de Rechterlijke Organisatie.

medeplegers zijn aangemerkt, want zij werkten tot het vijftal besluiten bewust mede door in te stemmen met het zenden van de commissie, bestaande uit deze leden. Deze leden van het voltallige kabinet zouden dan terecht staan bij de Hoge Raad, want die nationale hoogste rechter neemt als enige in eerste en laatste instantie van het misdrijf, omschreven in artikel 355, kennis. De Raad treedt op als *forum privilegiatum*. Een bijzondere buitengewone rechtsaanleg.

Want de procedure is weliswaar verbonden aan maar één instantie, maar de vervolgde heeft bij de vervolging bijzondere procesprivileges en bevoegdheden bij de bewijsgaring. Die Raad zou dan in de hoogste mate gepolitiseerd worden, want tijdens de voorgeschreven procedure bij die Raad, nog steunend op bijzondere voorzieningen voor staatkundige delicten in de Code de Procédure Criminelle van Napoleon zoals destijds al in de tijd van koning Lodewijk Napoleon overgenomen en nadien niet ingetrokken, zou natuurlijk het algehele dekolonisatiebeleid van het kabinet Schermerhorn-Drees en Drees-van Schaik niet onbesproken kunnen blijven. Dat kabinet zou dan daarover door de Procureur-Generaal bij de Hoge Raad ondervraagd moeten worden en hij zou dan een soort interpellatie houden waartoe de Tweede Kamer in casu geroepen zou moeten zijn terwijl het ganse kabinet achter de destijds nog met groen laken beklede regeringstafel zou zitten in 's lands vergaderzaal. De leden van het kabinet zouden bij de Hoge Raad daarentegen, al dan niet geketend, moeten zitten op de kerkbanken vóór de marmeren afscheiding met djambihouten tussenschotten in de grote zaal aan het Plein.[108] Het Comité zou zich dan kunnen voegen ter zitting, eventueel zelfs als beledigde belanghebbende partij, want onder hun leden zouden veel industriële groot-ondernemers zijn die door de gewraakte afscheuring van de Archipel hun diepte-investering onherroepelijk kwijt zouden zijn. De Tweede Kamer zou wél bij meerderheid de tenlastelegging moeten formuleren. Van Mook zou terechtstaan als deelnemer in dubbele hoedanigheid. Als luitenant-gouverneur-generaal en als commissielid.

De Tweede Kamer zou dit soort constructies meteen hebben moeten afwijzen. Zij zou, zichzelf serieus nemend als volksvertegenwoordiging, steundend op de veel belangrijke politieke verantwoordelijkheid van alle bewindspersonen voor het dekolonisatiebeleid, de petitie meteen als strijdig met het óók in de grondwet verwoorde beginsel van de machtenscheiding – de trias-politica-idee, de waterscheiding tussen rechtsprekende, uitvoerende en wetgevend macht, die onderliggend is aan de drie verschillende afdelingen die de grondwet wijdt aan deze machten – terzijde moeten stellen. Verder valt op dat in het Comité zittende kamerleden, met de petitie instemmend, daarmee afzagen van hun grondwettige plicht om de grondwet als kamerlid zélf toe te passen. Want áls er reden had bestaan om het kabinet of de genoemde ministers op basis van artikel 355 te vervolgen, dan hadden Gerbrandy, Tilanus, Stikker, Oud, Zandt zelf de procedure die de grondwet noemt voor de vervolging van (oud)ministers voor het misdrijf dat artikel 355 definieert op de agenda van de kamer moeten brengen. Het artikel, voorziende in deze aparte procedure bij de Hoge Raad, richt zich tot die kamer. Thorbecke achtte, juist op basis van het trias-idee, noodzakelijk dat kamerleden en ministers alleen met consent van de kamer kunnen worden vervolgd voor ambtsmisdrijven tijdens en in hun bediening begaan. Wat die bediening precies is, is nergens uitputtend gedefinieerd.

Die bediening bestaat voort, ook als de politieke ambtsdrager het terrein van het Binnenhof heeft verlaten: ook daarbuiten bestaat de parlementaire en staatkundige immuniteit van de ambtsbevoegden die de grondwet bij deze buitengewone procedure op het oog heeft. De kamer deed dat niet. Zij nam de petitie aan, alsof het een gewone petitie gold – zo die al bestaat – en nam haar in behandeling. Terwijl zij zelf bezig was het Linggadjati-Akkoord op grondwettigheid te fileren. Op 27 mei nam de Tweede Kamer een wetsvoorstel tot wijziging van de grondwet aan. Daarbij werden de koloniale bepalingen herzien, om het Akkoord in Nederland uitvoerbaar te maken. Daarop nam zij de petitie in behandeling. Maar toen was daaraan de grond ontvallen,

[108] Die uitzonderlijke gebouwelijkheid – van een paleis van justitie kon men destijds bezwaarlijk spreken, wel van een merkwaardig gedecoreerd hondehok van rijksarchitect Rose, bestaat niet meer. Het hele geval is in 1989 afgebroken.

want de ongrondwettigheid waarover de petitie klaagde was vervallen na de verkiezingen van juli 1948, die waren uitgeschreven om de voorgestelde grondwetswijziging goed te keuren. Die goedkeuring werd aanvaard bij wetsvoordracht aan de verzamelde eerste en tweede kamer in verenigde vergadering op het Binnenhof. Aan de petitie was dus de feitelijke grondslag ontvallen. Niet de juridische. Die had nooit bestaan. De grondwet repte nimmer van een "rijkseenheid". Het artikel waarin de geografische delineatie van het rijk werd gegeven was altijd, sedert 1814, zuiver beschrijvend geweest. In die beschrijving school geen onderliggend rechtsnormatief principe. Zij volgde de annex bij de Acht Artikelen waarin Falck destijds in Londen de toescheidingsvoorwaarden formuleerden op grondslag waarvan Londen aan Willem I in persoon bepaalde territoria gunde. Zie hierboven, Boek II in de serie: *Nederlands Ontvoogding van het Verre Oosten*, Hoofdstuk I.3., *De koloniën persoonlijk wingewest van de koopman-koning*; I.5. *De Engelse gunning aan Willem I.*

XI. De Tweede Politionele Actie

XI.1 Beel voelt zich eenzaam te Batavia

Beel was zich onmiddellijk na aankomst begonnen met dossiers en paperassen te omringen betreffende de staatsinrichting van het voorlopig Federaal Bestuur van de Verenigde Staten van Indonesië en die van de deelstaten afzonderlijk. Dat was tekenend. Dat was de papieren ambtelijke werkelijkheid die hij zo goed doorgrondde. Hij wilde de constante stroom van beleidsnota's zien en voorbijruisen en de resumptieboom afparaferen met, in rood, zijn aanwijzingen. Hij schiep ook meteen een bureaucratische hofhouding. Er kwam een persoonlijk assistent, en een beleidsadviseur. Die moesten eigenlijk Van Mooks ambtenaren op een afstand houden. Beel ging het zelf regelen. Daartoe was hij niet in staat. Hij zocht dus nieuwe steunpunten in zijn directe omgeving die zijn vooroordelen bevestigden zonder dat hij dat zelf direct in de gaten had. Die waren er genoeg bij de hand. Ze zaten in de militaire hoek. Luitenant-generaal Spoor was er de coryfee van.[109] Hij bezat een primaire persoonlijke charme, hij had een grote sociale redzaamheid en muntte uit in omgevingsbewustzijn. Hij kon goed manipuleren. En hij wilde nu eindelijk eens flink scoren. Hij zag de harkerige eenzame man voor zich. Hij voelde dat die niet precies wist waar hij het zoeken moest.

Spoor ervoer dat de man een instinctmatige afkeer had van inheemsen, vermoedelijk omdat ze te tactiel, te incarnaat en te emotioneel waren. Dan was de altijd overcharmante Soekarno zijn oer-vijand. En dat was interessant voor Spoor. Want dat was die Soekarno voor hém ook, maar dan om heel andere reden. Soekarno was zo glibberig als badzeep na het douchen. Hij ontsprong maar steeds de dans. Elke keer als Spoor dacht dat hij de strop zou kunnen aantrekken, schortte die operatie en stond Soekarno op een afstandje te lachen. Hier was dus de kans, de gelegenheid en het moment. Beel had op de achtergrond ene Sassen, de verantwoordelijke minister voor overzeese gebiedsdelen. Die was familie van Beel, daar was Spoor al direct achter gekomen. Sassen was minister geworden dóór Beel. Als Spoor Beel in zijn zak had, had hij Sassen in zijn zak. Had hij Sassen in zijn zak, dan had hij Drees in zijn zak, die man wist van hoed noch rand. Dan kon Spoor zijn gang gaan. Voltooiing van de politionele operaties waar de operatie-product had gestokt. Jogjakarta oprollen, Soekarno van zijn bed lichten, generaal worden. Met het commandeurskruis van de militaire Willemsorde.

XI.2 Spoors werving om Beels sympathie

Spoor begon nu, na een eerste formele kennismaking, Beel langzamerhand geheel in te palmen. Hij sleepte de man mee naar onverwachte inspecties. Hij liet hem bij – totaal ongevaarlijke – verkenningstochten meerijden. Hij duidde hem de posities van guerrillastrijders aan en liet Beel bij ondervragingen toe. Er waren de kameraadschapsavonden van de dienstplichtigen met de ouwe sobats van het KNIL, waar de landvoogd wat schutterig aanzat maar toch langzamerhand ontdooide. Er was het groot ceremonieel waar onderscheidingen werden uitgereikt en bevorderingen werden gedaan. De aalmoezeniers die de junglemissen opdroegen, met de bieravonden daarna. Het werkte. Beel ging het allemaal vanuit het militaire standpunt zien. En wel dat van Spoor. Symptomatisch was dat Beel ineens een kaki-uniform bestelde bij de Algemene Secretarie. Het uniform van de opperbevelhebber, dat was de gouverneur-generaal toch? Het bleek niet te bestaan. Maar een generaalspet met gouden zaagrand en zwart état-major band, kraagspiegels met zaagrand en Binnenlands Bestuur-embleem, kakibroek met dubbele gouden galon op de buitenkant van de pijpen deden wonderen. Beel leerde salueren. Stram, maar iets te veel hemelwaarts blikkend. Een rooms-katholiek leert dat nooit af.

Een tweede politionele actie kon voltooien waar de eerste opgehouden was, dat had Beel nu wel geleerd. Van Mook was weg. Die had tegen nieuw militair ingrijpen bezwaren gemaakt op grond

[109] Jaap A. de Moor, *Generaal Spoor. Triomf en tragiek van een legercommandant*, Boom Uitgvers Amsterdam, Amsterdam, 2011, ISBN 978-94610-57914.

van overwegingen van buitenlands-politieke aard. Dat had Beel niet zien zitten. De tweede actie kon de Republik helpen liquideren. Dan kon de Indonesisch Federatie tóch wel opgericht worden, maar dan waren de oproerkraaiers uit de weg geruimd. Was die Republik weg dan kon Java opgedeeld worden in twee of meerdere deelstaten. Sumatra ook. Dan kon met gematigde krachten de Federatie opgericht worden. Maar, dat had Spoor heel goed gezien, dan moest Soekarno verpletterend verslagen worden. Hij moest eerst gedetineerd worden en daarna als landverrader en oorlogsmisdadiger berecht worden. Er waren nu veel nieuwe dienstplichtigen uit Nederland gearriveerd. Het KNIL was uitgebreid. Voordat nu vanuit Nederland gezanikt kon gaan worden om terugzending van de vorige lichtingen dienstplichtigen moest er "geslagen" worden. Er waren nu 140.000 man beschikbaar. Die kans kwam nooit meer.

XI.3 De deployering van de Tweede Politionele Actie succesvol

Op 19 december in de vroege ochtend landden parachutisten van het Korps speciale Troepen op het vliegveld van Jogjakarta. Zij overmeesterden de bewaking. De volgende aanvlucht wierp bewapening, ammunitie en proviand af en daarna daalden transporttoestellen. De stad werd moeiteloos veroverd. Soekarno en Hatta werden opgepakt. Nederlandse troepen vanuit oost- en West-Java rukten op. In het noorden landden mariniers via amfibische operaties. Midden-Java werd geheel bezet. Maar het republikeinse leger had geen slag geriskeerd. Het was in zich verspreidende troepen terug getrokken worden en zou de guerrilla voortzetten. Op Bantam trokken Nederlanders binnen en legden een bezetting binnen republikeins gebied. Op 20 december waren alle bezettingsposten geconsolideerd. Strategisch een succes. Beel had zich volledig achter Spoor opgesteld. Ook in de richting van het kabinet. Zou dat de actie verbieden – het kabinet was zeer laat ingelicht, maar kón dat technisch nog doen – dan zou Beel meteen aftreden en wereldkundig maken wat de reden was. Dat zou een kabinetscrisis betekenen. Beel was de kampioen van de katholieken. Populair was hij niet, maar hij was de verpersoonlijking van de Katholieke Volkspartij. Van Schaik was de man van de oude achterkamertjespolitiek uit het interbellum. Hij was te lang minister van justitie gebleven onder Colijn. Die van Schaik werd niet meer geaccepteerd door het Katholiek Vakverbond en de Katholieke Werkende Jongeren. Romme deelde Drees mee, dat als het nu tot een crisis kwam, de katholieken zouden omzien naar een coalitie met de VVD. Maar dan kon Drees de optuiging van de sociale zekerheidswetgeving beter voorlopig vergeten. Hij moest maar gaan praten met Beel. Die had gezegd dat dat niet nodig was, daar dacht Romme anders over. Volgens hem wist Beel niet waar hij mee bezig was. Verkennertje spelen, vermoedelijk, met dat belachelijke uniform om de stramme leden. Drees reisde onmiddellijk naar Indonesië. Samen met de staatsecretaris voor Indonesische aangelegenheden N.S. Blom. Tevoren waren de ambassadeurs van België, Frankrijk en Canada hem komen zeggen dat zij echt niet achter deze militaire operatie konden staan.

XI.4 De Veiligheidsraad grijpt in

Maar de Veiligheidsraad voelde zich geschoffeerd. De uitvoering van het akkoord van Linggadjati was nog gaande. De Republik had veel toegegeven. De Nederlanders bijna niets. Dit leek nergens op. De USA stelde nu een resolutie voor, nummer 63, waarin Nederland werd gesommeerd de vijandelijkheden onmiddellijk te staken en de Indonesische leiders vrij te laten. De eerste eis werd ingewilligd. Maar Soekarno loslaten? Dat nooit. De nationalisten zetten de guerrilla verhevigd voort. De Nederlanders leden veel verliezen, maar Indo's die eerst met de Nederlanders hadden samengewerkt werden massaal geliquideerd. De chaos werd totaal. De druk op Nederland werd onder leiding van de USA opgevoerd. Internationale draconische sancties werden aangezegd. De Marshallhulp zou worden stopgezet. Nederland moest een plan opstellen voor een definitieve overdracht of afstand van de soevereiniteit over de Archipel. Daarover zou het moeten overleggen met de nationalisten. Het zou echter eerst Jogjakarta moeten ontruimen en de republikeinse leiders moeten vrijlaten. De nationalisten zouden de guerrilla moeten stopzetten. Dat werd weer in een uitvoeringsakkoord geregeld: de Van Roijen-Roem-overeenkomst van 5 mei 1949. Jan Herman van Roijen was de Nederlandse minister van buitenlandse zaken. Mohammed

Roem was diplomaat met, voor de gelegenheid, de rang van gevolmachtigd Indonesisch minister. Er was immers nog geen volwaardig Indonesisch Federaal kabinet. De termen van de uitvoeringsovereenkomst waren al helemaal voorgekauwd door de Veiligheidsraad. Die wilde nu echt niet meer dat Nederland alweer iets zou verzinnen om onder de afstand van de soevereiniteit over de Archipel uit te komen. De Van Roijen-Roem-verklaring kent vijf beslispunten.[110]

XI.5 De Republik stopt alle vijandelijkheden

Ten eerste. De Republik stuurt een delegatie naar Den Haag om deel te nemen aan een conferentie gericht op de afstand door Nederland van de soevereiniteit over Indonesië en de aanvaarding van de soevereiniteit door Indonesië

- De Republik herneemt haar gezag over Jogjakarta. Nederland ontruimt de bezette perimeters.
- Nederland stopt alle vijandelijkheden. Het laat de gearresteerde regeringspersonen van de Republik vrij. Daaronder natuurlijk Hatta en Soekarno.

De Veiligheidsraad gebruikte een terminologie waarin de woordcombinatie "soevereiniteitsoverdracht" werd vermeden. We zagen dat Soekarno daar bezwaren tegen had. Hij had nu, door die tweede politionele actie, het gezag verworven om de Raad te bewegen zijn redacties te volgen. Hij wilde niet dat Nederland geacht werd soevereiniteit over te dragen aan Indonesië. Dat zou de ongelijkwaardigheid van de beide staten impliceren. Bij de Van Roijen-Roem-verklaring hoort een protocol waarin een ronde tafelconferentie in het vooruitzicht wordt gesteld voor de twee partijen wederom onder supervisie van de veiligheidsraad. Die conferentie vond plaats op 22 mei 1949. Drie beslispunten stonden nog open:

- De soevereiniteit over de Archipel komt toe aan de Verenigde Staten van Indonesië in overeenstemming met de uitvoeringsregelingen die behoren bij de Renville-overeenkomst.
- Tussen Nederland en de Federatie bestaat op het moment dat die soevereiniteit wordt uitgeoefend door die Federatie een gemenebestverband waarin de partijen fungeren als gelijkwaardige partijen.

[110] Zie over de historiografische inbedding van deze onderhandelingen, waar het kabinet eigenlijk niet akkoord mee wil gaan, weer Ad van Liempt, Na de bevrijding, De loodzware jaren, a.w., pp. 311-320. Drees vond het te ver gaan. Van Maarseveen voor Justitie, die het KVP-standpunt verdedigt, vindt degok te groot. Wat, als Soekarno, eenmaal weer in vrijheid, over het totale front een guerilla gelast? Zullen de Nederlandse soldaten die kort tevoren hun gunstige posities hebben moeten opgeven, dan hun strijd zonder morren hervatten? Sassen, de minister van overzeese gebiedsdelen en Romme-slaaf, is razend: Van Roijen heeft hem zelfs niet eens geraadpleegd. Maar Sassen wordt nu zelfs door Romme niet meer gedekt. Op 10 februari laat hij Sassen, zijn *creatio ex nihilo*, zonder wroeging vallen. Beel voelt zich verraden door Romme. Hij neemt als Hoge Vertegenwoordiger van de Kroon ontslag. De Van Roijen/Roem-verklaring krijgt niet eens de verdragsvorm. Het is een communiqué waarin de onderhandelaars hun statements verwoorden als basis voor een rondetafel-conferentie. Die komt onder supervisie van *UNCI, the United Nations Commission for Indonesian Affairs.*Dus: nog steeds niet "Indonesia". Die staat bestaat dan theoretisch nog niet. Maar eigenlijk is dat op dat moment al barre theorie. Simon Spoor, de commanderend generaal van de Tweede Politionele Actie krijgt door de stress en de woede, dat de regering nu toch weer toeggeft, een hartaanval. Met dodelijk gevolg. Meteen gaat het gerucht rond dat de generaal door het kabinet is vergiftigd met digiitaline. Dat gerucht zoemt nog steeds. Zie: Andere Tijden, *Het optimisme van Generaal Spoor*, uitzending van de NPO dd 14 mei 2011, 20.40u., Nederland 2, www.anderetijden.nl/aflevering/1997/Het-optimisme-van-Generaal-Spoor. Zie voorts: Geertje Dekkers*, Spoor was een militair pur sang, Jaap de Moor over de tragiek van de bevelhebber in Indië*, op de site: Historisch Nieuwsblad 5/2011, www.historischnieuwsblad.nl/spoor-was-een-militair-pur-sang; en Jaap A. de Moor*, Generaal Spoor, Triomf en tragiek van een legercommandant*, Uitgeverij Boom Boeken Amsterdam: Amsterdam, 2011 ISBN 978-9461-057914. Het boek werd hierboven reeds geciteerd in verband met de kundige wijze waarop Spoor Beel inpakte en wist te winnen voor de Tweede Politionele Actie. Zie verder: Koos-jan de Jager, God en Jan Soldaat: de geschiedenis van een gedicht, op de site Historiek, dd 27 mei 2019, bezocht op 14 januari 2021, wwww.historiek.net/god-en-jan-soldaat-gedicht-simon-spoor/104713/

- In het kader van dat verband regelen de partijen de overgangsbeginselen, de schadevergoedingsverplichtingen, de schadeloosstellingen, kosten, schaden en interessen van dien.

Op 6 juli 1949 keerden Soekarno en Hatta terug naar Jogjakarta. De Van Roijen-Roem-verklaring werd door de Republik geratificeerd op 13 juli. Op 3 augustus werden de wapenstilstandstermen onherroepelijk geparafeerd. De vijandelijkheden eindigden op Java op 11 augustus 1949 en op Sumatra op 15 augustus. De Rondetafelconferentie leidde tot overeenstemming met betrekking tot de afstand van de soevereiniteit door Nederland over Indonesië en de uitoefening – niet: de aanvaarding ervan -- door de laatste. Daarbij werd een reserve gemaakt over de volkerenrechtelijke status van Nederlands Nieuw Guinea: die zou eerst later bepaald worden.

XI.6 Sassen moet het veld verlaten: hij heeft te hoog spel gespeeld

Beel had aanvankelijk waarachtig niet in de gaten wat de Nederlandse positie was ten gevolge van die Tweede Actie. Hij bléef de zaak als een binnenlandse aangelegenheid zien. De USA waren uitermate onstemd. Maar zelfs dat kon Beel, toch zeer transatlantisch georiënteerd, niet aanstonds van mening doen veranderen. Pas Lieftincks bruuske mededeling dat de staat der Nederlanden aan voortgezette militaire acties failliet zou gaan, noodzaakte Beel tot bijstelling van zijn standpunt. Beel accepteerde thans onherroepelijke vredesbesprekingen met de Republik als volwaardige tegenpartij. Maar niet onder Beels verantwoordelijkheid. Beel bood zij ontslag aan als Hoge Vertegenwoordiger van de Kroon. En dat weer, tekenend, zonder Sassen er van op de hoogte te stellen. Die hoorde zijdelings, min of meer bij toeval, in de ministerraad dat ook zijn Hoge Vertegenwoordiger van de Kroon hem had verlaten. Het tekende de isolatie waarin Sassen was terecht gekomen --- zonder het te beseffen. Want over het ontslag van Sassen als gevolg van een ministerscrisis en niet als consequentie van een kabinetscrisis was in de beruchte wandelgangen al meer dan een week gesproken. De KVP liet hem unaniem vallen. Hij stond nu in het kabinet alleen. Op 14 februari kreeg hij op verzoek ontslag. Romme, die hem steeds weer had opgezweept constateerde nu ineens dat de zaak hem toch geen kabinetscrisis waard was. Sassen ging de woestijn in.[111] Maar het bedrijfsleven bleef Sassen waarderen. Hij ging daar verschillende commisariaten vervullen, zoals het hoort bij ex-politici die de bui niet zagen aankomen, maar wél hangen. Bedelend op een straathoek komt men dit soort lieden zelden nadien tegen.

[111] Ad van Liempt, *Na de bevrijding*, a.w., pp. 300-301.

XII. De soevereiniteitsoverdracht

Op 27 december 1949 vond in de burgerzaal van het koninklijk paleis op De Dam te Amsterdam de plechtigheid plaats dien men de soevereiniteitsoverdracht is gaan noemen. De Rondetafelconferentie werd gehouden in de Ridderzaal te Den Haag. In beide ruimten werd eigenlijk niets beslist. Er werd acte verleend aan eerder verrichte rechtshandelingen. Daarvan werd protocol opgemaakt en dat werd door de partijen getekend. Dat werd vervolgens gezegeld. Net als bij capitulaties ging het om de laatste bladzijde van dat protocol, de zogeheten "final act". Het probleem was tevoren, dat niemand precies wist hoe je soevereiniteit erkent, overdraagt of opgeeft. Dat is bij capitulaties óók altijd het euvel. Als je een fout maakt, is dan de beoogde rechtshandeling niet gesteld? Moet een soevereiniteitsoverdracht bij verdrag? Kan het niet bij de uitwisseling van verstaansmemoranda (memoranda of understanding)? Niemand die het wist. En nu weet nog niemand het.

Men heeft eerst nog bij wet geregeld dát de soevereiniteit, wat Nederland betreft, werd overgedragen. Die wet heet de Wet van 21 December 1949, houdende een voorziening in de zin van artikel 211 der Grondwet. De wet wordt geciteerd als "Wet souvereiniteitsoverdracht Indonesië". We zagen al dat Soekarno dat onjuist vond. Het hele kabinet tekende. Maar, en dat is het opmerkelijke, men heeft ook, voor alle zekerheid alle Indonesische gevolmachtigden en alle waarnemers van de Verenigde Naties laten tekenen. Natuurlijk opende Juliana. Het staatshoofd. Toen Drees, de premier. Dan J.H. Van Maarseveen, minister van overzeese Gebiedsdelen. Maar daartussen staat al: J.R.H. van Schaik, minister zonder portefeuille. Dat is vreemd, maar dan kan men redeneren: hier voerde men algemeen kabinetsbeleid uit, dat rechtvaardigt dat. Die opmerking is niet juist. De regering maakte hier geen beleid en voerde geen kabinetsbeleid uit. Ze moest. Van de Veiligheidsraad. Van de Verenigde Naties. Ze had de termen woordelijk opgekregen waarin dat beleid verlopen moest mét tijdsfasering. Bij de wet zit een aanhangsel dat de mantelresolutie heet waarin alle voorgaande akkoorden, overeenkomsten, charters, statuten, verklaringen, voorbehouden, interpretatieve verklaringen en volmachten met reserves zijn genoemd waarnaar de wetstekst via drie artikelen weer verwijst. Mohammed Hatta hebben dat aanhangsel getekend, Hamid, de Amerikaanse voorzitter van de Commissie van Goede Diensten van de VN Merle Cochran en de leden Th.K.Critchley en J.A.Romanos. Iemand heeft kennelijk gedacht: laat ik ze allemaal maar noemen. Die wet was niet het onderwerp van de bijeenkomst van de 27 december. Dat kon ook niet. Wetten zijn onderwerp van gemeen overleg met de staten-generaal. Ze worden vastgesteld en afgehandeld in de ruimten van dat overleg. En dat overleg was in deze bijeenkomst geen agendum. Wat was dat wel? [112]

Dat was het te voren vastgesteld procesverbaal-verslag van wat daar gebeurde. Getekend door staatshoofd, premier, de minister die het aanging, maar ook door de leider van de Indonesische delegatie. Heeft zij rechtskracht? Als bewijsstuk zeker. De regeringsleiders, politici, staatslieden, het staatshoofd tekenden als getuigen. Zij authentiseerden iets, wat niemand nog zou durven betwisten: dát men bijeen was, in het Paleis te Amsterdam, op de Dam, en dat men de abstractie "soevereiniteit" overdroeg aan personen, die beweerden ze al te bezitten, die soevereiniteit. Maar wat bewijst ze dan? Wat bewerkstelligt ze? Wat zijn de rechtsgevolgen van deze handeling, dieze opstelling, deze reeks van gedragingen? Ze bewijst vermoedelijk weer een ongedefinieerde rechtshandeling, waarvan eigenlijk niemand de strekking precies begreep. De gevolgen ervan zijn ook niet uitgewerkt, integendeel, maar zij raken niet hen, die daar tekenden. Dat doen ze nooit.

Nadat de laatste handtekening was afgevloeid door de directeur van het kabinet der koningin mevrouw Marie Anne Tellegen[113], de statige en pinnige mevrouw met het tuttig hoedje op die als

[112] Zie: Ad van Liempt, *Na de bevrijding*, a.w., pp. 346-353.

[113] Zie: W.H.Weenink, *Vrouw achter de troon, Marie Anne Tellegen 1893-1976*, Uitgeverij: Boom Uitgevers Amsterdam: Amsterdam, 2017 ISBN 978-90895-33616.

strenge gouvernante toekijkt of Hatta niet spat, speelde de paleisbeiaard de volksliederen. *Indonesia, raya, merdeka, merdeka*.

Beneden spoedden de mensen zich voort op weg naar hun belangen. Een grijze dag. Er was lichte motregen.

XIII. Nieuw Guineakwestie

XIII.1.1 Volksplantingen op Nederlands Nieuw Guinea voor Indo's

Vóór het uitbreken van de oorlog met Japan had het koloniale bestuur van het Nederlands deel van Nieuw Guinea een soort reservaat willen maken voor de Indo-Europeanen, die zich steeds minder thuis voelden tussen de inlanders in de rest van de Archipel. Er waren, door de voortgezette segregatie tussen de blanke toplaag enerzijds en de inheemsen anderzijds al tal van sociale spanningen ontstaan sedert 1920. Die waren verergerd door de hierboven besproken verschillende inlandse opstanden sedert 1925, vooral in midden-Java. De Indo-Europeanen hadden zich verheven gevoeld boven de inlanders. Ze spraken doorgaans onder elkaar een gebroken Nederlanders, doorspekt met Maleise woorden en zinswendingen en gebruikten dat óók in het sociaal verkeer met de inlanders. Echt Maleis weigerden zij doorgaans te leren, maar ook de eigenlijke talen van de Archipel-groepen beheersten zij niet. Daar deden zij ook geen moeite voor. Zij schurkten zich stees dichter aan tegen de Europese Nederlanders en trachtten hun levensstijl in alles zoveel mogelijk te imiteren. Zij ervoeren het wassend nationalistisch zelfgevoel van de inlanders als steeds bedreigender, reeds omdat zij aanvoelden dat zij daarin geen hogere sociale status behoorden te hebben, dan zij nu pretendeerden te bezitten: een stand binnen de sociale koloniale stratificatie die hen verhief boven die van de Vreemde Oosterlingen: de Chinezen, de Indo-Chinezen en de Japanners.

Met de laatsten die een bestendige verblijfstatus plachten te genieten en die het koloniale bestuur ook niet langer trachtte en durfde te weren, konden de Indo-Eurpeanen zich economisch bijna nooit meten. De Japanners waren neringdoenden, maakten steeds meer winsten met de goedkope produkten waarmee zij de markten wisten te overstromen en deelden in de glorie van Nippon, dat overduidelijk binnen Azië het volk van de toekomst scheen. De Indo-Europeanen waren doorgaans kleinere ambtenaren of semi-publieke midden-beambten die steeds aangewezen waren op de rangen van het koloniale bestuur bij wie zij hun diensten verleenden, al dan niet in blijvende aanstelling. De inlanders daarentegen legden zich steeds meer toe op de inlandse nijverheidsactiviteiten waarvoor zij – mede door het koloniale bestuur – de adequate bijpassende opleidingen van middelbaar niveau en soms academisch gehalte konden volgen. Het aantal inlandse ingenieurs en hogere technici steeg aanmerkelijk. Zij verdienden steeds beter en méér dan de Indo-Europeanen die aangewezen bleven op de lagere rangen binnen het overheidsapparaat. Het ging, bij deze competitie, om ongeveer honderdvijftigduizend tot tweehonderduizend ingezetenen die duidelijk het gevoel kregen op den duur uit de boot te vallen. Bovendien werden steeds meer inlanders ook in de rangen aangesteld die vóór 1930 voorbehouden waren gebleven aan de Indo's. Die maakten zich steeds meer zorgen, ook omdat een verblijf in het Europese deel van het rijk hen doorgaans ontzegd bleef. Tijdelijke toegangsverschaffing aldaar was al problematisch, omdat zij geen garantie konden afgeven dat zij niet uit armlastigheid ten laste van de daar heersende Armenwetgeving zouden vallen. Hun dipoma's en certificaten golden daar doorgaans niet en op hun bekwaamheden zat men daar overigens niet te wachten – het was daar hartje crisis en het werkloosheidspercentage bleef tot 1938 stijgen.

Batavia kwam nu in 1923 op de gedachte Nieuw-Guinea te bestemmen als een soort koloniaal reservaat voor de Indo's. Dáár konden hun Indische diploma's zonder problemen gelden, dáár konden hun dienstjaren doorberekend blijven voor de vaststelling van de basispensioengerechtigde leeftijd, dáár konden zij verder hun superioriteitspretenties schadeloos botvieren: de papoea's, zo giste Batavia, zouden daartegen niets in de weg leggen, voorzover ze al de feitelijke grondslag van die pretenties doorgrondden. Verder was in 1938 duidelijk dat wellicht de bodem van Nieuw-Guinea rijker was dan gedacht. Wellicht konden daar toch nog op grotere schaal delfstoffen en kostbare grondschatten gewonnen worden – maar Batavia gaf daar, om redenen die hieronder aan de orde komen, voorshands geen ruchtbaarheid aan. In 1926 werd alvast een Vereniging tot Kolonisatie van Nieuw Guinea opgericht en in 1930 kwam daar de Stichting Immigratie Nieuw Guinea bij. Waarom deze kolonisatie ineens wel redelijkerwijs

mogelijk scheen, werd niet concreet uit de doeken gedaan door Batavia, maar wél dat het Nederlands bedrijfsleven het er hartgrondig mee eens was. Indo's die daarheen wilden verkassen, konden er goed op vooruitgaan. En omdat de Indo's geen alternatief hadden, geloofden ze dat doorgaans. Ze zouden hun tropenbestaan kunnen voortzetten en verder salarisverhoging kunnen beuren, nog wel in het bedrijfsleven dat voordien voor hen gesloten was. Velen gingen mitsdien herwaarts en investeerden in hun nieuwe voorgespiegelde bestaan. Voor hen kwam de Nieuw-Guinea kwestie als een nieuwe sociale ramp op. Een desastreuze breuk, van hun wil volstrekt onafhankelijk.

XIII.1.2 De gedwongen geleiding naar Nederland een heilloos perspectief

Maar dan één, waardoor hun leven volkomen op de kop weg gezet, want deze Indo's konden vrijwel niet naar elders in de Archipel terugkeren. Daar, waar zij vandaan kwamen, meestal: Java, het centrale bestuurseiland, werden zij gehaat, nog erger dan de *belanda's* zelf. Maar naar Nederland konden ze óók nauwelijks. Op de eerste plaats bezaten ze de Nederlandse nationaliteit niet. Op de tweede plaats konden ze doorgaans geen garantiecertificaat overleggen bij de toegangsverschaffing tot Nederland dat zij nimmer ten laste van de publieke kas zouden komen. Dat konden ze reeds daarom niet, omdat ze meestal juist naar Nieuw-Guinea waren verkast aangezien ze elders in de Archipel geen toekomst hadden kunnen opbouwen wegens gebrek aan de juiste opleidingen en sociale netwerken.

Derden, die ten genoege van de Nederlandse administratie een vervangende garantieverklaring wilden afleggen hadden zij doorgaans niet te hunner beschikking. Zij waren niet te Nederland geboortig noch daaruit herkomstig, bezaten daar geen familiekring of een daarmede vergelijkbare sociale omgeving. Ná 1950 begint Herrijzend Nederland steeds vaker met klem van nadruk om dergelijke garantie-certificaten te vragen. Er waren nu al heel veel ontheemden uit de Archipel komen kloppen om toelating zonder geldelijke middelen of mogelijkheid die zich alsnog te verschaffen. Onvrijwillige évacué's waren deze Indo's niet, niet in de zin van de Nederlandse wet. De verschillende evacuatieregelingen, vervat in ministeriële circulaires waren derhalve niet op hen toepasselijk. Zij golden als wederstrevende spijtoptanten, die veel te laat naar Nederland kwamen tussen 1950 en 1965. Zij waren per definitie probleemgevallen. Herrijzend Nederland had met deze lieden weinig consideratie. Ze zongen te hoge tonen. Ze konden bijna nooit meekomen. Wat voor de Nederlanders vanzelfsprekend was, moest aan de Indo's eindeloos steeds weer uitgelegd worden. Dezen namen er meestal geen genoegen mee, gingen in bezwaar en beroep tegen onthoudingen van voorliggende voorzieningen. Ze kregen onvermijdelijk de naam van querulanten. Mensen die hun plaats niet kenden en het te hoog in de bol hadden.

XIII.1.3 Het opleidingsprobleem en de sociale status

Hun opleidingen waren in Nederland bijna nooit erkend. Ook niet die welke het bedrijfsleven soms had verschaft, de bijbehorende eindcertificaten evenmin. De basisschool-opleidingen sloten in geen elke opzicht aan bij het Nederlandse lagere schoolniveau – de taalbeheersing was meestal erbarmelijk, ook wegens de neiging om bij emoties los te barsten in ratelend Maleis – en de Nederlandse standenmaatschappij met haar subtiele gradataties nopens wat de deftige, deftigere en patriciërs-stand zich kon veroorloven in verhouding tot de betere, lagere en gewone middenstand, de klerken- en arbeidersstand ging aan deze Indo's volkomen voorbij.

Zij kleedden zich veelal, volgens de doorsnee Nederlander, veel te zwierig en te deftig, spraken te luid en te omslachtig, eisten te veel aandacht op bij de toch al drukbeklante loketten en schenen maar niet te willen begrijpen dat eigenlijk niemand op hen zat te wachten, zéker niet als ze ook nog een hoogstpersoonlijke begeleiding vergden. In Nieuw-Guinea waren ze bij de ondernemingen en ambtelijke diensten verhoudingsgewijs te hoog in geschaald. Ze hadden daar ook allerlei voorzieningen gehad, waar ze in het sobere, kale, nog langdurig aan een voedseldistributiesysteem onderworpen Nederlandse samenleving volledig naar konden fluiten. Een procuratiehouder bij een aan de Suikerunie gerelateerde succursaalonderneming mocht dolblij zijn als hij als tweede klerk of commies kon worden geëmployeerd. Vooral omdat hij dan

nog altijd niet in staat was zelf een in coherent Nederlands gestelde correspondentiebrief te schrijven --- laat staan dat hij die dicteren mocht, zoals hij steeds gewoon was geweest. Hij viel onder de derde stroom onwillige migranten, die hierna gedefinieerd zal worden. Hij was voorbestemd een probleemgeval te worden. Voor zichzelf, zijn gezin, de instellingen van openbaar maatschappelijk hulpbetoon en de kerkelijke armendiaconie. Het leven zou voor hem een hel worden, een hel die hij vervolgens ook zou berokkenen aan zijn echtgenoot, gezinsleden en meegekomen betrekkingen. Tot in de derde generatie zouden zij de reputatie van de Indo zwaar verhypothekeren en zelfs verzieken terwijl zij met de koppigheid van een nurks de goedgunstig toegestoken helpende hand met kracht van zich stieten. Een man als Huib van Mook had ook dát voorzien. Al toen Batavia deze slordig beraamde rekolonisatiepolitiek opzette --- op papier, zonder te kijken naar de maatschappelijke realiteit van Herrijzend Nederland. Zoals gebruikelijk had hij slechts een kortgestuikt schouderophalen bij zijn meerderen te weeggebracht.

XIII.1.4 Tante Elise van De Suiker-unie ontheemd in het Oude Westen te Rotterdam

Mijn familie kreeg in 1956 gedwongen inkwartiering van de Javaanse “tante” Elise, wier man hóóg was geweest bij de Suikerunie te Batavia. Mijn opa had op de derde verdieping van ons dubbele bovenhuis aan de Hendrick Sorghstraat voor tante Thea en ome Ton een soort flat getimmerd, met een echt keukentje met een gasgeiser, een wat primitieve natte sectie en een kinderkamer, want Thea liep op alle dagen. Ze zouden gaan inwonen. Het centrum van Rotterdam lag in puin, nog door het bombardement van de Duitsers op 14 mei 1940. De woningnood was immens. Het was een heel gedoe geweest, dat timmeren en knutselen, want met de electra bléef het behelpen. Er moest een nieuwe stoppengroep in de meterkast beneden, vlak achter de voordeur. Daar was het Gemeentelijk Electriciteitsbedrijf bij ingeschakeld, want kortsluiting zou onvermijdelijk brand hebben veroorzaakt in de negentiende eeuwse behuizing. Eindelijk was de flat af. Hoog tijd. Thea kon elk ogenblik weëen gaan krijgen. De gemeentemannen moeten ten stadhuize van de flat gerapporteerd hebben. Want we kregen inkwartiering van dat wezen uit Indië. Tante Elise, een bruin vrouwtje dat de hele bovenverdieping kreeg toegewezen, zodat Thea op de divan in de achterkamer moest bevallen. Tante Elise deed bepaald geen blijde incomste. Ze deed ons weten, dat ze thuis, in haar Indië, het belangrijk luxer gewend was, kloeg over het feit dat de douche niet genoegzaam verwarmd water neersproeide en maakte bezwaren om elke keer een emmer water over haar ontlastingen te werpen, want watercloset was niet standaard in de Delfshavense woningen, nog uit de alkovenwoningtijd. Met de werkster van oma, juffrouw De Witt, maakte Elise knallende ruzie omdat de was niet goed gesteven was. En verder schrok opa zich iedere keer een rolberoerte omdat Elise pantoffeltjeszacht door de schemerige portalen van het trappenhuis moeizaam naar boven placht te klimmen, daarbij plotsklaps ‘smans weg versperrend in de gang. En dan was er nog de stuipig schreeuwende kakatoe op de stok, die zo nu en dan een delirium van woede kreeg. Mijn opoe kreeg er compleet de assistaasie van. Elise werd door *clientalismo* geholpen aan een secretaresse-baan bij de Suikerunie in Schiedam. Ook daar bleek ze impopulair, omdat ze geen steno kende, langzaam opnam en te omstandig telefoneerde. Haar man was door Soekarno het land uitgepest. Hij was onderweg gestorven. Elise, van onduidelijke adellijke komaf, vond dat oma te weinig bedienden had en dat van haar niet verlangd kon worden dat ze zelf haar grutterswaren betrok bij Cor Suiker in het drukbeklante kruidenierswinkeltje aan de Schietbaanlaan. Soms zond ze mij uit, voor een pondje suiker of onbegrijpelijke kruiden. Eenzaam zat Elise de christelijke feestdagen uit op haar flatje, terwijl ze haar merkwaardig geurende spijzen triest toebereidde, waarvan opa schimpend schold dat ze helemáál verstoppend waren van de verdomde buitenlandsigheid. Bij familiefeesten, vooral stampende bruiloften, moest Elise boven blijven. Somber zat ze onder haar wanjangpoppen en enge maskers in het zitkamertje, denkend aan de Gordel van Smaragd. Tempo Doeloe, zeide ze smartelijk tegen mij, Kassian! En het regende en mistte maar in Rotterdam. De regering deed er niets tegen. Terwijl ze toch had beloofd, dat Elise terug zou kunnen als Soekarno verslagen was door de Rotterdamse mariniers. Elise stierf eenzaam en onbegrepen in het Sint Antonius Gasthuis aan de Nieuwe Binnenweg, in een van de onzegbaar ongastvrije kamertjes voor dames van Rooms-Katholieken Huize van betere celibataire standing. Adoe! Kassian.

XIV. De volkerenrechtelijke rechtvaardiging van de status aparte van Nieuw Guinea

XIV.1 Was er bij de Lingadjatti-overeenkomst nu wél of niet iets ten aanzien van Nieuw-Guinea overeengekomen?

Nederland heeft steeds aan de Verenigde Naties proberen te verkopen dat de onderhandelingen over de dekolonisatie van de Archipel nooit betrekking hebben gehad, vanaf augustus 1945, op de Buitengewesten althans niet op het koloniale grondgebied van Nieuw Guinea. Het heeft betoogd dat de eerste besprekingen over de verkenning van elkaars bedoelingen, betrekking hadden op de eilandengroepen die vanaf 1880 onder *effective control* stonden in de zin van het tweede Sumatraans verdrag van 1873, toen Groot-Brittannië heel Sumatra overliet aan de interne territoriale soevereiniteit van Den Haag. Daarom vielen in ieder geval de Buitengewesten buiten de uitvoeringsakkoorden van het akkoord van Lingadjatti, dat hierboven werd besproken. Het heeft toegegeven dat niet steeds duidelijk was, wat met deze term – Buitengewesten --- bedoeld werd. Maar omdat in ieder geval Batavia nooit *effective control* had opgeëist over Nieuw Guinea en dat ook nooit gepretendeerd had waar te kunnen maken – het had zelfs nooit het begin van enige administratie daarover kunnen voeren – viel dat gebied zeker buiten de onderhandelingen die de Verenigde Naties hadden gelast op basis van de "Renville-overeenkomst". Het klassieke verdragenrecht vereist dat men verdragsteksten uitlegt in lijn met de historiografisch bewijsbare subjectieve intenties van beide verdragspartijen. Aangezien die van Nederland steeds enger waren dan die van Indonesische zijde – hetgeen de laatste redelijkerwijs had kunnen begrijpen – was op tal van punten bij de soevereiniteitsoverdracht van 27 december 1949 geen werkelijke wilsovereenstemming betreffende de territoriale scoop van deze overdracht bereikt. We bespreken nu de verschillende invalshoeken die Nederland daarbij in de loop van de conflicten met de Republik Indonesia heeft ontwikkeld ten overstaan van de verschillende internationale fora. Daarbij heeft Nederland óók getracht vergelijkbare redeneringen op te zetten jegens eilanden of eilandengroepen die beslist niet wilden vallen onder de jurisdictionele claim van de gecentraliseerde eenheidsstaat die president Soekarno in 1950, overduidelijk in strijd met de bewoordingen van het protocol van de soevereiniteitsoverdracht, eenzijdig ten behoeve van Java uitriep. Het doemscenario waarvoor zijn kameraden van het eerste uur, Mohammed Hatta, Soetan Sharir en Sjarifoeddin steeds zo beducht waren geweest. Men denke hierbij vooral aan de Zuid-Molukken. Nederland heeft getracht aan te tonen dat Soekarno dusdoende de preliminaire overeenkomst van de Hoge Veluwe van 1946 schond. Hij pleegde wanprestatie die van rechtswege tot ontbinding had geleid van de verkennende wilsovereenkomst tussen Schermerhorn en Hatta, onder regie van Van Mook. Daardoor vervielen de daarop gebaseerde voortgezette verdragen evenzeer. Die van Lingadjatti, die van de Renville-bijeenkomsten, de daarop gebaseerde Rondetafelconferenties van 1949 en dus ook de eindteksten van het overdrachtsprotocol van 27 december 1949. Dit alles is in een tentatief stadium blijven steken. Nederland heeft deze kwestie nooit willen voorleggen aan het Internationale Hof van Justitie van de Verenigde Naties, ook niet ter fine van het vellen van een Advisory Opinion. De zaak is dus, technisch gesproken, nog steeds hangend.

XIV.2 De status-aparte

Nederland heeft van het begin af aan proberen te rechtvaardigen in de onderhandelingen met Indonesië, vanaf de Hoge Veluwe-conferentie tot aan de soevereiniteitsoverdracht in december 1949 toe, dat Nieuw Guinea een heel aparte volkenrechtelijke status had, ook in de tijd dat Nederland de Archipel als koloniaal gegund gebied mocht beschouwen krachtens het Verdrag van Londen van 1814. Het heeft er steeds op gewezen, dat de bevolking daar behoorde tot een totaal andere biotisch-ethnische groep. Het Melanesische ras. Het heeft zich daarbij verlaten op allerlei rassenkundige beschouwingen, óók van Nederlandsen huize. Een belangrijke ongewilde autoriteit is

professor De Froe geweest, Arie de Froe van de Universiteit van Amsterdam[114]. Een wereldvermaard frenoloog. Skeletkundige, met een specialisatie in de schedelmetingen. Verschillende Nederlandse pathologen-anatoom en fysisch anthropologen, antropobiologen en biotisch rassenkundigen hadden Nederlands aanwezigheid in de Archipel in de jaren 1850-1950 gebruikt om uitzonderlijk brede en diepgaande onderzoeken naar de rassen te verrichten die zij in deze veel-volkeren-regio meenden te kunnen onderscheiden.

Zij sloten aan bij de bekende biotische evolutie-theorieën van Darwin, neergelegd in diens standaardwerk *The Origins of Species*[115] uit die periode, waarin hij als werkhypothese formuleert dat de mensheid zich stapsgewijs, in verschillende fases en op uiteenlopende wijzen heeft geëvolueerd tot het rechtoplopende intelligente wezen dat langzamerhand zoveel overlevingsvaardigheden wist te ontwikkelen dat het zich meester wist te maken van een zekere fysieke dominantie over de aardbol. En wel zódanig dat de negentiende eeuwer meende te mogen concluderen dat het een wezen was dat, na een onafgebroken verbeten strijd tot vitale aanpassing, adaptatie via fysieke hyperspecialismen en zorgvuldige accommodatie met de stoffelijke leefomgeving als zoogdier een soort "eindstrijd" had gewonnen in de voortdurende competitie tot handhaving van de soort. De befaamde en beruchte "*survival of the fittest*". Waarmee Darwin bedoelde dat de soort, die zich het beste aan zijn directe leefomgeving en de daarin bestaande stoffelijke ongemakken weet aan te passen, uiteindelijk zich het meest succesvol kan vermenigvuldigen door succesvolle voortplanting. Darwin bedoelde dus niet, dat die soort, die de meeste spierkrachtelijke gewelddadigheid weet te ontwikkelen en het makkelijkste ongeremde wreedheid tot spontane ontremming weet te brengen noodzakelijkerwijze moet komen tot een soort wereldheerschappij, een soort mechanische *effective control* ten laste van het historisch universum. Niettemin – mensen lezen nu eenmaal slecht – hadden de negentiende eeuwse politieke imperialisten dat zo wel degelijk begrepen. En zulks ter rechtvaardiging van hun koloniale expansiedriften. Zij deden niet anders, beweerden zij, dan uitvoering geven aan een empirisch toetsbare mechanische evolutienoodzaak. Elk volk dat dat naliet was gedoemd te verdwijnen of te vervallen tot slafelijkheid aan een volk dat beter aan die wetmatigheid wist te gehoorzamen of er minder morele remmingen bij had.

Nederland investeerde in de negentiende eeuw buitengewoon veel in het territoriale imperialisme, zoals we zagen. Het beheerde een koloniaal bezit dat het eigen nationale bakermat-gebied tientallen malen overtrof met een ongehoorde rijkdom aan delfstoffen, vruchtbare agarische oppervlakken die vatbaar bleken voor de kweek van buitengewoon vruchtdragende planten, struiken en boomsoorten – zoals de in die tijd zo geliefde

---

114 Arie de Froe, 1907-1992. Hij werd mede bekend door zijn pogingen om Nederlandse joden te behoeden voor deportatie naar de vernietigingskampen tijdens de Tweede Wereldoorlog. Hij was hoogeleraar antrpobiologie en menselijke erfelijkheidsleer aan de Universiteit van Amsterdam. Van 1972-1976 was hij rector magnificus.

115 Precieser: On The Origin of Species by Means of Natural Selection, or the Preservation of Favoured Races in the Struggle for Life, eerste druk, Uitgeverij John Murray: Londen, 1859. En, in aansluiting daarop: The Descent of Man and Selection in Relation to Sex, Uitgeverij John Murray: Londen, 1859. In Nederland werd het gehele oeuvre van Darwin ter kennis van het publiek gebracht in de serie: Darwin's Biologische meesterwerken voor Nederlanders bewerkt door H. Hartogh Heys van Zouteveen en T.C. Winkler, Uitgeverij Gebroeders E & M Cohens Stoomdrukkerij: Arnhem/Nijmegen/Assen, zonder jaar. Het betreft inderdaad een bewerking en niet een loutere vertaling. De mededeling dat de mens een "zoogdier" is was de vertalers toch te machtig. Daar hebben ze wat verhullender uitdrukkingen voor gebruikt. Dat geldt al helemaal voor de fysieke uiteenzetting nopens de teeltkeuze bij instincten in het sexuele verkeer. Daar heeft de vertolker toch maar veiligheidshalve hele passus weggelaten.

rubberboom – aardolievarianten, geleedpotigen, insecten en zoogdiersoorten. Als een van de grootste koloniale wereldrijken had het bijzonder veel interesse in deze soort empirisch toetsbare rechtvaardigingen voor dat bezit. Want het werd op de diverse congressen redelijk vaak, en met kracht, zo niet haatdragendheid, aangevallen op de rechtmatigheid van dat bezit. Nederland trachtte aan te tonen dat het zijn steentje bijdroeg aan de ontplooiing van de Darwinistische theorieën over de rassencompetities die uiteindelijk noodzakelijk waren voor een eugenetisch superieure mens. Het had daarvoor dan ook diverse gerenommeerde experts in huis. Weliswaar waren die niet ingehuurd om het kolonialisme en de daarbij behorende beheersings-methodologie van Nederland te rechtvaardigen – daar zullen ze zich ook niet mee bezig hebben gehouden – maar hun bevindingen schenen daarvoor toch op het eerste gezicht prima bruikbaar. Een belangrijke verzameling expertises werd onderhouden door de Maatschappij ter Bevordering van het Natuurkundig Onderzoek der Nederlandsche Koloniën. Die Maatschappij hield zich vooral met het in dit opzicht veel belovende Nieuw Guinea bezig. Die Maatschappij legde ook verzamelingen aan van frenologisch en antropologisch materiaal en hield ook registraties van etnografische aard bij. De bioloog Hendrik Lorentz kan hier genoemd worden.[116] Maar ook de zoöloog L.F. De Beaufort.[117] Van heinde en verre kwamen de objecten die de evolutiethese schenen te ondersteunen binnen. Uiteindelijk een indrukwekkende collectie. Daaruit konden promovendi putten bij het schrijven van hun dissertaties over gelijkaardige onderwerpen. De hoop was nog steeds dat in de Archipel uiteindelijk de "missing link" zou kunnen worden getraceerd die bewijzen zou dat de mens zich inderdaad had ontwikkeld uit een mensaap-achtig zoogdier, een uiterst riskante these die veel tegenkanting ondervond. De Froe was bepaald niet de enige die zich met vergelijkende antropologische anatomie bezig hield aan een gerenommeerde faculteit. Cornelius Ariëns Kappers[118] was ook een kampioen die daarmee internationale palmares had verzameld. En ook op zijn bevindingen werd regelmatig door politici een beroep gedaan, vooral waar het ging om de evolutie van vier hersenzenuwkernen bij bepaalde biotische subcategoriën en zijn theorie dat de neurobiotaxis[119] per rassengroep verschilde. Dat beroep werd uit verschillende oogmerken gedaan. Niet alleen ter rechtvaardiging van Nederlands expansie in het verre Oosten. Al kwam dat toch vaak voor, dat oogmerk. Bij de politici, die deze afleidingen onweerstaanbaar vonden, omdat hun publiek, hun potentiële electoraat of achterban, ze uiteraard bijna nooit konden weerleggen. Als dat publiek dat al zou willen. Meestal kwam het blanke ras er met glans uit. En dat publiek placht blank te zijn. Het meende te horen dat het superieur was. En daar was het altijd al van overtuigd geweest. Maar bewezen

---

116 Hendrikus Albertus Lorentz, 1871-1944. Hij was vooral expert in de zoölogie en etnografie van Nieuw Guinea, waarheen hij twee expedities leidde. Gedurende de tweede deed men antropologische metingen op de papoea's om deze rassenkundig te kunnen determineren als pygmeeën, of als een zelfstandig dwergras. Een grote verzameling artefacten werd mee teruggebracht naar Nederland. Zie H.A.Lorentz, *Zwarte mensen --- witte bergen, verhaal van een tocht naar het Sneeuwgebergte van Nieuw Guinea,* met een voorwoord van Tijs Goldschmindt en een inleiding van A.S. Troelstra, Uitgeverij Atlas: Amsterdam/Antwerpen, 2005, reprint eerste druk ISBN. 90-450-05085.

117 Lieven Ferdinand de Beaufort, 1879-1968, hij was directeuur van het Zoölogisch Museum van Arts en later hoogleraar zoögrafie vaan de Universiteit van Amsterdam.

118 Cornelius Ubbo Ariëns Kappers, 1877-1946. Hij was vooral een neurologisch en neurowetenschappelijk onderzoeker. In 1908 werd hij de eerste directeur van het Nederlandsch Centraal Instituut voor Hersenonderzoek. Beroemd wegens zijn *The Comparative Anatomy of the Nervous System of Vertebrates Including Man*, in 1936 in het Engels gepubliceerd op basis van eerdere Duitstalige publicaties. Ariëns was voorzitter van het Nederlandsch Nationaal Bureau voor Anthropologie.

119 De theorie dat zenuwlichamen of hun axons naar het gebied toe kunnen groeien van waaruit ze de meeste stimuli ontvangen. Deze theorie leidde tot onderzoek naar de evolutie van de hersenen.

was het nooit. En nu wél, al konden de mensen het niet volgen. Altijd prettig, die combinatie. Daarop had de politicus uiteraard de argumenten bij deze academische herleidingen geslecteerd via *close reading.* Dat kan de auteur van dat soort ingewikkelde betogen nooit voorkomen. Zie Darwin. Die was uiteindelijk doodongelukkig met wat de imperialistische politici van zijn *survival of the fittest*-werkhypothese – méér was het niet – hadden gemaakt.

Betrekkelijk recentelijk nog op het vredescongres te Parijs in de maanden voorafgaand aan het eindverdrag dat de vrede met Duitsland moest brengen in juni 1919. België, notabene, de nabuur uit het zuiden waarvan Nederland dácht dat het dankbaar was voor de toch vrij soepele, zij het niet vlekkeloze, opvang van bijna één millioen vluchtelingen uit de gewesten waar het Duitse veldleger zich in de augustus- september- en oktobermaanden heen beukte op weg naar glinsterend Parijs, was één van de staten geweest die Nederland krachtig had geattaqueerd wegens zijn ongerechtvaardigde koloniale bezittingen. Zulks ter legitimatie van vérgaande annexatoire aanspraken die België meende te mogen geldend maken op Zeeuws-Vlaanderen, bijna geheel Nederlands Limburg en zelfs in Noord-Brabant. Nederland had zich, hoezeer slechts waarnemer zijnde en dan nog wel één waarvan de kaarten op dat moment slecht geschud waren, menen te moeten verdedigen voor wat zijn koloniale rijkdom betreft, op het feit dat het optrad als zaakwaarnemer van vele volstrekt verschillende volkeren die niet in staat waren het zelfbestemmingsrecht adequaat tot ontplooiing te brengen. Want op die koloniale rijkdom had België steeds gewezen, als het territoriale eisen stelde waardoor Nederland ogenschijnlijk werd verdreven van de boorden van belangrijke waterwegen zoals de Schelde en De Maas, waarvoor België de status van “internationale rivieren" opeiste.

Nederland had zich opgesteld als de voogd die de curatele uitoefende over dat zelfbestemmingsrecht ten behoeve van achtergebleven volkeren. Een curatele die een verantwoord rentmeesterschap met interessen opleverde, die te zijnertijd zouden worden uitgekeerd aan die volken als Nederland in een opvoedingsproces hun defecten had weten weg te masseren. Op eigen kracht konden die volken dat niet. Nederland, zo wilde Den Haag maar zeggen, dééd al sedert 1602 – het jaar van de octrooiverlening door Van Oldenbarneveldt aan de VOC – wat de Volkenbond zou moeten gaan doen in 1920. De overwinnaars te Parijs zouden daarom het roemrijke kleine volk aan de Noordzee dankbaar moeten zijn dat het zijn roeping had verstaan en de consequenties ervan had omgezet in activiteiten die de achterlijke volken aantoonbaar steeds meer te stade kwamen. Volken, die het niet helpen konden dat ze bij de biotische competitie achterop waren gekomen.

Nederland rekende ze het ook niet aan. Nederland strekte juist daarom zijn beschermende soevereine hand over hen uit om ze niet te slachtofferen aan de wrede machtsstrijd, waaraan Germaanse volkeren zonder terughouding, zeg maar gerust *rücksichtlos,* de onderontwikkelde heidenen had willen blootstellen --- kijk maar naar de recentste wereldkrijg die het Duitse oergemoed navrant had doen kennen. Uiteraard maakte dat op de westelijke gealllieerden diepe indruk. Want zo dachten zij er precies ook over. Alleen durfden ze het niet zo treffend en bevlogen te brengen als de Nederlandse delegatie dat beeldrijk, ondersteund door wetenschappelijke rapporten, wist te doen in de anti-chambres van de paleizen die Frankrijk aan de Britten en Amerikanen ter beschikking had gesteld voor de consultatie van de non-belligente partijen in het wereldconflict.

Sedert 1850 hadden Nederlandse universiteiten leerstoelen gehad voor de anatomie, embryologie, antrobiologie en frenologie, specialismen, waarin nu juist De Froe excelleerde. Minister van buitenlandse zaken Eelco van Kleffens – hierboven meermalen genoemd en geciteerd -- meende, toen de Nederlandse dekolonisatie een heet hangrijzer begon te worden binnen de muren van de Verenigde Naties, een doeltreffend beroep te kunnen doen op biotische rassenkunde. Ter rechtvaardiging waarom bepaalde volkeren nu juist buiten de geprojecteerde Federatie van Verenigde Staten van Indonesië moesten kunnen blijven. Het ging om volkeren, zo voerde Van Kleffens aan, die rassenkundig géén Indonesiërs waren. Daarbij doelde Van Kleffens op de papoea's in Nieuw Guinea, die Melanesiërs waren. Die waren verwant aan de Micronesiërs, een Australoïde subgenus van een totaal andere herkomst dan de Indonesiër die immers herkomstig was uit Indische stamgebieden op het Aziatisch continent. Van Kleffens meende er goed aan te doen zich hierbij te beroepen op het gezag van De Froe. Moreel was die Arie De Froe immers zuiver op de graat, want hij was een Jood. Als lid van het Oude Volk kon niemand ook maar veronderstellen, dat hij de misdadige rassenkunde waarin Himmler zijn zwarte horden had gedrenkt, had willen uitdragen en verdedigen. Integendeel. De Froe had zijn specialismen – in de dertiger jaren als volwaardige universitaire curricula gerespecteerd, ook mondiaal bezien – als neutrale, ervaringsafhankelijk toetsbare nuttige kundigheden kunnen doorontwikkelen ter vaststelling van voorspelbare karakterologische eigenschappen, cognitieve vaardigheden, associatieve competenties en intuïtieve hypersensitiviteiten in allerlei modaliteiten. Daarbij had de skelet- en schedelkunde een rol gespeeld, maar ook de biotische leer over de sociale bewegingsvaardigheden en communicatieve toewending. In de tweede wereldoorlog had De Froe dit empirisch onderzoek mede kunnen aanwenden ten behoeve van een groot aantal Sefardische Joden. De Froe gebruikte een methodologie die iemand als Himmler enorm bewonderde. Een empirische basis onder de door Himmler zo gekoesterde rassenkunde, die de *Reichsführer-SS und Chef des Deutschen Polizeiwesens* maar geen proefondervindelijke feitelijke grondslag had kunnen geven, ook al omdat het Himmler aan het vereiste skeletmateriaal ontbrak.

De Froe had – in de ogen van de rassenkundige Duitse specialisten -- kunnen aantonen, vooral door schedelmetingen, vaststellingen over neuslengten, krommingsbogen, neusdiepten, temporale opbouw, schedelbreedten, en andere raskenmerken dat deze Joden géén Oostjoden waren. Geen Asjkenazim. De Froe bracht in 1943 daarover een (in schijn) onafhankelijk wetenschappelijk rapport uit getiteld: *De Joden in Nederland.* De Portugees-Israëlitische Joden vertoonden, dat werd daarmee geïmpliceerd, niet de slechte eigenschappen van de Asjkenazische Joden – en dát waren nu juist de ondermenselijke joden die de Führer en Goebbels bedoelden met hun rolprent (*Der Ewige) Jud Süss*[120] en die Hitler al zo doeltreffend had aangeduid als het ongeluk van het Germaanse volk in zijn "*Mein Kampf*". Alleen de "Oostjoden" waren de échte Joden. De Froe had zich sluwer betoond dan de machten der duisternis. De Froe was tegelijkertijd

120 *Jud Süss* is een propagandafilm uit 1940 in opdracht van Joseph Goebbels geproduceerd voor het bazi-regime door Terra Filmkunst. Het was een groot succes. Meer dan twintig millien mensen zagen de film. Het gaat om de Jood Joseph Süss Oppenheimer, een in 1698 geboren Joodse bankier in Stuttgart die ondermeer financieel raadgever was van Hertog Karel Alexander van Württemberg. De Joden in deze rolprent worden neergezet met de typische stereotypen: lange haakneus, materialistisch, immoreel, opportunistisch, lelijk en – geen vaderland. Een vergelijkbare film was de propagandarolprent *Der ewige Jude* uit 1940 geproduveerd door de *Deutsche Filmherstellung und Verwertung* over de Duitse strijd tegen het "internationale Jodendom". Beide films werde geproduceerd om het Duitse volk rijp te maken voor de gigantische onderneming van de uiteindelijke totale vernietiging van het Joodse ras.

slim als de slangen en blank en simpel als de duiven geweest. Hij had zich met Beëlzebub willen verenigen om de Lucifer van de nationaal-socialisten uit te drijven. De Froe had succes gehad. Het schedelmetingsrapport van De Froe had tot gevolg gehad dat deze Portugese Joden het hadden aangedurfd om in bestuurlijk hoger beroep te komen tegen hun "Jood-verklaring" waarop tal van dwangmaatregelen waren gevolgd van Duitse zijde. Die waren in hogere voorziening ongedaan gemaakt. Deze Portugezen hoefden niet gedeporteerd te worden. Helaas gingen enkele rascistische geestdrijvers in een soort cassatieberoep te Berlijn, waarop weer een beslissing volgde tot vernietiging van de bestreden beslissingen: de dwangmaatregelen gingen uiteindelijk tóch door.

Van Kleffens meende er goed aan te doen terug te vallen op deze onbetwistbare proefondervindelijke vaststellingen, om de Nieuw Guinea-kwestie uit het politieke mijnenveld te trekken. Wat Nederland wilde doen was volkomen in overeenstemming met de strekking van het zelfbestemmingsrecht van volkeren, waarvan ook het charter van de Verenigde Naties uitging. Dat kon ook niet anders. Dat Charter borduurde toch voort op de axiomata van de Volkenbond, zoals ook het Atlantisch Charter van 1941 had gedaan[121]. De papoea's moesten niets van de Indonesiërs hebben. Waarom hen dan toch in hun federatie gewrongen. Het beroep op De Froe leek een handige zet: deze man was een held geweest bij het frustereren van de nazi-rassenpolitiek. Kon Van Kleffens een betere vaandeldrager voor zijn troepen werven?

XIV.3 De geopolitieke motieven

Bij de Verenigde Naties had men wel waardering voor De Froe maar niet voor Van Kleffens. Van Kleffens was overduidelijk op zijn retour bij de presentatie van de Nederlandse consolidatievoornemens ten aanzien van de Archipel. Hij benaderde de soevereiniteitskwestie nogal legalistisch en dat dan nog op typisch westerse wijze, vanuit de legitimiteitsthesen die de Weense Conventie van 1815 zo had gedomineerd. Dat wil zeggen: soevereiniteit kan alleen voortvloeien uit een gezag dat door een belangrijke statenmeerderheid als effectief en stabiel genoeg wordt erkend op traditionele rechtsgronden die gewoonterechtelijk gedefinieerd zijn en historisch gerechtvaardigd. Dat gezag kan die "oppermacht" dan opdragen, overdragen, toelaten of gedogen. Maar dan moet dat door dat gezag wel met voorbedachten rade gebeuren via de evengenoemde legitime weg, via een volkerenrechtelijke machtiging. Daar moest men nu waarachtig niet mee aankomen bij de onderontwikkelde landen die daarin het starre westerse legalisme herkenden. Van Kleffens wist de goede toon ook niet te pakken. Hij

---

121 Het Atlantisch Charter of Handvest was een besluit op de conferentie van Placentia Bay door Winston Churchill en Franklin Roosevelt bij New Foundland op 14 augustus 1941. Veel van de beginselen van Woodow Wilson, bekend als de "Veertien Punten" ter recodificatie van het volkerenrecht van februari 1918 komen er in terug. De staten moeten niet naar territoriale expansie streven. Elk volk heeft zelfbeschikkingsrecht. Handelsbelemmeringen horen niet te bestaan. Er zijn fundamentele vrijheden gericht tegen haat, discriminatie en agressie. De wereldzee moet vrij zijn. Universele ontwapening moet richtsnoer zijn. Veel van de moeilijkheden die Wilson in 1919 ervoer te Parijs zouden deel worden van Roosevelt. Maar de USA hoefden deze keer gelukkigerwijze niet over vrede te onderhandelen. Zij legden die gewoon op. De intergeallieerde oorlogvoerende landen moesten deze principes accepteren of uit de alliantie stappen. Dus ook Sovjet-Rusland moest ze aanvaarden op 24 september 1941 op de eerstvolgende intergeallieerde conferentie te Londen. Dit was de zogeheten tweede intergeallieerde conferentie met een Sovjet-delegatie vooral prominent vertegenwoordigd in de persoon van USSR-ambassadeur Ivan Maisky. De Sovjet-Unie morest wel accepteren wat in het Atlantisch Charter stond: op dat moment was de Unie vrijwel overal aan de verliezende hand. Zonder de stoffelijke steun van de USA via de zogenheten Moermansk Run – waarbij koopvaardijconvooien militaire voorraden, de nieuwste technische snufjes en vooral enorme hoeveelheden voedsel en aardolie, stookolie, benzine, kerosine, amatol en tolueen aanbrachten zou de Unie de strijd nog vóór het Russisch wintertij hebben verloren.

was te Angelsaksisch geworden, vooral te Brits, terwijl men de wasem van zijn BPM-verleden ook nog opsnoof aan zijn kleding met gestreepte broek, smalschouderig zwart colbert met zwart lakens gilet, de onvermijdelijke zakhorlogeketting links en het savornetdoosje rechts. Over de bolhoed en de Eden-hat zullen we het maar niet hebben. En dan sprak hij nog overdreven precieus ook, de Hollander die Engels spreekt *as British as Birmingham rain*, met een gezochte woordkeus in lange perioden. Hij deed te veel denken aan Neville Chamberlain. Die was in deze heilige hallen van de vrije zelfbestemming niet populair.

Het was overduidelijk dat Van Kleffens Nederland terug wilde vechten als "middelgrote mogendheid" in de statengemeenschap. En dat hij daarom aanzienlijk koloniaal bezit onontbeerlijk achtte. Nederland kon niet vergeleken worden met een staat als Denemarken of België. Niet handig om dat te zeggen, vooral niet omdat Nederland België nog zo hard nodig had in de toezichtscommissie die moest bekijken of het Renville-akkoord wel recht werd gedaan --- vooral door Nederland. Zie boven. Maar Van Kleffens had dat steeds zo gezegd: Nederland kon niet gezien worden als kleinere staat. Van Kleffens had dat ook steeds tegen gehad op de samenstelling van de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties. Daarin zaten de grote geallieerde overwinnaars – De USA, Groot-Brittannië, Frankrijk, De Sovjet-Unie en China – met een permanent veto. En daarmee konden die de kleinere mogendheden steeds hun plaats aanwijzen, zelfs als ze bij toerbeurt deel uit mochten maken van de Raad. Dat was onverdragelijk voor een staat die zulk een groots, bestendig en rijk verleden had als Nederland – dat was het credo van Van Kleffens dat hij te pas en te onpas aanhief. Vooral te onpas. Bij dekolonisatiedebatten kan men die geloofsbelijdenis beter nalaten.

Dat daarom de territoriale claim op Nieuw Guinea voor Nederland eigenlijk onbespreekbaar was, was bijna iedereen in de verenigde Naties duidelijk. En óók dat die grond – Nederland is een middelgrote mogendheid en moet dat legitimiteitshalve ook zijn -- niet aanvaardbaar was voor de meerderheid van de Charter-partijen. Over het rassen-argument – papoea's zijn een ander ras dan Indonesiërs – wilde die meerderheid niet eens praten. Dat zou een beerput van rascistische argumentaties openen. Van Kleffens, wijzend op het gevaar van opdringend communisme vanuit Sovjet-Rusland of vanuit het China op het Aziatisch continent, en concluderend dat daarom Nederland als trouw trans-Atlantisch bondgenoot Nieuw Guinea behoorde te bezitten als strategisch militair steunpunt, maakte de positie van Den Haag alleen maar moeilijker. Want dat geopolitieke argument ging alleen maar op als de Federatie van Verenigde Staten van Indonesië zelf communistische neigingen zou hebben. Dat begreep Soekarno meteen. Hij zou Washington overtuigend bewijzen dat die neigingen niet bestonden en dat hij in staat was ze de kop in te drukken.

XIV.4 De druk van het bedrijfsleven

Het bedrijfsleven zat er ook weer achter. De geologische exploiratie van Nederlands Nieuw Guinea was voor de wereldoorlog in volle studie gekomen door verschillende wetenschappelijke expedities. Nederland had steeds aangenomen dat Nieuw Guinea economisch nauwelijks van belang was en ook niet kon worden. Dat was ook bevestigd door de Wichmann-expeditie die in 1903 ondernomen werd. De missie geschiedde aan de kust van Noord Nieuw Guinea. Het ging om een exploratie naar bodemlagen. Men verwachtte rijke kolenlagen te vinden bij een geologische afgraving die georganiseerd werd door de Amsterdamse Maatschappij ter Bevordering van het Natuurkundig

Onderzoek der Nederlandsche Koloniën. Tevergeefs. Batavia schreef het bestuur van Nieuw Guinea zo goed als af. Het had daar tijdens de koloniale periode sedert 1815 tot 1942 ook administratief weinig ondernomen: er was over de binnenlanden nauwelijks kennis. Veel stukken op de kaart waren blanco. Geen idee hoeveel mensen er woonden en hoe de bevolkingssamenstelling was. Dat veranderde ná de Carstensz-expeditie van 1936. Tijdens deze tocht werd de Ertsberg ontdekt door Jean Jacques Dozy: de berg bleek immense kopervoorraden te bevatten en ook 's wereld grootste goudafzetting. Voor de aannadering van deze voorraden was echter een grote investering nodig. Maar op middellange termijn was het een waardevol gebied om tot ontwikkeling te brengen. Dat was bekend binnen de Groep Rijkens/Oud/Kortenhorst (zie boven). Zolang de imminente Japanse dreiging gaande was, was het niet raadzaam slapende honden wakker te maken. De voorraden zouden Tokio zeer interesseren.

Deze groep, die nauwe banden onderhield met grote multinationals die diepte-investeringen hadden gedaan binnen de Archipel met het oog op bodemwinningen op middellange termijn zag zijn kans tijdens de crisisperiode die aanbrak, nadat de hoofdlijnen van het akkoord van Linggadjatti in Nederland publiek waren geworden. Wederom was het de Katholieke Volkspartij (hierna ook: de KVP) die hierbij een eigenaardige rol speelde. Eigenaardig, omdat de katholieken eigenlijk nooit buitengemeen geïnteresseerd waren geweest in de Indische Archipel, reeds omdat hun toelating aldaar tot 1942 steeds weer problematisch was geweest voor het koloniaal bestuur aldaar. De Archipel bléef als van oudsher een zaak van De Kumpenie, dus een protestantse aangelegenheid. Alleen protestantse groot-ondernemingen met een klassiek liberale inslag waren echt welkom. Romme, de fractieleider van de katholieken in de tweede kamer (zie boven) had echter kans gezien door zijn redactionele hoofdcommentaren in de toen nog katholieke Volkskrant de "Indonesische Kwestie" te verheffen tot een nationale aangelegenheid, die de economie van de staat direct zou raken. "Indië verloren: rampspoed geboren", deze kreet werd overal en allerwege geslaakt, ook door niet-confessionele denominaties die zich verschansten binnen de Volkspartij Voor Vrijheid en Democratie, hierna ook: de VVD. Nogmaals: het koloniaal bezit werd daardoor een zuiver economische aangelegenheid. Een economische noodzakelijkheid die het faillissement van de staat der Nederlanden kon voorkòmen. Met de ethische verheffing van de inheemsen had dat bezit niets, althans niet veel, meer uit te staan. Romme wist de minister van overzeese gebiedsdelen, J.A. Jonkman, tijdens het debat over de aanvaarding van het akkoord van Lingadjatti zó onder druk te zetten in 1946, dat deze toezei dat het kabinet de implementatie-onderhandelingen daarheen zou leiden dat Nieuw Guinea buiten de soevereiniteitsoverdracht zou blijven. Jonkman was geen sterke figuur, zag ook niet onmiddellijk de implicaties van een dergelijke beperking van het akkoord en was hoogst vatbaar voor de indrukken van het moment. Tegen een toornende Romme kon hij niet op, bovendien had de KVP nu eenmaal als fractie de meeste kamerzetels. Drees, de minister-president was geobsedeerd door de mogelijkheid om nu eindelijk een soort staatspensioen door de kamer te jassen – de Noodwet-Drees Oudedagsvoorzieningen – en wilde absoluut geen kabinetscrisis, die onvermijdelijk zou leiden tot een nieuw kabinet op basis van een VVD/ARP/KVP-coalitie. Romme greep ogenblikkelijk zijn kans en maakte van deze belofte onmiddellijk een zelfstandige regeringsverklaring: de regering had de kamer beloofd het akkoord van Lingadjatti alleen maar uit te voeren indien Nieuw Guinea onder de Nederlandse soevereiniteit zou blijven. Jonkman weersprak die interpretatie niet aanstonds – wat hij stellig had moeten doen – en daarom kon de kamer akkoord gaan met een motie Romme/Van der Goes van Naters

(voor de partij van de arbeid) waarin werd verstaan dat het akkoord alleen maar geratificeerd zou worden als Nieuw Guinea er niet onder zou vallen. Dat was niet, wat te Lingadjatti was afgesproken. Ook in dit opzicht werd het akkoord van Linggadjatti gedenatureerd of "eenzijdig aangekleed"—wat Romme heel best wist. Door deze eenzijdige denaturering kon de kamermeerderheid uiteindelijk instemmen met de ratificatie van dat verdrag. Uiteraard kon de Indonesische delegatie niet akkoord gaan met deze interpretatie en vroeg daarvan uitdrukkelijk akte. Maar toch hielde de Indonesiërs hun poot niet stijf. De vice-president van de Republik Indonesia, Mohammed Hatta, bevreesd dat de geplande overdracht van de soevereiniteit over de Archipel helemáál niet door zou gaan, bood nu aan dat kwestie van Nieuw Guinea los te maken van het akkoord van Lingadjatti en deze aangelegenheid inzet te maken van een rondetafelconferentie ná de soevereiniteitsoverdracht. Hij was bereid voorlopig het gezag van Nederland over zijn koloniale aandeel op Nieuw Guinea als feit te aanvaarden. Hatta noemde daarbij de periode van één jaar. Voor Romme was dat voldoende. Het Nederlandse bedrijfsleven zou dan verder kunnen onderzoeken, in de lijn van de Carstensz-expeditie, hoe explorabel de bodemlagen onder het Ertsgebergte waren. Dan zou men, op basis van die conclusies, wel verder zien. Nederland maakte nu een inschattingsfout van de flexibiliteit van Hatta. Het meende daaruit te mogen afleiden dat de leidende Indonesische politici in de soevereiniteit over Nieuw Guinea niet echt geïnteresseerd waren. Maar dan zou daarin wellicht ook nog wel méér rek kunnen zitten. Wellicht gold dat voor meerdere eilandengroepen meer oostwaarts in de Archipel, zoals De Molukken. Had Soekarno soms alleen maar *effective control* over Java, Madoera en wellicht zuidelijk Sumatra? Het kon altijd de moeite waard zijn dat eens te onderzoeken. De koloniale Nederlanders wisten maar al te goed dat er veel spanningen bestonden tussen de verschillende Archipelgroepen en dat, hoe oostelijker men in de Buitengewesten doordrong, des te sterker bleek hoezeer men daar het Javaanse centralisme verafschuwde en duchtte. Kon dat niet uitgenut worden om de jurisdictie van de Republik zoveel mogelijk terug te dringen, wellicht via een door Den Haag aangestuurde verdeel-en-heers-politiek? Dat was inderdaad nu precies wat het Nederlandse bedrijfsleven óók wilde. Het zou stellig leiden tot vertraging in het bijzonder gecompliceerde uitvoeringstraject van het protocol van de officiële souvereniteitsoverdracht dat in de Burgerzaal van het Paleis op de Dam was getekend door koningin Juliana. Dat verwees naar een kaderwet, waarin een reeks van interstatelijke uitvoeringsovereenkomsten tussen de Indonesische Federatie enerzijds en het Koninkrijk der Nederlanden anderzijds worden genoemd. Het Koninkrijk verplicht zich bij deze kaderwet tot medewerking aan de implementatie van de overeenkomsten. Daarom heeft het hele kabinet, dat de uitvoerende macht representeert, deze kaderwet gecontrasigneerd. Uiteraard heeft de koningin haar handtekening gezet als staatshoofd, maar omdat zij onschendbaar is heeft minister-president Drees daaronder onmiddellijk de zijne gezet, om voor hem en zijn kabinet de politieke ministeriële verantwoordelijkheid te activeren voor een uitvoering te goede trouw. De Indonesische delegatie heeft, premier Hatta voorop, getekend als partij bij de eerder afgeconcludeerde uitvoeringsarrangementen, als getuigen van hun inpanningsverplichting dat de Indonesische Federatie ook zal ratificeren en voorts tot uitvoering te goede trouw zal overgaan van het eerster overeengekomene ten aanzien van de Personele Unie die het Koninkrijk ná 27 december 1949 op internationaal niveau vormt. Die delegatie heeft dus niet getekend als nationale bewindspersonen van de Federatie, die in die hoedanigheid zich verplichtten tot nakoming van de uitvoeringarrangementen waarnaar de Renville-overeenkomst verwijst. Dat kan immers niet bij Nederlandse wet. Niet te hunnen aanzien,

want zij zijn ná 27 december immers geen *Nederlandse* ministers meer in de zin van de Nederlandse grondwet. Vanaf dat moment konden zij niet geacht worden nog enige politieke verantwoordelijkheid te dragen jegens de Nederlandse volksvertegenwoordiging. Want dan hadden zij apart nog eens benoemd moeten worden bij koninklijk besluit door de koningin, nu als hoofd van de Unie, als Rijksministers van die Unie. Met een contraseign van Soekarno, in diens hoedanigheid van regeringsleider voor de Republik Indonesia. Dat soort koninklijke besluiten zouden wel ná 27 december nog geslagen moeten worden, na duchtige consultatie van Soekarno, die dat in hoge mate op prijs zou hebben gesteld. Zo moet de raadadviseur volkerenrecht van het departement van Algemene Zaken dat zich hebben voorgesteld. Hij had geen eerder voorbeeld. Maar dit leek hem de partij-intenties het meest adequaat weer te geven.

XV. De inbezitnemingen door de eenheidsstaat Indonesië

XV.1 Het uitroepen van de eenheidsstaat Republik Indonesia

President Soekarno was niet van plan zich aan het uitvoeringsprotocol te houden, zoals Hatta, Sharir en Sjarifoeddin al vreesden. Hij wilde een strakke gecentraliseerde eenheidsstaat met een constitutioneel geborgde dominantie voor het bestuurseiland-Java. Van de in de rondetafelconferenties zo zorgvuldig gedefinieerde autonomie van de deelstaten en hun gewesten zou hij weinig overlaten. In de deelstaten, vooral in de buitengewesten, zagen de politiek bewuste bevolkingsgroepen die bui al hangen. Soekarno zou spoedig tot confronterende daden overgaan, waartegen zij zich op de voorhand wilden kunnen verdedigen. Door de hele Archipel heen werden opstanden voorbereid en milities georganiseerd en paraat gehouden.

Zo ook rondom Bandung. Ook op Java waren er nogal wat burgers die die centralisatie niet zagen zitten, om diverse redenen. Deze bezorgden zagen om naar geoefende militairen die hun milities zouden kunnen encadreren, oefenen en in het veld brengen en het lag voor de hand dat zij daarbij omkeken naar voormalige KNIL-officieren die hun vaardigheden in dat opzicht tevoren in de periode 1945-1949 hadden kunnen tonen. Deze KNIL-officieren waren doorgaans uit hun bediening ontslagen, hadden soms een burgermaansbestaan opgebouwd, maar konden daarin toch de juiste bevrediging niet vinden. Onder hen de voormalige kapitein van het korps speciale troepen Raymond Westerling die zich na zijn demotie had gevestigd in West-Java en daar een transportonderneming had opgestart. Westerling had tevoren het koloniaal gezag meermalen tegen Soekarno en zijn centralisatie-aspiraties gewaarschuwd, vaak nodeloos. Want dat gezag zag dat vaak heel goed in. Maar het was machteloos, zolang Den Haag geen middelen zag Soekarno feitelijk en effectief de voet dwars te zetten. Ná het veroordelen van de tweede politionele aktie door de Veiligheidsraad hoefde Den Haag daar echt niet meer mee aan te komen: dat momentum was verstreken.

Soekarno was immers, door tussenkomst van die Raad, als volkstribuun teruggekeerd op het pluche van de presidentiële zetel van de Republik. Westerling stelde zich ter beschikking van de revolutionairen te Bandung, mocht Soekarno overgaan tot een soort staatsgreep te eigen behoeve, in strijd met alle vóórovereenkomsten die tot de soevereiniteitsoverdracht hadden geleid te Amsterdam. Hij had als doortastend commandant al een soort legermacht opgericht, de *Angketan Perang Ratu Adil*, het "Legioen van de Rechtvaardige Vorst". Deze macht zou hij te rechter tijd leiden. Dat heeft Westerling – een man, een man, een woord, een woord – dan ook later gedaan. Publicitair kwam dat de contrarevolutionairen niet in ieder opzicht te stade. Westerling gold destijds als een oorlogsmisdadiger bij velen wegens zijn optreden op Zuid-Celebes als lokaal commandant van het daar opererende korps speciale troepen. In dit opzicht moet worden opgemerkt dat destijds naar de verdenkingen te dien aanzien nooit het vereiste strafvorderlijk onderzoek is gedaan. Westerling werd al heel snel onderwerp van aanhoudende negatieve publiciteit over datgene wat onder zijn bevelsbevoegdheid als militaire meerdere zou hebben plaatsgehad. De KNIL-legerleiding gaf inzoverre voet aan de geruchtenstroom ten nadele van Westerling dat zij Westerling geen beslissende commandobevoegdheden meer durfde toe te kennen in het kader van de tweede politionele akte, al had zij eerder uitdrukkelijk te kennen gegeven dat zij achter Westerling stond, bleef staan en geen reden zag tot enig tuchtrechtelijk onderzoek en dat zij diensvolgens 's mans capaciteiten in de naaste toekomst optimaal zou aanwenden.

Verder kreeg Westerling bij zijn demobilisatie niet de bijbehorende passende standaarddecoratie, wat óók weer de niet-aflatende stroom zwarigheden ten laste van zijn persoon deed aanzwellen.[122] Als met Westerling niets ernstigs mis was, dan had de KNIL-leiding toch stellig hem nieuwe bevoegdheden gegund en die decoratie? Dat werd het gangbare verhaal onder het weldenkend deel der natie. Westerlings reputatie was dus besmeurd. En het feit dat de contrarevolutionairen tegen Soekarno zich zouden willen scharen achter zúlk een man, deed later hun zaak, voor het wereldforum van de onderontwikkelde landen gebracht – met name op de hieronder te bespreken conferentie te Bandung – geen goed. Wie een coup pleegde tegen Soekarno was een soort Westerling. En wie dat was, dat wist iedereen die het hart op de goede plaats had. Daardoor werden ook de revolterende Molukkers later, die een alleszins pleitbare claim zouden kunnen hebben bij het Internationaal Gerechtshof te Den Haag, ook besmet. Zo onrechtvaardig en grofmazig is nu eenmaal de internationale opinie, vooral als deze getoonzet wordt door idealistische gangmakers.

Soekarno pleegde in 1950 zijn eerste presidentiële coup. Hij liet er geen gras over groeien. Hij drong in januari de autonomie van de deelstaten en de gewesten via presidentiële uitvoeringsbesluiten langzaam maar doeltreffend terug via een universeel presidentieel decreet waarin hij de instabiliteit en verdeeldheid van het politieke systeem in Indonesië vaststelde. Goed was het alleen gegaan, stelde Soekarno vast, zolang er een benoemde volksvertegenwoordigingsraad, een soort noodparlement, was geweest. Maar dat zou anders worden bij een volksvertegenwoordiging die samengesteld zou worden op rechtstreekse evenredige verkiezingen.[123] Daarom zou de president tijdelijk moeten ingrijpen. Een noodmaatregel, die hij betreurde. Een soort artikel 48-constructie waarbij de president van de Republiek Duitsland sedert 1920 via nooddecreten kon regeren buiten de volksvertegenwoordiging om, via een kanselier die bij de president en niet in het parlement zijn legitimatie van vertrouwen moest vinden. In dat artikel 48 stond gewoon dat bij noodtoestand de rijkspresident nooddecreten kon tekenen om in regeringsdaden te voorzien van wetgevende of uitvoerende strekking. Maar er stond verder niet wat die "toestand van nood"dan was, alleen, bij implicatie, dat dat een uitzonderingstoestand was. Nood breekt wet, dus ook een grondwet, stond in de toelichting. Zoals de Weimarer Grondwet van het Duitse Rijk zelf. Die Weimarer grondwet schreef voor dat een regeringskabinet – en er stond niet: *als regel*, omdat dat zondermeer vanzelfsprekend zou moeten zijn -- zijn steun moest vinden in een meerderheid in de volksvertegenwoordiging. De rijksdag. Dat betekende dat er altijd een kabinetscoalitie zou moeten zijn. Dus een compromis. Dat was tussen 1920 en 1930 heel moeilijk. Dat

---

122 Westerling was diverse malen voorgedragen voor onderscheidingen. Steeds te vergeefs. In augustus 1948 deed zijn toemalige adjudant Henk Ulrici nog een poging in een open brief aan prins Bernhard. De prins bracht dat ter kennis van de KNIL-legercommandant Simon Spoor (zie boven). Die kon echter niets anders beloven dan dat hij zou voordragen. Dat zal de prins, die veel ervaring had met dit soort verzoeken, óók wel geweten hebben. Te Den Haag was Defensie niet bereid in dit opzicht enig risico te nemen. Nadat besloten was dat Westerling bij het korps speciale troepen zou afzwaaien is nog eens getracht door zijn bevelsbevoegde meerdere, kolonel Reemer, om Westerling in aanmerking te doen komen voor een militaire Willemsorde. Daarbij werden Westerlings activiteiten op Sumatra, Celebes en Java als gronden aangevoerd. De voordracht vond plaats maar het verzoek werd niet in behandeling genomen. Westerling kreeg uiteindelijk, ter gelegenheid van zijn demobilisatiebeslissing van 14 januari 1949 een bijzondere tevredenheidsbetuiging.

123 Deze verkiezingen werden dan ook steeds bij decreet uitgesteld. Pas in 1955 vonden de eerste plaats, maar daarbij bleek van zoveel fraude en corruptie dat de geldigheid ervan steeds weer betwist kon worden. Kabinetten volgen elkaar in hoog tempo op. Ondertussen waren er verschillende opstanden en bestuurscrises in de verschillende Archipel-groepen die resulteerden in afscheidingsbewegingen en opstanden, gepaard van hoge inflatie en steeds toenemende corruptie en knevelarij.

kwam omdat de partijen in de rijksdag tegen elkaar polariseerden. Ze wilden onderling bijna nooit compromissen sluiten. En geen van de partijen had ooit de absolute meerderheid. In 1930 was er geen regeringscoalitie meer haalbaar. Toen vroeg de regeringsleider, Heinrich Brüning, of de president van de republiek hem niet bij noodverordening wilde machtigen tot wetgeving en bestuursdaden. Er was "staatsnood", zei Brüning. Het land dreef af naar anarchisme. De president, Hindenburg, wilde het woord "nood" in artikel 48 niet zó oprekken. Hindenburg zei: dat slaat op oorlogsdreiging, bezetting of een natuurramp. Maar niet op de persistente onwil van de grotere partijen onderling een consensus te bereiken. Gelijk hád Hindenburg. Maar toch wilden de grotere partijen geen consensus zoeken. Ze verdomden het. Zó was de situatie in het nieuwe gedekoloniseerde Indonesië in 1950 aanstonds. De partijen vochten elkaar in het parlement de tent uit. De communisten, socialisten, de islamisten, de hindoeïsten: ze vochten elkaar letterlijk tot bloedens toe de tent uit. Daarvoor hadden de Nederlands ook gewaarschuwd. Niet zonder eigen belang, natuurlijk.

De Indonesische consititie had het presidentiële stelsel van de Weimarer republiek overgenomen. Mét alle systeemfouten. De Indonesische president kon zijn kanselier – de Indonesische premier -- doen regeren bij nooddecreet, mits de verdeeldheid van het volk zódanig was, dat in de Rijksdag – de Volksvertegenwoordigingsraad -- geen meerderheidscoalitie te vinden was. Hindenburg was dat destijds, zijns ondanks, uiteindelijk morrend toch maar gaan doen op instigatie van Heinrich Brüning die steeds maar geen bestendige rijksdagcoalitie kon vinden voor zijn kabinet in 1930.[124] Hindenburg had daarna gezegd: dat nooit meer. Dit is nog erger, dat regeren bij presidentieel decreet, dan die keizerlijke regering van Wilhelm II, waartegen de Weimarer grondwet reageert. Franz Von Papen had Hindenburg toen aan Hitler gekoppeld. En die had er wel raad mee geweten. Hitler had bij presidentieel nooddecreet zich laten machtigen door Hindenburg om voorlopig de gedeeltelijke wetgevende en algehele uitvoerende macht aan zich te trekken. Daar was wél een rijksdagbrand voor nodig geweest.[125] Anders had Hindenburg dat nooit gedaan. Die machtiging had Hitler nooit meer afgegeven. Zoiets stond Soekarno nu ook voor ogen. In Indonesië was het dus wachten op een Hindenburg die bereid was

---

124 Daarom werd Brünings kabinet een *Präsidialkabinett* genoemd. Een kabinet dat zijn legitimatie vond in de benoeming door het staatshoofd, president Hindenburg. En niet in een vertrouwensbasis met de rijksdagmeerderheid. Want die meerderheid was maar niet te vinden. Dat kwam, omdat de nationaal-socialisten, de communisten en de de socialisten inderdaad nooit met elkaar tot enige wilsovereenstemming wilden komen. Ze wilden nooit ook maar enige water in hun wijn doen. Een parlementaire democratie moest dan uiteindelijk stuk lopen, als er geen meerderheid door één partij kan worden gevormd. Bij een twee-partijen stelsel zou dat wél kunnen, maar bij een stelsel met vier, vijf of zes grotere partijen is dat verschrikkelijk moelijk. Daarom is parlementaire polarisatie zo gevaarlijk voor een vertegenwoordigende democratie.

125 Franz von Papen, die Brüning opvolgde, kon óók geen meerderheidscoalitie vinden in de rijksdag. Hij vroeg Hindenburg niet, om hem dan maar per nooddecreet te laten voortmodderen met regeringsdaden. De heren kenden elkaar heel goed. Von Papen wist dat hij daar echt niet mee hoefde aan te komen bij Hindenburg, al mocht deze de kranige, onnozele en oppervlakkige cavalerist echt wel. Maar hij vroeg Hindenburg dan maar de rijksdag te ontbinden. Misschien konden verkiezingen uitkomst brengen. Dan zou Von Papen tóch een meerderheidscoalitie kunnen construeren. Maar ook dat lukte niet. De nationaal-socialisten en de communisten kregen nu een absolute meerderheid. Maar bleven elkaar bevechten. Toen werd Von Schleicher kanselier. Die dácht een meerderheid te vinden met een ingenieus compromis tussen een deel van de nationaal-socialistische fractie en de hele sociaal-democratische fractie. Dat lukte op de valreep toch niet. Von Schleichter vroeg toen om een nooddecreet. Dat weigerde Hindenburg. En toen kwam von Papen ineens toch met Hitler aanzetten. Die kreeg dat decreet ineens wél, maar daar waren wel Van der Lubbe en zijn rijksdagbrand voor nodig. Die brand, zei Hitler, bewees dat de communisten een aanslag op de grondwettige regeringsvorm beraamden en dát was de noodtoestand, waarop artikel 48 van de Weimarer grondwet doelde. Dat accepteerde Hindenburg.

per decreet te verklaren dat het Indonesische volk die staat van verdeeldheid had bereikt. In 1950 zag Soekarno al niet in, waarom hij die Hindenburg eigenlijk niet zélf zou zijn. Hitler had moeten wachten totdat Hindenburg natuurlijkerwijs stierf. Dat hoefde Soekarno niet te doen.

Op 17 augustus 1950 riep president Soekarno ineens de Indonesische eenheidsstaat uit, ook weer per decreet. Hij zal die datum hebben gekozen om te demonsteren dat het de logische consummatie was van de "proklamasi" van 17 augustus 1945 in zijn voortuin. Later zou Soekarno dat regeren bij nooddecreet in 1958 vervolledigen via een constitutionele aanpassing in de Indonesische staatsregeling, waarbij hij een totalitaire geleide democratie – *demokrasi terpimpin* -- invoerde. Soekarno heeft altijd gevoel gehad voor schoonklinkende innerlijk tegenstrijdige neologismen. Alleen overspande hij in 1958 te ostentatief de staatsrechtelijke hermeneutiek van de staatsregeling. Hij verbood de oppositie bij decreet, terwijl hij eerder genoegen had genomenmet de oplossing ze vindingrijk dood te sarren. Toen hij in 1959 het presidentschap en premierschap assumeerde ging hij de brug te ver die de staatsman nog scheidt van de hoogmoedswaanzin. En in 1963 werd deze pretentie voor de rest van zijn leven wettelijk verankerd.

De contrarevolutionairen te Bandung reageerden in januari 1950 onmiddellijk. Dat konden ze omdat iedereen zag aankomen waarop Soekarno uit was. Westerling riep zijn milities van de rechtvaardigde vorst op. Veel was het niet, maar Westerling rekende eigenlijk op een spontane *levée en masse* in zijn regio, waarbij oud-KNIL-lers ook bereid zouden zijn heel wat te wagen. Want dat Soekarno genadeloos zou reageren, stond wel vast. Dat kon ook niet anders. 's Mans levenswerk stond op het spel en vermoedelijk 's mans leven ook. In ieder geval zal Soekarno dat niet anders ervaren hebben. In de nacht van 22 op 23 januari 1950 vielen de contrarevolutionairen Bandung aan. Er waren honderden ex-KNIL-lers bij betrokken. Het doel was overduidelijk het Indonesische Republikeinse leger uit te schakelen en Soekarno gevangen te nemen. De regering zou uitgeschakeld moeten worden en vervangen moeten worden door een tussenregering die deze keer de relatieve autonomie van de deelstaten wel zou respecteren. Westerlings miliciens namen Bandung. Aan de zijde van het regeringsleger vielen ongeveer honderd doden. Maar de verdere lokale ondersteuning was niet breed, er was zeker geen massale volksopstand en de strategische planning van de Bandungse tegencoup was niet echt doordacht. De staatsgreep mislukte. Westerling wist te ontkomen, geholpen door hoge Nederlandse officieren – en dat speelde Soekarno machtig in de kaart, óók in het buitenland en zeker bij de Verenigde Naties. Westerling kon over transport met een watervliegtuig beschikken dat hem naar Singapore bracht. Westerling wist naar Nederland te ontkomen, zij het na vele omzwervingen omdat Indonesië tegen deze misdadiger een internationaal uitleveringsverzoek had gedaan, gericht aan de omringende landen, een uitleveringsverzoek dat daar een ontvankelijk ambtelijk apparaat vond. Bij Aziatische landen gold Westerling als een geheide oorlogsmisdadiger.

XV.2 De inbezitneming van de Negara Indonesia Timoer

Luitenant-gouverneur-generaal Huib Van Mook was steeds van mening geweest dat de Archipel uit eilanden-groepen bestonden die onderling een te grote diversiteit vertoonden wat betreft cultuurgeschiedenis, religieuze en ideologische inbedding, sociale opbouw en stratificatie, economische ontwikkeling en etnische coherentie dan dat zij verenigbaar zouden zijn in één gecentraliseerde eenheidsstaat met slechts marginale gewestelijke bevoegdheden. Dat had iemand als Colijn óók altijd beweerd in zijn diverse wetenschappelijke publicaties, vermoedelijk

geschreven door zijn ambtelijk secretaris Gerretson, een geducht Indoloog al had hij eigenlijk geen praktische koloniale ervaring. Dat was destijds, in de periode 1910-1940 ook helemaal niet nodig om toch te gelden als een gezaghebbend Indisch specialist in de landspolitiek. Huib had die ervaring beslist wel als departementsdirecteur economische zaken onder Bonne de Jonge en als onderhandelaar over de economische betrekkingen met Tokio, als hoedanig Tjarda Starkenborgh Stachouwer hem had ingezet. Hij was een van de weinigen die de Archipel zo vaak en zo intens doorreisd had dat hij de verschillen tussen de Archipel kon definiëren en meteen ook empirisch kon aantonen. Hij had de historische voorbeelden daarvoor ook meteen bij de hand en kon die bij de vergelijkingen met de andere groepen bekwaam onderling associëren. En dat deed hij, terwijl hij daarbij iedere peioratieve en denigrerende bijvoegelijke naamwoordelijkheid vermeed. Hij zei dus niet dat de Makassaar oorspronkelijk een vrijbuitende zeerover was die niet in een commercieel beurtvaart-gareel was te passen, noch noemde hij de Sumatraan bot naar bieding, gewelddadig of agressief in het economisch verkeer noch de Javaan indolent met een overdaad van camouflerende hoffelijkheid. Veel *belanda's* konden dat niet laten bij het beschrijven van de verschillen tussen de eilandbewoners, maar dan wist Huib deze lieden in hun witte *pakki-brani* aardig neer te zetten als onbeschoft, hevig zwetend door overmatig alcoholgebruik, zouteloos humoristisch en veel te-kort-door-de-bocht in reactie-vermogen alsmede onkundig wat betreft iedere culturele verdieping die uitsteeg boven het in huisvlijt samengeplakte paleis op de Dam die hun Amsterdamse ome Jan had vervaardigd van afgebrande luciferhoutjes of het tabakstafeltje met het blad van ingelegde sigarenbandjes, geknutseld door hun jongste telg. Huib kon dat doen, hij was een landskind en toch een recht-op-en-nedere blanke van vaders- en moederszijde. Hij wist wat hij waard was. Veel. Dat droeg hij uit. Huib was veeltalig, sprak vloeiend Maleis met subdialecten en kon daarin grappen maken die de inheemsen tot schateren bracht, wat voor bijna geen blanke was weggelegd. Hij was dus gerespecteerd en niet geliefd, vooral omdat hij steeds gelijk had en dat ook haarfijn wist te bewijzen. Dezulken breken in de eindspurt hun nek over een tersluiks uitgestoken linkerbeen van een opponent, die hen steeds glimlachend heeft verzekerd geheel homogeen met hen te zijn.

Van Mook had al bij de eerste samenkomst op de Hoge Veluwe een kaart onrold, waarin hij de vier deelstaten van de toekomstige Indonesisische federatie trefzeker had omlijnd, ook zorgvuldig de zeestraten opdelend in gewestelijke vaarwateren voor de beurtvaartdiensten op de handelshavens tussen de eilanden. Huib had twee aarzelingen bij deze delineatie: bleef Borneo niet beter een geheel zelfstandige deelstaat mét de Riouw-archipel, Banka-groep en Billiton, en wat te doen met Nieuw-Guinea in het aan Nederland geconcessioneerde deel van het Vogelkop-eiland. Huib voorzag moeilijkheden met Australië dat ook geen territoriale claim geldend wilde maken. Gelukkig wist dat nog niets van de goudlagen die de Carstensz-expeditie had gelokaliseerd. Verder zag Huib persoonlijk niet veel in een samengaan tussen in Java en Sumatra in één Republik of deelstaat. Maar Hatta en Sharir schenen daar minder zwaar aan te tillen en dat wáren uiteindelijk Sumatranen. Die wisten dus heel goed waarin zij verschilden naar landsaard met de Javanen, die gek waren op omslachtige procedures, ingewikkelde gezagsverhoudingen, bureaucratische competentieconflicten en daarmee samenhangende ellenlange administratieve resumptielijnen. En militaire uniformen. Veel rangen en subtiele onderscheidingstekens, kleurige fruitslaatjes van batons op de linkerborstzak. Hatta, de welwillende bescheidenheid zelf, moest het zélf maar weten. Huib was wel zijn broeders hoeder, maar die neiging had ook zijn moraal-theologische beperkingen.

Een ding was voor Huib volkomen duidelijk: de definiëring van de geografische uitgestrektheid van de deelstaat Oost-Indonesië of *Negara Indonesia Timur.*Ook wel: NIT, een wat ongelukkig acroniem. Het laat zich wat moeilijk verbinden met naamwoorden. Een NITstaat of NITgewest klinkt niet manhaftig evenmin als de NITwits waarin Marten Toonder grossierde in zijn hoogtijdagen. Over de mogelijke sociale en economische coherentie van die NITeilandgroepen had Huib betrekkelijk de minste aarzeling. Ze deelden in belangrijke intercontinentale handelsvaarwegen, hadden van oudsher beurtvaartrelaties onderhouden en deelden onderling hun politieke twijfels over de Javaanse beheptheid het centrale administratieve gezag aan het

bestuurseiland vóór te blijven behouden, zeker betreffende de handelsbetrekkingen met omringend Azië en Australië dat zich tijdens de afgelopen oorlogstijd steeds vaker in de Archipel had doen gelden, militair en economisch. Oost-Indonesië had zich ook ontvankelijk getoond voor de hervestiging van het Nederlandse bestuursgezag vanaf 1945, zij het onder de aantekening, dat dat een overgangshouding zou zijn. Dat zou de waarborging van de primaire overheidstaken op het gebied van de economische infrastructuur, de onderwijs- en gezondheidszorg, de borging van de openbare rust, veiligheid, orde en justitie, het herstel van het monetaire systeem en de inscharing in de internationale commerciële betrekkingen voorlopig alleen maar ten goede komen. Daarvoor was een vereniging van de eilandengroepen binnen de lijnen die Huib had getekend een werkbaar uitgangspunt zijn. De deelstaat werd aldus uitgeroepen op 23 december 1946 in Den Pasar op Bali. Ze zou deel uitmaken van de grote Federatie van de Verenigde Staten van Indonesië of *Republik Indonesia Serikat.* Ze omvatte alle eilanden ten oosten van Borneo: Celebes, De Molukken, en de daarbij behorende eilanden, zomede Bali en de Kleine Soenda-eilanden. Makassar op Celebes[126] zou de hoofdstad zijn. Van Mook zat de oprichtingsconferentie voor. Die vond plaats in het plaatsje Malino dicht bij Makassar van 16 tot 24 juli 1946. Die conferentie wordt ook wel aangeduid als Malino-conferentie. Daaruit kwam de afsluitende vergadering voort die de oprichting goedkeurde te Den Pasar op 18 tot 24 december op Bali. De Negara Indonesia Timoer of Timur was een staatsrechtelijk feit. Zonder, dat zei Huib er uitdrukkelijk bij, ook maar in enig opzicht vooruit te lopen op de rechtspersoonlijkheid en bevoegdheidskring van de nog te definieren overkoepelende federatie van de Verenigde Staten van Indonesië. Hij wist heel goed dat Soekarno de ontwikkelingen met argus-ogen volgde: die zag de competenties van zijn Republik betrekkelijk het Indonesisch buitenlands beleid in het gedrang komen. Dat beleid was Soekarno's hartelapje. Daar zou hij kunnen scoren. Als leider van de gehele onderontwikkelde wereld. Voor minder deed Soekarno het niet. Daarbij kon Soekarno geen gewestelijke eigenwijzigheid gebruiken inzake de consulaire handelsrelaties die vaak praktisch zo belangrijker zijn dan allerlei plechtige charter-verklaringen, dat wist Soekarno óók wel.

Soekarno kon niet goed tegen Van Mook op. Van Mook had een overweldigende economische en juridische kennis, snapte financiële betrekkingen ook haarfijn en formuleerde pregant. Soekaro kon de hartstochten der galerij in beweging brengen, kon idealen bloemrijk verwoorden en zijn eigen suspecte motieven briljant verheimelijken – alleen bij Hatta lukte dat niet zo – maar voor praktische uitvoeringsproblemen moest je nu net niet direct bij hem zijn. Dat had Van Mook óók feilloos in de gaten en daarom vroeg hij altijd, de ogen twinkelend achter de blinkerende jampotglazen van zijn brilletje, of Soekarno daarvoor eens de verdragsparagrafen wilde stileren. Tentatief, natuurlijk, maar dan had Van Mook alvast een idee. Soekarno kende zo goed Nederlands, dat had hij ook zo vaak gezegd, Huib had er alle vertrouwen in. Een man dus, die Soekarno steeds intenser begon te haten. Hij besloot dat Van Mook deze voorstellen betreffende Oost-Indonesië alleen maar inbracht om de eilandgroepen tegen elkaar uit te spelen, Soekarno had het wel door. Verdeel en heers, daar waren de *belanda's* altijd goed in geweest. Daarom was het zo noodzakelijk dat de Indonesiërs zich hechter dan ooit verenigden, daarom moest er dus een centraal staatsgezag met doorzettingsmacht zijn. Die op te richten deelstaten waren alleen maar vazalstaten van De Kumpenie die zich weer eens vermomd had. Daarom gaf Den Haag die deelstaten ook de middelen om zich te organiseren, terwijl het dat de Republik onthield. Daarom gaf Den Haag ook subsidies uit en stichtte het beheersfondsen waaruit de deelstaat-ingezetenen konden putten voor lokale noden. Vandaar die geïntensiveerde financiële, administratieve en militaire directe steun aan het Malino-gezag. Op Java en Sumatra was daar nooit geld voor. De Malinisten – de voorstanders van de te Malino bereikte compromissen – waren eigenlijk collaborateurs ten behoeve van het koloniale gezag. Dat pretendeerde dat het bezorgd was over de eigenheden van de deelstaatgroepen, hun cultuur, hun onherleidbare historische achtergronden – Soekarno wist wel beter. Dat gold óók voor de neigingen om nu de Chinese, Arabische en Indo-Europeaanse minderheden te gaan pamperen. Soekarno had het wel door.

126 Thans: Sulawesi.

Maar voorlopig was Sjahrir namens de Republik akkoord gegaan met de federale structuur: de Renville-overeenkomst gewaagde het uitdrukkelijk, de Van Roijen-Roemverklaring bevestigde het.

Na de soevereiniteitsoverdracht werd Oost-Indonesië deelstaat van de Indonesische Federatie, de *Republik Indonesia Serikat*. Niet enthousiast. Maar omdat er weinig anders op zat. Zonder officiële reserves, dat wel. Regeringsleider was de hoogadellijke *Ide Anak Gde Agung.* Hij was telg uit de Radja-familie waartegen de Nederlanders hun militaire Lombok-expedities hadden ondernomen in 1893/1894, een Hindoestaanse côterie die niet direct verdacht kon worden van bijzondere aanhankelijkheid jegens hun voormalige koloniale overheersers. Deze Agungs hadden hun reserves nan augustus 1945 nog steeds tegen de Nederlanders. Anak Agung ging er vanuit dat ze grote belangen van stoffelijke aard hadden om zich te blijven doen gelden, terwijl hij die belangen niet kon delen. Anderzijds was hij waardering gaan krijgen voor het concept van de westerse rechtsstaat, mede door de Japanse bezetting. Anak Agung had niet zoveel vreugde beleefd aan het Aziatisch totalitarisme. Maar het economisch winstbejag van de Nederlanders droeg hij, ook al kon hij het begrijpen, evenmin een warm hart toe: het was niet echt ten goede gekomen aan de inlanders. Hij was voorstander van een democratisch model dat geleidelijk ingevoerd moest worden, omdat de plattelandsbevolking doorgaans analfabeet was en geen benul had van politieke vraagstukken. Daarom moest tijdelijk het bestuur uitgeoefend blijven worden door de regenten, de plaatselijke vorsten, en wel min of meer op dezelfde voet als waarop dezen namens de Nederlanders dat lokale bestuur hadden verricht in de koloniale periode. Dat betekende dat de traditionele adel, vooral de Hindoestaanse, nog langere tijd invloed zouden uitoefenen op dat bestuur. Deze adel had grote afkeer van de Javanen. Naarmate dezen trachtten de Federatie te domineren, zou de blijvende aansluiting van Oost-Indonesië bij de Federatie een prangender probleem worden. Anak Agung zag de tijd daarbij als bepaalende factor: alles went, maar dan moesten de Javanen geduld hebben en het, wat het buitenlandse beleid betreft en de defensie, niet te bont maken. Hij was onvoorwaardeljk bereid gesprekspartner te zijn voor Soekarno's Republik en dus voor de Federatie, jegens welk verband hij zich loyaal wilde opstellen. Hij was niet bereid om Oost Indonesië, waar de Nederlanders nog steeds veel te vertellen hielden, te gebruiken als "tegenwicht" tegen de Republik van Soekarno. Sommige Nederlanders leken daarop te hopen, maar dat achtte Anak Agung een irreële verwachting: de liefde voor de Nederlanders was toch al nooit zo heel erg groot geweest, ze hadden daartoe ook nooit aanleiding gegeven. Hij beoogde volledige samenwerking binnen de Federatie op voet van gelijkheid met de Republik. Maar dan moesten de Javanen dat óók beogen, en ook daarover bleef Anak Agung zijn twijfels houden. Hij noemde zijn benadering de "synthesepolitiek" en trachtte die aan de bevolking te verkopen. Het was werkelijk de enige manier om de regionale belangen en eigenheden het beste te behartigen. Daarom was hij bereid republikeinse ministers op te nemen. De Republik, de Javaanse creatie van Soekarno, was daarom nog vóór de soevereiniteitsoverdracht bereid de NIT in januari 1948 te erkennen als toekomstige deelstaat. Je kon nationalist zijn als Oost-Indonesiër, dat was niet alleen de echte geboren en getogen Javaan voorbehouden. Dat was al wat, maar nu moest gezorgd worden, dat dat ook zo bleef als Soekarno zich echt als Indonesisch president ging ontplooien. Als Hatta had Anak zo zijn beduchtheden.

Soekarno had geen geduld. Dat had hij eigenlijk nooit gehad. Hij had steeds, als hij zijn kans schoon had menen te zien, willen doorstoten naar centrale macht. Anak was, loyaal als hij was aan de Federatie, bereid geweest over te stappen als minister van binnenlandse zaken in de centrale regering in Jakarta. Hij waarschuwde zijn opvolgers, dat ook zij geduld moesten hebben met de Federatie en verder, dat dat zelfbewustheid en vertrouwen op de eigen karakteristieken niet uitsloot. Hij had gemerkt dat sommige Oost-Indonesische twijfelaars uit vrees de boot te missen – loopbaantechnisch gezien – republikeinser waren geworden dan de Javanen. Dat soort opportunisme zou de Federatie alleen maar nóg meer ondermijnen. Er was nu een federatieve grondwet, die moest men respecteren en niet trachten door staatsgrepen of private revoltes carrières te bespoedigen. Vermoedelijk werd hij meesmuilend aangehoord door de achterblijvers in de Oost-Indonesische volksvertegenwoordiging: was hij zelf niet overgestapt naar de centrale

regering, reed hij nu zelf niet, gechauffeerd in een verlengde cadillac door Jakarta met motorpolitie vóórop, en had hij nu zelf niet het recht om te verschijnen in een van die betoverende operette-uniformen waarin de federale grootviziers zo blinkend den volke verschenen? De destabilisatie van de Republik door de reeds besproken Bandung-staatsgreep van Raymond Westerling toonde andermaal aan hoe wankel de Republik nog maar was in het staatsleven en hoe deloyaal de binnenlanden zelfs op Java soms konden zijn. Er was gewoonweg geen tijd voor geduld, oordeelde Jakarta. Iedere tegenstand tegen de Republik moest met geweld onderdrukt worden, waar dan ook, en wel in de intiële wording ervan. Dan maar tijdelijk een politiestaat. Een gecentraliseerde. Dus: een einde gemaakt aan de autonomie der deelstaten. De aanleiding voor de ingreep moest wel goed zijn. Het buitenland moest er in kunnen geloven. Vooral Washington moest er geen moeite mee hoeven hebben.

De NIT, Oost-Indië dus, voelde zich ontbloot van politionele troepen. Die had het nodig. Nog altijd waren er religieuze bevolkingsblokken die elkaar niet moesten. Dat zou waarachtig nog duren. Tijdens de rondetafelconferenties was afgesproken in Den Haag dat de deelstaten gebruik zouden mogen maken van ex-KNIL-troepen voor politiële en politionele doelen. Op alle Archipel-groepen deed zich dat euvel van onderling vijandige bevolkingsgroepen voor. Het KNIL was er altijd goed voor geweest. De recrutering van de troepen was steeds zó ingericht dat de KNIL-brigades ingezet werden op groepen waar de meeste militairen uit de brigades niet uit die desbetreffende groep herkomstig waren. Dat was staand beleid, dat had zijn waarde bewezen bij de talloze militaire expedities die Batavia had ondernomen tijdens de pacificatie-periode. Zie hierboven bij de Lombok-expedities en de Atjeh-pacificaties. Daarom was juist de manisee steeds weer zo'n doeltreffend tuchtigingsapparaat geweest. De Ambonezen bevochten de Atjehers daarom zo doeltreffend, omdat ze er – met Atjeh en zijn animistische bewoners -- niets, maar dan ook helemaal niets mee hádden. Daarom zetten de districtscommandanten in Nederland ook altijd protestantse marechausse-brigades in in roomse streken. Dadoor kon de crmininaliteit in Oss geklaard worden, zoals we zagen. Die methode kon verderfelijk zijn, doeltreffend was ze wel, en al was men in Oost-Indonesië nog niet bereid te erkennen dat het doel de middelen heiligde, het kwam er aardig dichtbij. Op Celebes was al, op deze wijze, een KNIL-compagnie actief. Veel was het niet. Maar dat kon komen. De ex-KNIL-lers waren massaal gedemobiliseerd en zochten emplooi, liefst binnen het stiel dat zij eerder zo roemvol beoefenden.

Dat zag het centraal gezag te Jakarta niet zitten. Het was daarom van plan in 1950 een afdeling van het Republikeinse leger te zenden naar Celebes.[127] Dat waren vooral soldaten die deel hadden genomen aan de guerrilla die zich had voltrokken na de eerste politionele actie. De bevrijdingsoorlog. Deze bevrijders hadden de pest aan iedereen die het gezag van de Republik betwistten. Dus zeker aan de federalisten in de Buitengewesten. Dat wilde de Oost-Indonesische regering niet hebben, die expeditie. Dat kon wel eens het eind van de deelstaat inhouden. De regeringstroepen van Jakarta hadden immers de neiging hun guerrilla-tectieken gewoonweg weer opnieuw te ontplooien: ze hadden het ambacht onder de knie en dat was succesvol uitgepakt. Ze begonnen met onrust te veroorzaken, pleegden aanslagen, bedreigden mensen die hen niet aanstonden en zochten chaos. In een machtsvacuüm dat ze zelf veroorzaakten grepen ze in, ter handhaving van de openbare orde, rust en veiligheid, zetten militaire steunpunten uit. Die versterkten ze in opmerkelijk korte tijd. Jakarta bleef troepen zenden. En vandaaruit gingen ze dan weer verder met hun guerrilla. En zo voort. Totdat, in dit geval, de deelstaat opgerold kon worden. Makassar vroeg premier Hatta te Jakarta, de troepen niet te zenden. Deze beloofde dat. Ze kwamen toch. Nu zeker wetend dat ze ongewenst waren.

In Makassar kwamen ex-KNIL-lers in opstand tegen deze komst. Deze guerrillo's waren hun recentste vijanden geweest. Die zouden nu politionele diensten komen draaien? Ondenkbaar. Dat zou het eind van de deelstaat zijn. De ex-KNIL-lers vormden een revolutionair leger ter

---

127 Uitvoerig: Piet Hagen, *Koloniale oorlogen in Indonesië: Vijf eeuwen verzet tegen vreemde overheersing*, Uitgeverij Arbeiderspers: Amsterdam, 2018, ISBN. 978-90-295-2420-9; hoofdstuk: Verzet op Sulawesi.

bescherming van de deelstaat.[128] Ze overvielen de basis waar zich de commandant bevond van deze regeringstroepen uit Jakarta. Daar vonden ze plannen en orders om de deelstaat inderdaad te nekken. Maar, veel erger, de zittende regeringsleider van de deelstaat en enkele Oost-Indonesische topambtenaren waren in dat complot betrokken. Dat bleek overduidelijk uit de gevonden documenten. Die moesten dus, aldus de ex-KNIL-lers, ook maar gearresteerd worden, of liever, meteen maar standrechtelijk geëxecuteerd worden. Het bewees maar weer eens dat Jakarta niet te vertrouwen was. Dit kon nooit georganiseerd zijn zonder medeweten van Hatta. Er moest een voorlopige militaire junta komen – natuurlijk samengesteld uit ex-KNIL-lers. Ter bescherming van de autonomie van de deelstaat. Deze opstandelingen riepen nu alle weerbare mannen op zich bij hen aan te sluiten. Er waren nog in werkelijke dienst zijnde KNIL-lers op het eiland, gekazerneerd, in afwachting van overbrenging naar elders onder commando van de KNIL-legerleiding. Hun interne discipline was nog perfect, hun gelederen gesloten, hun officieren nog in hun commando. Zouden deze KNIL-lers nu mee gaan doen, dan kon de opstand effectief uitgroeien tot een contra-coup. Maar de KNIL-leiding weerstond de provocatie én de verleiding. De militairen, duchtig bewapend en nog steeds onder de krijgstucht, bleven gekazerneerd. Een paar honderd Zuid-Molukse KNIL-militairen sloten wél zich aan bij deze opstandelingen – die ze nog kenden uit hun vroegere militaire operaties en veldtochten – waarmee deze opstand inderdaad toch weer dreigende vormen begon aan te nemen, zij het niet in die mate als wanneer de KNIL-leiding niet had ingegrepen[129]. Soekarno dreigde onmiddellijk in een radiorede meer troepen te zenden. Vanaf 16 april kwamen de regimenten van de centrale regering te Makassar aan wal. Er werd een noodtoestand afgekondigd, de staat van beleg, de deelstaatregering trad af. Soekarno nam, wat hem betreft tegen geringe prijs, Oost-Indonesië in feitelijk bezit. Een echte militaire bezetting wilde hij het niet noemen, het burgerlijk bestuur bleef functioneren en de dwangmaatregelen waren echt maar tijdelijk. De stap naar de volledige centralisatie onder Java was nu gezet. De eerste. Er zouden er nog vele volgen, met, overigens, vergelijkbare scenario's. In augustus besloot de centrale volksvertegenwoordiging te Jakarta de Verenigde Staten van Indonesië op te heffen. De centrale eenheidsstaat was op basis van de fictie van de volkssouvereiniteit gelegitimeerd. Het was Soekarno in een half jaar gelukt. Een prestatie van betekenis.

Het was een binnenlandse aangelegenheid, dit alles, aldus het buitenland, Washington voorop. Wat Den Haag niet had kunnen verkopen aan het wereldforum in vier jaar lukte Soekarno in minder dan vijf maanden. Zolang hij maar niet beleed communistisch te zijn, vond het westen bijna alles goed. Wat niet inhield dat Soekarno niet tóch met het oprukkend communisme bleef coquetteren. Dat kon, had hij ervaren, nooit kwaad. Alle ijzers in het vuur.

XV.3 De bezetting van de Zuidelijke Molukken

---

128 Deze harde kern werd aangevoerd door een zekere Andi Abdul Azis die claimde officier te zijn geweest in het KNIL. Hij meende een complot op het spoor te zijn om de deelstaat Oost-Indonesië op te heffen. Maar het kan ook zijn, dat Azis een dubbelrol speelde en zelf staatshoofd wilde worden van een onafhankelijke staat Oost-Indonesië. Hij zou dan hebben samengewerkt met de Ambonese onderofficieren van het KNIL die zich ook gericht hadden tegen de centralisatievoornemens van Soekarno. Waarschijnlijk heeft de staatsdeelregering geweten dat deze harde kern op Celebes doende was met voorbereidingen tot een staatsgreep en, lauw terzijde staand, afgewacht hebben wat daarvan terecht zou komen. Zij had in ieder geval geen troepen tot haar beschikking. Ze kon die voorbereiding niet verhinderen maar ook niet begunstigen. In eerste instantie hebben de spaarzame officiële politie-eenheden samengewerkt met het opstandige KNIL-detachement. Of zij daarvoor bevelen hebben gekregen is onduidelijk. Ik gaf aan aan dat de staatsdeelregering vrijwel geen doorzettingsmacht had. Later heeft die regering zich neergelegd bij de centralisatie-proklamatie van Soekarno van 17 augustus 1950, toen hij de eenheidsstaat alsnog uitriep. Maar wat had ze anders moeten doen? Ze had nog steeds geen troepen tot haar beschikking. Nu Soekarno toch geweldpleging had geforceerd had de deelstaat Oost-Indonesië geen overlevingskansen, hoe dan ook.

129 Hoe de KNIL-legerleiding op die afstand deze gekazerneerde troepen in het gareel heeft weten te houden, terwijl de afzonderlijke soldaten met de opstand zeer gesympathiseerd moeten hebben, blijft nog steeds een raadsel.

De Zuidelijke Molukken waren tussen 1946-1950 ook onderdeel geweest van de deelstaat Oost-Indonesië. Zij waren steeds tegen het idee geweest een gewest te zijn binnen een Federatie van een Verenigde Staten van Indonesië en hadden van het begin af aan gestaan op een volledig nationalistisch zelfbestemmingsrecht als volstrekt onoafhankelijke staat. Het was niet verbazend: de Zuidelijke Molukken hadden altijd al een soort status aparte gehad binnen het koloniale verband van de Archipel. Zolang Anak Agung nog aan de macht was geweest, hadden zij zich laten paaien zich neer te leggen bij een status binnen de Oost-Indische deelstaat. De opstand op Celebes was dadelijk door enkele honderden Ambonese KNIL-militairen gesteund die zich al langer fanatiek hadden gericht tegen de Javaanse dominantie binnen de Federatie. Nu die dominantie een feit bleek door een nauwelijks verhulde Javaanse inbezitneming van Celebes, tegen alle vroegere beloften in, riepen zij op instigatie van Chris Soumokil, de procureur-generaal van Oost-Indonesië en voormalig minister van justitie en vice-premier van die deelstaat, de onafhankelijkheid van de Republiek der Zuid-Molukken uit, de *Republik Maluka Selatan* (ook wel: RMS). Het initiatief daartoe lag bij het gewestelijk hoofd en districtscommissaris Johanis Hermanus Manuhutu. Manuhutu las de proclamatie voor. Soumokil wilde dat Manuhutu ook de eerste president zou worden. Hij meende dat deze, omdat hij niet bij eerdere staatsrechtelijke incidenten betrokken was geweest zoals Soumokil, makkelijker brede staatsrechtelijke erkenning zou krijgen. Maar zij wezen als staatshoofd en regeringsleider toch Chris Soumokil aan. Dat deden zij op een spontane volksacclamatie op 25 april te Ambon. Soumokil was herkomstig van Saparua en was steeds een drijvende kracht geweest achter de pogingen om de deelstaat Oost-Indonesië overeind te houden, eventueel via een bevrijdingsoorlog. Hij werd bij zijn aanspraken gesteund door de Molukse federalist J.A.Manusama. Het probleem bij dit soort aangelegeheden is, dat er uiteraard geen wettelijk verankerd kiesreglement voorhanden ligt op grond waarvan stemmingen of stemmingsronden moeten worden ingericht. De legitimiteit van volksacclamaties is altijd kwestieus, zoals de legitmiteit van Soekarno's "proklamasi" van 17 augustus ook onderwerp kan blijven van allerlei verhitte en steeds doellozer wordende debatten. Voor de Nederlandse onafhankelijkheidsverklaring van november 1813 – "Holland is vrij!" – geldt precies hetzelfde. Voor het recht op zekere onafhankelijkheid van de eilandengroep De Molukken geldt die onzekerheid bepaald niet. Die ligt vast in de afgeparafeerde eindconclusies van de overeenkomst van Lingadjatti, de geratificeerde final act van de "Renville Overeenkomst" en de rechtsgeldig ondertekende Van Roijen/Roem-verklaring, die hierboven ter sprake kwamen. Volkerenrechtelijk ligt het gelijk derhalve aan de kant van Soumokil, die niet kon aanvaarden dat al deze instrumenten juridisch geen verbintennissen ten laste van het koninkrijk hadden geactiveerd. Daarom is het ook niet zinvol na te kaarten over de democratische grondslag van de volksacclamatie van 25 april 1950 te Ambon. De aanhang destijds van de RMS-constructie is thans evenmin goed meer in te schatten. En ook heeft het weinig zin om te proberen te berekenen of een groot deel van de aanwezigen op die 25e april 1950 niet onder druk is gezet door ex-KNIL-militairen op Ambon. Dat is dorsen van ledig stro. Er diende zich een regering aan voor de RMS, die zich geruime tijd als zodanig heeft kunnen manifesteren.[130]

De Republik Indonesia startte nu een maritieme blokkade tegen het opstandige land. Maar daarvoor was de marine van de eenheidsstaat ontoereikend. In september 1950 viel het leger van de Republiek Indonesia de eilandengroep binnen. De Zuid-Molukkers, een van oudsher militair zeer weerbaar volk – niet voor niets had de VOC steeds daar milities gelicht en niet voor niets vormden de Ambonezen steeds geduchte harde kernen binnen de manisee-brigades op de pacificatie-expedities – vocht bekwaam en verbeten terug in een langdurige en heftige strijd. Zij hadden steun verwacht van de regering te Den Haag, want wat Jakarta hier deed was in strijd met alle afspraken die vastgelegd waren in de Renville-overeenkomst, waarbij ook Oost-Indonesië en dus de Zuidelijke Molukken partij waren geweest en die door de Indonesische regering geratificeerd en wel waren herbevestigd via het Protocol dat in het Paleis op de Dam in

130 Te weten: president: de districtsbestuurder J.H. Manuhutu (tot 3 mei 1950); premier: Albert Wairisal; minister van buitenlandse zaken: Chris Soumokil (vanaf 3 mei 1950 president van de RMS) en minister van onderwijs: J.A.Manusama (twee maanden later ook minister van defensie).

Amsterdam waren getekend door koningin Juliana en minister-presiedent Drees. Onder de voor ratificatie deponeerde stukken bij dat Protocol hoorde ook de slotakten van de rondetafelconferentie van 1949, getekend door Mohammed Hatta, waarbij de autonomie der deelstaten was gewaarborgd. Was dat alles dan volstrekt betekenisloos geweest? Kennelijk wel.

Via Nieuw Guinea zocht de RMS-regering steun bij de daar vertoevende militaire eenheden van het koninkrijk der Nederlanden, dat daar nog steeds de soevereiniteit uitoefende. Maar de RMS-regering zocht ook contact met de USA en Australië. De Nederlandse regering reageerde niet, maar ging wel in op het verzoek van Jakarta om de Molukse KNIL-soldaten die op Celebes hadden vertoefd toen de opstand tegen de Republik Indonesia uitbrak niet te laten terugkeren naar Ambon. Zij gingen, vierduizend mannelijke militairen sterk, scheep ter verplaatsing van een troepen-transport naar Australië, werd hen te verstaan gegeven door hun meerderen. Met hun familieleden ging het om bijna dertienduizend personen, verspreid over verschillende vaartuigen. Maar op volle zee werd hen aangezegd dat zij, in gesloten gelederen en dus nog onderworpen aan de krijgstucht, op weg waren naar Amsterdam zodat demobilisatie op republikeins grondgebied hen bespaard zou blijven. Bij het debarkeren zouden hun nieuwe orders gegeven worden betreffende hun militaire status en bediening. Zie nader XXXVI.5. Soumokil, die het presidentschap van de RMS had aanvaard, voerde nog een guerilla op Ceram totdat hij op 2 december 1963 werd gearresteerd door de republikeinse troepen en ter dood werd veroordeeld. Het doodvonnis werd op 12 april 1966 ten uitvoer gelegd. De Molukkers, gedebarkeerd te Amsterdam, legden zich niet neer bij de aangezegde demobilisatie. Zij bleken van rechtswege ingelijfd bij de koninklijke Nederlandse landmacht met een dienovereenkomstige degradatie. Dat namen zij niet. Dit was een eenzijdige wijziging in hun commissie als aangesteld militair ten behoeve van het Koninklijk Nederlandsch-Indisch Leger. Daar bestond geen formeel-wettelijke grondslag voor. Dit was een inbreuk op hun rechtspositie die zij via hun aanstelling en loopbaan hadden opgebouwd. Zij eisten, onder leiding van hun regering-in-ballingschap, herstel van al hun staatkundige grieven bij de Nederlandse regering die contractant was geweest bij de Renville-overeenkomst. Een deel van hun nakomelingsschap doet dat nóg.

XV.4 Flankerende centralisatiemaatregelen

Nadat de Federatie was geliquideerd resteerde Soekarno weinig méér dan een centraliserende politiek met toenemende geweldsmaatregelen, die uiteraard tot polarisatie leidden: Java werd het symbool van een totalitaire bureaucratische administratie gericht op zelfhandhaving. Van de autonomie in staatkundig opzicht van de eilandengroepen kwam dus niet veel meer terecht. Uiteraard lieten de bevolkingen in de gewesten zich niet echt volledig ringeloren. Maar ze gingen, kwam het op de handhaving van hun culturele, sociale en ideologische eigenheid aan, gewoonweg min of meer ondergronds zoals zij dat sedert 1850 óók hadden gedaan in hun verhouding tot het blanke koloniale gezag uit Batavia. Er was echter één fundamenteel verschil: dat gezag kon het destijds niet echt veel schelen wat de inheemse bevolkingsgroepen verder dachten, voelden, ervoeren en onderling beleefden – dat kon het ook nauwelijks omdat het het Maleis niet voldoende beheerste om deel te hebben aan het aldagelijkse verkeer – terwijl de centrale regering te Jakarta juist wel allerlei listen en lagen op touw zette om de Archipelgroepen toch levensbeschouwelijk te herindoctrineren via een stelsel dat door Soekarno, zoals al aangeduid, “geleide democratie” geliefde te noemen. Het bleek gecamoufleerde dictatuur te zijn, die per dag de ideologische doelen placht te wijzigen naarmate de president bepaalde buitenlandse ambities trachtte te verwezenlijken. Want Soekarno zocht het niet zozeer in een nieuwe restructurering van de binnenlandse administratie, maar in een persoonsverheerlijkende buitenlandse strategie. Soekarno doorliep daarbij dezelfde fases als veel oorspronkelijk bevlogen revolutionairen die hun legitimatie in een mystieke volkswil trachtten te vinden: zij leidden deze wil van het volk “achter de kiezers” af naar het buitenland om dáár hun doelbestemmingen aan anderen op te leggen en voerden overigens binnenslands een politiestaat in, die deze wil onderdrukte en uiteindelijk verstikte. Napoleon ging die weg, Stalin, Soekarno, Khadaffi en talloze anderen. Zij trachtten in het buitenland het zwaartepunt van hun legitimatie als machthebber te vinden bij merkwaardige

internationale constructies zoals een KOMINTERN of een Organisatie van Afrikaanse Staten dan wel een Alliantie van Ongebonden Ontwikkelingslanden, om daarmee hun binnenlandse politiestaat overeind te kunnen houden.

Soekarno wist zich genoodzaakt het parlement te saneren door de oppositiepartijen eruit te weren: de Islamistische Masjoemipartij en de Sociaal-Democratische Partij voor Indonesië werden kortweg verboden verklaard. De volgende stap was de vereniging van de hoedanigheid van staatshoofd met die van regeringsleider en vervolgens de prolongatie van deze vereniging voor de rest van zijn leven. Om daartoe de gelederen binnenslands blijvend te kunnen verenigen moest hij een acuut dreigingsbeeld ontwerpen vanuit het buitenland gericht tegen de staatsintegriteit, staatszelfstandigheid en de grondwettige regeringsvorm van zijn prille eenheidsstaat. Die vijand werd voorlopig gevonden in Maleisië, dat lag toch vlak voor de deur en bezette onrechtmatig noordelijk Borneo. Dit Maleisië was er op uit om Indonesia te annexeren en daar één grote Islamistische theocratie te vestigen. Met desastreuze gevolgen voor de talloze minderheden in de Archipel, waarover Soekarno nu juist de beschermende hand uitstrekte. Voor deze bescherming was noodzakelijk dat de uitzonderingstoestand van de staat van beleg bleef voortduren, met de daaraan verbonden drastische inperkingen op het recht van vereniging en vergadering, demonstratie, drukpers alsmede openbare meningsvorming en de vrijheid van de fysieke persoon. Soekarno viel daarbij terug op de regeling van de staat van oorlog en beleg bij koloniale ordonnantie uit de periode van Tjarda van Starkenborgh Stachouwer in september 1939. Bij de Indonesische volksvertegenwoordiging, die zich tóch al in belangrijke mate bedreigd voelde, hoefde Soekarno niet met een dergelijk wetsvoorstel aan te komen. Soekarno had de voorziening uiteraard bij presidentieel nooddecreet kúnnen treffen, maar koos nu legitimiteitshalve voor de ordonnantie.[131] De Nederlandse regeling gaf rumte voor preventieve internering, externering en detentie, en beschermende hechtenis, destijds vooral bedoeld voor Rijksduitsers in de Archipel woonachtig. Tjarda had daarvan met tegenzin, maar toch in aanmerkelijk ruime mate gebruik gemaakt. Die remmingen waren bij Soekarno veel minder. Vele geïnterneerden werden voor onbepaalde tijd vastgehouden. Dat kwam Soekarno toch tegen alle verdrukking in, op veel kritiek te staan, ook binnenslands. Tussen 1950 en 1952 werden er 21.400 gevangenen onderworpen aan deze onbepaalde internering. Na april 1952 werd de staat van beleg in fasen opgeheven, hoewel bepaalde gewesten toch nog in deze uitzonderingstoestand werden gehouden. Uiteindelijk bleven 75000 politieke opponenten toch in permanente preventieve hechtenis, zoals in noordelijk Sumatra, het oude onrustige, niet te pacificeren gebied, zoals de Nederlanders hadden mogen ervaren. Soekarno had er nu meer gedetineerden dan de koloniale macht zich ooit had gepermitteerd.

Dit was de periode van de "*Konfrontasi*", waar Indonesië noodzakelijk doorhéén zou moeten. Gedurende die periode zou tijdelijk de vereffening van de relatie met het voormalige koloniserende volk aan de Noordzee stop gezet moete worden. Maar dat diende wél te beseffen dat die vereffening eerstdaags hervat zou worden. Deze aanzegging was gericht tot de grote groep Europese Nederlanders en Indonesische gemengdbloedigen die nog altijd steun zochten bij de oorspronkelijke kolonisator en daaraan nog steeds privileges meenden te kunnen ontlenen. Hun rechtpositie zou eerstdaags herijkt moeten worden en daarom konden zij zich voorshands beter niet manifesteren in het Indonesisch publieke domein. Wat Soekarno met deze aanzegging bedoelde werd duidelijk via talloze showprocessen in deze Konfrontasi-periode waaronder de terechtzittingen tegen L.N.H. Jungsläger en H.G.J.G. Schmidt en anderen waarbij via deze Europeanen Nederland eigenlijk terecht stond wegens zijn koloniale wandaden.[132]

---

131 Zie: Remco Raben, *De kampen van Soekarno,* Historisch Nieuwsblad 10/2009 (Collegedag Koloniale geschiedenis 11 september 2020, Arnhem) www.historischnieuwsblad.nl./de-kampen-van soekarno/.

132 Leon Nicolaas Hubert Jungschläger, 1904-1956. Hij was officier bij onderscheidenlijk Stoomvaart Maatschappij Nederland en de Koninklijke Paketvaart Maatschappij in de Archipel met als standplaats Makassar. In 1941 werd hij gemobiliseerd als luitenant-ter-zee tweede klasse. Hij nam deel aan de Slag in de Javazee. Hij week uit naar Australië en daarna naar de USA. Als Nederlands luchtmachtofficier keerde hij terug naar Australië.

Soekarno kreeg echter de gewesten niet onder controle. Steeds weer braken opstanden uit, in Sumatra en op Celebes waren soms nauwelijks verhulde burgeroorlogen gaande. Op 14 maart 1957 riep hij bij presidentieel decreet de noodtoestand voor de Archipel uit. Maar daarmee zette hij het hele parlement buiten spel. In 1959 pleegde hij eindelijk de langverwachte presidentiële coup en trok alle macht aan zich. Hij repte in zijn decreet nu van de "staat van gevaar". Maar asummeerde gewoon de bevoegdheden die destijds de gouverneur-generaal had gehad tijdens de staat van beleg met de exorbitante rechten van dien. Hij hief de onafhankelijkheid van de rechterlijke macht op. Rechters waren immers volksopvoeders in dienst van de staat? Hoge ambtenaren, zeker, máár: ambtenaren. Zij werden voortaan aangestuurd bij circulaires; daar was nog altijd het systeem van overplaatsingen en degradaties dat als sanctiemechanisme tegen onwilligen kon worden aangewend. Maar meestal bleek dat niet nodig. Het leger kreeg de bevoegdheid zônes te militariseren en daardoor zich ingrijpend te bemoeien met het bedrijfsleven en het burgerlijk lager bestuur. Bij divisiebevel kon inbreuk gemaakt worden op de fundamentele burgerlijke vrijheden en kon overgegaan worden tot vrijheidsbeperkingen en voorgezette detentie zonder opgave van enige rechtsgrond.

Van persvrijheid was op den duur geen enkele sprake meer. Kritiek op Soekarno werd niet meer geduld. Ook al was de schrijver een vooraanstaand persoon, huisarrest of detentie werd toegepast. Dat ervoer ook Pramoedya Ananta Toer, een van de bekendste auteurs uit de Archipel. In 1962 werd een aanslag gepleegd op Soekarno. Hij greep deze gebeurtenis aan om een groot aantal van zijn politieke tegenstanders preventief te interneren. Ook Soetan Sharir, Soekarno's medestander van het eerste uur en rivaal tevens. Maar ook Anak Agung, Mohamed Roem,

---

Hij werd gepositioneerd bij de Nederlandse Militaire Inlichtingendienst (NEFIS). Deze dienst beoogde militaire inlichtingen te verzamelen in de Archipel. Uiteindelijk werd Jungschläger hoofd van de NEFIS, standplaats Batavia. Hij werd in Nederland in 1948 gedemobiliseerd. Daarna kreeg hij een aanstelling bij de Koninklijke Paketvaart Maatschappij als adjunct-chef nautische dienst en later chef. In 1953 wenste Jakarta dat Jungschläger het land verliet. Hij boekte de overtocht, maar werd vóór afvaart gearresteerd. In 1955 werd hij gedagvaard op een tenlastelegging waarin hem deelneming aan een vereniging gericht op de omverwerping van de grondwettige regeringsvorm van de eenheidsstaat Indonesië werd verweten. Tegelijkertijd diende een strafzaak tegen de Nederlander Henry Schmidt die KNIL-officer was geweest, zulks op een vergelijkbare tenlastelegging. De tenlasteleggingen waren vaag geformuleerd en bevatten nauwelijks feitelijke omschrijvingen van de verweten gedragingen. Verder werden aan de verdachten bepaalde essentiële proceswaarborgen onthouden. Beider advocaat, de Nederlander Herman Bouwman, werd inzage van de processtukken in een voor hem begrijpelijke taal onthouden en voorts werd hem ontzegd getuigen à décharge bij te brengen. De mogelijkheid tot kruisverhoren werd hem onthouden. Bouwman werd verder tijdens de procesgang al tijdens het vooronderzoek bedreigd. Vervolgens werd hij beschuldigd van medeplichtigheid aan de aan Jungschläger en Schmidt verweten gedragingen. Bouwman besloot daarop Indonesië te ontvluchten. De echtgenote van Bouwman, Mieke van den Berg, nam daarop de verdediging over. De rechter liet dat toe. Tegen beide verdachten werd de doodstraf geëist. Jungschläger kreeg twee hersenbloedingen tijdens zijn voorlopige hechtenis. Daaraan overleed hij. De zaak tegen Schmidt ging gewoon door.

Tegen hem wordt vijftien jaar gevangenisstraf geëist. Mieke Bouman houdt een fel pleidooi waarin zij het Indonesisch Openbaar Ministerie krachtig onderuit haalt: van de voorgedragen bewijsredenering in het requisitoir klopt niets. Zij vraagt onmiddellijke invrijheidsstelling. Dat wekt de volkswoede op. Zij kan niet zonder levensgevaar het gerechtsgebouw verlaten. Ze moet vluchten. Ze weet naar Rome te ontkomen. Schmidt krijgt tien jaar. In 1958 wordt hij nietemin plotsklaps vrijgelaten. Hij mag naar Nederland. Er is vrij veel litteratuur over dit proces, dat exemplarisch is voor deze periode. Maar daarbij moet aangetekend worden dat de verslagleggingen en feitelijke rapportages over de procesvoering zowel van Nederlandse als van Indonesische zijde sterk gepolitiseerd zijn. Dat was juist in deze periode van de Konfrontasi ook niet anders te verwachten. Zie, mede in dit licht, H.C.Beynon, *Nederland staat terecht. Achtergronden bij de processen tegen de Nederlanders Jungschläger en Schmidt en anderen te Djakarta,* Uitgeverij A.W.Bruna & Zoon, Utrecht, 1956, met voorwoord van Prof. Mr. J.M.van Bemmelen, hoogleraar straf- en strafprocesrecht aan de Rijksuniversiteit Leiden. Zie, voor de Indonesische zienswijze: *Subversive activities in Indonesia, the Jungschläger and Schmidt Affair,* published by the Ministry of Foreign Affairs of Indonesia, Djarkarta 1957. Wat de Nederlandse wijze van voorstelling betreft, inloochenbaar waren destijds ook de publieke emoties hier te lande van overheidswege in hoge mate opgezweept, ondermeer door regeringsverklaringen ook op internationaal niveau. Onpartijdige journalistieke rapportage over deze affaires was destijd zo goed als onmogelijk, en dat gold, mutatis mutandis, voor de wetenschappelijke beschouwingen evenzeer. Zie onder meer: Frans Glissenaar, *Indië verloren, rampspoed geboren,* Uitgeverij Verloren: Hilversum, 2003, opgenomen in de serie Verloren Verleden, red. Els Kloek, ISBN. 90-8550-460-5 pp. 73-84.

Mochtar Lubis, Yunan Nasution en vele anderen. Het moeten om duizenden gevangenen zijn gegaan. Ze werden opgesloten in de extra beveiligde inrichting van Madioen op Oost-Java, een oord voor speciale politieke gevangenen. Hun vrijlating zou pas geschieden na de machtsovername door Soeharto. Maar die zou nadien evenmin de preventieve internering schuwen als machtsmiddel ten laste van politieke onwilligen. Preciese gegevens zijn nog steeds nauwelijks te achterhalen.

XV.5 Een hernieuwde exodus

Deze nieuwe periode van gematigde terreur – zo kan men deze tijd echt wel noemen – leidt uiteraard tot een nieuwe exodus naar Nederland, waarvan de beweeggrond en de samenstelling volledig verschilt van de vorige influx-golf die begon in de eerste bevrijdingsmaanden na mei 1945 toen uit Azië bij de retourvaarten van de troepenschepen die het Nederlandse militair gezag had georganiseerd náár de Archipel zo'n tachtigduizend tot negentigduizend ontheemden terugkeerden naar het land dat zij ervoeren als hun oorspronkelijke nationaliteitsstaat. De problematiek van deze hernieuwde exodus is nu een totaal andere. Onderscheid dus drie influxstromen waarmee het ongelukkige Nederland, dat bijna failliet is en waarvan de infrastructuur verwoest is, binnen een decennium te maken krijgt:

- De ontheemdenstroom vanaf maart 1945 tot en met medio 1947, waarbij mensenmassa's Nederland komen binnen stromen vanuit Azië of vanuit Centraal Europa. De laatste immense verzameling arriveert als eerste, en wel in hoofdzaak te Eindhoven. Het geldt hier mensen die in Centraal Europa gedetineerd hebben gezeten wegens oorlogshandelingen, deportaties, krijgsgevangenschap, arrestaties en gedwongen tewerkstellingen of werkverruimingsmaatregelen, meer in het bijzonder ten behoeve van de Duitse oorlogsindustrie. Deze groep is volkomen heterogeen. Hun gevangenschap heeft oorzaken die onderling zodanig verschillen dat in deze groep geen gemene delers te ontwaren zijn. Degenenen die wegens oorlogshandelingen te Nederland arriveren erkennen dat land in merendeel niet als thuisland, moederland of vaderland en zelfs niet als oorspronkelijke nationaliteitsstaat. Ze willen dan ook niet in Nederland zijn. Men denke aan de bevolkingen die gevlucht zijn voor de vanuit het oosten naderende Sovjetlegers. Dat kunnen Witrussen zijn, Ukraïners, Georgiërs, Kaukaziërs, Slowaken, Tsjechen en Sudetenduitsers. Nederland wil ze niet hebben. Maar het moet ze opvangen, want dat is in Londen nu eenmaal afgesproken tussen Gerbrandy en Eisenhower. Waarom, dat is hierboven uiteengezet. Voor hen werkt Van Os van Delden een opvangprogramma uit, waarbij deze personen worden behandeld als "transport-eenheden". Want wat Van Os betreft gaan deze personen als stukgoed zo snel mogelijk naar Antwerpen om daar verder transatlantisch te worden vervoerd of te worden verspreid over tot toelating bereide landen. Van Os gaat dus uit van een transit-opvang. Het probleem is, dat dát programma gestandaardiseerd wordt voor de opvang van andere instromen mensenmassa's. Het is een probleem, omdat daar mensen bij zitten, meestal in meerderheid, die Nederland wél zien als thuisland, dus een verblijfstitel willen hebben en daarom ook bestendig opvang vergen voor langere periode. Bij deze stroom komen, ook weer uit Centraal Europa mensen die gedeporteerd zijn naar de concentratiekampen en naar de vernietigingskampen. Ook daaronder zijn er velen, die Nederland niet kunnen zien als thuisland. Maar juist velen ook wél: ze zijn in Nederland gearresteerd als onderduikers, als Joden, als verzetsstrijders althans als illegalen, althans als jongelingen die zich aan de verplichte arbeidsdienst onttrokken hebben. Ze willen kort in opvang, maar dan naar huis althans naar een thuis. Ook zij komen in van Os' transit-opvang terecht. Voor de krijgsgevangenen geldt iets dergelijks, maar danvan is het probleem dat de legerafdelingen waartoe zijn behoorden niet meer bestaan of in ontbinding zijn. Vaak zijn ze ongewild staatloos.
- De stroom uit Azië bestaande uit geïnterneerden, krijgsgevangenen, voor de Japanse militaire ondersteuning gedeporteerden en uit Indonesië verjaagden die voorheen tot de

koloniale bevolking behoorden. Die komt in 1946 pas echt goed op gang, omdat dan Van Os de troepenschepen heeft kunnen laten uitvaren, geschikt voor het vervoer voor enkele weken van personen die wellicht bestendige verpleging of verzorging nodig hebben. Zij komen, tenzij zij een thuis kunnen opgeven in Nederland, ook weer voor Van Os' betrekkelijk simpele transit-opvangprogramma in aanmerking. Dat is totaal niet geschikt, want de meeste ontheemden uit Azië komen juist voor intensieve verzorging naar Nederland: in de Jappenkampen zijn ze bijna de hongerdood gestorven, ze zijn psychisch gedestabiliseerd en ze lijden aan posttraumatische stress-syndromen die aan boord van de retourvaarten al tot volle ontluiking komen. Het laatste wat ze kunnen en willen verdragen is een marginale transitopvang waarbij met hen geleurd wordt van opvangcentrum naar opvangcentrum. Ze willen meestal terug naar de Archipel, terug naar de hervatting van hun meestal wegedane koloniale bestaan. Dat dat mogelijk is, is hun bij embarkeren door de overheid in verschillende toonaarden verzekerd. Tot 1948 kan die overheid dat ook volhouden en worden deze stromen weer teruggevoerd naar de Archipel. In die tussentijd moeten deze mensen zien weer boven Jan te komen. Dat lukt maar gedeeltelijk, want ze zijn er vaak erger aan toe dan gedacht werd. De transitopvang die hen eventueel resteert is dan een kwelling, die eigenlijk veel weg heeft van de kamptoestanden die ze in Azië juist ontvluchtten. Onder hen velen die zich volledig geassocieerd hebben met het koloniale gezag en daarin tot ver in 1948 bestaanszekerheid meenden te kunnen vinden. Deze groep raakt in Nederland volledig op drift. Ze gaat voor grote sociale problemen zorgen die aanvankelijk van nederlandse zijde glashard worden ontkend of toegeschreven aan de moeilijke karakterstructuur van de opgevangen persoon, die in Indië te veel luxe en tropische verwenning gewoon is geworden.

- Een derde stroom, na de soevereiniteitsoverdracht en met de sociale gevolgen daarvan samenhangend, die moet worden beschouwd als een volledige onverwachte *immigratie* stroom.[133] Deze mensen komen naar Nederland – maar het zijn zeker lang niet allemaal terugkomers – omdat ze stomweg verjaagd of weggepest zijn, onteigend of gedenationaliseerd en in hun eigenlijke moederland géén toekomst meer hebben. Met wrok zien ze de IJmuider sluizen van het Noordzeekanaal naderen. Hier, in dit Nederland, willen ze doorgaans beslist niet zijn. Waar dan wel – afgezien van de Archipel – dat weten ze zelf óók niet. Maar ook zij komen terecht in een inmiddels afgetrapt transit-opvangtraject dat al eerder niet geschikt bleek voor hen die met tegenzin hun heul toch maar in Nederland moesten zien te vinden. Waarom is dat traject dan inmiddels niet opgeleukt? Bedenk: Nederland is eigenlijk collectief armlastig. Het hééft daarvoor eenvoudig de middelen niet. Het zal nog tot 1955 duren voordat het welvaartspeil van september 1939 weer in alle aspecten zal zijn geëvenaard. Maar velen van deze immigranten verwijten Nederland nu met grond dat het hen heeft bedot. Velen hunner hoorden tot de tweede influxstroom. Hen werd gezegd dat ze gerust terug konden gaan. Met Indonesië werd een akkoord bereikt over de staatkundige positie van de Archipel in koninkrijksverband. Dat aanvaardend zijn ze in 1947 en 1948 met drommen weer vol optimisme teruggegaan. Want in het akkoord zou hun verblijfsstatus en rechtspositie worden geregeld, maar dan in een van de talloze uitvoeringsmaatregelen die uiteraard vóór de formele soevereiniteitsoverdracht niet konden worden uitgewerkt, maar waarvan de waarborgend beginselen wel vaststonden in de overeenkomsten die de rondtafelconferentie had gesloten. Na 1950 regenen op deze groep de rechtspositieverslechterende reacties van nationalistische zijde, die ineens een eenheidsstaat blijkt te verkiezen, neer. Had de Nederlandse regering dat niet kunnen voorzien? Had het geen ernstige redenen om daar in ieder geval rekening mee te houden, en als dat zo was, waarom is dan de retourvaart toch zo klakkeloos aangeprezen? Dat

133 Daarover nader: Martin Bossenbroek, *De meelstreep, Terugkeer en opvang na de Tweede Wereldoorlog,* Uitgeverij Bert Bakker: Amsterdam, 2001, Stichting Onderzoek Terugkeer en Opvang, ISBN. 90-351-2369-7, pp. 242-246.

prangt te navranter, als diezelfde overheid de reiskosten van de drie vaarten ook nog eens individueel gaat terugvorderen. Drie vaarten? Zeker: de vaart vanuit Azië naar Nederland (vaak via vrachtschepen met uitgebreidere passagiersaccomodatie), de daarop volgende retourvaart – vaak aan boord van een luxer passagierschip dat de gecharterde maatschappij inmiddels (weer) in gebruik heeft genomen – en dan tenslotte, ten derde, deze heilloze en ongewenste immigratie-vaart. Als de kostwinner die drie vaarten met kinderen, vrouw en ouders heeft ondernomen – en dat is vaak het geval – dan is hij via de cumulatieve rekening die de Nederlandse overheid voorlopig heeft voorgeschoten de rest van zijn arbeidzaam bestaan aan het afbetalen, met kosten, schaden en interessen die die overheid ook nog eens cumulatief berekent over het ellendige transittraject tijdens de opvang. Dat zal velen uit deze groep tot een bedelstaf brengen waarvan ze nooit gedacht hadden zich ooit te bedienen en voorts leiden tot eeuwige wrok en wantrouwen jegens diezelfde overheid. Dat zal a fortiori gelden voor hen die tijdens de migratievaart ervaren dat die overheid hun status definitief heeft veranderd, waaronder de militairen die tijdens die overtocht vernemen dat ze gedemobiliseerd worden en eventueel ingelijfd kunnen worden bij de Nederlandse koninklijke landmacht, maar dan met degradatie in de rangen en een hernieuwe aanstelling voor werkzaamheden waarvoor ze niet werden opgeleid en die herscholing vooronderstelt. Waaronder de reeds genoemde Molukkers.

Deze derde instromers zijn vooral straks financieel blijvend de pineut. Als zij tevoren niet zijn aangewezen als evacuatiegerechtigden volgens de regeling voor geïnterneerden in de Jappenkampen, zullen ze inderdaad terechtkomen in een desolaat, armzalig en vereenzaamd bestaan, vooral omdat hun leefomgeving ze gaat beschouwen als wrokkige zonderlingen die niet willen wennen aan de wangunsten van de kerende tijden die iedere sterveling op weg naar het graf moet meemaken. Ze moeten gaan inwonen bij Nederlanders die onwillig gevolg moeten geven aan een dwangbevel tot woonruimtevordering – er is een ontstellende woningnood – moeten het trappenhuis en sanitair delen en raken verdoold in de cirkelspiraal van onderlinge irritaties over rare etensluchtjes, gekke muziek, te laat of te vroeg douchen of wassen, gebrek aan eerbied voor de christelijke feestdagen en voortdurende daverende familiefeestjes die koempoelans worden genoemd op het moment dat een normaal mens bestemt voor het genot der noodzakelijke nachtrust voor een hardwerkend persoon, die god, Nederland en Oranje altijd hóóg in het vaandel had. Ze komen daar bijna niet meer uit, ook al omdat Nederland zonder meer verwacht dat ze kunnen voorzien in eigen levensonderhoud én die afbetaling. Verder eist de overheid dat zij zonder voorbehoud totaal assimileren. Er is dus geen sprake van, dat de Indische Nederlanders de kans krijgen een eigen parallellopende leefcultuur binnen de Nederlandse samenleving te ontwikkelen, nota bene mét overheidssubsidie, zoals de Marokkanen en de Turken aangeboden krigen in de tachtiger en negentiger jaren van de vorige eeuw, een aanbod dat nadien blijft gelden en gestand gedaan blijft, ook wanneer het ideaal van de multiculturele samenleving al enigszins naar waarde en strekking herijkt wordt.

Deze Indonesiers, de Europese Nederlanders inbegrepen, hadden alle reden om zich diep ongelukkig en onbegrepen te voelen. Toch liet de overheid ze niet echt barsten. Toen de welvaart iets meer toenam werd het flankerend opvangbeleid wel degelijk opgeschaald. Er was een speciale afdeling van de Coördinatiecommissie voor Gerepatrieerden die deze nieuwkomers huns ondanks als aparte doelgroep had. Zij trof bijzondere arrangementen voor arbeidsbemiddeling, materiële verzorging, speciale opleidingen voor Nederlands en Nederlandse omgangsvormen, huishoudelijke scholing en hygiëne. Maar de huisvesting bleef een langdurig onoverkomelijk probleem. Ze bleven ingekwartierd bij mensen die daarover de pest hadden en weinig inschikkelijk wilden zijn. Voor de achtegronden van deze doelgroep hadden deze Nederlanders ook doorgaans weinig interesse. De Indiërs bléven mensen die het te hoog in de bol hadden, dachten dat een drom van bedienden klaar stond om ze te pamperen en dat Nederland blij was dat zij zich verwaardigden zich te mengen onder de arbeidende klassen. De gang van boldoot naar sunlight-zeep is een moeilijke, dat ervoeren

deze Indische mensen aan den lijve. Vooral dat de Nederlanders totale assimilatie in de kortst denkbare tijd vanzelfsprekend achtten bleek een moeizaam te nemen sociale hobbel. Alleen de Molukkers wisten zich te verschonen van deze knellende sociale controle omdat zij geëist hadden in gesloten gelederen herplaatst te worden in de hen zo vreemde samenleving, waarvoor zij ook weinig waardering konden opbrengen. Zij bleven met de vage en vale transit-opvang die Van Os voor hen bedacht had in zijn transportoperaties lange tijd genoegen nemen omdat zij meenden dat hen beloofd was dat zij als gesloten eenheid naar hun eilanden zouden terugkeren. Het leek er ook wel op dat Indonesië daarin mee zou gaan, maar vanuit de Molukken werd gewaarschuwd daarop beslist niet te vertrouwen, gelet op de bloedige wijze waarop Soekarno inmiddels met al of niet vermeende tegenstanders was gaan afrekenen. De commissie-Aponno, daartoe speciaal naar Nederland overgekomen, spande met de Molukse belangenorganisatie "Door de Eeuwen Trouw" een geding aan tegen de uitvoering van het voornemen van de Nederlandse overheid tot "gedwongen demobilisatie" van de Molukse eenheden – hoe zij ook nationaalrechtelijk gekwalificeerd werden – op de Molukken. De rechters beslisten dat deze uitvoering onrechtmatig was jegens deze Molukse militairen, omdat Indonesië het gebied waarin dat zou moeten worden uitgevoerd volledig beheerste. De achterliggende beweegredenen werden niet uitgedrukt. Maar duidelijk was dat niet aannemelijk was dat Soekarno nadien deze groep humanitaire minima zou garanderen. Wegens de instabiliteit van de regio was demobilisatie op Ceram en op Nieuw Guinea impliciet ook, op dezelfde grond, onrechtmatig. Want ook daar zou Soekarno op korte terrmijn de soevereiniteit van zijn eenheidsstaat claimen. Indonesië verbood nu iedere demobilisatie van de hierbedoelde eenheden op Nederlands gezag binnen zijn territoir. En daar legde Nederland zich bij neer. Voorzover er nog Molukse militairen in Nederlandse dienst binnen dat territoir verbleven werd hen voorgesteld in te stemmen met tijdelijke overbrenging naar Nederland. Met hun gezinnen en daarmede verbonden bloed- en aanverwantschappelijke betrekkingen. Zo'n 12.500 Molukkers gingen, uiteraard met de pest in hun lijf, met die overbrenging akkoord. Al wisten ze nog niet, wat hen te wachten stond. Dat wist de Nederlandse regering op dat moment óók nog niet. Zij meende toen nog de volkerenrechtelijke status van Nieuw Guinea als grondgebied met status aparte binnen koninkrijksverband te kunnen overeindhouden. En omdat in 1951 Washington dat desgevraagd niet tegensprak – de escalatie tussen de USA en Nederland op dit punt moest nog komen in 1963 – was dat niet gek. De Molukkers hadden dan dienst kunnen doen op Nieuw Guinea.

XVI. Soekarno streeft naar escalatie in de verhouding Indonesië/Nederland

XVI.1 De egocentrische profilering

Na het dóórdrukken van de eenheidsstaat, tracht Soekarno zich te ontdoen van de beperkingen die de rol van een constitutioneel staatshoofd zonder macht met zich meebrengt in een parlementaire democatie. Het kan zich niet vergenoegen met een rol achter de schermen. Zijn ego is er te groot voor. Hij ziet zichzelf als een religieus leider in woens sacrale persoonlijkheid zich het lot van het volk als een tot heil bestemde natie samenbalt. Hij is Indonesië. In hem is de volkswil neergedaad. Hij is niet anders dan de stem des volks zoals het volk in zijn stem zijn wil herkent. Daarbij speelt zijn groot rhetorisch vermogen een meer dan verbindende rol. Als hij achter de grote microfoon staat op een bordes, podium of rostrum, stijgt hij boven zichzelf uit. Hij is dan een bovenpersoonlijk wezen in wie de samengebalde wil op geheimzinnige wijze zijns ondanks tot weergave komt. Het overkomt hem dan, dat hij blijkt te willen, wat hij wil. Dat is dan iets, waar hij zelf van opkijkt: wat hij blijkt te willen, door een transcedent fluïdum verbonden met de eindeloze deinende menigte, die hij vaak zelf, verblind door schijnwerpers niet eens kan zien. Zijn wilsbepaling overvalt hem dan. Hij kan het niet vóórbereiden. Hij bindt zich dan soms tot het tegendeel wat hij zich voornam toen hij achter de microfoon plaatsnam. Hij gewaagt zelf dat hem dit na 1955 steeds vaker gebeurt. Er zijn dan algemene verkiezingen. Maar er zijn ook veel partijen, die het onderling nooit eens kunnen worden. Daarom besluit hij in 1959 tot een presidentieel stelsel, waarin hij de democratie als een onmondig kind zal opvoeden om haar wil te bepalen naar die van Soekarno. Een goede democatie immers, kan nooit wat anders willen dan haar leider, zoals deze nooit anders kan willen wat de democatie wil. Met deze vicieuze gedachtengang maakt Soekarno zijn regeringsstelsel rond. Wie dat niet begrijpt, begrijpt niets van de echte democratie. En dat betekent dan ook dat hij niets van Soekarno begrijpt. Door hem, mét hem en in hem, is immers de democratie, zoals de eer en glorie van de almachtige ook door hem, met hem en in hem in zijn aanwezigheid tot uiting komt, gelijk de rooms-katholieke paters baden in hun kerkje te Flores aan het einde van de consecratie.[134] Zijn redevoeringen krijgen daarom een tendenz van sacramentele verhevenheid die recht doet aan de unieke onherleidbaarheid van zijn persoon, die democratischer voelt dan andere stervelingen beschoren kan zijn. Hij is de man van het lot, juist als alles daartegen pleit. Dat is hij, als hij als leider zijn volk toespreekt als een vader. Zo heeft hij zijn geleide democratie ook uitgelegd aan de Nederlandse journalist Joop van Tijn: “Dus niet de manier van hoeveel stemmen vóór en tegen, neen, door met elkaar te praten, net als in een familie. Vader zegt dit, moeder vindt dat, en zoon nog iets anders, en met praten komen we er uit, samentjes een besluit nemen.”Joop van Tijn vraagt vervolgens of er dan nooit een boze fee aan de wieg staat, waarop Soekarno reageert: “Boze feeën, die trap ik er uit.”[135] Opvallend is dat in Soekarno’s gezin, dat hij hier ten tonele voert, de dochter geen rol speelt. Een spontane oprisping. Maar een goede. Want het is Soekarno’s wil. Anders had hij het niet gezegd. Het is daarom de wil van het volk. Anders had hij het niet gezegd. Daarom is het de wil van god. Anders had hij het niet gezegd. Daarom is de wil van god die van Soekarno. Anders had hij het niet gewild. Deze egocentrische cultus is nu de spil van Soekarno’s staatkunde. Daarom is Soekarno geen dictator. Want een dictator wil niet wat het volk wil. En zoals gezegd: het volk wil juist wat Soekarno wil. Dat is steeds de essentie wat Soekarno theatraal opnieuw en opnieuwe blijft beklemtonen, Er is niet tegen te argumenteren. En dat moet ook niet. Niet in een echte democratie.

---

134 Per ipsum, et cum ipso, et in ipso, est tibi Deo Patri omnipotenti, in unitate Spiritus Sancti, omnis honor, et gloria.

135 Het NPO-programma “Andere Tijden”, 100 jaar Soekarno, anderetijden.nl/programma/1/Andere-Tijden/Aflevering/589/100-jaar-Soekarno.

XVI.2 Soekarno's heilig egoïsme. Steun van de USA en de Madioen-opstand

Rondom dit thema moet Indonesië internationaal tot aanzien komen. Soekarno moet dit volk op de kaart zetten. Hij doet dat door zich te profileren als de strijder bij uitstek tegen iedere vorm van kolonialisme en overheersing van het éne volk door het andere. Hij weet dat hij dat in de zestiger jaren alleen kan doen met gedoogsteun van de USA, die immers altijd anti-kolonialistisch is geweest. Die steun kan hij niet krijgen, als er ook maar de schijn is dat Soekarno in enigerlei opzicht sympathiseert met het communisme, of dat nu de Moskouse of de Beijingse variant is. Nu is onmiskenbaar Soekarno's politieke loopbaan niet vrij te pleiten van een zekere oorspronkelijke toeneiging tot het communisme in de twintiger jaren, de adhaesie aan de KOMINTERN, zoals door Lenin verstaan en door Stalin gestalte gegeven. Hij was lid van de Partai Kommunis Indonesia, nadat hij het communisme had leren kennen in de Sarekat Islam. Goed, hij heeft dat verwisseld voor een wat ondefinieerbaar Indonesisch nationalisme, maar afgezworen heeft hij die erfenis niet. Dat zal hij ook nooit doen. En zal een van de weinige dingen blijven, waarin hij principieel blijft ook als hij geen gewin ziet. Hij moet dus – het is het toppunt van de Koude Oorlogperiode -- laveren tussen Scylla en Charibdis. Voorlopig zijn de Verenigde Staten van Amerika nog altijd het interssantst wegens hun overduideliojke economische overmacht in het Verre Oosten. Jegens Washington heeft Soekarno een Madioen-troef uit te spelen. Op 18 september 1948 brak in de stad Madioen een communistische opstand uit, midden in de onafhankelijkheidsoorlog tegen de Nederlanders. De Partai Kommunis Indonesia greep de macht. De communisten traden meedogennloos op tegen de feodale vorsten en de Islamitische leiders in de regio. De eersten verdachten zij – en met grond – van heulen mret het koloniale gezag, dat hen de erfelijke functie van regent had toegespeeld in de eerste helft van de negentiende eeuw. Dat gebeurde bij de introductie van het cultuurstelsel, waarbij eigenlijk deze vorsten de fiscale beambten werden van de regering te Batavia. De tweede verdachten zij van religieus conservatisme en de streving om een theocratie te herstichten die vroeger ook zo belangrijk was geweest in het mythische middeleeuwse Javaanse rijk. Beide strevingen waren in ieder geval niet verenigbaar met de oprichting van Soekarno's zo deerlijk gewenste Republik. Voor de Indonesische radio had Moeso, de leider van de communisten, dat ook heel duidelijk gemaakt. Soekarno, zo betoogde hij, was alleen maar via de Japanse imperialisten aan de macht gekomen. En nu was hij handlanger geworden van de USA-kapitalisten met wie hij gemene zaak wilde maken als hij maar president kon worden van de nieuwe Indonesische eenheidsstaat – Moeso had er altijd al een vermoeden gehad. Wat deed Soekarno? Het had voor de hand gelegen dat hij zich toch met Moeso had verenigd – hij had wel vreemdere ouvertures uitgehaald. Trouwens, wat Moeso daar zei, dat had hij vóór 1942 ook steeds betoogd. En hij had steeds uitdrukkelijk gesteld, dat hij de soevereiniteit niet van Tokio wilde krijgen. Ook niet van Den Haag, want dat was een handlanger van de USA. Toch zette Soekarno nu zijn prille Republikeinse volksleger in tegen Moeso en zijn communisten. Hij liet op hen de geduchte Siliwangi-divisie los. De elite-eenheid van het Republikeinse leger. De opstand werd bloedig neergeslagen. Vermoedelijk werden er tienduizend mensen gedood. Er werden dertigduizend communisten of vermeende communisten gevangen genomen. Wat met deze gevangenen is gebeurd blijft een open vraag. Afgevoerd werden ze in ieder geval niet. Pas daarna – zonder vrede te sluiten of een wapenstilstand overeen te komen met de communisten – zette Soekarno de strijd tegen de Nederlanders voort. Het gaf hem een gecertificeerd brevet van anti-communist in Washington, dat de geldigheid ervan altijd is blijven erkennen. Het was bereid met Soekarno militaire steunovereenkomsten aan te gaan en wapens te leveren. Verder nam het Soekarno op in de kring van mogelijke alliantie-partijen. De USA zou de onafhankelijkheidstrijd van Soekarno steunen, al was niet duidelijk hoever die steun zou kunnen gaan. In 1956 besluit hij dat eens in persoon te gaan onderzoeken via een staatsbezoek aan de machtigste mogendheid van het moment. Hij wordt groots onthaald. Hij krijgt een *ticker-tape* parade te New York. Hij spreekt het Amerikaanse congres toe. Uiteraard bezoekt hij het Witte Huis. Daar heeft hij langdurige besprekingen. Wat verhandeld wordt, wordt niet geopenbaard,

maar *persona grata* is hij nu in *Gods Own Country* in hoge mate. Hij verzekert de afgevaardigden en senatoren dat hij niet anti-westers is. Maar wel dat zijn land een zelfstandige koers wil blijven varen. Ook erkent hij dat zijn land hulp nodig heeft. Hij specificeert niet welke. Maar, zo verzekert hij, vanwaar die hulp ook komt, Indonesië is vastbesloten geen enkel deel van zijn fel bevochten vrijheid op te geven. Het levert hem een daverende staande ovatie op.

XVI.3 De Bandungconferentie

Hij positioneert in zichzelf Indonesië als de schakelfactor tussen de Aziatische communistische grootmachten en de Westerse Alliantie via de door hem samengeroepen conferentie van ongebonden landen in Bandung in 1955, de zogenaamde AA-conferentie. De Aziatisch-Afrikaanse conferentie. Deze multilaterale, anti-kolonialistische conferentie werd georganiseerd door Egypte, Indonesië, Birma, Sri lanka, India en Pakistan. Maar de grote convenor was Soekarno die opende en sloot. Niettemin was hij niet de man die de show echt stal. Dat was ontegenzeggelijk Jawaharlal Nehru, de eerste minister-president van een onafhankelijk India. De bijeenkomsten hadden vooral ten doel een netwerk te organiseren op economisch en cultureel vlak tussen de staten die nog niet in defensie-allianties verbonden waren met een grote mogendheid. Het netwerk zou compensatie moeten bieden tegen de afhankelijkheidsrelaties die de USA en de USSR inmiddels hadden weten te vestigen ten laste van de ontwikkelingslanden, die steeds dieper in de schulden bij deze mogendheden verzeilden. Het ging om negentwintig ongebonden staten die vertegenwoordigers zonden. Het doel was vooral een Aziatisch blok te kunnen vestigen dat zich als een economische eenheid zou kunnen doen gelden. Dat is niet gelukt. Daarvoor waren er toch te veel onderling tegenstrijdige belangen.

Wél is het Soekarno gelukt de Bandungconferentie stelling te laten nemen tegen het Nederlands soeverein gezag in Nederlands Nieuw-Guinea. Hij zou daarop later bij de Nieuw-Guinea-crisis kunnen terugvallen. Verder formuleerde de conferentie vooral onderwerpen van bijzondere zorg voor de ontwikkelingslanden, inzonderheid de verslechtering van de betrekkingen tussen communistisch China en de USA. Die ontwikkeling zou genoemd blok kunnen meeslepen in een zinloze, geldverslindende, bewapeningswedloop. Die zou verhinderen dat de ongebonden landen voldoende zouden kunnen investeren in de ontwikkeling van hun economische stelsels. Meer in het algemeen richtte de conferentie zich tegen het neokolonialisme sedert 1919, wat ook Aziatische staten, zoals Japan, zich konden aantrekken. Echt anti-westers was de conferentie niet te noemen: de USSR en communistisch China kregen ook regelmatig een forse veeg uit de pan. Het netwerk was dus niet echt eenzijdig. Het bleek mede daardoor geen concrete verbintenissen te genereren. Niet onderling en niet jegens bestaande blokken van militaire, economische of monetaire aard.

De conferentie kreeg nog een vervolg te Belgrado. Daar werd een vereniging van niet-gebonden landen opgericht. Maar een zelfstandig volkerenrechtelijk mandaat kreeg deze niet. Daarmede hield de associatie ook eigenlijk wel op. De meeste ontwikkelingslanden bleven unilateraal nauw verbonden met hetzij een westers machtblok dan wel een Aziatisch blok – de USSR of communistisch China – maar het ineenzakken van het IJzeren Gordijn dwars door Europa in 1989 deed de polarisatie tussen deze blokken wel zó afnemen, dat geen behoefte meer bestond aan een contrasterend blok van niet-gebonden landen. Het gremium van ongebonden landen manifesteert zich soms binnen de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties om een gezamenlijk standpunt in te nemen, maar dat geldt dan meestal minder heikele kwesties. Voor het internationale prestige van Soekarno was de Bandungconferentie echter doorslaggevend. Voorlopig konden de grotere mogendheden niet goed meer om hem heen. Binnenslands wist Soekarno dat maximaal uit te baten. Het gebouw waar de zittingen van de conferentie werden gehouden werd een museum. Dat werd *Gedung Merdeka* genoemd. Vrijheidsgebouw. En uiteraard wordt daar aandacht besteed aan de prominente positie die Soekarno daarbinnen speelde. Hij zette Indonesië op de kaart.

XVI.4 Tussenkomst van de USA

Van Mook had aanstonds gezegd tegen het kabinet Schermerhorn-Drees dat het onverstandig zou zijn van de plaatsbepaling van nIeuw-Guinea binnen de statengemeenschap een soort zelfstandig binnenlands probleem te maken. De mogendheden van wier welwillendheid de Nederlanders bij de herinrichting van hun koloniale gezag afhankelijk zouden zijn – de USA en Groot-Brittannië – zouden dat niet toelaten. De kans dat de gloednieuwe Verenigde Naties zich met dat probleem zouden gaan bemoeien achtte de luitenant-gouverneur-generaal aanmerkelijk: dat risico mocht Den Haag niet willen lopen. De zaak zou volledig uit de hand lopen, maar Nederland zou uiteindelijk de rekening van dat deraillement voor decennia moetenm betalen. Drees begreep niet waar Van Mook het over had. Hij stelde de kwestie gelijk aan een soort grootschapige gemeentelijke herindeling. Wat zou dat Washington kunnen schelen? Van Kleffens, die Nederland voorlopig bij de debatten dienaangaande in de Verenigde Naties zou vertegenwoordigen zag de kwestie als de afwikkeling van een aan Nederland bij exclusiviteit toebehorend desolate boedel-probleem. De USA gaven tóch niks om Nieuw-Guinea en met de status van de Indo's daar hadden ze niks te makken. Dat was een kwestie van nationaliteitenregeling, die voorzien kon worden bij rijkswet. Beel, om wiens hoofd men bij dit soort kwesties steeds weer node de omlijsting van een uitkeringsloket mist, vond dat de Verenigde Naties zich niet hoorden te bemoeien met repatriantenregelingen --- want zo zag hij de kwestie voornamelijk voordat hij generaal Spoor beter leerde kennen als een chaleureuze condottière die leuke grappen tapte en buitengemeen zwaar bovengistend bier. Werd de nieuwe Volkenbond – kom: hoe héét, de Verenigde Naties – echt hinderlijk, dan kon men gewoon het lidmaatschap tijdelijk opzeggen, doen wat er gedaan moest worden uit oogpunt van sociale sturing en dan weer lid worden – hij heeft het herhaaldelijk voorgesteld als een haalbare optie. Schermerhorn zag de zaak als een landmeter en deswege de mensenmassa's die bij hernieuwde indelingen op drift raakten als de overstromende watergangen die de verlegging van het Amsterdam/Rijkanaal destijds bij de Utrechtse heuvelrug had veroorzaakt. Wat sluizen, een stuw, een dijkophoging en de zaak was gepiept.

Van Mook, het gezelschap te Den Haag overschouwende, dacht dat het beter was als hij zelf de grondtrekken van een tijdelijke overgangsregeling voor Nieuw-Guinea zou ontwerpen, die uiteindelijk de toets van de Verenigde Naties zou kunnen doorstaan. Hij zou iedere soevereiniteitsverlegging presenteren als een voorlopige. Hij voorzag dat Soekarno als president enorme binnenlandse problemen tegemoet kon zien en dat deze dat, als gebruikelijk, chronisch onderschatte. Onder die invalshoek wist hij Hatta ervan te overtuigen in Lingadjatti dat Nieuw-Guinea voorlopig nog even bij Nederland zou behoren. Hij wist en Hatta óók, dat de Japanners in de tweede wereldoorlog nooit administrieve grip hadden kunnen krijgen op Nieuw-Guinea. De papoea's moesten niets van hen hebben. Sommige Nederlanders konden ze wel waarderen, als ze respectvol omgingen met hun cultuur en religie en niet te veel trachtten hen te veranderen. Appreciëren konden ze vooral de salversan die de Nederlanders in grote hoeveelheden met zich mee brachten, waardoor gruwelijke tropische aandoeningen die al hun stammen teisterden doeltreffend werden bestreden. Verder begrepen zij deze vreemde indringers niet, maar last hadden ze niet van hen, integenstelling tot de Japanners die hun zwijntjes afslachtten en wouden afbrandden. Deswege waren ze bereid met de Nederlanders een broederlijke guerilla te voeren tegen de gele mannetjes, vooral als ze daardoor vuurwapens kregen en ook nog schietles. Van Mook had uiteengezet aan Hatta dat de Indonesiërs voorlopig aan de *effective control* van de eilanden, belendend aan Java, hun handen vol zouden hebben. Hij noemde Nieuw-Guinea niet, niet uitdrukkelijk. Maar hij wees in het algemeen op de ethnische diversiteit tussen de Archipelgroepen. Dat zou het – voorlopig – voornamelijk Javaanse Republikeinse leger de handen feitelijk volledig binden. Dat leger zou constant moeten rekenen met guerrilla's op Sumatra, Borneo en Celebes. Als het daarbij zou blijven. Huib hoopte het voor Hatta. Die begreep, hij was tenslotte Sumatraan, precies waar Huib op doelde en knikte zwijgend. Hatta had geen verdere toelichting nodig. Hij had echter de instemming van Soekarno nodig. En die was al in megalomane sferen aan het geraken. Soekarno werd geconsulteerd, werd furieus, weigerde de instemming maar trok die weigering toch weer in, parafeerde niets en gaf geen schriftelijk commentaar. Wel amendeerde hij tekstgedeelten van de *final act*, waarbij het protocol van ratificatie werd bepaald, door het woord "soevereiniteit" door "vrijheid" te vervangen. Dat hielp Hatta niet echt de brug

over. Dus Hatta was de andere dag, toen afgeparafeerd moest worden, ziek. Mook was zo wijs om verder geen navraag te doen. Schermerhorn natuurlijk niet en Beel in Den Haag al helemaal niet. Die snapte er niets van. In de toelichting stond dat de intentie van partijen erop gericht was de culturele en ethnische diversiteit van de Indonesische volkeren te benaderen onder het paradigma van de zelfbestemming. Dat kon alles of niets betekenen. Voorzichtigheidshalve koos Van Mook voor de eerste optie. Dan kon hij later nog altijd zeggen, dat hij het niet goed begrepen had en dat hij zich voor zijn wanbegrip verontschuldigde. Dan kon men verder zien. Van Mook hoopte, dat hoe langer de onderhandelingen gerekt werden, hoe meer Soekarno zou gaan inzien in welk wespennest hij zich aan het steken was. Daarom zette Van Mook de lijn, uitgezet bij de reeds genoemde Malino-conferentie voort. Maar nu noemde hij, ondermeer in Pangkalpinang, Nieuw-Guinea wél. En wel vragenderwijs, wat te dezen het zelfbeschikkingsrecht zou kúnnen betekenen. Wellicht toch een *status aparte*? Hij opperde maar wat. Huib dacht hardop. Dat had Huib wel vaker. Hij bedoelde er niets mee.

Het woord "zelfbeschikkingsrecht" heeft de plezierige connotatie, ongeacht het zinsverband waarin het naamwoord ook gebruikt wordt, dat je er nooit tégen kunt zijn. Daarom moet je het ook vaak gebruiken en dat deed Huib dan ook. Dat zelfbestemmingsrecht der ethnische minderheden, ondermeer van Indo's, Chinezen, Arabieren maar ook, waarom niet, papoea's werd nu een soort glijmiddel voor de discussie. Het zou een goed idee zijn om nader in studie te nemen of Nieuw-Guinea voorlopig niet een nieuw moederland zou kunnen zijn voor Indo's uit de hele Archipel. Er waren enige Indo's naar Pangkalpinang gekomen, want die zagen de bui al hangen. Die studie verwelkomden zij dus van heler harte. Er was een *Grooter Nederland Actie* op gang gekomen, gestimuleerd ook door het Nederlandse bedrijfsleven, die voorstander bleek van kolonisatie door Indo's van Nieuw-Guinea, natuurlijk in overeenstemming met de papoea's. Zo'n gebied zou inderdaad een speciale relatie met het moederland onderhouden – het ging immers om Indo-Nederlanders – en dat zou ook een bijzondere reeks van inspanningsverplichtingen van Nederland inhouden. Dát leek Huib een uitstekende invalshoek. Uit Hatta's houding maakte hij voorshands op, dat voor de Indonesiërs Nieuw Guinea niet onmiddellijk een halszaak was.

Voor Hatta was het dat ook niet. Pragmatisch en realistisch als Hatta was, wist hij dat de Republik voorshands niet voldoende middelen had om overal in de Archipel militaire doorzettingsmacht te effectueren. Hatta vond dat Nieuw Guinea niet blijvend bij Nederland kon behoren, wat had het er te maken, maar hij was óók niet bereid om de Austratische annexatie-eisen in overweging te nemen. Zou Nederland meteen na 1950 Nieuw Guinea abandonneren, dan zou een machtsvacuüm ontstaan binnen de Archipelgroepen. Abandonneren, dat betekt: eenzijdig de verplichtingen tot interne soevereiniteitshandhaving opgeven, zonder enig uitzicht op een rechtmatige opvolging in de soevereiniteit door een derde mogendheid, een staat of een supranationale organisatie. Nederland was daarmee gaan dreigen, toen de onderhandelingen aan boord van de "Renville" maar niet vlot te trekken waren. Hatta wist, dat dan de USA zouden interveniëren. Zij zouden dan, voorlopig, Nederlands Nieuw Guinea als mandaatsgebied gaan beheren namens de Verenigde Naties. Zoals ze dat al, tot op zekere hoogte, deden op de totaal gedestabiliseerde Philippijnen en Koerylen. Daar hadden ze versterkte maritieme bases ingericht. En de ervaring leerde dat ze dan voorlopig niet meer vertrokken. Daar zou Jakarta niet veel aan hebben. Hatta drong dus niet ernstig aan, zonder zijn principes te laten varen. Soekarno wilde evenwel Nieuw Guinea terstond in soevereiniteit verwerven. Daar was hij niet van af te brengen.

Inmiddels was in de Archipel de economisch expert H.M. Hirschfeld gearriveerd als Hoge Commissaris van de Kroon. Hij was secretaris-generaal van het departement van handel en nijverheid geweest tijdens de bezetttingsjaren van Nederland. Hij was uitgezonden door Den Haag om een economisch samenwerkingsprogramma te ontwikkelen met de Indonesische Federatie en Nederland. Hij vond dat Nieuw Guinea, ook al mocht er wellicht een rijke goudlaag te vinden zijn en waardevolle olie- ertsvoorraden, economisch nauwelijks rendabel zou zijn te maken zonder grote, langdurige en diepgaande investeringen, waarbij de kosten de baat verre zouden vooruitgaan. Hij ried Den Haag daarom geen bezwaren te maken tegen een overdracht van Nieuw

Guinea al zag hij dan de toekomst van de papoea's somber in. Hij zag in ieder geval niet dat Nederland met de Indonesische Federatie vruchtbaar zou kunnen samenwerken als Soekarno fanatiek aan de directe soevereiniteitsafstand van Nederland bleef vasthouden betreffende Nieuw Guinea. Het sop was de kool niet waard, aldus Hirschfeld. Hij zag niet, dat Nederland die overdracht uiteindelijk zou kunnen verhinderen. Hij zag ook niet dat Indonesië het gebied economisch goed zou kunnen beheren. Maar dat was geen zaak waar Den Haag zich druk over moest maken als de wereldopinie tegen Nederland was. Hirschfeld vergeleek het met de Duitse bezetting. Die was volkerenrechtelijk wederrechtelijk geweest. Maar niemand was Nederland te hulp geschoten. En Nederland kon zich niet adequaat verweren. Dan moest het zich er maar bij neerleggen, net als de Denen. En met de Duitsers samenwerken. Dat pleitte hij nu ook te doen jegens de Indonesiërs. Goed, Soekarno was geen fijne man. Maar dat waren de meeste regeringsleiders óók niet, hij wist er alles van als voor Hitler gevluchte Jood. Het was een van de adviezen waarmee Hirschfeld zich steeds impopulair had weten te maken. Tijdens de bezetting. En nu bij de dekolonisatie. Bij Soekarno. En bij Drees. Hij legde zich er met de gelatenheid van het Oude Volk bij neer.

XVI.5 De nakende overdracht van Nieuw Guinea

XVI.5.1 Het regeringsstandpunt

Nederland deelde tot op zekere hoogte in dat fatalisme. Het wilde Nieuw Guinea niet opgeven. Maar het wilde de voortgezette diepte-investeringen, waarop de eerdergenoemde groep-Rijkens had aangedrongen, evenmin. Voorlopig was het geconcenteerd op de eigen welvaartspolitiek, waarbij het zich steeds bestedingsbeperkingen moest opleggen en een geleide loonpolitiek moest doordrukken om de continentale concurrentiepositie in de sobere jaren vijftig terug te brengen tot het vóóroorlogs peil. Australië had zijn annexatoire eisen ten aanzien van de Archipel geheel opgegeven. Het zag aan de brandhaarden van de verschillende opstanden binnen de Archipel-groepen, wat het kosten zou, om de Archipel of onderdelen daarvan onder *effective control* te krijgen. Zelfs de USA begonnen daarvan nu een duidelijk idee te krijgen. Ook dezen besloten tot een aanvaarding van de status quo in de regio, omdat zij nu overtuigd raakten dat Soekarno in ieder geval anti-communistisch was. Daarom waren zij niet echt onder de indruk van de argumentatie van de Nederlandse minister van buitenlandse zaken, Joseph Luns, dat Nieuw Guinea als militair strategisch steunpunt noodzakelijk was om het opdringend communisme vanuit Azië te kunnen indammen via de *containment*-politiek van die dagen.

De Koude oorlog was op het hoogtepunt. De USA dachten dat zij aan Soekarno een trouwe bondgenoot zouden hebben, al miskenden zij niet dat diens binnenlandse positie vrij instabiel was en bleef. Maar zij meenden, dat onder het gezag van de Nederlanders dat beslist niet anders zou zijn. Als dat inderdaad op middellange termijn het geval bleef, zagen de USA niet meer in waarom zij tegen een overdracht van Nieuw Guinea aan Indonesië zouden moeten zijn. Iedere geopolitieke noodzaak immers was daaraan komen te ontvallen. Zo begon Washington langzaam aan te verschuiven ten gunste van Jakarta. Het vond in ieder geval dat de Nederlanders in de kwestie te veel emoties hadden geïnvesteerd en prestige-overwegingen. De Nederlanders lieten het idee van een plotsklapse abandonnering niet varen. Een amechtige en onmachtige opstelling. Dat gaf aan dat Den Haag niet voldoende inzag dat het geen grootmachtje meer kon spelen, zoals het na 1815 steeds maar weer had gedaan op de kosten van Whitehall. Washington zou dat Den Haag in ieder geval niet toestaan. Dat werd ook wel te kennen gegeven, maar de Hollanders bleken dan verschrikkelijk slecht van aannemen. Het zou de overdracht wellicht kunnen uitstellen. Maar niet afstellen. Het zat niet meer aan de knoppen. Dat moest het nu eindelijk eens laten doordingen in de botte koppen.

XVI.5.2 Wederom: de groep-Rijkens/Bilderberggroep

Ter gelegenheid van de Carstensz-expeditie die ondernomen werd van 29 oktober 1936 vanuit Aika, een plaats aan de zuidkust van Nederlands Nieuw-Guinea tot 24 december van dat jaar,

waren bodemonderzoekingen gedaan in het Carstenszgebergte.[136] Dat nog onontgonnen bergmassief bleek rijk aan makkelijk aannaderbare lagen koper en hoogwaardig goud. Vooral de lagen ongeveer negen kilometer westelijk van de top van de Carstenszpiramide waren geschikt om in dagbouw te ontginnen. Er was alleen een op dat moment onoverkomelijk transportprobleem. De geologische bevindingen werden wel gerraporteerd aan Batavia. Maar ze werden verder niet openbaar gemaakt. Het bezit van Nederlandsch Nieuw-Guinea was al problematisch gemaakt door Australië bij de toewijzing van de Duitse protectoraats- en koloniale gebieden in het uitvoeringstraject van de Vrede van Versailles ten aanzien van de mandaatstoewijzingen via de Volkenbond. Australië meende aanspraak te kunnen maken op C-mandaten via de Bond, maar door het feit dat de USA de hele verdragsregeling niet ratificeerde terwijl deze toewijzingen ook in de belangensfeer van de Verenigde Staten lagen, kwam het niet tot acceptabele toewijzingen en legden partijen zich voorshands neer bij de territoriale status quo, totdat ook de USA lid zou zijn geworden van de Bond. Wel verkreeg Australië aan de noord-oostelijke kust van Nederlandsch Nieuw Guinea enkele maritieme servituten. Nederland was destijds in een te geïsoleerde positie om deze erfdienstbaarheden over vaargeulen en straten met vrucht te betwisten. Het had het voornemen dat te doen als de Bond in de sfeer van de Stille Oceaan geconsolideerd zou zijn. Maar die situatie trad nooit in. De rechtssfeer-afbakeningen bij het vlootverdrag van Washington van 1922 geschiedden geheel buiten de Volkenbond om, terwijl Nederland daarbij eigenlijk niet méér dan een waarnemersstatus werd toebedeeld. Niettemin had de Carstensz-expeditie nadien aannamelijk gemaakt dat het Nederlandse deel van Nieuw Guinea economisch hoogst relevant beloofde te kunnen worden, mits de infrastructuur maar aanmerkelijk werd verbeterd. Dat was ook de reden dat de pressiegroep-Rijkens/Kortenhorst/Romme/Oud meende dat Nederland zijn territoriale claims over de Vogelkop niet zou mogen opgeven. Daar kwam Van Mook bij de redactie van het Lingadjatti-akkoord aan tegemoet door dat gebiedsdeel niet te noemen. Het zou dus buiten de daarbij voorziene territoriale toescheidingen aan de Verenigde Staten van Indonesië vallen. Bij de Renville-overeenkomst werd op die ruimtelijke beperking van dat akkoord niet ingebroken. De uitvoering van die Renville-overeenkomst zou volledig gesupranationaliseerd worden. Daarbij zou dan op het niveau van de delineatie-akkoorden deze Nieuw Guinea-kwestie opnieuw aan de orde gesteld kunnen worden. Dat gebeurde niet, omdat uiteindelijk ook Soekarno niet het geduld kon opbrengen om deze supranationalisatie volledig af te wachten. Hij zegde eigenlijk de akkoorden ná 1950 eenzijdig op door zijn eenheidsstaat dóór te drukken via een staatsgreep. Zo ontstond op termijn alsnog een Nieuw Guinea-kwestie als zelfstandig interstatelijk probleem los van de liturgie die men soevereiniteitsoverdracht geliefde te noemen.

XVI.5.3 Het optreden van Luns en diens verstandhouding met Washington

Nederland bleef het akkoord van Lingadjatti zó uitleggen, dat daarin gestipuleerd zou zijn dat Nerderlands Nieuw-Guinea in ieder geval niet toegescheiden zou worden aan de nog op te richten federatie van Archipelstaten. Dat was een gelijke slag in het water als de tegenovergestelde bewering, dat het akkoord die toescheiding vanzelfsprekend zou impliceren. Van Mook achtte het destijds voorshands niet opportuun om daarover een artikel op te nemen. Minister van Overzeese Gebiedsdelen J.A. Jonkman kon niet laten – hij hoorde zich nu eenmaal zelf zo graag -- tijdens de verdediging van het Lingadjatti-akkoord in de Tweede Kamer op 10 december 1946 te stellen, dat de regeling uiteraard niet van de toescheiding aan Indonesië uitging, reeds omdat de Nederlandsch Indische regering sedert 1922 in Nederlands Nieuw Guinea volksplantingen voor Indo's had voorzien. Het was steeds een demografisch beleid geweest van Batavia om de Indo-

[136] Zie: A.H. Colijn, *Naar de eeuwige sneeuw van tropisch Nederland: de bestijging van het Carstenszgebergte in Nederlandsch Nieuw Guinee*, Uitgeverij Scheltens & Giltay: Amsterdam, 1937. De vijfde druk verscheen in 1949 onder de titel: *Naar de eeuwige sneeuw van Nieuw Guinee: de bestijging van het Carstenszgebergte*. In 1973 werd door het Amerikaanse mijnbouwbedrijf Freeport begonnen met de delving van de ertsen. De Ertsberg werd bijna geheel afgegraven. De Grasberg ernaast wordt nog steeds geëploiteerd door hetzelfde bedrijf.

Europeanen die zich met name op Java en Sumatra tweede rangs-burgers voelden en zich als zodanig beschouwd meenden – ook op grond van de Indische Staatsregeling – de gelegenheid te geven zich te vestigen in Nederlandsch Nieuw Guinea als een soort thuisland. Er zouden daar dan Indo-volksplantingen worden geschapen. Een soort kolonie binnen een grotere kolonie. De doelgroep zou, matig geschat, honderdvijftigduizend tot tweehonderdduizend Indo's kunnen omvatten. De Indo's zouden daar een eigen maatschappelijke werkelijkheid kunnen creeëren. Ze hadden vóór 1922 een hogere sociale status gehad dan de inlanders. Want de Indo's waren over het algemeen, omdat ze zich identificeerden met Nederland en een westerse levensstijl, beter opgeleid. Daarom hadden ze altijde de betere administratieve banen kunnen vervullen en in het koloniale bestuur de hogere ambtelijke rangen kunnen bereiken. Na 1922 was die voorsprong aanmerkelijk verminderd. Ook de inlanders genoten betere scholing en kregen dus ook de betere posities. Ze verdrongen dus de Indo's. Daarom was het beter, zo zou Batavia gedacht hebben, om de Indo's ter compensatie een geprivilegieerde positie te gunnen op de Vogelkop. Met die omvolkingspolitiek was ze een decennium gestart. Dat gaf verplichtingen aan de Indo's op basis van het bestuurlijk vertrouwensbeginsel. Die Indo's mochten aannemen dat zij in dat vertrouwen door Nederland niet beschaamd zouden worden, door de territoriale soevereiniteit over het gebiedsdeel in ieder geval niet aan de Negeri van de Verenigde Staten van Indonesië te gunnen. Aldus Jonkman. In 1926 was er inderdaad een aparte Vereniging tot Kolonisatie van Nieuw Guinea opgericht en in 1930 de Stichting Immigratie Kolonisatie Nieuw Guinea. Jonkman moet het allemaal ter plaatse, in het vuur van het debat, hebben bedacht. Afgesproken was juist, op advies van Van Mook, aan de Nieuw Guinea-kwestie géén aandacht te besteden. Kwam de zaak toch op het tapijt, dan zou Jonkman schorsing van de beraadslagingen aanvragen voor nader ambtelijk overleg. De motie Romme/Van der Goes van Naters die nadien werd ingediend verwees nu uitdrukkelijk naar datgene wat Jonkman allemaal over de status van Nieuw Guinea had ten beste gegeven. De motie gaf nu te kennen dat met deze uitleg de uitvoering van dat akkoord een stuk aannemelijker was. De regeringsverklaring van 10 december 1946 was nu onderdeel van dat akkoord --- in Nederlandse ogen. Zo werd het akkoord dus eenzijdig "aangekleed" door Romme via de miskleun van Jonkman, die maar wat had staan te improviseren. Nederlands zou er, ook in internationaal verband, nu voor gáán dat Nederlands Nieuw Guinea niet onder het akkkoord zou vallen. Daarmee werd de kwestie een internationale presigekwestie omdat de Verenigde Naties akkoord en uitvoering als gesupranationaliseerd hadden. Van Mook had er nog zó voor gewaarschuwd.

De Republik kon zich niet verenigen met deze eenzijdige uitbreiding van het akkoord. Allicht niet. Het was in het openbaar gebeurd, die aankleding. Het stond in alle kranten, dus Indonesië moest en zou nu de Vogelkop óók claimen. De nationalist die dat niet deed was een verrader. Hatta, de vice-president van de Republik, zag de bui al hangen. Hij stelde voor de kwestie te laten voor wat ze voorlopig was. Ná de soevereiniteitsoverdracht kon de zaak dan bilateraal afgehandeld worden tussen de federatie en Nederland binnen koninkrijksverband. Voor één jaar zou de federatie niet moelijk doen over het soevereiniteitsvoorbehoud van Nederland betreffende de Vogelkop. Integendeel, dat kwam zelfs goed uit. Want Australië was er óók nog en dat had nog de jurisdictieconflicten die uit de aanvaartservituten noordoostelijk van de Vogelkop op zijn agenda staan. Dat was soepel van Hatta. Dat was ook ongeveer wat Van Mook ook wilde. Nederlandse scherpslijpers meenden nu uit deze toegevendheid van Hatta af te mogen leiden, dat Indonesië nu ook weer niet zo erg zat te springen om de Vogelkop. Verkeerde indruk, maar men gelooft nu eenmaal graag wat men wil geloven. Verder was daar nog Romme die moeliijkheden zocht. Die konden vertraging opleveren, daar was het Romme dan weer om te doen. Om de groep-Rijkens tegemoet te komen, die inmiddels tot de geheimzinnige Bilderberggroep was uitgegroeid, waarin prins Berhard een steeds preponderantere rol in scheen te spelen. De groep-Rijkens heeft in deze periode hoopvolle verwachtingen gekoesterd omtrent de oliewinning, die in Nederland Nieuw-Guinea uiterst exploratief zou kunnen woren uitgevoerd. Verder deed de groep steedds toespelingen op grote minerale rijkdommen. Doorontwikkeling van grote industriële complexen op lokatie zou voor Nederland, in combinatie met andere westerse mogendheden van groot belang zijn. Grootschalige tropische landbouw zou ook een economische stimulans kunnen

betejenen. Op de handelsconsulaire directie van Buitenlandze Zaken heeft de groep grote druk en sturing ontwikkeld. Mede via de prins-gemaal. De prins zag kennelijk iets in de Vogelkop wat anderen niet zagen. En dat was toen van groot belang. Via de journalist Willem Oltmans werden deze suggesties later van hun feitelijke grondslag ontdaan in het periodiek *Vrij Nederland*. De Vogelkop was steeds de bakermat van oudsher geweest van wat overspannen en al te romantische verhalen betreffende makkeijk te winnen natuurlijke rijkdommen. Dergelijke mythen kunnen in de politieke besluitvorming niettemin een grote en soms zelfs doorslaggevende rol hebben gespeeld.

Daarom dacht de toekomende minister van Buitenlandse Zaken Joseph Luns (1911-2002), destijds een ambtelijk nieuwkomer aan het Plein (het departement zat nog in het logement van Amsterdam daar) , dat hij ook eens een geprononceerde duit in het zakje moest doen: ook hij had markante geopolitieke inzichten. Luns was na van Kleffens tweede gezant naast Johan Willem Marius Snouck Hurgronje geworden voor Nederland bij de Verenigde Naties. Dat was een heel nieuwe diplomatieke betrekking met veel rek, waarin men met enige creativiteit ook een eigen schijnwerkelijkheid kon opbouwen, óók omdat de actieradius van dit supranationale gremium nog steeds niet duidelijk was. Luns had zich gestort op de *Truman-doctrine* en vooral *de containmentpolitics* daaruit. Luns werd opgewaardeerd tot ambassaderaad op 20 september 1949. Snouck vertrok weer in 1950. Hij werd opgevolgd door Daniel Johannes von Balluseck, die zich voorlopig aan de Eerste Avenue te New York als een varken in een synagoge voelde: veilig, maar tegelijkertijd enigszins minder welgeplaatst. Onzeker, als het ware. Luns wist precies wat een transatlantiër hoorde te denken en te zeggen en onderrichtte zijn nieuwe superieur in de nieuwe spraakregeling die uit de containment-strategy moest voortvloeien: de Vogelkop was een immens belangrijke geopolitieke voortuitgeschoven post in het Verre Oosten om Washington te gerieven met zijn indammingspolitiek. Daar moest een belangrijke marinehaven komen om omdringend China te kunnen bedwingen. De Nederlandse delegatie had de instructie gekregen alles op alles te zetten om een zetel te bemachtigen in de Veiligheidsraad – als middelgrote mogendheid had het daar recht op, de geliefkoosde gedachte van Van Kleffens – en als Washington nu door Nederland in zijn indammingsprojecten steun kreeg van Den Haag in het zo bedreigde Verre Oosten, was die zetel zo goed als binnen. En zo was het.

Luns speelde deze Nieuw Guinea-kwestie aldus uit in de General Assembly.[137] Luns' naam steeg tot in de sterren. Hij werd voorzitter van een belangrijke VN-commissie. Hij werd woordvoerder in de Veiligheidsraad bij de behandeling van een Brits-Iraans oliegeschil. Hij bewees daarmee Londen menige dienst. En ventileerde ondertussen met steeds grotere stelligheid zijn geopolitieke visies nopens de Vogelkop. Carl Romme droeg hem voor als minister van Buitenlandse Zaken. Dat werd Luns in combinatie met Jan Willem Beyen, waarbij Luns vooral de zaken zou blijven doen voor de Verenigde Naties. Toen kon Den Haag helemaal niet meer terug.

XVI.5.4 De persistente onzekerheid van De Quay

De territoriale claim over Nieuw-Guinea kreeg daardoor een volledig nieuwe wereldpolitieke dimensie. Luns beroemde zich erop dat hij tijdens een van zijn vele ambtshalve bezoeken aan Washington een onderhoud had gehad met de minister van Buitenlandse Zaken John Foster Dulles die diende onder president Dwight D. Eisenhower van 1953-1959. Eisenhower, de voormalige SHAEF-opperbevelhebber. Eisenhower had in Nederland de naam van een staatshoofd, dat in alles sympathiseerde met de rekolonisatie-politiek van nederland met betrekking tot de Archipel. Was het Eisenhower niet geweest die de SHAEF-supplies ter beschikking had gesteld van de Nederlandse expeditionaire troepen die in 1946 mede met behulp van deze voorraden de Eerste Politionele Actie hadden kunnen ontplooien? Zeker, die voorraden waren door Kruls daarvoor aangewend, maar of dat niet via misleiding door Van Os van Delden

[137] Zie: Albert Kersten, met medewerking van Frits Bergman, *Luns, Een politieke biografie*, Uitgeverij Boom Boeken Amsterdam, 2010, ISBN 978-90-8506-9355 NUR 680, zie pp. 158-177; pp. 191-328. De hoofdtekst is vooral gebaseerd op deze passus met aanmerkelijke litteratuur- en bronvermeldingen.

was geschied is nauwelijk meer een open vraag. Eisenhower heeft van dat gebruik met dat oogmerk op Java waarschijnlijk niet bij benadering geweten. Uiteraard had Kruls dat niet rond gebazuind in Nederland. Hij had juist opzettelijk die waan onweersproken gelaten, want dat er in het kabinet Schermerhorn-Drees al bezwaren waren tegen een onmiddellijke geweldsaanwending met die SHAEF-middelen was Kruls en zijn militair Gezag bepaald niet ontgaan. In dat kabinet waren de socialisten dominanter dan dat onder Drees-Van Schaik, waarin de katholieken hun militaristische motieven zonder remmingen hadden kunnen botvieren. De socialisten hadden steeds gezezegd dat zij de Indonesische herschikking in koninkrijksverband geweldloos wilden regelen. Pas na de aandriften van Romme in de Tweede Kamer waren de socialisten in dit opzicht om gegaan, maar dat alleen omdat zij ander een val van het kabinet voorzagen, in welk geval ze niet alleen de noodwet-Drees inzake de ouderdomsvoorzieningen hadden kunnen vergeten maar ook de totale wettelijke herijking van de loonpolitiek en de sociale zekerheidswetgeving. Drees had dan moeten aanzien dat de confessionelen met de gloednieuwe conservatief-liberalen in de Volkspartij voor Vrijheid en Democratie het regeerkasteel zouden gaan bemensen. Dan had Drees, nog de exponent van de vroeger zo gesmade SDAP, het helemáál kunnen vergeten: na zulk een regeringscrisis zouden zij voor langere termijn in de oppositie zijn gedrongen. Van Drees' idealen voor een sociale verzorgingsstaat zou niet veel meer terecht zijn gekomen tijdens diens staatkundig actief leven. Jegens hun achterban hadden de socialisten nooit een rekolonisatie-consolidatie kunnen verkopen. Drees' enig momentum was dan inert en vruchteloos voorbijgegaan.

Niettemin borduurde Luns graag voort op de welwillendheid van Eisenhower met betrekking tot de plannen van Den Haag tot inscharing van Indonesië in een Unie-verband met Nederland. Dulles kon op dat moment gelden als havik. Hij zette zich wereldwijd in voor versteviging van Amerika's militaire allianties in Azië, juist in het Verre Oosten en in Oceanië door middel van uitbreiding van NAVO en het ANZUS-verdrag tussen Australië, Nieuw Zeeland en de Verenigde Staten teneinde de veiligheid in het Grote Oceaangebied te versterken. Dulles maakte er haast mee: het verdrag werd op 1 september 1951 te San Fransisco getekend en trad op 29 april in werking. Het doel was een gezamenlijk front te vestigen tegen het immer vanuit het noorden oprukkend communisme. Dulles trof meteen voorbereidingen voor een vergelijkbare alliantie met Zuid-Oost-Aziatische staten, het ZOAVO-verdrag. Daar waren Australië, de Phillipijnen, Frankrijk, Nieuw-Zeeland, Pakistan, Thailand, het Verenigd Koninkrijk van Groot-Brittannië en de Verenigde Staten partij bij. Het Pact van Bagdad trad ook toe. Allemaal om de communisten weg te houden uit Azië, nu China zo gevaarlijk oprukte als communistische mogendheid. Dulles was voorstander van een *Roll-back-politics*, waarbij hij een agressievere reactieve militaire strategie bepleitte tegenover het communistische blok. Dulles noemde neuttraliteit van een staat tijdens de steeds intensere koude oorlog "immoreel". In dit licht was het helemaal niet gek, dat Luns kon berichten dat Dulles op de Nederlandse ambassade te Washington een gesprek zou hebben gehad waarbij hij aan Nederland onvoorwaardelijke militaire steun toezei mocht Indonesië het in zijn hoofd hallen Nieuw-Guinea militair binnen te vallen. Luns deelde mee dat het een keiharde garantie was. Dulles had de inzet van grondtroepen en maritieme middelen daarbij ingesloten.

De premiers die Nederland in deze periode had, waren niet heel erg globaal georiënteerd, om het zwakjes uit te drukken. Ze vonden het departement van Buitenlandse Zaken maar een geheimzinnige tak van staatsdienst, waarvan een mens maar beter niet te veel kon weten. Maar Luns, nooit te beroerd om zijn wereldwijsheid te etaleren, wist hoe de wereld draaide en voor hem hadden de dipomaten uit de hele wereld ontzag en diepgevoeld respect. Hij zei het zelf, hij had ten bewijze daarvan al onnoemelijk veel onderscheidingen verzameld op zijn ambtsuniform met gouden schubben dat hij als enige nog op Prinsjesdag droeg, dus geen premier twijfelde er aan. Dat was gevaarlijk, want Luns bleef, net als Van Kleffens, persisteren bij de dagdroom dat Nederland een middelbare grootmacht was. In de zaak-Nieuw Guinea speelde hij deerlijk hoog spel. Vooral toen hij in 1959 te maken kreeg met een hoogst onzekere Jan de Quay die niet te best Engels sprak, Brabant node had verlaten voor het zo slinkse Den Haag met zijn doolhoven, valkuilen en schemerige achterkamertjes en in het algemeen geen duidelijke lijn wist te brengen

in het door hem voorgestane kabinetsbeleid, als daarvan al enig overzichtelijk concept kon bestaan. De Quay nam dus aan dat Washington en het Pentagon achter Luns stonden toen Luns' vuist zich balde rondom de Vogelkop. Nederland zou Nieuw Guinea gewapenderhand verdedigen, als het moest, want dat stuk grond was een platform dat in NAVO, ANZUS en ZOAVO-verband prima bruikbaar was als uitvalsbasis voor een *joint venture* van geavanceeerde militaire machten. Washington zou Nederland niet laten zakken. Daar was een *agreement* over. Van Dulles nog. In het kabinet-de Quay zaten de VVD, de KVP, de ARP en de CHU. Allemaal partijen die vóór behoud van Nieuw Guinea waren, zij het op volstrekt uiteenlopende gronden. De socialisten zaten nu, zoals Drees al in 1946 vreesde, in een machteloze oppositie, daarom ontwikkelde dit kabinet een steeds compromislozer en strijdbaarder, zomede risicovoller beleid met betrekking tot de Vogelkop. Daarbij speelde de speciale defensiealliantie die Luns had weten te forceren met Dulles, een belangrijke, zij het niet voortdurend uitgesproken, rol.

XVI.5.5 De ambivalente houding van Washington in de Nieuw Guinea-kwestie

Wie iets weet van de verhoudingen in Washington weet ook, dat een USA-Secretary of State niet naar de Nederlandse ambassade tijgt om een defensieverbond met Nederland buiten de NAVO op te stellen, te tekenen en daar het Witte Huis door te geleiden. De wederpartij voor zo's Secretary of State zal dan niet erg snel de minister van Buitenlandse Zaken zijn van dat onbetekenende staatje daar ergens aan de Duitse Zee. De premier, diens ministers van Defensie en Buitenlandse Zaken worden dan ontboden te bestemder plaats en tijd in het Witte Huis, mogen een tijd antichambreren en worden dan toegelaten in het Oval Office. Daar zullen zij een in het Engels gestelde authentieke oorkonde vinden waarin de verplichtingen werderzijds staan uitgespeld, met als hoofdondertekenaar de president, gesecundeerd door diens Secretary of State die afzegelen laat met het gouden plakkaat dat de verbintenis officieel certificeert onder verdragsnummering van het State-department. Luns had nooit iets dergelijks laten zien, maar alleen maar op zijn linkerborstzak geklopt bij het refereren aan het tractaat dat hij en Dulles hadden. Luns suggereerde natuurlijk, dat ze gezellig hadden zitten borrrelen, zo was hij wel, dat hij met Dulles ouwe jongenskrenten-brood was, dat ze op de achterkant van een menukaart van de ambssade die overeenkomst hadden gesteld en dat Dulles getekend had zonder voorbehoud, hoe dan ook. Iemand als De Quay, die steeds heimwee had naar Brabant en zijn olijke vrommes en mennekes te goeier trouw geloofde dat meteen.

Luns heeft het steeds gehad over een handgeschreven verklaring. Alsof een minister van Buitenlandse Zaken in Washington dat uitschrijft op zijn knie bij het passeren van een handelaar in betwistbare antikwaria die iets in de aanbieding heeft. De verklaring is nooit overgelegd. De inhoud ervan is onbekend. Als er ooit zo'n verklaring is geweest, dan zal het een uiterst vrijblijvende zijn geweest over de algemene strategische positie van Amerika in het Verre Oosten. Daarbij zal echt ná 1950 niet ook maar in enig opzicht gerept zijn over een mogelijke inval van Indonesië in Nederlands Nieuw-Guinea. Zulks een suppositie zal Dulles nooit schriftelijk gerelateerd hebben en die vervolgens aan een Nederlandse minister van Buitenlandse Zaken hebben toegestopt, zonder enige officiële registratie. Wat zou zulk een minister niet kunnen doen met zulk een verklaring? Hij zou er om voor de hand liggende reden mee naar de Indonesische ambassadeur in Den Haag kunnen gaan. Dan zou Dulles de *boomerang* weer onmiddellijk terug tegen het hoofd kunnen verwachten, maar nu met gevolgen voor zijn staatkundige positie. Jakarta was op dat moment niet alleen een bevriende hoofstad, maar Indonesië was één van de staten die met Washington geacht werd het Aziatisch communisme te bevechten. Natúúrlijk heeft Luns de garantie herhaaldelijk aan zijn mede-kabinetsleden uitgeserveerd. Ze vroegen nooit veel verder.

Zeker iemand als De Quay niet. Maar Drees en Beel evenmin. Overigens heeft Luns ook nooit betwist dat de USA-regering onder Eisenhower nooit concrete garanties heeft willen geven. Luns heeft steeds verwezen naar de constante paraatheid van de zevende USA-vloot in het pacifieke gebied. Dat dat voortvloeide uit de *roll-back-politics* in het algemeen heeft Luns óók nooit kunnen en willen ontkennen. In die zin heeft hij steeds gereageerd op vragen van de Tweede

Kamercommissie Buitenlandse Zaken vanaf 1952-1962. Hij heeft daarbij terecht gesteld dat de situatie in en rondom de Stille Oceaan instabiel was en bleef. Luns hamerde erop dat van de USA geen gefixeerde strategie gevraagd kon worden met betrekking tot een hypothetische berdreiging van Nederlands Nieuw Guinea. Wat Dulles in persoon betreft, die kwam Luns steeds tegen op NAVO-bijeenkomsten. Dulles was anti-Soekarno. Net als Luns. Dulles zag Soekarno op opportunistische gronden toch steeds meer toenadering zoeken tot het op het oog zo homogene communistische blok, naarmate de positie van Soekarno zelf in Indonesië steeds meer in de risicozone kwam. Dulles zag, net als Luns, dat Soekarno op zoek was naar een machtige vijand. Die kon dan een verenigende werking hebben op het Indonesische volk, dat van de Javaanse aanmatigingen over de hele Archipel meer dan genoeg begon te krijgen. Na 1958 zocht Soekarno die vijand in Washington. Daarom voerde hij zijn agressie over de Nieuw Guinea-kwestie steeds méér op. Het kón een hefboom zijn om de derdewereld-landen uit te spelen tegen de USA en deze te vervreemden van de westerse wereld.

Meermalen heeft Dulles daarom Luns gesuggereerd met wapengeweld te reageren op provocaties vanwege Jakarta. Zeker, zolang de Nederlandse marine nog superieur was jegens de Indonesische. Dulles heeft, al borrelend, Luns uitgenodigd enkele Nederlandse fregatten in te zetten. Washington zou dan wel tussenbeide komen. Die uitlatingen lekten uit. Washington ontkende ze vierkant. Het stond nog steeds achter Indonesië. Het stond daarop meteen weer wapenleveranties aan Jakarta toe. Drees was daarover furieus, want ook hij had de diplomatieke verslagen van deze NAVO-bijeenkomsten gelezen, gesteld door ambtenaren van buitenlandse delegaties die nu niet echt pro-Nederlands waren. De USA-ambassadeur kwam dan bij Drees aan de achterdeur verklaren, dat de leveranties geen enkele wijze konden bijdragen aan de dreigingen – die altijd maritiem zouden moeten beginnen – vanuit Java jegens Nieuw-Guinea. Zorgvuldig onthield Washington aan Jakarta maritieme logistiek, waaronder ook landingsvaartuigen en amfibische voertuigen. Drees repliceerde, dat een land als Frankrijk die beperking niet zou hanteren bij zijn leveranties, waartoe het zich gerechtigd voelde omdat Washington óók militair het Soekarno-bewind faciliteerde. En zo was het. Parijs had altijd wel wat oppervlakteschepen in de aanbieding. Het was Drees niet genoeg. Hij eiste dat Washington formeel zou verklaren dat het bij agressie door Soekarno Nederland zou bijstaan. De USA-ambassadeur kon dat billijken. Hij zei zo'n verklaring ook toe. Er kwam alleen nooit iets van: de USA-president wilde uiteindelijk nooit gebonden zijn. Kortom: Luns stond in zijn opvattingen echt niet alleen, niet als minister en niet als lid van de Katholieke Volkspartij. Drees deelde ze. Die was te eerlijk om niet steeds weer aan te dringen op een ruiterlijke toezegging. Luns niet. Die wist te goed hoe de aardkloot draaiend bleef.[138]

XVI.5.6 De belangen van de Papoea's en hun vooronderstelde zelfbestemmingsrecht

Aan de territoriale claim van de Nederlanders werd, op het allerlaatst, een ethische dimensie gegeven: de etnische onherleidbare eigenaard van de papoea's als aparte Melanesische natie, vergde dat de Nederlanders voorlopig Nederlands Nieuw-Guinea binnen hun tijdelijke soevereiniteitskring hielden om aan de papoea's een originaire zelfbestemming in staatkundige zin te borgen. Van respect voor een dergelijke zelfbestemmingsrecht, geldend te maken volgens het lokale recht ter plaatse, de *lex loci*, geschreven of ongeschreven, gewoonterechtelijk, ideologisch of religieus gefundeerd had Soekarno sedert 1950 niet gewaagd. Soekarno had ook alle zelfbestemmingswaarborgen, die de Renville-Uitvoeringsovereenkomst had behelsd, inmiddels opzij geschoven ten bate van een brute Javaanse centralisatiepolitiek, waarbij de negara's binnen het Archipelverband bijna van alle staatkundige autonomie waren ontdaan. Het viel Nederland niet moeilijk te bewijzen, ook ten genoegen van de Verenigde Naties, dat na februari 1950 de negara's één voor één onder een sterk centraal bestuur waren geplaatst, waarbij rechtsgeldige referenda volgens de *lex loci* geen enkele rol hadden gespeeld. Dat was begonnen met de moging van de negara Pasoendan, waarbij getracht was te komen tot een zekere

[138] Zie hierover uitvoerig: Albert Kersten, *Luns, Een politieke biografie*, a.w., pp. 214-216.

gewestelijke autonomie binnen het federatief verband dat bij de soevbereiniteitsoverdracht was voorondersteld. Daarna waren alle negara's ontmanteld: Jakarta had alle taken van overheidszorg aan zich getrokken. Op 17 augustus 1950 had Soekarno de eenheidsstaat Republik Indonesia uitgeroepen. Bij presidentieel decreet. Soekarno had daarbij grof militair geweld niet geschuwd. En hij had de staat van beleg ingevolgde de Indische Staatsregeling-1854 laten voortdurend, waarbij hij alle grondrechten die in de Univesele Verklaring van de Rechten van de Mens waren opgesomd terzijde had gesteld of de uitoefening daarvan had geschorst of opgeschort. Toen de negara Indonesia Timoer werd ontbonden, protesteerden de Molukkers tegen deze verkrachting van de Renville-overeenkomst waarop de Ronde Tafelconferenties die in 1949 te Den Haag waren gehouden gebaseerd waren. Zij protesteerden ook bij de Nederlanders. Zij waren ook waarborg geweest voor de richtige nakoming van de toegezegde uitvoeringsarrangementen. Maar Soekarno had de revoltes hardhandig neergeslagen. Daarom had Nederland nu *in patria* de zorg voor duizenden Molukse voormalige KNIL-militairen en gemilitariseerde beambten. Op 21 februari 1956 zegde Indonesië de Unie met Nederland op. Daarbij speelde de weigerring van Nederland om zijn territoriale aanspraak op Nederlands Nieuw-Guinea op te geven een belangrijke rol.

Nederland nam zich voor de "opbouw van de zelfbeschikking" ten behoeve van de papoea's te versnellen. Wat nu precies verstáán werd onder dit zelfbeschikkingsrecht, hoe het geldend gemaakt zou moeten worden en hoe voorlopig de papoea's staathuishoudkunig georganiseerd zou moeten worden bleef uiteindelijk onduidelijk, evenals de criteria waarom een persoon geacht wordt van het Melanesische, Indonesesische of Micronesische ras te zijn. En dus ook waarom de papoea's nu echt één herkenbaar "volk" was dat zou uitgroeien tot een herkenbaar zelfstandige "natie". Dat zijn de fundamentele deontlogische problemen die rijzen wanneer men zich beroept op dat zelfbestemmingsrecht als rechtsgrond voor de erkenning van een territoriaal gedefinieerde en ingerichte rechtsorganisatie die de moderne staat beoogt te zijn.

Met al deze indefinienda op de achtergrond bleef Nederland bestuursambtenaren naar Nieuw Guinea sturen en trachten via het aldus opgezette bestuur *effective control* te krijgen over de onbegaanbare passen en bergmassieven waarachter geheimzinnige valleien in de nevels verscholen bleven. Dat kon vaak niet anders dan toch weer door elkaar beoorlogende stammen tegen elkaar uit te spelen en door soms incidenteel geweld te plegen. Zonder doodschieten van rebelse stamhoofden en toverdokters scheen de zelfbestemming niet te realiseren. Er kwam iets als een "wettig gezag", iets wat de contouren aannam van medische zorg, lagere onderwijsvoorzieningen waarbij overigens weer sterk geleund moest worden op katholieke missieposten en protestantse zendelingen. Bijzondere vermelding verdient de oprichting van een Papoea-Vrijwilligerskorps 1961-1963 dat optrad als een vrijwillige papoea-gendarmerie met politiële taken, niet ongelijk als die destijds van het (K)NIL. Hun fraaie dagelijkse en gala-uniformen mét ceremoniële cumberbund en hoofddeksel-embleem met gestileerde casuaris voorzien van Latijnse wapenkreet PERSEVERO (ik zet door!) mochten en mogen er zijn. Een kranig korps.[139]

XVI.5.7 Het bezoek van Robert Kennedy aan Den Haag

Indonesië bracht in hoog tempo zijn leger op een sterkte die overduidelijk afgestemd was op militaire expansie-expedities en die niet enkel strekte voor politionele handhaving van de interne soevereiniteit. Het modernste wapenmateriaal werd besteld. Veel werd betrokken uit de USA, maar iik uit Frakrijk, Groot-Brittannië en uit de Sovjet-Unie. Halverwege de zestiger jaren kon Indonesië een mobiel veldleger op de been brengen buiten algemene mobilisatie om dat de Nederlandse landmacht in expeditionaire vorm aanmerkelijk overtrof. Wanneer dit een invasie op Nederlands Nieuw Guinea zou inzetten zou de Nederlandse marine dat tijdelijk doeltreffende kunnen vertragen, maar uiteindeijk zou het geen beslissende veldslag kunnen aannemen. Soekarno dreigde nu ook regelmatig met een dergelijke invasie. Luns gewaagde nog steeds van

[139] Zie vooral: Casapar van Bruggen, *"Verget ons niet", Het Papoea Vrijwilligerskorps (1961-1963)*, Uitgeverij Aspekt: Soesterberg, ISBN-13 978-94-6153-004-2.

de Amerikaanse garantie dat de USA Nederland bij zulk een treffen zou bijstaan, maar in dipomatieke kringen werd dat steeds openlijker betwijfeld. Te Washington leerde sondering dat de volledige ontplooiing van het in Indo-China door Frankrijk begonnen militair conflict dat uitmondde in de Vietnamoorlog, waarin de USA onder president John F. Kennedy was betrokken geraakt, de militair-strategische situatie in het Verre Oosten volledig veranderd had. De USA zou Nederland subsidiair ondersteunen, mits het zelf bereid en in staat was een beslissende slag bij een invasie van de Vogelkop aan te nemen. Wanneer het slechts militair geweld ter vertraging van een invasie zou ontvouwen, zou Washington niet tot actuele effectieve personele bijstand overgaan. Dan zou het zich beperken tot logistieke facilitaties. Het ontkende dat ooit een garantie van de territoriale status quo met betrekking tot de Vogelkop zou zijn afgegeven door een daartoe bevoegde autoriteit. Inmiddels ondernam Indonesië directe acties op Nederlands Nieuw Guinees grondgebied. Deze hadden voornamelijk lokale destabilisatie op het oog. Het ging vooral om het neerlaten van parachutisten die het Nederlands gezag moesten frustreren door demolities en door de papoea's tegen dat gezag op te zetten. Begin 1960 besloot het kabinet-De Quay troepentransorten herwaarts te zenden en een smaldeel voor de westkust van de Vogelkop paraat te houden, gegroepeerd rond het Nederlandse vliegkampschip de Karel Doorman. Nederland kreeg daarbij geen steun van andere mogendheden. Op 15 augustus 1960 verbrak Indonesië officieel de betrekkingen met Nederland.

Nederland bleef persistent vasthouden aan de territoriale claim op Nieuw Guinea en bleef van mening dat het zelfbeschikkingsrecht van de papoea's voorop zou moeten blijven staan. Het benadrukte dat de papoea's etnologisch zo zeer van de Indonesiërs verschilden, dat zij nimmer staatkundig tot hun recht zouden kunnen komen in een Javaanse gecentraliseerde eenheidsstaat. Samengaan van het Nederlandse deel met het Australische deel van het eiland Nieuw Guinea, in confederatief verband lag veel meer voor de hand. Daartoe wilde Nederland, als Australië daartoe bereid was, zeker een bilateraal overleg openen, met een uiteindelijke verdragsmatige soevereiniteitsoverdracht aan die confederatie. Overdracht aan Indonesië lag in het belang van de bevolking niet voor de hand. Verder gaf Nederland nu openlijk toe dat het met het Indonesische leger geen beslissende slag zou kunnen aangaan. Maar het vertrouwde op eerder gegeven USA-garanties in dit opzicht. De USA bleef voorlopig zwijgen. De zaak escaleerde omdat Soekarno steeds meer infiltraties deed plegen via de westkust. Voorlopig ontkenden de USA niet, dat Nederland enige reden zou kunnen hebben voor de mening dat het van de USA zekere steun zou mogen verwachten. Dat was opmerkelijk. Luns moet dus enige grondslag hebben gehad voor zijn blakend vertrouwen dat de USA mét Nederland een eventuele slag zou willen doorstaan. Maar nog steeds gaf Luns geen document prijs of zinspeelde hij op een concrete afspraak die de USA tot wederzijdse bijstand bij zulk een slag zou verplichten.

Daarin moet John Kennedy aanleiding hebben gevonden om zijn broer, de USA-minister van Justitie, Robert F. Kennedy in februari 1962 naar Nederland te zenden om de opstelling van de USA nader toe te lichten. De reden voor een toelichting, terwijl de USA zou lang was blijven zwijgen, moet hebben gelegen in de omstandigheid dat de oorlog in Indo-China volledig uit de hand aan het lopen was op een schaal dat de geweldpleging niet meer regionaal te lokaliseren was. Dat was dus een *novum*, dat de militair-tactische verhoudingen in het Verre Oosten voorlopig aanmerkelijk veranderde. Wellicht was het novum voorzienbaar. Wellicht had de USA-regering redenen om ernstig te vermoeden dat deze delokalisering plaats zou grijpen. De dwaling dienaangaande was niet onoverwinnelijk en zeker onverschoonbaar. Maar dat doet er achteraf weinig (meer) toe.

De USA-president zal het oordeel hebben gekregen dat de USA niet in twee brandhaarden tegelijkertijd zijn veldleger kon binden in het Verre Oosten. Het is natuurlijk opmerkelijk dat dan de minister van justitie dat komt aanzeggen. De president zal zijn broer hebben gezonden *to play things down,* juist omdat destijds de dwaling die dan opgetreden was aan de kant van de president, verwijtbaar leek. Dat heeft John Kennedy niet openbaar willen hebben in zo vroegtijdig stadium. Bij De Quay, die Robert langer heeft gesproken dan Luns, was de president daarmee aan

het goede adres. Luns is vrij snel in de zelfverdediging geschoten en is gaan spreke van "verraad van de Kennedy's". De Quay, die Robert Kennedy nadien ontving, heeft later slechts gezegd dat hij nu zeker wist dat Nederland bij een omvangrijk gewapend conflict omtrent de status van Nederlands nieuw-Guinea niet op militaire en zelfs niet op politieke steun van Washington hoefde te rekenen. De Quay had regelmatig met de USA-ambasseur Young te De Haag van gedachten gewisseld over de Nieuw Guinea-crisis. Ook Young had steeds volgehouden, dat de USA voornemens waren Nederland bij een eventueel actueel conflict militair bij te staan. Wat Robert was komen zeggen, was, dat het daarvan niet zou komen. Dat hield, zeker op de merkwaardige wijze waarop de boodschap weerd gebracht, wat De Quay betreft in, dat het USA-beleid veranderd was. Eerder had de Nederlandse ambassadeur te Washington J.H. Van Roijen nog doen weten dat Washington zich tot inspanningen verplichtte, maar geen resultaatsverbintenis wilde aangaan. Luns had ook nooit gezegd dat Foster Dulles dat laatste wel had gedaan. Kortom: Luns heeft bepaalde redenen gehad om aan zijn stellingname te hechten. Die houding heeft hij iets te lang volgehouden. Hij zag de ontwikkelingen militair-strategisch te rooskleurig. In een Verdrag tot ontwikkelingsamenwerking en uitwisseling van diensten van 1962 had Indonesië nog maximale lippendienst bewezen aan het zelfbeschikkingsrecht van de papoea's. Het moet dus ook op dit punt van taxatie zijn veranderd. De reden zal het eveneens hebben gevonden in de verschuiving van perspectieven wegens de troepenbinding van de USA in de steeds intenser wordende guerilla-oorlog in Vietnam.

Dat kon niet anders inhouden dat Nederland zou moeten afzien van zijn territoriale claim. En verder dat van het zelfbeschkkingsrecht van de papoea's niet veel terecht zou komen. Tegelijkertijd bleek ook dat de lobby van de groep-Rijkens veranderd was. Bij die groep had dat recht nooit enige rol gespeeld. Wel hadden leden van de groep gezinspeeld op mijnrechten die Nederlandse ondernemers inmiddels zouden hebben verworven, nog onder de oude Indische Mijnwet. Daarvoor zouden zij dan uiteindelijk, mocht Nederland de interne soevereiniteit over de Vogelkop opgeven, toch compensaties moeten kunnen krijgen, eventueel met staatsgaranties. De eerder genoemde Oltmans heeft dat optreden van de Rijkens-groep in deze context misleidend en desastreus genoemd. De groep heeft haar eigen belangen met de nationale verward of geïdentificeerd en vervolgens desbewist misleidende informaties, ook van officiële zijde, doorgespeeld aan de minister van Buitenlandse Zaken, heet het. Of daardoor, mede via de Bilderberggroep, Luns tot de gedachte is kunnen komen dat ook de Kennedy's zich zouden hebben verbonden tot ondershandse garanties als die Foster Dulles zou hebben verstrekt, zij het waarschijnlijk mondeling, is nog steeds een open vraag. Maar wel is aannemelijk dat de Kennedy's niet ongewoon waren private belangen van groot-ondernemers belangrijkere overwicht te geven bij internationale conflicten dan zij in een open diplomatie zouden mogen verdienen. Bij de Bilderberggroep werd zelden duidelijk onderscheid gemaakt tussen private en publieke belangen. Prins Bernhards loopbaan staat voor die vervaging exemplarisch.

XVI.5.8 Wederom: supranationalisering door toedoen van Nederland

Luns stelde op 26 september 1961 een plan voor waarin de soevereiniteitsoverdracht ten aanzien van Nederlands Nieuw-Guinea gesupranationaliseerd werd. Hij wilde op deze wijze, zonder dat de zaak zou derailleren in een abrupt abandonnement zoals Sassen in 1947 nog gesuggereerd had ten aanzien van de hele Archipel, de teritoriale juridictie overdragen aan een internationaal bestuur vanwege de Verenigde Naties. Dat bestuur noemde Luns de ontwikkelingsautoriteit die steeds onder toezicht zou staan van de algemene vergadering van de VN. Aan de autoriteit zou kunnen worden overgelaten hoe de VN dan aan het zelfbestemmingsrecht van de papoea's gestalte zou willen geven en hoe ze de volksraadpleging zou willen organiseren. Onder druk van Indonesië kwam dit voorstel niet in stemming. Nederland trok, om een affront te voorkomen, het voorstel maar weer in. Het was overduidelijk dat Nederland had geleerd uit de ervaringen die het met de Tweede Politionele Actie had opgedaan. De Tweede kamer was in meerderheid akkoord met het voorstel. Reeds op 5 september 1960 had premier De Quay en marge van een cocktail-party met parlementaire journalisten off the record zich laten ontvallen dat hij persoonlijk zou

toejuichen als Nederland naar internationalisering zou streven van het probleem. Hij kreeg de Tweede Kamer en de media vervolgens over zich heen. Maar die kan bleek Luns toch ook, uiteraard via het kabinet, opgedreven te worden.

Indonesië wilde nu op zijn beurt in ieder geval niets weten van supranationalisering. De Verenigde Staten overlegde nu met de VN-secretaris-generaal U Thant om te komen *for the sake of window-dressing* tot een kortstondige supranationalisering conform het voorstel-Luns. Luns zou het niet meer kunnen doen. Dat zou teveel een miskenning zijn van de Indonesische pretenties. Jakarta vreesde dat wellicht het tóch, ook langs die weg, zou kunnen komen tot een geldige volksraadpleging van de papoea's. Jakarta wenste die niet. Het moet dus redenen hebben gehad dat de papoea's zouden kiezen voor een confederatief samengaan met Australië dat daar allerminst afkerig van zou zijn, omdat de illegale démarches van de groep-Rijkens wel degelijk hadden aangetoond dat er in het Carstenszgeberte heel wat te halen viel. Die groep zou dus het tegendeel bereiken van wat het beoogde, want van Australië zou de groep geen enkele compensatie kunnen verwachten, integendeel. Washington stelde nu voor een VN-commissie op te richten onder leiding van de USA-diplomaat Ellsworth Bunker die het in géén geval zou moeten laten aankomen op een volstandige volkraadpleging van de papoea's, zulks tóch in het kader van de waarborging van het geheiligde zelfsbestemmingsrecht van deze bevolkingsgroep.

De USA kon immers geen echte bonje met Jakarta hebben, niet gelet op de overkokende Vietnam-oorlog die ook door China steeds meer aangestookt werd. Bunker zou moeten trachten te bemiddelen. Dan zou hij constateren dat die bemiddeling onhaalbaar was. Daarna zou hij met een voorstel komen, dat, in iets andere bewoordingen en zonder plichtmatig consultatief referendum, veel leek op het plan-Luns. De interne soevereinteit over Nederlands Nieuw Guinea zou komen bij een VN-beheerscommissie. Die zou dan die soevereiniteit op 1 mei 1963 overdragen aan Jakarta. Dat zou die aanvaarden zonder annexaties aan te zeggen en de beheersaanspraken overnemen van de Nederlandse bestuursautoriteiten die tot dan toe hadden gefunctioneerd als VN-beambten ten dienste van de beheerscommissie. Zou dat mislukken dan zou er op 1 januari 1969 of daaromtrent toch een plichtmatig referendum komen direct onder toezicht van de VN. Het zelfbestemmingsrecht, zoals gedefineerd doorUSA-president Wilson in zijn toelichting op de Veertien Punten die ten grondslag zouden hebben gelegen aan het Verdrag van Versailles van 1919 zou dus wel in een ongedacht tegendeel verkeren: het werd een drukmiddel om niet tot een democratisch gelegitimeerde volksraadpleging te hoeven komen. Op 15 augustus 1962 werd dit akkoord, het New York 1962 Agreement, in de United Nations Headquarters plechtig afgeparafeerd door de VN, de USA, Nederland en Indonesië. De Staten-Generaal keurden dit verdrag goed. Het wetsvoorstel met uitvoeringsarrangementen werd met onmiddellijke werking van kracht. De regering constateerde dat het beleid was doorkruist door oorlogsdreiging. En dat Nederland daarbij niet op steun had kunnen rekenen van bondgenoten, zoals ook bij het tenuitvoerleggen van het akkoord van Linggadjati. De Nederlandse vloot en de troepen werden teruggetrokken.

XVI.5.9 Sjoemelen met de volksraadpleging

Jakarta liet nu én aan de Verenigde Naties, én aan den Haag én aan Washington weten, dat het geen beletselen zou aanvaarden die aan een volledig vrije volksraadpleging van de papoea's verbonden zouden kunnen zijn[140]. Het wenste dat de USA zou zorgen dat de Nederlanders geen enkele bemoeienis meer zouden hebben met deze uitvoering van het nationale zelfbestemmingsrecht. Daartoe verlangde het, dat de USA de Verenigde Naties op hun beurt weer onder druk zouden zetten om evenmin waarnemers bij de uitvoering van dat recht af te vaardigen. Het wenste daarover niet met Den Haag in een bilaterale verstandhouding te treden. Washington

[140] Zie het overzichtsartikel van Hans Meijer, *"De Daad van (geen) Vrije Keuze", Nederland en de volksraadpleging op Nieuw-Guinea,* opgenomen in de bundel *Afscheid van Nieuw-Guinea, Het Nederlands-Indonesische conflict 1950-1962* onder redactie van Martin Eland en Alfred Staarman, Uitgeverij TOTH Bussum: Bussum, 2003, ISBN 90-6868-323-3 pp. 94-107.

moest de Nederlanders aanzeggen, dat het hier om een voor Indonesië binnenlandse aangelegenheid ging. Interventie vanuit Nederland, hoe ook genaamd, zou worden beschouwd als een aantasting van de interne souvereiniteit van de staat Indonesië, een wederrechtelijke aanranding in de zin van het VN-Charter. Het gaf aan, dat het ook niet zou kunnen gedogen dat non gouvernementele organisaties die in het VN-kader plachten op te treden de volksraadpleging zouden komen *monitoren*. Dergelijke organisaties waren opvallend vaak aan Den Haag gelieerd, waar ook het *International Court of Justice* van deze supranationale organisatie stond. Bemoeienissen van dat Hof zou Jakarta evenmin accepteren. Washington ging met deze omdraaiing van de hiërarchische jurisdictieverhoudingen akkoord. Het was een verkrachting van het VN-Charter, dat juist uitging van de supranationale borging van dat zelfbestemmingsrecht. Washington zei Den Haag andermaal de wacht aan. En Den Haag had zijn lesje geleerd.

Onmiddellijk bij het overhandigen van zijn geloofsbrieven aan president Soekarno – ingewijden wisten reeds dat diens val aanstaande was – verzekerde de eerste Nederlandse ambassadeur in Jakarta, E.L.C. Schiff, aan de zwijgend tegenwoordige generaal Suharto (de opvolger van Soekarno) dat Nederland de volksstemming geheel zag als een Indonesische aangelegenheid. Schiff zei daarbij dat Nederland nu inzag, dat een goede verstandhouding met Jakarta basisvoorwaarde was voor een mogelijke ontwikkelingssamenwerking ten behoeve van minderheden, zoals, bijvoorbeeld, de papoea's. Op 30 september daaraanvolgend speelde zich de voorziene militaire coup ten gunste van Suharto af. Schiff kreeg onmiddellijk te horen dat Suharto op normalisatie van de interstatelijke betrekkingen met Nederland aanstuurde en dat het daarom de volksraadpleging conform het New York-Agreement van 1962 zou plaatsvinden --- niet, dat dat Nederland nu in het bijzonder aanging, werd daarbij gezegd. Suharto ging nu van een herstel van de rechtsbetrekkingen naar westerse normen uit, en daarbij hoorde vanzelfsprekend dat Nederland uitging van het rechtsvermoeden dat Indonesië als betrouwbare partner zich aan zijn verdragsverplichtingen zou houden: het veelbecritiseerde interstatelijk vertrouwensbeginsel, waaruit de plichtmatige *rule of non inquiry* voortvloeit. De regel, om niet te gaan onderzoeken of in concreto dat vermoeden wel feitelijke grondslag heeft. Jakarta bevestigde ten overvloede dat het ervan uitging dat Nederland die regel ook te dezen zou respecteren. Mocht Nederland menen, dat die regel niet zou moeten gelden, dan zou het bij Washington aan de bel moeten trekken, dat vervolgens zich tot verder onderzoek tot de VN zou moeten richten. Sedertdien nam Luns in internationale conferenties de houding aan, dat Nederland te dezen geen enkele jurisdictie meer kon en mocht uitoefenen, alles ten bate van de wereldvrede. Luns noemde Nederland voortaan, als dit thema aan de orde kwam, "hulpeloos". In de ministerraad gaf Luns aan dat Nederland zich zou moeten neerleggen bij een meer of minder aanvaardbare schijn van een volksraadpleging. Niet meer. Niet minder. Het leverde in het kabinet-De Jong wel heftige discussies op. Maar De Jong bleef dit standpunt verder ook ferm uitdragen.[141]

[141] Zie voor de technische details: Kersten, *Luns, Een politieke biografie*, a.w., pp. 305-317. Uiteindelijk ging het er vooral om, dat Nederland zoveel mogelijk publieke vernedering werd bespaard, een streven waarin de familie Kennedy in ieder geval niet veel energie in wilde investeren. Als het zonder die vernedering zou kunnen, goed, maar als Nederland wellicht aan de publieke schandpaal zou moeten, dan moest dat maar, John F. Kennedy wilde daarvoor niets riskeren. Op de herhaalde bezwaren dat de zelfbestemmingsrechten van de inlanders gekrenkt werden, heeft Robert gezegd dat nooit was bemerkt in Washington dat de Nederlanders daar sedert 1815 zélf veel moeite voor gedaan hadden en óók niet na 1919, toen dat zelfbestemmingsrecht, zij het dan zeer imperfect, onderdeel was geworden van het Volkenbondsstatuut, waarbij de USA geen partij was geworden maar Nederland wél. Om daar nu, in 1960 pas mee aan te komen vonden John en Robert wel erg laat. Dat stond los van de taxatie die Dulles en Luns deelden, dat het weggeven van Nieuw Guinea aan Soekarno en zijn bentgenoten tóch niet zou verhinderen dat de Archipel zou afglijden naar het communistische massief. Dat zou best het geval kùnnen zijn. Maar dat had niets te maken met de bescherming van de etnische, culturele, religieuze en biotische identiteit van de papoea's, aldus de beide Kennedy's. Zij deelden die taxatie niet en vonden ook geen feitelijke grondslag voor dat perspectief. Wel wisten ze zeker dat ze de hele Aziatische wereld tegen zich zouden krijgen, als ze de Nederlanders na 1960 zouden te hulp komen in een gewapend conflict met Jakarta. De Nederlanders hadden die wereld eigenlijk al tegen zich. Maar dat hadden ze aan zichzelf te wijten.

Luns verstond deze lijn nu in dier voege, dat hij, met het oogmerk van depolitisering van de legitimiteit van de raadpleging, de organisatie van de volksstemming zou afkaarten in een *diplomatic understanding* met de speciale Indonesische gezant voor Nieuw Guinea, Sudjarwo Tjondronegoro die deel uitmaakte van de permanente delegatie voor Indonesië bij de VN. Deze gezant deelde Luns mee dat de volksraadopleging in 1969 voorzien was. Dat nam Luns aan voor kennisgeving. Daarmee was de raadpleging verzekerd van wederzijdse overeenstemming. Inmiddels was Suharto overgegaan tot een *de facto* militaire bezetting van Nederlands Nieuw Guinea. In een geheim overleg met de Indonesische minister van Buitenlandse Zaken Adam Malik in Rome, in mei 1969, deelde Luns mee dat hij zich buiten iedere methode van volksraadpleging zou houden, mits dat op het eerste gezicht maar aanvaardbaar zou kunnen zijn. Hij nam kennis van het feit dat Malik namens Jakarta een volksoverleg in het vooruitzicht stelde, in het openbaar in de districten te houden via geselecteerde volksstemopnemers, die op naamafroeping de stemmers zouden identificeren voor de districten die dan in het openbaar overleg zouden voeren met elkaar over de gewenste uitslag, het *musjawara*-systeem, waarbij net zo lang gepraat en pressie uitgeoefend wordt totdat volstrekte concensus bereikt zou zijn. Zulks geschiedde dan ook via 1.025 zorgvuldig door het Indonesische leger aangewezen kiesmannen die onder het wakend oog van VN-waarnemer F. Ortiz-Sanz besloten tot een unanieme vrijwillige aansluiting van het territoir, thans bekend onder de benaming *West-Irian*, bij de eenheidsstaat Indonesia. Thans heet het archipeldeel (Indonesian) *Papua*.[142] De Nederlandse ambassdeur H.Scheltema rapporteerde Den Haag dat hij geen onreglementaire zaken had kunnen ontwaren. De soevereiniteitsoverdracht ván de VN aan de staat Indonesië was nu een volkerenrechtelijk feit. De VN zou nu zorgen, dat alle soevereiniteitssymptomen van haar overgangsbeheer uit het territoir zouden verdwijnen in overeenstemming met Jakarta.[143]

XVI.5.10 De overdracht aan de Verenigde Naties

Op de Vogelkop kwamen de Nederlandse ambtenaren in de overgangsperiode tijdelijk te staan onder het gezag van de Verenigde Naties in wier opdracht zij nu verder hun ambtsverrichtingen moesten doen. Zij kregen de verzekering dat voor de opbouw van pensioenrechten, vacantiegelden, toeslagen en onkostenvergoedingen de maatstaven zouden worden gehanteerd als waren zij gehandhaafd in hun dienstbetrekking door aanstelling bij de Staat der Nederlanden.

---

[142] President Megawati Sukarnoputri bepaalde bij decreet van januari 2003 dat Papua in drie provincies zou worden opgedeeld: Centraal Irian Jaya (Irian Jaya Tengah), Papua (East Iriana Jaya, Irian Jaya Timur) en West-Papua (Irian Jaya Barat). Deze opdeling leidde tot locale opstanden omdat ze zou leiden tot miskenning van het recht op een autonome status aparte binnen het Indonesisch grondwettig systeem. Het ging daarbij vooral om de status van Centraal Irian Jaya. Deze verdeling of opdeling zou niet te rijmen zijn met het zelfbestemmingsrecht zoals ten grondslag liggend aan het Verdrag van New York van 1962 zoals in de hoofdtekst genoemd. Bij verschillende Indonesische gerechtshoven vond deze redenering gehoor. Centraal Irian Jaya werd vervolgens verdeeld in tweën, een westelijk deel dat bij Papua ging behoren en het resterende, dat bij Irian Jaya Timur kwam. Deze tweedeling wordt nog steeds niet breed geaccepteerd onder de papoea-bevolking. Regelmatig ontstaan deswege onlusten. Het probleem schijnt te zijn, dat de papoea bevolking overwegend protestants of katholiek is (83.15%) terwijl het bestuur opereert via Islamitische regelgeving en gewoonterechtelijke precedenten (Adat). De Islam-belijders daarentegen bedragen slechts 15.88% en dan nog alleen via de Javaanse inculturatie van deze ideologie zoals vanuit het centraal bestuurseiland geïmporteerd voor regeringsambtenaren. Zie verder: Peter King, *West Papua since Suharto: Independence, Autonomy or Chaos?,* Uitgeverij: University of New South Wales Press, 2004, ISBN 0-86840-676-7/ISBN 978-09868-406763; zie voorts ook: Aad Kamsteeg, *Ooggetuige in Papua, Verleden, heden en toekomst van een vergeten volk*, Uitgeverij: Buijten en Schipperhein BV: Amsterdam, 2014 ISBN 978-90588-18140; Rens L. Vogelaar*, Op de bres voor Nieuw-Guinea*, Uitgeverij: 't Gulden Boek: Houten, 2013, ISBN 978-90336-34604; Andreas Schelfhout, De zomer van 1962, *De laatste gevechten om Nederlands Nieuw-Guinea, in het oerwoud en aan de conferentietafel,* Uitgeverij: U2PI BV: Den Haag, , 2012 ISBN 978-9087592448; B.O.van Zanten, *De sterrengebergte expeditie naar Nederlands Nieuw-Guinea in 1959, persoonlijke belevenissen en indrukken*, Uitgeverij Aspekt BV, Soesterberg 2013 ISBN 978-9461533791.

[143] H.Meijer, "*Een hinderlijke formaliteit. De Nederlands-Indonesische betrekkingen in de periode 1962-1969 en de volksraadpleging op Nieuw-Guinea in de zomer van 1969"*, opgenomen in: D. Hellema en B.de Graaff (eds.), Zesde Jaarboek voor de geschiedenis van de Nederlandse politiek in de twintigste eeuw, Staatsuitgeverij en drukkerij (SDu), Den Haag, 2002.

Ook de opschalingen en promoties moesten volgens die hypotetische maatstaven doorlopen. Wel zouden de militaire eenheden een VN-waarnemer in de militaire hiërarchie moeten gedogen, die steeds ook bevelsbevoegde meerdere zou zijn. Onder "militair bevel" en "wettelijk voorschrift" zouden daarom voorschriften door of vanwege de VN-beheerscommissie gegeven en bevelen zijdens deze toegevoegde meerderen tijdelijk bij wetsduiding gelijk gesteld worden aan de Nederlandse equivalenten geslagen of gegeven door een vergelijkbare autoriteit of meerdere. Ook de ambtelijke bedieningen zouden met die van de gangbare in vergelijkbare functies gelijk gesteld worden, terwijl voorts tijdelijk sommige militaire eenheden het VN-embleem zouden gaan voeren in plaats van of naast de nationale gangbare uiterlijke kentekenen en rangonderscheidingstekenen. Veder werden de absolute en relatieve competenties van de gerechtelijke instanties, daaronder het Nederlandse Openbaar Ministerie en de militaire strafvorderlijke of tuchtrechtelijke instanties bij gelijke duiding onder die van de VN-rechtsmachtkring gebracht.

XVI.5.11 De opneming van Nieuw-Guinea in de Indonesische territoriale rechtsmachtkring

De militaire en politionele troepen kregen de aanzegging het Nederlands gezag bij groot ceremonieel te beëindigen. Dat gold ook voor het Vrijwilligerskorps van de Papoea's. Dat gezag werd óók beëindigd. Dat zal sommige gendarmes nog rouwen, later. Want zij hebben iets te doortastend meegedaan aan de ordehandhaving voor de Nederlanders. Dat zullen de Indonesiërs ze nog aan het verstand peuteren.

Het territoriaal gezag werd niet overgedragen aan de op 1 mei 1963 arriverende Indonesische militairen, burgerlijke ambtenaren en beambten in een Indonesische aanstelling of betrekking. De Nederlandse vlaggen werden plechtig gestreken. Daarna het dundoek van de Verenigde Naties. En uiteindelijk werd dat van de Indonesische Eenheidsstaat gehesen. Op de commando's van de gearriveerde hoogste autoriteit werd het *Indonesia Raya* aangeheven, het bijbehorend eerbewijs gebracht en de vertrekkende Nederlanders de rug toegekeerd.

Indonesia aanvaardde op dezelfde voet de originaire soevereiniteit als Hatta en Soekarno dat destijds op 17 augustus 1945 in die platgetreden voortuin hadden gedaan, ditmaal niet onder goedkeurend gejoel van de pemoeda's. De zwijgend toekijkende papoea's van het Vrijwilligers Korps marcheren stram in het gelid, de rijen vast aanéén, de hoofddeksel-emblemata van de vogel Casuaris flitsend in het prille en al strakke zonlicht, de beeldschermen van het Nederlandse Polygoonjournaal uit. De stem van Philip Bloemendaal schijnt even te haperen, als hij constateert dat een imperium ten einde is. Dat kan ook verbeelding zijn.

XVI.6 De verbroken betrekkingen met de Archipel

XVI.6.1 Soekarno's gecentraliseerde Javaanse eenheidsstaat

Inmiddels was duidelijk dat het met de gecentraliseerde eenheidsstaat van Soekarno voor Den Haag kwaad kersen-eten was, Niettemin wás in 1949 in de Burgerzaal van het Paleis op de Dam iets opgericht wat de Nederlands-Indonesische Unie heette. Wat resteerde daarvan eigenlijk, nu het er eigenlijk aan de kant van Soekarno er op neer kwam, dat er geen Federatie van de Verenigde Staten van Indonesë zou zijn? Die Federatie was de beoogde deelhebber in die Personele Unie. Maar die was er niet meer. Moest nu de Unie óók maar niet geliquideerd worden? Dat was nu toch een zinloze huls? Een Unie, dat wees op iets wat verenigd moest worden en blijven. Er was nu nog maar één deelnemer: Nederland. Op 29 juni 1954 begon men te Genève opnieuw te onderhandelen over het al of niet voorbestaan van de Unie. De betrekkingen waren al verslechterd. Het conflict ging over de schadeloosstellingen, schadevergoedingen en rechtsherstelmaatregelen van diegenen die inmiddels hadden moeten vertrekken uit de Archipel. Die waren bijna alles kwijt geraakt, hernieuwde inslagnemingen dreigden en verder was Soekarno nu nationalisatie van zins van Nederlandse ondernemingen. De inzet was inmiddels een astronomisch bedrag. Dat vorderde Nederland, mede ten behoeve van hen die door de

geweldsescalaties inmiddels weer *en masse* naar Nederland hadden moeten gaan, thans voor het grootste deel mensen, die beslist geen repatrianten konden heten, waaronder veel Indo's. Het gaat vooral om de uitkeringen ten behoeve van de derde gedwongen immigrantenstroom. Zie hierboven.

XVI.6.2 Indonesië als ontwikkelingsland slechts onmachtige debiteur

Uiteraard bleef Indonesië een ontwikkelingsland dat maar een beperkte betalingscapactiteit had. Maar Soekarno wilde onder geen beding zich beroepen op betalingsonmacht. Zijn regering organiseerde publiciteitscampagnes waarin werd opgegeven van de onmetelijke rijkdommen die binnen de Archipel sluimerden en hoe de bevolking popelde om deze te ontginnen, wanneer Nederland eindelijk zijn tegenkantingen uit rancune zou opgeven. De topambtenarij poseerde daarbij graag met haar symbolen van extravagante luxe, Soekarno als regeringsleider voorop.

Toch eiste hij aanmerkelijke compensatoire financiële tegemoetkomingen van Nederland. Maar dan via de achterdeur. Steeds duidelijker werd dat overal in de Archipel de bevolking op de rand van de hongersnood balanceerde en zich met schriele rijsttoemetingen per dag tevreden moest stellen. De beambten van de confessionele zendingsposten en de rooms-katholieke missieposten berichtten er volop over en zetten kerkelijke inzamelingsacties, breed uitgemeten in de Polygoonjournaals op touw. MEMISA en vergelijkbare charitatieve organisaties organiseerden collectes, maar tegelijkertijd reed er weer een stoet flonkerende limousines voorbij aan fraaie witte regeringsgebouwen waarvoor *Bung Karno* een cascade klaterende fonteinen, flonkerend in het zonlicht, met een minzame handbeweging in werking stelde, terwijl sober Nederland wrokkend in de Cineaczaaltjes toekeek en commentaar gaf op 's mans nieuwste erotische verovering.

Calvinistisch Holland had er geen waardering voor. Het zuchtte zelf onder de uiterst versoberende geleide loonpolitiek, de bestedingsbeperking en de nog tot 1956 voortdurende voedseldistributie, ook in de segmenten van de primaire levensbehoeften. Het beperkte zich tot een schriel pilsje en boerenjongens op zon- en feestdagen en tot de door het geïnstitutionaliseerde christendom opgelegde huwelijksmoraal. Het was nog niet op de hoogte van wat zijn verzetsheld, Prins Bernhard, tegelijkertijd op dat terrein uitvrat. Dat zou nog lang zo blijven.

XVI.6.3 De unilaterale opzegging van de personele Unie onder de dynastie van Oranje

Op 21 februari 1956 zei Indonesië, zoals gezegd, de Unie eenzijdig op. Het voerde de weigering van Nederland om Nederland Nieuw Guinea over te dragen als aanleiding op. Nederland had inmiddels min of meer de koloniale administratie daar opgezet. Van een hervatting kon men niet spreken. Vóór 1942 had het koloniale gezag zich er nauwelijks kunnen doen gelden. Thans trachtte het de schade in te halen door versnelde invoering van een apparaat tot borging van de volksgezondheid en de faciliteiten voor in het Nederland gegeven openbaar lager onderwijs. Beide taken werden door de Nederlanders met groot élan ontplooid.

De vraag is achteraf wel of het wel verstandig was het Nederlands in Nieuw-Guinea te gaan gebruiken als officiële taal in het publieke domein. Verder kreeg men daar echt geen greep op de publieke rechtshandhaving, waarbij de stammenoorlogen en het kannibalisme steeds een belangrijke rol bleven spelen onder de papoea's. Men kon slechts marginaal wat bijsturen, maar beide euvelen bleven de rechtgeaarde papoea dierbaar. De inmiddels wijd gekoloniseerde Indo's hadden weinig trek om zich als beambten daarmede te gaan bemoeien. Zij mengden zich vanzelfsprekend ongaarne met de papoea's, ook als voorwerp van intensieve overheidszorg. Dat lag voor de hand. Dat hadden zij met de inheemse bevolking op Java ook nooit willen doen.

Daarom juist waren zij bereid geweest zich te laten verplaatsen naar Nieuw Guinea. Expertise binnen het ontwikkelingswerk moest derhalve gehaald worden uit het verre Nederland. Daar waren idealisten bereid zich veel te getroosten, maar niet als iets echt een op korte termijn aflopende zaak bleek te zijn. Nederland had steeds bij de dekolonisatie aan het kortste eind

getrokken. Dat zou nu wel weer het geval worden, wat het ministerie vooor overzeese gebiedsdelen ook voor fraaie wervingsfilms deed verspreiden op de middelbare scholen. Wie een gezin had, waagde zich niet aan dit soort spannende avonturen en de eenling die het wél deed, bleek al spoedig na aankomst eigenaardige zielediepten te vertonen die een vlekkeloos ambtelijke loopbaan niet echt begunstigden, al konden er spannende reportages over gemaakt worden betreffende het dagprogramma van deze blanke zonderlingen.

Bij het apparaat *binnenlands bestuur* ontpopten zich uitzonderlijke karakters zoals die van de latere geruchtmakende magistraat Gonsalves – in Nieuw Guinea beter bekend als Gun Salvo en niet omdat hij steeds bij rikken en klaverjassen won – die in zijn eentje, gewapend met een dubbelloops vuurroer, de grenzenloze Baliemvallei wist te beheersen, zij het, dat hij daarbij eigenlijk een geheel nieuw rechtssysteem ontwikkelde dat zelfs niet in de verte leek op datgene wat beoogd was in het Algemeen Deel van het Nederlandse Wetboek van Strafrecht van 1881. Hij verwierf er de ridderorde van de orde van Oranje-Nassau mee op achtentwintigjarige leeftijd. Die droeg hij voortaan bij installaties en demoties binnen de rechterlijke macht in Nederland voluit op zijn togae.

Het vestigde inderdaad de aandacht op een vergeten deel van het koninkrijk, al was dat niet direct de intentie van de geridderde. Als deze ambtenaar, liet ook Nederland zich soms kennen als een strenge voogd, zoals bij het neerslaan van de Obano-opstand bij de Wisselmeren door het Korps Mariniers. Het verwekte grote belangstelling in de wereldomspannende media, maar toonde tevens aan dat de kleine natie aan de Noordzee iets te veel was meegesleept in de rol van grote mogendheid die het al sedert de achttiende eeuw beter aan anderen kon laten.

XVI.6.4 Wederzijdse economische retorsiemaatregelen

Vanaf 1956 namen de economische sanctiemaatregelen die Indonesië tegen Nederland initiëerde toe. Nederlandse bedrijven werden stilgelegd. Directeuren werden gedetineerd. De handelsrelaties werden geschorst. Zestigduizend personen met de Nederlandse nationaliteit – velen waren niet in Nederland geworteld – werden geëxterneerd, een term die gezigd werd door de Republik omdat deze Nederlanders vreemdelingenrechtelijk eigenlijk niet uitgezet konden worden, omdat zij een verblijfsrecht hadden gewonnen volgens de oude wetgeving.

Meer dan vijfhonderd ondernemingen werden definitief genationaliseerd. Soekarno zon op verdergaande conservatoire dwangmaatregelen. Opnieuw kwam een vloedgolf ontheemden op Nederland af, de vierde onwillige immigratiestroom, vol wrok tegen Indonesië en zijn Republik. Maar deze keer gold het aanzienlijken, geldhebbenden, experts, wetenschappers en specialisten die grotelijks hadden bijgedragen aan de doorontwikkeling van de nog wrakke en fragiele Indonesische economie.

Het was een ware *braindrain*. Indonesië kon ze niet missen. Dat zou nog decennia nadiezelen. Deze mensen namen nu, bemiddeld als ze doorgaans waren, hun gezinnen, familieleden en vaak ook kennissen mee naar Nederland. Zij waren meestal wel in staat hun betekenisvolle bestaan te prolongeren: Herrijzend Nederland kon deze mensen goed gebruiken. Verder werden zij gedreven door het verlangen hun deerlijk lot vooral Soekarno betaald te zetten, waarbij vele middelen geoorloofd werden geacht. Dit temeer, omdat zij eerder door de Republik juist naar Indonesië gehaald waren met zeer fraaie voorspiegelingen en hoge ambten in het vooruitzicht. Zij hadden grote invloed in het bancaire en monetaire circuit. En ze wisten, hoe zij de strop vakkundig aan de garotte moesten draaien. Hun wraakzucht was grenzenloos.

XVI.6.5 De Indonesische defensiemacht

Het Indonesische leger werd inmiddels, zoals aangegeven, voorzien van wapens en expertises, vooral op het gebied van de logistiek. De USA, Groot-Brittannië en de USSR waren graag behulpzaam. Wanneer de Republik Nieuw Guinea met geweld zou willen nemen zou Nederland dat vermoedelijk niet kunnen beletten. Wederom begon Nederland dienstplichtigen herwaarts te

zenden. Dat gebeurde eigenlijk niet, om de territoriale claim op Nederlands Nieuw-Guinea alsnog gewapenderhand te kunnen effectueren. Militaire experts hadden al voorgerekend dat dat ná 1955 zo goed als onmogelijk zou zijn, gelet op de uitermate lange kustlijnen van de Vogelkop, de talloze inhammen en het veelvoud van archipelgroepjes langs de haff-achtige noordkust. Bovendien had Australië al heel duidelijk te kennen gegeven dat het geen gewapend conflict vlak bij zijn voordeur wilde, wanneer Nederland toch geen kans zou hebben bij een massale slag. De troepen moesten echter bij de hand blijven om eventuele massale repatriëringen en gedwongen volksverhuizingen te kunnen uitvoeren vanaf de Vogelkop, dwars over de Indische Oceaan naar Nederland. Daarbij zou wellicht convooivaart noodzakelijk kunnen zijn.

Indonesië begon nu met systematische infiltratie-acties te reageren op Nieuw Guinea. De verkenningseenheden wisten de inlandse samenlevingen op langere termijn te destabiliseren. Zij noteerden welke papoea-stam zich volledig solidariseerde met het Nederlandse bestuur. En zij lieten niet na aan te kondigen dat zij daarvan te Jakarta rapport zouden uitbrengen. Ze zouden deze stammen weten te vinden bij de massale invasie die Indonesië zou weten te ontwikkelen. De papoea's die geüniformeerd dienst deden bij het Nederlands bestuur zouden gestraft worden, maar ook hun gezinnen zouden er van lusten.

Nederland zond het vliegkampschip de Karel Doorman naar de kolonie. Voor de papoea's indrukwekkend. Maar de militaire specialisten rieden al lang tevoren méér dan vlagvertoon ten zeerste af. Nederland had niet voldoende ondersteuningsmateriaal en geen voldoende schepen ter beschikking om een effectief smaldeel te kunnen vormen, zeker niet op die afstanden. Bij de hoofdstad van Nederlands Nieuw-Guinea *Hollandia* zou geen echte tegenstand kunnen worden geboden. Als men gedurende enige maanden door vertragingstactieken inderdaad Indonesische troepen zou kunnen binden, dan zou Jakarta nadien alleen maar des te gruwelijker wraak nemen op de papoea's. Dat moest Den Haag niet willen. Het wist nu toch hoe Soekarno te werk kon gaan? Hadden zijn vergeldingacties op Celebes dan de ogen van het militaire establishment in Nederland niet geopend? Nederland zou, uiteindelijk, toch vijfhonderd papoea-gezinnen moeten laten overkomen *in patria*, dat hun vader- noch moederland kon zijn. Zij assimileerden gaandeweg, zij het dat ze veel in zichzelf moesten overwinnen.

XVI.6.6 Epilooog: De finale ontvoogdingsregeling opgelegd

Escalatie dreigde mitsdien meerdere malen tot aan het zorgvuldig door Washington geregisseerde einde. Maar was Nederland nu écht zoveel in dit opzicht te verwijten? De USA hadden al meermalen, zij het ondershands, doen blijken, dat zij Nederland niet langer zouden steunen. In 1961 stelde John F. Kennedy, de charismatische leider van de Nieuwe Wereld, eindelijk openlijk dat Amerika in Nieuw Guinea geen nieuw Vietnam wilde krijgen door toedoen van een halstarrige kolonisator die maar geen lessen wilde leren. Het belang van de lokale bevolking werd eigenlijk door de Nederlanders miskend, stelde Washington thans. Als de USA druk uitoefende om een vreedzame jurisdictieovergang te verkrijgen, dan hadden zij het welbegrepen belang van de inlanders op het oog. Van de Hollanders was dat niet te verwachten. De andere dekoloniserende westerse mogendheden hoorden de Philippica graag aan. Nederland ging plaatsvervangend tenenkrommend door het stof. Al werd dat binnen de moerasdelta bepaald niet begrepen. Ingedaald is dat besef eigenlijk nooit.

Jan de Quay beschrijft hoe hij als premier door de boodschap die Robert Kennedy kwam brengen nogal overvallen werd. Hij kon zich voorstellen, dat de USA niet langer steun wilden geven aan een beleidslijn die leek op verkapte kolonisatie. De Quay moest toegeven dat Nederland nooit veel had gegeven om Nieuw Guinea. Het had er ook niet echt veel in geïnvesteerd. Het verwachtte er economisch niet veel van. Door de stuntelige achter-kamertjesachtige manipulaties van de groep Rijkens/Kortenhorst/Oud leek het er veel op dat Nederland het transcendente zelfbestemmingsbeginsel ten bate van de papoea's weer eens aangreep om grofstoffelijke motieven van grootondernemers te kunnen verhullen. Namelijk: om schadecompensatie binnen te halen voor nog niet eens ontgonnen ertslagen in het Carstenszgebergte. Een vergoeding die

dan opgebracht zou moeten worden door een ontwikkelingsland als Indonesië. In dit licht werd Luns' Nieuw Guinea-politiek door de journalist Willem Oltmans destijds met verwe geplaatst via het altijd progressieve en uitermate critische blad Vrij Nederland, dat aangaf voor denkend Nederland hoe de zaken werkelijk lagen. Oltmans meende hard te kunnen maken dat Luns het parlement al die tijd had belazerd: nooit had Washington zijn Nieuw Guinea-politiek willen steunen. Hij had wellicht een vrijblijvende sympathiebetuiging met Luns' opstelling gekregen van Foster Dulles, maar dat was stomweg diens privé-mening geweest op een door drank omspoelde receptie. De Quay legde ook in diverse interviews iets te vaak uit dat Luns wel geweldig goed Engels sprak, maar dat hij nooit goed had kunnen luisteren, altijd hoorde wat hij wilde horen en in het algemeen geen enkel emphatisch vermogen bezat. Dat brak Nederland nu op.

De vraag is nog steeds of Robert Kennedy niet persoonlijk naar Den Haag kwam om De Quay te kapittelen over Luns' streken, aangezien John Fitzgerald er inmiddels achter gekomen was in welk wespennest de USA terecht was gekomen in Vietnam omdat hij de *roll-back-politics* die onder Eisenhower toonaangevend waren geweest iets te makkelijk had vóórtgezet. Was John F. Kennedy erachter gekomen dat zelfs *Gods Own Country* zich had vergaloppeerd in een race met communistisch China, waarin het USA-leger uiteindelijk nooit als winnaar aan de finish kon komen? Had ook hij niet ingezien dat de USA zich eigenlijk aan een soort *imperial overstretch* had bezondigd? In 1962 was het expeditionaire USA-leger al lang gevangen in een guerilla met de Viet-Cong waartegen de USA-infanteristen nooit opgewassen zouden kunnen zijn.

Kennedy was nu in een situatie terecht gekomen, waarin Drees zich had bevonden na de Eerste Politionele Actie op Java: een regeringsleider, politiek verantwoordelijk voor een militaire strategie die alleen maar kon leiden tot eindeloze reeksen lijkenzaktransporten terug naar de zendstaat. Dan is het altijd goed als men de schijnwerpers kan plaatsen op een personage dat bij uitstek geschikt is voor de rol van zondebok, ook al, omdat hij zich als mateloos arrogant en mensonkundig heeft weten te manifesteren. Luns was bij uitstek voor die rol geschikt. Hij trad ook bekwaam alszodanig steeds in het voetlicht, zich aan geen souffleur storend. En Robert was hem die rol komen aanzeggen en verwijten. Zodat zijn oudere broer zich schouderophalend zou kunnen onttrekken aan een verantwoordelijkheid die wel degelijk uit een eerdere *containment-attitude* was voortgevloeid. Vandaar ook, dat nooit een officieel *statement* door Robert is gegeven betreffende de reden voor zijn merkwaardige en onverwachte overkomst naar Den Haag, dat dorp achter de duinen.

Nederland sputterde, maar haalde uiteraard bakzeil. Het zag eindelijk in dat het werkelijk de middelen miste om grootmogendheidje te spelen. Daar was heel wat voor nodig geweest. Het wilde alleen maar met geheven hoofde zijn ontvoogding in het Verre Oosten aan zichzelf voltrekken. Maar dat werd het ook ontzegd. Het had dat er ook zelf wel naar gemaakt. Er zou volgens de Nederlandse voorstellen, hierboven besproken, een internationaal bestuur gevestigd worden over Nieuw Guinea onder supervisie van de Verenigde Naties. Het kabinet-De Jong stelde dat voor. Het zag niet in, dat na Luns provocaties, het voortrouw beter aan andere staten kon worden gelaten. Goed, het wilde de dekolonisatie nu wel op internationaal niveau afhandelen. Natuurlijk tóch onder zekere druk. Die kwam van Washington. Geheel overbodig. Het leek erop dat Washington een kolonisator wilde vernederen voor het front van de naties. Dat zal ongetwijfeld een beweegreden zijn geweest. Washington kon het straffeloos doen. Nederland had het te hard nodig. Dat besef daalde steeds dieper in in de Nederlandse samenleving. Washington kon nu via de Verenigde Naties goede sier maken. Het kon de derde wereld laten zien dat het aan haar kant stond. Daarom legde ze de leidsels van de ontvoogdingsoperaties zo, voor het oog, in de handen van die supranationale organisatie.

Dat zou een interim-administratie voeren. Het zou voor een soort volksraadpleging zorgen. Dat akkoord werd op 15 augustus 1962 te New York in de *United Nations Headquarters* afgeparafeerd en *opgelegd* aan Nederland. Het gold een verdrag in volkerenrechtelijke zin, tussen Nederland en een supranationale organisatie. Daardoor hoefde Nederland geen overeenkomst te treffen met Indonesië zelf, dat kort te voren op drastische wijze alle diplomatieke betrekkingen met de

kolonisator verbroken had. De bureaucratische exercitie was zelfs het papier niet waard, waarop ze werd uitgevoerd. Nederland stond verdragsmatig in zijn hemd op basis van het VN-Charter. Het moest vreten wat Washington via de VN dicteerde, waarbij het Soekarno zorgvuldig uit de wind hield. Vernederender kon het eigenlijk voor het gisland van Hoge de Groot niet zijn.

De Nederlandse volksvertegenwoordiging werd dus betrokken in het gemeen overleg inzake de ratificatiewet en de bijbehorende grondwetswijziging, de zoveelste die het dekolonisatiedebakel van Nederland staatsrechtelijk moest implementeren in West-Europa. De toelichting bij het wetsontwerp was in mineur. Van verwezenlijking van zelfbestemming werd gelukkig niet meer gerept. Dat zou de farce wel erg navrant hebben doen uitkomen. Nederland ging alleen maar akkoord omdat het niet op zijn bondgenoten kon rekenen. Niet uit innerlijke overtuiging.

Vloot en troepen werden teruggenomen. Merkwaardigerwijze werd het akkoord óók voorgelegd aan de *Algemene Vergadering* van de Verenigde Naties alsof die een soort van mede-wetgevende bevoegdheid had. De suggestie was in ieder geval dat die Vergadering dat akkoord moest goedvinden, en wel bij meerderheid. De vraag is wel of er ruimte was het akkoord af te keuren. Wat zou dan de sanctie zijn en wie zou die betreffen? Er kwam discussie. De afgevaardigden vonden dus wat, daar werden ze voor gestuurd. De ontwikkelingslanden vonden heel wat nadeligs van Nederland. Dat kon daar niet zo goed tegen. De ene na de andere derde werelddelegatie kwam uitvoerig vertellen wat Nederland allemaal te verwijten viel als koloniale macht. Driehonderd jaren hadden heel wat illustratiemateriaal opgeleverd. Voor Indonesië was het een prettige bijeenkomst. Het is altijd leuk als je voormalige kolonisator nog eens wordt afgebrand.